

ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΖΟΝΤΑΣ ΕΜΦΥΛΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ

Η ρητορική του φύλου στον λόγο εργαζομένων
σε Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις
για τη διακίνηση και εμπορία γυναικών

ΚΩΣΤΟΥΛΑ ΜΑΚΗ



ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΖΟΝΤΑΣ ΕΜΦΥΛΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ

Η ρητορική του φύλου στον λόγο εργαζομένων σε Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις
για τη διακίνηση και εμπορία γυναικών

ΚΩΣΤΟΥΛΑ ΜΑΚΗ

ΚΑΤΑΣΚΕΥΑΖΟΝΤΑΣ ΕΜΦΥΛΕΣ ΤΑΥΤΟΤΗΤΕΣ

Η ρητορική του φύλου στον λόγο εργαζομένων σε Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις
για τη διακίνηση και εμπορία γυναικών



ΕΘΝΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ
ΤΕΚΜΗΡΙΩΣΗΣ
N A T I O N A L
D O C U M E N T A T I O N
C E N T R E

ePublishing

Επιστημονικός εκδότης: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών

Ηλεκτρονικός εκδότης: Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης / Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών

Copyright © 2015 Κωστούλα Μάκη



Η χρήση του περιεχομένου καθορίζεται από την άδεια Creative Commons Αναφορά Δημιουργού - Μη Εμπορική Χρήση - Παρόμοια Διανομή 4.0 Διεθνές.

Προκειμένου να δείτε αντίγραφο της άδειας επισκεφθείτε την ακόλουθη σελίδα: <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/deed.el>

Η έκδοση διατίθεται online στη διεύθυνση <http://ebooks.epublishing.ekt.gr/>

ISBN: 978-960-93-7498-9(pdf)

Η παρούσα ηλεκτρονική έκδοση πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της πράξης «Εθνικό Πληροφοριακό Σύστημα Έρευνας και Τεχνολογίας/Κοινωνικά Δίκτυα – Περιεχόμενο Παραγόμενο από Χρήστες» (ΕΠΣΕΤ-ΚΔ) που υλοποιείται από το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ψηφιακή Σύγκλιση» (ΕΣΠΑ), με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης-Ευρωπαϊκό Ταμείο Περιφερειακής Ανάπτυξης. Η έκδοση είναι αποτέλεσμα πιλοτικής δράσης του Υποέργου 1 του ΕΠΣΕΤ-ΚΔ, με στόχο την ενίσχυση των έγκριτων μονογραφιών ανοικτής πρόσβασης στις Ανθρωπιστικές και Κοινωνικές Επιστήμες.



Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Ταμείο
Περιφερειακής
Ανάπτυξης



ψηφιακή **ε**ΑΓΕΔα
Όρα είναι θυσιαστά
Επιχειρησιακό Πρόγραμμα
«Ψηφιακή Σύγκλιση»



ΕΣΠΑ
2007-2013
Πρόγραμμα για την ανάπτυξη
Ποιότητα ζωής για όλους



ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
Υπουργείο Πολιτισμού,
Παιδείας & Θρησκευμάτων

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

*Στους γονείς μου και τον καθηγητή μου.
Επίσης στο Κλητάκιμ.*

Περιεχόμενα

Ευχαριστίες

Εισαγωγή

Sex trafficking: το ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο αναφοράς	17
Ορίζοντας το sex trafficking	19
Ο ακαδημαϊκός διάλογος περί sex trafficking	21
Επισκόπηση των κεφαλαίων	24

Κεφάλαιο 1

Sex trafficking: ιστορικές, πολιτικές και κοινωνιο-θεωρητικές διαστάσεις 27

1.1 Πολιτική και sex trafficking: κατασκευάζοντας το sex trafficking ως έγκλημα και σύγχρονη δουλεία	27
1.2 Κριτικές προσεγγίσεις στο sex trafficking	32
1.3 Διακυβέρνηση και sex trafficking	37
1.4 «Πολιτικές οίκτου» και «πολιτικές ρίσκου» στο έργο της Claudia Aradau	41
1.5 Το sex trafficking στην Ελλάδα. Σύνομη ιστορική αναδρομή	44

Κεφάλαιο 2

Έμφυλες κατασκευές στο sex trafficking και η επιτελεστικότητα του φύλου 53

2.1 Εισαγωγή	53
2.2 Πορνεία και πορνογραφία: φεμινιστικά διλήμματα θεωρίας και πρακτικής	54
2.3 Η «δαιμονοποίηση» της πορνογραφίας και η καταδίκη της πορνείας	55
2.4 Ο «ηθικός πανικός» ως αφορμή για μια κριτική επανεξέταση της πορνείας στη φεμινιστική θεωρία	58
2.5 Το «εμπόριο λευκής σαρκός» και το φαινόμενο του sex trafficking	63
2.6 Έμφυλες κατασκευές στο sex trafficking	66
2.7 Οριενταλιστικές κατασκευές στο sex trafficking	72
2.8 Η θεωρία της Judith Butler για την επιτελεστικότητα του φύλου	78
2.9 Επίλογος	81

Κεφάλαιο 3

Η θεωρία των ιδεολογικών διλημάτων 83

3.1 Εισαγωγή	83
3.2 Διλήμματα, σκέψη και κοινή λογική	84
3.3 Διλήμματα και ιδεολογία	88
3.4 Το ζήτημα του ατομισμού	90
3.5 Αυθεντία και ισότητα	92
3.6 Προκατάληψη και ανεκτικότητα	93
3.7 Ισότητα ή διαφορά. Το ιδεολογικό δίλημμα της έμφυλης κατηγοριοποίησης	98
3.8 Επίλογος	102

Κεφάλαιο 4

Συνθέτοντας το μεθοδολογικό πλαίσιο αναφοράς: ανάλυση λόγου, λογοψυχολογία και κριτική λογοκοινωνιοψυχολογία	107
---	------------

4.1	Εισαγωγή.....	107
4.2	Η στροφή στον λόγο στην κοινωνική ψυχολογία: σύντομη ιστορική αναδρομή.....	108
4.3	Οι απαρχές της ανάλυσης λόγου στην κοινωνική ψυχολογία: οι έννοιες «λειτουργία», «μεταβλητότητα», «κατασκευή» και «ερμηνευτικά ρεπερτόρια».....	110
4.4	Το μοντέλο λογο-δράσης των Edwards και Potter.....	114
4.5	Η κριτική λογοκοινωνιοψυχολογία.....	119
4.6	Οι θέσεις υποκειμένου στην κριτική λογοκοινωνιοψυχολογία.....	121
4.7	Επίλογος.....	124
Κεφάλαιο 5		
Η μελέτη του φύλου στη λογο-αναλυτική έρευνα.....		127
5.1	Η κοινωνική κατασκευή του φύλου και η φεμινιστική ανάλυση λόγου περί συγκρότησης έμφυλων ταυτοτήτων.....	127
5.2	Έμφυλες ταυτότητες και φεμινιστική λογο-ανάλυση.....	129
5.3	Έμφυλες ταυτότητες και κριτική λογοκοινωνιοψυχολογία.....	136
Κεφάλαιο 6		
Η εμπειρική έρευνα.....		143
6.1	Ο ερευνητικός στόχος της έρευνας και οι μεθοδολογικοί της άξονες.....	143
6.2	Κατηγοριοποίηση των Μ.Κ.Ο., σχεδιασμός και υλοποίηση της έρευνας.....	144
6.3	Οι συνεντεύξεις.....	144
6.4	Αναλυτικές έννοιες και αναλυτικά εργαλεία.....	145
Κεφάλαιο 7		
Το sex trafficking ως εγκληματική δραστηριότητα.....		147
7.1	Εισαγωγή.....	147
7.2	Το sex trafficking ως εκμετάλλευση.....	149
7.3	Κατασκευάζοντας τον/τη θύτη.....	172
7.4	Η πορνεία ως εγκληματικότητα.....	189
7.5	Επίλογος.....	199
Κεφάλαιο 8		
Κατασκευάζοντας στον λόγο το sex trafficking με ηθικούς όρους.....		203
8.1	Εισαγωγή.....	203
8.2	Η ηθική καταδίκη του sex trafficking.....	203
8.3	Το sex trafficking ως «κατάρρευση» του κοινωνικού συστήματος.....	215
8.4	Πορνεία και sex trafficking.....	229
8.5	Ηθικές κρίσεις σχετικά με τη σεξουαλικότητα αντρών και γυναικών.....	236
8.6	Επίλογος.....	248
Κεφάλαιο 9		
Κατασκευάζοντας στον λόγο το sex trafficking ως πρόβλημα «υπανάπτυξης» και «υπανάπτυκτων» χωρών.....		251
9.1	Εισαγωγή.....	251
9.2	Η γυναίκα στις «υπανάπτυκτες» χώρες.....	252
9.3	Κατασκευάζοντας την υπανάπτυξη: το παράδειγμα της Αφρικής και της Ταϊλάνδης.....	265
9.4	Συμπλέκοντας στον λόγο κράτος, τάξη και υπανάπτυξη.....	273

9.5 Επίλογος.....	289
Επίλογος	
Αναστοχαστικά σχόλια.....	306
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	
Ελληνόγλωσση.....	309
Ξενόγλωσση.....	311
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1	331
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2	333
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3	337

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Σ' αυτή τη διαδρομή μέχρι την ολοκλήρωση του βιβλίου νιώθω την ανάγκη να ευχαριστήσω τους ανθρώπους που με στήριξαν ποικιλοτρόπως. Τον Παναγιώτη Νούτσο, γιατί χωρίς αυτόν δε θα είχα συναντήσει τον καθηγητή μου και η έρευνα αυτή δεν θα πραγματοποιούνταν ποτέ. Τον Νίκο Μποζατζή για την υπομονή του όλα αυτά τα χρόνια και όλα όσα μου έμαθε. Την Ελένη Μαραγκουδάκη και τον Γιάννη Σταυρακάκη για την επιστημονική αλλά και συναισθηματική στήριξη. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω το Ε.Κ.Κ.Ε. για την έκδοση αυτού του βιβλίου. Η έρευνα αυτή δεν ξεκαθάρισε μόνο τον ακαδημαϊκό μου προσανατολισμό, αλλά και το τοπίο των πιο προσωπικών μου επιλογών. Χωρίς τη συμπαράσταση των γονιών μου σε όλα τα επίπεδα δεν ξέρω πώς θα ολοκληρωνόταν αυτή η προσπάθεια. Τέλος, ευχαριστώ τον Κλήτο μου και του ζητάω συγγνώμη, που από τα έξι του έφτιαχνε «στιχάκια» για τον Billig και το sex trafficking.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Στον χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας κατά τις τελευταίες τρεις δεκαετίες παρατηρείται ένας ολοένα και αυξανόμενος αριθμός μελετών, που εστιάζουν στην κοινωνική κατασκευή ταυτοτήτων σε συνομιλίες, κείμενα ή γενικότερα, περιστάσεις λόγου κάθε τύπου (Μποζατζής, 2011, Billig, Condor, Edwards, Gane, Middleton and Radley, 1988, Parker, 1989, Hollway, 1989, Potter and Wetherell, 1987). Οι μελέτες αυτές εντάσσονται στο ευρύτερο επιστημολογικό ρεύμα του κοινωνικού κονστρουξιονισμού (Burr, 1995, Gergen, 1985) και πολύ συχνά στο ρεύμα στροφής στον λόγο στην κοινωνική ψυχολογία (Edwards and Potter, 1992, Wetherell and Potter, 1992, Wetherell, 1998, Edley, 2011).

Η παρούσα έρευνα αντλεί από τις θεωρητικές και ερευνητικές αυτές παραδόσεις το πλαίσιο αναφοράς της, αλλά και τη μεθοδολογική της σκευή. Η εστίασή της βρίσκεται στους τρόπους με τους οποίους κινητοποιούνται έμφυλες κατασκευές ταυτοτήτων στον λόγο εθελοντών Ελληνικών Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων, οι οποίες δραστηριοποιούνται σε ζητήματα που αφορούν στο sex trafficking. Η ανάλυση θα επικεντρωθεί στην ανάδειξη τρόπων με τους οποίους φυσικοποιούνται και κανονικοποιούνται ρητορικά στον συνομιλιακό λόγο έμφυλες ιδεολογικές διακρίσεις, καθώς οι συμμετέχοντες και συνομιλητές μου στις ερευνητικές συνεντεύξεις περιγράφουν, ορίζουν, επεξηγούν και λογοδοτούν για τις διαστάσεις του φαινομένου αυτού. Η πολιτική λοιπόν αποδόμηση του sex trafficking δεν γίνεται μόνο με τη θεωρητική καταδίκη των κυρίαρχων εκδοχών του, αλλά αντίθετα, μέσα από τη διερεύνηση των τρόπων με τους οποίους οι ομιλητές επιχειρηματολογούν για το φαινόμενο, μέσα δηλαδή από την κοινωνική τους λογοδότηση σε συνομιλιακές συνθήκες. Έτσι η έρευνα δεν είναι απλώς μια προσπάθεια κριτικής αποδόμησης του sex trafficking, αλλά αντίθετα εξετάζει τις έμφυλες κατασκευές του φαινομένου στον λόγο των συμμετεχόντων καθώς και τα ιδεολογικά διλήμματα που κινητοποιούνται στην επιχειρηματολογία τους.

Sex trafficking: το ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο αναφοράς

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 μεγάλο μέρος της προσοχής των παγκοσμίων Μ.Μ.Ε., κυβερνήσεων και Μ.Κ.Ο. εστιάζεται στο φαινόμενο του sex trafficking¹ (D'

1 Για λόγους ακρίβειας, αλλά και ουδετερότητας ως προς το φύλο, επιλέγεται η αγγλική ορολογία, η οποία χρησιμοποιείται στην επίσημη περιγραφή του φαινομένου στο Πρωτόκολλο του Παλέρμο, το 2000. Οι ελληνικοί όροι «εμπορία ανθρώπων» (Υπόμνημα ομάδας Γαλατσίου, 2005), «σωματεμπορία γυναικών» (Λάζαρη και Λαλιώτου, 2001) ή «διεθνική σωματεμπορία» (Τσακλάγκανου, 2001, Λάζος, 2002 α, 2002 β) δεν περιγράφουν με ακρίβεια τον αγγλικό όρο. Ο όρος sex trafficking έχει εξάλλου καθιερωθεί στην ελληνική βιβλιογραφία (βλ. για παράδειγμα Αμπατζή, 2008 και Kara, 2010).

Amico and Beckman, 1994, IOM, 2005). Το sex trafficking προβάλλεται διεθνώς από τους παραπάνω φορείς ως παγκόσμια απειλή, η οποία θέτει σε κίνδυνο όχι μόνο όσες γυναίκες εμπλέκονται σε αυτό, αλλά και την ίδια την ασφάλεια των πολιτών (Laczko and Gozdziaik, 2005). Το sex trafficking περιγράφεται συχνά ως η «σύγχρονη μορφή δουλείας» (Kara, 2010, Waugh, 2009, Bunsch, 1990, Cree, 2008, Gaon, 2005, McGill, 2003) στην οποία εγκληματικά κυκλώματα εξαπατούν νεαρές κοπέλες και τις εξαναγκάζουν στην πορνεία. Ο εξαναγκασμός πραγματοποιείται με τη στέρηση των ταξιδιωτικών εγγράφων, αλλά και την άσκηση ακραίας βίας και σεξουαλικής εκμετάλλευσης. Σε σύγχρονες αναφορές, συχνά, όταν επιχειρείται να δοθεί απάντηση στο ερώτημα πότε ξεκίνησε η διόγκωση του sex trafficking, επικρατεί η θέση ότι η σεξουαλική εκμετάλλευση των γυναικών έχει τις ρίζες της στην προϊστορία του πολιτισμού και πως αυτό είναι προϊόν της σεξουαλικής βιομηχανίας, γι' αυτό δεν μπορεί να αποσυνδεθεί από την πορνεία (Hughes, 2013). Η ταύτιση του sex trafficking με την πορνεία ενισχύθηκε και προωθήθηκε από συντηρητικές φεμινίστριες των Ηνωμένων Πολιτειών,² που από το 1970 αγωνίζονταν για την ποινικοποίηση της πορνείας. Ιδιαίτερα, κατά τη διάρκεια της διακυβέρνησης Bush (2001-2009) σε συνεργασία με την κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών, οι φεμινίστριες αυτές άσκησαν πιέσεις να εφαρμοστούν αυστηρότερες πολιτικές ελέγχου των συνόρων, ώστε να μειωθεί η διακίνηση και εμπορία ανθρώπων. Ο «πόλεμος» εναντίον του sex trafficking παρουσιάζεται λοιπόν ως «ηθικό χρέος» της δημοκρατικής κοινωνίας που πρέπει να εμποδίσει την εξάπλωσή του. Με αυτόν τον τρόπο το sex trafficking ταυτίστηκε με τη «γυναίκα-θύμα»,³ ενώ παράλληλα προβάλλεται στην παγκόσμια βιβλιογραφία ως η πιο επικερδής εγκληματική δραστηριότητα που ανταγωνίζεται το εμπόριο όπλων (Μοντζίνι, 2007, Laczko, 2002).

Το αυξημένο ενδιαφέρον για το sex trafficking συνυφαίνεται με τις κοινωνικές αγωνίες για τις κοινωνικοοικονομικές ανισότητες μεταξύ «εθνών-κρατών» και τα αυξημένα ποσοστά μετανάστευσης στην Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες. Μετά την κατάρρευση άλλωστε της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, το μεταναστευτικό ζήτημα ήταν στο επίκεντρο των σχεδιασμών για παρεμβάσεις στις χώρες της Ευρώπης, ενώ η βαθιά οικονομική κρίση των τελευταίων χρόνων σε άμεση συνάρτηση με τα αυξημένα ποσοστά μετανάστευσης δημιούργησε την ανάγκη να εφαρμοστούν αυστηρές πολιτικές ελέγχου των συνόρων (Μοντζίνι, 2007). Έτσι η «παράνομη» μετανάστευση και το sex trafficking προβάλλονται από τα δυτικά Μ.Μ.Ε. ως διπλή απειλή για την κυριαρχία και την ασφάλεια των εθνών-κρατών.

Η κυρίαρχη αφήγηση για το sex trafficking εστιάζεται στην εγκληματική διάσταση του φαινομένου, κινητοποιώντας το δίπολο «γυναίκα-θύμα»-«άντρας-θύτης» (Saunders and Soderlund, 2003, Sanghera, 2005). Έτσι το sex trafficking

2 Βλ. ενδεικτικά Barry, 1979, Hughes, 2001, 2004, MacKinnon, 2011.

3 Η εργασία αυτή αντιτίθεται στη θυματοποιημένη ρηματική εκδοχή των γυναικών, που εμπλέκονται στο sex trafficking. Επομένως στις περισσότερες περιπτώσεις ο όρος «γυναίκα-θύμα» θα είναι σε εισαγωγικά, χωρίς να αμφισβητείται ότι δεν είναι θύματα όσες γυναίκες υφίστανται βία.

προξενεί αμφιθυμία στην κοινή γνώμη. Από τη μία προκαλεί «ηθικό πανικό» ως έγκλημα, το οποίο απειλεί την κοινωνική ασφάλεια, ενώ από την άλλη ευαισθητοποιεί την κοινή γνώμη για την προστασία των «γυναικών-θυμάτων». Στο πλαίσιο λοιπόν των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της ισότητας, τα δημοκρατικά έθνη-κράτη και οι πολίτες καλούνται να «σώσουν» τις «γυναίκες-θύματα» και να «καταδικάσουν» ηθικά και νομικά τους «κακούς σωματεμπόρους» (Aradau, 2004, 2008, Augustin, 2007, Doezema, 2010).

Στα διάφορα ζητήματα για το sex trafficking κομβικός είναι και ο ρόλος των Μ.Κ.Ο., αφού πολλά προγράμματα καταπολέμησης του sex trafficking υλοποιούνται με την καθοδήγηση και την εποπτεία Μ.Κ.Ο. διαφορετικού προφίλ (ανθρωπιστικού, ιατρικού, θρησκευτικού, φεμινιστικού) (Hoff, 2011). Έτσι η δράση των Μ.Κ.Ο. ως προς την αντιμετώπιση του sex trafficking εγείρει συγκεκριμένους προβληματισμούς για τους τρόπους με τους οποίους αυτές νομιμοποιούν κυρίαρχες πολιτικές κρατών, αλλά και για την κατασκευή μιας νέας πολιτικής φιλανθρωπίας (Anker and Doomernik, 2006, Aradau, 2004, Augustin, 2005b, Berman, 2003). Το γεγονός λοιπόν ότι οι Μ.Κ.Ο. είναι αυτές που διαμορφώνουν τις κατασκευές για το sex trafficking και υποδεικνύουν αντίστοιχα στις διάφορες κυβερνήσεις ποιες μεταναστευτικές πολιτικές πρέπει να εφαρμοστούν για την καταπολέμηση του φαινομένου, επικεντρώνει το ερευνητικό ενδιαφέρον σε όσους συμμετέχουν σε αυτές. Επομένως, η ανάλυση του λόγου των συμμετεχόντων σε Μ.Κ.Ο. που ασχολούνται με το sex trafficking έχει ιδιαίτερο αναλυτικό ενδιαφέρον επειδή μας επιτρέπει να δούμε πώς διαρθρώνονται οι έμφυλες κατασκευές για το sex trafficking. Μας επιτρέπει επίσης να δούμε τους τρόπους με τους οποίους η συζήτηση για το δίπολο «γυναίκα-θύμα»-«άντρας-θύτης» αναπαράγει φιλανθρωπικές προσεγγίσεις για το sex trafficking ως κοινωνικό ζήτημα, αποδυναμώνοντας μια πιο πολιτική ανάλυση. Αν μάλιστα αποδεχτούμε τη θεωρία για την επιτελεστικότητα της γλώσσας, όπως την αποδέχεται αυτή η μελέτη, τότε μπορούμε όχι απλώς να ασκήσουμε κριτική σε μια φιλανθρωπική αντιμετώπιση του φαινομένου, αλλά να εξετάσουμε ποια διλήμματα προκύπτουν από τις κανονικοποιημένες εκδοχές του sex trafficking, πώς αυτά απαντώνται καθώς αρθρώνονται και τις ιδεολογικές θέσεις και αντιθέσεις που προκύπτουν, καθώς οι συμμετέχοντες τοποθετούνται για το sex trafficking.

Ορίζοντας το sex trafficking

Ο επίσημος ορισμός του sex trafficking θεσπίστηκε το 2000 από τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών (Ο.Η.Ε.) και είναι γνωστός με την ονομασία «Πρωτόκολλο του Παλέρμο», επειδή εκεί έγινε η συνάντηση των εκπροσώπων εθνών-κρατών.

Ο ορισμός αναφέρει τα εξής:

«α) Με την “Παράνομη Διακίνηση Προσώπων με Σκοπό τη Σεξουαλική-Οικονομική Εκμετάλλευση” θα εννοείται η στρατολόγηση, η μεταφορά, η μετακίνηση, η εγκατάσταση (στέγαση, μέριμνα για τη συνέχιση της παραμονής) ή η παραλαβή προσώπων, μέσω της απειλής ή της χρήσης βίας ή άλλων μορφών εξαναγκασμού, της απαγωγής, του δόλου, της εξαπάτησης, της κατάχρησης της δύναμης, της κατάχρησης μιας ευάλωτης ή τρωτής θέσης, της προσφοράς ή της αποδοχής οικονομικού ή άλλου οφέλους για την επίτευξη της σύμφωνης γνώμης ενός προσώπου, το οποίο ασκεί έλεγχο ή εξουσία επί άλλου προσώπου για τον σκοπό της εκμετάλλευσης. Η εκμετάλλευση θα περιλαμβάνει κατ’ ελάχιστο: την εκμετάλλευση της πορνείας των άλλων ή άλλες μορφές σεξουαλικής εκμετάλλευσης, την εξαναγκαστική εργασία ή παροχή υπηρεσιών, τη διαμόρφωση συνθηκών σκλαβιάς ή παρόμοιων με αυτή πρακτικών, τη διαμόρφωση συνθηκών δουλείας (δεσμευτικής παροχής υπηρεσιών) ή τη λήψη σωματικών οργάνων.

β) Η σύμφωνη γνώμη του θύματος της παράνομης διακίνησης στη σκοπούμενη εκμετάλλευση, έτσι όπως η τελευταία διατυπώνεται στην υποπαράγραφο (α) αυτού του άρθρου, δεν θα λαμβάνεται υπ’ όψιν, εφόσον για την επίτευξή της έχει χρησιμοποιηθεί οποιοδήποτε από τα μέσα που αναφέρονται στην παραπάνω υποπαράγραφο (α).

γ) Η στρατολόγηση, μεταφορά, μετακίνηση, εγκατάσταση ή παραλαβή ενός παιδιού για τον σκοπό της εκμετάλλευσης θα θεωρείται «παράνομη διακίνηση προσώπων» ακόμη και αν δεν συμπεριλαμβάνει κανένα από τα μέσα που διατυπώνονται στην υποπαράγραφο (α) αυτού του άρθρου.

Ο ορισμός αυτός έχει γίνει ευρέως αποδεκτός και μέχρι σήμερα πολλές χώρες σε όλο τον κόσμο έχουν υπογράψει το Πρωτόκολλο, προβαίνοντας σε νομοθετικές ρυθμίσεις εναντίον του sex trafficking και υπέρ των θυμάτων εκμετάλλευσης.⁴ Στον επίσημο αυτό ορισμό το στοιχείο της εγκληματικότητας προτάσσεται ως το κύριο χαρακτηριστικό του φαινομένου, ενώ ακολουθεί αυτό της παράνομης μετανάστευ-

4 Μέχρι το 2014 συνολικά 17 χώρες έχουν υπογράψει το πρωτόκολλο. Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε: Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, New York, 15 November 2000, https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-12-a&chapter=18&lang=en

σης. Ωστόσο, αυτός ο ορισμός του sex trafficking δεν έχει μείνει χωρίς αντίλογο στη συναφή διεθνή βιβλιογραφία (Liempt, 2006).

Η Doezenia (1998, 2005) επισημαίνει ότι μέχρι την οριστικοποίηση του ορισμού στο Παλέρμο υπήρξαν έντονες θεωρητικές αντιπαραθέσεις ανάμεσα σε δύο διαφορετικά ιδεολογικοπολιτικά στρατόπεδα με διαφορετικές οπτικές για την πορνεία και τη μετανάστευση. Έτσι η νοηματοδότηση του sex trafficking εξαρτάται από τις ιδεολογικοπολιτικές θέσεις του καθένα⁵ για τα θέματα αυτά (Dickenson, 2006, O'Connell Davidson and Anderson, 2006).

Στην πρώτη ομάδα που συμμετείχε στις διαβουλεύσεις του Ο.Η.Ε., πήραν μέρος ακτιβίστριες εργάτριες του σεξ και μεταμοντέρνες φεμινίστριες. Η ομάδα αγωνιζόταν για τα δικαιώματα όσων εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία, καθώς και για μια πολιτική προσέγγιση του sex trafficking. Σύμφωνα με τις θέσεις τους, η υπερβολική έμφαση στη θυματοποίηση των γυναικών περιθωριοποιεί τη γυναίκα-πόρνη και της στερεί την πολιτική της οντότητα (Charkis, 2005, Sanghera, 2005).

Στη δεύτερη ομάδα συμμετείχαν φεμινίστριες που διεκδικούσαν την κατάργηση της πορνείας και της πορνογραφίας. Κυρίαρχη θέση τους ήταν ότι κάθε πόρνη είναι ένα μελλοντικό θύμα sex trafficking και πως η πορνεία δεν μπορεί να είναι επιλογή. Σε αντιστοιχία λοιπόν με τις θέσεις αυτές, υποστηρίζονταν η ποινικοποίηση της πορνείας και η επιβολή αυστηρότερων πολιτικών ελέγχου των συνόρων.

Στην τελική διαμόρφωση του ορισμού επικράτησαν οι απόψεις της δεύτερης ομάδας, κυρίως όσον αφορά στο στοιχείο του εξαναγκασμού και της συναίνεσης. Παρόλη όμως την επικράτηση του επίσημου νομικού ορισμού για το sex trafficking, οι θεωρητικές προστριβές στον ακαδημαϊκό χώρο δεν μετριάστηκαν.

Ο ακαδημαϊκός διάλογος⁶ περί sex trafficking

Τα σύμβολα εγείρουν συναισθήματα και προκαλούν δράσεις (McDonald, 2004). Όταν επομένως μελετώνται οι συμβολικές λειτουργίες των διεθνών ρυθμίσεων για ένα φαινόμενο, όπως αυτό του sex trafficking, εξετάζεται το νόημά τους ως δημόσια κίνηση και σύμβολο. Οι έμφυλες λοιπόν κατασκευές για τα «αθώα θύματα» του sex trafficking, όπως αυτές εγγράφονται στον νομικό ορισμό για το sex trafficking, έχουν συγκεκριμένους ιδεολογικούς συμβολισμούς.

Η McDonald (2004, σελ. 158) επεσήμανε από την αρχή ότι η πολιτική ενημέρωσης ενάντια στο sex trafficking χρησιμοποιεί «ένα από τα πιο ισχυρά σύμβολα στο πάνθεον της δυτικής εικονογραφίας: αυτό του αθώου κοριτσιού, το οποίο σύρεται

5 Για να είναι το κείμενο ευανάγνωστο και να μην κουράζει τον αναγνώστη σε όλο το βιβλίο χρησιμοποιείται το αρσενικό γένος. Ωστόσο, είναι αυτονόητο ότι σε κάθε παρόμοια αναφορά εννοούνται και τα δύο γραμματικά γένη.

6 Ως ακαδημαϊκός λόγος ορίζεται όχι μόνο αυτός των πανεπιστημίων, αλλά οι ευρύτεροι θεωρητικοί λόγοι για το sex trafficking.

ενάντια στη θέλησή του σε μακρινές χώρες» για να ικανοποιήσει τις σεξουαλικές επιθυμίες των αντρών. Η κυρίαρχη αυτή κατασκευή του sex trafficking παραπέμπει στον ηθικό πανικό που επικράτησε σε Ευρώπη και Αμερική προς τα τέλη του 19^{ου} αιώνα για το «εμπόριο λευκής σαρκός» (Saunders, 2005, Doezema, 2010). Η εικόνα λοιπόν των «αθώων νεαρών γυναικών» οι οποίες εξαναγκάζονται στη σεξουαλική εκμετάλλευση της πορνείας από εγκληματίες που τις στερούν την ελευθερία τους και τις βασανίζουν, κατασκευάζει το sex trafficking ως μία από τις μεγαλύτερες απειλές για την κοινωνική συνοχή. Σύμφωνα με τις φεμινιστικές κριτικές το sex trafficking χρησιμοποιήθηκε στον δυτικό κόσμο για να επιβληθούν αυστηρότεροι έλεγχοι στα σύνορα και να καταπολεμηθεί η παράνομη μετανάστευση (Aradau, 2008, Doezema, 2010). Η ρητορική της ασφάλειας στην κατασκευή του sex trafficking ισχυροποιεί τα έθνη-κράτη, προωθώντας τα ως αυτά που εγγυώνται την ασφάλεια των πολιτών και την προστασία των «γυναικών-θυμάτων» (Aradau, 2008).

Οι μεταμοντέρνες φεμινίστριες ασκώντας κριτική στις κυρίαρχες κατασκευές του sex trafficking υποστηρίζουν ότι υπάρχουν συγκεκριμένες ιδεολογικές προεκτάσεις σε σχέση με το φύλο, τη μετανάστευση και την πορνεία στην ανάλυση του φαινομένου. (Aradau, 2008, Augustin, 2007, Doezema, 2000, 2005, Gould, 2010, Kempadoo and Doezema, 1998). Στη φεμινιστική βιβλιογραφία (Αμπατζή, 2008, Augustin, 2007, Bell, 1994, Garofalo, 2006) οι θεωρητικές προστριβές για το sex trafficking αναπαράγουν τα φεμινιστικά διλήμματα για την πορνεία και την πορνογραφία, τα οποία αναδείχθηκαν από τη δεκαετία του 1970 και μετά, καθώς διαμορφώνονταν τα χαρακτηριστικά του φεμινιστικού κινήματος. Οι θέσεις υπέρ ή κατά της πορνείας εντάσσονταν στις πολιτικές ταυτότητας (identity politics) και περιελάμβαναν τοποθετήσεις ως προς τα περιθώρια ελευθερίας στη συγκρότηση έμφυλων ταυτοτήτων. Ωστόσο, οι θεωρητικές αυτές αντιπαραθέσεις για την πορνεία από το 1970 μέχρι και σήμερα εντάσσονται σε μια λογική, η οποία στοχεύει στην απελευθέρωση της γυναίκας από κλειστά συστήματα παραγωγής νοήματος για το φύλο, την καταπόληση της βίας κατά των γυναικών και τους αγώνες για μια ισότιμη αντιμετώπιση των φύλων.

Στην κριτική αποτίμηση της εκδοχής αυτής του sex trafficking, στην οποία προτάσσεται το εγκληματικό στοιχείο, υποστηρίζεται ότι στην κατασκευή του φαινομένου συνυφαινονται παραδοσιακές ηθικές προσεγγίσεις για την πορνεία, οι οποίες θυματοποιούν τις γυναίκες που εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία και στερούν απ' αυτές την πολιτική τους αυτονομία. Χρησιμοποιώντας την ορολογία του Laclau, (1990, 1997) η Doezema (2005, σελ. 74) επισημαίνει ότι «το κορμί των εργατριών του σεξ που υποφέρει, αναδεικνύεται σε μια μυθική αναφορά για την κατάσταση όλων των γυναικών. Έτσι η σωτηρία της «γυναίκας-θύματος» γίνεται η κοινωνική προτεραιότητα της φαντασιακής «ιδανικής κοινωνίας», στην οποία το κράτος προστατεύει την ασφάλεια των πολιτών και τα δικαιώματα των ευάλωτων πληθυσμών. Εξάλλου, η οικοδόμηση του sex trafficking πάνω στο δίπολο «γυναίκα-θύμα»-«άντρας-θύτης» αναπαράγει τη φυσικοποίηση της διαφοράς ανάμεσα στα δύο φύλα

και προωθεί τη ρηματική θυματοποίηση της γυναίκας μέσα από ένα ηθικό πλαίσιο απόδοσης έμφυλων συμπεριφορών.

Προτείνεται λοιπόν μια κριτική επανεξέταση του sex trafficking, στην οποία θα δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στην προβολή του ως σύνθετου πολιτικού ζητήματος. Στον κριτικό αναστοχασμό για το sex trafficking παρατίθενται οι ιδεολογικές συνέπειες των διάφορων ηθικών λόγων για το sex trafficking και προτάσσεται μια ανάλυση, η οποία θα επισημαίνει τη σύνδεση με το φύλο, το σώμα, τη σεξουαλικότητα και τη γυναικεία μετανάστευση (Αμπατζή, 2008).

Στις κριτικές αυτές αναγνωρίζεται η σημασία της γλώσσας και του λόγου ως προς τη σεξουαλικότητα, αλλά παράλληλα αναλύονται κριτικά οι θεωρητικές ακρότητες ως προς τις έμφυλες ταυτότητες, ιδιαίτερα, όταν οι σεξουαλικές επιθυμίες, πρακτικές και ταυτότητες, παρουσιάζονται ως σταθερές, αδιαμφισβήτητες πραγματικότητες, οι οποίες «είναι πάντα εκεί» (Cameron and Kulick, 2003). Στις θεωρητικές λοιπόν τοποθετήσεις για το sex trafficking τονίζεται από τις μεταμοντέρνες φεμινίστριες διαρκώς ότι κάθε είδους θέση για τη σεξουαλικότητα είναι μια κοινωνική κατασκευή που αλλάζει ανάλογα με το κοινωνικοϊστορικό πλαίσιο. Μια τέτοια τοποθέτηση εμποδίζει την απόδοση σταθερών χαρακτηριστικών στα δύο φύλα και τον τρόπο με τον οποίο διαπραγματεύονται τη σεξουαλικότητά τους. Η «πραγματικότητα» άλλωστε του σεξ δεν προϋπάρχει της γλώσσας με την οποία αυτό εκφράζεται. Η γλώσσα παράγει τις κατηγορίες με τις οποίες οργανώνουμε τις σεξουαλικές μας επιθυμίες, ταυτότητες και πρακτικές (Cameron and Kulick, 2003, σελ. 19).

Η παρούσα έρευνα εντάσσεται σ' αυτές τις φεμινιστικές κριτικές, οι οποίες αποδομούν κριτικά τις κυρίαρχες κατασκευές για το sex trafficking. Γι' αυτό κύριο επιχείρημά της είναι ότι ο τρόπος με τον οποίο συγκροτούνται στον λόγο των συμμετεχόντων οι διάφορες εκδοχές για το sex trafficking, τη «γυναίκα-θύμα» και τον σωματέμπορο ανοικοδομεί την ουσιοκρατία γύρω από τα φύλα. Παράλληλα η έρευνα αναγνωρίζει την ανάγκη συγκρότησης του sex trafficking ως ενός σύνθετου πολιτικού και εργασιακού ζητήματος. Επομένως, η ηθική καταδίκη του φαινομένου, η οποία στηρίζεται στην αναπαραγωγή των έμφυλων ταυτοτήτων της «γυναίκας-θύματος» και του «άντρα-θύτη», κρίνεται ανεπαρκής για να φωτίσει τα σύνθετα ζητήματα, που εγγράφονται σε κάθε προσπάθεια κατανόησης του sex trafficking. Επιπλέον, η θυματοποίηση όσων γυναικών εμπλέκονται στο sex trafficking, αποδυναμώνει και περιθωριοποιεί την εμπειρία όσων εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία, αλλά και ευρύτερα των μεταναστριών γυναικών.

Η εργασία επικεντρώνεται κυρίως στην έμφυλη διάσταση του sex trafficking στον λόγο εθελοντών ελληνικών Μ.Κ.Ο. γι' αυτό. Η έρευνα υιοθετεί τη μεθοδολογία της κριτικής λογοκοινωνιοψυχολογίας. Η μέθοδος επιτρέπει μια πολιτική ανάλυση των έμφυλων κατασκευών στο sex trafficking με την ανάδειξη της λογοδοσίας των συμμετεχόντων, αλλά και της ερευνήτριας στο πλαίσιο της συνομιλίας. Έτσι ο αναγνώστης μπορεί να παρακολουθήσει τη διαδρομή των έμφυλων κατασκευών

ταυτοτήτων στο sex trafficking, καθώς συγκροτούνται στον λόγο και όχι απλώς τη θεωρητική αποδόμηση των ηγεμονικών εκδοχών του sex trafficking.

Επισκόπηση των κεφαλαίων

Στο Κεφάλαιο 1 γίνεται μια σύντομη ιστορική αναδρομή στις παρεμβάσεις για το sex trafficking στην Ευρώπη, τις Ηνωμένες Πολιτείες και την Ελλάδα (Papanicolaou, 2008). Παρουσιάζονται οι θεωρητικές προστριβές για το sex trafficking στον φεμινιστικό ακαδημαϊκό χώρο σχετικά με την πολιτική διάσταση του φαινομένου και τη σημασία του. Το Κεφάλαιο 1 περιγράφει τις προσπάθειες κριτικής αποδόμησης των ηγεμονικών εκδοχών του sex trafficking από τις μεταμοντέρνες φεμινίστριες και τις ακτιβίστριες του σεξ (Doezema and Kempadoo, 1998, Doezema 2001, 2005). Εξετάζονται επίσης, οι φεμινιστικές ενστάσεις για την κατασκευή του sex trafficking, ως της σύγχρονης μορφής δουλειάς, με βασικό επιχείρημα ότι έτσι θυματοποιούνται οι γυναίκες μετανάστριες, που ασκούν την πορνεία (O'Connell Davidson and Anderson, 2006). Με βάση αυτή τη θέση η έμφαση στον εγκληματικό και βίαιο χαρακτήρα του sex trafficking χρησιμοποιείται για την καταστολή της γυναικείας μετανάστευσης, καθώς και για την επιβολή αυστηρότερων μηχανισμών ελέγχου των συνόρων, ενώ διαιωνίζεται η αναπαραγωγή ουσιοκρατικών θέσεων για τα δύο φύλα (Aradau, 2004, 2008).

Στο Κεφάλαιο 2 γίνεται ειδική αναφορά στη σημασία του έμφυλου χαρακτήρα στο sex trafficking. Η θυματοποιημένη εκδοχή της γυναίκας έχει ιστορικές ρίζες στα φεμινιστικά διλήμματα για την πορνεία και την πορνογραφία από το 1980 και μετά. Έτσι στο Κεφάλαιο 2 επισημαίνεται πως οι φεμινιστικές προστριβές για την πορνεία νοηματοδοτούν τις σύγχρονες εκδοχές του sex trafficking και τον νομικό του ορισμό. Τα διλήμματα για το sex trafficking εγείρονται από τις θέσεις, τις οποίες έχουν οι φεμινίστριες όλων των ρευμάτων υπέρ ή κατά της πορνείας, αλλά και από τις ιδεολογικοπολιτικές τοποθετήσεις σχετικά με τη σεξουαλική βιομηχανία και τη γυναικεία μετανάστευση (Dickenson, 2006, Doezema, 1998, 2005, Soderlund, 2005). Εξετάζονται επίσης οι οριενταλιστικές κατασκευές για τη «γυναίκα-θύμα», η οποία προέρχεται από «υπανάπτυκτες» χώρες. Τέλος στο Κεφάλαιο 2 παρουσιάζεται η θεωρία της επιτελεστικότητας του φύλου της Butler (1990, 1993) και το πώς αυτή η θεωρία συνδέεται με το sex trafficking.

Στο Κεφάλαιο 3 παρουσιάζεται η θεωρία των ιδεολογικών διλημάτων (Billig et al., 1998). Η διλημματική προσέγγιση της ιδεολογίας διαφοροποιείται από τη θεωρία των μεταμοντέρνων φεμινιστριών για το sex trafficking. Ο εντοπισμός και η ανάλυση των ρητορικών-ιδεολογικών διλημάτων, τα οποία εγείρονται, όταν οι ομιλητές έρχονται αντιμέτωποι με τα αντιθετικά θέματα της κοινής λογικής για το sex trafficking, προσανατολίζει σε μια κριτική αναθεώρηση των τρόπων με τους οποίους νοηματοδοτείται το φαινόμενο.

Στο Κεφάλαιο 4 παρουσιάζεται μια σύντομη ιστορική επισκόπηση για τη στροφή στον λόγο στον χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας τα τελευταία 30 χρόνια. Στη συνέχεια παρουσιάζονται βασικές αρχές της ανάλυσης λόγου και ειδικότερα, η μεθοδολογία της κριτικής λογο-κοινωνιοψυχολογίας, η οποία είναι και η μεθοδολογική επιλογή της παρούσας έρευνας. Η κριτική λογο-κοινωνιοψυχολογία συνδυάζει τις έννοιες των ιδεολογικών διλημμάτων, των ερμηνευτικών ρεπερτορίων και των θέσεων υποκειμένου σε μια συνθετική προσέγγιση, η οποία δίνει σημασία τόσο στη μικρο-ανάλυση, όσο και στη μακρο-ανάλυση. Έτσι στην ανάλυση επιτυγχάνεται και η λεπτομερής εξέταση της ρητορικής διάρθρωσης του λόγου, αλλά και οι συνέπειες του λόγου στο κοινωνικό, ιστορικό και πολιτικό πλαίσιο. Επιπλέον παρουσιάζεται το μοντέλο λογο-δράσης των Edwards and Potter (1992), του οποίου οι τεχνικές επιτρέπουν μια λεπτομερή χαρτογράφηση των «τοπικών» λειτουργιών του λόγου.

Στο Κεφάλαιο 5 παρουσιάζονται σύγχρονες λογο-αναλυτικές έρευνες, οι οποίες χρησιμοποιούν τις έννοιες των ιδεολογικών διλημμάτων, των θέσεων υποκειμένου και των ερμηνευτικών ρεπερτορίων για να μελετήσουν στον λόγο τις έμφυλες κατασκευές ταυτότητας. Η έμφαση στους τρόπους με τους οποίους το φύλο καθιερώνεται ως «οντολογικά αληθινό» μέσα από μία σύνθετη διαδικασία επιτελεστικών πρακτικών, οι οποίες ορίζουν τι είναι γυναικείο και τι αντρικό, πρόσφερε νέες αναγνώσεις και ερευνητικό υλικό για τη συγκρότηση των έμφυλων ταυτοτήτων στη φεμινιστική λογοαναλυτική έρευνα.

Στο Κεφάλαιο 6 αναφέρονται αναλυτικές πληροφορίες για την εμπειρική μελέτη της έρευνας. Παρουσιάζεται ο ερευνητικός στόχος της, πληροφορίες για τον σχεδιασμό και την υλοποίησή της καθώς και στοιχεία για τις αναλυτικές έρευνες και τα εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν.

Στο Κεφάλαιο 7, το πρώτο αναλυτικό κεφάλαιο της έρευνας, παρουσιάζεται το ερμηνευτικό ρεπερτόριο του sex trafficking ως εγκληματικότητα. Το εγκληματικό στοιχείο στο sex trafficking είναι κυρίαρχο στοιχείο του ορισμού του, επομένως είναι αναμενόμενο να παρουσιάζεται συχνά και στην κοινωνική λογοδοσία των συμμετεχόντων για το φαινόμενο. Οι περιγραφές του sex trafficking ως εγκληματική δραστηριότητα εμπεριέχουν διάφορες εκδοχές, οι οποίες εντοπίζονται στον λόγο των συμμετεχόντων. Έτσι η εγκληματικότητα «τεκμηριώνεται» στον λόγο μέσα από περιγραφές για τη βία και την εξαπάτηση των «γυναικών-θυμάτων» με την κινητοποίηση αντιθετικών περιγραφών για τη «γυναίκα-θύμα» και τον «άντρα-θύτη», καθώς και μέσα από περιγραφές, οι οποίες θεωρούν την πορνεία ως εγκληματικότητα. Στο Κεφάλαιο εξετάζονται διεξοδικά οι κατασκευές γύρω από τον εγκληματικό χαρακτήρα του φαινομένου και αναλύονται τα ρητορικά-ιδεολογικά διλήμματα των συμμετεχόντων σχετικά με τις εκδοχές αυτές. Υποστηρίζεται ότι το φύλο έχει κεντρική θέση τόσο στη ρητορική διάρθρωση των περιγραφών για τη «γυναίκα-θύμα» και τον «σωματέμπορο» όσο και στη διαμόρφωση των ρητορικών-ιδεολογικών διλημμάτων.

Στο Κεφάλαιο 8 το ερμηνευτικό ρεπερτόριο του sex trafficking οργανώνεται γύρω από ηθικές κρίσεις για το φαινόμενο. Οι διάφορες ηθικές θέσεις για το sex

trafficking οδηγούν στην ηθική καταδίκη του φαινομένου, αλλά και σε αξιολογικές κρίσεις για τη «γυναίκα-θύμα», την πόρνη και τους σωματεμπόρους. Έτσι καταγράφονται περιγραφές για τη «γυναίκα-θύμα», στις οποίες η δραματικότητα με την οποίαν παρουσιάζονται οι συνθήκες ζωής τους συντελεί στην κατασκευή μιας εικόνας «θυματοποίησης», η οποία βρίσκεται σε αντιστοιχία με τις φεμινιστικές κριτικές των Κεφαλαίων 1 και 2. Μέσα από αφηγήσεις για τη βία και τον εξαναγκασμό, τον οποίο υφίστανται οι «γυναίκες θύματα», οι ομιλητές επιχειρηματολογούν για την επιτακτική ανάγκη να προστατευτούν οι «γυναίκες-θύματα». Η αντίστιξη ανάμεσα στη «γυναίκα-θύμα» και τη «γυναίκα-πόρνη» εμπλέκει ρητορικά-ιδεολογικά δίλημματα σχετικά με το πώς θα περιγραφεί η διαφορά ανάμεσα στις δύο περιπτώσεις γυναικών, χωρίς να κατηγορηθεί ο ομιλητής ότι είναι προκατειλημμένος ως προς τη γυναίκα πόρνη.

Στο Κεφάλαιο 9 παρουσιάζεται το ερμηνευτικό ρεπερτόριο, στο οποίο το sex trafficking καταγράφεται ως πρόβλημα των «υποανάπτυκτων» χωρών. Οι συμμετέχοντες λογοδοτούν για τις αιτίες, που κάποιες χώρες έχουν περισσότερα θύματα από άλλες. Οι ομιλητές κινητοποιούν διάφορες εκδοχές για τις χώρες προέλευσης των «γυναικών-θυμάτων», αποδίδοντας τα αυξημένα ποσοστά sex trafficking σε πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές αιτίες. Ωστόσο, η αιτιολόγηση ως προς το ποιες χώρες πλήττονται περισσότερο από το sex trafficking, περιλαμβάνει συχνά την αξιολογική ιεράρχηση των χωρών σε δυτικά κράτη, κράτη του Νότου και της Ανατολής. Οι περιγραφές των χωρών και των γυναικών που προέρχονται από αυτές εμπεριέχουν οριενταλιστικά στοιχεία. Η διάσταση ανάμεσα σε «υποανάπτυκτες» και «αναπτυσσόμενες» χώρες στον λόγο των συμμετεχόντων «πυροδοτεί» το εξής ρητορικό-ιδεολογικό δίλημμα στους συμμετέχοντες: πώς να περιγράψουν την κατάσταση των χωρών του Τρίτου Κόσμου, χωρίς να φανεί ότι είναι προκατειλημμένοι απέναντι στις χώρες αυτές ή ότι προβαίνουν σε γενικευμένες κρίσεις για «ξένα» έθνη κράτη. Η διάκριση ανάμεσα σε Δύση-Νότο-Ανατολή συνοδεύεται συχνά από την εθνική διάκριση ανάμεσα σε «εμάς» και τους «άλλους». Αυτές οι ρητορικές διαρθρώσεις αναδεικνύουν τη φυσικοποίηση των ομιλητών ως πολιτών της Δύσης και της Ελλάδας.

Τέλος, στον επίλογο γίνεται θεωρητική και αναλυτική σύνθεση των «νημάτων» που αναπτύχθηκαν. Παρουσιάζονται επίσης ένας προσωπικός κριτικός αναστοχασμός για τη διαδικασία υλοποίησης της έρευνας μέχρι την ολοκλήρωσή της και κάποια σχόλια για την εξέλιξή της, καθώς και τη χρησιμότητά της στον ακαδημαϊκό διάλογο σχετικά με το sex trafficking.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Sex trafficking: ιστορικές, πολιτικές και κοινωνιο-θεωρητικές διαστάσεις

Στο Κεφάλαιο αυτό παρουσιάζονται οι διαφορετικές θεωρητικές-πολιτικές προσεγγίσεις για το φαινόμενο του sex trafficking στην Αμερική και Ευρώπη. Εξετάζονται επίσης και οι φεμινιστικές αντιπαραθέσεις στον ακαδημαϊκό χώρο για τον ορισμό του φαινομένου και τις προτάσεις ως προς την πρόληψη και την αντιμετώπισή του. Η νοηματοδότηση του sex trafficking εμπλέκει δύο χαρακτηριστικά. Το ένα είναι αυτό του φύλου και το άλλο οι πολιτικές διαστάσεις του. Στο Κεφάλαιο 1 περιγράφεται η πολιτική αντιπαράθεση για το sex trafficking στην Αμερική και Ευρώπη ανάμεσα στις ηγεμονικές κατασκευές του ως κοινωνικής απειλής και στις σύγχρονες φεμινιστικές κριτικές, οι οποίες επιχειρούν μια πολιτική αποδόμηση του φαινομένου (Baker, 2013, Berman, 2003, Doezema, 2005, Kempadoo and Doezema, 1998, Soderlund, 2005, Weitzer, 2010). Στόχος αυτής της κριτικής αποδόμησης είναι η προβολή του sex trafficking ως σύνθετου πολιτικού ζητήματος που εμπλέκει το φύλο, τη σεξουαλικότητα, τις μεταναστευτικές πολιτικές και ζητήματα εργασίας.

1.1 Πολιτική και sex trafficking: κατασκευάζοντας το sex trafficking ως έγκλημα και σύγχρονη δουλεία

Στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής το sex trafficking επανέφερε την κοινωνική ανησυχία που συνόδευε το «εμπόριο λευκής σαρκός» στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, δίνοντας την κατάλληλη ευκαιρία στην ευαγγελική Δεξιά να στραφεί στις παραδοσιακές ηθικές αξίες της πατρίδας, της πίστης και της οικογένειας, αλλά και της «σεξουαλικής αγνότητας», τις οποίες χρησιμοποίησε ιδεολογικά ως αντίδοτα στην απειλή του sex trafficking (Berman, 2003, Weitzer 2007a). Στην Αμερική η κυβέρνηση Bush χρησιμοποίησε ιδεολογικά το sex trafficking. Όπως αναφέρει η Soderlund (2005), η ταύτιση του sex trafficking με την εγκληματικότητα επισημάνθηκε στην ετήσια ομιλία του Bush στον λαό των Ηνωμένων Πολιτειών τον Ιούνιο του 2003. Προκειμένου να αμβλύνει τις κριτικές, τις οποίες δέχονταν για τον τρόπο με τον οποίο χειρίστηκε τον πόλεμο στο Ιράκ, ο Bush αφιέρωσε το τελευταίο τρίτο της δεκαοκτάλεπτης ομιλίας του στο φαινόμενο του sex trafficking, το οποίο περιέγραψε ως «καθαρή παραβίαση της ηθικής τάξης». Συνδέοντας τον πόλεμο εναντίον της τρομοκρατίας με το sex trafficking, ο Bush κήρυξε «νέα σταυροφορία», προτρέποντας τις Ηνωμένες Πολιτείες να εξαλείψουν την εξάπλωση του φαινομένου και να επιβάλουν την ηθική ακεραιότητα στους Αμερικανούς πολίτες. Επίσης το 2004, όπως επισημαίνει ο Weitzer

(2005), το Υπουργείο Εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών έβγαλε μια «πολεμική» ανακοίνωση για το sex trafficking με τίτλο: «Η σύνδεση ανάμεσα στην πορνεία και το sex trafficking». ⁷ Σ' αυτή το sex trafficking παρουσιάζεται ως προέκταση της πορνείας. Στην ανακοίνωση μάλιστα αυτή το Υπουργείο υιοθέτησε την επιχειρηματολογία των ριζοσπαστριών φεμινιστριών (κυρίως της Barry και της McKinnon) και οριστικοποίησε τη συμμαχία ανάμεσα σε αυτό το θεωρητικό φεμινιστικό ρεύμα και τους συντηρητικούς κύκλους (Soderlund, 2005, Weitzer, 2005, 2007a). Το sex trafficking λοιπόν ταυτίστηκε στην κοινή γνώμη με την πορνεία, τη δουλειά και τη βία κατά των γυναικών γενικότερα (Baker, 2013, Doezema, 2000, Gould, 2010). «Οι γυναίκες θύματα του sex trafficking και οι γυναίκες πόρνες υφίστανται το ίδιο είδος βίας και σεξουαλικής εκμετάλλευσης με εκείνες τις γυναίκες, στις οποίες έχουν ασκήσει βία, τις έχουν βιάσει και τις έχουν κακοποιήσει σεξουαλικά», ισχυρίζεται η Raymond (2002, σελ. 61). Με αυτόν τον τρόπο η συγγραφέας υποστηρίζει την ταύτιση του sex trafficking με την πορνεία. Στο ίδιο κλίμα η Bindel (2006) θεωρεί ότι θα πρέπει να σταματήσει η ψευδής διάκριση ανάμεσα στην πορνογραφία, την πορνεία και τη σωματεμπορία, παρόλο που σημειώνει ότι για να γίνει αυτό, δεν είναι απαραίτητη η συμμαχία με ομάδες της Δεξιάς. Η πορνεία με βάση όλες αυτές τις προσεγγίσεις δεν μπορεί να είναι εθελούσια γιατί είναι παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και επομένως το sex trafficking είναι η μετανάστευση για την άσκηση πορνείας (Doezema, 2000, Hughes, 2001).

Σύμμαχοι στις προσπάθειες για την καταπολέμηση του sex trafficking ήταν οι ρεπουμπλικάνες γυναίκες, οι οποίες το προβάλλουν ως κεντρικό θέμα στην ατζέντα που περιλαμβάνει τις απειλές εναντίον της αμερικάνικης κοινωνίας που πρέπει να καταπολεμηθούν (Soderlund, 2005, Weitzer, 2007a). Μία από τις πιο γνωστές περιπτώσεις είναι η Linda Smith που το όνομά της ταυτίζεται με τους αγώνες για υπεράσπιση των παραδοσιακών ηθικών αξιών στον αμερικάνικο τρόπο ζωής (Shapiro, 2004). Η Smith είναι ιδρυτικό μέλος μιας Μη Κερδοσκοπικής Οργάνωσης με τίτλο Shared Hope International (Διεθνής Κοινή Ελπίδα) και έθεσε κεντρικό στόχο σε συνεργασία με το Υπουργείο Εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών την καταπολέμηση του sex trafficking και την προβολή του φαινομένου ως μιας από τις πιο επικίνδυνες απειλές για όλα τα ευνομούμενα κράτη στον κόσμο. Σε συνεργασία με τον βουλευτή του κογκρέσου John Miller, το sex trafficking ορίστηκε ως σύγχρονη δουλειά και το «πιο καυτό ζήτημα στην ατζέντα των ανθρωπίνων δικαιωμάτων του 21^{ου} αιώνα» (Bayles, 2002, Shapiro, 2004). Υπάρχουν ωστόσο και οι πιο ήπιες προσεγγίσεις, όπως αυτή της Anker (2006, 2004), η οποία, αν και τονίζει ότι το sex trafficking είναι η σύγχρονη δουλειά, προτείνει μια κοσμοπολίτικη προσέγγιση στις παρεμβάσεις για το sex trafficking. Η συγγραφέας (Anker, 2006) ονειρεύεται έναν

7 Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε: The Link Between Prostitution and Sex Trafficking, Bureau of Public Affairs, Washington, DC, November 24, 2004, <http://2001-2009.state.gov/r/pa/ei/rls/38790.htm>

κόσμο κοινωνικής δικαιοσύνης, στον οποίο φαινόμενα σαν το sex trafficking δεν θα υπάρχουν. Σύμφωνα με τη συγγραφέα η παγκόσμια δικαιοσύνη απαιτεί κοσμοπολίτικη δημοκρατία και η κοσμοπολίτικη δημοκρατία θα οδηγούσε σε μία καλύτερη εφαρμογή της παγκόσμιας δικαιοσύνης με μία ισότιμη κατανομή των πηγών πλούτου και ελευθερία μετακίνησης.

Η θρησκευτική Δεξιά επικεντρώθηκε σε ζητήματα ανθρωπίνων δικαιωμάτων από το 1980 και μετά. Ένας από τους κεντρικούς της στόχους ήταν η εξάλειψη του sex trafficking και η σύνδεσή του με την υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Στοχεύοντας στην καταπολέμηση του φαινομένου η θρησκευτική Δεξιά κατασκεύασε και προώθησε μία «αρχετυπική εικόνα» της γυναίκας που εμπλέκεται στο sex trafficking: «ένα νεαρό κορίτσι, το οποίο παρασύρεται να αφήσει την φτωχική πατρίδα του με την υπόσχεση μιας αξιοπρεπούς εργασίας και στην πορεία κρατιέται με βάνουσο τρόπο αιχμάλωτη, βιάζεται και εξαναγκάζεται να γίνει πόρνη» (Shapiro, 2004, σελ. 2). Η κατασκευή αυτή εντάσσεται σε αυτό που ο Νούτσος (2014, σελ. 41) όρισε ως «την εγκαθίδρυση ενός μονοδιάστατου δικτύου διάχυσης της αγοραφοβικής πρακτικής σε ένα σύμπαν κοινωνικού και πολιτικού αποκλεισμού, με άλλοθι μάλιστα έναν αφηρημένο οικουμενισμό» για να περιγράψει τις διεθνείς σχέσεις απέναντι στις μειονότητες.

Ο υπερτονισμός της εγκληματικής διάστασης του sex trafficking έχει αφήχηση στην κοινή γνώμη των Ηνωμένων Πολιτειών, ενεργοποιώντας τους ηθικούς κώδικες αξιών της, ενώ παράλληλα επιτρέπει στη Δεξιά να «αποδείξει» στην κοινή γνώμη την ευαισθησία της για την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και την πρόθεσή της να τα υπερασπιστεί με κάθε τρόπο. Η Shapiro (2004) βρίσκει ομοιότητες ανάμεσα σε αυτή την προσπάθεια κατάργησης του sex trafficking από τους ρεπουμπλικάνους και στην εκστρατεία απαγόρευσης της πορνείας τον 18^ο και 19^ο αιώνα.⁸ Η εξάλπωση του sex trafficking είναι για την ευαγγελική Δεξιά η απόδειξη της απουσίας ηθικών αξιών. Με αυτόν τον τρόπο αποδεικνύεται ότι ο κόσμος είναι ένας «αμαρτωλός τόπος» όπως επισημαίνει ο καθηγητής Clyde Wilcox που ασχολείται με τη χριστιανική Δεξιά (Shapiro, 2004, σελ. 4).

Ο αγώνας για την καταπολέμηση του sex trafficking συνδέεται με τη συγκέντρωση τεράστιων χρηματικών ποσών με στόχο την καταπολέμησή του. Με αυτόν τον τρόπο η χριστιανική Δεξιά επαναφέρει την προσοχή της κοινής γνώμης στην ανάγκη να καταργηθεί η πορνεία σε συνέχεια των προσπαθειών από τη δεκαετία του 1980. Εξάλλου, οποιαδήποτε κριτική γίνεται στις παρεμβάσεις καταπολέμησης του sex trafficking, καθώς και στον τρόπο με τον οποίο περιγράφεται το φαινόμενο, αντιμετωπίζεται με «πολεμικό τρόπο» από τη συντηρητική Δεξιά. Οι κατηγορίες υποστηρίζουν ότι, όσοι δεν τάσσονται υπέρ της καταπολέμησης του sex trafficking είναι υπέρμαχοι της δουλείας. Το sex trafficking λοιπόν εξισώθηκε με τους αγώνες

8 Η σχέση του sex trafficking με τις διαφορετικές θεωρίες για την πορνεία και την πορνογραφία θα εξεταστεί αναλυτικά στο επόμενο κεφάλαιο.

εναντίον της σύγχρονης δουλείας και παρουσιάστηκε ως ηθική επιταγή της κοινωνίας (Baker, 2013, Dines, 2010, 2012, Weitzer, 2007a). Η Smith σε ομιλία της το 2002 υποστήριξε ότι: «η πορνεία που γίνεται ανεκτή παρέχει κάλυψη στους σωματεμπόρους». Η θέση αυτή είναι ίδια με αυτή του Bush για την πορνεία και τη σχέση της με το sex trafficking (Shapiro, 2004, σελ. 4). Δεν είναι άλλωστε τυχαίο ότι δεν έπαιρναν εύκολα χρηματοδότηση Μ.Κ.Ο. που δεν ήταν υπέρ της κατάργησης της πορνείας (McDonald, 2004, Weitzer, 2005). Ακόμα και η υιοθέτηση του συνθήματος «πόλεμος εναντίον του sex trafficking», το οποίο απαντάται συχνά στους λόγους και τα άρθρα της συντηρητικής Δεξιάς, δηλώνει την καθοριστική σημασία, που έχει το sex trafficking στην ευρύτερη συντηρητική ατζέντα και στις προσπάθειές της για κατάργηση της πορνείας. Η Soderlund (2005) επισημαίνει επιπλέον ότι το Υπουργείο Δικαιοσύνης ξόδεψε την πρώτη τετραετία διακυβέρνησης του Μπους (2001-2004) εκατό εκατομμύρια δολάρια κάθε χρόνο για την καταπολέμηση του sex trafficking σε εθνικό και παγκόσμιο επίπεδο.

Η πίεση της συντηρητικής Δεξιάς οδήγησε τον Bush το 2000 στον ομοσπονδιακό νόμο για την προστασία των θυμάτων trafficking (TVPA).⁹ Ο νόμος αυτός προήλθε από τη συνεργασία των ευαγγελιστών με τις φεμινίστριες, που αγωνίζονταν για την κατάργηση του sex trafficking (Soderlund, 2005, Weitzer, 2007a). Η ολοένα και εντεινόμενη συμμαχία ανάμεσα στη συντηρητική Δεξιά και τις ριζοσπάστριες φεμινίστριες εγείρει την ανησυχία των φεμινιστριών οι οποίες ασκούν κριτική στον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζεται η πορνεία, η πορνογραφία και το sex trafficking (Gould, 2010, Palmary, 2010, Weitzer, 2007). Όπως ειπώθηκε ήδη, η υπεράσπιση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων ήταν το σημείο αναφοράς που ένωσε τις δύο ομάδες. Προκειμένου να δικαιολογήσει αυτή τη συμμαχία η Lederer (1990, 1995), συνδεδετικός κρίκος των δύο ομάδων, υποστήριξε ότι το κίνημα των γυναικών θα κερδίσει με αυτόν τον τρόπο διεθνώς την προσοχή που του χρειάζεται. Ο νόμος για την προστασία των θυμάτων του sex trafficking, ο οποίος υπογράφηκε το 2000, είναι ο πρώτος που θέτει διεθνή κριτήρια σύμφωνα με τα οποία οι κυβερνήσεις θα πρέπει να επιδιώκουν την καταπολέμηση του sex trafficking, ώστε να μπορούν να λαμβάνουν χρηματοδότηση από τις Ηνωμένες Πολιτείες.

Η προβολή του sex trafficking ως σύγχρονης δουλείας δεν υιοθετείται μόνο από τη συντηρητική Δεξιά, αλλά έχει περάσει στο λεξιλόγιο Μ.Κ.Ο., ακτιβιστών, ακαδημαϊκών και δημοσιογράφων. Η φεμινίστρια ακαδημαϊκός Reilly (2006) για παράδειγμα συμφωνεί ότι η σωματεμπορία πρέπει να ενταχθεί στη γενικότερη συζήτηση για τη δουλεία και ότι οι περιπτώσεις του sex trafficking πρέπει να εντάσσονται στους νόμους εναντίον της δουλείας. Ο υπερτονισμός της εγκληματικής διάστασης του sex trafficking προτάσσει την κοινωνική επιταγή να εξαλειφθεί το sex trafficking, που παρουσιάζεται ως απειλή για την κοινωνική συνοχή. Κεντρικό χαρακτηριστικό αυτών των προσεγγίσεων για το sex trafficking ως σύγχρονη δουλεία είναι η αντι-

9 Trafficking Victims Protection Act (TVPA).

διαστολή της έννοιας της ελευθερίας με την έννοια της αιχμαλωσίας. Με αυτόν τον τρόπο η πορνεία και το sex trafficking παρουσιάζονται ως ένα ενιαίο αδιαφοροποίητο φαινόμενο με κεντρικό χαρακτηριστικό τη θυματοποίηση των γυναικών. Έτσι οι γυναίκες που εμπλέκονται στο sex trafficking, παρουσιάζονται ως σύγχρονες δούλες, οι οποίες στερούνται κάθε ανθρώπινο δικαίωμα ζώντας σε συνθήκες αιχμαλωσίας, παρόλο που υπάρχουν πληροφορίες ότι πολλές γυναίκες επέλεξαν να ενταχθούν στη βιομηχανία του sex trafficking (O'Connell Davidson, 2006, Frederick, 2005, Garofalo, 2006, Sangherra, 2005). Οι κριτικές αυτές εναντίον μιας ηθικιστικής προσέγγισης στο sex trafficking επισημαίνουν ότι η υπερπροβολή μόνο των ακραίων εκδοχών του sex trafficking απομακρύνει το ενδιαφέρον από τα προβλήματα όσων απασχολούνται στη σεξουαλική βιομηχανία. Επιπλέον, στο πλαίσιο της συλλογιστικής, που προτάσσει ηθικούς λόγους για την πορνεία και το sex trafficking, η θυματοποίηση των πορνών στερεί απ' αυτές το δικαίωμα αυτονομίας και αυτοπροσδιορισμού τους. Η Barry από το 1979 είναι ένα αντιπροσωπευτικό παράδειγμα των φεμινιστριών που αγωνίζονταν για την κατάργηση της πορνείας ήδη από το 1970 και οι οποίες ταυτίζουν στην εποχή μας το sex trafficking με την πορνεία (Barry, 1979, 1995). Στο πλαίσιο της κινητοποίησης εναντίον του sex trafficking η Barry ίδρυσε έναν από τους μεγαλύτερους οργανισμούς, ο οποίος θεωρεί το sex trafficking ως σύγχρονη μορφή δουλείας: τη M.K.O. Coalition Against Trafficking in Women. Η συνδιευθύντρια της οργάνωσης Dorchen Leidholdt (2000, σελ. 1, όπως αναφέρεται στη Doezema, 2005) αναφέρει χαρακτηριστικά:

«Η σεξουαλική εκμετάλλευση των γυναικών από την τοπική και την παγκόσμια βιομηχανία παραβιάζει τα ανθρώπινα δικαιώματα όλων των γυναικών, των οποίων τα κορμιά γίνονται σεξουαλικό εμπόρευμα σε αυτή την απάνθρωπη και βάνουση αγορά... Στην πραγματικότητα το sex trafficking και παρόμοιες πρακτικές είναι είδη σεξουαλικής βίας, που αφήνουν τις γυναίκες και τα παιδιά σωματικά και ψυχολογικά εξουθενωμένες».

Το απόσπασμα είναι ένα παράδειγμα μιας ηθικής προσέγγισης για το sex trafficking, στην οποία η θυματοποίηση επεκτείνεται σε ολόκληρο το γυναικείο φύλο και παρουσιάζει το sex trafficking ως ένα δραματοποιημένο προσωπικό δράμα, το οποίο περιορίζεται στον ρόλο του θύτη και του θύματος (Baker, 2013). Η έμφαση λοιπόν στο προσωπικό δράμα αποσιωπά το sex trafficking ως σύνθετο πολιτικό πρόβλημα και περιορίζει την ανάλυση στην εγκληματική διάσταση του φαινομένου, χωρίς να κάνει αναφορά στα ευρύτερα ζητήματα γυναικείας μετανάστευσης και στις ευρωπαϊκές μεταναστευτικές πολιτικές.

Η αναλυτική παρουσίαση της αντιμετώπισης του sex trafficking στις Ηνωμένες Πολιτείες γίνεται, επειδή η χώρα αυτή είχε καθοριστική επίδραση στο να ασκήσει

πίεση στον υπόλοιπο κόσμο, προκειμένου να εστιάσει στην καταπολέμηση του φαινομένου, αλλά και στη χρηματοδότηση των χωρών ανάλογα με την ενεργοποίησή τους στην καταπολέμηση του sex trafficking. Ήταν και παραμένει λοιπόν κύριος ρυθμιστής των τρόπων με τους οποίους κατασκευάζεται το φαινόμενο του sex trafficking. Στην επόμενη ενότητα περιγράφονται οι κριτικές προσεγγίσεις των μεταμοντέρνων φεμινιστριών απέναντι στις κυρίαρχες κατασκευές του sex trafficking και η προσπάθειά τους να αποδομήσουν κριτικά το φαινόμενο, «αποκαλύπτοντας» τις πολιτικές του διαστάσεις.

1.2 Κριτικές προσεγγίσεις στο sex trafficking

Στη σύγχρονη κοινωνιο-θεωρητική γραμματεία η κυρίαρχη εννοιολογική προσέγγιση του sex trafficking, η οποία θυματοποιεί τις γυναίκες που εμπλέκονται σ' αυτό, έχει αμφισβητηθεί. Οι πρώτες κριτικές απέναντι στην ταύτιση του sex trafficking με την εγκληματικότητα έχουν αφετηρία στον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιήθηκε το sex trafficking από την κυβέρνηση Bush κατά τη διάρκεια της πρώτης τετραετίας της διακυβέρνησής του στις Ηνωμένες Πολιτείες (2001-2004).

Οι Palmary, Burman, Chantler και Kiguwa (2010) υποστηρίζουν ότι η σύνδεση του φύλου με τη μετανάστευση είναι πλέον εκτεταμένη στη σύγχρονη φεμινιστική ακαδημαϊκή έρευνα. Επιλέγοντας λοιπόν μια πολιτική ανάλυση του sex trafficking, η οποία θίγει τη μεταναστευτική πλευρά, καθώς και ευρύτερα ζητήματα για όσους και όσες απασχολούνται στη σεξουαλική βιομηχανία, η σύγχρονη κριτική φεμινιστική θεωρία (Anker and Doomernik, 2006, Aradau, 2004, 2008, Augustin, 2003, 2005 a, 2005 b, 2007, 2008, Doezema, 2000, 2010) ασκεί κριτική στις κυρίαρχες κατασκευές του sex trafficking. Η κριτική εστιάζεται τόσο στις φεμινίστριες οι οποίες σε συνεργασία με τη συντηρητική Δεξιά των Ηνωμένων Πολιτειών πρόβαλαν την ηθική διάσταση του φαινομένου όσο και στα Μ.Μ.Ε. και τις Μ.Κ.Ο., οι οποίες τόνισαν το στοιχείο του εξαναγκασμού, το δίπολο «άντρας-θύτης»-«γυναίκα-θύμα» και την εγκληματική πλευρά του sex trafficking. Η βασική θέση στην προσέγγιση αυτή είναι ότι το sex trafficking ως σύνθετο πολιτικό πρόβλημα συνδέεται τόσο με τις κατασκευές για τη μετανάστευση όσο και με τις έμφυλες κατασκευές. Οι Palmary, Burman, Chantler, και Kiguwa (2010) σημειώνουν ότι η εικόνα του μετανάστη/της μετανάστριας συχνά «παθολογικοποιείται», οδηγώντας στην εικόνα του μετανάστη «θύματος», κάτι το οποίο συμβαίνει αντίστοιχα και στις γυναίκες οι οποίες εμπλέκονται στο sex trafficking. Το επιχείρημα των φεμινιστριών (Anker and Doomernik, 2006, Aradau, 2008, Augustin, 2003, 2008, Doezema, 2000, 2010) σε σχέση με το sex trafficking υποστηρίζει ότι ο υπερτονισμός της εγκληματικότητας οδηγεί σε «ηθική υστερία» (Hall et al., 1978, Weitzer, 2007a, 2007b). Αυτή η «ηθική υστερία» αποσιωπά την πολιτική διάσταση του φαινομένου και κυρίως τη σύνδεσή του με θέματα γυναικείας μετανάστευσης και σεξουαλικής εργασίας. Οι συγκεκριμένες ερευνη-

τριες ασκούν κριτική στις παρεμβάσεις, οι οποίες «θυματοποιούν» τη γυναίκα που εμπλέκεται στο sex trafficking, ενώ παράλληλα έχουν στόχο να υποστηρίξουν τις «γυναίκες θύματα» και να επικρίνουν τον αποκλεισμό του sex trafficking από ζητήματα σεξουαλικής εργασίας.

Στο πλαίσιο αυτής της κριτικής (Anker and Doomernik, 2006, Aradau, 2008, Augustin, 2003, 2008, Doezema, 2000, 2010) εξετάζεται ο τρόπος με τον οποίο το sex trafficking κατασκευάζεται με βάση την αντιπαραβολή της ελευθερίας επιλογών και του εξαναγκασμού, ενώ παρουσιάζεται ως «απειλή» για την κοινωνία δικαίου και τις ατομικές ελευθερίες. Ο Weitzer (2007a) επισημαίνει επίσης ότι η ίδια κρίση «ηθικού πανικού», ο οποίος παρατηρείται στους λόγους για την πορνεία, μεγιστοποιείται στους διάφορους λόγους για το sex trafficking, ώστε το sex trafficking να είναι η ακραία μορφή της πορνείας.

Μετά το τρομοκρατικό χτύπημα του 2001 με τις επιθέσεις στο World Trade Center και στο Πεντάγωνο, το πολιτικό και πολιτισμικό τοπίο άλλαξε δραστικά στις Ηνωμένες Πολιτείες, αλλά και σε ολόκληρο τον κόσμο, οδηγώντας σε αύξηση των μέτρων ασφαλείας, σε πολιτικές ελέγχου των συνόρων, αλλά και σε έναν αυξανόμενο «ηθικό πανικό» ως προς τον αυξημένο κίνδυνο τρομοκρατικών χτυπημάτων (Soderlund, 2005). Οι φόβοι λοιπόν για τη μαζική εξάπλωση της τρομοκρατίας τροφοδότησαν, σύμφωνα με την κριτική των μεταμοντέρνων φεμινιστριών, την εξάπλωση των πολιτικών καταπολέμησης του sex trafficking.¹⁰

Σύμφωνα με τη Doezema (2001, σελ. 46) το sex trafficking είναι «ένας νέος τρόπος για να μιλήσεις για έναν παλιό μύθο», εκείνον για «το εμπόριο λευκής σαρκός». Το sex trafficking είναι ο «νέος ηθικός πανικός», ο οποίος αντικατοπτρίζει τις αγωνίες για την αυξημένη μετανάστευση και τους φόβους για απώλεια μιας «συλλογικής εθνικής ταυτότητας» (Aradau, 2008, Doezema, 2000, Gritner, 1990). Η ηθική υστέρια, η οποία ξεκίνησε από τις Ηνωμένες Πολιτείες για να προστατευτούν οι «γυναίκες-θύματα» του sex trafficking, δεν όρισε απλώς τον τρόπο με τον οποίο γίνεται αντιληπτό το φαινόμενο στην κοινή γνώμη. Ο ηθικός λόγος για το sex trafficking με τη συμβολοποίηση της γυναίκας πόρνης ως σύγχρονης δούλας, δίνει χώρο σε συγκεκριμένες πολιτικές, οι οποίες επιβάλλουν τον αυστηρότερο έλεγχο των συνόρων. Παράλληλα η δραματοποιημένη εκδοχή της «γυναίκας-θύματος» του sex trafficking κινητοποιεί την προβολή των κρατικών μηχανισμών ελέγχου, ως κεντρικών για την ασφάλεια των πολιτών. Με αυτόν τον τρόπο ο «μύθος του sex trafficking» εντείνει τη σύνδεση του ηθικού με το πολιτικό. Ισχυροποιεί τα συντηρητικά αντανάκλαστι-

10 Στο πλαίσιο αυτής της φεμινιστικής κριτικής εντάσσεται και ο τρόπος με τον οποίο γινόταν η αξιολόγηση των χωρών στο TIP Report με χαρακτηριστικό παράδειγμα εκείνο της Βενεζουέλας. Το 2003 η Βενεζουέλα δεν εμφανίζονταν στο TIP Report, ενώ το 2004 ανέβηκε στην πιο υψηλή κλίμακα επικινδυνότητας. Σύμφωνα με τις κριτικές το γεγονός αυτό οφείλεται στην αποτυχία των Ηνωμένων Πολιτειών να ανατρέψουν την κυβέρνηση του Τσάβες και να αποκτήσουν έλεγχο στις πετρελαιοπηγές (Shifter, 2004).

κά της σύγχρονης κοινωνίας όχι μόνο απέναντι στη γυναίκα-πόρνη, αλλά απέναντι σε όλους τους μετανάστες, δημιουργώντας την ανάγκη αυστηρότερων πολιτικών ελέγχου τόσο στα σύνορα όσο και στη σεξουαλική βιομηχανία.

Η Berman (2003) υποστηρίζει πως, προκειμένου να ισχυροποιηθεί ο ρυθμιστικός ρόλος των κρατών σε συνεργασία με τις Μ.Κ.Ο. για μεταναστευτικά ζητήματα και για τον έλεγχο των συνόρων, δόθηκε έμφαση στην κατασκευή του sex trafficking ως ενός από τα πιο κρίσιμα εγκληματικά φαινόμενα, το οποίο πλήττει την κοινωνική συνοχή και πρέπει να αντιμετωπιστεί. Προωθήθηκαν γι' αυτόν τον λόγο δραματοποιημένες εκδοχές του φαινομένου με συγκεκριμένα έμφυλα και φυλετικά χαρακτηριστικά. Η μείξη φυλετικών και έμφυλων χαρακτηριστικών οδήγησαν στην καθιέρωση του προφίλ των γυναικών που εμπλέκονται στο sex trafficking: αθώες, νεαρές κοπέλες από υπανάπτυκτες χώρες, οι οποίες αναζητούσαν καλύτερες συνθήκες ζωής και εξαπατήθηκαν από τα κυκλώματα εμπορίας.

Η Augustin (2007, 2008) επισημαίνει ότι η θυματοποιημένη εκδοχή της γυναίκας στις αναλύσεις και τις πολιτικές παρέμβασης για το sex trafficking συχνά στηρίζεται σε μια απλουστευτική πολιτική με φιλανθρωπικό κυρίως περιεχόμενο. Έτσι οι παρεμβάσεις δεν εστιάζουν στο τι πραγματικά χρειάζονται οι γυναίκες, οι οποίες εμπλέκονται στο sex trafficking, αλλά αντίθετα, προτάσσουν τις «παγκοσμιοποιημένες ηθικές αξίες» του δυτικού πολιτισμού την αλληλεγγύη, την ενδυνάμωση και την κοινωνική ένταξη. Η Zanos (2010) επισημαίνει για παράδειγμα ότι προσπαθώντας διάφορες αντιρατσιστικές ομάδες να υπερασπίσουν τα δικαιώματα των μεταναστών μέσα από «εκστρατείες ενημέρωσης», τις οποίες οργανώνουν στην Ελλάδα, συχνά πετυχαίνουν το αντίθετο αποτέλεσμα. Οι μετανάστες και μετανάστριες εκπροσωπούνται από αυτούς, οι οποίοι υποστηρίζουν τα συμφέροντά τους, χωρίς να μπορούν όμως οι ίδιοι να υποστηρίξουν τις θέσεις, τις επιθυμίες και τις ανάγκες τους. Παράλληλα η συγγραφέας επισημαίνει ότι στις ομάδες και οργανώσεις, οι οποίες αγωνίζονται για την κοινωνική ένταξη των μεταναστών ή των θυμάτων του sex trafficking η μετανάστευση προβάλλεται συχνά ως πρόβλημα με αποτέλεσμα να θυματοποιείται η γυναίκα μετανάστρια.

Το sex trafficking ως πολιτικό ζήτημα απέκτησε δημοσιότητα με τους αγώνες των εργατριών του σεξ και την υπεράσπιση όσων εμπλέκονταν στη σεξουαλική βιομηχανία. Από τις αρχές του 1990 οι ακτιβίστριες πόρνες αγωνίζονταν για τον περιορισμό της εξάπλωσης του AIDS σε όσες και όσους ασκούσαν την πορνεία (Saunders, 2004). Οι ακτιβιστικές αυτές κινήσεις δεν διαφοροποιούνταν μόνο θεωρητικά από όσους υποστήριζαν ότι η ποινικοποίηση της πορνείας θα μειώσει αυτόματα τα ποσοστά του sex trafficking. Ανεξάρτητα από τις θεωρητικές διαφωνίες τους με το ρεύμα υπέρ της κατάργησης της πορνείας και την ποινικοποίηση του sex trafficking, το κίνημα αυτό εφάρμοζε πρακτικές μείωσης του κινδύνου. Οι πρακτικές αυτές αφορούσαν στη δωρεάν διανομή προφυλακτικών, στην προσφορά νομικής και κοινωνικής στήριξης και στις εκστρατείες ενημέρωσης με στόχο την εξάλειψη του κοινωνικού στίγματος απέναντι στις γυναίκες και τους άντρες που εκδίδονταν. Παράλληλα

το κίνημα των εργατριών του σεξ προσπάθησε να οργανώσει συνδικαλιστικά όσους και όσες πρόσφεραν πορνικές υπηρεσίες, επιδιώκοντας τον αυτοπροσδιορισμό των αναγκών όσων απασχολούνται στη σεξουαλική βιομηχανία και τη μείωση των φιλανθρωπικών προσεγγίσεων απέναντι σε όσες γυναίκες εμπλέκονταν στο sex trafficking. Οι ακτιβιστικές ενέργειες λοιπόν των εργατριών του σεξ ήταν αυτές που οδήγησαν στην κριτική επανεξέταση του ρόλου των Μ.Κ.Ο. ως «σωτήρων», οι οποίοι αναλαμβάνουν την «επανάταξη» των «θυμάτων» του sex trafficking. Αυτές οι προσπάθειες που συνεχίζουν να οργανώνονται, προσδιόρισαν το sex trafficking ως πολιτικό φαινόμενο και αποδυνάμωσαν την εγκληματική διάστασή του, η οποία υπερτονίζει τη θυματοποίηση όσων εμπλέκονται σε αυτό (Augustin, 2003, Weitzer, 2007a). Ειδικότερα, στο πλαίσιο τέτοιων ενεργειών επισημάνθηκε ο τρόπος με τον οποίο το κράτος με τη διαμεσολάβηση των Μ.Κ.Ο. αναλαμβάνει τον ρόλο του προστάτη των γυναικών, που εμπλέκονται στο sex trafficking. Η Weekes (2006) σημειώνει ότι η θυματοποίηση επιτυγχάνεται μέσα από την κατασκευή της γυναίκας, η οποία ασκεί την πορνεία, ως «ανήλικου παιδιού» και όχι ως ενήλικου ατόμου με δυνατότητες επιλογής, δικαιώματα και υποχρεώσεις. Με αυτήν τη λογική οι γυναίκες και τα παιδιά χρησιμοποιούνται ως κατηγορίες ανθρώπων, οι οποίοι χρειάζονται ειδική προστασία και κατασκευάζονται ως παθητικά θύματα και τρίτα πρόσωπα στη διαδικασία της μετανάστευσης (Baker, 2013, Davidson O' Connell and Anderson, 2006).

Οι κριτικές στις κυρίαρχες κατασκευές του sex trafficking εστιάζουν λοιπόν και στους τρόπους με τους οποίους οι υπάρχουσες παρεμβάσεις έχουν κυρίως προστατευτικό χαρακτήρα και δεν ενισχύουν την αυτονομία και την ενδυνάμωση των γυναικών που εμπλέκονται στο sex trafficking. Η Mohanty (1991) επισημαίνει ότι συχνά οι παρεμβάσεις των φεμινιστριών από τη Δύση χαρακτηρίζονται από πατερναλιστική αντίληψη, όταν απευθύνονται σε γυναίκες που προέρχονται από χώρες της Ανατολής και της Ασίας, προβάλλοντας κυρίως την ταυτότητά τους ως θύματα. Στο πλαίσιο του κριτικού σχολιασμού για το sex trafficking αναφέρεται ότι οι γυναίκες μετανάστριες αντιμετωπίζουν περισσότερους κινδύνους, όχι γιατί είναι από τη φύση τους πιο ευάλωτες και πιο ευαίσθητες, αλλά επειδή η αγορά εργασίας προσφέρει λιγότερες ευκαιρίες, αναπαράγοντας πραγματικά και ίσως με πιο έντονο τρόπο τη διάκριση φύλου, την οποία οι μετανάστριες είχαν βιώσει στη χώρα τους (Μοντζίνι, 2007). Έτσι η σύνδεση σωματεμπορίας και μετανάστευσης θεωρείται κομβική για μια ολόπλευρη ανάλυση του φαινομένου (Aradau, 2008, Augustin, 2008). Επιπλέον η σύνδεση της σωματεμπορίας με τη μετανάστευση επιτρέπει να εξεταστεί η γυναίκα ως μετανάστρια και όχι μόνο ως θύμα (Van Liempt, 2006). Συνεπώς προτείνεται το φαινόμενο της σωματεμπορίας να ενταχθεί στη γενικότερη συζήτηση για ζητήματα μετανάστευσης και πολιτικές ελέγχου των συνόρων.

Ο εντυπωσιασμός, ο οποίος προκύπτει από τις αφηγήσεις για την εγκληματική διάσταση του φαινομένου, δεν υπερτονίζει μόνο τη θυματοποιημένη εκδοχή της γυναικείας ταυτότητας και δεν προκαλεί μόνο εξαιτίας του απλουστευτικού χαρακτή-

ρα του. Η κατασκευή της νέας, αθώας κοπέλας, η οποία γίνεται θύμα sex trafficking, επειδή την παρασύρουν οι εγκληματίες που έχουν στόχο το κέρδος, έχει συγκεκριμένες πολιτικές διαστάσεις. Με τα συναισθήματα οίκτου και αποτροπιασμού η κατασκευή αυτή συσπειρώνει την κοινή γνώμη ανεξάρτητα από την ιδεολογική τοποθέτηση του καθένα και πείθει ότι είναι ανάγκη να εφαρμοστούν πολιτικές ελέγχου των συνόρων, ώστε οι πολίτες να είναι ασφαλείς, τα θύματα να προστατευτούν και οι εγκληματίες να τιμωρηθούν (Aradau, 2008, Augustin, 2003, 2008, Doezema, 2010, Gould, 2010). Η έμφαση στον εγκληματικό χαρακτήρα του sex trafficking και οι παρεμβάσεις, οι οποίες προτείνονται και έχουν ως στόχο την προστασία των θυμάτων, τελικά περιορίζουν τα δικαιώματα των γυναικών και την ελευθερία να μετακινηθούν. Ο υπερτονισμός της εγκληματικής διάστασης του φαινομένου και η ηθική καταδίκη, η οποία ακολουθεί τις ιστορίες φρίκης για τη ζωή των θυμάτων, οδηγούν σε πολιτικές απαγόρευσης. Ποινικοποιείται η μετανάστευση και επιβάλλονται αυστηροί έλεγχοι των συνόρων και πολιτικά μέτρα, τα οποία στοχεύουν στον περιορισμό των μεταναστευτικών τάσεων. Η αντίθεση ανάμεσα στην αθωότητα και τη νεότητα των κοριτσιών θυμάτων απέναντι στους αδίστακτους εγκληματίες, που τα οδηγούν στη σεξουαλική εκμετάλλευση, όχι μόνο εγείρει αισθήματα συμπάστας στην κοινή γνώμη, αλλά προκαλεί παράλληλα και μια αίσθηση δημόσιου κινδύνου. Αυτή η αίσθηση του κινδύνου οδηγεί στην απαίτηση της κοινωνίας να υλοποιηθούν παρεμβάσεις για τα θύματα και να τιμωρηθούν οι ένοχοι (Baker, 2013, Soderlund, 2005).

Η Gould (2010) επισημαίνει επίσης ότι ο επίσημος ορισμός του sex trafficking (βλ. εισαγωγή), ο οποίος έχει κατηγορηθεί από τις κριτικές φεμινίστριες και τις ακτιβίστριες του σεξ για τη γενικότητά του,¹¹ ενδέχεται να διατυπώθηκε με αυτόν τον τρόπο, εξαιτίας των διαφορετικών κατασκευών του και σε συνάρτηση με τους στόχους, τους οποίους έθεταν όσοι ασχολούνταν με την εξάλειψή του. Η εγκληματική διάσταση του sex trafficking, η ταύτιση του φαινομένου με την πορνεία, καθώς και η προσπάθεια να ρυθμιστεί η γυναικεία μετανάστευση, είναι σύμφωνα με τη συγγραφέα ορατές στον επίσημο ορισμό που δόθηκε.

Εξάλλου, όπως επισημαίνει η Soderlund (2005), το sex trafficking συντέλεσε στην απήχηση που είχε η συντηρητική θρησκευτική Δεξιά στην ευρύτερη κοινή γνώμη, τονίζοντας την κοινωνική ευαισθητοποίησή της σε «καυτά» κοινωνικά θέματα της εποχής. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα, το οποίο αναφέρει η συγγραφέας (Soderlund, 2005). Το 2001 η Linda Smith, διευθύντρια της M.K.O. για το sex trafficking «Shared Home International» (Διεθνές Κοινό Σπίτι) συνέδεσε το αμερικάνικο όνειρο με το sex trafficking, πηγαίνοντας στη Disneyland ένα κορίτσι που είχε απεμπλακεί από το sex trafficking. Το ταξίδι παρουσιάστηκε από την ίδια και τους δημοσιογράφους ως μία προσπάθεια στήριξης της κοπέλας, ώστε να ξαναβρεί την

11 Για μια συνολική κριτική του ορισμού του sex trafficking βλ. Ο' Connell Davidson and Anderson (2006) και Van Liempt (2006).

αθωότητα, την οποία είχε χάσει.

Οι κριτικές προσεγγίσεις για τις κυρίαρχες κατασκευές του sex trafficking δεν ενδιαφέρονται να «αποκαταστήσουν» τα «πραγματικά γεγονότα» του φαινομένου, όπως αυτές, οι οποίες παρουσιάζουν συνεντεύξεις με τα «θύματα» ή διάφορες στατιστικές αναλύσεις, οι οποίες αποδεικνύουν την εξάπλωση του sex trafficking ως «παρακλάδι του οργανωμένου εγκλήματος» επικίνδυνου για την κοινωνική συνοχή και την εθνική ασφάλεια. Αντίθετα, αυτό, το οποίο ενοποιεί όλες τις κριτικές προσεγγίσεις, είναι ο τρόπος με τον οποίο προσεγγίζουν τη σχέση γνώσης και εξουσίας με βάση τη θεωρία του Φουκώ. Έτσι, όπως επισημαίνει η Doezeema (2005, σελ. 63): «μια προσέγγιση, η οποία ψάχνει να καθιερώσει τα «πραγματικά στοιχεία» για το sex trafficking, όσο κι αν φαίνεται χρήσιμη, αφήνει αναπάντητα ερωτήματα για το πώς θα ερμηνευθούν αυτά τα στοιχεία και ποιες από αυτές τις ερμηνείες θα καταλήξουν να γίνουν δεκτές ως αποδεκτή γνώση. Για να απαντηθεί το τελευταίο, πρέπει να κοιτάξουμε στο πώς επιδρά η εξουσία στη γνώση, τον τρόπο με τον οποίο η κοινωνική εξουσία ασκείται στην κατασκευή της γνώσης και στους τρόπους, με τους οποίους οι απεικονίσεις των ανθρώπων και των προβλημάτων χρησιμοποιούνται σε αυτή τη γνώση». Στην ενότητα που ακολουθεί, εξετάζεται πώς οι ηγεμονικές κατασκευές του sex trafficking με υπερτονισμένη την εγκληματική διάσταση του φαινομένου χρησιμοποιούνται, ώστε να οικοδομηθεί η εικόνα του έθνους-κράτους ως προστάτη των «θυμάτων» και εγγυητή της κοινωνικής ευημερίας των πολιτών.

1.3 Διακυβέρνηση και sex trafficking

Στην «Ιστορία της σεξουαλικότητας» ο Φουκώ (1980a) παρουσίασε μια εκτεταμένη ανάλυση για το πώς από τον 18^ο αιώνα έγιναν προσπάθειες να ελεγχθεί η σεξουαλικότητα από τους φορείς εξουσίας με τη χρήση συγκεκριμένων ιατρικών, νομικών και άλλων λόγων. Η Weedon (1997) επεσήμανε στο πλαίσιο αυτό ότι οι λόγοι μαζί με τις κοινωνικές πρακτικές, την υποκειμενικότητα και τις σχέσεις εξουσίας συγκροτούν το πεδίο της γνώσης για τα κοινωνικά φαινόμενα.

Αντίστοιχα, στις κριτικές για τον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζεται το φαινόμενο του sex trafficking και για τις πολιτικές προεκτάσεις του σε ζητήματα μετανάστευσης και ελέγχου των συνόρων χρησιμοποιείται μια προσέγγιση, η οποία έχει τις ρίζες της στην πολιτική θεωρία. Αυτή η πολιτική θεωρία εντάσσει το sex trafficking σε μια ανάλυση, η οποία εξετάζει το κράτος ως «καθεστώς ασφαλείας» («security regime»).¹² Σε μια τέτοια ανάλυση το κράτος αναλαμβάνει το ρόλο του προστάτη (Young, 2003). Έτσι λοιπόν εξετάζεται ο ρόλος του κράτους ως προστάτη των «γυναικών θυμάτων». Η Kim-Puri (2005) υποστηρίζει επίσης ότι η κατανόηση των

12 Για μια ενδελεχή ανάπτυξη της έννοιας της «Διακυβέρνησης» σε σχέση με τις πολιτικές ελέγχου καθώς και για τη «δραματοποίηση» της παράνομης μετανάστευσης βλ. Huysmans (1998, 2004) καθώς και Dillon (1995).

αλλαγών στο πολιτισμικό και πολιτικό επίπεδο των εθνών-κρατών είναι σημαντική σε κάθε ανάλυση, η οποία εμπλέκει το φύλο και τη σεξουαλικότητα. Στο πλαίσιο λοιπόν των φεμινιστικών κριτικών αναφέρεται ότι ο σχεδιασμός κρατικών παρεμβάσεων με στόχο την προστασία των γυναικών που εμπλέκονται στο sex trafficking, ενδέχεται να «αποσιωπά» άλλου τύπου παρεμβάσεις. Παρεμβάσεις, οι οποίες είτε αιτούνται την κατοχύρωση των κοινωνικών και οικονομικών δικαιωμάτων όσων γυναικών εμπλέκονται στο sex trafficking, είτε διεκδικούν να μην κατασκευάζεται το σεξ ως κατηγορία από τη φύση της επικίνδυνη για το γυναικείο φύλο (Young, 2003). Η Young (2003) ασκεί κριτική στις κρατικές παρεμβάσεις για το sex trafficking, που σύμφωνα με την ερμηνεία της, προσφέρονται επιλεκτικά και με το κόστος μιας θυματοποιημένης ταυτότητας. Μία εξάλλου από τις κριτικές στο νομικό πλαίσιο για την αντιμετώπιση του sex trafficking είναι η έμφαση στο στοιχείο της εξαπάτησης, αφού αυτό προστατεύει μόνο όσες γυναίκες ορίζονται ως «αθώα θύματα», αγνοώντας την παραβίαση των δικαιωμάτων, την οποία υφίστανται πολλές γυναίκες που ασκούν την πορνεία.

Η έμφαση στην εγκληματική διάσταση του sex trafficking, δεν επιτρέπει μια πολιτική ανάγνωση του φαινομένου, η οποία θα ενέπλεκε σ' αυτή πολλά και διαφορετικά δρώντα υποκείμενα και όχι μόνο το κράτος και τις Μ.Κ.Ο. Η Berman (2003) αναφέρει ότι η έμφαση στην παραβίαση των συνόρων και την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων συντελεί στην πριμοδότηση των κρατικών πολιτικών παρέμβασης. Προωθεί επίσης μια εικόνα του κράτους ως αποκλειστικού διαμορφωτή των παρεμβάσεων για τη μετανάστευση και την αντιμετώπιση των εγκληματικών δραστηριοτήτων. Η προώθηση του sex trafficking ως της «σύγχρονης δουλείας» με την κινητοποίηση αντίστοιχων ηθικιστικών προσεγγίσεων, όπως αυτές που καθιερώθηκαν τον 19^ο αιώνα με το «εμπόριο λευκής σαρκός», σύμφωνα με τη συγγραφέα, «εγκληματικοποιεί» τα κοινωνικά φαινόμενα και οδηγεί στην πρόταξη ποινικών μέτρων για τον έλεγχο των συνόρων και της μετανάστευσης. Με αυτόν τον τρόπο το κράτος ως προνομιακός διαχειριστής του φαινομένου νομιμοποιείται να αναλάβει κατασταλτικά μέτρα για να διασφαλίσει την ασφάλεια των πολιτών του και τα σύνορά του. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο η μετανάστευση αντιπαραβάλλεται με την εθνική ταυτότητα και θεωρείται απειλή, δημιουργώντας ένα αντιθετικό πλαίσιο ανάμεσα σε «εμάς» τους πολίτες ενός έθνους- κράτους και «τους άλλους», οι οποίοι έρχονται από άλλες χώρες (Zavos, 2010). Το στοιχείο αυτό είναι ιδιαίτερα χρήσιμο στην παρούσα έρευνα, η οποία εξετάζει τον λόγο των συμμετεχόντων, γιατί επισημαίνει πως η εθνική ταυτότητα μπορεί να ορίσει τη θέση υποκειμένου του συμμετέχοντα, όταν μιλάει για τους εθνικούς άλλους και ειδικότερα για τα «θύματα» του sex trafficking.

Το φαινόμενο του sex trafficking έχει, σύμφωνα με τη Berman (2003), τρία επιμέρους χαρακτηριστικά: το φύλο, τη φυλή και την εργασία. Μόνο με βάση την ανάλυση αυτών των χαρακτηριστικών στις κατασκευές για το sex trafficking είναι δυνατόν να ενισχυθεί μια πολιτική ανάγνωση του φαινομένου. Μόνο έτσι επίσης μπορεί να ασκηθεί κριτική στη μονομερή υιοθέτηση κατασταλτικών πολιτικών αντιμετώπισης του

sex trafficking, οι οποίες οδηγούν στην κοινωνική περιθωριοποίηση όσες γυναίκες επιλέγουν να εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία.

Με βάση το κριτήριο της διακυβέρνησης το φαινόμενο του sex trafficking συνδέεται με το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης, της μετανάστευσης και τις αλλαγές σε κοινωνικό, πολιτικό και οικονομικό επίπεδο (Bromeley, 1996). Είναι η έννοια της παγκοσμιοποίησης και τα αυξημένα ποσοστά μετανάστευσης, που κινητοποίησαν για άλλη μια φορά τις κοινωνικές φοβίες για την κοινωνική συνοχή, τον έλεγχο των συνόρων και την αύξηση της εγκληματικότητας. Με αυτόν τον τρόπο η έμφαση στην εγκληματική «φύση» του sex trafficking και η προβολή του ως κοινωνικής απειλής, ήταν αυτές, οι οποίες έκαναν αποδεκτές στην κοινή γνώμη τις κατασταλτικές κρατικές παρεμβάσεις. Παρόλα αυτά η έννοια της παγκοσμιοποίησης θα πρέπει να αναφέρεται με συγκεκριμένους τρόπους και όχι σε ένα γενικό πλαίσιο, το οποίο αναφέρεται στη μείξη διαφορετικών πληθυσμών ή στα αυξημένα μεταναστευτικά ρεύματα του τελευταίου αιώνα (Kim-Puri, 2005). Η επίκληση στην παγκοσμιοποίηση ως στοιχείο του παγκόσμιου καπιταλιστικού συστήματος δεν εξηγεί από μόνη της το φαινόμενο του sex trafficking και της γυναικείας μετανάστευσης (Kim-Puri, 2005).

Η Berman (2003) παραπέμπει στον Φουκώ (Foucault, 1972, σελ. 26) και την έννοια των λόγων «ως αυτών, οι οποίοι περιγράφουν ποιες συνθήκες και με βάση ποιες αναλυτικές τεχνικές κάποιοι από αυτούς τους λόγους νομιμοποιούνται». Οι επιδράσεις του έργου του Φουκώ (Foucault, 1980a, 1980b) στην ανάλυση του κράτους ως φορέα ελέγχου και οι έμφυλες διαστάσεις του sex trafficking αποκάλυπτουν την κινητοποίηση θεμάτων ταυτότητας και ελέγχου που αλληλεπιδρούν. Ο τρόπος λοιπόν, με τον οποίο συγκροτούνται οι έμφυλες ταυτότητες στον λόγο, δεν είναι ανεξάρτητος από τις προσπάθειες του κράτους να ελέγξει τις επιλογές των ανθρώπων ως προς τη σεξουαλική ταυτότητα και το φύλο τους. Η Berman (2003) αναφέρει χαρακτηριστικά ότι στο sex trafficking εμπλέκονται κατασκευές για τον «εαυτό» και τον «άλλον», οι οποίες συνδέονται με αντιθετικές θέσεις για το φύλο, τη φυλή και την εθνική ταυτότητα. Υπερασπίζοντας λοιπόν τα έθνη-κράτη και τις «γυναίκες-θύματα» του sex trafficking, υπερασπίζονται τον εαυτό τους, διασφαλίζοντας την ασφάλεια των πολιτών και τα σύνορά τους. Οι κατασκευές για το sex trafficking δημιουργούν με αυτόν τον τρόπο μια άλλη διάσταση στην έννοια των συνόρων. Μεταφορικά λοιπόν τα σύνορα είναι το υλικό σώμα των εθνών- κρατών, το οποίο παραβιάζουν οι εγκληματίες σωματέμποροι. Η συγκεκριμένη κατασκευή κινητοποιεί και ηθικές κατηγοριοποιήσεις, αφού τα εγκληματικά κυκλώματα αντιπροσωπεύουν τον ρόλο του «κακού», ενώ το κράτος τον ρόλο του «καλού» και του «σωτήρα», προστατεύοντας τις «γυναίκες-θύματα» και τους πολίτες του, που απειλούνται από την παρανομία. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο το κράτος αναλαμβάνει να ορίσει το πλαίσιο εκπροσώπησης των πολιτών και τον τρόπο με τον οποίο θα οριστούν τα δικαιώματά τους, καθώς και η άσκηση αυτών των δικαιωμάτων. Το κράτος λοιπόν «αποκτά έναν πραγματικό, αλλά και συμβολικό λόγο ύπαρξης να πολεμά τους εγκληματίες και τους παράνομους, να προστατεύει τους πολίτες του και τις «αθώες» γυναίκες,

να εποπτεύει τα όρια της πολιτικής κοινότητας της Ευρώπης» (Berman, 2003, σελ. 53). Έτσι, εκτός από την ενδυνάμωση της έννοιας της εθνικής ταυτότητας, η οποία επιτυγχάνεται με τις κατασκευές του sex trafficking ως απειλής για την κοινωνική συνοχή, διασφαλίζεται επίσης η προβολή της ενιαίας υπόστασης της Ευρώπης, η υποστήριξη της ταυτότητας του ευρωπαϊού πολίτη, καθώς και η κατασκευή της «ευνομούμενης πολιτισμένης Ευρώπης» (Berman, 2003). Ωστόσο, κάθε ανάλυση, η οποία εμπλέκει τις έννοιες της «διακυβέρνησης», του «φύλου», της μετανάστευσης και του «έθνους-κράτους», είναι ανάγκη να είναι προσεκτική στον τρόπο με τον οποίο χρησιμοποιεί αυτές τις έννοιες. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η Kim-Puri (2005) το «κράτος» συχνά κατασκευάζεται ως κάτι μονολιθικό, αδιαφοροποίητο και όμοιο, παρά ως ένα αποσπασματικό σύνολο από φορείς και οργανισμούς με σύνθετες και ανόμοιες σχέσεις. Προκειμένου λοιπόν να αποφευχθούν οι γενικεύσεις, όταν στην ανάλυση εμπλέκονται ζητήματα φύλου, σεξουαλικότητας, εθνικής ταυτότητας ή ζητήματα, τα οποία εμπλέκουν την έννοια της «παγκοσμιοποίησης», η συγγραφέας προτείνει έναν νέο όρο, τη «διεθνική προσέγγιση» (transnational). Η προσέγγιση αυτή στην κοινωνική έρευνα «γεφυρώνει τις κριτικές προσεγγίσεις της ανάλυσης λόγου με τις υλιστικές αναλύσεις, εστιάζοντας στους τρόπους με τους οποίους οι άνισες οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές σχέσεις παράγονται και υλοποιούνται μέσω πολιτισμικών αναπαραστάσεων και λόγων» (Kim-Puri, 2005, σελ. 143). Η παραπάνω προσέγγιση δίνει έμφαση στην εμπειρική έρευνα, «που φωτίζει τις πολιτισμικές, υλικές, δομικές και ιστορικές δυνάμεις, οι οποίες διαμορφώνουν τις κοινωνικές σχέσεις, τις ιεραρχίες, τις ταυτότητες και τις συγκρούσεις με διακριτούς τρόπους» (Kim-Puri, 2005, σελ. 143).

Η προβολή του κράτους ως ενεργού φορέα καταπολέμησης του sex trafficking «αποσιωπά» το γεγονός ότι οι κατασταλτικές παρεμβάσεις στα ζητήματα μετανάστευσης και ο αυστηρότερος έλεγχος των συνόρων περιορίζουν την ελευθερία των γυναικών μεταναστριών. Επίσης οι διάφορες πολιτικές βοήθειας είτε από το κράτος, είτε από τις Μ.Κ.Ο. εμποδίζουν την αυτονομία όσων γυναικών ασκούν την πορνεία, αφού είναι αυτές, οι οποίες αναλαμβάνουν να ορίσουν τις ανάγκες και το πλαίσιο δράσης τους (Berman, 2003). Τέλος, ας σημειωθεί ότι με τον υπερτονισμό του εγκληματικού χαρακτήρα του sex trafficking, τον αυστηρότερο έλεγχο των συνόρων και τις κατασταλτικές μεταναστευτικές πολιτικές, γίνεται αποποίηση των κρατικών ευθυνών για τις αποτυχημένες κοινωνικές πολιτικές και δε διαφαίνεται η αδυναμία των εθνών-κρατών να υποστηρίξουν το δικαίωμα των ανθρώπων στη μετανάστευση, σχεδιάζοντας και οργανώνοντας πολιτικές ένταξης για όσους και όσες μεταναστεύουν.

Ένα άλλο στοιχείο του κράτους ως φορέα ελέγχου στις κατασκευές για το sex trafficking εντοπίζεται στον φυλετικό προσδιορισμό των θυμάτων του sex trafficking. Το χρώμα του δέρματος, καθώς και η εθνική καταγωγή διαφοροποιούν και τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονται οι γυναίκες, που εμπλέκονται στο sex trafficking, μέσα από ένα πλαίσιο «ομοιοτήτων» και «διαφορών» με τους πολίτες των

κρατών του δυτικού κόσμου. Με βάση αυτό το πλαίσιο το λευκό χρώμα δέρματος των γυναικών, οι οποίες προέρχονται από κράτη της Ανατολικής Ευρώπης, αυξάνει την ομοιότητα με τις γυναίκες, οι οποίες κατοικούν στον δυτικό κόσμο και συνεπώς δημιουργεί την επιτακτική ανάγκη να εφαρμοστούν κρατικές παρεμβάσεις για να προστατευτούν αυτές από τα κυκλώματα σωματεμπορίας. Ωστόσο, από μια άλλη οπτική οι γυναίκες αυτές παραμένουν «ξένες», αφού προέρχονται από έθνη- κράτη, τα οποία δεν ανήκουν στον δυτικό κόσμο και συνεπώς είναι φυσικό να επιστρέφουν στη χώρα τους, αφού πρώτα απεμπλακούν από το sex trafficking (Berman, 2003). Με αυτόν τον τρόπο το κράτος ελέγχει ποιες «λευκές» γυναίκες ανήκουν στην δυτικοευρωπαϊκή κοινότητα και ποιες όχι.

1.4 «Πολιτικές οίκτου» και «πολιτικές ρίσκου» στο έργο της Claudia Aradau

Σε αυτή την ενότητα θα παρουσιαστούν οι θεωρητικές θέσεις της Aradau για το sex trafficking, με τις οποίες προτάσσεται μια πολιτική ανάγνωση για το φαινόμενο. Το έργο της Aradau (2004, 2008) συνδέει το sex trafficking με τη γυναικεία μετανάστευση, εξετάζοντας τον τρόπο με τον οποίο η θυματοποίηση των γυναικών στο sex trafficking χρησιμοποιείται για να ελεγχθεί η γυναικεία μετανάστευση μέσα από σύνθετους μηχανισμούς, οι οποίοι κινητοποιούν τον «οίκτο» ή την «αίσθηση απειλής» των πολιτών για τις γυναίκες μετανάστριες.

Ένας από τους άξονες κριτικής επαναπροσέγγισης του sex trafficking, που προτείνει στο έργο της η Aradau (2004, 2008), αφορά στην εννοιολόγηση της αλληλεγγύης. Η συγγραφέας ασκεί κριτική στην εννοιολόγηση της αλληλεγγύης έτσι όπως τη διατύπωσε ο Rorty (1989) για όσους βρίσκονται στο κοινωνικό περιθώριο, αφού παραβλέπει την ατομικότητα των ανθρώπων. Σύμφωνα με την Aradau (2004, 2008) αυτή η ανάγνωση της δικαιοσύνης στηρίζεται μόνο στον σεβασμό για την ύπαρξη, εξαιτίας του οίκτου. Η συγγραφέας όμως επισημαίνει ότι έτσι η έννοια της αλληλεγγύης χάνει το πολιτικό της περιεχόμενο, γιατί δεν έχει τη δύναμη να βελτιώσει τις σχέσεις των ανθρώπων και να αλλάξει τις εξουσιαστικές δομές.

Η συγγραφέας αναλύει διεξοδικά μία από τις πιο «δημοφιλείς» εκδοχές για τις γυναίκες, που εμπλέκονται στο sex trafficking. Αυτές παρουσιάζονται σαν να κινούνται μεταξύ ζωής και θανάτου στα χέρια των «σατανικών» δουλεμπόρων, σε μια διαρκή μάχη ανάμεσα στον θάνατο και τη ζωή. Η Aradau (2004, 2008) επισημαίνει ότι η κατασκευή της «γυναίκας-θύματος» στις κυρίαρχες εκδοχές για το sex trafficking περιορίζεται σε ένα «σώμα που υποφέρει». Η δραματική αυτή εικόνα «της γυναίκας που υποφέρει» κινητοποιεί την ευρύτερη κοινή γνώμη, αλλά στηρίζεται και περιορίζεται στο συναίσθημα του οίκτου. Ωστόσο, η συγγραφέας υποστηρίζει ότι ο παγκόσμιος οίκτος για την εξαθλίωση των γυναικών είναι αποπροσωποποιημένος και ταυτισμένος με την εικόνα της «αθώας γυναίκας, η οποία είναι διαρκές αντικείμενο εκμετάλ-

λευσης». Επομένως, για την Aradau (2004, 2008) ο οίκτος δεν έχει καμία χρησιμότητα, γιατί στερείται πολιτικής σημασίας και δεν μπορεί να προκαλέσει κοινωνικές αλλαγές. Ο οίκτος λοιπόν για τη συγγραφέα περιορίζει το sex trafficking αποκλειστικά στην εγκληματική του διάσταση, στην οποία οι θύτες είναι οι αποκλειστικοί υπεύθυνοι και οι γυναίκες τα θύματα, τα οποία βιώνουν το προσωπικό τους δράμα.

Η συγγραφέας υποστηρίζει επίσης ότι η κατασκευή των γυναικών, που εμπλέκονται στο sex trafficking ως «θύματα», δεν προκαλεί απλώς τον οίκτο της κοινής γνώμης, αλλά λειτουργεί ρυθμιστικά σε σχέση με την κατασκευή της υποκειμενικότητας των γυναικών μεταναστριών οι οποίες εμπλέκονται στη σεξουαλική βιομηχανία με την κινητοποίηση του κράτους και των Μ.Κ.Ο. ως μηχανισμών ελέγχου των μεταναστριών (Aradau, 2004, 2008).

Η Aradau (2004, 2008) ασκεί κριτική στον τρόπο με τον οποίο η Ευρωπαϊκή Ένωση χρησιμοποίησε το sex trafficking και τη θυματοποιημένη εικόνα των γυναικών, που εμπλέκονται σε αυτό για να επιβάλει «πολιτικές ρίσκου». Η έννοια «πολιτικές ρίσκου» αναφέρεται στις προσπάθειες των ευρωπαϊκών κυβερνήσεων να ελέγξουν τα σύνορα και να διασφαλίσουν την ασφάλεια των πολιτών τους, ελέγχοντας τη μετανάστευση. Μέσα από τις δραματικές περιγραφές του sex trafficking οι κυβερνήσεις στην Ευρώπη εντείνουν τον «ηθικό πανικό» της κοινής γνώμης. Ο πανικός αυτός για την εγκληματική φύση του sex trafficking αυξάνει την ανασφάλεια των πολιτών και επομένως «νομιμοποιεί» την κινητοποίηση κατασταλτικών μηχανισμών εναντίον της μετανάστευσης. Η συγγραφέας (Aradau, 2004, 2008) επισημαίνει επίσης ότι οι «πολιτικές ρίσκου» δεν περιορίζονται απλώς στην εφαρμογή αυστηρών πολιτικών ελέγχου των συνόρων, αλλά κατασκευάζουν τους μετανάστες και τις μετανάστριες ως «απειλές» για την ασφάλεια των πολιτών των κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η Aradau (2004, σελ. 251) υποστηρίζει χαρακτηριστικά ότι: «καθώς τα σώματα που πονάν εξουσιάζονται από τις “πολιτικές οίκτου” μεταπλάθονται σε ψυχολογικές υποθέσεις, οι οποίες γίνονται αντικείμενο ελέγχου από τις τεχνολογίες του ρίσκου». Με αυτόν τον τρόπο οι ανθρωπιστικές παρεμβάσεις συνυπάρχουν και αλληλεπιδρούν με τις πολιτικές ασφαλείας των εθνών- κρατών εναντίον της παράνομης μετανάστευσης. Η έμφαση στον πόνο και τη συναισθηματική απόγνωση των «θυμάτων» του sex trafficking συντελούν στη δημιουργία μιας νέας πρόσκλησης για «αλληλεγγύη». Έτσι πολλές Μ.Κ.Ο. χρησιμοποίησαν την κατασκευή του «ευάλωτου θύματος», το οποίο τόνισε την ανάγκη οργάνωσης παρεμβάσεων ενδυνάμωσης και ψυχολογικής υποστήριξης των γυναικών οι οποίες εμπλέκονταν στη σωματεμπορία. Οι κατασκευές αυτές, αν και χρησιμοποιήθηκαν εναντίον των κατασκευών της «επικίνδυνης πόρνης ή μετανάστριας», που χαρακτήριζαν τις κρατικές παρεμβάσεις για την καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης, τελικά χρησιμοποιήθηκαν για να προωθήσουν το αντιθετικό δίδυμο ανάμεσα στην «επικίνδυνη πόρνη» και τη «γυναίκα-θύμα» του sex trafficking». Έτσι η προβολή του sex trafficking με τα χαρακτηριστικά που περιγράφηκαν, όχι μόνο επιτρέπει την επιβολή κατασταλτικών μέτρων εναντίον της μετανάστευσης, αλλά παράλληλα προβάλλει την εικόνα του κράτους, το οποίο με κοινωνική ευαισθησία

είναι αλληλέγγυο απέναντι στις ανάγκες των θυμάτων του sex trafficking. Η Aradau (2004, σελ. 270) επισημαίνει ότι ακόμα και όταν αναφέρονται κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες κινδύνου όπως η φτώχεια, η απουσία εργασιακών ευκαιριών και οι ανισότητες φύλου στους διάφορους λόγους για το sex trafficking, αυτό γίνεται μόνο για να υπερτονιστεί ακόμα περισσότερο η ψυχολογικοποίηση των «γυναικών θυμάτων» του sex trafficking, οι οποίες λόγω των συνθηκών βρίσκονται ευάλωτες στα κυκλώματα σωματεμπορίας. Χρησιμοποιώντας λοιπόν επιλεκτικά «τον επιστημονικό λόγο της ψυχολογίας», η δυνατότητα πολιτικής δράσης, αυτονόμησης και εκπροσώπησης όσων γυναικών εμπλέκονται στο sex trafficking, «αποδυναμώνεται» και η εμπειρία τους «παθολογικοποιείται» (Aradau, 2004, 2008). Επιπλέον, η αλληλεγγύη ως επιβαλλόμενη κίνηση των εθνών-κρατών της Ευρώπης περιορίζεται μόνο στα «θύματα» του sex trafficking και όχι σε όλους τους ανθρώπους, μετανάστες και μη, οι οποίοι χρειάζονται στήριξη και βοήθεια. Η Aradau (2004, 2008) χρησιμοποιεί στο έργο της την έννοια του «μη κανονικού ανθρώπου», όπως αυτή παρουσιάζεται στον Φουκώ (2010). Στο κείμενό του ο Φουκώ αναλύει τους τρόπους, με τους οποίους κατασκευάζεται η εικόνα του «επικίνδυνου», η οποία επιτρέπει την «εγκαθίδρυση» του εμπειρογνώμονα και της επιστήμης, που ρυθμίζουν τι είναι φυσιολογικό και τι όχι. Έτσι οι τεχνικές διακυβέρνησης εξαρτώνται από μια συγκεκριμένη περιγραφή του υποκειμένου και από την αλληλεπίδραση των κρατικών μηχανισμών και της επιστήμης. Αντίστοιχα, οι «γυναίκες-θύματα» του sex trafficking αντιπαραβάλλονται με την εικόνα της γυναίκας-μετανάστριας, η οποία ασκεί συνειδητά την πορνεία και είναι επικίνδυνη για τη δημόσια υγεία και την κοινωνική δομή, αφού δε σέβεται τους νόμους.¹³ Σύμφωνα με την Aradau (2004) το κεντρικό στοιχείο με το οποίο επιτυγχάνεται η διαφοροποίηση ανάμεσα στις γυναίκες μετανάστριες, οι οποίες απασχολούνται στη σεξουαλική βιομηχανία και στη «γυναίκα-θύμα» του sex trafficking είναι ο «φυσικός πόνος», τον οποίον υφίστανται όσες γυναίκες εμπλέκονται στο sex trafficking. Η δραματοποίηση λοιπόν των κατασκευών για τη «γυναίκα-θύμα» με την έμφαση ακριβώς στο στοιχείο της θυματοποίησης συνδέει τις «πολιτικές ρίσκου» με τις «πολιτικές αλληλεγγύης». Η μετανάστευση ως πολιτική πράξη και δράση μετεγγράφεται λοιπόν στην ψυχολογική επιστήμη με τη γλώσσα του «τραύματος» και με την επίκληση στην κοινωνική ένταξη και την ψυχολογική στήριξη των «θυμάτων» του sex trafficking. Με αυτόν τον τρόπο η γυναικεία μετανάστευση χάνει τον πολιτικό χαρακτήρα της και «προβληματικοποιείται» μέσω της επίκλησης στην ανάγκη συνδρομής των «ειδικών» στην επανένταξη και την στήριξη των «θυμάτων». Ο πολιτικός όμως χαρακτήρας της μετανάστευσης χάνε-

13 Αντίστοιχες κατασκευές κινητοποιήθηκαν στην «υπόθεση Λοβέρδου» με τις οροθετικές γυναίκες πόρνες. Το 2012 συνελήφθησαν πολλές οροθετικές γυναίκες-πόρνες με την κατηγορία ότι έρχονταν σε σεξουαλική επαφή με τους πελάτες τους χωρίς προφυλάξεις. Την ίδια στιγμή οι φωτογραφίες τους δημοσιεύθηκαν στον τύπο με το επιχείρημα ότι έτσι προστατεύεται η δημόσια υγεία. Η διαπόμπευση των γυναικών προκάλεσε οξύτατη κριτική και διαμαρτυρίες για την καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων αυτών των γυναικών. Για περισσότερες πληροφορίες βλ. το ντοκιμαντέρ: «Ruins: το χρονικό της διαπόμπευσης των οροθετικών γυναικών». <http://ruins-documentary.com>

ται και με τη νομιμοποίηση αυστηρότερων πολιτικών ελέγχου των συνόρων, ώστε να διωχθούν όσες γυναίκες παραβιάζουν τους μεταναστευτικούς νόμους και δεν υιοθετούν την ταυτότητα του «θύματος» (Aradau, 2004, 2008).

Η συγγραφέας επισημαίνει την ανάγκη ριζοσπαστικών ερευνητικών πολιτικών και παρεμβάσεων γύρω από τις έμφυλες κατασκευές sex trafficking, ώστε: «να αποφευχθούν οι προσπάθειες κανονικοποίησης των θεραπευτικών πρακτικών, οι οποίες αγωνίζονται να εντάξουν το υποκείμενο στο «φυσιολογικό» πλαίσιο της υπάρχουσας κοινωνίας» (Aradau, 2004, σελ. 277). Αντίθετα ο στόχος της συγγραφέα ως προς το ζήτημα του sex trafficking είναι να υποστηρίξει το δικαίωμα των ανθρώπων στη μετανάστευση και να προτάξει την πολιτική του διάσπαση. Αυτή περιλαμβάνει τις ευθύνες του δυτικού κόσμου για τη βία, την οποία υφίστανται όσοι εμπλέκονται στη σεξουαλική βιομηχανία, αλλά και την κοινωνική περιθωριοποίηση των μεταναστών. Ακολουθεί μια σύντομη ιστορική αναδρομή σχετικά με το πώς εκτυλίχθηκε η νοηματοδότηση του sex trafficking στην Ελλάδα τις τελευταίες δεκαετίες (από το 2000 και μετά).

1.5 Το sex trafficking στην Ελλάδα. Σύντομη ιστορική αναδρομή

Στην Ελλάδα μεγάλη έμφαση στην αντιμετώπιση του sex trafficking δόθηκε το 2001,¹⁴ όταν αυτή καταλαμβάνει την τελευταία θέση στο TIP (Trafficking in persons) report των Ηνωμένων Πολιτειών σχετικά με την καταπολέμηση του sex trafficking, κεντρικό ζήτημα ήδη στην ατζέντα για την καταπολέμηση της εγκληματικότητας σε Ευρώπη και Αμερική (Papanicolaou, 2008). Η αναφορά TIP συντάσσεται κάθε χρόνο από το υπουργείο Εξωτερικών των Ηνωμένων Πολιτειών και είναι μια βαθμολογική κλίμακα αξιολόγησης κάθε κράτους με βάση τις ενέργειες, οι οποίες υλοποιούνται για την αντιμετώπιση του trafficking. Στην πρώτη κλίμακα (Tier 1) βρίσκονται οι χώρες, οι οποίες ακολουθούν σε όλα την προστατευτική δράση για τα θύματα του Trafficking (TVPA, Trafficking Victims Protection Act). Στη δεύτερη (Tier 2) περιλαμβάνονται οι χώρες, των οποίων οι κυβερνήσεις δεν ακολουθούν όλες τις προτάσεις του TVPA, αλλά κάνουν σημαντική προσπάθεια για την καταπολέμηση του trafficking. Στην Tier 2 watch list βρίσκονται οι χώρες που, ενώ δηλώνουν την πρόθεσή τους να καταπολεμήσουν το trafficking, ο αριθμός των θυμάτων αυξάνεται κάθε χρόνο και δεν υπάρχουν στοιχεία για τις ενέργειές τους εναντίον του trafficking. Τέλος, στην Tier 3 κατατάσσονται οι χώρες, οι οποίες δεν ακολουθούν το TVPA και δεν προτίθενται να αυξήσουν τις ενέργειές τους εναντίον του sex trafficking. Ύστερα από κρατικές παρεμβάσεις σε συνεργασία με τις Μ.Κ.Ο. το 2004 η Ελλάδα μετακινήθηκε στη λίστα Tier 2, όπου παραμένει

14 Από τις πρώτες έρευνες για το sex trafficking ήταν αυτές της Emke-Pouliopoulos (2001, 2003) σε συνεργασία με την ΙΜΕΟ και την ΕΔΗΜ καθώς και της Τσακλάγκανου (2001) για το ΚΕΘΙ.

μέχρι το 2013.¹⁵

Η Wylie (2006) άσκησε κριτική στον τρόπο που καταγράφηκαν τα στοιχεία για τα «θύματα» σωματεμπορίας. Σύμφωνα με τη συγγραφέα, δεν αιτιολογούνται οι αριθμοί θυμάτων που αναφέρονται και δεν δίνονται πληροφορίες για το πώς συγκεντρώθηκαν οι αριθμοί αυτοί και από πού προέρχονται. Επιπλέον η αναφορά TIP καταγγέλλεται και για συγκεκριμένα πολιτικά συμφέροντα. Το Human Rights Watch (2002) καταγγέλλει ότι δεν είναι κατανοητό γιατί κάποια κράτη βρίσκονται στην υψηλή κλίμακα αξιολόγησης και κάποια άλλα στη χαμηλή, αφήνοντας υπόνοιες ότι υπάρχουν πολιτικές σκοπιμότητες στη βαθμολογική κατάταξη κάποιων χωρών. Για παράδειγμα υπάρχει μία διαδεδομένη πίστη ότι το Πακιστάν είναι μία χώρα καταγωγής, μεταφοράς και προέλευσης για πολλά άτομα, που εμπλέκονται στη σωματεμπορία. Ωστόσο, η χώρα έχει ανέβει βαθμολογικές κλίμακες από τότε, που πρόσφερε υποστήριξη στην Αμερική στον πόλεμο εναντίον της τρομοκρατίας το 2002 (Human Rights Watch, 2002). Ας σημειωθεί ότι η υψηλή κατάταξη κάποιας χώρας στο TIP report επηρεάζει το ύψος της χρηματοδότησης, την οποία αυτή μπορεί να λάβει από τις Ηνωμένες Πολιτείες.

Η Ελλάδα άρχισε να ασχολείται με την καταπολέμηση του sex trafficking από το 2001 με καθοριστικό γεγονός τη σύσταση της «ομάδας Γαλατίου»,¹⁶ στην οποία συμμετέχουν ποικίλες Μ.Κ.Ο. διαφορετικού προφίλ, αλλά και ύστερα από πιέσεις της συζύγου του τότε πρέσβη της Αμερικής στην Ελλάδα Μπόνου Μίλλερ (Ραρανικόλαου, 2008). Μέχρι τότε δεν υπήρχε καμία συστηματική μελέτη για το φαινόμενο, την πορνεία και τις συνδέσεις της με εγκληματικά κυκλώματα (Ραρανικόλαου, 2008). Ο Παπανικολάου (2008) επισημαίνει ότι οι διάφοροι λόγοι και οι έννοιες για το sex trafficking ακόμα και σήμερα εξακολουθούν να εισάγονται από την ξενόγλωσση βιβλιογραφία και δεν έχουν γίνει έρευνες, οι οποίες θα αναδείκνυαν τις σύγχρονες μορφές πορνείας και sex trafficking στην ελληνική πραγματικότητα. Το γεγονός αυτό σε συνδυασμό με την επικράτηση ενός δραματικού δημοσιογραφικού λόγου, ο οποίος πρόβαλλε ανεπιβεβαίωτους υψηλούς αριθμούς θυμάτων, «σόκαραν» την κοινή γνώμη και συντέλεσαν στη δημιουργία ενός κλίματος πανικού, ο οποίος ενέτεινε την πίεση για δραστικά μέτρα εκ μέρους της πολιτείας.

Από το 2002 το sex trafficking προβλήθηκε στην κοινή γνώμη από τα Μ.Μ.Ε. και

15 <http://goo.gl/Astjem> Στην ιστοσελίδα αναφέρονται όλα τα στοιχεία για το TIP report του 2013. Η κατάταξη περιλαμβάνει τρεις τομείς αξιολόγησης: τις δράσεις για την καταδίκη των υπευθύνων, την προστασία των θυμάτων και τον τομέα της πρόληψης.

16 Στην «ομάδα Γαλατίου» συμμετείχαν Μ.Κ.Ο με ιατρικό, ανθρωπιστικό, φεμινιστικό και θρησκευτικό προφίλ. Ανάμεσα σε αυτές ήταν οι Γιατροί Χωρίς Σύνορα και το ΚΕΔΕ (Κέντρο Έρευνας και Δράσης για την Ειρήνη). Αν και με διαφορετική οπτική και προσέγγιση οι ομάδες που συμμετείχαν είχαν κοινό ενδιαφέρον για την προστασία των γυναικών που εργάζονταν στη σεξουαλική βιομηχανία. Ο κοινός στόχος ήταν λοιπόν η προστασία των «θυμάτων» από το trafficking και η κοινωνική τους επανένταξη (Ραρανικόλαου, 2008). Εξαιτίας της διαφορετικότητας του προφίλ τους η ομάδα παρέμεινε ανεπίσημη και διοργάνωνε μηνιαίες συναντήσεις διεξάγοντας συζήτηση για το σχεδιασμό των δράσεων και τις προτεινόμενες παρεμβάσεις.

τις εκστρατείες ενημέρωσης του «STOP now»,¹⁷ ως μια συνιστώσα του οργανωμένου εγκλήματος, η οποία δεν μπορούσε να ελεγχθεί. Το trafficking κατασκευάστηκε ως «η νέα μορφή δουλείας» και εξισώθηκε με την πορνεία και την εγκληματική δράση. Το τρίπτυχο: έγκλημα, πορνεία, trafficking αποτυπώθηκε με έντονη δραματικότητα από τον τύπο της εποχής ως μία «μάστιγα», η οποία κατέστρεφε: «τα κορμιά, τη συνείδηση και τις επιλογές» των θυμάτων, τα οποία εμπλέκονταν σε αυτό (Τσαρουχάς, 2002, όπως αναφέρεται στον Paranicolaou, 2008). Αυτή η ταύτιση του sex trafficking με την πορνεία και το οργανωμένο έγκλημα, η οποία εγκαθιδρύθηκε και παγιώθηκε στην Ελλάδα από το 2002 αποτέλεσε τον επίσημο λόγο για το φαινόμενο και όρισε την «πραγματικότητά» του τόσο στον δημόσιο λόγο όσο και στις Μ.Κ.Ο. (Paranicolaou, 2008). Η κατασκευή του sex trafficking συγκροτήθηκε με βάση το κυρίαρχο μοντέλο αφήγησης για το φαινόμενο και τις γυναίκες, που εμπλέκονταν σε αυτό. Η κατασκευή αυτή επικράτησε στην Ευρώπη και τις Ηνωμένες Πολιτείες από μια ομάδα συντηρητικών «ριζοσπαστριών» φεμινιστριών,¹⁸ με την ενεργή κινητοποίηση ομάδων γυναικών της ευαγγελικής εκκλησίας (Shapiro, 2004, και Soderlund, 2005) και με την υποστήριξη των κυβερνήσεων αυτών. Η απαγόρευση της πορνείας, η ταύτιση του sex trafficking με την πορνεία και την εγκληματικότητα, καθώς και η ηθική καταδίκη της σεξουαλικής εργασίας ήταν μερικά από τα βασικά χαρακτηριστικά αυτής της προσέγγισης, η οποία υιοθετήθηκε από μια μεγάλη μερίδα Μ.Κ.Ο. σε όλο τον κόσμο¹⁹ (Aradau, 2008, McDonald, 2004, Kempadoo, 2005, Weitzer, 2005). Αντίστοιχα, λοιπόν, το sex trafficking στην Ελλάδα με την αλληλεπίδραση διαφορετικών Μ.Κ.Ο, αλλά και με την άσκηση πιέσεων από την πλευρά των Ηνωμένων Πολιτειών ταυτίστηκε με την εγκληματικότητα και την πορνεία και συνοδεύτηκε από «εκστρατείες ενημέρωσης», οι οποίες καταδίκάζαν ηθικά τον πελάτη πορνικών υπηρεσιών και αγωνίζονταν εναντίον της πορνείας, απαιτώντας την ηθική ή και τη νομική καταδίκη της (Paranicolaou, 2008).

Από το 2002 ξεκίνησαν και οι πρώτες νομοθετικές ρυθμίσεις στην Ελλάδα για την πρόληψη, την προστασία των θυμάτων και την τιμωρία των εμπόρων. Την ίδια χρονική στιγμή η συμμετοχή των Μ.Κ.Ο. στην καταπολέμηση του sex trafficking ήταν μεγάλη. Τα επόμενα χρόνια χρηματοδοτήθηκαν πολλές Μ.Κ.Ο. για προγράμματα εναντίον του sex trafficking (Paranicolaou, 2008) από το ελληνικό Υπουργείο Εξωτερικών και την κυβέρνηση των Ηνωμένων Πολιτειών, προκειμένου να αντιμετωπιστεί αυτό αποτελεσματικά και να ανέβει η Ελλάδα κλίμακα στο TIP report. Το

17 Το «STOP now» ήταν μια πρωτοβουλία του γυναικείου σωματείου ΚΕΔΕ (Κέντρο Έρευνας και Δράσης για την Ειρήνη) με στόχο την ευαισθητοποίηση της κοινής γνώμης για το φαινόμενο του trafficking καθώς και την άσκηση πιέσεων (lobbying).

18 Το sex trafficking συγκροτήθηκε αρχικά ως έννοια με βάση τις θέσεις των McKinnon, Dworkin, Barry και άλλων ενάντια στην πορνογραφία και τη σεξουαλική εργασία.

19 Μία από τις σημαντικότερες το Coalition against trafficking in women (CATW <http://www.catw-international.org>). Περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη θεωρητική συγκρότηση του sex trafficking σε Ευρώπη και Αμερική παρουσιάζονται στο εισαγωγικό κεφάλαιο του βιβλίου.

συνέδριο μάλιστα, το οποίο διοργανώνει η Αμερικανική Πρεσβεία το 2001 στην Ελλάδα είναι καθοριστικό για τη διάχυση γνώσης στην κοινή γνώμη γύρω από το sex trafficking²⁰ (Papanicolaou, 2008).

Η πρώτη ερευνητική προσπάθεια για το sex trafficking στην Ελλάδα έγινε από τον Λάζο (2002α, 2002β). Ο συγγραφέας επιβεβαίωσε την ταύτιση του sex trafficking με την πορνεία και την εγκληματικότητα. Με βάση αυτό το ερευνητικό εγχείρημα η ελληνική κυβέρνηση σε συνεργασία με τις Μ.Κ.Ο. έδωσε έμφαση στην εξάπλωση των εκστρατειών εναντίον του sex trafficking. Ωστόσο, η έρευνα του Λάζου έχει μεθοδολογικά προβλήματα, γιατί το υλικό της δεν προήλθε από συλλογή εθνογραφικών δεδομένων, αλλά από μια υποθετική και ανεξακριβωτή καταμέτρηση των ανθρώπων που είχαν εμπλοκή στη σωματεμπορία.

Σύμφωνα με τον Λάζο (2002α, 2002β) το sex trafficking συνδέεται με την αυξημένη μετανάστευση των γυναικών από την Κεντρική και Ανατολική Ευρώπη. Η έρευνα του Λάζου (2002α, 2002β) για το sex trafficking εστιάζει στη φυσική και ψυχολογική βία, που υφίστανται οι «γυναίκες θύματα», την οποία δεν τολμούν να καταγγείλουν. Ο ερευνητής καταμετρά επίσης τον αριθμό εκδιδόμενων γυναικών και αυτών που εμπλέκονται στο sex trafficking. Ως προς τις αιτίες του sex trafficking ο Λάζος (2002α, 2002β) θεωρεί ότι οι πολιτικές αλλαγές στις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, αλλά και η οικονομική τους κρίση, η οποία συντέλεσε στην αύξηση του μεταναστευτικού ρεύματος προς την Ελλάδα και άλλες χώρες, επηρέασαν τη σύνθεση της πορνικής αγοράς στην Ελλάδα, επιφέροντας αλλαγές. Οι αλλαγές αυτές συνίστανται στην εξάπλωση των εγκληματικών δικτύων, αλλά και στην αύξηση της ζήτησης των πορνικών υπηρεσιών, αφού οι γυναίκες μετανάστριες διεύρυναν την αγοραστική δυνατότητα των χρηστών πορνικών υπηρεσιών.

Στον ίδιο ερευνητικό άξονα του Λάζου για τη διερεύνηση του sex trafficking στην Ελλάδα εντάσσεται και η εργασία της Λαζαρίδη²¹ (Lazarides, 2001), στην οποία επισημαίνεται πως το trafficking και η πορνεία ως εκμετάλλευση των μεταναστριών στην Ελλάδα επεκτείνεται ολοένα και περισσότερο. Η συγγραφέας συνδέει την πορνεία και το sex trafficking με την περιθωριοποίηση και τον αποκλεισμό των μεταναστριών από εναλλακτικές επαγγελματικές επιλογές. Η Λαζαρίδη εντοπίζει ως αιτίες του sex trafficking στην Ελλάδα τη φτώχεια, την ανεργία και την πολιτική αστάθεια των χωρών του «ανατολικού μπλοκ», τον ανεπαρκή έλεγχο των συνόρων στην Ελλάδα και τις άλλες χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και την επέκταση των δικτύων εγκληματικότητας. Η Λαζαρίδη υποστηρίζει ότι η αυξημένη μετανάστευση των γυναικών μετά το 1990 εντάσσεται στο φαινόμενο, το οποίο αναφέρεται με τον

20 Το θέμα του sex trafficking και το συνέδριο αναφέρθηκαν στα διεθνή και τα ελληνικά Μ.Μ.Ε. Βλ. ενδεικτικά Howden, 2001, και Καλλίρη, 2001, όπως αναφέρονται στον Papanicolaou (2008).

21 Η έρευνα της Λαζαρίδη μαζί με αυτές των Emke-Pouliopoulos, 2001, 2003, Λάζος, 1998, Τσακλάγκανου, 2001, Lazarí και Laliotou, 2001 και αυτή της «ομάδας Γαλατσίου», 2005, είναι από τις πρώτες που καταπιάνεται με το φαινόμενο της σεξουαλικής εργασίας στην Ελλάδα και το sex trafficking.

όρο: «θηλυκοποίηση της μετανάστευσης» (Castles and Miller, 1993). Αναφέρεται επίσης στο ότι οι μέχρι τότε μεταναστευτικές πολιτικές των ευρωπαϊκών χωρών δεν ήταν επαρκείς για να εμποδίσουν το φαινόμενο της γυναικείας μετανάστευσης. Η συγγραφέας παρατηρεί ότι η εθνική ταυτότητα των μεταναστριών γίνεται αφορμή για ρατσιστικές αντιλήψεις ως προς τη σεξουαλικότητα, τον χαρακτήρα και τις ηθικές αξίες των γυναικών. Το γεγονός αυτό, δημιουργεί δυσκολίες σε όσες γυναίκες εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία, επειδή τους στερεί τον έλεγχο της ζωής και της αυτονομία τους.

Σύμφωνα επίσης με τη Λαζαρίδη, η πορνεία αλλοδαπών γυναικών στην Ελλάδα αντιμετωπίζεται ως κοινωνική απειλή και οι πόρνες ως επικίνδυνες για τη δημόσια υγεία. Αντιμετωπίζεται επίσης ως «ατυχής ανάγκη», η οποία συνδέεται με την «ακόρεστη σεξουαλική επιθυμία των αντρών», η οποία θα πρέπει να ικανοποιηθεί. Σε συνάρτηση με αυτό και σε συμφωνία με την αντίστοιχη ξένη βιβλιογραφία, η οποία «δαιμονοποιεί» την πορνεία και την πορνογραφία,²² αν και γίνεται διάκριση ανάμεσα στην εκούσια και την ακούσια πορνεία, η πορνεία και η πορνογραφία παρουσιάζονται ως παράγοντες, οι οποίοι ενισχύουν το sex trafficking. Το ίδιο γίνεται επίσης στις έρευνες της Emke-Roulouropoulos (2001, 2003) καθώς και της Τσακλάγκανου (2001).

Αντίστοιχα στην πιο πρόσφατη χρονολογικά παρουσίαση της Παπαγιαννοπούλου (2007) για τη σωματεμπορία στην Ελλάδα η περιγραφή των θυμάτων, αλλά και οι αιτίες για το φαινόμενο δεν διαφέρουν σημαντικά από τις πρώτες προσπάθειες το 1996 και μετά να περιγραφεί το sex trafficking στην Ελλάδα. Σύμφωνα με τη συγγραφέα οι αιτίες για την αύξηση του sex trafficking χωρίζονται σε δύο κατηγορίες οι οποίες συνδέονται με την προσφορά και ζήτηση σεξουαλικών υπηρεσιών. Ως προς την προσφορά η Παπαγιαννοπούλου αναφέρει ως αιτίες: την έλλειψη ευκαιριών για εργασία, τη «θηλυκοποίηση της μετανάστευσης», την οικονομική και κοινωνική κατάσταση των γυναικών, τη βία κατά των γυναικών, την εμπορευματοποίηση του γυναικείου σώματος, καθώς και τις παραδοσιακές αντιλήψεις και πρακτικές, οι οποίες θα οδηγήσουν μια γυναίκα να ασκήσει την πορνεία ή να γίνει θύμα sex trafficking. Αντίστοιχα, αναφέρονται οι εξής αιτίες αναφορικά με την αυξημένη ζήτηση, η οποία διογκώνει το φαινόμενο του sex trafficking: η ανάγκη για φτηνό εργατικό δυναμικό στις οικονομικά αναπτυσσόμενες χώρες, οι περιορισμοί της μεταναστευτικής πολιτικής και νομοθεσίας, η κερδοφόρα φύση της διεθνούς σωματεμπορίας, η αναπτυσσόμενη βιομηχανία του σεξ και η υποτίμηση των δικαιωμάτων των γυναικών και των παιδιών (Παπαγιαννοπούλου, 2007, σελ. 13). Η παρουσίαση της Παπαγιαννοπούλου έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί δίνονται συγκεντρωτικά όλες οι νομοθετικές ρυθμίσεις, οι οποίες έγιναν στην Ελλάδα για το sex trafficking από το 2002 και μέχρι το

22 Για τις συνδέσεις του sex trafficking με την πορνεία και την πορνογραφία βλ. το Κεφάλαιο 2.

2007.²³

Η κυρίαρχη λοιπόν εκδοχή του sex trafficking, η οποία προτάσσεται στις πρώτες αυτές έρευνες παρουσιάζει το sex trafficking ως «σύγχρονη μορφή δουλείας» και «κοινωνική απειλή», η οποία εξαπλώνεται. Η Λαζαρίδη (Lazarides, 2001, σελ. 75) αναφέρει για παράδειγμα: «Κάποιος θα μπορούσε να πει ότι αυτές που ζουν στο περιθώριο του περιθωρίου μιας κοινωνίας είναι οι σκλάβες της νέας χιλιετίας, εγκλωβισμένες σε τόπους κοινωνικά και οικονομικά ρατσιστικούς, από τους οποίους δεν μπορεί να αποδράσουν» (Lazarides, 2001, σελ. 75). Ωστόσο, αν και οι συγγραφείς καταδικάζουν τη γυναικεία εκμετάλλευση και επιθυμούν την καταπολέμηση του sex trafficking, η ρηματική θυματοποίηση της πόρνης-μετανάστριας καταδεικνύει μόνο την εγκληματική διάσταση του φαινομένου. Έτσι οι πολιτικές διαστάσεις, οι οποίες σχετίζονται με τις Ευρωπαϊκές μεταναστευτικές πολιτικές και τον άνισο καταμερισμό του πλούτου, αποσιωπώνται. Παράλληλα η ηθική κατασκευή της «γυναίκας-θύματος», η οποία ως σύγχρονη σκλάβα χρειάζεται την προστασία του κράτους και των Μ.Κ.Ο. επιτείνει την παρουσίαση του sex trafficking ως «προσωπικού δράματος των γυναικών θυμάτων» και όχι ως ενός φαινομένου με σύνθετες διαστάσεις ως προς τις έμφυλες κατασκευές ταυτοτήτων, τα δικαιώματα των γυναικών στη σεξουαλική βιομηχανία και το δικαίωμα των ανθρώπων στη μετανάστευση. Με αυτόν τον τρόπο το sex trafficking αποσπάται από το ευρύτερο ζήτημα της βίας κατά των γυναικών και γίνεται θέμα με φιλανθρωπικό χαρακτήρα, το οποίο εγείρει τον οίκτο των ανθρώπων και προκαλεί την ηθική καταδίκη των εγκληματιών σωματεμπόρων. Αυτή η μελοδραματική κατασκευή, η οποία θυμίζει αμερικάνικη δραματική τηλεοπτική σειρά, ωθεί τη γυναίκα στη θέση του θύματος σε τέτοιο βαθμό, ώστε η ταυτότητα του θύματος ταυτίζεται με το γυναικείο φύλο στο σύνολό του. Η έμμονη προβολή των βασανιστηρίων που υφίστανται αυτές οι γυναίκες, προσανατολίζει σε μια ανάγνωση, η οποία υποδεικνύει μονομερώς ως υπεύθυνους τους εγκληματίες σωματεμπόρους, χωρίς να αναγνωρίζει τις πολιτικές ευθύνες των ευρωπαϊκών κρατών.²⁴ Ευθύνες, που αφορούν στον άδικο καταμερισμό του πλούτου, τις εχθρικές πολιτικές απέναντι στη γυναικεία μετανάστευση και τις άνισες έμφυλες σχέσεις εξουσίας, οι οποίες ελαχιστοποιούν τις επιλογές των γυναικών. Επίσης η ηθική κινητοποίηση με την κατασκευή της «γυναίκας-θύματος» συνδέεται με παραδοσιακές ιδεολογικές θέσεις για τις έμφυλες ταυτότητες, δαιωνίζοντας μια φυσιοκρατική αντίληψη

23 Τα ζητήματα της παρούσας έρευνας δεν εστιάζουν στους νομικούς ορισμούς και ρυθμίσεις του sex trafficking. Γ' αυτό τον λόγο δε θα δοθούν λεπτομέρειες για τους νόμους, τις τροπολογίες και τα διατάγματα για το sex trafficking. Για τις νομοθετικές ρυθμίσεις σχετικά με το sex trafficking ο αναγνώστης μπορεί να ανατρέξει στο άρθρο της Παπαγιαννοπούλου (2007).

24 Για μια πρόσφατη εικόνα των κατασκευών για το sex trafficking στην Ελλάδα βλ. την εκπομπή «Κάρτα Μέλους» στο κανάλι της βουλής στις 20/10/2013 με τίτλο: «Η καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων στην Ε.Ε.». Την εκπομπή μπορεί κάποιος να παρακολουθήσει στο you tube <https://goo.gl/Tk9WJy>

για τα φύλα. Με μια τέτοια λογική λοιπόν η γυναίκα, που ασκεί την πορνεία, «καταδικάζεται» να είναι ευάλωτη και να υφίσταται την αντρική κυριαρχία, στερούμενη το δικαίωμα στην αυτονομία. Προτάσσοντας λοιπόν ηθικούς λόγους για το sex trafficking το θέμα ανάγεται στις προσωπικές του διαστάσεις και όχι στις πολιτικές. Ο μόνος τρόπος για να «απεκδυθεί» η γυναίκα την ταυτότητα του θύματος είναι, αν συναινέσει στην κοινωνική συμμόρφωση, η οποία προτείνεται από το κράτος και τις Μ.Κ.Ο. Επιπλέον η ταύτιση του sex trafficking με το γυναικείο φύλο -πέρα από τις ιδεολογικές διαστάσεις ως προς τη συγκρότηση έμφυλων ταυτοτήτων- εμποδίζει και τη διερεύνηση της εξέλιξης του sex trafficking και των συνθηκών εργασίας στη σεξουαλική βιομηχανία. Για παράδειγμα δεν υπάρχουν στοιχεία για τους άντρες ή αγόρια που εμπλέκονται στο sex trafficking ή τη σεξουαλική βιομηχανία. Οι παραπάνω αναγνώσεις των ελληνικών ερευνών για το sex trafficking συμπίπτουν με αυτές των Ηνωμένων Πολιτειών τόσο ως προς το ηθικό περιεχόμενο όσο και ως προς την κατασκευή του προφίλ της «γυναίκας-θύματος». Η έμφαση στο θυματοποιημένο προφίλ των γυναικών συνδέεται με την κινητοποίηση σύνθετων έμφυλων κατασκευών με συγκεκριμένο ιδεολογικό περιεχόμενο, οι οποίες δομούν την εικόνα της γυναίκας ως θύματος που χρειάζεται προστατές.

Στη διεθνή βιβλιογραφία ο ορισμός και το περιεχόμενο του sex trafficking επιδέχεται πολλές ερμηνείες (Augustin, 2003, Berman, 2003, Doezema, 2000, Kempadoo, 2005), όντας σταθερό θέμα πολιτικών-ιδεολογικών αντιπαραθέσεων ανάμεσα στον ακαδημαϊκό χώρο και στις ακτιβίστριες, οι οποίες υποστηρίζουν τα δικαιώματα των γυναικών που εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία. Στην Ελλάδα όμως μέχρι το 2008 η εννοιολόγηση του φαινομένου και ο λόγος για το sex trafficking δεν αποτελούσαν αντικείμενο θεωρητικών προστριβών. Το sex trafficking στην Ελλάδα κατασκευάστηκε από τους κοινωνικούς επιστήμονες, τις Μ.Κ.Ο. και τα Μ.Μ.Ε. ως μια αποκλειστικά εγκληματική δραστηριότητα, η οποία εξανάγκαζε τις γυναίκες στην πορνεία (Paranicolaou, 2008, Αμπατζή, 2008).

Από το 2003 και μετά η διερεύνηση του sex trafficking στην Ελλάδα αναπτύχθηκε σε άμεση συνάρτηση με την αύξηση των επιχορηγήσεων σε φορείς και Μ.Κ.Ο., οι οποίοι ασχολήθηκαν με την καταπολέμηση του sex trafficking. Οι ασχολίες τους αφορούσαν εκστρατείες ενημέρωσης της κοινής γνώμης, λειτουργία ξενώνων για τα «θύματα» του sex trafficking και προσφορά ψυχοκοινωνικής στήριξης (Paranicolaou, 2008, Παπαγιαννοπούλου, 2007, Αμπατζή, 2008). Ωστόσο, η κυρίαρχη ανάγνωση για το sex trafficking και στην Ελλάδα κάνει λόγο για «αθώες γυναίκες», οι οποίες έπεσαν θύματα εγκληματικών κύκλων και δεν ερευνά τις πολιτικές διαστάσεις του φαινομένου, ούτε πώς η ταυτότητα του θύματος συνδέεται με τις έμφυλες κατασκευές ταυτοτήτων. Η «θυματοποιημένη» εκδοχή για όσες γυναίκες εμπλέκονται στο sex trafficking, υιοθετήθηκε καθολικά σε Ευρώπη, Ασία και Αμερική και περιόρισε τους τρόπους με τους οποίους ορίστηκε το sex trafficking, καθώς και τις διάφορες σημασίες του (Aradau, 2008, Augustin, 2003, Doezema, 2010, Kempadoo, 2005).

Βιβλιογραφικά η πρώτη κριτική αποτίμηση, η οποία έθετε τους σύγχρονους φεμινιστικούς προβληματισμούς στις κοινωνικές επιστήμες για το sex trafficking, παρουσιάστηκε το 2008 από τη Λιόπη Αμπατζή. Στη μελέτη του ΕΚΚΕ η συγγραφέας θίγει τον «ηθικό πανικό», τον οποίο προκαλεί το sex trafficking στην κοινή γνώμη και τα Μ.Μ.Ε. και εξετάζει κριτικά το φαινόμενο και τον ορισμό του. Στο κείμενο κομβικό σημείο για το sex trafficking είναι η γυναικεία μετανάστευση, ενώ το sex trafficking ως ένα σύνθετο πρόβλημα εμπλέκει τη γυναικεία μετανάστευση και τη σεξουαλική βιομηχανία. Στη μονογραφία της Αμπατζή (2008) ασκείται κριτική και στους ηθικούς λόγους, οι οποίοι εκφέρονται για το sex trafficking και στη θυματοποίηση της γυναίκας πόρνης-μετανάστριας, ενώ αποτυπώνεται ο πολιτικός χαρακτήρας του φαινομένου.

Οι βασικές λοιπόν φεμινιστικές θεωρητικές κριτικές προσεγγίσεις επισημαίνουν την πολιτική διάσταση του φαινομένου ως προς τις ηγεμονικές εκδοχές του sex trafficking (Aradau, 2008, Augustin, 2003, 2008, Doezema, 2000, 2010, 2013), με τις οποίες η έρευνα που ακολουθεί συντάσσεται. Η μελέτη λοιπόν ακολουθεί την κριτική προσέγγιση του sex trafficking και προτείνει την κριτική επανεξέταση του φαινομένου ως προβλήματος πολιτικού, το οποίο συναρθρώνεται με τη γυναικεία μετανάστευση και εμπλέκει την κινητοποίηση συγκεκριμένων έμφυλων ταυτοτήτων, οι οποίες θα εξεταστούν με λεπτομέρεια στο αναλυτικό μέρος της παρούσας έρευνας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Έμφυλες κατασκευές στο sex trafficking και η επιτελεσματικότητα του φύλου

2.1 Εισαγωγή

Στο προηγούμενο Κεφάλαιο παρουσιάστηκαν οι πολιτικές τοποθετήσεις για το sex trafficking στην Αμερική και Ευρώπη. Ιδιαίτερα εξετάστηκε η πολιτική νοηματοδότηση του sex trafficking από τη συντηρητική Δεξιά των Ηνωμένων Πολιτειών και τις μεταμοντέρνες φεμινίστριες, οι οποίες συμμάχησαν με τις ακτιβίστριες εργάτριες του σεξ. Έγινε επίσης μια σύντομη ιστορική αναδρομή για το πώς συγκροτήθηκε η έννοια του sex trafficking στην Ελλάδα από τα Μ.Μ.Ε., τις Μ.Κ.Ο, τον ακαδημαϊκό χώρο και τους κυβερνητικούς φορείς. Στο Κεφάλαιο 1 καταδείχθηκε λοιπόν ήδη ότι οι κυρίαρχες εκδοχές του φαινομένου εμπεριέχουν τη φυσικοποίηση και κανονικοποίηση έμφυλων διακρίσεων. Έτσι στο sex trafficking κινητοποιείται το έμφυλο δίπολο «γυναίκα-θύμα»-«άντρας-θύτης». Οι έμφυλες αυτές διακρίσεις προσανατολίζουν σε δραματικές αφηγήσεις, οι οποίες προβάλλουν εμφιατικά την κακοποίηση και τη θυματοποίηση των γυναικών, οι οποίες εμπλέκονται σ' αυτό.

Στο Κεφάλαιο 2 εξετάζεται η ιδεολογική συγγένεια, την οποία έχουν οι κυρίαρχες αφηγήσεις για το sex trafficking με τις θεωρητικές φεμινιστικές προστριβές για την πορνεία και την πορνογραφία, οι οποίες εκτυλίχθηκαν από τα τέλη του 1970 και μετά σε Αμερική και Ευρώπη (Soble, 2002). Ένα λοιπόν από τα θέματα, το οποίο δίχασε και συνεχίζει να προκαλεί συγκρούσεις στην κοινότητα όσων ασχολούνται με το sex trafficking, συνδέεται με την οριοθέτηση του sex trafficking και της πορνείας (Hirsch και Keller, 1990, Jackson και Scott, 1996, Segal, 1993). Υπάρχουν δύο διαφορετικές προσεγγίσεις για το φαινόμενο, που αντιπαράτιθενται. Η πρώτη θεωρεί πως η πορνεία και το sex trafficking δεν έχουν διακριτά όρια και η δεύτερη υποστηρίζει πως το sex trafficking δεν συνδέεται με την πορνεία. Η διάκριση αυτή εμπλέκει περιπλοκές ιδεολογικές κατασκευές ως προς το περιεχόμενο του καταναγκασμού και της ελεύθερης επιλογής (Wilkinson, 2003).

Μέρος της φεμινιστικής κριτικής για τους τρόπους με τους οποίους κατασκευάζεται το φαινόμενο του sex trafficking είναι και η έμφαση στις έμφυλες σχέσεις εξουσίας έτσι όπως παρουσιάζονται στην ανάλυση του φαινομένου. Οι διαφορετικές θέσεις, οι οποίες υποστηρίζουν τη διαφορά των δύο φύλων καταλήγουν σε μία απαρίθμηση των διαφορετικών χαρακτηριστικών αντρών και γυναικών. Οι γυναίκες κατασκευάζονται ως μια ομάδα με σχέσεις εξάρτησης από τους άντρες, οι οποίοι θεωρούνται έμμεσα υπεύθυνοι. Για παράδειγμα στο sex trafficking οι άντρες είναι

πάντα οι «εγκληματίες», οι οποίοι εκμεταλλεύονται σεξουαλικά τις «γυναίκες-θύματα». Με αυτόν τον τρόπο όμως επισημαίνουν οι φεμινιστικές κριτικές, η ανάλυση συγκεκριμένων ιστορικών διαφορών ανάμεσα σε άντρες και γυναίκες γίνεται αδύνατη, επειδή η πραγματικότητα συγκροτείται πάντα μέσα στο πλαίσιο αυτής της έμφυλης διαφοράς ανάμεσα στους «θύτες» και τα «θύματα», τους «καταπιεστές» και τις «καταπιεζόμενες» (Augustin, 2007, Doezema, 2004, Mohanty, 1991, O' Neill, 2001). Παράλληλα η έννοια της εξουσίας σε μία τέτοια ανάγνωση για τις έμφυλες σχέσεις ορίζεται με όρους αντίθεσης και όχι σύνθεσης. Υπάρχει δηλαδή εκείνη η κατηγορία των αντρών, η οποία έχει την εξουσία και εκείνη των γυναικών, η οποία δεν την έχει (Mohanty, 1991). Στο πλαίσιο της κριτικής έμφυλης αποδόμησης του φαινομένου, οι μεταμοντέρνες φεμινίστριες ασκούν κριτική στη θυματοποιημένη εκδοχή της γυναίκας, η οποία εμπλέκεται σε αυτό, ενώ δίνουν έμφαση στην κατασκευή του κοινωνικού φύλου, που βρίσκεται σε αντιστοιχία με το κοινωνικό, ιστορικό, οικονομικό και πολιτικό περιβάλλον.

Στο Κεφάλαιο 2 παρουσιάζεται, επίσης, συνοπτικά και η έννοια της επιτελεσιμότητας του φύλου, όπως αυτή διατυπώθηκε από την Judith Butler (1990, 1993), καθώς η έννοια αυτή έχει αναδειχθεί σε κομβική έννοια στη σύγχρονη κριτική, φεμινιστική βιβλιογραφία περί της κοινωνικής κατασκευής του φύλου. Η έννοια αυτή έχει χρησιμοποιηθεί ευρέως και στην κονστρουξιονιστική, φεμινιστική κριτική βιβλιογραφία για το φαινόμενο του sex trafficking, η οποία προσεγγίζει θεωρητικά την κατασκευή του κοινωνικού φύλου ως συνάρτηση του ιστορικού, κοινωνικού και πολιτικού πλαισίου.

2.2 Πορνεία και πορνογραφία: φεμινιστικά διλήμματα θεωρίας και πρακτικής

Τα δύο διαφορετικά μοντέλα υπέρ ή κατά της πορνείας και της πορνογραφίας είναι απαραίτητο να καταγραφούν σε μια μελέτη για τις κατασκευές του sex trafficking, αφού έτσι υποδεικνύεται το πώς συγκροτείται η ταυτότητα της «γυναίκας-θύματος» και της πόρνης στον φεμινιστικό επιστημονικό λόγο (Bell, 1994).

Στη συνέχεια θα παρουσιαστούν με συντομία τα δύο αντικρουόμενα θεωρητικά ρεύματα για την πορνεία και τη σεξουαλική βιομηχανία και θα εξηγηθεί η επίδρασή τους στη θέση της γυναίκας και στις έμφυλες σχέσεις. Οι σύγχρονες πολιτικές και ευρύτερα κοινωνικές και δημόσιες τοποθετήσεις για το sex trafficking αναπαράγουν κοινά διλήμματα σε σχέση με τα θέματα αυτά και αποτυπώνουν την ιστορική αφετηρία διλημάτων για τη σεξουαλικότητα, την ελευθερία επιλογών και την κατασκευή έμφυλων ταυτοτήτων.

Οι θεωρητικές αυτές αντιπαραθέσεις για την πορνεία και τη σεξουαλική βιομηχανία από το 1970 και μετά εντάσσονται στις πολιτικές για το φύλο (identity politics). Στόχος ήταν να εφαρμοστούν πολιτικές για το φύλο, οι οποίες θα προωθούσαν την

απελευθέρωση της γυναίκας από κλειστά συστήματα παραγωγής νοήματος για το φύλο. Παράλληλα οι προσπάθειες επικεντρώνονταν τόσο στην καταπολέμηση της βίας κατά των γυναικών όσο και στις διεκδικήσεις για μια ισότιμη αντιμετώπιση των φύλων. Με βάση συνεπώς αυτή την οπτική κρίθηκε απαραίτητο από τις φεμινίστριες της εποχής να αναπτυχθεί ο λόγος για τη γυναικεία σεξουαλικότητα και να κοινοποιηθούν τα βιώματα των γυναικών για διαφορετικές σεξουαλικές εκδοχές και ρόλους. Κρίθηκε επίσης αναγκαίο να ενδυναμωθεί η δυνατότητα για ελευθερία σεξουαλικών επιλογών των γυναικών και η καταπολέμηση της έμφυλης βίας και των έμφυλων διακρίσεων. Όπως αναφέρουν οι Cameron και Kulick (2003), αν και με αυτούς τους τρόπους αναγνωρίζεται η σημασία της γλώσσας και του λόγου σε σχέση με τη σεξουαλικότητα, την ίδια ώρα προκαλούνται θεωρητικές ακρότητες σε σχέση με τις έμφυλες ταυτότητες. Αυτό συμβαίνει, επειδή κάποιες φορές οι σεξουαλικές επιθυμίες, πρακτικές και ταυτότητες παρουσιάζονται ως σταθερές, αδιαμφισβήτητες πραγματικότητες, οι οποίες πάντα υπήρχαν και απλώς ανέμεναν τις κατάλληλες κοινωνικοπολιτισμικές συνθήκες για να εκφραστούν με λέξεις. Όπως και στις θεωρητικές κατασκευές για το sex trafficking, έτσι και στη διαμάχη για την πορνεία και την πορνογραφία τονίζεται διαρκώς ότι κάθε είδους τοποθέτηση για τη σεξουαλικότητα, η απεικόνισή της και ο λόγος γι' αυτή είναι μια κοινωνική κατασκευή με χαρακτηριστικά και αντικείμενο διαπραγμάτευσης τα οποία αλλάζουν. Μια τέτοια τοποθέτηση απομακρύνει τον κίνδυνο να αποδοθούν σταθερά χαρακτηριστικά στα δύο φύλα για τον τρόπο, με τον οποίο κατασκευάζεται η σεξουαλικότητά τους. Η «πραγματικότητα» του σεξ δεν προϋπάρχει της γλώσσας, με την οποία εκφράζεται. Αντίθετα, η γλώσσα παράγει τις κατηγορίες με τις οποίες οργανώνουμε τις σεξουαλικές μας επιθυμίες, ταυτότητες και πρακτικές (Cameron και Kulick, 2003, σελ. 19).

Όπως θα υποστηριχθεί στη συνέχεια του Κεφαλαίου, η συμμαχία των συντηρητικών κύκλων με ένα μέρος των φεμινιστριών εναντίον της πορνογραφίας στάθηκε καθοριστική και για τον τρόπο, με τον οποίο κατασκευάστηκε το sex trafficking, και για τα χαρακτηριστικά, τα οποία αποδόθηκαν στις γυναίκες, που είχαν εμπλακεί στο φαινόμενο.

2.3 Η «δαιμονοποίηση» της πορνογραφίας και η καταδίκη της πορνείας

Οι θεωρητικές αντιθέσεις για το sex trafficking στον φεμινιστικό ακαδημαϊκό χώρο, στις Μ.Κ.Ο. και τις παγκόσμιες πολιτικές-νομικές παρεμβάσεις, οι οποίες εφαρμόζονται, συνδέονται με τη διαμάχη που παρατηρείται από τις αρχές του 1970 στον φεμινιστικό χώρο για την πορνεία και την πορνογραφία. Κάθε προσπάθεια πολιτικού και κοινωνικού ελέγχου της πορνείας και της πορνογραφίας δεν συνοδεύεται απαραίτητα και από θεωρητική ομοιομορφία, αλλά περιλαμβάνει διαφορετικές αφηγήσεις, νοήματα και πολιτικές (Outshoorn, 2004, Soderlund, 2005). Η κάθε αφήγηση-θέση

για την πορνογραφία συνοδεύεται και από μία ηθικού τύπου στάση, η οποία εκφράζεται είτε υπέρ είτε κατά της πορνογραφίας. Παράλληλα έγινε προσπάθεια να δημιουργηθεί ένας τρίτος πόλος, ο οποίος θα ασκούσε κριτική στην πορνογραφία, χωρίς να επιθυμεί την απαγόρευσή της, και θα υπεράσπιζε τα δικαιώματα όσων ασκούν την πορνεία. Όλες οι θέσεις ανεξάρτητα από το περιεχόμενό τους συνδέονται με ερωτήματα, τα οποία αφορούν στις κοινωνικές κατασκευές του φύλου, στη διαμόρφωση των έμφυλων σχέσεων εξουσίας και στο περιεχόμενο της φεμινιστικής πολιτικής θεωρίας και δράσης.

Στο πλαίσιο της διερεύνησης της κατασκευής της σεξουαλικότητας, οι τοποθετήσεις των Dworkin (1981), Barry (1979), MacKinnon (1987, 1989, 1993), Boyle (2010) για την πορνογραφία και τη σεξουαλική εκμετάλλευση των γυναικών θεωρούνται αντιπροσωπευτικές της προσπάθειας να απαγορευτεί και να ποινικοποιηθεί η πορνογραφία. Οι θέσεις των συγγραφέων είχαν κεντρικό μοτίβο την «ηθική κατακραυγή» εναντίον της πορνογραφίας. Η ηθική καταδίκη της πορνογραφίας συνδέεται με τη θέση ότι η πορνογραφία υπηρετεί το πατριαρχικό σύστημα, παρουσιάζοντας τις γυναίκες ως καταναλωτικό προϊόν, που παρέχεται για να καλύψει την ανάγκη των αντρών για σεξ (Jensen, 2010, Tyler, 2010). Για τη Dworkin η πορνογραφία εκφράζει τη σεξουαλική εκμετάλλευση των γυναικών από τους άντρες, οι οποίοι τις χρησιμοποιούν ως σεξουαλικά αντικείμενα. Για τις φεμινίστριες αυτές η ανάλυση της πορνογραφίας είναι σημαντική, διότι η σεξουαλικότητα είναι η βάση για τη θέσπιση των σχέσεων εξουσίας στην κοινωνία. Η Irigaray (1977) καταγγέλλει επίσης την κυριαρχία των αντρών στο γυναικείο φύλο και υποστηρίζει ότι το σεξ υπάρχει μόνο για να αντικατοπτρίζει τις αντρικές ανάγκες.

Με βάση λοιπόν την προσέγγιση των περισσότερων ριζοσπαστριών φεμινιστριών η πορνογραφία οδηγεί στην αύξηση της βίας κατά των γυναικών και στην καταπίεσή τους (Boyle, 2010, Jensen, 2010, Tyler, 2010). Οι κοινωνικές σχέσεις ανάμεσα στα φύλα είναι έτσι οργανωμένες, ώστε οι άντρες μπορούν να κυριαρχούν και οι γυναίκες να υποτάσσονται. Σύμφωνα με τη MacKinnon (1987) η σχέση αντρών και γυναικών στηρίζεται στην αντρική σεξουαλική επιθυμία. Είναι αυτή η επιθυμία, η οποία ορίζει το περιεχόμενο του σεξ. Κατασκευάζοντας μια δραματοποιημένη εκδοχή για την πορνογραφία, η οποία έχει ως στόχο την «ηθική κατακραυγή» της, η Jensen (2010) παρομοίασε την πορνογραφία με το τέλος του κόσμου.

Στο ίδιο θεωρητικό πεδίο η Morgan υποστήριξε ότι «η πορνογραφία και η πορνεία είναι η θεωρία και ο βιασμός η πράξη» (Morgan, 1980), ενώ η Griffin (1978, 1981) σημειώνει ότι η πορνογραφία εκφράζει βασικά και κυρίαρχα θέματα της δυτικής κουλτούρας. Τα θέματα αυτά συνδέονται με την ανάγκη κυριαρχίας στη φύση και το μίσος για το ανθρώπινο σώμα και τη σεξουαλικότητά του. Η γυναίκα λοιπόν ταυτίστηκε και συνδέθηκε με τη φύση, ενώ ο άντρας με τον κατακτητή και τη λογική.

Επιπλέον στον συντηρητικό εθνικιστικό λόγο η ευρωπαϊά γυναίκα «σημασιοδοτεί το μέρος ανάμεσα στο σπίτι και την κοινότητα, την οικογένεια και το έθνος» (McClintock, 1995). Επομένως η γυναικεία σεξουαλικότητα, η οποία χρησιμοποιεί-

ται για το κέρδος, παρουσιάζεται επικίνδυνη και ανήθικη. Αυτή λοιπόν η εικόνα της πόρνης, προκαλώντας την απέχθεια, οδηγεί τις γυναίκες να συμβιβαστούν με την οικογενειακή ζωή και τη μονογαμία, δαιμονοποιώντας όσες γυναίκες ξεπερνάν τα όρια (Kempadoo και Doezema, 1998). Ο Φουκώ (Foucault, 1980a) έχει επισημάνει ότι σε στιγμές πολιτικής αστάθειας και οικονομικής αβεβαιότητας το κορμί της γυναίκας και η σεξουαλικότητά της υπόκεινται σε έλεγχο με την επιβολή ηθικών, ιατρικών, νομικών και άλλων λόγων.

Η καταδίκη της πορνείας από τις αρχές του 1970 οδήγησε σε εκστρατείες για τη νομική απαγόρευσή της και την ποινικοποίηση του χρήστη πορνικών υπηρεσιών στις Ηνωμένες Πολιτείες. Μέχρι σήμερα η διαμάχη για το αν θα πρέπει να είναι νόμιμη ή παράνομη η πορνεία, καθώς και για την ευθύνη του πελάτη, δεν έχει σταματήσει. Η σύγκρουση κλιμακώνεται ανάμεσα σε διαφορετικές φεμινιστικές θεωρίες για τη σεξουαλική εργασία και τη γυναικεία ταυτότητα στον σύγχρονο κόσμο. Σε αντιστοιχία λοιπόν με την κριτική στη σεξουαλική βιομηχανία οι ριζοσπάστριες φεμινίστριες συμμετείχαν σε «εκστρατείες» ενημέρωσης εναντίον της πορνείας. Σύμφωνα με τη θεωρία ότι η γυναίκα είναι «θύμα» της αντρικής επιθυμίας και σεξουαλικό αντικείμενο, η πορνεία ορίζεται ως η απόλυτη εκμετάλλευση της γυναίκας σε ένα σύστημα, το οποίο σέβεται και προασπίζει μόνο το δικαίωμα του άντρα στο σεξ. Γι' αυτό απαιτείται η κατάργησή της στο πλαίσιο της προάσπισης των ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Με βάση τις θέσεις εναντίον της πορνείας οι γυναίκες, που την ασκούν, υφίστανται τη βία και την εκμετάλλευση από το αντρικό φύλο και είναι θύματα των περιορισμένων επιλογών του γυναικείου φύλου (Raphael και Shapiro, 2004, 2005). Ακόμα και οι γυναίκες, οι οποίες ισχυρίζονται ότι η άσκηση της πορνείας είναι επιλογή τους, είναι θύματα του συστήματος και ιδεολογικά αλλοτριωμένες, αφού δεν μπορούν να σταθούν κριτικά απέναντι σ' αυτό και να αγωνιστούν για την ανατροπή του. Αν λοιπόν οι γυναίκες πόρνες κατασκευάζονται ως θύματα του συστήματος, οι γυναίκες πόρνες, οι οποίες προασπίζονται το δικαίωμα επιλογής τους να εργαστούν ως πόρνες, αντιμετωπίζονται ως «διπλά περιθωριοποιημένες», επειδή δεν έχουν επίγνωση της εκμετάλλευσης και βίας, την οποία υφίστανται.

Στο πλαίσιο αυτής της ακαδημαϊκής συζήτησης το sex trafficking είναι προέκταση της ηθικής καταδίκης της πορνείας και της πορνογραφίας, όπου η παράνομη διακίνηση των γυναικών αποτελεί την άλλη όψη του νομίσιματος. Είναι δηλαδή το «απόλυτο κακό» της πορνείας και η «απόλυτη απόδειξη» της έμφυλης βίας και εκμετάλλευσης (Αμπατζή, 2008, Dines, 2012, Weitzer, 2005, 2007a, 2007b). Με κριτήριο το επιχείρημα της «επιλογής» ή της «μη-επιλογής» στην πορνεία κατασκευάστηκαν δύο διαφορετικά προφίλ γυναικών. Από τη μία πλευρά υπάρχουν οι γυναίκες, οι οποίες είναι «αθώες και θύματα» εκμετάλλευσης. Οι γυναίκες αυτές θεωρείται ότι δεν είχαν εναλλακτική επιλογή και αναγκάστηκαν να γίνουν πόρνες, όντας θύματα του φύλου τους και ενός άδικου καπιταλιστικού συστήματος εκμετάλλευσης. Από την άλλη υπάρχουν οι πόρνες, οι οποίες υποστηρίζουν ότι η πορνεία είναι επιλογή τους και δεν συνειδητοποιούν ότι είναι αντικείμενα εκμετάλλευσης. Όπως επισημαί-

νει η Αμπατζή (2008, σελ. 38): «η εικόνα του «αθώου θύματος» είναι πολύ χαρακτηριστική και υπονοεί ότι μόνο οι γυναίκες εκείνες, οι οποίες μπορεί να την υποστηρίξουν, αξίζουν προστασίας».

Η θυματοποίηση ως κεντρικό χαρακτηριστικό της πόρνης έχει τόσο έντονο το έμφυλο στοιχείο, που δεν περιορίζεται μόνο στο να περιγράφει την πόρνη. Η θυματοποίηση έχει τέτοια δύναμη, ώστε τελικά γίνεται καθολικό χαρακτηριστικό της ταυτότητας του γυναικείου φύλου. «Ο πόνος των πορνών γίνεται ο θεμέλιος μύθος της μορφοποίησης της ταυτότητας «γυναίκα» (Αμπατζή, 2008, σελ. 40). Η γυναικεία ταυτότητα λοιπόν κατασκευάζεται σε άμεση συνάρτηση με την καταπίεση της «αντρικής σεξουαλικής εξουσίας» με την πόρνη να αποτελεί την πιο ακραία εκδοχή της αντρικής βίας και εκμετάλλευσης.

Η Garofalo (2006) επισημαίνει την ανάγκη μιας ριζοσπαστικής κριτικής της κοινωνίας, η οποία δεν θα βλέπει την πορνεία μονοδιάστατα και δογματικά ανεξάρτητα αν είναι υπέρ ή κατά της κατάργησής της. Η συγγραφέας υποστηρίζει ότι η μονοδιάστατη εκδοχή της πορνείας ως «κοινωνικής απειλής» και αυτή της πόρνης ως «θύματος της φαλλοκρατικής εξουσίας» σε συνδυασμό με άλλα ταξικά και φυλετικά χαρακτηριστικά των γυναικών που ασκούν την πορνεία, περιορίζουν τις ελευθερίες των γυναικών, οι οποίες εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία. Η Garofalo (2006) υποστηρίζει επίσης ότι η θυματοποίηση των γυναικών στο πλαίσιο μιας φεμινιστικής υπεράσπισης των γυναικών, οι οποίες υφίστανται την αντρική κυριαρχία, μπορεί τελικά να οδηγήσει σε νεοαποικιοκρατικές, εθνικιστικές και αντιφεμινιστικές απόψεις όχι μόνο για τη γυναίκα πόρνη, αλλά γενικότερα για τη συγκρότηση της γυναικείας ταυτότητας και εμπειρίας.

2.4 Ο «ηθικός πανικός» ως αφορμή για μια κριτική επανεξέταση της πορνείας στη φεμινιστική θεωρία

Ο «ηθικός πανικός» ορίζεται ως η θεσμική, αλλά και η κάθε τύπου αντίδραση απέναντι σε ένα φαινόμενο, ένα άτομο ή μια ομάδα, η οποία είναι δυσανάλογη του πραγματικού κινδύνου, τον οποίο αυτό το φαινόμενο, ομάδες ή άτομα ενέχουν. Η «κρίση ηθικού πανικού» συνοδεύεται από ακραίες περιγραφές του φαινομένου από τα Μ.Μ.Ε. και από δραματοποιημένες εικόνες, οι οποίες παρουσιάζουν τους κινδύνους που εμφανίζονται και πλήττουν την κοινωνία (Cohen, 1973, Hall, 1978).

Στο πλαίσιο του «ηθικού πανικού» η πορνεία περιγράφεται συχνά ως «η απόλυτη ενσάρκωση των προνομίων της αντρικής πατριαρχίας και προκαλεί ηθικό αποτροπασμό» (Kessler, 2002, σελ. 19). «Η πορνεία παραμένει ηθικά ανεπιθύμητη... γιατί είναι ένα από τα πιο λεπτομερή παραδείγματα της αντρικής κυριαρχίας στις γυναίκες» δήλωνε η Pateman (1983, σελ. 56) στην προσπάθειά της να αφυπνίσει την παγκόσμια κοινότητα για τους κινδύνους της πορνείας και την ηθική της διάσταση. Για τις φεμινίστριες, οι οποίες είναι εναντίον της πορνείας, η πόρνη συμβολίζει την υπο-

βαθμισμένη θέση των γυναικών στην κοινωνία. Η πόρνη λοιπόν είναι το μοντέλο για να κατανοηθεί η κοινωνική, σεξουαλική και οικονομική εκμετάλλευση της γυναίκας (Dines, 2012, Giobbe, 1990).

Η Scoular (2004) εκτός από τη Dworkin (1981) και τη MacKinnon (1982, 1987), οι οποίες αναφέρθηκαν και προηγουμένως, αναφέρει το έργο των Barry (1979, 1995), Pateman (1983, 1988) Milett (1975, 2000) και Jeffries (1997) ως αντιπροσωπευτικό των φεμινιστριών, οι οποίες αγωνίστηκαν να απαγορευτεί η πορνεία και η πορνογραφία και να καταδικαστούν ηθικά. Η καταδίκη της πορνείας και της πορνογραφίας δικαιολογούνται με την επίκληση στη «σεξουαλική δουλεία» των γυναικών στη σεξουαλική βιομηχανία και στη βία, την οποία υφίστανται στο πλαίσιο της διασφάλισης του δικαιώματος των αντρών στο σεξ (Dines, 2012, Raphael and Shapiro, 2004, 2005). «Η σεξουαλικότητα είναι το εργαλείο με το οποίο οι γυναίκες ως τάξη καταπιέζονται από τους άντρες» υποστήριξε η Barry το 1979. Η παραβίαση συνεπώς των ανθρωπίνων δικαιωμάτων των γυναικών στην πορνεία είναι αυτή, η οποία σύμφωνα με τις συγγραφείς που αναφέρθηκαν, αποδεικνύει ότι δεν μπορεί η πορνεία να είναι αντικείμενο επιλογής και δεν υπάρχει καμία διάκριση ανάμεσα στην ακούσια και την εκούσια πορνεία (Dines, 2012, Jensen, 2010, Scoular, 2004). Χαρακτηριστική είναι η διάσημη πλέον φράση της McKinnon: «Η σεξουαλικότητα είναι για το φεμινισμό αυτό, το οποίο είναι η εργασία για το μαρξισμό. Αυτό, το οποίο είναι το πιο προσωπικό πράγμα καθενός και, ωστόσο, το στερείται» (MacKinnon, 1982, σελ. 515).

Η Bell (1994) επισημαίνει ότι η κατασκευή της γυναίκας ως θύματος, η οποία χαρακτηρίζει τις θεωρίες εναντίον της πορνείας, χρησιμοποιεί το δυαδικό σχήμα αφήγησης του μοντερνισμού: «καλός-κακός άνθρωπος», «θύτης-θύμα», «γυναίκα πόρνη-σύζυγος». Αυτή λοιπόν η δυϊστική κατασκευή της πορνείας ως χαρακτηριστικό παράδειγμα της βίας κατά των γυναικών υιοθετήθηκε όχι μόνο από τις ριζοσπάστριες φεμινίστριες, αλλά και από συντηρητικούς γυναικείους κύκλους. Χαρακτηριστικό και πιο πρόσφατο παράδειγμα είναι η «Εθνική Ένωση Κυριών» (Ladies National Association) στις Ηνωμένες Πολιτείες. Σ' αυτήν υπάρχει συμφωνία μεταξύ των συντηρητικών γυναικών και των ριζοσπαστριών φεμινιστριών ως προς την καταδίκη της πορνείας και της κάθε τύπου πορνογραφίας (Scoular, 2004). Στο πλαίσιο αυτής της συμμαχίας ανάμεσα στις φεμινίστριες και τους συντηρητικούς κύκλους δόθηκε έμφαση στις «εκστρατείες» εναντίον της πορνείας, αλλά και στην ανάγκη να βοηθηθούν οι γυναίκες πόρνες. Αυτό οδήγησε στην πύκνωση προγραμμάτων από γυναικείους, κρατικούς, δημόσιους φορείς και Μ.Κ.Ο. με στόχο την προστασία των «γυναικών θυμάτων». Αυτές οι προσπάθειες είναι γνωστές ως «πολιτικές βοήθειες» και χαρακτηρίζονται από το φιλανθρωπικό τους χαρακτήρα και από τη χειριστική τάση των Μ.Κ.Ο. απέναντι στα «θύματα», αποδέκτες της βοήθειας (Karur, 2001, 2002). Αυτές οι πολιτικές βοήθειες δεν είναι ισότιμες, αλλά στηρίζονται κυρίως στο δίπολο «σωτήρας-θύμα». Όσες λοιπόν γυναίκες πόρνες επεδίωκαν βοήθεια από κάποια υπηρεσία ή Μ.Κ.Ο., ήταν υποχρεωμένες να αποδεχτούν την ταυτότητα

του θύματος και να στερηθούν το δικαίωμα για αυτονομία, καθώς και την ελευθερία να υποστηρίξουν τη δική τους εκδοχή για τη ζωή και τις συνθήκες εργασίας τους. Χωρίς τη νομική ιδιότητα της «γυναίκας-θύματος» στο sex trafficking οι γυναίκες πόρνες έχαναν το δικαίωμα πρόσβασης σε φορείς υγείας και κοινωνικής στήριξης. Όπως αναφέρει η Karur, ένα από τα διαδεδομένα ρεπερτόρια του sex trafficking²⁵ είναι αυτό, το οποίο περιγράφει την ανάγκη «σωτηρίας» των «γυναικών-θυμάτων» από οργανισμούς, Μ.Κ.Ο. και άλλους φορείς (Karur, 2001). Η Augustin (2001, 2003, 2005a, 2005b, 2007) περιέγραψε πώς μια τέτοια οπτική για το sex trafficking συντελεί στη μυθοποίηση όσων αναλαμβάνουν το ρόλο του σωτήρα, ενώ παράλληλα με αυτόν τον τρόπο η αυτονομία των «θυμάτων» μειώνεται και ο ρόλος τους στις προσπάθειες για την απεμπλοκή τους από το sex trafficking είναι παθητικός και περιορισμένος. Το βιβλίο της Augustin (2007) θεωρείται ένα από τα πιο σημαντικά για τη μετανάστευση των τελευταίων χρόνων (O'Neil, 2008), παρόλο που αντιμετωπίζεται αρνητικά από τις οργανώσεις και τις Μ.Κ.Ο. Σ' αυτό υποστηρίζει ότι όλες οι εκστρατείες εναντίον της σωματεμπορίας στηρίζονται σε στερεότυπα για τους μετανάστες και ειδικά για τις γυναίκες πόρνες, οι οποίες προέρχονται από τις Ανατολικές χώρες ή την Αφρική. Οι πολιτικές βοήθειες απέναντι στα θύματα του sex trafficking θυμίζουν τις ανάλογες προσπάθειες των βικτοριανών φεμινιστριών να σταματήσουν το «εμπόριο λευκής σαρκός». Όπως επισημαίνει η Augustin (2007, 2005) η απόπειρα αυτή των φεμινιστριών νομιμοποιούσε τον αγώνα τους για ισότητα και ενδυνάμωση τη θέση τους, προσφέροντας πολιτικό προσανατολισμό στο κίνημά τους.

Η Walkowitz (1980) περιέγραψε τους τρόπους με τους οποίους ο «ηθικός πανικός» για την πορνεία κατά τη βικτοριανή εποχή συνδέονταν με κοινωνικά άγχη για τους γυναικείους ρόλους και τις αλλαγές τους. Η εντεινόμενη προσοχή στις ανύπαντρες γυναίκες της εργατικής τάξης και η απαγόρευση της πορνείας ήταν, σύμφωνα με τη συγγραφέα, μια απόπειρα να τεθούν υπό έλεγχο αυτές οι αγωνίες. Αντίστοιχα, όπως έχει ήδη ειπωθεί, η ολοένα και αυξανόμενη προσοχή στο φαινόμενο του sex trafficking τα τελευταία είκοσι χρόνια συνδέεται με τα υψηλά ποσοστά μετανάστευσης και την προσπάθεια των εθνών-κρατών να ελέγξουν τα σύνορά τους. Πάνω στους ήδη διαμορφωμένους λόγους για την πορνεία, το sex trafficking προκάλεσε «ηθικό πανικό», ο οποίος συνδέονταν με τις μεταναστευτικές πολιτικές, την κατάργηση της πρώην Σοβιετικής Ένωσης και τον μεγάλο αριθμό γυναικών που έφευγαν από τις χώρες τους, προσπαθώντας να βελτιώσουν τις συνθήκες ζωής τους. Αυτός ο «ηθικός πανικός» σε Ευρώπη και Αμερική για το sex trafficking συντέλεσε στο να γίνουν αποδεκτές πιο αυστηρές μεταναστευτικές πολιτικές με πρόφαση την ασφάλεια των πολιτών και την καταπολέμηση του κινδύνου στη δημόσια ασφάλεια από την ποσοστιαία αύξηση του trafficking (Aradau, 2008, Doezema, 2010).

Απέναντι σε μία δαιμονοποιητική θεώρηση για την πορνεία υπάρχει και η αντί-

25 Η έννοια του ρεπερτορίου έτσι όπως χρησιμοποιείται από την Karur (2001) δεν έχει λογοαναλυτικό περιεχόμενο.

θητη προσέγγιση, η οποία καθιερώθηκε μέσα από τους αγώνες των πορνών από τη δεκαετία του 1980 και μετά. Η αντι-θεώρηση αυτή για την πορνεία είναι γνωστή ως το «παράδειγμα της ενδυνάμωσης»²⁶ (Oselin και Weitzer, 2013). Η θεωρία αυτή υποστηρίζει ότι η εργασία στη σεξουαλική βιομηχανία μπορεί να ενισχύσει τις ζωές εκείνων των γυναικών οι οποίες απασχολούνται σε αυτή (Charakis, 1997, 2005). Με βάση αυτό το μοντέλο η πορνεία ως επάγγελμα συντελεί στην αποδόμηση των έμφυλων ταυτοτήτων και τη διεκδίκηση μιας απελευθερωμένης σεξουαλικής ταυτότητας πέρα από τις δεσμεύσεις, που προέρχονται από το δίπολο: «άντρας»-«γυναίκα» (Charakis, 1997). Τέλος, υπάρχει και ένα τρίτο μοντέλο για την πορνεία, το πολυμορφικό παράδειγμα (Weitzer, 2010), το οποίο υποστηρίζει ότι το φαινόμενο της πορνείας είναι πολύ πιο σύνθετο σε σχέση με αυτό, το οποίο παρουσιάζεται στις δύο άλλες προσεγγίσεις. Με βάση αυτό το μοντέλο η πορνεία και η εργασία στη σεξουαλική βιομηχανία δεν είναι δυνατό να ενταχθούν σε γενικεύσεις ως προς τη λειτουργία τους. Αντίθετα, είναι ανάγκη να περιγράφεται ακριβώς το ιστορικοκοινωνικό πλαίσιο, καθώς και οι θέσεις όσων εμπλέκονται σε κάθε ανάλυση για την πορνεία, την πορνογραφία και το sex trafficking. Η ενδυνάμωση και η προστασία των γυναικών, οι οποίες εργάζονται στις κοινωνικές δομές και τη δημόσια υγεία, καθώς και ο αγώνας εναντίον του κοινωνικού στίγματος είναι κεντρικά χαρακτηριστικά τόσο του πολυμορφικού μοντέλου όσο και του μοντέλου ενδυνάμωσης (Weitzer, 2010). Η O'Connell (2002) επισημαίνει πως κάθε φορά που γίνεται προσπάθεια ορισμού και ιδεολογικής κριτικής της πορνείας και της σεξουαλικής βιομηχανίας γενικότερα, το κάθε θεωρητικό ρεύμα αναλύει μία οπτική μόνο του ζητήματος. Η πραγματικότητα όμως μπορεί να περιλαμβάνει στοιχεία από όλες τις διαφορετικές προσεγγίσεις. Έτσι σύμφωνα με τη συγγραφέα οι ακαδημαϊκές αντιπαραθέσεις συχνά καταλήγουν σε ιδεολογικές με ηθική αφετηρία, αγνοώντας τη σύνθετη πραγματικότητα όσων εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία.

Η κριτική για όλες τις ηθικές προσεγγίσεις ως προς την πορνεία συνδέεται επίσης με το ερώτημα αν μια συγκεκριμένη κατηγορία ατόμων μπορεί να απομονωθεί και να αναλυθεί ως μια ομάδα κοινωνικά περιθωριοποιημένη ή αν είναι πιο χρήσιμο να εφαρμόζονται θεωρητικές διακρίσεις και έννοιες, οι οποίες διευκολύνουν την άγνοηση της κοινωνικής οργάνωσης σε συνάρτηση με το σύστημα σχέσεων εξουσίας, το οποίο παρουσιάζεται σε κάθε κοινωνική δομή. Η Pheterson (1990) για παράδειγμα υποστηρίζει ότι η κατηγορία της «πόρνης» οικοδομείται πάνω σε συγκεκριμένες συμβολικές, κοινωνικές και νομικές αναπαραστάσεις για μια «ανήθικη» και «κακή» γυναίκα, παρά σε ένα σύνολο χαρακτηριστικών που ενυπάρχει σε έναν πληθυσμό ατόμων. Επιπλέον η συγγραφέας επισημαίνει ότι η «πόρνη» συνδέεται με τις ανησυχίες για έναν μεταλλασσόμενο κόσμο, ο οποίος αλλάζει το περιεχόμενο των εννοιών «έθνος-κράτος», «οικογένεια», «εργασία», «γυναικεία σεξουαλικότητα». Με τις

26 The empowerment paradigm.

ανακατατάξεις στις δομές των εθνών-κρατών και τη δημιουργία άνισων οικονομικών συνθηκών σε Ευρώπη και Αμερική οι γυναίκες στα έθνη-κράτη με οικονομικά προβλήματα είχαν περιορισμένες επαγγελματικές επιλογές. Γι' αυτό επεδίωκαν να μεταναστεύσουν ακόμα και κάτω από επικίνδυνες συνθήκες, προκειμένου να υποστηρίξουν τον εαυτό τους και την οικογένειά τους.

Ο «ηθικός πανικός» για την πορνεία και ο «πόλεμος για το σεξ» (Weitzer, 2005, 2007a, 2007b) συνεχίζεται το ίδιο έντονος και τα τελευταία χρόνια, παρόλες τις απόπειρες να σταματήσουν οι ηθικές προσεγγίσεις για το φαινόμενο της πορνείας. Ο Weitzer (2011) ασκεί κριτική στον μελοδραματικό τόνο, τον οποίο χρησιμοποιούν πολλές συγγραφείς εναντίον της πορνείας, όταν επιχειρηματολογούν. Αναγνωρίζει επίσης ως κύριο στοιχείο των φεμινιστικών αυτών κριτικών, αυτό της θυματοποίησης της γυναίκας-πόρνης. Ο Weitzer φέρνει ως παράδειγμα τη φράση που χρησιμοποιεί η Whisnant (2010, σελ. 132, όπως αναφέρεται στον Weitzer, 2011) για την πορνογραφία: «η σύγχρονη πορνογραφική βιομηχανία είναι ένας σκουπιδοτόπος χαμένης και κατεστραμμένης αθωότητας». Αυτές οι δραματικές περιγραφές, σύμφωνα με τον συγγραφέα, οδηγούν στην ηθική καταδίκη της πορνείας και στιγματίζουν τη γυναίκα, η οποία εργάζεται στη σεξουαλική βιομηχανία.

Στο ίδιο πλαίσιο με τη Bright (1992, 1993), ο Weitzer (2011) ασκώντας κριτική στις πολιτικές απαγόρευσης της πορνείας και της πορνογραφίας αμφισβητεί τις απόψεις της McKinnon. Η Bright υποστηρίζει ότι είναι υποκριτικό να απαιτείται η απαγόρευση της πορνογραφίας, ενώ υπάρχουν τόσοι «λόγοι», οι οποίοι προωθούν μια ακραία σεξιστική επικοινωνία και είναι συχνά εχθρικοί για τη γυναίκα. Η συγγραφέας επισημαίνει ότι είναι διαφορετικό να αναφέρεις ότι η πορνογραφία είναι σεξιστική και διαφορετικό να ζητάς την απαγόρευσή της, επισημαίνοντας ότι η ποινικοποίηση της πορνογραφίας συνδέεται με μια «σεμνότυφη» οπτική για τη σεξουαλικότητα.

Απέναντι σε αυτές τις δραματοποιημένες και ηθικιστικές προσεγγίσεις για την πορνεία από το 1973 οι γυναίκες που ασκούν την πορνεία αγωνίζονται οργανωμένα να υπερασπιστούν τα δικαιώματα όσων εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία, να προωθήσουν τη θέση της πορνείας ως εργασίας και να εμποδίσουν την κοινωνική κατακραυγή όσων ατόμων ασκούν την πορνεία. Χαρακτηριστική είναι η ομάδα COYOTE (Call Off Your Old Tired Ethics) (Doezema, 2005)²⁷. Η συμμετοχή σε ακτιβιστικές ομάδες υπεράσπισης των δικαιωμάτων όσων εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία ανέδειξε σε κεντρικό ζήτημα, το ζήτημα της επιλογής και της δημόσιας υγείας. Με τη συμμετοχή των πορνών όλες αυτές οι οργανώσεις αγωνίζονται εναντίον του κοινωνικού στίγματος της πορνείας με κεντρικό στόχο την υπεράσπιση σε όλα τα επίπεδα όσων ατόμων απασχολούνται στην πορνεία και υφίστανται βία και εκμετάλλευση.

Οστόσο το ζήτημα της ελεύθερης επιλογής, δεν είναι θεωρητικά απλό ανεξάρτητα από τη θέση υπέρ ή κατά της πορνείας. Η Dickenson (2006) αναφέρει ότι δεν θα

27 Σε ελεύθερη μετάφραση η ομάδα COYOTE σημαίνει: «Αποσύρετε την ξεπερασμένη ηθική σας».

πρέπει να αντιμετωπίζονται οι προτιμήσεις των ανθρώπων ως κάτι σίγουρο, γιατί αυτό οδηγεί σε μεγάλα παράδοξα. Η O'Connell (2002) επίσης επισημαίνει ότι μια γυναίκα μπορεί να ασκεί με τη θέλησή της την πορνεία, αλλά μπορεί να υπόκειται σε περιορισμούς των δικαιωμάτων της ή να γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης ανεξάρτητα από το αν το αναγνωρίζει ή όχι. Το ζήτημα της επιλογής εμπεριέχει σύνθετες ιδεολογικές κατασκευές και διλήμματα ως προς το πόσο ελεύθεροι είμαστε να επιλέξουμε αυτό που θέλουμε, ως προς την αλληλεπίδραση ατόμου και κοινωνικοοικονομικών συνθηκών, καθώς και ως προς τα θέματα φύλου, τάξης και εθνικής ταυτότητας αυτού που επιλέγει. Το ζήτημα της ελευθερίας επιλογών βρίσκεται επίσης στον πυρήνα πολλών φιλοσοφικών και κοινωνικών θεωριών σχετικά με τα όρια της ελευθερίας και την επίδραση εξουσιαστικών δομών στη συγκρότηση ατομικής ταυτότητας και στους τρόπους με τους οποίους το άτομο βιώνει την ύπαρξή του. Το όριο της ελευθερίας επιλογών αποτελεί κεντρικό στοιχείο της φιλελεύθερης ιδεολογίας και της θεωρίας του ατομισμού, όπου θεωρητικά το άτομο μπορεί ελεύθερα να επιλέξει πώς θα ζει. Το ζήτημα αυτό θα συζητηθεί στο επόμενο Κεφάλαιο, όπου θα γίνει συγκεκριμένη αναφορά στα ιδεολογικά διλήμματα που προκύπτουν ως προς το θέμα της ελευθερίας επιλογών.

2.5 Το «εμπόριο λευκής σαρκός» και το φαινόμενο του sex trafficking

Στις προσπάθειες να εντοπιστούν και να αναλυθούν οι ιδεολογικές κατασκευές για το sex trafficking και να εξεταστούν κριτικά οι πολιτικές, οι οποίες εφαρμόζονται για την καταπολέμησή του γίνεται λόγος και για το «εμπόριο λευκής σαρκός». Σε μια αναλυτική κριτική προσέγγιση οι φεμινίστριες ακαδημαϊκοί (Doezema, 2010, Saunders, 2004, 2005) εντοπίζουν τις ιδεολογικές ομοιότητες ανάμεσα στα δύο φαινόμενα. Μέσα από τις μελέτες για τα ιστορικά, ιδεολογικά και κοινωνικά χαρακτηριστικά του «εμπορίου λευκής σαρκός», το οποίο κυριαρχούσε στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, η Doezema (2000, 2010) εξέτασε και τα δύο φαινόμενα με βάση τις πολιτικές τους διαστάσεις ως προς το φύλο και τις πολιτικές μετανάστευσης. Η Saunders (2005) υποστηρίζει ότι η εξίσωση του sex trafficking με την πορνεία από μια μερίδα των φεμινιστριών έχει τις ιστορικές ρίζες του στις αφηγήσεις για το δουλεμπόριο γυναικών εκείνης της εποχής.

Το 19^ο αιώνα, από το 1885 και μετά, οι αρχές σε πολλά μέρη του κόσμου προέβαιναν στον έλεγχο της πορνείας κυρίως για προληπτικούς λόγους, ώστε να μην εξαπλωθούν ασθένειες και να διατηρηθεί η κοινωνική συνοχή (Saunders, 2005, Φουκώ, 1980α). Στα τέλη λοιπόν του 19^{ου} αιώνα αναδύεται ένα «κοινωνικό άγχος» σε Αγγλία και Αμερική για το φαινόμενο της «λευκής δουλείας» με ισχυρισμούς ότι πολλά «αθώα κορίτσια» έπεφταν θύματα απαγωγής και οδηγούνταν στην πορνεία από ξένους άντρες (Augustin, 2007, Doezema, 2000, Grittner, 1990, Eskridge και Hunter,

1997, Saunders and Soderlund, 2003). Το «εμπόριο λευκής σαρκός» θεωρήθηκε από πολλούς ακαδημαϊκούς, οι οποίοι μελετούν τις έμφυλες ταυτότητες ως ένας από τους πιο ευρέως διαδεδομένους πολιτισμικούς μύθους, που επηρεάζει ακόμα και σήμερα τον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζεται το φαινόμενο του sex trafficking (Doezema, 2010, Donovan, 2006, Grittner, 1990). Όπως γράφει η Grittner (1990, σελ. 7) στην ανάλυσή της για το «εμπόριο λευκής σαρκός», η έννοια του μύθου «δεν αναφέρεται σε κάτι «ψεύτικο», αλλά σε μια συλλογική πίστη, η οποία απλοποιεί την πραγματικότητα». Με αυτή την έννοια ο μύθος χρησιμοποιείται ως μέσο ερμηνείας του κόσμου και προσφέρει κάλυψη στους κοινωνικούς οργανισμούς και την εκάστοτε εξουσία. Περιέχει ηθικούς κώδικες και η δύναμή του βρίσκεται στην καθολικότητά του (Grittner, 1990). Αντίστοιχα η Haag (1999) υποστήριξε πως ο «μύθος της λευκής δουλείας» δείχνει τη φυσικοποίηση του κοινωνικού φύλου, κατασκευάζοντας τις γυναίκες ως «αθώες και ευάλωτες», οι οποίες χρειάζονται την προστασία του κράτους. Με αυτή την έννοια ο ηθικός πανικός για το «εμπόριο λευκής σαρκός» αντικατόπτριζε τους φόβους για την πορνεία ως απειλή για την οικογένεια, τη δημόσια υγεία, τη γυναίκα μετανάστρια, αλλά και τη γυναικεία σεξουαλικότητα, η οποία δεν υπόκειται πλήρως στον κρατικό έλεγχο (Donovan, 2006, Foucault, 1986, Saunders, 2005). Η απήχηση που έχει ο μύθος «των αθώων λευκών κοριτσιών» τα οποία εξαναγκάζονται στην πορνεία, στην κοινή γνώμη της εποχής, κινητοποιεί τα «συντηρητικά ηθικά αντανakλαστικά» της κοινωνίας. Με αυτόν τον τρόπο επίσης το κράτος επανα-ορίζεται ως ο κύριος ρυθμιστής-προστάτης της σεξουαλικότητας και της δημόσιας ασφάλειας των πολιτών. Επιπλέον η κινδυνολογία για τη σεξουαλική εκμετάλλευση των νεαρών Αμερικανίδων και Ευρωπαίων ενισχύει τον κρατικό έλεγχο απέναντι στους μετανάστες, οι οποίοι ολοένα αυξάνονταν. Η Doezema (2000) θεωρεί επίσης ότι ο μύθος είναι ένα σύνολο λόγων με τη μορφή αφηγηματικών τεχνικών, οι οποίες είναι ιδεολογικά φορτισμένες. Σύμφωνα με τις συγγραφείς (Augustin, 2007, Doezema, 2000, Eskridge and Hunter, 1997, Grittner, 1990, Saunders and Soderlund, 2003), οι οποίες έχουν γράψει για τη «λευκή δουλεία», τονίζεται ο μύθος ως κατασκευή και η λειτουργία του μηχανισμού επιβολής του «πραγματικού» στην κοινή γνώμη. Το «μη πραγματικό» γίνεται λοιπόν «πραγματικό», μέσα από τους μηχανισμούς κοινωνικού ελέγχου και τη δύναμη του μύθου. Αν και οι φόβοι δεν ήταν βάσιμοι, τους εξέφραζαν ωστόσο για τους μετανάστες, την οικογενειακή δομή, τις γυναίκες πόρνες, τη σεξουαλικότητα, αλλά και την αυξανόμενη επιθυμία των γυναικών για αυτονομία. Το φαινόμενο έλαβε μεγάλες διαστάσεις και κατείχε κεντρική θέση στον τύπο της εποχής, προκαλώντας φόβο σε όλες τις κοινωνικές ομάδες και οδηγώντας στη διοργάνωση συνεδρίων για την αντιμετώπισή του. Κυρίαρχο γνώρισμά του ήταν οι δραματοποιημένες εκδοχές, στις οποίες μικρές σε ηλικία κοπέλες από την Ευρώπη και την Αμερική κατέληγαν στην πορνεία και σε μια ζωή χωρίς ηθικούς φραγμούς μακριά από τις οικογένειές τους, ενώ παράλληλα υιοθετούνταν η θέση ότι καμία γυναίκα δεν είναι ασφαλής από τα κυκλώματα εμπορίας (Augustin, 2007, Doezema, 2000, Eskridge and Hunter, 1997, Grittner, 1990, Saunders and

Soderlund, 2003). Παρόλο που το θέμα προκαλούσε τον οίκτο και τη συμπάθεια της κοινής γνώμης για τα θύματα των σωματεμπόρων, για τις υπόλοιπες γυναίκες, οι οποίες ασκούσαν την πορνεία, εφαρμόστηκαν πολιτικές δίωξης, γεγονός που οδήγησε στην ακόμα μεγαλύτερη περιθωριοποίησή τους (Doezema, 2000).

Στις κατασκευές για το «εμπόριο λευκής σαρκός» η εθνική καταγωγή και τα φυλετικά χαρακτηριστικά είχαν ιδιαίτερη σημασία τόσο για τα «θύματα» όσο και για τον τρόπο με τον οποίο «χτίζονταν» το προφίλ των σωματεμπόρων. Τα θύματα είχαν όλα λευκό χρώμα και κατάγονταν από την Ευρώπη ή την Αμερική. Αντίθετα, οι εγκληματίες θεωρούνταν μετανάστες και παρουσιάζονταν «μελαμψοί» και με καταγωγή από εξωτικές χώρες (Doezema, 2000, 2010). Η Grittner (1990) αναφέρει μάλιστα ότι δεν υπήρχε ενδιαφέρον για τις γυναίκες που δεν είχαν αγγλο-σαξονική καταγωγή. Ακόμα και το όνομα που καθιερώθηκε: «λευκή δουλεία» είναι δηλωτικό της φυλετικής διάκρισης ανάμεσα στις «λευκές» και τις «μαύρες» γυναίκες. Σε αυτή λοιπόν την περίπτωση και εξαιτίας των φυλετικών ανισοτήτων, οι οποίες επικρατούσαν στις Ηνωμένες Πολιτείες, θεωρήθηκε από το κράτος και την κοινή γνώμη ότι έπρεπε να προστατευτεί η «ηθική ακεραιότητα» των λευκών γυναικών.²⁸

Η Doezema (2000, 2010), εξετάζοντας τις ομοιότητες των λόγων για τη «λευκή δουλεία» και τις σύγχρονες κατασκευές του sex trafficking, υποστηρίζει ότι ένα από τα χαρακτηριστικά του αγώνα εναντίον της «λευκής δουλείας» ήταν η κατηγοριοποίηση των γυναικών σε «εγκρατείς» ή «ανήθικες». Όσες γυναίκες λοιπόν ασκούσαν την πορνεία, θεωρούνταν επικίνδυνες και απειλή για την κοινωνία, την πατρίδα και την οικογένεια. Αντίθετα, οι γυναίκες, οι οποίες θεωρούνταν «θύματα», έπρεπε να προστατευτούν από τους εγκληματίες και να έχουν κάθε είδους υποστήριξη. Προκειμένου να διασφαλίσουν τη στήριξη της κοινής γνώμης οι γυναίκες, οι οποίες συμμετείχαν στο κίνημα ενάντια στη «λευκή δουλεία», κατασκεύασαν την εικόνα του «αθώου θύματος», το οποίο δεν ευθύνεται για τη σεξουαλική εκμετάλλευση, την οποία υφίσταται. Με αυτόν τον τρόπο έγινε εφικτή η ηθική καταδίκη της πορνείας και η παράλληλη υποστήριξη όσων γυναικών προβάλλονταν ως θύματα της «λευκής δουλείας». Η κατασκευή του «αθώου θύματος», το οποίο αντιτίθεται στην «ανήθικη πόρνη», επιτεύχθηκε με συνεχείς αναφορές στο λευκό χρώμα δέρματος, στη νεαρή ηλικία, στην αθωότητα και τον εξαναγκασμό που υφίσταντο τα θύματα των εγκληματιών. Σε ένα γνωστό κείμενο της εποχής²⁹ για το φαινόμενο, το οποίο αναφέρει η Doezema (2000), προβάλλονται εικόνες νεαρών παρθένων κοριτσιών και γίνονται παραπομπές στον ελληνικό μύθο του Μινώταυρου, προκειμένου να αποδοθεί η δραματικότητα και η σοβαρότητα της κατάστασης. Επιπλέον το «εμπόριο λευκής σαρκός» συνδέθηκε με την ασθένεια. Εκτός από την προβολή του ως κοινωνικής ασθένειας, η οποία απειλεί την κοινωνία, οι «γυναίκες-θύματα» του «εμπορίου

28 Περισσότερες πληροφορίες για τον οριενταλισμό στο sex trafficking θα ακολουθήσει σε ξεχωριστή ενότητα που ακολουθεί.

29 Το κείμενο είναι του W.T. Stead και δημοσιεύτηκε από τις 6 μέχρι τις 8 Ιουλίου του 1885 στην εφημερίδα Pall Mall Gazette.

λευκής σαρκός» συνδέθηκαν με την ασθένεια της σύφιλης. Ο κίνδυνος μόλυνσης από σύφιλη του γενικού πληθυσμού στάθηκε λοιπόν αφορμή και για πιο αυστηρά, κατασταλτικά μέτρα εναντίον της πορνείας, με την επίκληση της προστασίας των πολιτών. Η Doezema (2000) άλλωστε επισημαίνει τις ομοιότητες και σε αυτό το σημείο με το sex trafficking, υποστηρίζοντας ότι το AIDS χρησιμοποιήθηκε για τη «δαιμονοποίηση» του φαινομένου, όπως η σύφιλη στη «λευκή δουλεία».

Η Augustin (2005) συνέδεσε «το εμπόριο λευκής σαρκός» με την οικογένεια ως ελεγκτικό μηχανισμό της γυναικείας σεξουαλικότητας και του έμφυλου προσδιορισμού ρόλων γενικότερα. Επεσήμανε ότι ως «ομάδα υψηλού κινδύνου» θεωρούνταν οι νέες γυναίκες, οι οποίες προέρχονταν από την εργατική τάξη και δεν προσαρμόζονταν στον απαιτούμενο ρόλο της συζύγου και μητέρας. Η γυναίκα λοιπόν, που ασκεί την πορνεία, θεωρήθηκε «απειλή» για την κοινωνική συνοχή και οδήγησε στην κινητοποίηση του κράτους και των πολιτών με στόχο την επανένταξη των γυναικών και την προστασία τους. Η Augustin (2005) ασκεί επίσης κριτική στον τρόπο, με τον οποίο οι βικτοριανές φεμινίστριες αντιμετώπιζαν τις γυναίκες της εργατικής τάξης, τις οποίες προσπαθούσαν να σώσουν από τα κυκλώματα σωματεμπορίας. Ενώ στόχος των φεμινιστριών ήταν η απελευθέρωση των γυναικών, το μόνο αποδεκτό είδος εργασίας, το οποίο μπορούσαν να ασκήσουν οι γυναίκες που εμπλέκονταν «στο εμπόριο λευκής σαρκός», ήταν να γίνουν οικιακοί βοηθοί.

Οι αγώνες εναντίον της «λευκής δουλείας» οδήγησαν το 1855 την Αγγλία και το 1910 την Αμερική στην ψήφιση νόμου, ο οποίος ποινικοποιούσε την πορνεία και οδηγούσε στον στιγματισμό των πορνών και στη σύλληψη πολλών αντρών μεταναστών με την κατηγορία του σωματέμπορα (Doezema, 2000). Η Doezema (2000) αναφέρει και την Ελλάδα ανάμεσα στις χώρες, οι οποίες προέβησαν σε νομοθετική ρύθμιση εναντίον της «λευκής δουλείας» και γράφει ότι το 1912 απαγορεύτηκε να ταξιδεύουν χωρίς ειδική άδεια οι γυναίκες, οι οποίες ήταν κάτω από 21 χρονών. Ο «ηθικός πανικός» διήρκεσε μέχρι τον πρώτο παγκόσμιο πόλεμο, όπου ο μύθος έχασε την ισχύ του για να αναζωπυρωθεί ξανά με τις σύγχρονες κατασκευές για το sex trafficking και την κατασκευή του ως «σύγχρονη δουλεία».

2.6 Έμφυλες κατασκευές στο sex trafficking

Η κριτική επανεξέταση του ζητήματος του sex trafficking στον φεμινιστικό ακαδημαϊκό χώρο εστιάζει στους περιορισμένους τρόπους με τους οποίους μπορεί κάποιος να το περιγράψει. Οι περιγραφές παραπέμπουν σε μαρτυρίες «θυμάτων», τα οποία έχουν απεμπλακεί από το sex trafficking. Οι μαρτυρίες αυτές χαρακτηρίζονται από έντονο δραματικό ύφος, υπερτονίζοντας τους οίκους ανοχής-φυλακές, την αποπλάνηση των αθώων κοριτσιών με ψεύτικες υποσχέσεις εργασίας, τα βασανιστήρια, τα οποία υφίστανται, καθώς και τις ηρωικές προσπάθειες των Μ.Κ.Ο. να τις σώσουν. Όπως επισημαίνει η Soderlund (2005, σελ. 78), οι μελοδραματικές εκδοχές

του sex trafficking λειτουργούν ως μεταφορά, η οποία υποδεικνύει ότι το καλό βρίσκεται εγκλωβισμένο σε έναν κακό κόσμο. Οι δραματοποιημένες εκδοχές του sex trafficking διογκώνουν την εγκληματική διάστασή του, αυξάνοντας τη συμπάθεια της κοινής γνώμης για τις «γυναίκες-θύματα». Η συνεχής αναφορά στη φτώχεια και την απελπισία, την οποία βιώνει μια «γυναίκα-θύμα» sex trafficking, είναι αυτή, η οποία της προσδίδει το στοιχείο της αθωότητας για ό,τι της συμβαίνει. Οι κριτικές για τους τρόπους με τους οποίους κατασκευάζεται το sex trafficking εστιάζουν στην αντιθετική διάσταση του «αθώου θύματος» με τη «γυναίκα η οποία ηθελημένα ασκεί την πορνεία». Οι κριτικές, οι οποίες ασκήθηκαν, επικεντρώθηκαν στη συλλογιστική του επιχειρήματος για την πορνεία ως παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων – και επομένως ως πράξη πέρα από τα όρια της ατομικής επιλογής – και υποστήριξαν ότι το επιχειρήμα οδηγεί στην ηθική διάκριση της «αθώας γυναίκας», η οποία χρειάζεται προστασία και της «ανήθικης γυναίκας», που της αξίζει ό,τι άσχημο της συμβαίνει (Augustin, 2007, Doezema, 1998, Murray, 1998, Wijers, 1998).

Οι θέσεις της Haag (1999) και της Grittner (1990) για το «μύθο της λευκής δουλειάς» είναι σημαντική στην κριτική επανεξέταση του sex trafficking, γιατί, όπως επισημαίνει η Doezema (2005, σελ. 65), υποδεικνύει την ανάγνωση της έννοιας του μύθου ως επιτελεστικής πράξης. Ο μύθος εδώ ως επιτελεστικός παρουσιάζεται να περιγράφει την πραγματικότητα, ενώ «είναι μια ιδεολογική αφήγηση, η οποία σκοπεύει στην επίτευξη συγκεκριμένων στόχων». Αντί λοιπόν να περιγράφει το φαινόμενο, ο «μύθος του sex trafficking» κατασκευάζει την πραγματικότητα του φαινομένου, προτάσσοντας συγκεκριμένες ιδεολογικές εκδοχές. Έτσι ο μύθος στο sex trafficking εστιάζεται στο ζήτημα της συναίνεσης. «Θύμα» του sex trafficking μπορεί να είναι εν δυνάμει κάθε πόρνη, αφού όσες φεμινίστριες αγωνίζονται για την κατάργηση και την ποινικοποίηση της πορνείας, θεωρούν ότι δεν μπορεί να υπάρξει συναίνεση, αφού η πορνεία είναι κατάργηση των βασικών ανθρωπίνων δικαιωμάτων και βία κατά των γυναικών. Ο έμφυλος όμως προσδιορισμός των «πρωταγωνιστών» του sex trafficking σε «γυναίκα-θύμα», «άντρας-θύτης» δεν θυματοποιεί μόνο όσες γυναίκες ασκούν την πορνεία, αλλά αποσιωπά επίσης τις ανάγκες, τα δικαιώματα, τα κίνητρα και τις επιθυμίες, όσων εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία (Charkis, 2005, Sanghera, 2005). Έτσι η επιτελεστικότητα του μύθου με βάση τον όρο της Haag (1999) κάνει το ηθικό πολιτικό.

Η δραματοποιημένη εκδοχή του sex trafficking δεν είναι, όπως έχει ήδη ειπωθεί, κάτι καινούριο. Από τα τέλη του 1968 και μετά οι φεμινίστριες προσπάθησαν να ασκήσουν κριτική στον τρόπο με τον οποίο το γυναικείο σώμα γίνεται αντικείμενο εκμετάλλευσης στην πορνεία και την πορνογραφία. Ωστόσο, η προσπάθεια αυτή στηρίχθηκε σε μια δυϊστική αντιμετώπιση των φύλων. Σ' αυτή την ανάγνωση το αντρικό φύλο ταυτίστηκε με το ρόλο του θύτη και το γυναικείο με το ρόλο του θύματος. Το δίπολο αυτό εντοπίζεται και στις σύγχρονες «μελοδραματικές» κατασκευές του sex trafficking. Με αυτόν τον τρόπο το sex trafficking ως εκμετάλλευση του γυναικείου σώματος εντάχθηκε στην αφήγηση για το σεξισμό στην κοινωνική

ζωή, αλλά και στην επιστημονική κοινότητα. Ο σεξισμός, με βάση αυτή την θέση, εμφανίζεται, όταν στην επιστημονική θεωρία γίνονται κανονιστικές υποθέσεις για το πώς πρέπει να είναι οι σχέσεις αντρών και γυναικών και για την πρόποσα συμπεριφορά των γυναικών (Anderson, 2005). Η σεξιστική πολιτική ορίζει με αυτόν τον τρόπο ποιες είναι οι αποδεκτές συμπεριφορές, ρόλοι και ταυτότητες για τα δύο φύλα (Milett, 2000). Η πορνεία λοιπόν σε μία τέτοια ανάγνωση, εντάσσεται σε ένα πατριαρχικό σύστημα, που καταπιέζει τις γυναίκες και στο οποίο οι άντρες θεωρούν ότι τα σώματα των γυναικών τους ανήκουν (Pateman, 1988). Αντίστοιχα και στο sex trafficking, το οποίο θεωρείται από αυτό το φεμινιστικό ρεύμα προέκταση της πορνείας, οι γυναίκες, οι οποίες εμπλέκονται σε αυτό, είναι θύματα των καταπιεστών τους. Η Dines (2010) υποστηρίζει ότι η πορνογραφία και η σεξουαλική βιομηχανία στέρησαν από τις γυναίκες τη σεξουαλικότητά τους, ορίζοντας τη σεξουαλική πράξη με βάση την αντρική επιθυμία και το αντρικό βλέμμα.

Στη σύγχρονη βιβλιογραφία επικρατεί λοιπόν μια δραματοποιημένη εκδοχή, στην οποία η γυναικεία σεξουαλικότητα ορίζεται και ελέγχεται αποκλειστικά από το αντρικό φύλο. Το γυναικείο κορμί σε αυτή την εκδοχή είναι αντικείμενο της αντρικής επιθυμίας. Με αυτόν τον τρόπο το γυναικείο φύλο παρουσιάζεται «ευάλωτο», ενώ η έννοια της σεξουαλικότητας συνδέεται κυρίως με το αντρικό φύλο (Doezema, 2001, 2010). Στην Αμερική, όπως ειπώθηκε και στο [Κεφάλαιο 1](#), οι συντηρητικές-θρησκευτικές οργανώσεις ταυτίζουν το sex trafficking με την πορνεία και οργανώνουν εκστρατείες, οι οποίες επιδιώκουν την απαγόρευση της πορνείας και τη νομική καταδίκη του χρήστη πορνικών υπηρεσιών, παρουσιάζοντας το sex trafficking ως ένα ακραίο εγκληματικό φαινόμενο. Ειδικότερα: η Συμμαχία Ενάντια στο Trafficking στις Γυναίκες (Coalition Against Trafficking in Women, CATW) δίνει έμφαση στην εγκληματική διάσταση του φαινομένου και παρουσιάζει τις γυναίκες, οι οποίες εμπλέκονται σε αυτό ως σύγχρονες σκλάβες (Raymond and Hughes, 2001, Soderlund, 2005). Στην προσπάθειά τους να εμφανίσουν όλες τις πόρνες ως θύματα του sex trafficking, η Συμμαχία Ενάντια στο Trafficking των Γυναικών (Coalition Against Trafficking in Women) προβαίνει σε γενικεύσεις, εξισώνοντας τις ποικίλες και διαφορετικές εμπειρίες των γυναικών, οι οποίες μεταναστεύουν και ασκούν την πορνεία. Η Augustin (2001) ασκεί κριτική στις προσπάθειες μιας ενοποιημένης γυναικείας εμπειρίας των γυναικών, οι οποίες απασχολούνται στη σεξουαλική βιομηχανία, θεωρώντας ότι με ένα τέτοιο μοντέλο δεν μπορεί να προταθούν συγκεκριμένες πολιτικές παρεμβάσεις και να αποκαλυφθεί η προσωπική εμπειρία της κάθε γυναίκας πόρνης, μετανάστριας.

Επίσης ένα κομμάτι του φεμινιστικού κινήματος και των ακτιβιστριών εργατριών του σεξ υποστηρίζουν ότι το sex trafficking κατασκευάστηκε ως εγκληματικό φαινόμενο με στόχο τον έλεγχο και την ηθική καταδίκη της πορνείας, την αποσιώπηση ζητημάτων, τα οποία σχετίζονται με την πορνεία, και τη σεξουαλική εργασία γενικότερα. Σύμφωνα με τη Μοντζίνι (2007), πολλοί ομιλούν για τη σωματεμπορία, αποφεύγοντας να θίξουν την πορνεία και τα θέματα γύρω από αυτή. Έτσι υπάρχει σύγχυση των ορίων ανάμεσα στα δύο φαινόμενα και αντιθετικές απόψεις, οι

οποίες καταλήγουν συχνά σε πολεμικές ιαχές. Η Παγκόσμια Σύμπραξη Ενάντια στο Trafficking των Γυναικών (Global Alliance Against Trafficking in Women), καθώς και το Δίκτυο των Εργασιών για τη Σεξουαλική Εργασία (Network of Sex Work) βρίσκονται σε αντιπαράθεση με την CATW, ασκώντας κριτική στον υπερτονισμό του στοιχείου της εγκληματικότητας και της δουλείας (Kempadoo and Doezema, 1998). Υποστηρίζουν συγκεκριμένα ότι η εμμονή σε αυτά τα στοιχεία εμποδίζει τη σύνδεση της έμφυλης φτώχειας και της εξαναγκαστικής πορνείας και οδηγεί σε μια ηθικιστική προσέγγιση. Αυτή η ηθικιστική προσέγγιση αδιαφορεί για τη φτώχεια, την πείνα και τους χαμηλούς μισθούς και δεν τις θεωρεί σημαντικές αιτίες, οι οποίες ευνοούν την εξαναγκαστική πορνεία, την καταστρατήγηση των δικαιωμάτων των πορνών και τη βία κατά των γυναικών. Αναφέρουν επίσης ότι η μετακίνηση των γυναικών, οι οποίες εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία, βασικό χαρακτηριστικό του sex trafficking, δεν είναι νέο φαινόμενο, το οποίο οφείλεται στην παγκοσμιοποίηση, αλλά συχνό στην ιστορία της πορνείας (Kempadoo, 2003). Οι Saunders και Soderlund (2003) ασκούν κριτική στον τρόπο, με τον οποίο σχεδιάζονται οι παρεμβάσεις εναντίον του sex trafficking, παρόλο που επισημαίνουν ότι το θέμα της εξαναγκαστικής πορνείας μπορεί να σταθεί αφορμή για την υποστήριξη των δικαιωμάτων όσων εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία (Saunders and Soderlund, 2003). Σύμφωνα με τις συγγραφείς μια κριτική επαναδιαπραγμάτευση του sex trafficking με τη συμμετοχή όσων εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία, μπορεί να προσεγγίσει πολιτικά το ζήτημα της βίας εναντίον των γυναικών, υποστηρίζοντας τα δικαιώματα όσων ασκούν την πορνεία. Ειδικότερα το Network of Sex Work Projects αναφέρει ότι: «ιστορικά οι πολιτικές ενάντια στο sex trafficking επικεντρώνονται στο να προστατέψουν τις «αθώες» γυναίκες, ώστε να μην οδηγηθούν στην πορνεία, και δεν ασχολούνται με τα ανθρώπινα δικαιώματα όσων απασχολούνται στη σεξουαλική βιομηχανία (Network of Sex Work Projects, 1999, σελ. 1, όπως αναφέρεται στη Saunders, 2005, σελ. 347). Για τις ακτιβίστριες πόρνες το Πρωτόκολλο για το sex trafficking δεν δημιουργήθηκε για να προστατέψει τα δικαιώματα όσων γυναικών είναι θύματα του sex trafficking, αλλά στράφηκε αποκλειστικά στην εφαρμογή αυστηρού πολιτικού ελέγχου των συνόρων, ποινικοποιώντας τη μετανάστευση. Υποστηρίζουν λοιπόν ότι η ηθική καταδίκη του φαινομένου και η έμφαση στον εγκληματικό του χαρακτήρα χρησιμοποιήθηκαν για να καταστείλουν οι κυβερνήσεις σε ΗΠΑ και Ευρώπη την ολοένα αυξανόμενη μετανάστευση. Οι ακτιβίστριες πόρνες τονίζουν επίσης ότι οι περισσότερες πολιτικές παρεμβάσεις για το sex trafficking περιθωριοποιούν τη γυναίκα πόρνη και περιορίζουν τα ανθρώπινα δικαιώματα και την ελευθερία λόγου της, ενώ δεν θίγουν καθόλου το ευρύτερο κοινωνικό πρόβλημα της βίας εναντίον των γυναικών. Επιπλέον οι ακτιβίστριες εργάτριες του σεξ σημειώνουν ότι η ποινικοποίηση της σεξουαλικής βιομηχανίας είναι πιθανόν να οδηγήσει στο αντίθετο αποτέλεσμα στην αύξηση του ποσοστού εκμετάλλευσης των γυναικών, οι οποίες ασκούν την πορνεία και στη δυσκολία της πόρνης να κάνει χρήση των κοινωνικών και νομικών υπηρεσιών που μπορούν να τη στηρίξουν (Weitzer, 2007).

Η Saunders (2005) ωστόσο υποστηρίζει ότι παρά τις προσπάθειες των ακτιβιστριών πορνών και του σύγχρονου φεμινιστικού κονστρουξιονιστικού ρεύματος δεν έχει ακόμα επιτευχθεί η υποστήριξη μιας αφήγησης για το sex trafficking, η οποία θα απεγκλωβίζεται από τις ιστορίες για τη «λευκή δουλειά» του παρελθόντος. Μια αφήγηση, η οποία δεν θα συγχέει το sex trafficking, με την πορνεία με την υιοθέτηση ηθικών προταγμάτων για τη γυναικεία σεξουαλικότητα (Augustin, 2007, Doezema, 1998, 2005, Kempadoo and Doezema, 1998).

Για την Barry ωστόσο και το συντηρητικό ρεύμα, το οποίο αγωνίζεται για την κατάργηση της πορνείας, η έννοια της πόρνης, η οποία δεν είναι «ευάλωτη», είναι «οντολογικά αδύνατη» (Doezema, 2001) από τη στιγμή που το σώμα της είναι αντικείμενο εκμετάλλευσης του αντρικού φύλου. Έτσι η συναίνεση για όσες ασκούν την πορνεία, όπως έχει ειπωθεί ξανά, δεν μπορεί να είναι εφικτή, γιατί η βία, η οποία ασκείται στο γυναικείο σώμα είναι ένα αντικειμενικό γεγονός, το οποίο δεν μπορεί να νομιμοποιηθεί. Στο πλαίσιο της κριτικής που δέχτηκε αυτή η κατασκευή της «εκμετάλλευσης του γυναικείου σώματος» από το αντρικό φύλο, η Doezema (2001) αναφέρει ότι η θέση αυτή «εμπόδισε» κάθε επικοινωνία με τις εργάτριες ακτιβίστριες του σεξ. Υιοθετώντας την ταυτότητα της «τραυματισμένης πόρνης» ως τη μόνη βάση της οντολογικής και επιστημολογικής φεμινιστικής αλήθειας, η Barry και η CATW αρνήθηκαν να δεχτούν την εναλλακτική θέση για την πορνεία, την οποία υιοθετούσαν οι ακτιβίστριες πόρνες (Doezema, 2001). Επίσης η θέση του γυναικείου σώματος ως αντικειμένου εκμετάλλευσης δεν συνδέθηκε, όπως αναφέρει η Zanos (2010) μόνο με τις γυναίκες, οι οποίες ασκούν την πορνεία, αλλά και με τη χώρα από την οποία προέρχονται οι γυναίκες, αφού τα «θύματα» είναι παράλληλα μετανάστριες. Η συμβολική διπλή θυματοποίηση των γυναικών ως πορνών και μεταναστριών ήταν άλλο ένα εφαλτήριο της κριτικής, την οποία άσκησαν οι ακτιβίστριες για μια κριτική επανεξέταση της πορνείας και του sex trafficking. Η Καμπούρη (2007) σημειώνει ότι είναι αυτή η διπλή θυματοποίηση, η οποία έκανε αυτονόητη την κατασκευή της γυναίκας μετανάστριας με όρους φύλου και εθνικής ταυτότητας και η οποία τελικά ακυρώνει την εκπροσώπησή της στον δημόσιο λόγο ως πολιτικού υποκειμένου.

Απέναντι στα αιτήματα για ποινικοποίηση της πορνείας και στην κατασκευή του sex trafficking ως εκμετάλλευσης του γυναικείου σώματος, οι αγώνες των ακτιβιστριών πορνών για τα δικαιώματα των γυναικών, οι οποίες απασχολούνται στη σεξουαλική βιομηχανία, αποτελούν την άλλη φωνή στις διάφορες θέσεις για το sex trafficking. Με το επιχείρημα ότι η διάθεση του σώματός τους ως εργαλείου δουλειάς είναι επιλογή τους και αναφαίρετο δικαίωμα, οι ακτιβίστριες γυναίκες, οι οποίες εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία, υποστήριξαν το δικαίωμά τους στην πορνεία. Καταδίκασαν επίσης τη θυματοποιημένη εκδοχή της γυναίκας πόρνης και την κοινωνική περιθωριοποίηση, την οποία υφίστανται οι πόρνες από τις πολιτικές καταστολής και ποινικοποίησης της πορνείας. Ωστόσο, το αντεπιχείρημα όσων φεμινιστριών αγωνίζονται για την κατάργηση της πορνείας και του sex trafficking είναι να αμφισβητήσουν την ελευθερία επιλογών των πορνών και να τις προβάλλουν

ως θύματα της πατριαρχικής κοινωνίας. Χαρακτηριστικό είναι το επιχείρημα της Watson (2012) για όσους επικαλούνται την ελευθερία επιλογής στην πορνεία ή στο sex trafficking: δεν ρωτάμε τους σκλάβους ή τους δουλεμπόρους, όταν επιχειρούμε να τεκμηριώσουμε αν το φαινόμενο της δουλείας είναι δίκαιο ή άδικο. Το ζήτημα της ελεύθερης επιλογής αναμένεται να κινητοποιήσει μια πληθώρα διλημάτων, η οποία εμπλέκει τις έμφυλες ταυτότητες. Η ελευθερία λοιπόν επιλογών δεν είναι τόσο ξεκάθαρη όσο η Watson (2012) υποστηρίζει και ούτε περιορίζεται στην ηθική της διάσταση.

Το κίνημα των εργατριών του σεξ τόνισε πως τέτοιες προσεγγίσεις για την πορνεία και το sex trafficking περιθωριοποιούν τη γυναικεία εμπειρία και στιγματίζουν τις γυναίκες, οι οποίες ασκούν την πορνεία. Τόνισε επίσης ότι η παρουσίαση κάθε σεξουαλικής υπηρεσίας ως βίας και εκμετάλλευσης της γυναίκας είναι ένας «μύθος», ο οποίος έχει ως στόχο τη χειραγωγή όσων γυναικών ασκούν την πορνεία (Augustin, 2007, Doezeza, 1998, 2010). Επεσήμαναν επιπλέον ότι το θέμα της «συναίνεσης» είναι σημαντικό για να διαφοροποιηθούν τα περιστατικά βίας με όσες γυναίκες ασκούν την πορνεία από επιλογή. Το γεγονός ότι η συναίνεση μιας γυναίκας δεν εξετάζεται στον επίσημο ορισμό του sex trafficking και η γυναίκα, η οποία εμπλέκεται στο sex trafficking, χαρακτηρίζεται «θύμα», δημιουργεί σκεπτικισμό για το φαινόμενο. Οι περισσότερες οργανώσεις εργατριών του σεξ διεθνώς δεν δέχονται τον όρο «sex trafficking», επειδή θεωρούν ότι στιγματίζει ή περιορίζει την ελευθερία μετακίνησης και τα δικαιώματα όσων εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία (Doezeza, 2005). Εξάλλου η έμφαση στην «ευάλωτη γυναίκα», της οποίας το σώμα είναι αντικείμενο εκμετάλλευσης από τον άντρα, χαρακτηρίζεται από μια ουσιοκρατική λογική για τα φύλα. Ο «πόνος» της γυναίκας πόρνης έτσι όπως παρουσιάζεται από τις συντηρητικές φεμινίστριες, γίνεται η βάση για την ταυτότητα «γυναίκα» (Doezeza, 2001). Η εκμετάλλευση του σώματος της πόρνης οδηγεί, αλλά και απορρέει συγχρόνως από τη θέση ότι όλες οι γυναίκες είναι ευάλωτες και εκθειμένες στην αντρική εξουσία. Με αυτόν τον τρόπο λοιπόν η «γυναίκα» γίνεται μια ταυτότητα, η οποία «συγκροτείται μόνο μέσω της “πληγής”», που ασκεί η αντρική σεξουαλική εξουσία. Ως η πιο ευάλωτη σε σχέση με τις υπόλοιπες γυναίκες η πόρνη ταυτίζεται πλήρως με την ταυτότητα «γυναίκα» (Doezeza, 2001, σελ. 26). Στο πλαίσιο της κριτικής για τις κυρίαρχες κατασκευές του sex trafficking η Murray (1998), η Jackson (2006) και η Konrad (2006), συμφωνώντας με τις ακτιβίστριες εργαζόμενες στη σεξουαλική βιομηχανία, επισημαίνουν ότι η ποινικοποίηση του sex trafficking και της πορνείας σε συνδυασμό με τις αυστηρές νομοθετικές ρυθμίσεις για τη μετανάστευση είναι πιθανό να οδηγήσουν στην αύξηση των κινδύνων, τους οποίους μπορεί να αντιμετωπίσει μια γυναίκα που ασκεί την πορνεία.

Ένα από τα σημεία κριτικής στον τρόπο, με τον οποίο κατασκευάζεται το sex trafficking, αφορά στα στατιστικά στοιχεία για τα «θύματα» του sex trafficking στις διάφορες χώρες του κόσμου. Οι κριτικές αμφισβητούν την εγκυρότητα των αριθμών, οι οποίοι καταγράφουν τα θύματα του sex trafficking, καθώς και τον τρόπο με

τον οποίο συγκεντρώνονται τα στοιχεία (Laczko, 2005, Laczko and Gramegna, 2003, Weitzer, 2005, 2007a, Wylie, 2006). Η Augustin (2007) υποστηρίζει ότι η μεθοδολογική «αυθαιρεσία» ως προς τον αριθμό των θυμάτων συνδέεται με τον διαφορετικό τρόπο, τον οποίο ορίζει η κάθε Μ.Κ.Ο. και ο κάθε φορέας το sex trafficking και την πορνεία. Έτσι σε περιπτώσεις, κατά τις οποίες όλες οι πόρνες θεωρούνται θύματα sex trafficking, ο αριθμός των θυμάτων μεγαλώνει, περιλαμβάνοντας όλες τις καταγεγραμμένες περιπτώσεις γυναικών, οι οποίες ασκούν την πορνεία. Οι φεμινίστριες ασκώντας κριτική στον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζεται το sex trafficking καταγγέλλουν ότι τα νούμερα ακολουθούν τις δραματικές απεικονίσεις του sex trafficking και δεν είναι έγκυρα και αξιόπιστα (Augustin, 2007, Doezeema, 2000, Weitzer, 2007). Η Doezeema (2000) επισημαίνει επίσης ότι η εξίσωση των πορνών με το sex trafficking είναι ενδεικτική της ιδεολογικής κατασκευής του sex trafficking. Η Kempadoo (1998) αναφέρει, για παράδειγμα, ότι η καταγραφή των πορνών στην πόλη της Βομβάης το 1998 διαφοροποιούνταν, ανάλογα με την πηγή, ανάμεσα σε 100.000 και 600.000. Τέτοια ελλιπή στοιχεία, τα οποία δεν μπορούν να αξιολογηθούν επιστημονικά, επηρεάζουν ωστόσο, τις διάφορες πολιτικές για τη σωματεμπορία και τη μετανάστευση και μέσα από τη συνεχή τους επανάληψη στις ακαδημαϊκές συζητήσεις καταλήγουν να γίνονται αδιαμφισβήτητα και να καθιερώνονται ως αντικειμενικά (Wylie, 2006).

Σύμφωνα με τη Haraway (1989) και τη Longino (1989) επιβάλλεται μια ενδεδειγμένη κοινωνικοπολιτική φεμινιστική ανάλυση, η οποία θα αντιστέκεται σε θεωρητικές αφηγήσεις για τη γυναικεία φύση, που δεν αφήνουν χώρο στις γυναίκες να αντιδράσουν σε ό,τι τις περιορίζει και τις καταπιέζει. Αυτές οι θεωρητικές αφηγήσεις συνδέουν το γυναικείο φύλο με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, που θυματοποιούν όσες γυναίκες εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία και εμποδίζουν εναλλακτικές δυνατότητες δράσης και πολιτικών παρεμβάσεων. Ήδη άλλωστε από το 1987 η Harding (1987) επεσήμανε ότι στο πλαίσιο της φεμινιστικής έρευνας είναι απαραίτητο να αναγνωριστούν οι δομές, οι οποίες περιθωριοποιούν τις γυναίκες και να υπάρξουν προτάσεις, που θα προωθούν την κοινωνική αλλαγή. Σε αυτήν τη λογική εντάσσεται και η παρούσα έρευνα, η οποία εξετάζει κριτικά τις κυρίαρχες κατασκευές του sex trafficking.

2.7 Οριενταλιστικές κατασκευές στο sex trafficking

Από τη βικτοριανή εποχή και τους φεμινιστικούς αγώνες για τα δικαιώματα των γυναικών παρατηρούνταν συμμαχίες ανάμεσα στις βικτοριανές φεμινίστριες και τις πουριτανικές αρχές της εποχής, όπως έχει ήδη προειπωθεί. Πέρα από την προστασία των ανύπαντρων γυναικών της εργατικής τάξης απέναντι στην πορνεία και τη σεξουαλική δουλειά, ο αγώνας των φεμινιστριών επεκτείνονταν και στις γυναίκες, οι οποίες ζούσαν στις αποικίες. Χρησιμοποιώντας μια ουσιοκρατική αντίληψη,

η οποία παρέπεμπε στα σταθερά χαρακτηριστικά της γυναικείας φύσης, οι φεμινίστριες της εποχής προσπαθούσαν να ταυτιστούν με το «βασανισμένο γυναικείο σώμα», ώστε να μπορέσουν να τις αντιπροσωπεύσουν πολιτικά (Doezema, 2001, σελ. 22). Η Doezema (2001, σελ. 16) σημειώνει ότι η κατασκευή της «πόρνης από τον Τρίτο Κόσμο», η οποία προωθήθηκε από τη Barry και την οργάνωση Coalition Against Trafficking in Women (CATW) είναι μέρος μιας ευρύτερης προσπάθειας μιας μερίδας του δυτικού φεμινισμού να κατασκευάσει ένα «τραυματισμένο θύμα», προκειμένου να δικαιολογήσει τις θεωρίες και τις παρεμβάσεις για το sex trafficking. Ο όρος «τραυματισμένη ταυτότητα» προέρχεται από το έργο της Brown (1995), η οποία εξέτασε τους τρόπους με τους οποίους χρησιμοποιήθηκαν οριενταλιστικές κατασκευές για τις γυναίκες του Τρίτου Κόσμου, προκειμένου να επισημανθεί ο σημαντικός ρόλος των φεμινιστριών στη βρετανική αυτοκρατορία. Η Doezema ασκεί κριτική στη χρήση της «τραυματισμένης ταυτότητας» για τις γυναίκες από χώρες του Τρίτου Κόσμου, οι οποίες εμπλέκονται στο sex trafficking. Επισημαίνει πως, αν το στοιχείο του «τραυματισμού» σταματήσει να υπάρχει, τότε η όλη κατασκευή καταρρέει. «Το παράδοξο αυτό έχει ως αποτέλεσμα μια πολιτική, η οποία αναζητεί προστασία από το κράτος» παρά μια εξουσία, η οποία στοχεύει στην αυτονομία των γυναικών του sex trafficking. Η αναζήτηση προστασίας από τις ίδιες δομές, οι οποίες προκαλούν τα «τραύματα», αναφέρει η συγγραφέας, αντί να αλλάζει τις εξουσιαστικές δομές, επαναφέρει την «τραυματισμένη ταυτότητα», οδηγώντας στη θυματοποίηση των γυναικών, οι οποίες χρειάζονται την κρατική προστασία για να επιβιώσουν (Doezema, 2001, σελ. 20). Η έμφαση άλλωστε σχετικά με το πόσο ανίσχυρες είναι οι γυναίκες του Τρίτου Κόσμου, που εμπλέκονται στο sex trafficking, οδηγεί στην υιοθέτηση ηθικιστικών επιχειρημάτων και όχι σε μια πολιτική επιχειρηματολογία για το φαινόμενο του sex trafficking (Brown, 1995).

Η Mohanty (1991) υποστήριξε ότι «η έννοια της αποικιοκρατίας έχει χρησιμοποιηθεί για να χαρακτηρίσει τα πάντα, από τις πιο προφανείς οικονομικές και πολιτικές ιεραρχίες, μέχρι την παραγωγή ενός συγκεκριμένου πολιτισμικού λόγου, ο οποίος ονομάζεται «Τρίτος Κόσμος». Οι Liddle και Rai (1998, σελ. 512) αναφέρουν χαρακτηριστικά ότι η «οριενταλιστική εξουσία ασκείται διά του λόγου, όταν ο συγγραφέας αρνείται στο υποκείμενο τη δυνατότητα να αυτό-παρουσιαστεί». Στο ίδιο πλαίσιο η Mohanty (1991, σελ. 333) ασκεί κριτική με το άρθρο της στον «μονοδιάστατο μονολιθικό τρόπο» με τον οποίο περιγράφεται σε κάποια κείμενα της φεμινιστικής θεωρίας η «γυναίκα του Τρίτου Κόσμου». Αυτή η «παντοδύναμη» οπτική της Δύσης απέναντι στις υπόλοιπες χώρες έχει παρατηρηθεί και στις αναλύσεις για το sex trafficking. Οι αυστηρές αντι-μεταναστευτικές πολιτικές, ο αυξημένος έλεγχος των συνόρων και η κατασκευή του μετανάστη ως «απειλής» για τα έθνη-κράτη της Ευρώπης και των Ηνωμένων Πολιτειών βρίσκονται σε στενή συνάφεια με τις εκστρατείες ενημέρωσης και τις παρεμβάσεις εναντίον του sex trafficking. Με αυτή τη λογική ο δυτικός φεμινισμός και η δυτική κουλτούρα προβάλλονται ως «ανώτεροι στην κλίμακα του πολιτισμού» (Liddle and Rai, 1998, σελ. 512, Augustin, 2007).

Ο Bozatzis (2009, σελ. 431), παραπέμποντας στον Stuart Hall (1992), επισημαίνει ότι στην ιστορία της δυτικής κουλτούρας παρατηρείται «η ιεραρχική διάκριση ανάμεσα στις κουλτούρες της Δύσης και των υπόλοιπων χωρών» (the West and the Rest). Ο Hertzfeld (2007) κατέδειξε πώς ο ρατσισμός απέναντι σε πιο φτωχά κράτη, τα οποία δεν ανήκουν στη Δύση, ταυτίζει τη Δύση με την «παγκόσμια ιεραρχία της αξίας». Η προχωρημένη λοιπόν ανάπτυξη της Δύσης γίνεται με αυτόν τον τρόπο η κομβική στρατηγική σύμφωνα με την οποία η Δύση μπορεί να επιβάλει τους ρυθμούς ανάπτυξης και να «στηρίξει» ή να υποβαθμίσει, όποιες χώρες θεωρούνται «υποανάπτυκτες» (Nader, 1998). Ειδικότερα, ως προς το φύλο επικράτησε με βάση τη θεωρία του φιλελευθερισμού η θέση ότι η οικονομική ανάπτυξη, η οποία συνδέεται με την πρόοδο, θα οδηγήσει στην απελευθέρωση των γυναικών από την πατριαρχική εξουσία. Τονίστηκε παράλληλα η ανάγκη ενδυνάμωσης των γυναικών, οι οποίες προέρχονταν από χώρες του Τρίτου Κόσμου (Nader, 1969, 1998). Η Keddie (1979, όπως αναφέρεται στην Nader, 1998) ασκεί κριτική στον τρόπο με τον οποίο η έννοια του «μοντερνισμού» ταυτίζεται με την έννοια της προόδου και συνεπώς με τον δυτικό πολιτισμό.

Η έννοια του «δυτικισμού» (Occidentalism) ως η ηγεμονική αντιμετώπιση της Δύσης στην ιστορία της κουλτούρας δεν πρέπει σύμφωνα με τον Coronil (1996, όπως αναφέρεται στον Bozatzis (2009) να νοείται ως ο αντίθετος όρος από τον οριενταλισμό, όπως αυτός εννοιολογήθηκε στο βιβλίο του Said (1978). Ο Said (1978) περιγράφει τον Οριενταλισμό ως έναν τρόπο επιβολής της Δύσης στην Ανατολή με στόχο την ένταξη της Ανατολής στη δυτική συνείδηση. Η έννοια του «δυτικισμού» αναφέρεται σε «στυλιζαρισμένες εικόνες της Δύσης», οι οποίες εντοπίζονται στις αφηγήσεις όχι μόνο των δυτικών κρατών (Bozatzis, 2009, σελ. 439), αλλά και των υπόλοιπων χωρών. Η Δύση προβάλλεται ως «ο ηγεμονικός κανόνας απέναντι στον οποίο μετράται η παραξενιά ή η απόκλιση της Ανατολής» (Bozatzis, 2009, σελ. 450, Carrier, 1995).

Η Burton (1994) υποστηρίζει επίσης ότι ακόμα και η έμφαση, η οποία δόθηκε κατά τη βικτοριανή εποχή στην έννοια της σεξουαλικής δουλείας εντάσσεται στον αποικιοκρατικό λόγο. Οι αναφορές στις «πληγωμένες ταυτότητες των αποικιοκρατούμενων άλλων» (Burton, 1994, σελ. 339) δείχνουν τις προσπάθειες των φεμινιστριών να ασκήσουν πιέσεις στο κράτος να αναλάβει ευθύνες απέναντι στις «ξένες» γυναίκες, θύματα σεξουαλικής εκμετάλλευσης, «αποβλέποντας» με αυτόν τον τρόπο να ενταχθούν και οι ίδιες στην πολιτική σκηνή. Όπως επισήμανε η Doezema (2001, σελ. 24) οι «εκστρατείες» των φεμινιστριών επεδίωκαν τη σωτηρία και τον εκπολιτισμό των «φτωχών δυστυχισμένων» γυναικών από ξένες χώρες ή από όσες προέρχονταν από την εργατική τάξη. Με αυτόν τον τρόπο η Βρετανία προβάλλονταν ως το κέντρο της δημοκρατίας και οι αγώνες των βικτοριανών φεμινιστριών τις τοποθετούσε στο κέντρο αυτής της «πολιτικής αυτοκρατορίας». Μια τέτοια ανάγνωση, η οποία παρατηρείται και στους σημερινούς λόγους για το sex trafficking, ιδιαίτερα σε αυτούς, οι οποίοι προέρχονται από συντηρητικές φεμινίστριες, προ-

βάλλει την προνομιούχα ταξική θέση της αστικής τάξης απέναντι στις ασθενέστερες τάξεις. Με αυτόν τον τρόπο δημιουργούνται οι προϋποθέσεις, ώστε το κράτος σε συνεργασία με την αστική τάξη να αναλάβει το ρόλο του «προστάτη» και του «σωτήρα» απέναντι σε όσες γυναίκες εμπλέκονται στο sex trafficking.

Η Karur (2002) ασκεί κριτική σε κάποιες φεμινίστριες της Δύσης, θεωρώντας ότι οι δράσεις, τις οποίες σχεδιάζουν για την προστασία γυναικών από Ανατολικές χώρες θυμίζουν ιμπεριαλιστικές παρεμβάσεις των Αμερικανών απέναντι στους τότε ιθαγενείς. Θεωρεί λοιπόν ότι μερικές φορές οι φεμινίστριες με καταγωγή από τη Δύση απεικονίζουν τη γυναίκα από την Ανατολή ως το θύμα μιας οπισθοδρομικής και μη πολιτισμένης κοινωνίας. Σύμφωνα με την Karur (2001, 2002) η απεικόνιση των γυναικών του Τρίτου Κόσμου ως «μη προνομιούχων» και «περιθωριοποιημένων», συνδέει τον πλούτο με τη δυνατότητα επιλογής και τη φτώχεια με τον εξαναγκασμό. Με αυτόν όμως τον τρόπο επισημαίνει η συγγραφέας δεν υπάρχει χώρος για να αναγνωριστούν οι διαφορετικές επιλογές, που «κάνουν» οι γυναίκες, όταν έρχονται αντιμέτωπες με περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες. Η Nader (1998) αναφέρει επίσης ότι συχνά σχηματίζεται η εντύπωση πως οι γυναίκες της Δύσης βρίσκονται σε καλύτερη θέση από αυτές του Τρίτου Κόσμου, οι οποίες γενικά αντιμετωπίζονται με προκατάληψη και θεωρείται ότι ζουν σε υποβαθμισμένες συνθήκες. Παρόλο που δεν έχει κανένα νόημα να γίνονται αξιολογικές κρίσεις για το πού είναι καλύτερα ή χειρότερα τα πράγματα, η Nader (1998) επισημαίνει ότι η ανάγκη να υπερτονιστεί το status των γυναικών της Δύσης πηγάζει από τις απλουστευτικές ιδέες περί «προόδου» και «βελτίωσης». Επιπλέον η κριτική για τον Άλλο μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο ελέγχου, όταν η σύγκριση γίνεται με την αίσθηση ανωτερότητας από την πλευρά του ομιλητή.

Η Burton (1994) για παράδειγμα εξετάζει το ρόλο της μετανάστευσης, τη δυναμική της θρησκείας, καθώς και της φυλετικής και εθνικής ταυτότητας στην κατασκευή συγκεκριμένων πολιτικών και ηθικών προσεγγίσεων για τον έλεγχο της πορνείας στην Ινδία. Η γυναίκα πόρνη θυματοποιείται διπλά, γιατί κατασκευάζεται τόσο ως θύμα σεξουαλικής εκμετάλλευσης όσο και ως «θύμα» της εθνικής καταγωγής της και του πολιτισμικού «κεφαλαίου» της. Καθώς λοιπόν περιγράφονται οι «γυναίκες-θύματα» του sex trafficking, παρατηρείται ότι οι γυναίκες, οι οποίες προέρχονται από χώρες του Τρίτου Κόσμου, παρουσιάζονται ως αδαείς, φτωχές, αμόρφωτες, παραδοσιακές, και προσανατολισμένες στην οικογένεια. Η εικονοποιία αυτή περιλαμβάνει και το αντίθετό της, την εικόνα δηλαδή των γυναικών από τη Δύση, οι οποίες είναι αυτόνομες, προοδευτικές, μορφωμένες και ελέγχουν το κορμί και τη σεξουαλικότητά τους (Augustin, 2007, Mohanty, 1991). Αυτές οι κατασκευές των γυναικών, οι οποίες προέρχονται από χώρες του Τρίτου Κόσμου ή από χώρες του «πρώην ανατολικού μπλοκ», οδηγούν στην εκτίμηση ότι δεν μπορούν αυτές να έχουν έστω και ένα ελάχιστο ποσοστό αυτονομίας, ώστε να μπορούν να κάνουν επιλογές. Και πιο συγκεκριμένα, ότι δεν είναι δυνατόν να ασκούν την πορνεία, επειδή οι ίδιες το επέλεξαν (Murray, 1998). Η Kempadoo (1998) εξετάζει με λεπτομέρεια τον

τρόπο, με τον οποίο κατασκευάζεται η αντίθεση ανάμεσα στις γυναίκες της Δύσης και αυτές του Τρίτου Κόσμου στο κλασικό βιβλίο της Barry (1995), «Η πορνεία της σεξουαλικότητας: η παγκόσμια εκμετάλλευση των γυναικών». Σ' αυτό επισημαίνει ότι η Barry οικοδομεί μια ιεραρχία σταδίων πατριαρχικής και οικονομικής ανάπτυξης. Οι «γυναίκες-θύματα» του sex trafficking συνδέονται με τις προ-βιομηχανικές κοινωνίες, οι οποίες είναι κατά βάση αγροτικές και παρουσιάζονται ως «αποκλεισμένες από τη δημόσια σφαίρα», σε αντίθεση με τις δυτικές κοινωνίες, στις οποίες η γυναίκα μπορεί να διεκδικήσει την οικονομική και κοινωνική της ανεξαρτησία. Η κατασκευή, εξάλλου, της Δύσης ως γεωπολιτικού κέντρου, αποσιωπά την πολυπλοκότητα και τη διαφορετικότητα των πολιτισμών και των οικονομιών του κάθε κράτους στον κόσμο (Kim-Puri, 2005). Αυτή η δυϊστική αντίληψη για τη Δύση και την Ανατολή οικοδομείται με βάση την ταύτιση της «προόδου» με τη Δύση και το επιχείρημα πως οι άνθρωποι από χώρες του Τρίτου Κόσμου δεν έχουν αναπτυχθεί τόσο, όσο αυτοί από δυτικές χώρες (Kim-Puri, 2005). Η Doezema (2000) αναφέρεται στο πώς χρησιμοποιείται η καταγωγή των γυναικών από χώρες της Αφρικής, οι οποίες εμπλέκονται στο sex trafficking, στις εκστρατείες ενημέρωσης για τις γυναίκες από τη Νιγηρία και τη Δυτική Αφρική, της οργάνωσης «Third City Mission» εναντίον του sex trafficking. Η καταγωγή των γυναικών χρησιμοποιείται ως επιχείρημα για την επιστροφή σε πιο παραδοσιακές αξίες και συγκεκριμένα στην επανασύνδεσή τους με την οικογενειακή ζωή και στην «αξία της παρθενίας», στην οποία δίνεται ιδιαίτερη έμφαση.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της διάστασης Δύσης και Ανατολής ως προς τα «θύματα» του sex trafficking και τις γυναίκες πόρνες είναι η αξιολογική διάκριση της μετανάστευσης ανάλογα με το φύλο. Οι άντρες, οι οποίοι μεταναστεύουν, ανεξάρτητα από τη χώρα προέλευσης και καταγωγής τους, παρουσιάζονται ως άτομα, τα οποία επιδιώκουν τη βελτίωση των όρων ζωής τους. Αντίθετα, οι γυναίκες μετανάστριες θυματοποιούνται και αποσιωπάται η ενεργή προσπάθειά τους να βελτιώσουν τις συνθήκες ζωής τους και να διεκδικήσουν την αυτονομία τους (Augustin, 2007, Doezema, 2000). Η Gritner (1990) υποστηρίζει ότι η θυματοποίηση των γυναικών, οι οποίες εμπλέκονται στη σεξουαλική βιομηχανία, όπως αυτή εκδηλώνεται από τις κατασκευές για τα «θύματα» του sex trafficking, οδηγεί στην αποτύπωση σύνθετων φαινομένων, όπως η πορνεία και η μετανάστευση με απλουστευτικούς όρους, καθώς και στην ποινικοποίηση της γυναικείας μετανάστευσης.

Για όλους αυτούς τους λόγους η Kempadoo και Doezema (1998, σελ. 13) αναφέρουν ότι είναι ανάγκη να εξετάζονται οι φυλετικές σεξουαλικές υποκειμενικότητες, οι οποίες προκύπτουν στην ανάλυση του sex trafficking σε συνδυασμό με την ιστορική σημασία του ρόλου του ιμπεριαλισμού, της αποικιοκρατίας και των φυλετικών κατασκευών της εξουσίας. Σύμφωνα με την Karur (2001, σελ. 857) : «οι πολυσύνθετες θέσεις υποκειμένου των μεταναστριών γυναικών, οι οποίες εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία, επιδεικνύουν την δυναμική αλληλεπίδραση ανάμεσα στην καταπίεση και την αντίσταση». Η συγγραφέας δίνει έμφαση στην κατασκευή της

γυναίκας μετανάστριας πόρνης, ως ενός «υποκειμένου που αντιστέκεται» και αμφισβητεί τις κυρίαρχες δομές της οικογένειας, του γάμου και της εθνικής ταυτότητας. Αυτές οι θέσεις έχουν ως κεντρικό τους επιχείρημα το γεγονός ότι δεν μπορεί να υπάρξει απολιτική φεμινιστική ακαδημαϊκή έρευνα και πως η επιστημονική εργασία εγγράφεται στις σχέσεις εξουσίας, ακόμα κι αν τις αμφισβητεί, τις στηρίζει, ή τους ασκεί κριτική (Mohanty, 1991).

Η επίκληση στη δυτική ταυτότητα ως μια προοδευτική θεώρηση του κόσμου συνδέεται με τον δυτικό λόγο του ανθρωπισμού και τα κηρύγματα του Διαφωτισμού για ισότητα και προτάσσει την ανωτερότητα του δυτικού υποκειμένου απέναντι στους άλλους πολιτισμούς. Στις πολιτικές παρεμβάσεις για το sex trafficking αυτό εκφράζεται με τις πολιτικές βοήθειας (politics of help), όπου οι «ειδικοί» των Μ.Κ.Ο. και άλλων οργανώσεων αναλαμβάνουν τον ρόλο του «σωτήρα», ο οποίος γνωρίζει σε βάθος τις ανάγκες των γυναικών θυμάτων. Όπως όμως αναφέρει και η Mohanty (1991) είναι το αυθόρμητο πέρασμα από τον Πρώτο στον Τρίτο κόσμο μέσα στο οποίο υλοποιείται η αξιολογική κατανομή των χωρών, αφού σε αυτή την κίνηση η εξουσία ασκείται και εγγράφεται στον λόγο. Η αναφορά άλλωστε με όρους γενικούς στην κατηγορία «γυναίκα», καθώς και η υπόθεση ότι οι γυναίκες είναι μία σαφής ομάδα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και κοινά συμφέροντα, ανεξάρτητα από εθνική ταυτότητα, φυλή ή τάξη, κινητοποιεί την ιδέα ότι μπορεί να γίνει αναφορά στο φύλο ως γενική έννοια παγκόσμια και σε όλους τους διαφορετικούς πολιτισμούς. Η «ομογενοποίηση» της γυναικείας εμπειρίας, η οποία παρατηρείται για παράδειγμα στους λόγους και τις δράσεις των συντηρητικών φεμινιστριών και ο αγώνας τους εναντίον του sex trafficking γίνεται με βάση κοινωνιολογικές και ανθρωπολογικές θεωρίες, χωρίς να γίνεται επίκληση στο βιολογικό φύλο. Η παρουσία λοιπόν της «γυναίκας θύματος» στο sex trafficking δεν έχει ντετερμινιστική βάση, η οποία υποστηρίζει ότι η γυναίκα είναι έτσι από τη φύση της, αλλά χρησιμοποιεί αποδεκτές κοινωνιολογικές και ψυχολογικές θεωρίες. Με αυτό λοιπόν το επίπεδο η «γυναικεία καταπίεση» «μετουσιώνεται» σε καθολικό χαρακτηριστικό του γυναικείου φύλου σε όλο τον κόσμο. Το γεγονός αυτό επιβάλλει τη διερεύνηση των ιδεολογικών πρακτικών-θέσεων, οι οποίες συνδέονται με τις έμφυλες κατασκευές στο sex trafficking.

Η Nader (1998, σελ. 346) επισημαίνει ότι: «για να καταλάβουμε τα δόγματα για τη γυναικεία καταπίεση με μια δυναμική προοπτική, πρέπει να εξετάσουμε τις έμφυλες ιδεολογίες σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, το οποίο δείχνει τις προσπάθειες των εθνών και των κοινωνιών να διατηρήσουν τις ξεχωριστές τους ταυτότητες στη σύγχρονη πραγματικότητα διαρκούς αλληλεπίδρασης. Οι ιδεολογίες λοιπόν για το φύλο εμφανίζονται όχι μόνο ως ένα προϊόν διεθνών συζητήσεων για την ανισότητα στις σχέσεις αντρών και γυναικών σε μια συγκεκριμένη κοινωνία, αλλά επίσης ως συζητήσεις ανάμεσα σε ισχύουσες ιδεολογίες «διαφορετικών κοινωνιών». Οι έμφυλες κατασκευές χαρακτηρίζονται επίσης από πολυπλοκότητα και συχνά εντοπίζονται στις περιγραφές για «εμάς» και τους «άλλους», οι

οποίες συνήθως γίνονται με την αίσθηση «ηθικής ανωτερότητας» ανάμεσα σε εμάς και τις άλλες χώρες (Nader, 1998).

2.8 Η θεωρία της Judith Butler για την επιτελεστικότητα του φύλου

Η θεωρία της αμερικανίδας φιλοσόφου Judith Butler για την επιτελεστικότητα του φύλου, μέχρι σήμερα είναι η πιο γνωστή μεταμοντέρνα φεμινιστική γενική αφήγηση για τα δύο φύλα και τον τρόπο με τον οποίο αυτά γίνονται αντιληπτά μέσα από μια σύνθετη κοινωνική διαδικασία. Το έργο της Butler θεωρείται επίσης κλασικό στην queer³⁰ θεωρία, γιατί υποστήριξε εναλλακτικά μοντέλα ανάγνωσης του φύλου και την ομοφυλοφιλική κοινότητα, δημιουργώντας τα εργαλεία για μια πολιτική κριτική στην περιθωριοποίηση όσων δεν εντάσσονται στις κανονιστικές έμφυλες κατασκευές. Δύο από τα πιο γνωστά βιβλία της Butler για το φύλο στον χώρο της κριτικής φεμινιστικής θεώρησης για το φύλο είναι το: «Αναταραχή φύλου. Ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας»³¹ (1990) και το «Σώματα με σημασία. Οριοθετήσεις του "φύλου" στον λόγο» (1993).³²

Η μελέτη της Butler με επιρροές από την ψυχανάλυση, το μεταμοντερνισμό και την πολιτισμική θεωρία, στοχεύει σε μια κριτική θεώρηση και αμφισβήτηση της ετεροφυλίας ως κυρίαρχου μοντέλου για τη συγκρότηση έμφυλων ταυτοτήτων. Η συγγραφέας αντιτίθεται στους περιορισμένους τρόπους με τους οποίους το φύλο «φυσικοποιείται» στις κατασκευές για την αρρενωπότητα και τη θηλυκότητα. Η Butler υποστηρίζει λοιπόν ότι κάθε φεμινιστική θεωρία, η οποία περιορίζει την έννοια του φύλου στις θεωρητικές διατυπώσεις και στις πρακτικές της, περιθωριοποιεί εναλλακτικές αφηγήσεις για τις έμφυλες ταυτότητες και μπορεί να οδηγήσει σε ομοφοβικές αντιδράσεις. Για τη Butler ο φεμινισμός δεν πρέπει να υιοθετεί εξιδανικευμένες προσεγγίσεις για τους τρόπους με τους οποίους εκδηλώνεται το φύλο, ούτε να εκλαμβάνει κάποιες εκδοχές έμφυλης ταυτότητας ως περισσότερο «αληθινές» από άλλες. Αυτό που θέτει ως ερώτημα στο βιβλίο: «Αναταραχές φύλου» είναι το πώς μπορεί να γίνει δυνατή η επιχειρηματολογία για το φύλο, χωρίς να αξιολογούνται οι διάφορες εκδοχές με τις οποίες συγκροτούνται οι έμφυλες ταυτότητες των ανθρώπων. Καθώς εξετάζει την αντιμετώπιση των διεμφυλικών ατόμων, η Butler υποστηρίζει ότι αυτό που θεωρείται επιτρεπτό στους τρόπους με τους οποίους κάθε άτομο εκδηλώνει το φύλο του στην καθημερινότητα, συνοδεύεται από πρακτικές «κανονικοποίησης», οι οποίες οδηγούν στη βίαιη περιθωριοποίηση, όσων διαφοροποιούνται από το αποδεκτό μοντέλο του «άντρα» ή της «γυναίκας».

30 Η έννοια queer (αλλόκοτος) χρησιμοποιείται και στα ελληνικά κείμενα με τον αγγλικό όρο και την αγγλική γραφή. Ο όρος χρησιμοποιείται συνήθως αμετάφραστο.

31 Το βιβλίο εκδόθηκε στα ελληνικά το 2009.

32 Το βιβλίο εκδόθηκε στα ελληνικά το 2008.

Αντίθετη λοιπόν με μια δυϊστική αντιμετώπιση του φύλου, η Butler μελετά τους τρόπους με τους οποίους διεμφυλικά άτομα και τραβεστί «ενδύονται» το φύλο, το οποίο επιλέγουν. Η Butler υποστηρίζει επίσης ότι οι μη κανονιστικές σεξουαλικές πρακτικές αυτών των ομάδων μπορούν να προταθούν ως πεδίο αντίστασης στην κανονικοποίηση του φύλου. Η επιτελεστικότητα επομένως του φύλου στην καθημερινή ζωή αμφισβητεί το φύλο ως αναλυτική κατηγορία και απορρίπτει τη θέση ότι υπάρχουν σταθερά γυναικεία ή αντρικά χαρακτηριστικά. Σύμφωνα με τη συγγραφέα η κανονιστική σεξουαλικότητα οδηγεί σε κανονιστικές κατασκευές του φύλου. Η άρνηση λοιπόν κάποιων να ενταχθούν σε μία από τις δύο έμφυλες κατηγορίες οδηγεί σε μια οντολογική κρίση, η οποία εκδηλώνεται όχι μόνο στη σεξουαλικότητα, αλλά και στη γλώσσα. Πέρα από τις διαφορετικές σεξουαλικές επιλογές το άτομο, το οποίο αρνείται τις δύο κατηγορίες φύλου βρίσκεται σε μια «γλωσσική απουσία», επειδή δεν μπορεί να ενταχθεί σε καμία κατηγορία. Αυτό σύμφωνα με την Butler οδηγεί στην κοινωνική περιθωριοποίηση του ατόμου και τον περιορισμό των ρεπερτορίων με τα οποία μπορεί να συγκροτήσει την ατομική του ταυτότητα.

Στο νέο προλογικό σημείωμα του βιβλίου: «Αναταραχές φύλου» η Butler (1999) αναφέρει ότι σκέφτηκε για την έννοια της επιτελεστικότητας,³³ καθώς διάβαζε το κείμενο του Derrida (1992): «Μπροστά στον νόμο» για τον Κάφκα. Επηρεασμένη από το κείμενο η Butler διατύπωσε τη θέση ότι τελικά η αναμονή για την επιβολή της εξουσίας είναι αυτή, η οποία επιτρέπει στην εξουσία να δράσει, καθώς η αναμονή ορίζει το περιεχόμενό της. Αντίστοιχα το φύλο γίνεται θεμελιώδες χαρακτηριστικό της συγκρότησης ταυτότητας, γιατί το κάθε άτομο «αποδέχεται» ότι πρέπει να ενταχθεί σε μία από τις δύο κατηγορικές υπαγωγές. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται μια οντολογική μεταμόρφωση του φύλου με την κατασκευή του ως αυθύπαρκτης «εσωτερικής ουσίας». Επομένως το άτομο μέσα από μια διαδικασία «αυτοεκπληρούμενης προφητείας» αποδέχεται αυτή την κατηγοριοποίηση ως τη μόνη πιθανότητα για τη συγκρότηση έμφυλης ταυτότητας, η οποία είναι αναμφισβήτητη, γιατί έχει γίνει αποδεκτή ως «πραγματική».

Ο τρόπος με τον οποίο το φύλο εκδηλώνεται στην καθημερινότητα με μια περίπλοκη τελετουργική διαδικασία «ένδυσης», η οποία επιτρέπει στα άτομα να ξεχωρίζουν ως «άντρες» ή «γυναίκες», δεν είναι για τη συγγραφέα μια μονοσήμαντη πράξη, αλλά μια ιεροτελεστία, η οποία στηρίζεται στην επανάληψη και «εγκαθιδρύεται» στη φυσικοποιημένη εικόνα του σώματος. Με αυτούς τους τρόπους κατασκευάζεται η υλικότητα του σώματος και αυτό, το οποίο εκλαμβάνεται ως βιολογικό, μετατρέπεται σε κοινωνικό.

Η συζήτηση για το φύλο όχι με θεωρητικούς όρους, αλλά με την ανάλυση του τρόπου με τον οποίο οι άνθρωποι εκδηλώνουν το φύλο τους καθημερινά, υιοθετώντας ενδυματολογικούς κανόνες με τους οποίους αναγνωρίζονται ως «γυναίκες» ή «άντρες», αντιπροτάθηκε στο θεωρητικό σχήμα, το οποίο υποστήριζε ότι το φύλο

33 Performance.

έχει βιολογική βάση. Μία ταινία³⁴ ήταν η αφορμή για να γίνει από τη συγγραφέα η σύλληψη του φύλου ως ενός συνόλου επιτελεστικών τεχνικών, στις οποίες προβαίνει το άτομο για να προβάλλει το φύλο του. Ο όρος drag, ο οποίος περιγράφει τη διαδικασία μέσα από την οποία ένας άντρας ντύνεται ως γυναίκα και το αντίθετο, υποδεικνύει σύμφωνα με τη Butler τη μιμητική δομή του ίδιου του φύλου. Αυτό λοιπόν, το οποίο θεωρείται «αυθεντικό», αποδεικνύεται «αντίγραφο». Η Butler με αυτό το παράδειγμα επισημαίνει ότι οι κατηγορίες του βιολογικού φύλου, του κοινωνικού φύλου και της σεξουαλικότητας κατασκευάζονται πολιτισμικά με τη διαρκή επανάληψη επιτελεστικών πρακτικών. Αυτές οι κατηγορίες επιτρέπουν την προβολή του φύλου ως «οντολογικά αληθινού». Η συγγραφέας επισημαίνει ότι υπάρχουν δύο κυρίως τρόποι κατασκευής του φύλου. Η πρώτη κατασκευή είναι η περιγραφική, η οποία αναλύει τους τρόπους με τους οποίους το φύλο γίνεται ορατό στο σώμα και η δεύτερη η κανονιστική, η οποία περιγράφει τι είναι επιτρεπτό και τι όχι σε κάθε φύλο.

Όπως επισημαίνει η Butler (1999),³⁵ δεν δίνει έναν πιο συγκεκριμένο ορισμό και περιεχόμενο στην έννοια της επιτελεστικότητας και δεν περιγράφει τι μπορεί να είναι έμφυλη ανατροπή και τι όχι, προκειμένου να αποφύγει να γίνει η έννοια στερεοτυπική. Ωστόσο, η Butler υποστηρίζει ότι η θεωρία της για την επιτελεστικότητα του φύλου είναι μια θεωρία δράσης, η οποία ανοίγει προοπτικές αντίστασης στις κανονιστικές αναγνώσεις για τις έμφυλες ταυτότητες. «Αν και η έμφυλη ανατροπή δεν είναι μια πολιτική επανάσταση, καμία πολιτική επανάσταση δεν είναι εφικτή, χωρίς μια ριζική αλλαγή στην αντίληψη του καθένα μας για το τι είναι εφικτό και πραγματικό», σημειώνει η συγγραφέας (Butler, 1999, xxiii).

Στο «Σώματα με σημασία» η Butler (1993) προχώρησε το επιχείρημα της επιτελεστικότητας του φύλου, υποστηρίζοντας ότι στις δυτικές κοινωνίες κάποια σώματα κατασκευάζονται ως «σημαντικά», ενώ άλλα όχι. Παράλληλα υποδεικνύει μέσα από ποιες κοινωνικές πρακτικές γίνεται αυτό εφικτό. Όπως σε όλο το έργο της Butler έτσι και σε αυτό το βιβλίο ασκείται κριτική στην προβολή της ετεροφυλίας ως κανονιστικού μοντέλου της ανθρώπινης σεξουαλικότητας, καθώς και στην περιθωριοποίηση όσων υποστηρίζουν εναλλακτικές μορφές σεξουαλικότητας.

Η Butler (1990, 1993) επισημαίνει την ανάγκη να μην αντιμετωπίζεται το φύλο στις κοινωνικές επιστήμες ως κυρίαρχη αναλυτική κατηγορία, αλλά να εξετάζεται η αλληλεπίδρασή του με άλλα στοιχεία, τα οποία ασκούν καταλυτική επιρροή στη συγκρότηση ατομικής ταυτότητας, όπως η τάξη, η εθνική καταγωγή και το εκπαιδευτικό επίπεδο.

Το έργο λοιπόν της Butler διαμόρφωσε νέες δυνατότητες ανάλυσης του φύλου, ισχυροποιώντας τις θεωρίες για την κατασκευή των έμφυλων ταυτοτήτων. Στα κείμενά της το φύλο δεν λειτουργεί μόνο ως κανονιστικό πρότυπο, αλλά είναι ένα από

34 Η ταινία ήταν αυτή του John Waters «Female trouble» (1974), όπου η ηρωίδα του σκηνοθέτη Divine ντύνεται ως γυναίκα, παρόλο που είναι άντρας.

35 Στη νέα εισαγωγή του βιβλίου της Gender Trouble (1990).

τα στοιχεία των ρυθμιστικών πρακτικών, το οποίο ορίζει το αποδεκτό πλαίσιο μέσα στο οποίο ένα σώμα μπορεί να κινηθεί και να αποκτήσει σημασία. Αυτές οι πρακτικές οριοθετούν το σώμα και το κάνουν αντικείμενο παραγωγής νοήματος (Butler, 1993).

Η προσέγγιση της έρευνας σε ό,τι αφορά στον όρο «έμφυλη ταυτότητα», στηρίζεται στον τρόπο με τον οποίο βλέπει τη συγκρότησή της η Butler. Ωστόσο, η αναζήτηση του τρόπου με τον οποίο κατασκευάζονται οι έμφυλες ταυτότητες στην περίπτωση της έρευνας που υλοποιήθηκε και παρουσιάζεται εδώ, επιτυγχάνεται με τη χρήση της θεωρίας των ιδεολογικών διλημμάτων. Έτσι το βασικό επιχείρημα είναι πως ο εντοπισμός και η ανάλυση των έμφυλων κατασκευών στον λόγο των συμμετεχόντων συνδέονται με τα ιδεολογικά διλήμματά τους, καθώς αυτοί επιχειρηματολογούν για το φαινόμενο του sex trafficking. Επομένως η επιτελεσματικότητα του φύλου στην παρούσα έρευνα εξετάζεται στο συνομιλιακό πλαίσιο, στη λογοδοσία των συμμετεχόντων για το sex trafficking. Επιπλέον όμως η επιτελεσματικότητα του φύλου στις έμφυλες κατασκευές ταυτότητας αναμένεται να είναι διλημματική σε αντιστοιχία με τη θεωρία των ιδεολογικών διλημμάτων των Billig, Condor, Edwards, Gane, Middleton and Radley (1988), η οποία ακολουθεί στο [Κεφάλαιο 3](#). Η ρητορική λοιπόν φυσικοποίηση των έμφυλων κατασκευών γίνεται με την κινητοποίηση ρητορικών-ιδεολογικών διλημμάτων στο συνομιλιακό λόγο, καθώς οι συμμετέχοντες επιχειρηματολογούν για το sex trafficking.

2.9 Επίλογος

Στις κριτικές φεμινιστικές προσεγγίσεις αναλύονται λοιπόν οι τρόποι με τους οποίους το ζήτημα του sex trafficking είναι στενά συνυφασμένο με την κατασκευή έμφυλων ταυτοτήτων, οι οποίες «θυματοποιούν» τη γυναίκα, που εμπλέκεται στο sex trafficking και παρουσιάζουν την πορνεία ως βία εναντίον του γυναικείου φύλου.

Ωστόσο, η παρούσα έρευνα διαφοροποιείται ως προς τις κριτικές φεμινιστικές προσεγγίσεις για το φαινόμενο του sex trafficking, οι οποίες παρουσιάστηκαν σε αυτό το Κεφάλαιο σε δύο κυρίως ζητήματα. Το πρώτο ζήτημα αφορά στην έννοια της ιδεολογίας, η οποία χρησιμοποιείται στην παρούσα έρευνα και το δεύτερο στη μεθοδολογική προσέγγιση της εργασίας, η οποία είναι κομβική για τον τρόπο με τον οποίο εξετάζονται οι κατασκευές του sex trafficking.

Η ιδεολογία στην παρούσα έρευνα δεν θεωρείται μια εξωτερική και «αόρατη δύναμη», η οποία ρυθμίζει την οπτική των κοινωνικών υποκειμένων και το ποιες ηγεμονικές δομές θα επικρατήσουν. Αντίθετα, κρίνεται ότι οι ιδεολογικές διαδρομές μιας θέσης εντοπίζονται στους λόγους των υποκειμένων, καθώς αυτά επιχειρηματολογούν για τα κοινωνικά φαινόμενα. Έτσι το ομιλούν υποκείμενο θεωρείται συνδιαμορφωτής των ιδεολογικών κατασκευών για το κοινωνικό φαινόμενο, το οποίο περιγράφει. Η ιδεολογία λοιπόν δεν μπορεί να μελετηθεί εκτός λόγου και δεν είναι

μια έννοια μονοδιάστατη και ευθύγραμμη, η οποία διαμορφώνει τις ατομικές συνειδήσεις. Η μελέτη των ιδεολογικών κατασκευών εξετάζεται στον λόγο, καθώς το υποκείμενο επιχειρηματολογεί για το φαινόμενο του sex trafficking.

Όσον αφορά στο δεύτερο στοιχείο, την ερευνητική μεθοδολογία, αυτή εντάσσεται στο πεδίο της κοινωνικής ψυχολογίας. Η έρευνα λοιπόν υιοθετεί την επιστημολογική θέση του κοινωνικού κονστρουξιονισμού (Burr, 1995, 2003, Gergen, 2009, Lock and Strong, 2010), όπως αυτή εκφράζεται μέσα από την οπτική της λογοψυχολογίας (Edwards and Potter, 1992, Potter and Wetherell, 1987, Wetherell, 1998, 2005) και της ρητορικής / ιδεολογικής ανάλυσης (Billig, 1991, 1995, 1996).

Κάθε ανάλυση του sex trafficking, η οποία στηρίζεται σε μια κριτική λογοκοινωνιοψυχολογική ανάλυση υποστηρίζει ότι το sex trafficking και οι έμφυλες κατασκευές, οι οποίες προκύπτουν, μπορεί να εξεταστούν αποκλειστικά στον λόγο. Στα κεφάλαια 3 και 4 θα παρουσιαστούν οι μεθοδολογικές βάσεις της έρευνας εξετάζοντας τις προσεγγίσεις της ρητορικής ψυχολογίας (Billig et al., 1988), της λογοψυχολογίας (Edwards and Potter, 1992) και της κριτικής λογο-κοινωνιοψυχολογίας (Wetherell, 1998).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η θεωρία των ιδεολογικών διλημμάτων

3.1 Εισαγωγή

Στο Κεφάλαιο 2 εξετάστηκαν οι διαφορετικές θεωρητικές θέσεις, οι οποίες αναφέρονται στο φαινόμενο του sex trafficking και οι τρόποι της σύνδεσής τους με την παρούσα ερευνητική εργασία. Στο Κεφάλαιο 3 παρουσιάζεται η θεωρία των ιδεολογικών διλημμάτων του Billig και των συνεργατών του (Billig, Condor, Edwards, Gane, Middleton and Radley, 1988) έτσι, όπως αυτή αναπτύχθηκε στο βιβλίο : «ιδεολογικά διλήμματα. Μια κοινωνική ψυχολογία για την καθημερινή σκέψη». Παρουσιάζονται επίσης και οι προεκτάσεις, τις οποίες έχει η θεωρία αυτή στην υλοποίηση της συγκεκριμένης έρευνας. Κεντρικά θέματα του βιβλίου είναι οι έννοιες της ρητορικής, της ιδεολογίας και της διλημματικότητας. Οι συγγραφείς ασκούν κριτική στους τρόπους με τους οποίους αντιμετωπίζεται η προκατάληψη στη γνωστική και κοινωνική ψυχολογία της εποχής τους, καθώς και στην μαρξιστική έννοια της ιδεολογίας ως «ψευδούς συνείδησης». Υποστηρίζουν ότι η ιδεολογία είναι έννοια διλημματική και ότι μια ανάλυσή της είναι εφικτή στον λόγο, με την ανάλυση των ρητορικών-ιδεολογικών διλημμάτων των ομιλητών, καθώς αυτοί λογοδοτούν για τα υπό εξέταση κοινωνικά ζητήματα. Καθώς εκτυλίσσεται η έννοια της διλημματικότητας στην ιδεολογία και τη σκέψη, οι συγγραφείς εξετάζουν πώς εκδηλώνεται η προκατάληψη στον λόγο. Σύμφωνα με τον Billig και τους συνεργάτες του η προκατάληψη δεν είναι προϊόν ανορθολογισμού, αλλά έχει διλημματική διάσταση. Προκύπτει στην κοινωνική λογοδοσία των ανθρώπων, όταν αυτοί προσπαθούν να την αποποιηθούν.

Για τους συγγραφείς λοιπόν η σκέψη και γλώσσα είναι πάντα ρητορικά οργανωμένες. Κάθε επιχείρημα οργανώνεται ρητορικά και αποκτά τη σημασία και το περιεχόμενό του από τη θέση, την οποία επιχειρεί να «ανατρέψει». Αντίστοιχα, όπως επισημαίνει και ο Bozatzis (2003, σελ. 24) για τον Billig οι ρητορικές διαδικασίες είναι εγγενώς ιδεολογικές: οι επιχειρηματολογικές θέσεις που απαντώνται στον λόγο είναι «μέρη ευρύτερων πολιτισμικά προσδιορισμένων κοινωνικών διαμαχών». Οι κοινωνικές αυτές αντιπαραθέσεις εντάσσονται πάντα σε ένα συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο, ενώ είναι συνυφασμένες με τους «αγώνες» κάθε θέσης να γίνει ηγεμονική. Η κοινωνική επομένως λογοδοσία δομείται στο πλαίσιο αντιθετικών θεμάτων. Η ιδεολογική αναπαραγωγή εγγράφεται στην κοινωνική λογοδοσία των ομιλητών και εντοπίζεται στον λόγο με τη συγκρότηση των ρητορικών-ιδεολογικών διλημμάτων τους.

Η θεωρία των ιδεολογικών διλημάτων και η μελέτη της προκατάληψης στον λόγο δίνουν τον πολιτικό προσανατολισμό στην έρευνα μέσα από την ανάλυση των ρητορικών ιδεολογικών διλημάτων των συμμετεχόντων, καθώς κινητοποιούνται στον λόγο τους ζητήματα έμφυλων ταυτοτήτων. Τροποποιώντας τον Μποζατζή (2001, σελ. 11) μπορώ να υποστηρίξω ότι οι ηγεμονικές θέσεις για τις έμφυλες ταυτότητες επιβιώνουν ως καθημερινή ιδεολογία γιατί πληροφορούν «φυσικοποιώντας τες ένα εύρος καθημερινών πρακτικών και εννοιολογήσεων». Στη ρητορική λοιπόν του φύλου στον λόγο εργαζομένων σε Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις για τη διακίνηση και εμπορία γυναικών, αναμένεται να αποτυπωθούν ευρύτερες σύγχρονες κοινωνικές αντιπαραθέσεις για το φύλο και ρητορικά-ιδεολογικά διλήμματα των συμμετεχόντων γύρω από αυτές, καθώς αυτοί επιχειρηματολογούν για το sex trafficking.

Εξαιτίας της κεντρικής έννοιας των ιδεολογικών διλημάτων στη μεθοδολογία της έρευνας στο Κεφάλαιο 3 γίνεται εκτενής ανάλυση των εννοιών της διλημματικότητας, της ιδεολογίας και της προκατάληψης στο βιβλίο των Billig et al. (1988). Εξετάζονται επίσης ζητήματα, τα οποία συνδέονται με τη θέση του ατόμου, του κράτους και των «ειδικών» σε ζητήματα κοινωνικής λογοδοσίας, αλλά και με το πώς η προκατάληψη συνδέεται με τη φιλελεύθερη ιδεολογία.

3.2 Διλήμματα, σκέψη και κοινή λογική

Το σημείο εκκίνησης του θεωρητικού προβληματισμού των Billig et al. είναι η επισήμανση του Moscovici (1984a) ότι μία από τις πρωταρχικές υποχρεώσεις των σύγχρονων κοινωνικών επιστημών είναι η μελέτη της «σκεπτόμενης κοινωνίας». Κεντρική θέση του βιβλίου είναι η έμφαση ότι τα άτομα δεν είναι ιδεολογικά φερέφωνα μιας «αόρατης» ιδεολογίας που τα εξουσιάζει. Αντίθετα, είναι ενεργά σκεπτόμενα υποκείμενα, τα οποία επιχειρηματολογώντας, διαχειρίζονται πληθώρα ιδεολογικών διλημάτων ανάλογα με την περίπτωση. Στο πλαίσιο αυτό οι συγγραφείς υποστηρίζουν ότι η σκέψη είναι πάντα διλημματική και υλοποιείται μέσω των διλημματικών πλευρών της κοινής λογικής, αλλά και της ιδεολογίας. Η θεωρία λοιπόν των ιδεολογικών διλημάτων τονίζει τον ρόλο της επιχειρηματολογίας της «σκεπτόμενης κοινωνίας» και των «σκεπτόμενων ατόμων». Επομένως από την αρχή προτάσσεται μια διαφορετική εννοιολογηση της σκέψης ως γνωστικής και κοινωνικής λειτουργίας, σε σχέση με αυτή, η οποία προτείνονταν στη γνωστική ψυχολογία και τις κοινωνικές επιστήμες. Ενώ μέχρι τότε δηλαδή, οι αντιφάσεις παρουσιάζονταν ως «γνωστικές ασυνέχειες» (Festinger, 1957), οι οποίες έπρεπε να διορθωθούν, ώστε να επιτευχθεί η «γνωστική σταθερότητα», στην περίπτωση του Billig και των συνεργατών του, τα διλήμματα επαναπροσδιορίζονται με «θετικό πρόσημο». Τα διλήμματα δεν θεωρούνται αντιφάσεις, αλλά δομικά χαρακτηριστικά της σκέψης, χωρίς τα οποία η επιχειρηματολογία και ο διάλογος δεν θα μπορούσαν να πραγματοποιηθούν. Έτσι

σύμφωνα με τους συγγραφείς, καθώς οι άνθρωποι επιχειρηματολογούν, προσπαθούν να δικαιολογήσουν τις απόψεις τους και να ασκήσουν κριτική στις απόψεις των άλλων. Η έννοια των ιδεολογικών διλημμάτων προέκυψε από τις ενστάσεις των Billig et al. ως προς τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζεται η σκέψη, η ιδεολογία και ο λόγος των ατόμων από ένα ρεύμα της κοινωνικής και γνωστικής ψυχολογίας. Για τους συγγραφείς η σκέψη είναι κεντρικό συστατικό της κοινωνικής δράσης, τονίζοντας ότι «μια κοινωνία χωρίς σκέψη είναι είτε αδύνατη, είτε ένας απολυταρχικός εφιάλτης» (Billig et al., 1988, σελ. 149).

Την εποχή που το βιβλίο εκδόθηκε, η πλειονότητα των γνωστικών και κοινωνικών ψυχολόγων αντιμετώπιζε τα διλήμματα ως αφορμή για τη μελέτη των τρόπων με τους οποίους οι άνθρωποι καταλήγουν να παίρνουν δύσκολες αποφάσεις. Η διλημματική έκφραση, αν και συνεχώς παρούσα στην καθημερινή σκέψη των ανθρώπων, εκλαμβάνονταν με αρνητικό τρόπο. Σύμφωνα με αυτή την ανάλυση η διλημματικότητα έληγε με τη λήψη αποφάσεων. Στη γνωστική και κοινωνική ψυχολογία λοιπόν της εποχής δεν ενδιέφερε η προέλευση της διλημματικότητας, ούτε η σημασία των διλημμάτων για τη σκέψη, τον λόγο και την ανθρώπινη επικοινωνία. Το αναλυτικό ενδιαφέρον εστιάζονταν κυρίως στη διαδικασία λήψης αποφάσεων των συμμετεχόντων.

Ο Billig et al. ασκούν κριτική στη θεωρία των γνωστικών σχημάτων θεωρώντας ότι δεν εξετάζεται επαρκώς η σύνθετη διαδικασία της σκέψης. Τα άτομα κατασκευάζονται ως παθητικοί αποδέκτες μιας συγκεκριμένης ιδεολογικής παράδοσης, την οποία άκριτα ακολουθούν. Έτσι η ιδεολογία θεωρείται ένα ενιαίο σύστημα «έξω από την κοινωνία», η οποία δεν επιτρέπει την κριτική σκέψη και την αλλαγή. Διαμετρικά αντίθετος με αυτή τη θεώρηση ο Billig και οι συνεργάτες του υποστήριξαν ότι η κοινή γραμμή, η οποία συνδέει όλες τις μικρές στιγμές της καθημερινότητας σε μία ενιαία θεωρητική κατεύθυνση, είναι τα ιδεολογικά διλήμματα, κεντρικό συστατικό της σκέψης. Η γνώση αποκτιέται, επειδή είναι διαθέσιμη κοινωνικά και κτήμα όλων των μελών μιας κοινωνίας. Τα ομιλούντα υποκείμενα, όταν τοποθετούνται για ένα θέμα, χρησιμοποιούν την κοινή λογική, η οποία περιέχει τις αξίες και την κουλτούρα της κοινότητας στην οποία ανήκουν. Όπως όμως αναφέρεται στο βιβλίο, η κοινή λογική είναι αυτή, η οποία «εφοδιάζει» το άτομο με αντιθετικά θέματα, απόψεις, πεποιθήσεις και θέσεις. Η αναγνώριση από το σκεπτόμενο υποκείμενο αυτών των αντιθετικών πλευρών της σκέψης προκαλεί στον λόγο διαρκείς ιδεολογικές συγκρούσεις και διλημματικές καταστάσεις. Καθώς τα άτομα ομιλούν για τους αποδεκτούς τρόπους συμπεριφοράς ή τους αποδεκτούς κώδικες αξιών ή ηθικής, τοποθετούνται επί της ουσίας για τη φύση και τη σημασία των κοινωνικών αξιών της κοινότητάς τους. Αυτό που έχει ενδιαφέρον, είναι οι γενικές προϋποθέσεις της λήψης αποφάσεων και όχι η ίδια η λήψη των αποφάσεων. Τα πιστεύω των ανθρώπων επίσης, πρέπει να εξετάζονται «μέσα από μια κοινωνική οπτική, η οποία δεν θα υποθέτει ότι τα άτομα έχουν συστηματοποιήσει τις σκέψεις τους» (Billig et al., 1988, σελ. 20). Αυτό, το οποίο προτείνεται, είναι να αναλυθούν οι τρόποι, με τους οποίους αντιθετικά αποσπάσματα

κοινωνικής γνώσης αποκαλύπτονται στον καθημερινό λόγο και στην επιχειρηματολογία των ανθρώπων. Στο βιβλίο επισημαίνεται η ανάγκη στροφής των κοινωνικών επιστημών σε μία κατεύθυνση, στην οποία δίνεται έμφαση στην κοινωνική φύση και το περιεχόμενο της σκέψης.

Άλλη μία ένσταση του Billig και των συνεργατών του απέναντι στις κοινωνικές και φυσικές επιστήμες είναι ο τρόπος με τον οποίο αποθεώνεται ο επιστημονικός λόγος σ' αυτές. Ακόμα και όταν ασκείται κριτική στον μονοδιάστατο επιστημονικό λόγο, ο οποίος αποβλέπει σε μια τελεολογική απάντηση για τον κόσμο και τους ανθρώπους, η πίστη ότι οι κοινωνικές και φυσικές επιστήμες είναι συνδεδεμένες με την αλήθεια και την αντικειμενικότητα, η οποία είναι αμετάβλητη στο πέρασμα των χρόνων, είναι δογματική και απλουστευτική. Οι συγγραφείς του βιβλίου πιστεύουν ότι η γνώση δεν μεταδίδεται μόνο από την επιστήμη, αλλά και από τον τρόπο με τον οποίο επιχειρηματολογούν οι άνθρωποι στην καθημερινή τους ζωή. Επισημαίνουν ότι υπάρχει μια διαρκής αλληλεπίδραση ανάμεσα στην παραγόμενη επιστημονική γνώση και την κοινή λογική και ότι συνεπώς η γνώση είναι προϊόν αυτής της αλληλεπίδρασης και μετασχηματίζεται καθημερινά. Η γνώση λοιπόν είναι συνώνυμη της κοινωνικής εμπειρίας και των κοινωνικών συνθηκών και όχι ένα απλό εργαστηριακό αποτέλεσμα, το οποίο προήλθε από τις επιστημονικές αυθεντίες.

Στο βιβλίο επισημαίνεται επίσης ότι άλλο ένα πρόβλημα που οδηγεί στη μη αναγνώριση της ύπαρξης διλημμάτων στην καθημερινή ζωή και τον λόγο, είναι ο τρόπος με τον οποίο αντιμετωπίζονται οι έννοιες της ιδεολογίας και του πολιτικού στον καθημερινό λόγο. Τόσο η ιδεολογία όσο και η πολιτική ταυτίζονται συχνά με την υποκρισία και την προσποίηση, αφού τα ιδεολογικά και πολιτικά συμπεράσματα προέρχονται από δόγματα και όχι από λεπτομερή εξέταση των δεδομένων. Έτσι η λογική επιβάλλει την άποψη ότι η αλήθεια δεν πρέπει να περιέχει αντιφάσεις και διλήμματα. Μια τέτοια θεώρηση προσανατολίζει στην ιδέα ότι «η διλημματική και αντιφατική φύση της καθημερινής κοινωνικής ζωής παράγει μόνο αναληθή συμπεράσματα και επομένως, η φιλοσοφία πρέπει να είναι εχθρική απέναντί της» (Billig et al., 1988, σελ. 151).

Ο Billig και οι συνεργάτες του διαφοροποιούνται και από την κλασική μαρξιστική εννοιολόγηση της ιδεολογίας, παρόλο που εντάσσουν την πολιτική ανάλυση στον χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας, επισημαίνοντας τη διλημματική πλευρά της ιδεολογίας και της σκέψης. Οι συγγραφείς λοιπόν ασκούν κριτική και στον μαρξισμό, ο οποίος, αν και έχει ως βασικό στοιχείο του τις αντιθέσεις, δεν εξετάζει μεθοδικά τον διλημματικό λόγο. Ενώ στη διαλεκτική λοιπόν οι αντιφάσεις και οι αντιθέσεις θεωρούνται φυσικές και δεν αντιμετωπίζονται αρνητικά, δεν δίδεται η απαραίτητη σημασία στην επιχειρηματολογία. Αντίθετα, τη θέση της παίρνει η «διαλεκτική λογική», η οποία δεν επικεντρώνεται στην ανθρώπινη αλληλεπίδραση, αλλά παρουσιάζεται ως καθολικό φαινόμενο. Στο βιβλίο ασκείται κριτική στη διαλεκτική φιλοσοφία γιατί, «αντί να τοποθετήσει τις πραγματικές ιστορικές και κοινωνικές διαδικασίες της

διαλεκτικής στο επίκεντρο των προβληματισμών της, όπως έγινε στα πρώτα κείμενα του Marx και του Engels,³⁶ τελικά επέτρεψε να κυριαρχήσει στη σκηνή μια αφηρημένη λογική» (Billig et al., 1988, σελ. 151). Συστηματικά λοιπόν αποφεύγεται να αναλυθεί στη μαρξιστική σκέψη η κοινωνική ζωή ως διλημματική, ενώ «αν υπήρχε διαλεκτική, αυτή θα δομούσαν στο πλαίσιο της επιχειρηματολογίας της πραγματικής ιστορικής αλληλεπίδρασης είτε στο άμεσο, είτε στο έμμεσο διλημματικό πεδίο» (Billig et al., 1988, σελ. 162).

«Στόχος είναι να μην υπονομεύσουμε, αλλά να εξερευνήσουμε την πολυπλοκότητα του νοήματος» δηλώνουν ο Billig και οι συνεργάτες του, επισημαίνοντας παράλληλα ότι «ο λόγος συνδυάζει τη δική του θέση και αντίθεση» (Billig et al., 1988, σελ. 24). Παράλληλα οι συγγραφείς επισημαίνουν τη διλημματική φύση της κοινής λογικής, η οποία μεταβάλλεται στις διάφορες ιστορικές συνθήκες και εκφράζει σε κάθε ιστορική στιγμή τις αξίες και την κουλτούρα της κάθε κοινωνίας.

Οι συγγραφείς αναφέρονται εκτενώς σε γνωμικά και παροιμίες, οι οποίες απαντώνται σε όλους τους λαούς. Μέσα από αυτές μπορούν να περιγραφούν οι δύο αντίθετες ηθικές αξιολογήσεις ενός συμβάντος. Έτσι για παράδειγμα στα ελληνικά υπάρχει η παροιμία: «το 'να χέρι νίβει τ' άλλο και τα δυο το πρόσωπο», αλλά και η παροιμία: «όπου λαλούν πολλά κοκόρια αργεί να ξημερώσει».³⁷ Και οι δύο περιέχουν αντιθετικές εκδοχές για κοινωνικές περιστάσεις, οι οποίες συνδέονται με τη συνεργασία. Στο σημείο αυτό αναγνωρίζεται η συνεισφορά του Bacon ως φιλοσόφου, ο οποίος έκρινε ότι τα γνωμικά «προσφέρουν τους σπόρους της επιχειρηματολογίας» (Billig et al., 1998, σελ. 17).

Η σημασία των αποφθεγμάτων στη ρητορική και τους τρόπους με τους οποίους αυτά διατυπώνουν ιδεολογικά διλήμματα για τα κοινωνικά θέματα, συνδέεται με τους κώδικες αξιών και τις συνήθειες της εκάστοτε εποχής. Το περιεχόμενο του κάθε θέματος στην επιχειρηματολογία διαμορφώνει και τα διλήμματα που προκύπτουν, σε συνάρτηση με το πόσο παγιωμένα είναι η κοινή λογική σε σχέση με το αντικείμενο της συζήτησης (Billig et al., 1988).

Ο Billig και οι συνεργάτες του τονίζουν την ιδεολογική φύση της σκέψης και το σκεπτόμενο κομμάτι της ιδεολογίας, επισημαίνοντας τη διλημματική όψη της κοινής λογικής. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, η διλημματική κοινή λογική επιτρέπει τη σκέψη. Χωρίς τα αντιθετικά θέματα, τα άτομα δεν θα είχαν διλήμματα για τον κοινωνικό κόσμο και διαφορετικές πολιτικοκοινωνικές θεωρήσεις για τα κοινωνικά φαινόμενα. Όταν η προσοχή κάποιου εστιάζεται σε ένα δίλημμα, προβαίνει σε μια συλλογή επιχειρημάτων, χρησιμοποιώντας τα θετικά σημεία εναντίον των αρνητικών και το αντίθετο. Τα επιχειρήματα, τα οποία ανταλλάσσονται, δεν εξελίσσονται σε κοινωνικό κενό, αλλά στις συγκεκριμένες ιστορικές συνθήκες της εποχής και της κοινωνίας των ομιλητών. Εντάσσονται δηλαδή στην κοινή λογική των ανθρώπων, οι

36 Βλ. για παράδειγμα το: «Η Γερμανική Ιδεολογία» (1970).

37 Για να κατανοήσει καλύτερα ο αναγνώστης τις αντιθετικές εκδοχές, χρησιμοποιώ ελληνικές παροιμίες.

οποίοι συνδιαλέγονται. Εξάλλου, ο ισχυρισμός ότι τα άτομα δεν γνωρίζουν την αντίθετη πλευρά μιας θέσης, υπονοεί ότι το άτομο βλέπει μόνο μία επιλογή και συνεπώς δρα απαγορευτικά σε οποιαδήποτε απόπειρα κοινωνικής αλλαγής (Radley, 1978, όπως αναφέρεται στους Billig et al., 1988). Για τους συγγραφείς του βιβλίου η διλημματική πλευρά της σκέψης και η έννοια της κοινής λογικής επιτρέπουν όχι μόνο μια σύνθετη ανάγνωση της ιδεολογίας, και της ανθρώπινης επικοινωνίας, αλλά και τη δυνατότητα κοινωνικών αλλαγών και δράσεων, αναγνωρίζοντας τη διαρκή μετατόπιση και μεταβολή των διλημμάτων σε νέους σχηματισμούς. Ο Billig και οι συνεργάτες του διατυπώνουν επανειλημμένα τη θέση ότι η ρητορική δεξιοτεχνία ενός επιχειρήματος είναι στενά συνδεδεμένη με αυτήν της σκέψης. Υποστηρίζουν επίσης ότι δεν ενδιαφέρονται απλώς για τις διλημματικές πλευρές της κοινής λογικής, αλλά γι' αυτές τις διλημματικές πλευρές, οι οποίες έχουν ιδεολογικές ρίζες. Αυτή η διλημματικότητα επιτρέπει μια συγκεκριμένη διεξοδική ανάλυση της συγκρότησης της ιδεολογίας στον λόγο, η οποία επισημαίνει την ιστορική δημιουργία και ακολουθία της σκέψης. Οι ιστορικές συνθήκες κάτω από τις οποίες διαμορφώνεται η κοινή λογική είναι αυτές, οι οποίες διαμορφώνουν το περιεχόμενό της, τα ενδιαφέροντα, τις ιδέες και την κουλτούρα της κοινότητας. Η αλλαγή λοιπόν των ιστορικών συνθηκών προκαλεί κοινωνικούς, οικονομικούς και πολιτικούς μετασχηματισμούς, τροποποιώντας παράλληλα και το περιεχόμενο της κοινής λογικής.

3.3 Διλήμματα και ιδεολογία

Αν και «η ιδεολογία ορίζεται δύσκολα στον χώρο των κοινωνικών επιστημών» (David Mc Lellan, 1986, σελ. 1, όπως αναφέρεται στους Billig et al., 1988, σελ. 25) και «έχει προκαλέσει τις περισσότερες εννοιολογικές δυσκολίες στον χώρο αυτό» (Abercrombie, Hill and Turner, 1980, σελ. 187, όπως αναφέρεται στους Billig et al., 1988, σελ. 24) κατέχει κεντρική θέση στη θεωρία των Billig et al. Η διλημματική σκέψη είναι γνώρισμα όλων των κοινωνιών, το περιεχόμενο όμως των διλημμάτων δεν είναι σταθερό, αλλά αλλάζει σε κάθε εποχή, καθώς ο συσχετισμός διαφορετικών αντιλήψεων και αξιών οδηγεί σε διαφορετικούς διλημματικούς προβληματισμούς. Καθώς λοιπόν οι ερευνητές προσπαθούν να εξετάσουν τα κεντρικά διλήμματα της εποχής μας και ιδιαίτερα, όσα είναι ιδεολογικά, το ζήτημα της ιδεολογίας, του ορισμού και του τρόπου λειτουργίας της έρχεται αναπόφευκτα στο προσκήνιο.

Η έννοια της ιδεολογίας αποκτά λοιπόν διαφορετικές ερμηνείες στον χώρο των κοινωνικών επιστημών, καθώς η κάθε θεωρία δίνει το δικό της συγκεκριμένο ορισμό, ο οποίος επικεντρώνεται σε διαφορετικές πλευρές της λειτουργίας της.³⁸ Για

38 Για μια πιο εκτενή ανάλυση για το ρόλο της ιδεολογίας στις κοινωνικές επιστήμες και για τις διάφορες χρήσεις της βλ. Eagleton, 1991, και Billig, 1991. Βλ. επίσης Σταυρακάκη (2012) και Zizek (2009) για μια ψυχαναλυτική προσέγγιση της έννοιας της ιδεολογίας και Althusser (2008) για μια μαρξιστική ανάγνωση της ιδεολογίας.

τους Billig et al. η συζήτηση για την ιδεολογία πρέπει να εστιάζεται σε δύο κεντρικά σημεία. Το πρώτο είναι η σύνδεση ανάμεσα στην άτυπη κοινή λογική και τα επίσημα ιδεολογικά συστήματα και το δεύτερο αφορά στη διλημματική φύση της κοινής λογικής. Ως προς το πρώτο σημείο οι συγγραφείς επισημαίνουν ότι η ανάλυση και η επεξεργασία της έννοιας της ιδεολογίας δεν αφορά μόνο στα σύγχρονα φιλοσοφικά συστήματα σκέψης και δεν είναι αποκλειστικά δικό τους «προνόμιο». Οι συγγραφείς ωστόσο, υποστηρίζουν ότι αυτοί ενδιαφέρονται περισσότερο για την επίδραση του φιλελευθερισμού στη διαμόρφωση της κοινής λογικής της σύγχρονης εποχής, όπως και για τους τρόπους με τους οποίους μετασχηματίστηκαν τα «κηρύγματα» των θεωρητικών εκπροσώπων του στη σύγχρονη καθημερινή συνείδηση, αφού «οι επίσημες ιδεολογικές θεωρίες περνάν στη βιωμένη ιδεολογία της καθημερινής ζωής» (Billig et al., 1988, σελ. 26). Οι παραπάνω μετασχηματισμοί δεν έχουν μόνο μια «από πάνω προς τα κάτω» κατεύθυνση, δεν είναι δηλαδή μόνο οι φιλόσοφοι και οι επιστήμονες, οι οποίοι διαμορφώνουν την κοινή λογική, αλλά η διαδικασία είναι αμφίδρομη από τη στιγμή που διάφορα θέματα της κοινής λογικής μιας εποχής και μιας κοινωνίας ενσωματώνονται στις επιστημονικές θεωρίες. Καθώς οι άνθρωποι επιχειρηματολογούν για τα κοινωνικά ζητήματα, εκφράζεται η αλληλεπίδραση της κοινής λογικής με τις σύγχρονες διανοητικές θεωρίες. Οι θέσεις αυτές των συγγραφέων για τον διλημματικό χαρακτήρα της ιδεολογίας αντικρούουν πολλές από τις θεωρίες στον χώρο των κοινωνικών επιστημών, οι οποίες παρουσιάζουν την ιδεολογική σκέψη ως μη διλημματική.

Οι συγγραφείς θεωρούν ότι διλήμματα προκύπτουν διαρκώς από την κινητοποίηση αντιθετικών θέσεων. Τα αντιθετικά λοιπόν θέματα μπορούν να προέλθουν από πολλές πηγές, όπως στο παράδειγμα του ατόμου, που υποστηρίζει μια συγκεκριμένη θεωρητική ιδεολογία, αλλά αντιλαμβάνεται παράλληλα ότι ζει σε μια κοινωνία, όπου η ιδεολογία αυτή ακυρώνεται στην καθημερινή ζωή. Προκειμένου να προβούν σε μια εκτεταμένη συστηματική ανάλυση των ιδεολογικών διλημάτων, οι συγγραφείς του βιβλίου υποστηρίζουν ότι υπάρχουν δύο διαφορετικές έννοιες της ιδεολογίας με διαφορετικά χαρακτηριστικά. Η πρώτη είναι η «βιωμένη ιδεολογία», η οποία αναφέρεται στην ιδεολογία μιας κοινωνίας ως τρόπο ζωής (η κοινή δηλαδή λογική μιας κοινωνίας). Η δεύτερη είναι η «διανοητική ιδεολογία», το σύστημα πολιτικής, θρησκευτικής και φιλοσοφικής σκέψης των διανοουμένων και των επιστημόνων, όπως αυτό αποτυπώνεται στα πολιτικά, φιλοσοφικά, και θεωρητικά κείμενα. Ειδικότερα, στο βιβλίο παρουσιάζεται μια διεξοδική εξέταση της φιλελεύθερης ιδεολογίας, από την περίοδο του Διαφωτισμού με το σκεπτικό ότι ο φιλελευθερισμός έχει καθοριστική επίδραση στον σύγχρονο τρόπο σκέψης και στην καθημερινή ζωή. Με την ανάλυση του φιλελευθερισμού ο Billig και οι συνεργάτες του εντοπίζουν τους τρόπους, με τους οποίους τα ενδιαφέροντα των επιστημόνων και των στοχαστών αποτυπώνονται στη σύγχρονη καθημερινή συνείδηση, αλλά και το αντίστροφο. Οι συγγραφείς δεν ενδιαφέρονται μόνο για τη μετάβαση της «διανοητικής ιδεολογίας» στη «βιωμένη ιδεολογία» ή το αντίθετο. Τονίζουν ότι και οι δύο διαδικασίες είναι

εξίσου σημαντικές. «Η διάκριση ανάμεσα στη βιωμένη και τη διανοητική ιδεολογία είναι η διαφορά ανάμεσα σε μια συνείδηση που έχει σχηματιστεί και σε μία ασχημάτιστη» (Billig et al., 1988, σελ. 28) αναφέρουν οι συγγραφείς. Οι έννοιες της διανοητικής και της βιωμένης ιδεολογίας επιτρέπουν μια πραγματολογική ανάλυσή της ως δυναμικής έννοιας, η οποία εντοπίζεται και διαμορφώνεται στην επιχειρηματολογία και στον λόγο των ατόμων. Η ιδεολογία απομακρύνεται λοιπόν, όπως έχει ήδη ειπωθεί επανειλημμένα, από άλλες θεωρητικές εκδοχές, οι οποίες υποστηρίζουν ότι υπάρχει εσωτερική συνέχειά της και ότι αυτή είναι «ένα είδος γιγαντιαίου σχήματος διαθέσιμου κοινωνικά μέσω του οποίου βιώνεται ο κόσμος» (Billig et al., 1988, σελ. 29). Οι συγγραφείς ασκούν κριτική και στον Althusser (1971). Σύμφωνα με αυτούς στα κείμενα του Althusser ο τρόπος, που επιδρά η ιδεολογία στον πολίτη, παραπέμπει σε έναν υπάκουο και μη κριτικό κομφορμισμό. «Ο πιστός του Althusser είναι ένας υπάκουος πολίτης, ο οποίος ακολουθεί προκαθορισμένους κανόνες συμπεριφοράς» (Billig, et al., 1988, σελ. 31).

Στη θεωρία των ιδεολογικών διλημάτων δεν καταρρίπτεται απλώς ο μύθος της ιδεολογικής συνοχής και σταθερότητας. Για τους συγγραφείς η ανάλυση των διλημματικών στοιχείων του λόγου συντελεί στην κριτική σκέψη και τη δυνατότητα κοινωνικής αλλαγής και δράσης. Συμβάλλει επίσης η ανάλυση στην «απεμπλοκή» των ανθρώπων από την εικόνα που τους κατασκευάζει ως ιδεολογικά φερέφωνα, αντιπροτείνοντας την εικόνα των σκεπτόμενων ατόμων, τα οποία είναι συνδιαμορφωτές των ιδεολογικών κατασκευών. Ωστόσο ο Billig και οι συνεργάτες του επισημαίνουν ότι για να αναδειχθούν οι διλημματικές πλευρές της ιδεολογίας, πρέπει να εντοπιστούν τα αντιθετικά θέματα της βιωμένης και της διανοητικής ιδεολογίας, αν και συχνά οι δύο αυτές έννοιες βρίσκονται σε σύγκρουση. «Μερικές φορές το κεφάλι της βιωμένης ιδεολογίας και η καρδιά της ουτοπικής ιδεολογίας μπορεί να σπρώχνουν προς διαφορετικές κατευθύνσεις. Και όλες τις στιγμές η πιθανότητα των διλημάτων είναι παρούσα» (Billig et al., 1988, σελ. 32). Ιδεολογικά διλήμματα μπορούν λοιπόν να προκύψουν σε κάθε πλευρά της ιδεολογίας και όχι μόνο όταν διανοητική και βιωμένη ιδεολογία συγκρούονται μεταξύ τους.

3.4 Το ζήτημα του ατομισμού

Ο ατομισμός αναλύεται εκτενώς από τους Billig et al., γιατί είναι έννοια, η οποία σε σύνδεση με την πρόταξη του κράτους ως ρυθμιστικού παράγοντα της κοινωνικής ζωής, εγείρει πολλά και διαφορετικά ιδεολογικά διλήμματα. Τα διλήμματα αυτά αφορούν στην ατομική ελευθερία, τη δυνατότητα επιλογής, τα ανθρώπινα δικαιώματα, τον ορισμό της έννοιας του ατόμου, καθώς και την αλληλεπίδραση στις σχέσεις εξουσίας και ατόμου. Οι συγγραφείς επισημαίνουν επίσης ότι: «η εξίσωση του ατομισμού με την καπιταλιστική ιδεολογία στοχεύει στο να επισημανθεί η σύνδεση διανοητικής και βιωμένης ιδεολογίας» (Billig et al., 1988, σελ. 34). Ο Billig και οι συ-

νεργάτες του υποστηρίζουν ότι, μολονότι ο φιλελευθερισμός μίλησε για την ελευθερία του ατόμου να πράττει κατά το δοκούν, η κατασκευή της «ελευθερίας επιλογών» εμπεριέχει ένα κεντρικό ιδεολογικό δίλημμα. Αν ο καθένας κινείται αυθαίρετα ανάλογα με τις επιθυμίες του, τότε μπορεί να υπάρξει κοινωνική σύγκρουση με αποτέλεσμα την κατάλυση της δημοκρατίας. Έτσι ο ρόλος του κράτους ως ρυθμιστικού παράγοντα των ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων και υποχρεώσεων καταργείται. Διαμορφώνονται λοιπόν ιδεολογικά διλήμματα σχετικά με τα όρια του ατομισμού, του κράτους ως κοινωνικού ρυθμιστή, καθώς και της κοινωνικής ευθύνης των ατόμων απέναντι στους συνανθρώπους τους. Με βάση τη διάκριση ανάμεσα σε βιωμένη και διανοητική ιδεολογία, η βιωμένη ιδεολογία θέτει ως ένα σημείο φραγμούς στα όρια της ατομικής ελευθερίας με την επιβολή της κρατικής εξουσίας, ενώ με βάση το φιλελεύθερο κήρυγμα της διανοητικής ιδεολογίας, η ατομική ελευθερία είναι δικαίωμα και κοινωνικό όραμα. Παράλληλα τα διλήμματα προκύπτουν και στα διανοητικά προτάγματα του Διαφωτισμού, μέσα από τα αιτήματα για ισότητα, αδελφότητα και ελευθερία. Η εξουσία θέτει όρια στην ατομική ελευθερία των πολιτών με επιχείρημα την υπεράσπιση του δημόσιου συμφέροντος. Ενδεικτικός είναι ο τρόπος με τον οποίο επιλύεται το δίλημμα, καθώς αλληλεπιδρά άτομο και κοινωνία, διανοητική και βιωμένη ιδεολογία. «Αν υπάρχει ισότητα σε αυτό το περιβάλλον κουλτούρας, δεν πρόκειται για μια άμεση ισότητα, είναι μια ισότητα, η οποία επιτρέπει στον/στην πετυχημένο/η να είναι πιο ίσος από τους άλλους» (Billig et al., 1988, σελ. 36). Έτσι παρά και πέρα από όσα δηλώνουν τα φιλοσοφικά κείμενα των διαφωτιστών και του Βολταίρου για το δικαίωμα της ισότητας και της ελευθερίας όλων των ανθρώπων, ο Billig και οι συνεργάτες του καταδεικνύουν τον αποκλεισμό κάποιων ομάδων από τα ιδεολογικά αγαθά του Διαφωτισμού, αναφέροντας για παράδειγμα την ανισότητα των φύλων ή τον τρόπο με τον οποίο ο Βολταίρος αποποιούνταν την προκατάληψή του απέναντι στους Εβραίους.

Στις διάφορες λοιπόν περιπτώσεις, οι οποίες εμπλέκουν το θέμα της ατομικής ελευθερίας από τον διαφωτισμό μέχρι σήμερα, δεν είναι δύσκολο να εντοπιστούν στιγμές, όπου περιορίζονται ή και καταργούνται δικαιώματα συγκεκριμένων ομάδων με αφορμή το φύλο, την τάξη ή την εθνική τους ταυτότητα, εξαιτίας της πρόταξης για ισότητα, δικαιοσύνη και ελευθερία, το αλφαβητάριο των αξιών του φιλελευθερισμού. Ειδική αναφορά γίνεται στα διλημματικά ζητήματα που προκύπτουν, όταν εγείρονται θέματα οικονομικής ανέχειας. Ο Edelman (1977, όπως αναφέρεται στους Billig et al., 1988) αναφέρει ότι στη σύγχρονη εποχή το άτομο διακατέχεται από δύο αντιθετικούς μύθους για τη φτώχεια. Ο πρώτος θεωρεί ότι οι φτωχοί είναι υπεύθυνοι για την ανέχειά τους με την κινητοποίηση κατασκευών, οι οποίες παραπέμπουν στην τεμπελιά και τον αλκοολισμό, ως συνήθη χαρακτηριστικά των φτωχών κοινωνικών στρωμάτων, ώστε η φτώχεια να εξηγείται με όρους ατομικούς. Ο δεύτερος μύθος συντηρεί παράλληλα την κοινωνική θέση της φιλανθρωπίας, η οποία εκφράζει συμπάθεια και οίκτο για τους φτωχούς, θεωρώντας τους ως τα αδύναμα θύματα μιας άδικης κοινωνίας. Αυτά τα δύο θέματα είναι κατά την άποψη του

Billig και των συνεργατών του η σύγχρονη απεικόνιση του παλιού διλήμματος για τη σχέση δικαιοσύνης και οίκτου.

Όπως και στο προηγούμενο δίλημμα για τα όρια ατομικής ελευθερίας, κοινωνικής ευθύνης και κρατικού ελέγχου, έτσι και σε αυτή την περίπτωση το δίλημμα κινητοποιείται από ιδεολογικές κατασκευές για την ελεημοσύνη και την κοινωνική δικαιοσύνη. Από τη μία λοιπόν είναι καλό να δείχνεις οίκτο, αλλά από την άλλη η υπερβολική δόση ελεημοσύνης υπονομεύει την αίσθηση κοινωνικής δικαιοσύνης και ατομικής ευθύνης. Αυτές είναι σύμφωνα με τους Billig et al. οι δύο όψεις του διλήμματος. Έτσι είναι φανερό ότι οι ρίζες του διλήμματος είναι ιδεολογικές και στον διλημματικό του πυρήνα υπάρχουν θέματα από παλιότερες ιδεολογικές κατασκευές της κοινής λογικής. Επισημαίνεται επίσης ότι η συγκεκριμένη εκδήλωση του διλήμματος μπορεί να παρατηρηθεί ακόμα και στην περίπτωση, κατά την οποία οι άνθρωποι δεν αναγνωρίζουν τις επιδράσεις της ιδεολογικής τους παράδοσης. «Με αυτόν τον τρόπο τα μοτίβα της ιδεολογικής ιστορίας μπορούν να περάσουν στην σκέψη μας με έναν τρόπο, ο οποίος διασφαλίζει ότι η σκέψη δεν είναι αποκλειστικά δική μας υπόθεση» (Billig et al., 1988, σελ. 42).

3.5 Αυθεντία και ισότητα

Σε μία μη δημοκρατική κοινωνία, στην οποία η εξουσία είναι καθολικά αποδεκτή, τα διλήμματα δεν προκύπτουν τόσο εύκολα, ισχυρίζονται ο Billig και οι συνεργάτες του. Όταν όμως μια κοινωνία προβάλλει το δημοκρατικό καθεστώς και τις δημοκρατικές αξίες, τότε η θέση της εξουσίας είναι πολύπλοκη, ιδιαίτερα, όταν προωθούνται τα ιδανικά της φιλελεύθερης ιδεολογίας. Στη σύγχρονη δυτική κοινωνία λοιπόν προτάσσεται η ανάγκη για δημοκρατική διακυβέρνηση, ενώ το να μην γίνονται αποδεχτές οι δημοκρατικές αρχές, θεωρείται αρνητικό και καταδικάζεται ηθικά και κοινωνικά.

Ωστόσο, όπως υποστηρίζεται στο βιβλίο, «η εξουσία δεν διαφυλάσσεται με εξουσιαστικό τρόπο» (Billig et al., 1988, σελ. 65), αλλά αντίθετα, είναι αντικείμενο διαπραγμάτευσης. Η αποδοχή της εκ μέρους των πολιτών πρέπει να κερδίζεται με νόμιμα δημοκρατικά μέσα και όχι με αυταρχικούς τρόπους διακυβέρνησης. Έτσι παράλληλα με την άσκηση της εξουσίας η παραδοχή της ισότητας δεν αναιρείται και είναι αντικείμενο κοινωνικών και ατομικών διεκδικήσεων ανάμεσα στο κράτος και τους πολίτες του. Επομένως, η άσκηση της εξουσίας πρέπει να γίνεται όχι σε αυταρχικές συνθήκες, αλλά στο πλαίσιο της επικοινωνίας μεταξύ ίσων. Επιπλέον ιδεολογικά διλήμματα προκύπτουν, όταν ζητήματα ισότιμης πρακτικής υλοποιούνται σε ένα πλαίσιο ανισότιμης κοινωνικής δομής. Καθώς εμπλέκονται θέματα, τα οποία συνδέονται με την διακυβέρνηση και την κοινωνική συνοχή, κάθε κοινωνία προτάσσει τις δικές της αυθεντίες, τους ειδικούς, οι οποίοι αντιμετωπίζονται ως κάτοχοι

της γνώσης και ρυθμιστές της ομαλότητας του κοινωνικού συστήματος. Τα διλήμματα προκύπτουν, όταν δύο συστήματα αξιών μιας ιδεολογίας συγκρούονται και το άτομο καλείται να επιλέξει ανάμεσα σε δύο αντιθετικά θέματα της ίδιας ιδεολογίας. Στην περίπτωση των ειδικών, το δίλημμα συνδέεται με το ερώτημα για το πώς μπορεί να διαφυλαχθεί το κύρος και η εξουσία τους, χωρίς να διαταραχθεί η δημοκρατία και οι αρχές της ισότητας. Από τη μία δηλαδή αναγνωρίζεται η ισότητα κάθε ατόμου ανεξάρτητα από την κοινωνική, επαγγελματική και οικονομική του θέση και από την άλλη προκύπτουν συγκεκριμένα προβλήματα για το πώς θα «επιβληθεί» η εξουσία των ειδικών, χωρίς να καταργείται το καθεστώς ισοτιμίας και δημοκρατικής μεταχείρισης. Αυτές είναι οι δύο πλευρές του διλήμματος. Οι συγγραφείς επικαλούνται τους Wetherell, Stiven και Potter (1987), οι οποίοι ανέλυσαν εκτενώς αυτό το δίλημμα που εκδηλώνεται, καθώς οι άνθρωποι έρχονται αντιμέτωποι με τέτοια θέματα, χαρακτηρίζοντας την κατάσταση αυτή ως «ανισότιμη ισοτιμία» ή «μη αυταρχικό αυταρχισμό». Οι συγγραφείς τονίζουν ότι, όταν αυτό το καθεστώς βρίσκεται σε ισχύ, ο ειδικός καλείται να συμπεριφερθεί όχι ως αυταρχικός ηγεμόνας, αλλά ως δημοκρατικός πολίτης, ο οποίος θεωρεί ότι όλοι είναι ίσοι, χωρίς να ιεραρχεί αξιολογικά ανώτερο τον εαυτό του και τη θέση του απέναντι στους άλλους. Στο βιβλίο χρησιμοποιείται η κοινωνική μεταφορά της εικόνας του Γκιούλιμπερ και των λιλιπούτειων ανθρώπων από το βιβλίο του Graham Swift. Ο γίγαντας επιχειρεί να μη φανεί τρομακτικός στους μικροσκοπικούς ανθρώπους, προσπαθώντας να μικρύνει όσο γίνεται περισσότερο. Ωστόσο, η «υπεροχή» του δεν πρέπει να εκμηδενιστεί, γιατί τότε υπάρχει ο κίνδυνος να του επιτεθούν. Έτσι, ανάλογα με τις κινήσεις του, μπορούν να τον κατηγορήσουν για εχθρική ή φιλική συμπεριφορά. Συνεπώς, ο γίγαντας πρέπει να κινηθεί πολύ προσεκτικά. Αντίστοιχα προτείνουν οι συγγραφείς πρέπει να κινηθεί και κάθε είδους αυθεντία για να γίνει αποδεκτή και σεβαστή η εξουσία που κατέχει, αλλά και να διαφυλαχθεί παράλληλα η δημοκρατική αξία της ισότητας.

3.6 Προκατάληψη και ανεκτικότητα

Η έννοια και η διλημματική υφή της προκατάληψης είναι ένα από τα ζητήματα που πραγματεύονται οι Billig et al. Οι συγγραφείς προβαίνουν σε μία εκτενή ιστορική ανάλυση της έννοιας της προκατάληψης, επισημαίνοντας την ύπαρξη και τη χρήση του όρου στο κίνημα του Διαφωτισμού και από εκεί στον καθημερινό λόγο. Ο όρος προκατάληψη στους διαφωτιστές φιλοσόφους συνδέεται με την έννοια του ανορθολογισμού, που χαρακτηρίζει τη θρησκεία, και με τη θέση τους ότι η προκατάληψη είναι ένδειξη ανορθολογισμού και πρέπει να εκδιωχθεί από τη σκέψη και τη συμπεριφορά των ανθρώπων. Οι συγγραφείς επισημαίνουν ότι η τυπική σημασιολογική σύνδεση της προκατάληψης με τον φυλετισμό είναι φαινόμενο του 20^{ου} αιώνα. Στον χώρο της γνωστικής ψυχολογίας η προκατάληψη ερμηνεύεται ως αδυναμία του ανθρώπινου μυαλού να επεξεργαστεί και να αξιολογήσει τις πληροφορίες

ες που δέχεται. Έτσι με βάση αυτή τη θεώρηση η προκατάληψη παρατηρείται, όταν ο τρόπος, με τον οποίο συγκεντρώνονται και αξιολογούνται οι πληροφορίες, δεν είναι ορθολογικός. Οι συγγραφείς διαφοροποιούνται από την προσέγγιση αυτή της κοινωνιογνωσίας. Ασκοούν κριτική λοιπόν στην ερμηνεία της προκατάληψης ως ένα πρόβλημα «λανθασμένων» γνωστικών σχημάτων. Με αυτόν τον τρόπο υποστηρίζουν οι συγγραφείς, η προκατάληψη παρουσιάζεται ως «εχθρός» του φιλελευθερισμού, ο οποίος θεωρητικά εμποδίζει την εμφάνιση της προκατάληψης, προτάσσοντας τις αρχές της ανεκτικότητας και της ισοτιμίας. Ωστόσο, για τον Billig και τους συνεργάτες του, η προκατάληψη είναι αναπόσπαστο κομμάτι του φιλελευθερισμού, που γεννά διλήμματα. Αυτά τα διλήμματα προκύπτουν, όταν ο ομιλητής θέλει να εκφράσει αξιολογικές κρίσεις για τους άλλους, χωρίς όμως να φανεί ότι δεν σέβεται την αξία της ισότητας ή ότι είναι προκατειλημμένος.

Οι συγγραφείς θεωρούν πως η προκατάληψη περιλαμβάνει αντιθετικά θέματα, τα οποία συνδέονται με το προφίλ του ομιλητή ως ορθολογικά σκεπτόμενου ατόμου. Η αποποίηση της προκατάληψης γίνεται, προκειμένου να υποστηριχθεί ένας τρόπος σκέψης, ο οποίος σέβεται τις αρχές της ισότητας και της ισοτιμίας, όπως αυτές ορίστηκαν σύμφωνα με τη φιλελεύθερη ιδεολογία. Το να υποστηρίξει κάποιος λοιπόν ανοιχτά την προκατάληψή του για άλλες κοινωνικές ομάδες ή άτομα οδηγεί στην αποδοχή της κατάργησης της ισοτιμίας. Από την άλλη, ενώ η πλειονότητα των ανθρώπων που ζουν στη δυτική κοινωνία αποδέχονται τον ορθολογισμό και προκρίνουν την αξία της ισότητας, καθημερινά προβαίνουν σε κατηγοριοποιήσεις ανθρώπων και γεγονότων, τα οποία συμβαίνουν στο κοινωνικό περιβάλλον τους. Ο Billig λοιπόν και οι συνεργάτες του αναφέρουν ότι η προκατάληψη για τους λόγους αυτούς καταδικάζεται ηθικά στο συνομιλιακό πλαίσιο, ως πράξη μη ορθολογική. Επομένως οι ομιλητές, προκειμένου να κάνουν αξιολογικές κρίσεις για τους άλλους, χωρίς όμως να κατηγορηθούν για προκατάληψη, τη συνδέουν με τους άλλους, ενώ την ίδια στιγμή επιχειρηματολογούν για τυχόν αρνητικούς τρόπους, με τους οποίους αντιμετωπίζουν συγκεκριμένες ομάδες. «Δεν είναι δύσκολο να δει κανείς την προκατάληψη με έναν συγκριτικά μη διλημματικό τρόπο, ο οποίος θεωρεί ότι οι μη προκατειλημμένοι άνθρωποι είναι φιλελεύθεροι, υγιείς, και υπέρ της ισότητας, ενώ οι προκατειλημμένοι είναι αυτοί με τις ακριβώς αντίθετες αξίες» αναφέρουν οι συγγραφείς (Billig et al., 1988, σελ. 100). Για παράδειγμα στην ψυχολογία ο Adorno και οι συνεργάτες του (1950) προσπάθησαν να αποδώσουν στην αυταρχική προσωπικότητα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά προσωπικότητας, τα οποία παρουσιάζουν το αυταρχικό άτομο ως συντηρητικό και με πολλά συμπλέγματα. Για τους Billig et al., όμως, η προκατάληψη δεν είναι μια κλειστή έννοια με σαφή όρια, η οποία μπορεί εύκολα να συνδεθεί με συγκεκριμένα άτομα και όχι με άλλα. Οι ομιλητές, καθώς επιχειρηματολογούν για συγκεκριμένες ομάδες ή άτομα, προσπαθούν να αποποιηθούν την προκατάληψη ως κάτι, το οποίο κάνουν οι άλλοι. Παράλληλα προσπαθούν να προσδώσουν στις αρνητικές θέσεις ορθολογικά επιχειρήματα, τα οποία δικαιολογούν την οπτική τους γωνία. Στο βιβλίο γίνεται λόγος για τη διαλεκτική της προ-

κατάληψης και για τα διλήμματα που προκύπτουν, καθώς οι ομιλητές προσπαθούν να δικαιολογήσουν τον αρνητικό τρόπο, με τον οποίο βλέπουν άλλους ανθρώπους και ομάδες, χωρίς να κατηγορηθούν για προκατάληψη. Έτσι οι συμμετέχοντες υπερασπίζονται το προφίλ τους ως ανεκτικών, δημοκρατικών και φιλελεύθερων ατόμων. Ο Billig και οι συνεργάτες του θεωρούν ότι «η διαλεκτική της προκατάληψης είναι ακόμα περισσότερο δραματική στον τρόπο, που αποκαλύπτει τη σκοτεινή πλευρά της ιδεολογικής παράδοσης του διαφωτισμού» (Billig et al., 1988, σελ. 100). Προκειμένου να υποστηρίξει τις θέσεις του ο Billig και οι συνεργάτες του, αναλύουν το ίδιο το νόημα της προκατάληψης, υποστηρίζοντας ότι αυτή η πλευρά δεν έχει εξεταστεί εκτενώς στην ψυχολογία. Οι συγγραφείς ασκούν κριτική στους τρόπους, με τους οποίους οι περισσότεροι ψυχολόγοι μελετούσαν την προκατάληψη μέχρι τότε. Οι συγγραφείς αναφέρουν ότι σε έρευνες για την προκατάληψη η συνήθης προσέγγιση ήταν να εξετάζονται οι εικόνες, τις οποίες έχουν οι άνθρωποι για άλλες ομάδες, ή οι τρόποι με τους οποίους συμπεριφέρονται στα μέλη μιας άλλης ομάδας. Για τον Billig και τους συνεργάτες του η προκατάληψη δεν είναι ένας τεχνικός ορισμός, ο οποίος ερευνάται πειραματικά σε συνθήκες εργαστηρίου, αλλά μια έννοια με συγκεκριμένες ιδεολογικές επιπτώσεις, η οποία αποτυπώνεται στη συνομιλική αλληλεπίδραση των ομιλητών.

Ο Billig και οι συνεργάτες του επισημαίνουν ότι στις κοινωνικές επιστήμες η προκατάληψη παρουσιάζεται αρνητικά. Ακόμα και όσοι είναι προκατειλημμένοι απέναντι σε άλλα άτομα ή ομάδες, αναγνωρίζουν ότι ο λόγος τους δείχνει προκατάληψη και ότι θα αξιολογηθούν αρνητικά. Η αποποίηση λοιπόν της προκατάληψης με ορθολογικά επιχειρήματα είναι το σημείο εκκίνησης στην επιχειρηματολογία των ομιλητών και αυτό, το οποίο έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, είναι να εξεταστεί πώς εκφράζονται τα ιδεολογικά διλήμματα, τα οποία προκύπτουν στον λόγο μέσα από τη «διαπλοκή» προκατάληψης και ανεκτικότητας. Το κατάλληλο πλαίσιο διερεύνησης της προκατάληψης είναι για τους συγγραφείς ο λόγος, καθώς οι ομιλητές, επιχειρηματολογώντας για την πίστη τους στην ισότητα όλων των ανθρώπων, δέχονται πως υπάρχουν αντικειμενικοί λόγοι, οι οποίοι τους αναγκάζουν να διατηρούν μια συγκεκριμένη αρνητική εικόνα για τα άτομα μιας ομάδας. Η μελέτη λοιπόν των ιδεολογικών διλημάτων στον λόγο, τα οποία προκύπτουν, καθώς οι άνθρωποι προσπαθούν να αποποιηθούν την προκατάληψη απέναντι στους άλλους, είναι για τους Billig et al. η κατάλληλη μέθοδος για να μελετηθεί η διλημματική πλευρά της προκατάληψης και να αναλυθεί αυτή μέσω των συνομιλιακών αποσπασμάτων και της ερμηνείας τους. Οι συγγραφείς θεωρούν ότι η προκατάληψη, όπως και η αρχή της ισότητας και της ανεκτικότητας απέναντι στους άλλους είναι προϊόντα του Διαφωτισμού και της φιλελεύθερης ιδεολογίας.

Οι συγγραφείς επισημαίνουν και άλλη μία σημαντική διάσταση της προκατάληψης, η οποία προκαλεί αμφιθυμία. Ενώ οι βασικές αρχές του Διαφωτισμού (ισότητα, δικαιοσύνη, αλληλεγγύη) είχαν παγκόσμια απήχηση και καθολική ισχύ, η δημιουργία του έθνους-κράτους ήταν διαδικασία συγκεκριμένη και κλειστή, αφού προϋπόθετε τη διάκριση των πολιτών σε πολίτες του έθνους-κράτους και σε ξένους. Έτσι η προκατάληψη γίνεται αντικείμενο αποποίησης. Παρουσιάζεται ως μια ιδιότητα που αποδίδεται στους άλλους και την οποία το άτομο αποποιείται. Έτσι η προκατάληψη καταδικάζεται, γιατί αντιτίθεται στην ισότητα. Στο πλαίσιο της ανεκτικότητας για τους εθνικούς άλλους οι άνθρωποι αναγνωρίζουν την προκατάληψη των άλλων και την καταδικάζουν, φροντίζοντας παράλληλα να προβάλλουν το προφίλ των ορθολογικά σκεπτόμενων υποκειμένων, που δεν είναι προκατειλημμένα.

Ο Van Dijk (1984) υποστηρίζει ότι τα άτομα κατά τη διάρκεια της συνομιλίας επιχειρούν να εδραιώσουν μια θετική αυτό-εικόνα και να αποφύγουν τη διατύπωση ρατσιστικών απόψεων, που ενδέχεται να αξιολογηθούν αρνητικά. Προκειμένου οι ομιλητές να βρουν τρόπους να μιλήσουν για τυχόν αρνητικές θέσεις απέναντι σε άλλους, χωρίς να κατηγορηθούν για προκατάληψη, χρησιμοποιούν μια συγκεκριμένη ρητορική τεχνική, η οποία επιτρέπει τη διατύπωση και των δύο πλευρών. Η φράση: «Όλοι γνωρίζουμε ότι είναι κακό να είσαι ρατσιστής, αλλά η κατάσταση με τους μετανάστες δεν πάει άλλο», είναι ενδεικτική αυτής της προσπάθειας. Σύμφωνα με τον Billig (1982 και 1986b) είναι ανάγκη να αναλυθεί με λεπτομέρεια το ρητορικό περιεχόμενο και πλαίσιο της παραπάνω πρότασης. Η διπλή διατύπωση στον σχηματισμό της φράσης λειτουργεί «ως ένα είδος πρόληψης», η οποία απομακρύνει πιθανή κριτική των ακροατών. Ο δρόμος για την έκφραση ρατσιστικών ή προκατειλημμένων απόψεων επιτυγχάνεται μέσα ακριβώς από τις δηλώσεις εναντίον του ρατσισμού και της προκατάληψης επισημαίνει ο Billig και οι συνεργάτες του. Στην ανάλυση λοιπόν της προκατάληψης στον λόγο η ανάγκη υποστήριξης των φιλελεύθερων αρχών, οι οποίες προτάσσουν την ανεκτικότητα και την ισοτιμία, γίνεται η αιτία για σύνθετους μηχανισμούς κοινωνικής λογοδοσίας.

Μέσα από την άρνηση της προκατάληψης οι άνθρωποι ισχυρίζονται για παράδειγμα ότι δεν σκέφτονται ανορθολογικά, αλλά ότι οι κοινωνικές συνθήκες τους προσανατολίζουν στην υιοθέτηση θέσεων, οι οποίες μπορεί να ακουστούν προκατειλημμένες. Συνεπώς, επιχειρούν να πείσουν τον ακροατή ότι υπάρχουν πραγματικά αντικειμενικά γεγονότα, τα οποία τους κινητοποιούν να βλέπουν μία ομάδα αρνητικά και δεν εκφράζουν απλώς την προσωπική τους άποψη. «Αν οι απόψεις τους παρουσιαστούν ως λογικές και μη προκατειλημμένες, τότε θα φαίνονται δικαιολογημένες», υποστηρίζουν ο Billig και οι συνεργάτες του (Billig et al., 1988, σελ. 113).

Ένας άλλος τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι προσπαθούν να δικαιολογήσουν τις θέσεις τους αποποιούμενοι την προκατάληψη, είναι μέσω της αφήγησης ιστοριών διατυπωμένων με αφηρημένο και αόριστο τρόπο (Van Dijk, 1984). Και οι δύο τρόποι εντάσσονται στο είδος της επιχειρηματολογίας, η οποία προωθεί αντικειμενικά και ορθολογικά επιχειρήματα. Αυτού του είδους η προκατάληψη ονομάζεται από τους

συγγραφείς του βιβλίου: «δικαιολογημένη προκατάληψη»³⁹. Στη «δικαιολογημένη προκατάληψη» οι άνθρωποι αρνούνται ότι είναι ρατσιστές και προκατειλημμένοι, καθώς αφηγούνται αντικειμενικά γεγονότα, τα οποία ισχύουν ανεξάρτητα από τις προσωπικές πεποιθήσεις του καθένα. Ο Billig και οι συνεργάτες του επεσήμαναν την άμεση συνάρτηση της προκατάληψης με την κοινωνική λογοδοσία, δίνοντας έμφαση στην ανάλυση των διλημματικών πλευρών της προκατάληψης στον λόγο. Οι συγγραφείς συμπεραίνουν ότι, «αν ένα από τα θέματα της δικαιολογημένης προκατάληψης είναι η απόρριψη της προκατάληψης, τότε χρειάζεται και ένα σύμβολο αδικαιολόγητης προκατάληψης» (Billig et al., 1988, σελ. 114). Έτσι τα άτομα από τη μία πλευρά αποδέχονται την αιτιολογημένη προκατάληψη που εκφράζουν, αλλά από την άλλη την ίδια ώρα καταδικάζουν την αδικαιολόγητη και μη ορθολογική προκατάληψη των άλλων. Η λειτουργία αυτή αποδίδει την αδικαιολόγητη προκατάληψη στους άλλους και παράλληλα καταδικάζει ηθικά το ίδιο το φαινόμενο της προκατάληψης, επειδή αντιβαίνει τις αρχές της δημοκρατίας, της ισότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης, εκφράζοντας προκατειλημμένες θέσεις.

Η έννοια λοιπόν της προκατάληψης είναι στενά συνδεδεμένη με αυτήν της ισότητας. Για να είναι αποδεκτή η προκατάληψη, πρέπει να είναι διατυπωμένη με αντικειμενικά επιχειρήματα και να μην στηρίζεται απλώς στις υποκειμενικές απόψεις του ομιλητή. Ο Billig και οι συνεργάτες του αναφέρουν το παράδειγμα του εθνοκεντρισμού, όπου οι αξίες της ισότητας και της ανεκτικότητας γίνονται μέρος του «εμείς» σε ομιλητές, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι οι αξίες αυτές απειλούνται από τους άλλους. «Με αυτόν τον τρόπο τα θύματα της προκατάληψης γίνονται οι εχθροί της ανεκτικότητας» (Billig et al., 1988, σελ. 120). Οι συγγραφείς επιμένουν ότι η σύνδεση της προκατάληψης με τον εθνοκεντρισμό δεν είναι μια ατυχής στιγμή της ιστορίας, στην οποία ο ορθολογισμός έδωσε τη θέση του στον ανορθολογισμό. Αντίθετα, ο εθνοκεντρισμός θεωρείται παράγωγο του ορθολογισμού.

Στη θεωρία των ιδεολογικών διλημάτων η προκατάληψη δεν είναι μια μονοδιάστατη έννοια. Ο εντοπισμός της προκατάληψης στον λόγο, καθώς και η ανάδειξη των διλημματικών πλευρών της, οι οποίες έχουν τις ρίζες στη φιλελεύθερη ιδεολογία και τα κηρύγματα του διαφωτισμού για ισότητα, δίνουν τελικά το πολιτικό στίγμα στην ανάλυση. Έτσι καταδεικνύεται με λεπτομέρεια η σύνδεση της προκατάληψης με αντιφατικές όψεις της ίδιας ιδεολογίας.

Ολοκληρώνοντας την κριτική τους, ο Billig και οι συνεργάτες του δηλώνουν ότι το βιβλίο στοχεύει στην κριτική, αλλά όχι με έναν μονοδιάστατο τρόπο που αντιτίθεται στα πάντα χωρίς λόγο, μόνο και μόνο για τη χαρά της διαφωνίας. Στόχος είναι η μελέτη της ιδεολογίας και η σύνδεσή της με τα διλήμματα που προκύπτουν στον λόγο των ομιλούντων υποκειμένων, καθώς και η έμφαση στην πολυπλοκότητα της καθημερινής ζωής. Η θεωρία λοιπόν των ιδεολογικών διλημάτων σκοπεύει να καλύψει το κενό, το οποίο αφήνει η πλειονότητα των ερευνών για την ιδεολογία,

39 Reasonable prejudice.

που «αν και αναγνωρίζουν την έννοια της «διαλεκτικής» και της «αντίφασης», τείνουν να αντιμετωπίσουν την ιδεολογία ως μια σχετικά συγκροτημένη και εσωτερικά σταθερή κοινωνική δομή ή βάση, η οποία περιλαμβάνεται στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο» (Billig et al., 1988, σελ. 152).

Ός προς τη σχέση ιδεολογίας και καθημερινής ζωής οι Billig et al. επισημαίνουν ότι: «σε όλες τις στιγμές κάποια από τα μεγάλα θέματα της ιδεολογίας μπορεί να περνάνε μέσω των σκέψεων για τη ρουτίνα της καθημερινής ζωής. Με αυτόν τον τρόπο η ιστορία της ιδεολογίας επηρεάζει τις σύγχρονες σκέψεις και την καθημερινότητα, ενώ η ιστορία συνεχίζεται καθημερινά στην καθημερινή ζωή. Είναι αυτή η ιστορική διάσταση, η οποία διακρίνει αυτή την ανάλυση από τις περισσότερες κοινωνικές ψυχολογικές αναλύσεις» (Billig et al., 1988, σελ. 145) Όπως άλλωστε δηλώνουν και οι συγγραφείς, η επιθυμία για κοινωνική δράση και οι κοινωνικές αλλαγές, οι οποίες θα σχηματισθούν από τη δράση αυτή, δεν θα σβήσουν το διλημματικό χαρακτήρα της σκέψης και της ιδεολογίας. Θα αντικαταστήσουν απλώς τα παλιά διλήμματα με νέα. «Εν συντομία αυτό σημαίνει ότι προσπαθούμε να αλλάξουμε τις ισχύουσες απόψεις, αλλάζοντας τα πράγματα για τα οποία οι άνθρωποι μπορεί να μιλάν, να σκέφτονται, και να διαφωνούν γ' αυτά» (Billig et al., 1998, σελ. 148).

3.7 Ισότητα ή διαφορά. Το ιδεολογικό δίλημμα της έμφυλης κατηγοριοποίησης

Ο Billig και οι συνεργάτες του αναφέρονται εκτενώς στους τρόπους ερμηνείας των δύο φύλων στο πλαίσιο της προσπάθειας της ψυχολογίας και των κοινωνικών επιστημών να απαντήσουν στα διλήμματα για τα όρια του βιολογικού και του κοινωνικού φύλου. Εξετάζεται λοιπόν αναλυτικά πώς ο φιλελευθερισμός και η αξία της ισότητας εμπλέκονται στις ψυχολογικές θεωρίες της εποχής (τέλη του 1980) για τα φύλα. Οι συγγραφείς αναφέρονται στα διαφορετικά διλήμματα στην κοινωνική λογοδοσία των ανθρώπων, κάθε φορά που γίνεται αναφορά σε έμφυλες κατηγοριοποιήσεις και έμφυλες ταυτότητες. Οι συγγραφείς επισημαίνουν ότι στις δυτικές κοινωνίες δεν υπάρχει μόνο ένας τρόπος για να περιγραφεί ο κόσμος και οι άλλοι. Η αναφορά στην «κοινή ανθρώπινη φύση» για παράδειγμα επιτρέπει τη συγκρότηση μιας κοινής ταυτότητας, η οποία διαπνέεται από την αξία της ισονομίας και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Αντίθετα, αναγνωρίζεται ότι κάθε άνθρωπος είναι διαφορετικός και «ξεχωριστός». Οι δύο αυτές διαστάσεις προσανατολίζουν σε συγκεκριμένα ιδεολογικά διλήμματα, καθώς τα άτομα περιγράφουν τους εαυτούς τους και τους άλλους. Τα διλήμματα συνδέονται με την προσπάθεια των ανθρώπων να εντοπίσουν, καθώς επιχειρηματολογούν, τα όρια ανάμεσα στο ατομικό και το κοινωνικό, τα ατομικά δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των πολιτών.

Από τη μία πλευρά, λοιπόν, στο πλαίσιο της παράδοσης του Διαφωτισμού όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι, από την άλλη, όμως, καλούνται να περιγράψουν τους ίδιους και

τους άλλους, κάνοντας χρήση πολλαπλών και διαφορετικών κατηγοριοποιήσεων με το φύλο να είναι μία από τις σημαντικότερες και ευρύτερα διαδεδομένες. Η παραδοχή περί κοινής ανθρώπινης φύσης ενοποιεί την ανθρώπινη εμπειρία και προωθεί την εικόνα ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι, με αποτέλεσμα να μη γίνεται αποδεκτή η θεωρία της διαφορετικότητας των φύλων. Παράλληλα στην ψυχολογία υπήρχαν την εποχή που γράφτηκε το βιβλίο, το 1988, δύο βασικές θεωρητικές προσεγγίσεις για τα φύλα. Η πρώτη προωθούσε τη θέση ότι κάθε άτομο είναι διαφορετικό και επεσήμανε την ανάγκη ανάδειξης των διαφορετικών χαρακτηριστικών του κάθε ανθρώπου, τα οποία τον διαφοροποιούν από τους άλλους (Bem, 1974). Η δεύτερη επικεντρώνονταν στα διαφορετικά χαρακτηριστικά του φύλου, προβαίνοντας σε κατηγοριοποιήσεις σε μια προσπάθεια να βρει τις ομοιότητες και τις διαφορές των φύλων και να τις ερμηνεύσει με βάση τη βιολογία, την κοινωνικοποίηση ή τον συνδυασμό και των δύο (Kessler and McKenna, 1978, Deaux et al., 1985). Η έμφαση στη διαφορετικότητα του ανθρώπου συνδέεται με τις θεωρίες ατομικισμού, ο οποίος στο πλαίσιο της φιλελεύθερης ιδεολογίας προάγει την ιδέα για την «ξεχωριστή προσωπικότητα» του κάθε ατόμου. Έτσι λαμβάνοντας υπόψη την έμφαση στις δυνατότητες του κάθε ατόμου, υποστηρίζεται η ισότητα όλων των ανθρώπων, αλλά και η διαφορετικότητά τους. Στα τέλη του 1980 επικρατούσε λοιπόν η θέση στην κοινωνική ψυχολογία ότι οι άνθρωποι θα πρέπει να αντιμετωπίζονται με βάση τα ατομικά τους χαρακτηριστικά και όχι το φύλο τους (Bem, 1974). Ας σημειωθεί εδώ για παράδειγμα ότι η προσέγγιση των ατομικών διαφορών, η οποία τονίζει την ποικιλία και τη διαφορετικότητα της ανθρώπινης εμπειρίας, δεν θεωρείται στην κοινή λογική μόνο ως δεδομένο, το οποίο να αξιολογείται θετικά από όλους, αλλά και ως κοινωνικό όραμα μιας δημοκρατικής κοινωνίας.

Η διαφοροποίηση όμως των ανθρώπων γίνεται συχνά και με όρους φύλου και επιτυγχάνεται με εκείνα τα κοινωνικά χαρακτηριστικά, τα οποία αποδίδονται σε κάθε φύλο. Τα χαρακτηριστικά αυτά επιδρούν και διαμορφώνουν το πλαίσιο επικοινωνίας και αλληλεπίδρασης των δύο φύλων. Ωστόσο, η αναφορά σε γυναικεία και αντρικά χαρακτηριστικά καταργεί την έννοια της ισότητας όλων των ανθρώπων, από τη στιγμή που προτάσσεται το φύλο ως παράγοντας διαφοροποίησης. Στην περίπτωση λοιπόν αυτή επισημαίνουν οι συγγραφείς του βιβλίου, προκύπτει άμεσα το δίλημμα του τρόπου με τον οποίο θα αιτιολογηθούν απόψεις, οι οποίες δέχονται τη διαφοροποίηση των φύλων, χωρίς να παραβιαστεί η αξία της ισότητας. Συχνά λοιπόν διατυπώνονται θέσεις και επιχειρήματα, οι οποίες αποδέχονται τη διαφορά των φύλων, ενώ παράλληλα μπορεί να επικροτείται η αρχή ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι ανεξάρτητα από το φύλο, την τάξη και την εθνική τους ταυτότητα. Η ηθική ένταση ανάμεσα στις αξίες της ισότητας και του ατομισμού από τη μία και στους ισχυρισμούς για τη διαφορά των φύλων από την άλλη εκφράζεται, σύμφωνα με τους συγγραφείς, στις συζητήσεις για το ρόλο της έμφυλης κοινωνικοποίησης. Αυτή θεωρείται εμπόδιο της ατομικότητας, γιατί το φύλο ορίζει τους αποδεκτούς ρόλους και συμπεριφορές, ενώ παράλληλα αμφισβητείται ως «μη αληθινή», αφού δεν σέ-

βεται τις αξίες της ισότητας και της ατομικής διαφοράς. Τα διλήμματα παραμένουν, γιατί η άρνηση δεν μπορεί να αποσιωπήσει την ύπαρξη της έμφυλης διαφοροποίησης, καθώς και την κοινωνική σημασία που δίνεται στο φύλο. Η υπόθεση της κοινής λογικής ότι κάθε άτομο είτε είναι «άντρας», είτε «γυναίκα», θεωρείται αδύνατο να μην υπαχθεί σε αυτή την κατηγορική υπαγωγή, είναι παρούσα στις βιολογικές και κοινωνικές επιστήμες, αλλά και στην καθημερινή σκέψη και επικοινωνία. Ο Billig λοιπόν και οι συνεργάτες του υποστηρίζουν ότι, μερικές φορές η αναφορά στην ανθρώπινη φύση, διαμορφώνει το δίλημμα σχετικά με το πώς είναι εφικτή η έμφυλη κατηγοριοποίηση και αξιολόγηση, χωρίς ωστόσο να παραβιάζεται η αρχή της κοινής λογικής ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ίσοι.

Προκειμένου να εξηγήσουν τη λειτουργία των διλημάτων φύλου ο Billig και οι συνεργάτες του, αναφέρουν παραδείγματα από το χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας, περιγράφοντας δύο διαφορετικές προσεγγίσεις σχετικά με την έμφυλη κατηγοριοποίηση και τον τρόπο, με τον οποίο αυτή ερμηνεύεται. Αναφέρονται έτσι σε ένα μέρος της κοινωνικής ψυχολογίας, η οποία υποστηρίζει ότι υπάρχουν έμφυλες κατηγορίες, οι οποίες παραμένουν αναλλοίωτες σε όλες τις δυτικές κοινωνίες, αποδεχόμενη τη διαφορά των φύλων. Οι συγγραφείς αναφέρουν ως παράδειγμα αυτού του μοντέλου το ότι σε πολλές ποσοτικές έρευνες, με τη μορφή ερωτηματολογίου, οι συμμετέχοντες οφείλουν να συμπληρώσουν αν είναι άντρες ή γυναίκες, χωρίς να προβληματιστούν για το περιεχόμενο της κατηγορίας και τις συνέπειές της (Williams και Bennett, 1975).

Οι συγγραφείς αναφέρουν τις δύο κύριες προσεγγίσεις για το φύλο: αυτήν, η οποία θεωρούσε ότι τα δύο φύλα διαφέρουν, και αυτή, η οποία υποστηρίζει ότι ανεξάρτητα από το φύλο κάθε άνθρωπος είναι διαφορετικός. Στον φεμινιστικό χώρο η McFadden (1984) επεσήμανε αντίστοιχα, φεμινιστικές θεωρίες, οι οποίες ελαχιστοποιούν την ύπαρξη έμφυλων διαφορών, υποστηρίζοντας την διαφοροποίηση των ατόμων και θεωρίες, οι οποίες αντίθετα, υποστηρίζουν την ξεχωριστή φύση των γυναικών και της γυναικείας ευαισθησίας.

Ωστόσο ο Billig και οι συνεργάτες του επισημαίνουν ότι η αιτιολόγηση οποιασδήποτε θέσης για το φύλο κινητοποιεί ιδεολογικά διλήμματα, τα οποία στηρίζονται στα αντιθετικά θέματα της έμφυλης κατηγορικής υπαγωγής και του επιχειρήματος για την ισότητα όλων των ανθρώπων. Επιχειρώντας λοιπόν να διαχειριστούν αυτό το δύσκολο ιδεολογικό δίλημμα αν είμαστε ίσοι ή διαφορετικοί, το οποίο θέτει ζητήματα ισότητας ή έμφυλης διαφοράς, νέες θέσεις και νέα διλήμματα προκύπτουν στη λογοδοσία των ομιλητών, τα οποία χρειάζονται ανάλυση.

Έτσι λοιπόν παρά το πρόταγμα της ισότητας η έμφυλη κατηγοριοποίηση διατηρεί, όπως έχει ήδη ειπωθεί, «γερές ρίζες» στις καθημερινές συνομιλίες των ανθρώπων για τα φύλα. Οι Billig και οι συνεργάτες του επισημαίνουν για παράδειγμα ότι διατηρούνται κατασκευές, οι οποίες αναπαράγουν την έμφυλη διαφοροποίηση. «Συνεπώς γεννιέται το ερώτημα πόσο πολύ μπορεί κάποιος να προβεί σε γενικεύσεις για τα άτομα. Τόσο το ερώτημα αυτό, όσο και οι απαντήσεις που προσφέρο-

νται, έχουν ιδεολογικές ρίζες, γιατί η κατασκευή των έμφυλων κατηγοριών δύσκολα μπορεί να ιδωθεί *in vacuo*, *ξεχωριστά από την ιδεολογία και την κοινωνική εξουσία*» (Billig et al., 1988, σελ. 6). Στα διαφορετικά λοιπόν συνομιλιακά πλαίσια για το φύλο, κάνουν την εμφάνισή τους διλήμματα για τη σχέση ισότητας και έμφυλης διαφοροποίησης, καθώς επίσης και αξιολογικές κρίσεις για τα φύλα.

Ο Billig και οι συνεργάτες του επισημαίνουν επανειλημμένα ότι οι προβληματισμοί για το φύλο δεν μπορεί να είναι σταθεροί και αμετάβλητοι, αλλά αντίθετα, στο συνομιλιακό πλαίσιο της κάθε περίπτωσης περιέχονται διλημματικά στοιχεία, τα οποία κινητοποιούνται ανάλογα με το κάθε θέμα και το είδος της επικοινωνίας. Οι θέσεις για τις ατομικές διαφορές ή την «κοινή ανθρώπινη φύση» δεν είναι ασύνδετες μεταξύ τους, αλλά μπορεί να κινητοποιηθούν λιγότερο ή περισσότερο ανάλογα με την περίπτωση. Επομένως, διαφορετικά διλήμματα με διαφορετικό περιεχόμενο κινητοποιούνται και χρήζουν συγκεκριμένης ανάλυσης, προκειμένου να εντοπιστούν οι ιδεολογικές τους αφετηρίες, ανάλογα πάντα με τις ιδεολογικές νόρμες της εποχής και τον τρόπο με τον οποίο αυτές γίνονται αντιληπτές από το άτομο. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, η αποδοχή της έμφυλης πραγματικότητας, αντί να αντιπροσωπεύει μια πλευρά της κοινωνικής συνείδησης ή να συνδέεται με ένα ξεκάθαρο σύστημα πεποιθήσεων, μπορεί να συνυπάρχει με συγκρουόμενες κατασκευές για την ανθρώπινη φύση. Η αποδοχή λοιπόν του διλημματικού στοιχείου σε θέματα φύλου, μπορεί σύμφωνα με τους Billig et al. να μην αφορά μόνο στη φεμινιστική ρητορεία, αλλά να είναι κοινό σε κάθε συνομιλία στην οποία εμπλέκονται ζητήματα φύλου. Είναι μάλιστα αναμενόμενο στο πλαίσιο του ιδεολογικού διλήμματος «ίσοι-διαφορετικοί» να κινητοποιηθούν αντικρουόμενα μεταξύ τους θέματα. Επισημαίνεται μάλιστα από τους συγγραφείς ότι στις έρευνες της κοινωνικής ψυχολογίας, οι οποίες υποστηρίζουν διαφορετικές προσεγγίσεις για τις έμφυλες διαφορές, η μονοδιάστατη προσέγγιση εμποδίζει τους ερευνητές από το να εντοπίζουν τον διλημματικό χαρακτήρα των λόγων για την ανθρώπινη φύση και τις σχέσεις των δύο φύλων, παρόλο που το διλημματικό στοιχείο θα έπρεπε να είναι η βάση της ανάλυσης. Οι συγγραφείς επισημαίνουν επομένως ότι τα ζητήματα έμφυλων ταυτοτήτων χρησιμοποιούνται ανάλογα με τις ρητορικές ανάγκες των ακροατών, ενώ αντίστοιχα τροποποιούνται και διαμορφώνονται και τα νοήματα, τα οποία συνδέονται με τις αξίες της ελευθερίας και της ισότητας.

Οι συγγραφείς αναφέρουν ότι μέλημα των ομιλητών στην καθημερινή επικοινωνία είναι να διατυπώσουν τις θέσεις τους για τις έμφυλες διαφορές, χωρίς να αμφισβητηθεί η αρχή της ισότητας και να κατηγορηθούν για προκατάληψη. Οι ομιλητές εμπλέκονται επίσης σε διλήμματα σχετικά με τους τρόπους, με τους οποίους θα επιχειρηματολογήσουν υπέρ των έμφυλων διαφορών, επιλέγοντας είτε το επιχείρημα του αντικειμενικού γεγονότος «έτσι είναι η φύση», είτε τη θεωρία της κοινωνικής κατασκευής με αναφορές στην κοινωνικοποίηση. Η επιχειρηματολογία των ομιλητών ποικίλλει ανάλογα με την επικοινωνιακή κατάσταση και προκαλεί νέα διλήμματα για τις έμφυλες σχέσεις.

Ο Billig και οι συνεργάτες του αναφέρονται σε τρεις τρόπους, με τους οποίους η διάκριση ανάμεσα στο φύλο και τις ατομικές διαφορές αντιμετωπίζονται στον καθημερινό λόγο. Ο πρώτος εστιάζεται στις ατομικές ελευθερίες και τη δυνατότητα του ατόμου να αναπτυχθεί ελεύθερα χωρίς καταπίεση, αναπτύσσοντας το ανθρώπινο δυναμικό του. Ο δεύτερος υποστηρίζει την ισότητα των δύο φύλων παρά τις διαφορές τους και αναφέρονται στους Gergen and Gergen (1987), οι οποίοι χρησιμοποίησαν τον όρο «μύθοι ενοποίησης» (unification myths) για να προσδιορίσουν αυτή την αφήγηση από την ατομικότητα στη συλλογικότητα. Τέλος, ο τρίτος αναφέρεται στα ετερόφυλα ζευγάρια και προτάσσει το επιχείρημα ότι οι διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα είναι αυτές, οι οποίες προκαλούν την έλξη των φύλων μεταξύ τους.

3.8 Επίλογος

Ο τρόπος με τον οποίο ερμηνεύουν στην κριτική τους οι μεταμοντέρνες φεμινίστριες το sex trafficking, που παρουσιάστηκε στο Κεφάλαιο 1, ακολουθεί την κλασική μαρξιστική θεωρία. Έτσι η ιδεολογία σ' αυτές θεωρείται μονοδιάστατα «ψευδής συνείδηση», η οποία επιβάλλεται στα άτομα από τους πολιτικούς και κοινωνικούς θεσμικούς φορείς εξουσίας. Αυτή η ανάγνωση της ιδεολογίας, η οποία υπονοεί ότι οι άνθρωποι είναι ιδεολογικά «φερέφωνα», παρουσιάζεται ως «αντικειμενική αλήθεια». Σύμφωνα λοιπόν με τις κριτικές των φεμινιστριών, στις κυρίαρχες εκδοχές του sex trafficking οι αλλαγές στον τρόπο κατανόησής του θα «επιτευχθούν» με την κριτική του αποδόμηση σε θεωρητικό επίπεδο. Μια τέτοια προσέγγιση «μυθοποιεί» επίσης τον ρόλο του ερευνητή, ο οποίος θεωρείται υπεύθυνος για την αποδόμηση του sex trafficking. Ως «διαφωτιστής», ο ερευνητής «οφείλει» να «γκρεμίσει» την «ψευδή συνείδηση» της κοινής γνώμης για το sex trafficking και να εκθέσει την «αληθινή» διάστασή του. Μία άλλη διαφορά στην προσέγγιση της έννοιας της ιδεολογίας ανάμεσα στην παρούσα εργασία και τα μεταμοντέρνα φεμινιστικά κείμενα για το sex trafficking, τα οποία επιχειρούν να ανατρέψουν τις ηγεμονικές κατασκευές του, είναι η αντιμετώπιση της ιδεολογίας ως συγκροτημένης, αμετάβλητης έννοιας. Αυτή η ανάγνωση της ιδεολογίας εκλαμβάνει τις αντιφάσεις γύρω από το sex trafficking ως συστατικό στοιχείο της ψευδούς διάστασης του φαινομένου. Οι αντιφάσεις λοιπόν είναι το σημείο εκκίνησης για την άσκηση κριτικής με στόχο την πρόταξη άλλων ριζοσπαστικών κατασκευών για τη «γυναίκα θύμα» και το φαινόμενο του sex trafficking. Σύμφωνα λοιπόν με τις φεμινίστριες συγγραφείς, οι αντιφάσεις στις διάφορες εκδοχές του sex trafficking είναι απόδειξη της αναλήθειας με την οποία κατασκευάζεται το φαινόμενο. Σε αυτή την έρευνα και με βάση τη θεωρία των ιδεολογικών διλημμάτων, που παρουσιάστηκε, προτείνεται μια άλλη ανάγνωση της ιδεολογίας, η οποία προτάσσει τη διλημματικότητα ως κεντρικό συστατικό της.

Η αντίφαση σ' αυτήν την ανάγνωση δεν θεωρείται έννοια προβληματική. Αντίθετα, προβάλλεται ως κυρίαρχη συνιστώσα της σκέψης και της ιδεολογίας. Επομένως, η ανάλυση του sex trafficking στην παρούσα εργασία δεν προσπαθεί να εντοπίσει τα αντιφατικά θέματα στον λόγο των συμμετεχόντων και να τα «ανασκευάσει». Ούτε η κριτική αναφέρεται στις «προβληματικές κατασκευές» για το sex trafficking, οι οποίες βρίσκονται σε διάσταση με άλλες εκδοχές πιο αποδεκτές. Αντίθετα, στην παρούσα έρευνα υποστηρίζεται ότι η μελέτη της ιδεολογικής συγκρότησης στον λόγο επιτυγχάνεται μέσα από την ανάλυση της κινητοποίησης αντιθετικών θεμάτων της κοινής λογικής στο συνομιλιακό πλαίσιο. Τα αντιθετικά αυτά θέματα εγείρουν ρητορικά-ιδεολογικά διλήμματα, τα οποία οι συμμετέχοντες καλούνται να διαχειριστούν. Η παρούσα έρευνα αποδέχεται λοιπόν το θεωρητικό πλαίσιο του Billig και των συνεργατών του. Η θεωρία των ιδεολογικών διλημμάτων επισημαίνει ότι η ανάλυση της αντίφασης και των αντιθετικών θεμάτων, τα οποία κινητοποιούνται ως διλήμματα της κοινής λογικής «ευνοεί» μια πολιτική οπτική στη μελέτη των ιστορικών διαδρομών, που έχουν οι ιδεολογικές κατασκευές στον λόγο. Ενώ λοιπόν τα αντιθετικά θέματα εκλαμβάνονται στις φεμινιστικές προσεγγίσεις, οι οποίες παρουσιάστηκαν στο Κεφάλαιο 1, ως αντιφάσεις που χρήζουν επίλυσης, στην ανάλυση της παρούσας εργασίας οι ιδεολογικές αντιθετικές πλευρές δεν ερμηνεύονται ως αντιφατικές όψεις της πραγματικότητας. Αντίθετα, θεωρούνται συμπληρωματικά στοιχεία της κοινής λογικής, όπου ο εντοπισμός και η ανάλυση της λειτουργίας τους στον λόγο επιτρέπουν την ανίχνευση των ιδεολογικών διαδρομών ως προς το sex trafficking και την έμφυλη διάστασή του.

Η επισήμανση των Billig et al. για τη διλημματικότητα της ιδεολογίας αποτελεί κεντρικό άξονα του βιβλίου καθώς επιχειρείται η διερεύνηση των έμφυλων κατασκευών στους λόγους για το sex trafficking. Την κατευθύνει επίσης και στις ιδεολογικές-ιστορικές διαδρομές μέσα από τις οποίες συγκροτούνται οι κατασκευές αυτές. Έτσι για την έρευνα αυτή, η θέση των Billig et al. προσανατολίζει την ανάλυση στον εντοπισμό των ιδεολογικών διλημμάτων, τα οποία συγκροτούνται στον λόγο των συμμετεχόντων, καθώς αυτοί επιχειρηματολογούν για το sex trafficking. Γι' αυτό οι συμμετέχοντες δεν θεωρούνται παθητικοί δέκτες των ιδεολογικών επιδράσεων. Αντίθετα, αντιμετωπίζονται ως συνδιαμορφωτές των ιδεολογικών κατασκευών και διλημμάτων. Η ιδεολογία λοιπόν ως έννοια δεν δομείται έξω από τον λόγο των ανθρώπων, οι οποίοι συμμετέχουν, αλλά έχει έννοια διλημματική και συγκροτείται στη συνομιλιακή περίπτωση.

Στο πλαίσιο της θεωρίας των ιδεολογικών διλημμάτων η παρούσα έρευνα αντιμετωπίζει τους ομιλητές ως συνδημιουργούς των ιδεολογικών κατασκευών για το sex trafficking. Συνεπώς, τα όσα υποστηρίζουν δεν είναι μόνο η υποκειμενική τους άποψη. Αντίθετα, επισημαίνεται ότι στην επιχειρηματολογία τους οι συμμετέχοντες εκφράζουν τη διλημματικότητα της κοινής λογικής ως προς το ζήτημα του sex trafficking και των έμφυλων ταυτοτήτων, οι οποίες κινητοποιούνται, καθώς αυτοί αναφέρονται σ' αυτό. Επίσης, εκτός από την παρουσίαση του ομιλητή ως περίτε-

χνου συνομιλητή-συνδιαμορφωτή ιδεολογικών εκδοχών για τα κοινωνικά ζητήματα, η παρούσα έρευνα υιοθετεί και την οπτική των Billig et al. για την κινητοποίηση του/της ερευνητή/ερευνητριάς στην ανάλυση των ιδεολογικών διλημάτων. Αυτός/αυτή που διεξάγει την ανάλυση, δεν βρίσκεται σε πλεονεκτική θέση ισχύος, η οποία του/της επιτρέπει την κριτική ανάγνωση όσων λένε τα ερευνητικά υποκείμενα. Αντίθετα, είναι οι ίδιοι οι συμμετέχοντες, οι οποίοι προτάσσουν στον λόγο τους αυτό, το οποίο θεωρούν σημαντικό ή όχι. Έτσι τα ιδεολογικά διλήματα είναι αντικείμενο διαχείρισης των ομιλητών, καθώς και διαδικασία ερμηνείας της ερευνητριάς. Παράλληλα με βάση όσα παρουσιάστηκαν για τη θεωρία των ιδεολογικών διλημάτων σε αυτό το Κεφάλαιο, ο ερευνητής εντάσσει στη ρητορική του ανάλυση και τον δικό του λόγο, καθώς αλληλεπιδρά συνομιλιακά με τους συμμετέχοντες. Η θεωρία των ιδεολογικών διλημάτων και η λογοκοινωνιοψυχολογία δίνουν ισότιμη έμφαση στην ανάλυση όχι μόνο του λόγου των συμμετεχόντων, αλλά και του ερευνητή που διεξάγει την έρευνα. Αυτό είναι άλλο ένα σημείο διαφοροποίησης της παρούσας έρευνας από τις κριτικές φεμινιστικές προσεγγίσεις του Κεφαλαίου 1 για τις κατασκευές του sex trafficking. Στις κατασκευές αυτές οι ερευνητές έχουν τον αποκλειστικό ρόλο καθορισμού των ερμηνευτικών σχημάτων, καθώς και το πεδίο για να αποφασίσουν τι θα ειπωθεί και με ποιο τρόπο, «αποσιωπώντας» έτσι τη δυνατότητα ενεργητικότερης εμπλοκής των συμμετεχόντων στην έρευνα.

Σε αντιστοιχία με τη θεωρία των ιδεολογικών διλημάτων των Billig et al., η ανάλυση της παρούσας έρευνας δεν είναι, όπως έχει ειπωθεί ήδη, αποτέλεσμα ερμηνευτικής προσέγγισης στο πλαίσιο μιας ανάλυσης περιεχομένου. Αντίθετα, ο αναλυτικός «καμβάς» στον οποίο εκτίθενται τα ιδεολογικά διλήματα και οι κατασκευές για το sex trafficking, είναι ο λόγος των συμμετεχόντων και τα συγκεκριμένα συνομιλιακά αποσπάσματα, τα οποία επιλέγονται για να αναλυθούν. Αναλυτικός «καμβάς» είναι επίσης και οι ιδεολογικές έμφυλες κατασκευές, οι οποίες κινητοποιούνται, καθώς το άτομο έρχεται αντιμέτωπο με διαφορετικά ρητορικά-ιδεολογικά διλήματα. Ο λόγος λοιπόν δεν είναι μόνο η αφορμή για ερμηνευτικές προτάσεις-κριτικές του ερευνητή, αλλά το αντικείμενο της συγκρότησης των διλημάτων και το αναλυτικό πεδίο της παρούσας έρευνας.

Η έννοια της προκατάληψης, έτσι όπως αναλύθηκε από τους συγγραφείς των ιδεολογικών διλημάτων, κυρίως σε σχέση με την αποποίησή της στον λόγο των ατόμων, ως ένδειξη ανορθολογισμού, εντάσσεται στους ερευνητικούς προβληματισμούς αυτού του βιβλίου. Συνεπώς θα εξεταστεί αναλυτικά πώς οι συμμετέχοντες διαχειρίζονται τα διάφορα διλήματα, καθώς προβαίνουν σε αξιολογικές κρίσεις για τη «γυναίκα-θύμα», αποφεύγοντας παράλληλα να κατηγορηθούν για προκατειλημμένη στάση και ανορθόλογο τρόπο σκέψης. Η αποποίηση λοιπόν της προκατάληψης ως ρητορικού διακυβέματος των ομιλητών, καθώς εκθέτουν την επιχειρηματολογία τους για το sex trafficking και τους «πρωταγωνιστές» του, είναι ένα από τα κεντρικά υπό εξέταση ερευνητικά ερωτήματα.

Οι Billig et al. επεσήμαναν στο βιβλίο τους ότι τα ιδεολογικά διλήματα κοινής

λογικής έχουν ιστορικές βάσεις στο τρίπτυχο αξιών της φιλελεύθερης ιδεολογίας: ισότητα, αλληλεγγύη και κοινωνική δικαιοσύνη. Αυτό αναγνωρίζεται και από τις μεταμοντέρνες φεμινίστριες, οι οποίες ασκούν κριτική στη «θυματοποίηση» των γυναικών στο sex trafficking. Αυτές υποστηρίζουν ότι το πολιτικό στίγμα στους λόγους της συντηρητικής Δεξιάς για το sex trafficking προέρχεται από τη φιλελεύθερη ιδεολογία και τους λόγους για ισότητα και κοινωνική δικαιοσύνη. Ωστόσο, η προσέγγιση των Billig et al. και αυτή των μεταμοντέρνων φεμινιστριών διαφοροποιούνται ως προς τον τρόπο, με τον οποίο αντιμετωπίζουν τη φιλελεύθερη ιδεολογία. Στην πρώτη περίπτωση επισημαίνεται ότι ο φιλελευθερισμός δημιουργεί πολλαπλά ιδεολογικά διλήμματα, ενώ στη δεύτερη επικρατεί μια διάθεση αξιολογική απέναντί του. Έτσι στις μεταμοντέρνες φεμινίστριες, ο φιλελευθερισμός απεικονίζεται ως αποκλειστικός «υπεύθυνος» για τις «ψευδείς» εκδοχές του sex trafficking. Ο φιλελευθερισμός λοιπόν σε μια τέτοια ανάγνωση θεωρείται υπεύθυνος για τη θυματοποίηση των γυναικών στο sex trafficking, για την ηθική κατακραυγή της πορνείας και για θέσεις, οι οποίες αναπαράγουν τη διαφορά των δύο φύλων. Επομένως στο ερμηνευτικό σχήμα των μεταμοντέρνων φεμινιστριών ο φιλελευθερισμός είναι μια πολιτική ιδεολογία, η οποία θα πρέπει να αντικατασταθεί από άλλη. Στη μελέτη αυτή ο στόχος δεν είναι απλώς η διατύπωση μιας θεωρητικής μορφής για τη φιλελεύθερη ιδεολογία. Αντίθετα, η έρευνα επιδιώκει να αναδείξει αν και με ποιους τρόπους η ιδεολογία του φιλελευθερισμού επιδρά στις κατασκευές για το sex trafficking και στη διαμόρφωση ρητορικών-ιδεολογικών διλημάτων. Η θεωρητική στάση της παρούσας έρευνας δομείται λοιπόν με βάση το επιχείρημα του Billig και των συνεργατών του ότι το περιεχόμενο του κοινωνικού διαλόγου έχει συγκεκριμένες ιδεολογικές και ιστορικές προεκτάσεις, επειδή ακριβώς τα θέματα, στα οποία αναφέρονται οι ομιλητές, κατασκευάζονται διά μέσου της ιστορίας του διαλόγου αυτού και των κοινωνικών αντιπαραθέσεων. «Με αυτόν τον τρόπο η κοινωνική διαδρομή της ιδεολογίας χαρτογραφείται στην ατομική συνείδηση» (Billig et al., 1988, σελ. 7).

Με τη μεθοδολογική και θεωρητική προσέγγιση των Billig et al., ο λόγος των συμμετεχόντων θεωρείται ο πυρήνας της ανάλυσης. Η θέση ότι το άτομο αλλάζει θέσεις και ασκεί κριτική στις διάφορες εκδοχές του κόσμου και των ιδεών, αναδεικνύει τον διλληματικό χαρακτήρα της σκέψης και του λόγου. Δίνει επίσης αυτή η θέση, πολιτική διάσταση σε κάθε κοινωνική έρευνα, η οποία εφαρμόζει αυτή την προσέγγιση, τονίζοντας τη δυνατότητα κοινωνικής δράσης και αλλαγών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Συνθέτοντας το μεθοδολογικό πλαίσιο αναφοράς: ανάλυση λόγου, λογοψυχολογία και κριτική λογοκοινωνιοψυχολογία

4.1 Εισαγωγή

Στο προηγούμενο Κεφάλαιο εξετάστηκε η θεωρία των ιδεολογικών διλημάτων του Billig και των συνεργατών του (1988). Η θεωρία τους επιτρέπει στην παρούσα έρευνα μια πολιτική λογο-αναλυτική πρακτική στη διερεύνηση των έμφυλων κατασκευών στον λόγο των εθελοντών ως προς το sex trafficking, μέσα από τη διλημματική προσέγγιση της ιδεολογίας στον λόγο. Στο Κεφάλαιο 4 παρουσιάζονται οι μεθοδολογικές προσεγγίσεις της λογοψυχολογίας (Edwards and Potter, 1992) και της κριτικής λογοκοινωνιοψυχολογίας (Wetherell, 1998) καθώς και μια σύντομη ιστορική αναδρομή για την ανάλυση λόγου. Παρουσιάζονται επίσης οι μεθοδολογικές έννοιες των θέσεων υποκειμένου (Davies and Harré, 1990, Wetherell, 1998) και η θεωρία της Wetherell (1998) για την τοποθέτηση (positioning), οι οποίες εντάσσονται στο μεθοδολογικό πλαίσιο της έρευνας και χρησιμοποιούνται στην ανάλυσή της.

Η μεθοδολογία της ανάλυσης λόγου, στην κοινωνική ψυχολογία τα τελευταία τριάντα χρόνια, όπως αναφέρουν οι Μποζατζής και Δραγώνα (2011), έχει αλλάξει τον επιστημονικό προσανατολισμό στο ερευνητικό πεδίο, οδηγώντας προς μία στροφή στον λόγο. Αν και διαφορετικές μεταξύ τους οι «σχολές» ανάλυσης λόγου παρουσιάζουν τον λόγο ως κοινωνική δράση με συγκεκριμένο περιεχόμενο ανάλογα με την κάθε περίπτωση (Μποζατζής, 2011). Η στροφή αυτή στον λόγο έχει, σύμφωνα με τους συγγραφείς, μετασχηματίσει την ίδια την επιστήμη της κοινωνικής ψυχολογίας, ενώ εντάσσεται στον ευρύτερο χώρο της κριτικής κοινωνικής ψυχολογίας⁴⁰. Χαρακτηριστική είναι η φράση «η γλώσσα κάνει πράγματα» (Μποζατζής, Condor και Levine, 2004, σελ. 363), η οποία περιγράφει το σκεπτικό της ανάλυσης λόγου στον χώρο της κοινωνικής θεωρίας/ψυχολογίας, όπως αυτό διατυπώθηκε από τους Potter and Wetherell (1987, [2009]⁴¹). Έτσι η λογοανάλυση μάς επιτρέπει να εξετάσουμε τις έμφυλες κατασκευές ταυτότητας στο συνομιλιακό πλαίσιο, καθώς οι συμμετέχοντες λογοδοτούν για το sex trafficking. Επιπλέον η έννοια των ιδεολογικών διλημάτων καθιστά δυνατή μια

40 Για την έννοια και το περιεχόμενο της κριτικής κοινωνικής ψυχολογίας βλ. Herburn, 2003. Βλ. επίσης Dennis and Prilleltensky, 1997.

41 Το βιβλίο μεταφράστηκε στα ελληνικά το 2009.

πολιτική ανάγνωση των έμφυλων κατασκευών του sex trafficking στον λόγο, με την ανάδειξη των ρητορικών-ιδεολογικών διλημμάτων στο συνομιλιακό πλαίσιο.

4.2 Η στροφή στον λόγο στην κοινωνική ψυχολογία: σύντομη ιστορική αναδρομή

Οι Potter και Wetherell (1987) στο κλασικό βιβλίο τους για την ανάλυση λόγου: «Λόγος και Κοινωνική Ψυχολογία: Πέρα από τις στάσεις και τη συμπεριφορά» (1987, [2009]) υποστήριξαν ότι η γλώσσα δεν είναι αναλυτικό απόθεμα, ούτε αποτέλεσμα ψυχικής διεργασίας, αλλά κοινωνική δράση. Η επιτελεσματικότητα της γλώσσας αναφέρεται τόσο στο διαδραστικό πλαίσιο της γλωσσικής χρήσης όσο και στις μακρο-κοινωνικές προεκτάσεις ενός συνομιλιακού αποσπάσματος (Potter and Wetherell, 1987).

Η στροφή αυτή στον λόγο δεν ήταν τόσο αυτονόητη τριάντα χρόνια πριν. Στον χώρο της παραδοσιακής κοινωνικής ψυχολογίας, η γλώσσα θεωρούνταν ένα περιγραφικό μέσο απόδοσης της πραγματικότητας και των εσωτερικών διαδικασιών σκέψης. Η γλώσσα χρησιμοποιούνταν ως μέσο περιγραφής εσωτερικών ψυχολογικών οντοτήτων, οι οποίες ήταν το ερευνητικό επίκεντρο. Με τη διεύρυνση της ανάλυσης λόγου έγινε εφικτός ο μετασχηματισμός του παραδοσιακά θετικιστικού κλάδου της κοινωνικής ψυχολογίας (Μποζατζής, 2011, σελ. 66). Οι Potter και Wetherell υποστηρίζουν την ανάλυση λόγου, στην οποία αποφεύγεται οποιαδήποτε μορφή «γνωστικού αναγωγισμού». Στην προσέγγισή τους η γλώσσα έχει κοινωνικές επιπτώσεις και νοήματα (Potter and Wetherell, 1987). Από τις αρχές του 1980 τα έργα των Φουκώ (1971, 1972, 1981), Austin (1962), Wittgenstein (1967), Barthes (1972, 1982), Derrida (1976, 1978, 1982), Λακάν⁴² (1968, 1977) και Αλτουσέρ (1971) επηρεάζουν τον χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας (Μποζατζής και Δραγώνα, 2011). Με επιδράσεις από τη θεωρία των γλωσσικών πράξεων, την εθνομεθοδολογία, την ανάλυση συνομιλίας, τη σημειολογία και το μεταδομισμό η ανάλυση λόγου συντέλεσε στη διαμόρφωση του αιτήματος για μια πολιτική διάσταση στον χώρο της λογο-ψυχολογικής έρευνας, η οποία θα διερευνά το σύνθετο ζήτημα της συγκρότησης ταυτοτήτων και τις επιδράσεις των δομών εξουσίας. Οι επιδράσεις αυτές αφορούν στο περιεχόμενο της γνώσης, στην έννοια της υποκειμενικότητας, αλλά και στην ανάγκη μιας πολιτικής κριτικής προσέγγισης των τρόπων, με τους οποίους εξετάζει η κοινωνική ψυχολογία τα άτομα και τα κοινωνικά φαινόμενα. Το διαλογικό στοιχείο μπορεί να οριστεί ως θεωρητικός ορίζοντας στον οποίο κατασκευάζονται όλα

42 Για τη συνεισφορά του Λακάν στις κοινωνικές επιστήμες, αλλά και στον πολιτικό προσανατολισμό στον χώρο των κοινωνικών επιστημών βλ. Σταυρακάκη (2008, 2012). Όπως επισημαίνει ο συγγραφέας: «η πιο σημαντική συμβολή της λακανικής θεωρίας είναι ότι επιτρέπει μια πραγματική συνύφανση ή διασύνδεση—και όχι μια απλή «εφαρμογή»—ανάμεσα στην ψυχανάλυση και την κοινωνικοπολιτική ανάλυση» (Σταυρακάκης, 2008, σελ. 23).

τα ερευνητικά αντικείμενα, ενώ η διαδικασία στην οποία γίνεται αυτό εφικτό, είναι πάντα ο λόγος, επειδή το νόημα του κάθε αντικειμένου είναι κοινωνικά σημασιοδοτημένο (Howarth and Stavrakakis, 2000). Έτσι στο πεδίο του λόγου εκδηλώνονται πρακτικές νοηματοδότησης του εαυτού, των άλλων και των κοινωνικών φαινομένων. Ιστορικά η έννοια του λόγου προήλθε από τον Φουκώ (1972, σελ. 49), ο οποίος τον εννοιολόγησε ως: «πρακτικές που συστηματικά σχηματίζουν τα αντικείμενα για τα οποία μιλάνε». Ωστόσο, η ανάλυση λόγου στην μεθοδολογική προσέγγιση των Potter και Wetherell (1987) δεν ορίζει φουκωικά την έννοια του λόγου. Μια φουκωική προσέγγιση στην έννοια του λόγου χρησιμοποιείται από τον Parker (1990, 1992), ο οποίος σε αντίθεση με τους Potter και Wetherell (1987) «εκκινεί από το “εννοιολογικό έργο” (του αναλυτή), που προηγείται της αναλυτικής πρακτικής» (Μποζατζής, 2011, σελ. 39).

Η υιοθέτηση λογοαναλυτικών πρακτικών στην κοινωνική ψυχολογία δεν έγινε χωρίς θεωρητικές αντιπαραθέσεις.⁴³ Ωστόσο, δύο είναι οι κυρίαρχες «τάσεις», οι οποίες διαμορφώθηκαν στην ανάλυση λόγου. Οι διαφοροποιήσεις των δύο προσεγγίσεων ανάγονται στις διαφορετικές θεωρητικές τους καταβολές (εθνομεθοδολογία ή μεταδομισμός), καθώς και στις θέσεις τους για το πώς ορίζεται ο λόγος και πώς πρέπει να γίνεται η ανάλυση λόγου (Μποζατζής, 2011). Στην εθνομεθοδολογική προσέγγιση εντάσσονται οι Potter και Edwards (1992), αλλά και οι Potter και Wetherell (1987), οι οποίοι προασπίζονται «τη μικροαναλυτική τεκμηρίωση των “πραγμάτων” που γίνονται στο συγκείμενο της συνομιλίας (Μποζατζής, 2011, σελ. 39)». Αντίθετα για τον Parker, ο οποίος υιοθετεί μια μεταδομική φουκωική οπτική στην εννοιολόγηση του λόγου, προτάσσεται η αναγνώριση μακροσυστημάτων λόγου σε κείμενα κάθε τύπου και η ερμηνεία της ιδεολογικής τους λειτουργίας. Η Wetherell (1998) επισημαίνει τις διαφοροποιήσεις ανάμεσα σε όσους χρησιμοποιούν μια ανάλυση λόγου με επιδράσεις από την ανάλυση συνομιλίας και σε όσους έχουν μια πιο μεταδομική ή εθνομεθοδολογική αφετηρία. Η ίδια προτείνει μια συνθετική προσέγγιση, η οποία συνδέει τα ρεύματα ανάλυσης λόγου. Η συνθετική αυτή προσέγγιση είναι γνωστή ως κριτική λογοκοινωνιοψυχολογία και είναι η μεθοδολογία, η οποία προκρίνεται στην παρούσα έρευνα. Η επιλογή αυτή έγινε, γιατί η κριτική λογοκοινωνιοψυχολογία επιτρέπει και τη μικροανάλυση των συνομιλιακών αποσπασμάτων, αλλά και την ανάλυση των ιδεολογικών και πολιτικών διαστάσεων της γλώσσας.

Συνοψίζοντας, επισημαίνεται ότι κάτω από την «ομπρέλα» της ανάλυσης λόγου εντάσσονται προσεγγίσεις, οι οποίες αναγνωρίζουν την επιτελεσματικότητα της γλώσσας. Οι Edwards και Potter (1992, σελ. 166) αναζητώντας τους αναλυτικούς στόχους της λογοψυχολογίας και επικαλούμενοι το άρθρο των Watson και Sharrock (1991, όπως αναφέρεται στους Edwards and Potter, 1992) αναφέρουν ότι ο προσανατολισμός της είναι η διερεύνηση των τρόπων, με τους οποίους οι συμμετέχοντες κατασκευάζουν και διαχειρίζονται τις διαδικασίες λογοδότησης, καθώς και τη διαδικασία

43 Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Μποζατζή (2011).

με την οποία κάθε συνομιλιακό απόσπασμα συνδέεται με διαφορετικά είδη λογοδότησης ανάλογα με το μέλημα του ομιλητή. Αυτές οι διαφορετικές «σχολές» ανάλυσης λόγου, υιοθετώντας τον κοινωνικό κονστρουξιονισμό, επιχειρήσαν να δώσουν έμφαση στον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζονται τα κοινωνικά φαινόμενα στον λόγο (Μποζατζής, 2011). Σύμφωνα με τον Potter (2004) η λογοψυχολογία ειδικότερα είναι μια κοινωνικο-κονστρουξιονιστική θεωρία, που επιχειρεί να μεταφέρει την έμφαση μακριά από το πρόσωπο και να την τοποθετήσει στην αλληλεπίδραση των ανθρώπων.

4.3 Οι απαρχές της ανάλυσης λόγου στην κοινωνική ψυχολογία: οι έννοιες «λειτουργία», «μεταβλητότητα», «κατασκευή» και «ερμηνευτικά ρεπερτόρια»

Το βιβλίο των Potter και Wetherell (1987) «εγκαινίασε» τη στροφή στον λόγο στο πεδίο της κοινωνικής ψυχολογίας. Η ανάλυση λόγου, που προτείνουν οι Potter και Wetherell (1987, σελ. 57), οικοδομείται με βάση τις επιδράσεις από την εθνομεθοδολογία, τη θεωρία των γλωσσικών πράξεων και τη σημειολογία. Κομβική έννοια, όπως έχει ήδη αναφερθεί, είναι η επιτελεστικότητα της γλώσσας, η αξίωση ότι η γλώσσα είναι ενεργή και «κάνει πράγματα» σε τοπικό επίπεδο, αλλά και σε ιδεολογικό. Σύμφωνα με τους συγγραφείς, η έννοια του λόγου έχει ευρύτερη σημασία και καλύπτει όλες τις μορφές προφορικής αλληλεπίδρασης, επίσημης και ανεπίσημης, και όλα τα είδη γραπτών κειμένων» (Potter and Wetherell, 1987, [2009], σελ. 24). Όπως επισημαίνει ο Μποζατζής (2011, σελ. 37), η προβολή του λόγου ως κεντρικού αναλυτικού καμβά της κοινωνιοψυχολογικής έρευνας και όχι «ως αναλυτικού αποθέματος» ήταν μία από τις σημαντικότερες συνεισφορές του βιβλίου στον χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας. Σύμφωνα με αυτήν λοιπόν την προσέγγιση στόχος της κοινωνικής έρευνας είναι να μελετήσει την επιτελεστικότητα της γλώσσας. Τέσσερις είναι οι βασικές έννοιες που χρησιμοποιούν οι Potter και Wetherell (1987): η λειτουργία, η μεταβλητότητα, η κατασκευή και τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια.

Η λειτουργία αφορά στη γλωσσική χρήση και την επιτελεστικότητα της γλώσσας. Οι ομιλητές χρησιμοποιούν τη γλώσσα διαδραστικά. Καθώς λογοδοτούν, προβαίνουν σε συγκεκριμένες πρακτικές: κατηγοριοποιούν, δικαιολογούν, μέμφονται ή επαινούν ανάλογα με το ρητορικό διακύβευμα που υποστηρίζει η επιχειρηματολογία τους⁴⁴. Κάθε απόσπασμα ομιλίας έχει λοιπόν διαφορετικές λειτουργίες ανάλογα με το κοινωνικό πλαίσιο, αλλά και το ρητορικό μέλημα του ομιλητή. Η λειτουργία αυτή της γλώσσας έχει ιδεολογικές συνέπειες, οι οποίες μπορεί να είναι έξω από τις προθέσεις του ομιλητή (Potter and Wetherell, 1987, Wetherell and Potter, 1988).

44 Ο Μποζατζής (2011) αναφέρει ότι η έννοια της επιτελεστικότητας, όπως αυτή εκφράζεται στο έργο των Potter και Wetherell (1987) προέρχεται από τη θεωρία των γλωσσικών πράξεων (Austin, 1962) και την ανάλυση συνομιλίας (βλ. Antaki, 2011, για περισσότερες λεπτομέρειες).

Σύμφωνα επίσης με τους συγγραφείς: «η ανάλυση της λειτουργίας δεν μπορεί να αντιμετωπιστεί ως απλό ζήτημα κατηγοριοποίησης των διάφορων αποσπασμάτων ομιλίας, αλλά εξαρτάται από την “ανάγνωση” των συμφραζομένων από τον αναλυτή» (Potter and Wetherell, 1987, [2009], σελ. 58). Η έννοια της λειτουργίας λοιπόν εμπεριέχει και τον γλωσσικό προσανατολισμό των συμμετεχόντων, αλλά και το αναλυτικό έργο του ερευνητή. Έτσι η λογοανάλυση εστιάζει στο τι επιτελείται σε κάθε συνομιλιακό απόσπασμα, ποιο είναι το ρητορικό διακύβευμα, αλλά και ποιες ιδεολογικές κατασκευές κινητοποιούνται στο υπό εξέταση απόσπασμα.

Εφόσον ο λόγος έχει διαφορετικές λειτουργίες, είναι αναμενόμενο ότι η μελέτη συνομιλιακών αποσπασμάτων θα χαρακτηρίζεται και από μεταβλητότητα. Η μεταβλητότητα για τους Potter και Wetherell (1987) προκύπτει από το γεγονός ότι ο ομιλητής αντλεί τις θέσεις του από διαφορετικές γλωσσικές πηγές/πόρους ανάλογα με το τι προτάσσει στην επιχειρηματολογία του. Έτσι διαφορετικές εκδοχές ενός αντικειμένου μπορούν να παρατηρούνται στο ίδιο σώμα ερευνητικών δεδομένων. Επομένως στον λόγο εξαρτάται ποια εκδοχή του αντικειμένου θα επικρατήσει, ανάλογα με το ρητορικό μέλημα του ομιλητή και τους διαθέσιμους γλωσσικούς πόρους (Μποζατζής, 2011). Με αυτόν τον τρόπο οι Potter και Wetherell εστιάζουν και στο ζήτημα της ενεργητικής επιλογής, εξηγώντας ότι η εκδοχή του αντικειμένου, η οποία κινητοποιείται στη συγκεκριμένη επικοινωνιακή περίσταση, δεν είναι προϊόν τυχαίας επιλογής, αλλά επιλογή των ομιλητών, οι οποίοι «κάνουν κανονιστικά ό,τι ταιριάζει στην περίσταση» (Μποζατζής, 2011, σελ. 38).

Ακολουθώντας την κονστρουξιονιστική θεωρία οι Potter και Wetherell (1987) προτάσσουν την έννοια της κατασκευής. «Οι άνθρωποι χρησιμοποιούν τη γλώσσα για να κατασκευάσουν εκδοχές του κοινωνικού κόσμου» (Potter and Wetherell, 1987, [2009], σελ. 59). Έτσι, σύμφωνα με τους συγγραφείς, οι άνθρωποι περιγράφουν τα γεγονότα και τα κοινωνικά φαινόμενα, χρησιμοποιώντας διαθέσιμους γλωσσικούς πόρους με τον ίδιο τρόπο που ένα σπίτι χρειάζεται διαφορετικά δομικά υλικά για να χτιστεί. Οι Potter και Wetherell (1987, [2009], σελ. 59) επισημαίνουν επίσης ότι η έννοια της κατασκευής «συνεπάγεται ενεργή επιλογή» εκ μέρους των ομιλητών. Η κατασκευή λοιπόν γίνεται κάτι συγκεκριμένο, το οποίο εντοπίζεται αναλυτικά, και όχι κάτι θεωρητικό, το οποίο εξαρτάται από το ερμηνευτικό σχήμα του αναλυτή (Potter, 2012). Η κατασκευή στην ανάλυση λόγου των Potter και Wetherell (1987, 1994, 1995) επιτρέπει επίσης την εξέταση όσων γλωσσικών πόρων δεν αξιοποιούνται/επιλέγονται από τους ομιλητές (Bozatzis, 1999). Σε ένα τέτοιο πλαίσιο «η ανθρώπινη δράση αντικατοπτρίζει την κανονικοποιημένη οργάνωση της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης, που είναι το κεντρικό και αναλυτικά ζητούμενο θέμα της ανάλυσης λόγου και της ανάλυσης συνομιλίας» (Potter, 2012, σελ. 14). Η έννοια της κατασκευής είναι επίσης σημαντική για τους Potter και Wetherell (1987, [2009], σελ. 59), γιατί αναδεικνύει τον «δραστικό χαρακτήρα» των γλωσσικών αναφορών των ανθρώπων. Η κονστρουξιονιστική αυτή επίδραση, η οποία εξετάζει όχι μόνο τους γλωσσικούς πόρους, που επιλέγονται από τον ακροατή, αλλά και τη σημασία αυτών

που δεν αναφέρονται, συνδέεται σύμφωνα με τους Wetherell και Potter (1992) και με τη θέση του Billig (1987, 1991) για το διλημματικό χαρακτήρα της επιχειρηματολογίας. Όπως έγινε φανερό και στη θεωρία των ιδεολογικών διλημμάτων, η οποία παρουσιάστηκε στο προηγούμενο Κεφάλαιο, ο Billig (1988) υποστηρίζει ότι οι εκδοχές της πραγματικότητας, τις οποίες εκφράζει ο κάθε ομιλητής στον λόγο του, δεν εκφράζουν μόνο τις θέσεις που υποστηρίζει εκείνη τη στιγμή, αλλά λειτουργούν και ως αντεπιχειρήματα σε αντίπαλες θέσεις, οι οποίες υπάρχουν διαθέσιμες στον ευρύτερο κοινωνικό διάλογο (Bozatzis, 2009).

Προκειμένου να αναλύσουν τη διαδικασία με την οποία οι άνθρωποι νοηματοδοτούν τον εαυτό τους, τους άλλους και τα κοινωνικά φαινόμενα οι Potter και Wetherell (1987) προτείνουν τη χρήση της έννοιας των ερμηνευτικών ρεπερτορίων. Τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια εμφανίστηκαν ως έννοια πρώτη φορά στο βιβλίο των Gilbert και Mulkay (1984) και χρησιμοποιήθηκαν στην κοινωνική ψυχολογία τρία χρόνια αργότερα από τους Potter και Wetherell (1987). Σύμφωνα με τους συγγραφείς, «το ερμηνευτικό ρεπερτόριο είναι βασικά ένας λεξικογραφικός κατάλογος ή ένα μητρώο όρων και μεταφορών από όπου αντλούμε για να αξιολογήσουμε δράσεις και γεγονότα» (Potter and Wetherell, 1987, [2009] σελ. 193). Τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια λοιπόν περιλαμβάνουν οικείες εικόνες, οι οποίες είναι αναγνωρίσιμες σε μια κοινή πολιτισμική κοινότητα (Potter and Wetherell, 1987, Potter, 1996). Στη συνομιλία ο ομιλητής αξιοποιεί μία σύνθεση διαφορετικών ερμηνευτικών ρεπερτορίων ανάλογα με το τι προτάσσει στην επιχειρηματολογία του. Έτσι τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια «είναι τα οικοδομικά υλικά της συνομιλίας» (Edley, 2011, σελ. 162) και συγκροτούνται με τη χρήση επιλεκτικών γλωσσικών όρων, σε συγκεκριμένες υφολογικές και γραμματικές κατασκευές (Potter and Wetherell, 1987). Τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια «εκδηλώνονται μέσα από τη χρήση συγκεκριμένων μεταφορών και ρητορικών σχημάτων λόγου» (Potter και Wetherell., 1987, [2009], σελ. 207). Μέσω των ερμηνευτικών ρεπερτορίων οι άνθρωποι αξιολογούν τα κοινωνικά φαινόμενα και λογοδοτούν για τον τρόπο με τον οποίο βλέπουν την πραγματικότητα. Τα ρεπερτόρια περιέχουν συχνά μεταφορές ή ζωντανές εικόνες και μπορούν να εννοηθούν ως συστήματα σημασιολόγησης, τα οποία χρησιμοποιούνται από τους ομιλητές. Οι Wetherell και Potter (1992, σελ. 90-91) υποστηρίζουν ότι: «τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια είναι ένας κατεξοχήν τρόπος για την κατανόηση του περιεχομένου του λόγου και του πώς οργανώνεται αυτό το περιεχόμενο». Ωστόσο, παρόλο που οι ίδιοι επισημαίνουν την κινητοποίηση υφολογικών και γραμματικών στοιχείων, η ανάλυση των ερμηνευτικών ρεπερτορίων δεν είναι γλωσσολογική. Σύμφωνα με τους συγγραφείς ο αναλυτής πρέπει να εστιάζει: «στη χρήση της γλώσσας, στο τι επιτυγχάνεται με τη χρήση αυτή και στη φύση των ερμηνευτικών αποθεμάτων που επιτρέπουν αυτή την επίτευξη» (Wetherell and Potter, 1992, σελ. 90-91).⁴⁵ Οι Potter, Wetherell, Gill και

45 Η μετάφραση του κειμένου των Wetherell και Potter (1992) είναι του Νίκου Μποζατζή από αδημοσίευτες σημειώσεις προς τους φοιτητές του.

Edwards (1990, σελ. 209), προκειμένου να τονίσουν τη σύνδεση των ρεπερτορίων με τις κοινωνικές πρακτικές, όρισαν τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια ως «αφαιρέσεις από πλαισιωμένες πρακτικές». Οι Potter και Wetherell (1987) λοιπόν προτείνουν ένα συγκεκριμένο μεθοδολογικό πλαίσιο στη λογοανάλυση, το οποίο θα εστιάζει στον εντοπισμό και στην ανάλυση των ρεπερτορίων με στόχο να «φωτιστούν» μέσα από τη «συνύφανση» των διαφορετικών ρεπερτορίων οι ιδεολογικές πρακτικές της εποχής για το υπό εξέταση φαινόμενο.

Οι Potter και Wetherell (1987 [2009]) επισημαίνουν ότι η έννοια των ερμηνευτικών ρεπερτορίων προέκυψε από τις αναλυτικές πρακτικές που εντοπίστηκαν στο ερευνητικό πεδίο. Τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια, όπως αναφέρουν οι συγγραφείς, είναι μέρος των πρακτικών επιχειρηματολογίας των ομιλητών. Έτσι τα ρεπερτόρια χρησιμοποιούνται με βάση το περιεχόμενο της λογοδοσίας του κάθε ομιλητή. Στην προσέγγιση των Potter και Wetherell (1987 [2009]) δεν υπάρχει καμία μορφή γνωστικού αναγωγισμού. Η ανάλυση δίνει έμφαση στον προσανατολισμό των ομιλητών, καθώς αυτοί δομούν την επιχειρηματολογία τους, στις τεχνικές λογοδότησης, αλλά και στο κοινωνικό περιεχόμενο της γλώσσας και τη σύνδεσή της με την ιδεολογία. Όπως αναφέρει ο Μποζατζής (2001, σελ. 5) στη θεωρία των Potter και Wetherell (1987) οι γλωσσικές πράξεις, που υλοποιούνται σε μια συνομιλία, είναι «μικροαποσπάσματα κουλτούρας εν τω γίνεσθαι». Τα ερμηνευτικά λοιπόν ρεπερτόρια είναι έννοιες κλειδιά, που μπορούν να δείξουν το πώς αποτυπώνεται η κουλτούρα/κοινή λογική στον λόγο των ομιλητών, καθώς αυτοί επιλέγουν κάποια γλωσσικά αποθέματα, παραβλέποντας άλλα.

Ένας από τους προβληματισμούς σε σχέση με τη θεωρία των Potter και Wetherell είναι πως η προσέγγιση έχει περισσότερες συγγένειες με την εθνομεθοδολογία και την ανάλυση συνομιλίας παρά με τον Φουκώ, με αποτέλεσμα να αποδυναμώνεται η πολιτική της διάσταση ή να μην είναι εφικτή η ευρύτερη μελέτη της ιδεολογίας έξω από όσα οι ομιλητές προτάσσουν στον λόγο τους (Parker, 2011). Για τον Parker το πολιτικό επιχείρημα είναι σημαντικό, γιατί κατά τη γνώμη του: «η ανάλυση λόγου καθλώνεται, όταν λειτουργεί ως μια απλή διαδικασία «ανάλυσης», μια διαδικασία δηλαδή, όπου θα μπορούσαμε να επιλέξουμε ένα κείμενο και να «εφαρμόσουμε» σε αυτό την ανάλυση λόγου ανεξάρτητα από συγκεκριμένα ερωτήματα, και όπου θα μπορούσε η διεργασία της «αναπαράστασης» του κειμένου να προχωρήσει ανεξάρτητα από τις συγκεκριμένες απαντήσεις. Δεν πρόκειται απλώς για το ζήτημα του τι περιλαμβάνει σε ένα κείμενο ο πραγματικός ή υποτιθέμενος συγγραφέας του, αλλά επίσης και τι προσλαμβάνει από αυτό ο αναγνώστης» (Parker, 2011, σελ. 303). Ωστόσο ο Μποζατζής (2003, 2011) επισημαίνει το ύστερο βιβλίο των Wetherell και Potter (1992), στο οποίο οι συγγραφείς επιχειρηματολογούν για τη συγγένειά τους με το μεταδομισμό και το έργο του Φουκώ, καθώς και με τον Althusser, καθώς ερευνούν το ρατσισμό στον λόγο.

Η προσέγγιση των Potter και Wetherell στην ανάλυση λόγου υπογράμμισε την κατανόηση του λόγου ως κοινωνικής πρακτικής (Wetherell and Potter, 1992) και κα-

θιέρωσε τη χρήση ποιοτικών μεθόδων στην κοινωνική ψυχολογία, όπως επεσήμανε ο Potter το 2012 σε μια κριτική επανεξέταση της συνεισφοράς του βιβλίου εικοσιπέντε χρόνια μετά. Οι Potter και Wetherell (1987) εστιάζουν στους τρόπους με τους οποίους οργανώνουν τον λόγο τους οι ομιλητές, επισημαίνοντας τη δυνατότητά τους να περιγράψουν ένα αντικείμενο με διαφορετικούς τρόπους στο ίδιο συνομιλιακό απόσπασμα. Η έννοια της μεταβλητότητας ως συστατικό του λόγου, η οποία είχε μέχρι τότε αγνοηθεί από την κοινωνική ψυχολογία (Potter, 2012), διεύρυνε το λογοαναλυτικό πεδίο ερευνών.

4.4 Το μοντέλο λογο-δράσης των Edwards και Potter⁴⁶

Στην ανάλυση της έρευνας χρησιμοποιείται το μοντέλο λογο-δράσης των Edwards και Potter (1992). Το μοντέλο λογο-δράσης επιτρέπει μια ανάλυση, η οποία εστιάζει με μεγάλη ρητορική λεπτομέρεια στα αποσπάσματα λόγου των συμμετεχόντων στην έρευνα. Στις επόμενες σελίδες παρουσιάζεται η μεθοδολογία που διαμόρφωσαν και οι βασικές της έννοιες.

Στο πλαίσιο της προσπάθειας να διαμορφωθεί ένα σαφέστερο μεθοδολογικό πεδίο, το οποίο θα προσφέρει χρηστικές οδηγίες για τους νέους ερευνητές, οι Edwards και Potter (1992) δημιούργησαν το μοντέλο λογο-δράσης. Αυτοί ήταν οι πρώτοι, που χρησιμοποίησαν τον όρο «λογοψυχολογία» (*discursive psychology*), προτείνοντας την αντικατάσταση της πιο γενικής έννοιας: «ανάλυση λόγου». Η προσέγγιση των Potter και Edwards (1992) επικεντρώνεται στο επίπεδο της διαδραστικής ρητορικής. Οι γλωσσικές αφηγήσεις και περιγραφές των ομιλητών αποκτούν γεγονικότητα και κατανοούνται ως «πραγματικές», καθώς οργανώνονται ρητορικά στο τοπικό επίπεδο του λόγου. Με το μοντέλο λογο-δράσης οι συγγραφείς εντοπίζουν και αναλύουν τις λογοπρακτικές των συμμετεχόντων και αναδεικνύουν τις μεταξύ τους σχέσεις. Ωστόσο, οι μεθοδολογικές έννοιες, οι οποίες εντοπίζονται, δεν πρέπει να θεωρηθούν ανεξάρτητες η μία από την άλλη, παρόλο που έχουν ξεχωριστές λειτουργίες. Είναι η αλληλεπίδραση αυτών των τεχνικών με την οποία επιτυγχάνεται η γεγονικότητα των γλωσσικών αναφορών.

Η έμφαση δίνεται λοιπόν στη γλωσσική δράση και όχι στη νόηση. Οι Edwards και Potter (1992) κατανοούν τις γνωστικές, νοητικές διεργασίες (για παράδειγμα τη μνήμη ή την απόδοση αιτιακών σχέσεων) ως μέρη μιας ακολουθίας δράσεων. Αυτές οι ακολουθίες δράσεων περιλαμβάνουν τους τρόπους με τους οποίους οι ομιλητές κρίνουν τον κοινωνικό κόσμο και προβαίνουν σε αξιολογήσεις των άλλων στον λόγο τους. Έτσι στον λόγο τα άτομα προβαίνουν σε μομφές, αιτιολογήσεις, δικαιολογήσεις, προσκλήσεις. Με αυτόν τον τρόπο πραγματώνεται η κοινωνική αλληλεπίδραση στον λόγο. Επομένως για τη λογοψυχολογία κεντρικό θέμα της λογοανα-

46 Discursive Action Model (DAM).

λυσης είναι ο εντοπισμός και η περιγραφή των λογοπρακτικών και οι ακολουθίες δράσεων που αυτές ακολουθούν.

Σύμφωνα με τους Edwards και Potter (1992) ο ομιλητής εμπλέκεται σε ένα δίλημμα διακυβεύματος ή συμφέροντος⁴⁷ κάθε φορά που προσπαθεί να περιγράψει/αφηγηθεί ένα περιστατικό ή όταν λογοδοτεί στο πλαίσιο μιας συνομιλίας. Το δίλημμα κινητοποιείται από την πρακτική δυσκολία του ατόμου να προβεί σε μια αφήγηση, η οποία συνδέεται με συμφέροντα, χωρίς να αμφισβητηθούν τα λόγια του ως προϊόντα προσωπικού συμφέροντος. Ο μόνος τρόπος λοιπόν για να ξεπεραστεί το δίλημμα διακυβεύματος είναι να δομήσει ρητορικά ο ομιλητής με τέτοιο τρόπο τον λόγο του, ώστε όσα λέει να γίνουν αποδεκτά και να μην υπονομευτεί η εγκυρότητα της εκδοχής του ή να κατηγορηθεί ότι όσα λέει «πηγάζουν» από το προσωπικό του συμφέρον. Η γεγονικότητα της περιγραφής επιτυγχάνεται, όταν η αφήγηση κατασκευάζεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να εμφανίζεται ότι αναπαράγει την κοινωνική πραγματικότητα, η οποία βρίσκεται «εκεί έξω». Έτσι συχνά προτάσσεται ρητορικά από τον ομιλητή μια αφήγηση, η οποία προβάλλεται σαν να μη συνδέεται καθόλου με τα προσωπικά συμφέροντα του ομιλητή ή σαν η εκδοχή που υποστηρίζει να είναι άλλη από τις ελπίδες και τα συμφέροντά του («εμβολιασμός κατά του διακυβεύματος»,⁴⁸ Edwards and Potter, 1992, και 2011).

Οι Edwards και Potter (1992) εντοπίζουν εννέα τεχνικές αφηγηματικής δόμησης, οι οποίες δίνουν σε μια αφήγηση το στίγμα της γεγονικότητας. Οι συγγραφείς επισημαίνουν ότι αυτές οι τεχνικές δεν είναι οι μόνες, αφού ο λόγος είναι σύνθετος και πολυδιάστατος, έτσι ώστε να υπάρχουν πολλές και διαφορετικές ρητορικές τεχνικές. Οι δέκα κατηγορίες, οι οποίες ακολουθούν, είναι η πρώτη αφετηρία, ώστε να εντοπιστούν οι τεχνικές που χρησιμοποιούνται σε κάθε συνομιλιακό απόσπασμα, ανάλογα με το ρητορικό προσανατολισμό του ομιλητή.

1. Επίκληση κατηγορίας⁴⁹

Σύμφωνα με τους Potter και Edwards (1992) οι περιγραφές μπορεί να αξιοποιηθούν από τους ομιλητές για να εντάξουν τους εαυτούς τους σε μία ομάδα ή κατηγορία. Οι ομιλητές με την επίκληση κατηγορίας προβαίνουν στη δημιουργία κατηγοριοποιήσεων με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά και τοποθετούν τον εαυτό τους και τους άλλους σε διάφορες κατηγορίες. Η επίκληση κατηγορίας είναι λοιπόν μια τεχνική προάσπισης της γεγονικότητας μιας περιγραφής. Η συγκεκριμένη τεχνική απαντάται συχνά σε περιπτώσεις, στις οποίες ο ομιλητής επικαλείται την ιδιότητά του ως μέλους μιας θεσμικής κατηγορίας, η οποία του προσδίδει επιστημονικό κύρος. Η επίκληση σε μια κατηγορία χρησιμοποιείται λοιπόν συχνά για να τεκμηριώσει το επιστημονικό κύρος ή την εξειδικευμένη γνώση του ομιλητή (Bozatzis, 1999).

47 Dilemma of stake or interest.

48 Stake inoculation.

49 Category entitlements.

2. Ζωντανή περιγραφή⁵⁰

Πολύ συχνά οι αφηγήσεις των ανθρώπων χαρακτηρίζονται από λεπτομερείς αναφορές και περιεχόμενο, από ζωντανές περιγραφές, οι οποίες προσδίδουν γεγονικότητα στην αφήγηση (Edwards and Potter, 1992). Με αυτόν τον τρόπο ο ομιλητής επιδεικνύει ότι είναι παρατηρητικός, υποστηρίζει με αντικειμενικότητα όσα παραθέτει και δεν εκθέτει απλώς την υποκειμενική του άποψη. Στη «ζωντανή περιγραφή» εντάσσεται και η «ενεργή φωνητικοποίηση»⁵¹ (active voicing) (Wooffitt, 1992). Στην ενεργή φωνητικοποίηση χρησιμοποιείται ενεργητική φωνή για να αποδοθεί ρεαλιστικότερα ο λόγος ενός άλλου προσώπου.

3. Αφήγηση⁵²

Η αφήγηση περιγράφει γεγονότα, ομοιάζει με τη «ζωντανή περιγραφή», αλλά αυτό που τη διαφοροποιεί είναι ότι «το γεγονός που περιγράφεται είναι ενταγμένο μέσα σε μια αιτιακή ακολουθία». Η αιτιακή αυτή ακολουθία προσδίδει στην αφήγηση συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, που είναι δύσκολο να αμφισβητηθούν (Bozatzis, 1999, σελ. 171).

4. Συστηματική αοριστία⁵³

Οι Edwards και Potter περιγράφουν τη συστηματική αοριστία ως έννοια ακριβώς αντίθετη από αυτές της ζωντανής περιγραφής και της αφήγησης. Ο ομιλητής προκειμένου να διασφαλιστεί η γεγονικότητα της αφήγησης και να μην αμφισβητηθούν όσα υποστηρίζει, από τους συνομιλητές του, δεν δίνει συγκεκριμένες λεπτομέρειες. Η συστηματική αυτή αοριστία, η οποία δίνει αφηρημένο χαρακτήρα στην αφήγηση απομακρύνει τον κίνδυνο να ζητηθούν περισσότερες εξηγήσεις ή να φανεί ότι ο ομιλητής δεν γνωρίζει λεπτομερώς όσα καταθέτει. Έτσι οι ισχυρισμοί του ομιλητή δεν αμφισβητούνται άμεσα, επειδή θα χρειάζονταν πολλές και διαφορετικές ερωτήσεις για να αποσαφηνιστεί το γεγονός με κίνδυνο να κατηγορηθεί ο ακροατής για αδιακρίσία.

5. Λογοδοσία με όρους εμπειρισμού⁵⁴

Το εμπειριστικό ρεπερτόριο συναντάται συχνά ως ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του επιστημονικού λόγου και των επιστημονικών κειμένων. Σε αυτήν την περίπτωση,

50 Vivid description.

51 Active voicing.

52 Narrative.

53 Systematic vagueness.

54 Empiricist accounting.

όπως αναφέρουν οι συγγραφείς, τα φαινόμενα παρουσιάζονται με τέτοιο τρόπο σα να λαμβάνουν χώρα ανεξάρτητα από την παρουσία του ερευνητή, ο οποίος δεν μπορεί να ελέγξει την εξέλιξή τους. Ο ρόλος λοιπόν του επιστήμονα είναι «περιθωριακός», γιατί μπορεί μόνο να καταγράψει τι συμβαίνει, αλλά δεν είναι αυτός που διαμορφώνει την εξέλιξη των φαινομένων.⁵⁵

6. Ρητορική επιχειρηματολογίας⁵⁶

Η ρητορική επιχειρηματολογία είναι άλλη μία τεχνική δόμησης γεγονικότητας. Ένα γεγονός παρουσιάζεται ως «αντικειμενικό» και ανεξάρτητο από τις απόψεις του ομιλητή που το αναφέρει. Με τη ρητορική επιχειρηματολογία διατυπώνεται, ώστε να φαίνεται λογική και αναμενόμενη μια επιχειρηματολογία, η οποία θεωρείται ευρέως αποδεκτή και αναγνωρίσιμη. Η επιχειρηματολογία αυτού του τύπου χρησιμοποιείται συχνά, σύμφωνα με τους Edwards και Potter (1992), όταν ο ομιλητής προβαίνει στη διατύπωση χαρακτηρισμών για ένα άτομο και ιδιαίτερα, όταν διατυπώνει μομφές. Σε αυτήν την περίπτωση η κατηγορία για τον άλλο συνδέεται με ένα συμβάν ανεξάρτητο από τον ομιλητή και δεν οφείλεται στην αρνητική υποκειμενική γνώμη.

7. Ακραία διατύπωση περίπτωσης⁵⁷

Η ακραία διατύπωση περίπτωσης (Pomeranz, 1986), αναφέρεται στη ρητορική τεχνική, η οποία προσδίδει γεγονικότητα στην αφήγηση. Οι Edwards και Potter (1992) επισημαίνουν ότι η ακραία διατύπωση περίπτωσης είναι μια από τις πιο συνηθισμένες τεχνικές, που χρησιμοποιούν οι ομιλητές. Με την τεχνική της ακραίας διατύπωσης οι ομιλητές αποκλείουν οποιαδήποτε πιθανότητα αντίκρουσης ή παρουσιάζουν για παράδειγμα ένα γεγονός ως «κάτι αναμφισβήτητο».

8. Ομοφωνία-Συναίνεση και επιβεβαίωση⁵⁸

Ένας αποτελεσματικός τρόπος με τον οποίο επιτυγχάνεται η γεγονικότητα μιας αφήγησης, είναι αυτός, ο οποίος στηρίζεται στις μαρτυρίες πολλών ανθρώπων. Έτσι το γεγονός παρουσιάζεται αδιαμφισβήτητο, όχι επειδή αυτή είναι η γνώμη του ομιλητή, αλλά αντίθετα, επειδή συμφωνούν πολλοί άνθρωποι σχετικά με το τι έγινε. Η τοποθέτηση λοιπόν μαρτύρων στο γεγονός, το οποίο αφηγείται ο ομιλητής, είναι πιθανό να οδηγήσει τους ακροατές στη μη αμφισβήτησή του.⁵⁹

55 Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. McKinlay και Potter (1987) και Mulkay (1985).

56 Rhetoric of argument.

57 Extreme case formulation).

58 Consensus και Corroboration.

59 Χαρακτηριστική για τη σημασία της μαρτυρίας είναι η μελέτη της Smith (1978) για τον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζεται η Κ. ως ψυχικά ασθενής στην αφήγηση.

9. Λίστες και αντιπαραβολές⁶⁰

Σε συμφωνία με τα εργαλεία της ανάλυσης συνομιλίας (Jefferson, 1991) και των αναλύσεων πολιτικών λόγων (Atkinson, 1984, Heritage and Greatbatch, 1986) οι Edwards και Potter (1992) επισημαίνουν τη σημασία, την οποία έχουν οι λίστες για την επίτευξη μιας «πειστικής» επιχειρηματολογίας. Ιδιαίτερα συχνή είναι η εμφάνιση της λίστας τριών μερών, η οποία ενισχύει την πειστικότητα της επιχειρηματολογίας του ομιλητή, δημιουργώντας την αίσθηση του ολοκληρωμένου επιχειρήματος και ενισχύοντας την κατασκευή του ως γνώστη αυτών, τα οποία υποστηρίζει.

10. Έρεισμα⁶¹

Κεντρική έννοια, η οποία συνοδεύει το μέλημα των ομιλητών να λογοδοτήσουν με τρόπο πειστικό για ένα θέμα, είναι αυτή του ερείσματος (Goffman, 1979, και Levinson, 1988. Βλ. επίσης Bozatzis, 2009). Η έννοια «έρεισμα» αναφέρεται στην ρητορική μεταβλητή θέση των ομιλητών σε σχέση με την αφήγηση που συγκροτούν (Bozatzis, 1999). Συνδέεται επίσης με την αλλαγή προσώπου κατά τη διάρκεια ενός συνομιλιακού αποσπάσματος, ανάλογα με το ρητορικό προσανατολισμό του ομιλητή. Μία αφήγηση, η οποία περιέχει ένα «κοντινό έρεισμα»⁶² καθιστά τον ομιλητή υπόλογο, επειδή στηρίζεται στην προσωπική του μαρτυρία, ενώ αντίθετα, το μακρινό έρεισμα,⁶³ το οποίο παραπέμπει στη μαρτυρία ενός άλλου προσώπου, μειώνει την ευθύνη του για όσα υποστηρίζει, επειδή ο ομιλητής μεταφέρει απόψεις άλλων (Bozatzis, 1999).

Στο μοντέλο αυτό η αναζήτηση αιτιακών αποδόσεων για την ανθρώπινη συμπεριφορά αντικαθίσταται από λεπτομερή ανάλυση του τρόπου «με τον οποίο οι άνθρωποι χειρίζονται ζητήματα λογοδοσίας στον καθημερινό λόγο» (Edwards and Potter, 2011, σελ. 132). Η έμφαση στην ρητορική ανάλυση της καθημερινής λογοδοσίας των ανθρώπων έχει συγγένειες και με τη θεωρία των ιδεολογικών διλημμάτων του Billig και των συνεργατών του (1988), οι οποίοι τονίζουν τη ρητορική οργάνωση του λόγου. Οι λεπτομερείς τεχνικές γεγονικότητας, τις οποίες προτείνουν οι Edwards και Potter (1992), επιτρέπουν μια πιο λεπτομερή εξέταση των ρητορικών-ιδεολογικών διλημμάτων στη ρητορική οργάνωση της συνομιλίας. Έτσι η πολιτική οπτική του Billig και των συνεργατών του (1988) για τη μελέτη της ιδεολογίας στη ρητορική οργάνωση και ανάλυση του λόγου, αποκτά μεθοδολογικές τεχνικές, οι οποίες επιτρέπουν μια λεπτομερή μικροανάλυση του τοπικού επιπέδου των γλωσσικών αποσπασμάτων.

60 Lists και Contrasts.

61 Footing.

62 Close Footing.

63 Distanced footing.

Το μοντέλο λογο-δράσης των Edwards και Potter (1992) συμπληρώνει τις προηγούμενες μεθοδολογικές προσεγγίσεις ως ένα εργαλείο ανάλυσης, το οποίο δίνει βασικές κατευθύνσεις στις διάφορες τεχνικές συνομιλίας, που χρησιμοποιούνται στην ανθρώπινη αλληλεπίδραση.

Όπως υποστηρίζει και ο Bozatzis (1999, σελ. 178), το μοντέλο λογο-δράσης των Edwards και Potter (1992) μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως συνδεδεμένος κρίκος της κονστρουξιονιστικής έννοιας της κατασκευής, όπως αυτή περιγράφεται στους Wetherell και Potter (1992) με τη ρητορική οργάνωση της συνομιλίας. Η λογο-δράση συμπληρώνει λοιπόν μεθοδολογικά τη θεωρία των ερμηνευτικών ρεπερτορίων και των ιδεολογικών διλημάτων, καταδειχνοντας ότι οι τοπικές λειτουργίες του λόγου συνδέονται με το ιστορικό πλαίσιο της κοινής λογικής.

4.5 Η κριτική λογοκοινωνιοψυχολογία⁶⁴

Η κριτική λογοκοινωνιοψυχολογία, η οποία είναι η μεθοδολογία της παρούσας έρευνας, ενσωματώνει τις έννοιες των ερμηνευτικών ρεπερτορίων, των ιδεολογικών διλημάτων και των θέσεων υποκειμένου.⁶⁵ Η Wetherell (1998, 1999) αναγνώρισε την ανάγκη συνθετικών προσεγγίσεων στην ανάλυση λόγου. Στο άρθρο της (1998) επισημαίνει ότι η συνεργασία ανάμεσα στην εθνομεθοδολογία, το μεταδομισμό και την ανάλυση συνομιλίας οικοδομεί την πιο δημιουργική βάση για την κριτική λογοκοινωνιοψυχολογία. «Αν το πρόβλημα με τους μεταδομικούς αναλυτές είναι ότι σπάνια εστιάζουν στην κοινωνική αλληλεπίδραση, τότε το πρόβλημα με την ανάλυση συνομιλίας είναι ότι σχεδόν ποτέ δεν σηκώνουν τα μάτια τους από την επόμενη γλωσσική στροφή της συνομιλίας» ανέφερε η Wetherell (1998, σελ. 402). Στο πλαίσιο αυτής της συνθετικής προσέγγισης, η οποία δεν θα αποκλείει άλλες προσεγγίσεις, η Wetherell (1999) επιχειρηματολογεί υπέρ μιας μαρξιστικής οπτικής στην κριτική λογοκοινωνιοψυχολογία.⁶⁶ Η Wetherell προτείνει ότι οι έννοιες της οικονομίας και της κουλτούρας δεν φαίνονται τόσο αντίθετες μεταξύ τους, αν στην ανάλυση τονιστεί η διαδικασία με την οποία «λαμβάνουν» το περιεχόμενό τους στον λόγο, καθώς και οι τρόποι με τους οποίους τα ομιλούντα υποκείμενα διαμορφώνουν, αλλά και διαμορφώνονται από τις διάφορες όψεις της κοινωνικής ζωής. Αυτό που έχει λοιπόν σημασία για τη συγγραφέα είναι να επισημανθεί: «η αδιάκοπη ανθρώπινη δραστηριότητα παραγωγής νοημάτων (το πεδίο του λόγου) από την οποία αναδύονται τα κοινωνικά υποκείμενα και φαινόμενα, οι κοινωνικοί θεσμοί και οι κοινωνικές δομές σε ένα διαρκώς μεταλλασσόμενο δίκτυο σχέσεων» (Wetherell,

64 Critical Discursive Social Psychology.

65 Η έννοια των θέσεων υποκειμένου και της τοποθέτησης παρουσιάζονται αναλυτικά στην επόμενη ενότητα.

66 Η Wetherell εξετάζει κριτικά τα άρθρα των μεταμαρξιστών Augustinos (1999), Foster (1999) και Osterkamp (1999).

1998, σελ. 401). Στην προσέγγιση λοιπόν της κριτικής λογοκοινωνιοψυχολογίας το αναλυτικό πλαίσιο διευρύνεται με την έμφαση στις πολιτικές προεκτάσεις της ανάλυσης. Η ίδια προτείνει την αναλυτική εστίαση της κριτικής λογοκοινωνιοψυχολογίας στη μελέτη της ιδεολογίας όχι με κεφαλαίο Ι (στο πλαίσιο μιας κλασικής μαρξιστικής ανάγνωσης με βάση την οποία η ιδεολογία είναι ένα συγκροτημένο παγκόσμιο πολιτικό σύστημα σκέψης) αλλά με μικρό, ως «το μωσαϊκό αντικρουόμενων θέσεων της κοινής λογικής και ερμηνευτικών ρεπερτορίων, που οργανώνουν τον τρόπο με τον οποίο γίνεται αντιληπτή η καθημερινότητα» (Wetherell, 1999, σελ. 403). Έτσι η βασική διαφορά της με τη λογοψυχολογία των Edwards και Potter είναι η πρόθεσή της να μην αναδείξει μόνο τους τρόπους συγκρότησης των τοπικών συνομιλιακών δράσεων, το μικροεπίπεδο δηλαδή της ανάλυσης. Πέρα από τις τοπικές λειτουργίες του λόγου η κριτική λογοκοινωνιοψυχολογία στοχεύει στην ανάδειξη των κοινωνικών, πολιτισμικών και πολιτικών συνεπειών των συνομιλιακών δράσεων (Edley, 2011). Πέρα λοιπόν από τον γλωσσικό προσανατολισμό των ομιλητών η κριτική λογοκοινωνιοψυχολογία ενδιαφέρεται για τις συνέπειες του λόγου στην κοινωνία, την πολιτική και την κουλτούρα (Edley, 2011). Οι έννοιες των ιδεολογικών διλημάτων, των ερμηνευτικών ρεπερτορίων και των «θέσεων υποκειμένου» δίνουν, σύμφωνα με τη Wetherell (1998), τα πιο κατάλληλα αναλυτικά εργαλεία, τα οποία συνδέουν τη μικροανάλυση με τη μακροανάλυση, προσφέροντας μεγαλύτερη αναλυτική ευελιξία σε σχέση με τις πιο «αυστηρές» προσεγγίσεις της ανάλυσης συνομιλίας.

Η Wetherell (1998) υποστηρίζει ότι οι λογοψυχολογικές πρακτικές είναι εκείνες οι αναγνωρισμένες κοινωνικές διαδικασίες, διά των οποίων ο χαρακτήρας, ο «εαυτός», η ταυτότητα, το «ψυχολογικό», το «συναισθηματικό», τα κίνητρα, οι προθέσεις, αλλά και η αλληλεπίδραση με τους άλλους διαμορφώνονται και σχηματίζονται. Συνεπώς για τη συγγραφέα η ανάλυση αυτών των λογοπρακτικών πρέπει να γίνουν το κυρίως αντικείμενο της κριτικής λογοκοινωνιοψυχολογίας. Στο πλαίσιο λοιπόν μιας κριτικής λογοκοινωνιοψυχολογικής προσέγγισης, ο λόγος εξισώνεται με το κοινωνικό, καθώς και με την προσπάθεια των ανθρώπων να παράγουν νόημα. Το νόημα αυτό ωστόσο, δεν μπορεί να είναι ποτέ οριστικά αμετάβλητο, καθώς ο λόγος είναι μια διαρκής ανθρώπινη δράση, η οποία νοηματοδοτεί την ταυτότητα, τις κοινωνικές σχέσεις και τα κοινωνικά φαινόμενα (Wetherell, 1998). Η Wetherell (1998) επεσήμανε ότι οι διαφορετικοί τρόποι με τους οποίους οι άνθρωποι κατασκευάζουν ένα γεγονός είναι άμεσα συνυφασμένοι με το ιστορικό πλαίσιο της εποχής, στην οποία ζουν. Το ιστορικό λοιπόν πλαίσιο του λόγου επιτρέπει τη δυνατότητα διαφορετικών κατασκευών του ίδιου αντικειμένου, χωρίς ωστόσο οι κατασκευές να είναι ούτε απεριόριστες, ούτε ισότιμες. Όπως αναφέρουν και οι Edley και Wetherell (2001), στόχος της κριτικής λογοκοινωνιοψυχολογίας είναι να ερευνήσει πώς ο λόγος οργανώνεται ως κοινωνική δράση στο άμεσο περιεχόμενό του, ποιες θέσεις υποκειμένου κινητοποιούνται και πώς εκφράζονται οι ρητορικές-διαδραστικές συνέπειες αυτής της οργάνωσης λαμβάνοντας συγχρόνως υπόψη τον προσανατολισμό των συμμετεχόντων στην ομιλία τους.

Η έννοια των θέσεων υποκειμένου είναι κεντρική για την κριτική λογοκοινωνιοψυχολογία, επειδή «συνδέει τις ευρύτερες έννοιες των λόγων και των ερμηνευτικών ρεπερτορίων με την κοινωνική κατασκευή συγκεκριμένων εαυτών» (Edley, 2011, σελ. 170). Οι θέσεις υποκειμένου αναφέρονται στις διάφορες θέσεις του ομιλητή σε μια συνομιλία. Οι θέσεις αυτές δεν είναι σταθερές και αποκτούν περιεχόμενο μέσα από τους τρόπους, με τους οποίους διαρθρώνεται η ομιλία από τη ρητορική της οργάνωση. Στην κριτική λογοκοινωνιοψυχολογία αυτό, το οποίο έχει σημασία δεν είναι μόνο οι μεμονωμένες θέσεις υποκειμένων των ομιλητών στον λόγο, αλλά η τοποθέτησή⁶⁷ τους σε διαφορετικές θέσεις κατά τη διάρκεια μιας συνομιλίας, καθώς και οι ιδεολογικές θέσεις, οι οποίες συνδέονται με αυτές.

Η συνθετική προσέγγιση της κριτικής λογοκοινωνιοψυχολογίας συνδυάζει όλα τα «θετικά σημεία» των ιδεολογικών διλημάτων και των ερμηνευτικών ρεπερτορίων, προσανατολίζοντας σε μια αναλυτική οπτική, στην οποία η μικροανάλυση αλληλεπιδρά με τη μακροανάλυση. Έτσι δίνεται έμφαση τόσο στη ρητορική οργάνωση της συνομιλίας, όσο και στην ανάλυση των ιδεολογικών διλημάτων, τα οποία προκύπτουν. Με αυτόν τον τρόπο η μικροανάλυση δεν είναι μονόδρομος, αλλά οδηγεί στην ανάδειξη των πολιτικών, κοινωνικών και ιδεολογικών διαδρομών του λόγου στο εκάστοτε ιστορικό πλαίσιο της εποχής. Η έννοια των ερμηνευτικών ρεπερτορίων δίνει στην ανάλυση τη δυνατότητα εντοπισμού των διαθέσιμων πολιτισμικών πόρων, με τους οποίους οι ομιλητές νοηματοδοτούν και κατασκευάζουν τα κοινωνικά φαινόμενα. Αντίστοιχα, η έννοια των ιδεολογικών διλημάτων αναδεικνύει τα ρητορικά-ιδεολογικά διλήμματα, τα οποία προκύπτουν στον λόγο, καθώς οι άνθρωποι έρχονται αντιμέτωποι με τα αντιθετικά θέματα της κοινής λογικής. Τα ιδεολογικά διλήμματα συνδέονται με τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια από τη στιγμή που οι ομιλητές επεξεργάζονται τυχόν ασυνέπειες, οι οποίες παρατηρούνται στα ερμηνευτικά ρεπερτόριά τους και προσπαθούν να δικαιολογήσουν σειρές θέσεων, που αναγνωρίζουν ως αντιφατικές. Στην επόμενη ενότητα παρουσιάζονται οι έννοιες των θέσεων υποκειμένου (Davies and Harré, 1990, Wetherell, 1998) και της τοποθέτησης (Wetherell, 1998).

4.6 Οι θέσεις υποκειμένου στην κριτική λογοκοινωνιοψυχολογία

Σύμφωνα με τους Harré και Moghaddam (2003), οι κοινωνικά νοηματοδοτημένες δράσεις ή λόγος πρέπει να ερμηνεύονται ως κοινωνικές πράξεις με συγκεκριμένο νόημα και σημασία. Στο πλαίσιο αυτό οι τρόποι με τους οποίους οι ομιλητές επιλέγουν τους γλωσσικούς πόρους που θα χρησιμοποιήσουν, τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια, τα οποία εντοπίζονται στον λόγο, καθώς και η έννοια των ιδεολογικών διλημά-

67 Positioning.

των συνδέονται άμεσα με το ζήτημα των «θέσεων υποκειμένου»⁶⁸ (Davies και Harré, 1990) και την έννοια της τοποθέτησης (Harré και Moghaddam, 2003, 2011, Harré et al. 2009, Wetherell, 1998).

Οι θέσεις υποκειμένου και η έννοια της τοποθέτησης απέκτησε, όπως ειπώθηκε και στην προηγούμενη ενότητα, κεντρική θέση στην κριτική λογοκοινωνιοψυχολογία. Αναζητώντας μια συνθετική προσέγγιση, η οποία θα χρησιμοποιεί τόσο το μεταδομισμό, όσο και την ανάλυση συνομιλίας η Wetherell (1998) χρησιμοποίησε την έννοια των θέσεων υποκειμένου. Ειδικότερα, χρησιμοποίησε τη θεωρία των Laclau και Moufe (1985, 1987, Moufe, 1992) για να μιλήσει για την έννοια των θέσεων υποκειμένου, για τις διαφορετικές τοποθετήσεις των ομιλητών από τη μία θέση υποκειμένου στην άλλη, καθώς και για τη ριζοσπαστική δυνατότητα, που προσφέρει στη λογοανάλυση η τοποθέτηση.

Η Wetherell (1998) βρίσκει θεωρητική συγγένεια με τη θέση των Laclau και Moufe ότι «η κοινωνία μπορεί να γίνει κατανοητή ως μια ευρέως επιχειρηματολογική ύφανση, μέσω της οποίας οι άνθρωποι κατασκευάζουν την πραγματικότητά τους (Laclau, 1993, σελ. 341)». Η Wetherell (1998, σελ. 38) επισημαίνει ότι «το νόημα δεν μπορεί ποτέ να οριστικοποιηθεί», αλλά αλλάζει διαρκώς ανάλογα με τις γλωσσικές περιστάσεις, τους διαθέσιμους γλωσσικούς πόρους, τις διαφορετικές θέσεις υποκειμένου, αλλά και τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια των ομιλητών. Η Wetherell (1998) υιοθετεί την έννοια των θέσεων υποκειμένου έτσι όπως εκφράζεται στο έργο της Moufe (1992). Η Moufe (1992) ομιλεί για τη συγκρότηση του κοινωνικού υποκειμένου με βάση το σύνολο των διαφορετικών θέσεων υποκειμένου που υιοθετεί στον λόγο, θεωρώντας αδύνατη την ύπαρξη μιας ενιαίας συγκροτημένης κατασκευής του ατόμου. Οι θέσεις υποκειμένου για τη Wetherell (1998) είναι οι θέσεις, τις οποίες παίρνουν οι ομιλητές σε μια συνομιλία. Αυτό, το οποίο έχει καίρια σημασία στη λογοανάλυση για τη συγγραφέα (1998) είναι ο προσανατολισμός των ομιλητών, καθώς περνούν από τη μία θέση υποκειμένου στην άλλη. Έτσι ο γλωσσικός προσανατολισμός των συμμετεχόντων αποκαλύπτει πολλά για το περιεχόμενο των θέσεων υποκειμένου (Wetherell, 1998).

Οι Harré και Moghaddam (2003, 2011) υποστήριξαν ότι στη θεωρία της τοποθέτησης εξετάζονται οι αφηγήσεις, τις οποίες χρησιμοποιούν οι άνθρωποι για να τοποθετήσουν στον λόγο τόσο τον εαυτό τους όσο και τους άλλους. Η έννοια του εαυτού είναι κεντρική στις θεωρητικές τοποθετήσεις για τους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι υιοθετούν διαφορετικές θέσεις υποκειμένου, ανάλογα με την κατάσταση και το νόημα, το οποίο θέλουν να προτάξουν σε μια συνομιλία. Για τη Wetherell (1998) πέρα από την ανάλυση των θέσεων υποκειμένου στην ανάλυση, το σημαντικό είναι πώς τοποθετούνται οι ομιλητές πάνω στις διαφορετικές θέσεις υποκειμένου, οι οποίες τους δίνονται ή οι ίδιοι υιοθετούν. Η τοποθέτηση στις διάφο-

68 Όπως αναφέρει ο Edley (2011, σελ. 168), η έννοια των θέσεων υποκειμένου πριν γίνει αντικείμενο της κοινωνικής ψυχολογίας χρησιμοποιούνταν στις πολιτισμικές σπουδές και προέρχεται από το έργο του Louis Althusser (1971) για τους «ιδεολογικούς μηχανισμούς του κράτους».

ρες θέσεις υποκειμένου είναι μια δυναμική διαδικασία, στην οποία κάποιες θέσεις υποστηρίζονται από τους ομιλητές, ενώ άλλες προβληματικοποιούνται (Wetherell, 1998). Κάθε «θέση υποκειμένου» για τον εαυτό ή τους άλλους εκλαμβάνεται σε κάθε συνομιλιακή περίπτωση με διαφορετικούς τρόπους από τον συνομιλητή, ο οποίος την αξιολογεί και την αποδέχεται ή τη θέτει υπό αμφισβήτηση μέσω του λόγου. Καθώς λοιπόν οι τρόποι ομιλίας αλλάζουν, τροποποιούνται ανάλογα και οι θέσεις υποκειμένου και οι ταυτότητες που δίνουν στους άλλους ή στον εαυτό τους τα άτομα σε μια συνομιλία (Harré and Moghaddam, 2009). Στη θεωρία τοποθέτησης λοιπόν η ατομική ταυτότητα δεν θεωρείται ανεξάρτητη από την κοινωνική, αλλά συγκροτείται και νοηματοδοτείται στον λόγο ανάλογα με τη γλωσσική περίπτωση και τις ρητορικές προθέσεις του ομιλητή. Επομένως, σύμφωνα με τον κοινωνικό κονστρουξιονισμό, η αίσθηση του κάθε ατόμου για τον εαυτό του συνδέεται με την τοποθέτηση του εαυτού του σε σχέση με τους άλλους, τα κοινωνικά φαινόμενα και τα ζητήματα ταυτότητας, τα οποία τον προβληματίζουν. Σύμφωνα με τον Harré (1991) ο «εαυτός» δεν είναι τίποτα άλλο από τον ομιλητή, καθώς αυτός περνά στον λόγο του από τη μία θέση υποκειμένου στην άλλη και διαπραγματεύεται την ατομική και κοινωνική του ταυτότητα, αλλά και τον τρόπο, με τον οποίο ερμηνεύει τα διάφορα κοινωνικά φαινόμενα.

Οι τρόποι με τους οποίους λοιπόν τα άτομα επιλέγουν διάφορες τεχνικές δόμησης γεγονικότητας, δεν αποκαλύπτουν αναλυτικά μόνο πληροφορίες για τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια ή τα ιδεολογικά διλήμματα που εντοπίζονται στον λόγο τους, αλλά και για τη θέση υποκειμένου, η οποία κινητοποιείται κάθε φορά, καθώς και για το πώς εκλαμβάνεται η θέση αυτή στο επίπεδο της αλληλεπίδρασης. Οι διάφορες θέσεις υποκειμένου λειτουργούν ως ένα σύστημα πεποιθήσεων της «κοινής λογικής»,⁶⁹ στο οποίο μπορεί να έχουν πρόσβαση τα μέλη μιας σχετικά συνεκτικής γλωσσικής κοινότητας (Harré and Moghaddam, 2003). Τοποθετώντας το άτομο τον εαυτό του σε μια συγκεκριμένη θέση, βλέπει τον κόσμο κάτω από το πρίσμα της συγκεκριμένης θέσης και με βάση «τις συγκεκριμένες εικόνες, μεταφορές, ιστορίες και έννοιες, οι οποίες συνδέονται με τη συγκεκριμένη θέση» (Davies and Harré, 1990, σελ. 46). Οι Davies και Harré (1990) υποστηρίζουν ότι οι διαφορετικές θέσεις υποκειμένου δεν είναι συνεκτικές, αλλά τροποποιούνται διαρκώς ανάλογα με τη γλωσσική περίπτωση και το διακύβευμα του ομιλητή.

Σύμφωνα με τον Edley (2011) οι «θέσεις υποκειμένου» είναι άμεσα συνδεδεμένες με την κριτική λογοψυχολογία, γιατί επιτρέπουν τη σύνδεση των ευρύτερων εννοιών των λόγων και των ερμηνευτικών ρεπερτορίων με την κοινωνική κατασκευή συγκεκριμένων ταυτοτήτων για τον εαυτό και τους άλλους. Ο Edley (2001) υποστηρίζει επίσης ότι τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με τις θέσεις υποκειμένου, γιατί σε κάθε ερμηνευτικό ρεπερτόριο, το οποίο χρησιμοποιείται, κινητοποιείται και μία αντίστοιχη «θέση υποκειμένου». Οι ταυτότητες άλλωστε στην

69 Με την έννοια που την εννοεί ο Billig και οι συνεργάτες του (1999).

κριτική λογοκοινωνιοψυχολογία αναλύονται ως «ρηματικοί αναπαραστασιακοί πόροι» και ως «ρητορικά επιτεύγματα» (Μποζατζής, 2005β, σελ. 348). Οι ταυτότητες λοιπόν, τις οποίες δίνουν οι συμμετέχοντες στους άλλους ή υιοθετούν για τον εαυτό τους, προσδιορίζονται ιστορικά και πολιτισμικά και οικοδομούνται με την κινητοποίηση συγκεκριμένων γλωσσικών χρήσεων, που εξυπηρετούν την επιχειρηματολογία του εκάστοτε ομιλητή (Μποζατζής, 2005β). Συγχρόνως, καθώς ο ομιλητής κατασκευάζει εκδοχές ταυτότητας για τους άλλους, πάντα κινητοποιούνται παράλληλα και εκδοχές ταυτότητας του εαυτού του (Harré και Langenhove, 1992).

Οι «θέσεις υποκειμένου» λειτουργούν ενωτικά, γιατί η σημασία τους στην ανάλυση λόγου γίνεται αποδεκτή από την πλειονότητα των διαφορετικών προσεγγίσεων ανάλυσης λόγου. Έτσι σύμφωνα με τους Harré και Langenhove (1992) η έννοια της τοποθέτησης μπορεί να αντικαταστήσει την πιο στατική έννοια του ρόλου, ενώ η Hollway (1984) υποστηρίζει ότι οι διαθέσιμες «θέσεις υποκειμένου» συνδέονται πάντα με την αλληλεπίδραση μεταξύ των ανθρώπων.

Η έννοια της τοποθέτησης προβάλλει την εικόνα του σκεπτόμενου ενεργητικού ομιλητή, ο οποίος δεν είναι παθητικός αποδέκτης των ηγεμονικών κατασκευών της κουλτούρας της εποχής του, αλλά συνδιαμορφωτής τους. Σε συνδυασμό με τη θεωρία των ιδεολογικών διλημμάτων και των ερμηνευτικών ρεπερτορίων οι θέσεις υποκειμένου επισημαίνουν τους τρόπους με τους οποίους ο καθένας από εμάς ακολουθεί στον λόγο τις αφηγηματικές νόρμες και τους πολιτισμικούς πόρους με τους οποίους είναι εξοικειωμένος, εμπλουτίζοντάς τους παράλληλα με στοιχεία από την προσωπική του ιστορία (Davies and Harré, 1990). Οι θέσεις υποκειμένου ενοποιούν τις έννοιες των λόγων και των ερμηνευτικών ρεπερτορίων με τον τρόπο, με τον οποίο κατασκευάζεται ο «εαυτός» από τους ομιλητές σε κάθε συνομιλία (Edley, 2011). Καθώς λοιπόν αλλάζουν οι τρόποι ομιλίας σε κάθε συνομιλία, αλλάζουν και οι θέσεις/οι ταυτότητες, τις οποίες μπορούν να «υιοθετήσουν» οι ομιλητές.

Τέλος ο Edley (2011) επισημαίνει ότι η αναγνώριση των θέσεων υποκειμένου συνδέεται με την εμπειρία του αναλυτή ή της αναλύτριας και απαιτεί μια «εντατική επανάγνωση» του συνομιλιακού αποσπάσματος με στόχο να εντοπιστεί «ποιος είναι αυτός, ο οποίος υπονοείται από έναν συγκεκριμένο λόγο ή ερμηνευτικό ρεπερτόριο» (Edley, 2011, σελ. 170).

4.7 Επίλογος

Σύμφωνα με τον Μποζατζή (Μποζατζής, 2001) ένα από τα χαρακτηριστικά, τα οποία διαφοροποιούν την ανάλυση λόγου της κοινωνικής ψυχολογίας από άλλες παρόμοιες προσεγγίσεις στο πεδίο της κοινωνικής έρευνας, είναι η έννοια της «συμμετρικότητας», η οποία παραπέμπει σε ό,τι ο Barthes (1982) όρισε «ως τη θεμελιωδώς παράδοση διαλεκτική αφέντη/δούλου» (Μποζατζής, 2001, σελ. 1-2). Με βάση αυτήν την παρομοίωση ο ομιλητής είναι ταυτόχρονα ο «αφέντης» της γλώσσας, αλλά και

ο «δούλος» της, αφού διαμορφώνει στον λόγο του συγκεκριμένες ιδεολογικές πρακτικές, αλλά διαμορφώνεται παράλληλα από τις ιδεολογικές παραδοχές της κοινής λογικής της εποχής του. Οι άνθρωποι λοιπόν είναι την ίδια ώρα τα «προϊόντα» και οι παραγωγοί της γλώσσας (Billig, 1991, Μποζατζής, 2011). Με αυτόν τον τρόπο συνεπώς, επισημαίνει ο Μποζατζής (2003, 2011), ο λόγος είναι επιτελεστικός, αλλά διατηρεί πάντα και την ήδη δομημένη διάστασή του.

Η προσέγγιση των Potter και Wetherell (1987) για τον λόγο στην κοινωνική ψυχολογία, αλλά και η έκδοση του βιβλίου των Edwards και Potter (1992) καθιέρωσαν σταδιακά το πεδίο των κοινωνιοψυχολογικών λογοαναλυτικών ερευνών στην κοινωνική ψυχολογία. Ωστόσο, όπως επισημαίνει ο Μποζατζής, μέχρι και σήμερα υπάρχουν θεωρητικές προστριβές και αντιπαραθέσεις ανάμεσα σε διαφορετικές μεθοδολογικές προσεγγίσεις στην ανάλυση λόγου. Οι αντιπαραθέσεις αυτές συνδέονται και με τις «συγγένειες» της κάθε προσέγγισης με την ανάλυση συνομιλίας, τον Φουκώ ή την εθνομεθοδολογία.⁷⁰ Οι θεωρητικές αυτές προστριβές αναφέρονται «στην εννοιολόγηση του λόγου, στις πολιτικές διαστάσεις και συνέπειες του σχετικισμού, που χαρακτηρίζει την ανάλυση λόγου, και στην εννοιολόγηση του πλαισίου (δράσης) του λόγου (Μποζατζής, 2011, σελ. 36)». Ο Parker (1992) για παράδειγμα, εκπρόσωπος της φουκωικής ανάλυσης λόγου, ασκεί κριτική στους Potter και Wetherell (1987), υποστηρίζοντας ότι η θέση τους πως κάθε συνομιλιακή περίπτωση κατασκευάζει διαφορετικές εκδοχές του κόσμου, οδηγεί σε έναν άκρατο σχετικισμό. Στην κριτική αυτή οι Edwards et al. (1995) διασαφηνίζουν το περιεχόμενο του σχετικισμού. Υποστηρίζουν λοιπόν ότι ο σχετικισμός εννοιολογείται ως μια μετα-επιστημολογία, η οποία περιγράφει τις θεωρίες και τα κοινωνικά φαινόμενα ως ρητορικές πρακτικές. Έτσι για τους Edwards et al. (1995) ο σχετικισμός είναι ακαδημαϊκή επιλογή και ταυτόχρονα «το πεδίο, στο οποίο όλες οι αλήθειες είναι προς εγκαθίδρυση» (Μποζατζής, 2011, σελ. 44).

Στο επόμενο Κεφάλαιο παρουσιάζονται οι μελέτες για τις έμφυλες κατασκευές στον λόγο στη λογοαναλυτική έρευνα. Οι έρευνες αυτές έχουν κοινή εκκίνηση με τη Judith Butler σχετικά με την επιτελεστική πλευρά των έμφυλων κατασκευών στον λόγο και για τους τρόπους με τους οποίους οι διάφορες κατασκευές για το φύλο βρίσκονται σε άμεση συνάρτηση με το εκάστοτε κοινωνικοιστορικό πλαίσιο.

70 Για μια λεπτομερή περιγραφή αυτών των αντιπαραθέσεων βλ. Μποζατζή (2011).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Η μελέτη του φύλου στη λογο-αναλυτική έρευνα

5.1 Η κοινωνική κατασκευή του φύλου και η φεμινιστική ανάλυση λόγου περί συγκρότησης έμφυλων ταυτοτήτων

Στο Κεφάλαιο 5, παρουσιάζονται ενδεικτικά λογο-αναλυτικές έρευνες, οι οποίες εστιάζουν στην έμφυλη κατασκευή ταυτοτήτων στον λόγο. Η σύνδεση φύλου και γλώσσας δεν είναι νέο φαινόμενο στις κοινωνικές επιστήμες, η αναγνώριση όμως έμφυλων ζητημάτων στη γλώσσα καθιερώθηκε ως ιδιαίτερο ερευνητικό πεδίο με την εξέλιξη του δεύτερου φεμινιστικού ρεύματος της δεκαετίας 1960 και 1970 (Weatherall, 2002). Η Robin Lakoff (1990, σελ. 199) μία από τις πιο σημαντικές ερευνήτριες του φύλου στη γλώσσα επισημαίνει ότι οι ερωτήσεις σχετικά με τη γλώσσα των γυναικών και τις διαφορές στους γλωσσικούς κώδικες αντρών και γυναικών είναι «από τα πιο αγνωστά, σύνθετα, διαφορετικά και μη επιλύσιμα θέματα» στις κοινωνικές επιστήμες. Η έμφαση στους τρόπους με τους οποίους το φύλο καθιερώνεται ως «οντολογικά αληθινό», μέσα από μία σύνθετη διαδικασία επιτελεστικών πρακτικών που ορίζουν τι είναι γυναικείο και τι αντρικό, πρόσφερε, όπως στη θεωρία της Butler, νέες αναγνώσεις ως προς τη συγκρότηση των έμφυλων ταυτοτήτων στη φεμινιστική μεταμοντέρνα κοινωνική θεωρία και τη διαμόρφωσή της ως προς την κοινωνική κατασκευή του φύλου⁷¹. Από διαφορετική επιστημολογική αφετηρία⁷² οι μεταμοντέρνες φεμινίστριες άσκησαν κριτική στους τρόπους με τους οποίους κατασκευάζεται το φύλο και στο πώς το βιολογικό φύλο γίνεται κοινωνικό μέσα από σύνθετα συστήματα σημασιοδότησης. Όλες αυτές οι θεωρίες απορρίπτουν την ύπαρξη ενός υπερβατικού οικουμενικού υποκειμένου, όπως αυτό ορίστηκε από τους Διαφωτιστές, και επισημαίνουν τη συγκρότηση ατομικής ταυτότητας ως σύν-

71 Για την επισκόπηση των διάφορων προσεγγίσεων της θεωρίας της κοινωνικής κατασκευής του φύλου βλ.: Χαλκιά, 2011, Αθανασίου, 2006, Prugl, 1999, Laqueur, 2003, Connell, 2006, Butler and Scott (eds), 1992. Για τη διερεύνηση της σχέσης: του φεμινισμού με τον κοινωνικό κονστρουξιονισμό βλ. Weedon, 1987 και κοινωνικού κονστρουξιονισμού και ανάλυσης λόγου βλ. Gavey, 1989.

72 Οι προσεγγίσεις για την κοινωνική κατασκευή του φύλου «κυριαρχούν» στο πεδίο της κοινωνιογλωσσολογίας, της κοινωνικής ψυχολογίας, των πολιτισμικών σπουδών, των σπουδών φύλου και της πολιτικής θεωρίας. Βλ. ενδεικτικά Hall and Bucholtz (eds), 1996, για μια κοινωνιογλωσσική μελέτη του τρόπου με το οποίο το φύλο κατασκευάζεται κοινωνικά στον λόγο, Bryson, 2005, για την κατασκευή του κοινωνικού φύλου στη φεμινιστική πολιτική θεωρία, Cameron (eds), 1992, για μια φεμινιστική κριτική για το φύλο στη γλωσσολογία, Wodak (ed.), 1997, Weatherall and Edley, 1999, και για μια μελέτη της συγκρότησης του φύλου στον λόγο στην κοινωνική ψυχολογία.

θετης διαδικασίας κοινωνικής κατασκευής (Χαλκιά, 2011). Με εργαλείο τη θεωρία του Φουκώ για τη βιοπολιτική η κατηγορία: «άνθρωπος» και το δίπολο «γυναίκα-άντρας» αποδομούνται, ενώ αναλύονται οι διαδικασίες με τις οποίες οι έννοιες αυτές νοηματοδοτούνται, αλλά και εμπλέκονται σε έναν περίπλοκο μηχανισμό κοινωνικού ελέγχου⁷³. Οι μεταμοντέρνες επίσης φεμινίστριες συμφωνούν ανεξαρτήτως του επιστημονικού κλάδου από τον οποίο προέρχονται ότι: «πρακτικές και αφηγήσεις περί φύσης και φύλου αξιοποιούνται για την αναπαραγωγή και παγίωση ιεραρχικών εξουσιαστικών κοινωνικών σχέσεων» (Χαλκιά, 2011, σελ. 14). Από τα μέσα του 1970 λοιπόν δόθηκε έμφαση σε ποσοτικές και ποιοτικές έρευνες, οι οποίες μελετούν την επίδραση του φύλου στον λόγο⁷⁴. Κεντρικά ερωτήματα των πρώτων ερευνών για το φύλο στον λόγο ήταν το κατά πόσο υπάρχουν «ξεχωριστοί» τρόποι ομιλίας αντρών και γυναικών, αν αυτοί οφείλονται σε βιολογικά ή κοινωνικά χαρακτηριστικά και πώς εγγράφονται οι άνισες έμφυλες σχέσεις εξουσίας στον λόγο (Coates, 1998, Wodak, 1997). Καθώς οι κλάδοι της κοινωνιογλωσσολογίας και της ανάλυσης συνομιλίας επεκτείνονταν και καθιερώνονταν επιστημονικά, επικράτησε στον χώρο της λογοανάλυσης η κονστρουξιονιστική θέση, η οποία δεν ερευνούσε γενικούς κανόνες για τη σχέση φύλου-γλώσσας, αλλά αντίθετα, εξέταζε τους τρόπους με τους οποίους το φύλο κατασκευάζεται και νοηματοδοτείται από τους ομιλητές στην κάθε περίπτωση επικοινωνίας (Tannen, 1996). Ωστόσο, όπως επισημαίνει η Wodak (1997), παρά τις κονστρουξιονιστικές θέσεις για τη συγκρότηση έμφυλων ταυτοτήτων στον λόγο, μέχρι σήμερα η φεμινιστική έρευνα για το φύλο στην κοινωνιογλωσσολογία και τη λογοανάλυση εξαρτάται συχνά από τις ιδεολογικές θέσεις των ερευνητών, καθώς και από το είδος της μεθοδολογίας, η οποία χρησιμοποιείται. Προτείνεται λοιπόν από όσους και όσες ερευνούν το φύλο στη λογοανάλυση να εστιάσουν στον τρόπο, με τον οποίο ο κάθε ομιλητής χρησιμοποιεί το φύλο ως «δράση στον λόγο» και όχι σε ερωτήματα, τα οποία αναπαράγουν τη θεωρία των έμφυλων διαφοροποιήσεων στην ομιλία αντρών και γυναικών (Wodak, 1997).

Είναι επόμενο το εύρος των μελετών του φύλου από διαφορετικές επιστημολογικές σκοπιές στο πεδίο των κοινωνικών επιστημών να είναι τόσο εκτενές, ώστε να μην είναι δυνατόν να περιγραφούν αυτές σε όλη την έκταση τους⁷⁵. Ωστόσο, επειδή το στοιχείο του φύλου εκτείνεται στο πεδίο μελέτης της παρούσας έρευνας, θα γίνει αναφορά σε σύγχρονες λογοαναλυτικές και κριτικές λογοκοινωνιοψυχολογικές

73 Για μια πιο λεπτομερή ανάγνωση των επιδράσεων του Φουκώ στο μεταμοντέρνο φεμινισμό βλ. Hekman (eds), 1996. Για μια επισκόπηση του φύλου στο μεταμοντέρνο φεμινισμό βλ. Hekman, 1990. Για την πολιτική προσέγγιση του φύλου στις κοινωνικές επιστήμες βλ. Butler and Scott (eds), 1992. Για μια κριτική της παραδοσιακής ψυχολογίας για τη συγκρότηση της υποκειμενικότητας και του φύλου βλ. Henriques, Hollway, Urwin, Venn, και Walkerdine, 1984.

74 Βλ. Αθανασιάδου και Δεληγιάννη-Κουϊμπτζή, 2010, Κοτρώνη και Αθανασιάδου, 2011.

75 Για παράδειγμα για μια μελέτη του φύλου στην εκπαίδευση βλ. Μαραγκουδάκη, 2005.

έρευνες, στις οποίες μελετώνται οι έμφυλες ταυτότητες στον λόγο⁷⁶.

5.2 Έμφυλες ταυτότητες και φεμινιστική λογο-ανάλυση

Οι ομιλητές στις λογοαναλυτικές έρευνες για το φύλο υιοθετούν διαφορετικούς μηχανισμούς λογοδοσίας για να επιλέξουν τους τρόπους, με τους οποίους θα περιγράψουν το φύλο, αν και κάποιες έμφυλες κατασκευές είναι πολιτισμικά πιο ισχυρές και εντάσσονται στην κοινή λογική των ανθρώπων, ασκώντας ηγεμονική επίδραση στη θεώρηση για τις έμφυλες ταυτότητες (Edley, 2011). Καθώς λοιπόν οι άνθρωποι ομιλούν για το φύλο σε διάφορα επικοινωνιακά πλαίσια, κινητοποιούν διαφορετικούς τρόπους για να μιλήσουν σχετικά με το τι σημαίνει να είσαι άντρας ή γυναίκα.

Η Baxter (2003) εισάγει τον όρο φεμινιστική μεταδομική ανάλυση λόγου (Feminist Poststructuralist Discourse Analysis), προκειμένου να διαφοροποιήσει την προσέγγισή της από άλλες, οι οποίες ερευνούν τις έμφυλες ταυτότητες, εφαρμόζοντας τη μεθοδολογία της ανάλυσης λόγου. Η προσέγγιση που υιοθετεί, διερευνά τους τρόπους με τους οποίους οι ομιλητές κατασκευάζουν τις έμφυλες ταυτότητες τους μέσω ενός σύνθετου δικτύου σχέσεων εξουσίας. Η Baxter (2003) αμφισβητεί την παραδοσιακή φεμινιστική θέση ότι οι άντρες είναι οι προνομιακοί συνομιλητές, οι οποίοι, εξαιτίας των αντρικών δομών κυριαρχίας, αποδυναμώνουν τον λόγο των γυναικών. Αντίθετα, θεωρεί ότι οι ομιλητές και των δύο φύλων αλλάζουν συνεχώς θέσεις εξουσιαστικής και εξουσιαζόμενου ακόμα και στο ίδιο απόσπασμα συνομιλίας. Αμφισβητεί λοιπόν και αυτή την ύπαρξη γενικών ρυθμιστικών μοντέλων, τα οποία ερμηνεύουν μονοδιάστατα τη συγκρότηση έμφυλων ταυτοτήτων στον λόγο και επισημαίνει τη διαφορετικότητα της κάθε συνομιλικής περίπτωσης. Η Baxter (2003) εντάσσει την ερευνητική της προσέγγιση στην ευρύτερη μεθοδολογία της ανάλυσης λόγου, ασκεί όμως κριτική σε αυτό, το οποίο εκείνη ερμηνεύει ως μεθοδολογικό ανταγωνισμό ως προς το ποιο μοντέλο ανάλυσης είναι το καλύτερο για να διερευνηθούν οι έμφυλες ταυτότητες στον λόγο. Για να αναπτυχθεί μια καλή πρακτική στο ερευνητικό πεδίο της ανάλυσης λόγου, η Baxter προτείνει την αλληλεπίδραση διαφορετικών προσεγγίσεων και τον διάλογο ανάμεσα στα διάφορα ρεύματα ανάλυσης λόγου. Για τη συγγραφέα ο διάλογος ανάμεσα στην ανάλυση συνομιλίας και τη φεμινιστική μεταδομική ανάλυση λόγου είναι αυτός, ο οποίος αναδεικνύει την πολυπλοκότητα της συγκρότησης έμφυλων ταυτοτήτων στον λόγο. Η Baxter (2003) ορίζει τη φεμινιστική μεταμοντέρνα σκέψη ως το σύνολο των διαφορετικών θεωρητικών προσεγγίσεων για τις έμφυλες ταυτότητες και όχι ως την ιστορική εξέλιξη της φεμινιστικής θεωρίας. Η Baxter (2003) συμφωνεί επίσης με τη Butler (1990) και τον Φουκώ (1972) στο ότι η πραγματικότητα υλοποιείται στον λόγο και ότι η κινητο-

76 Για μια γενική επισκόπηση της φεμινιστικής έρευνας του φύλου στο λόγο βλ. Cameron, 1992, Coates (ed.), 1998, Bergvall et al. (eds), 1996, Tannen (ed.), 1993 και Wodak (ed.), 1997.

ποίηση αντιθετικών λόγων διαμορφώνει το νόημα και τη σημασία των κοινωνικών φαινομένων στην κάθε περίπτωση.

Στο βιβλίο της: «Έμφυλη Ομιλία» η Speer (2005) επιχειρεί να συνδέσει τον φεμινισμό, τη λογοψυχολογία και την ανάλυση συνομιλίας, δίνοντας έμφαση στη δημιουργία ενός συνδυαστικού αναλυτικού μοντέλου και όχι αναπαράγοντας επιχειρήματα, τα οποία τονίζουν τις διαφορές των ερευνητικών αυτών προσεγγίσεων. Η Speer επιλέγει τη λογοκοινωνιοψυχολογική προσέγγιση στην κοινωνική ψυχολογία, επισημαίνοντας το επιχείρημα των Gergen (1985) και Shooter και Gergen (1989), οι οποίοι υποστηρίζουν ότι η γλώσσα δεν είναι απλώς ένα εκφραστικό μέσο, αλλά το βασικό εργαλείο με το οποίο κατασκευάζονται και αναπαράγονται οι έμφυλες ταυτότητες και οι κοινωνικές δομές. Σύμφωνα με τη συγγραφέα το πολιτικό άνοιγμα της λογο-ψυχολογίας, το οποίο αναλύει στο συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο τα ιδεολογικά διλήμματα σε ζητήματα έμφυλων κατασκευών, συγκροτεί ένα διαφορετικό τρόπο ανάλυσης έμφυλων ζητημάτων. Αυτός ο τρόπος δεν αναπαράγει το μοντέλο της διαφοροποίησης των φύλων ή την επίδραση της κοινωνικοποίησης στη συγκρότηση έμφυλων ταυτοτήτων. Παράλληλα η Speer επισημαίνει ότι η λογοψυχολογία είναι μία ανάλυση δράσης, στην οποία αναλύεται η κάθε επικοινωνιακή περίπτωση. Σ' αυτήν ο ερευνητής μπορεί να δει, την ώρα που συμβαίνουν, όλες τις ιδεολογικές μετατοπίσεις του ομιλητή για ένα θέμα. Υποστηρίζεται επίσης ότι με τη λογο-ανάλυση η κοινωνική ψυχολογία μπορεί να αποφύγει τον κίνδυνο της εμπλοκής αναπαραγωγικών δυϊστικών αντιλήψεων για το φύλο, ενώ προσφέρεται η ευκαιρία να δοθεί έμφαση στην πολιτική σημασία, την οποία έχει σε κάθε περίπτωση η κινητοποίηση τέτοιων αντιθετικών θεμάτων για το φύλο.

Ειδικότερα η Speer αναφέρεται και στη συνεισφορά της λογο-ψυχολογίας στην ανάλυση του σεξισμού, επισημαίνοντας ότι το φαινόμενο αυτό κατασκευάζεται στον λόγο και νοηματοδοτείται σε κάθε γλωσσική περίπτωση από το ομιλούν υποκείμενο. Έτσι ο σεξισμός δεν είναι ένα γλωσσικό πρόβλημα, το οποίο μπορεί να εξαλειφτεί ως φαινόμενο με αυτό που η Cameron (1995) ονομάζει «λεκτική υγιεινή». Αντίθετα, είναι μια πολιτικοκοινωνική συμπεριφορά με ιδεολογικές συνέπειες, οι οποίες μπορούν να αναλυθούν. Επομένως η Speer συντάσσεται με τη θέση της Cameron ότι ο σεξισμός δεν είναι μια καθολική εξωλεκτική έννοια με συγκεκριμένα σταθερά χαρακτηριστικά, αλλά αποκτά περιεχόμενο στον λόγο και εκεί πρέπει να αναλύεται.

Η συγγραφέας αναγνωρίζει τον λόγο με τους όρους του Potter και των συνεργατών του (1990) ως κοινωνική πρακτική. Συνεπώς ο λόγος δεν «καθρεφτίζει» το νόημα, αλλά αντίθετα το παράγει. Το ζητούμενο λοιπόν είναι να αναλυθούν οι τρόποι με τους οποίους ο ομιλητής κατασκευάζει το πολιτικό και το κοινωνικό σε ζητήματα φύλου, καθώς και η ιδεολογική νοηματοδότηση των κατασκευών αυτών σε κάθε λεκτική περίπτωση. Ωστόσο, η Speer διαφοροποιείται από την ανάλυση συνομιλίας, η οποία επικεντρώνεται μόνο στη μικρο-ανάλυση. Αντίθετα, αυτό που είναι ερευνη-

τικό ζητούμενο στην προσέγγισή της είναι πώς από την μικροανάλυση του συνομιλιακού αποσπάσματος γίνεται η σύνδεση με τη μακρο-ανάλυση και τα ευρύτερα θέματα πολιτικής και κοινωνικής κριτικής.

Η κριτική της Speer στρέφεται και στα τρία ρεύματα ανάγνωσης του φύλου στη γλώσσα. Υποστηρίζει ότι το μοντέλο, το οποίο θεωρεί ότι οι διαφορές στους τρόπους ομιλίας των γυναικών και αντρών είναι αποτέλεσμα της καταπίεσης, την οποία υφίσταται η γυναίκα από τον άντρα, είναι περιοριστικό για την κατασκευή της γυναικείας υποκειμενικότητας. Βαθμιαία αυτό το μοντέλο μπορεί να οδηγήσει στη θυματοποιημένη εκδοχή του γυναικείου φύλου. Αντίστοιχα η Speer ασκεί κριτική και στο δεύτερο μοντέλο, το οποίο αιτιολογεί τις γλωσσικές διαφορές των φύλων με βάση την επιβολή της πατριαρχίας, υποστηρίζοντας την κριτική της Talbot (1998, σελ. 48) ότι αυτή η θέση χαρακτηρίζεται από μια «μονολιθική άποψη για την αντρική εξουσία, η οποία δεν αναγνωρίζει άλλες διαστάσεις της εξουσίας, όπως η εθνική ταυτότητα ή η τάξη». Τέλος η Speer διαφωνεί και με την προσέγγιση της Tannen (1990), παρόλο που αναγνωρίζει ότι στην προσέγγισή της εξετάζεται η συνομιλιακή περίπτωση και δεν διατυπώνονται γενικευτικοί κανόνες αξιολόγησης ή ερμηνείας του τρόπου ομιλίας των δύο φύλων. Αν και η Speer αναγνωρίζει ότι η προσέγγιση της Tannen είναι εγγύτερη μεθοδολογικά στη λογο-ψυχολογία, επισημαίνει ότι η προσέγγιση αυτή χρησιμοποιήθηκε από συντηρητικές φεμινίστριες για να υποστηρίξει το μοντέλο έμφυλης διαφοροποίησης. Επίσης η Speer (1995, σελ. 45) αναφέρει ότι η θεωρία της Tannen δίνει την εντύπωση «ενός αποστειρωμένου κόσμου, μέσα στον οποίο οι γλωσσικές συνεισφορές των αντρών και των γυναικών έχουν ίδια κοινωνική αξία».

Η Speer επισημαίνει ότι συχνά, όταν γίνονται αναφορές στον εσωτερικό κόσμο των αντρών και των γυναικών, αυτό το οποίο περιγράφεται είναι η εκδοχή μιας έμφυλης πραγματικότητας, η οποία οικοδομήθηκε και παρουσιάζεται ως πραγματική και αντικειμενική. Αντίστοιχα, όταν διατυπώνονται από τα σκεπτόμενα υποκείμενα «αντικειμενικά δεδομένα» για τις έμφυλες ταυτότητες, αυτά προβάλλουν το προφίλ των μη προκατειλημμένων και ορθολογικά σκεπτόμενων υποκειμένων. Η Speer επισημαίνει ότι η θεωρία των ιδεολογικών διλημμάτων του Billig και των συνεργατών του επιτρέπει τη διατύπωση ερωτήσεων, οι οποίες δεν έχουν ούτε ουσιοκρατικό περιεχόμενο, ούτε περιβάλλονται από τη θεωρία της έμφυλης διαφοροποίησης. Η Speer προτάσσει επίσης ως σημαντικό το γεγονός ότι στη λογοκοινωνιοψυχολογία το φύλο γίνεται αντικείμενο ανάλυσης μόνο, όπου είναι ορατό στο υπό ανάλυση συνομιλιακό απόσπασμα ή όταν προτάσσεται από τον ομιλητή. Με αυτόν τον τρόπο για τη συγγραφέα η κοινωνική κατασκευή των φύλων γίνεται αντικείμενο ανάλυσης στον λόγο και όχι θεωρητικό ερμηνευτικό σχήμα, το οποίο λειτουργεί ανεξάρτητα από το εκάστοτε κοινωνικοπολιτικό ιστορικό πλαίσιο, αλλά και το περιβάλλον της ανθρώπινης επικοινωνίας.

Η Ann Wetherall (2002) είναι άλλη μία ερευνήτρια, η οποία εφαρμόζει τη λογο-ανάλυση. Στο βιβλίο της: «Φύλο, Γλώσσα και Λόγος» εξετάζει τη συνεισφορά της

συγκεκριμένης μεθοδολογίας στην έρευνα για το φύλο στη γλώσσα. Η Wetherall επισημαίνει ότι μέχρι την εμφάνιση λογο-ψυχολογίας οι περισσότερες έρευνες για τις έμφυλες ταυτότητες στον λόγο είχαν μια κοινωνιογλωσσολογική βάση και εστίαζαν, είτε στο φαινόμενο του σεξισμού στη γλώσσα, είτε στη διερεύνηση των διαφορετικών τρόπων ομιλίας αντρών και γυναικών. Η λογο-ψυχολογία, σύμφωνα με τη Wetherall, είναι εκείνη η προσέγγιση, η οποία πρόβαλλε τα γλωσσικά ζητήματα ως κατεξοχήν πολιτικά θέματα. Με βάση λοιπόν αυτή τη θέση η γλώσσα δεν υποδεικνύει μόνο την κοινωνική θέση των γυναικών, αλλά μπορεί να χρησιμοποιηθεί και για να την ενδυναμώσει, εξετάζοντας τους τρόπους με τους οποίους τόσο οι άντρες όσο και οι γυναίκες κατασκευάζουν στον λόγο έμφυλες ταυτότητες για να περιγράψουν τον εαυτό τους και τους άλλους. Για τη Wetherall λοιπόν η λογο-ψυχολογία και ειδικότερα, η θεωρία των ιδεολογικών διλημμάτων και των ερμηνευτικών ρεπερτορίων πρόσφερε νέα θεωρητικά εργαλεία στη φεμινιστική έρευνα για το φύλο. Έτσι η λογο-ψυχολογία εναντιώθηκε στη διατύπωση μιας μονοδιάστατης υπεραπλουστευμένης ανάγνωσης για το φύλο. Η ανάγνωση αυτή θεωρούσε υπεύθυνη για τις έμφυλες χρήσεις της γλώσσας την υποβαθμισμένη κοινωνική θέση του γυναικείου φύλου και την πατριαρχική δομή εξουσίας, η οποία οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι άντρες ασκούν την κυριαρχία τους στις γυναίκες.

Η Lakoff (1973) ήταν αντίθετη στις εκστρατείες ενημέρωσης με στόχο την αντικατάσταση της σεξιστικής γλώσσας με το επιχείρημα ότι η γλωσσική αλλαγή ακολουθεί την κοινωνική αλλαγή και όχι το αντίθετο. Η Wetherall (2002) ωστόσο, υποστηρίζει ότι με τη θεωρία των ιδεολογικών διλημμάτων και των ερμηνευτικών ρεπερτορίων η διαδικασία αυτή είναι αμφίδρομη, επειδή η έννοια της ιδεολογίας στο πλαίσιο της λογο-ψυχολογίας προβάλλει την εικόνα του ατόμου, όπως έχει ειπωθεί ήδη, ως συνδιαμορφωτή της ιδεολογίας και όχι απλώς ως φορέα αναπαραγωγής της. Με βάση λοιπόν αυτή την ανάγνωση οι έμφυλες εξουσίες δεν διαμορφώνονται εκτός λόγου, αλλά εγκαθιδρύονται και εξελίσσονται μέσα στον λόγο και επομένως εκεί μπορούν να αναλυθούν. Η Wetherall (2002) άλλωστε αναφέρει χαρακτηριστικά ότι η σύνδεση της φεμινιστικής λογο-ψυχολογίας με τον κονστρουξιονισμό έγκειται στο ότι η γλώσσα ερευνάται ως ένα σύνθετο και δυναμικό σύστημα, το οποίο παράγει νόημα για τέτοιες κοινωνικές κατηγορίες, όπως το φύλο. Με την ίδια σκοπιά η Crawford (1995) τόνισε ότι οι λόγοι των αντρών και των γυναικών είναι πλευρές της ίδιας διαδικασίας, της κοινωνικής δηλαδή κατασκευής του φύλου. Συμφωνώντας με την Crawford (1995) η Wetherall (2002) προκρίνει λοιπόν την ανάλυση του τρόπου με τον οποίο νοηματοδοτείται το φύλο σε κάθε συνομιλιακό απόσπασμα και όχι σε μία μελέτη του φύλου, η οποία θα εστιάζει στους διαφορετικούς τρόπους ομιλίας αντρών και γυναικών. Σύμφωνα με τη Wetherall η λογο-ψυχολογία πέρα από τη μελέτη της κοινωνικής κατασκευής του φύλου στον λόγο επιτρέπει επίσης να εξεταστεί το πώς οι έμφυλες κατασκευές που προτάσσονται, μπορεί να αναπαράγουν την κοινωνική κυριαρχία. Η συγγραφέας επισημαίνει τέλος ότι οι εκάστοτε γλωσσικά διαθέσιμες πηγές είναι αυτές, οι οποίες επιτρέπουν την κατασκευή του φύλου ως

«φυσικής κατηγορίας», με την οποία γίνεται η ερμηνεία των εαυτών, των άλλων και του κοινωνικού κόσμου.

Η Gill (2014) χρησιμοποίησε πρόσφατα τη θεωρία των ιδεολογικών διλημμάτων, επιχειρώντας να εξηγήσει την απουσία σύγχρονων ερευνών για τον σεξισμό. Η συγγραφέας υποστηρίζει ότι η έννοια του σεξισμού θεωρείται ξεπερασμένη στην κοινή γνώμη, παρόλο που σύμφωνα με την ίδια η μετατόπιση του ενδιαφέροντος σε άλλα πεδία της φεμινιστικής έρευνας που αγνοούν το θέμα, δημιουργεί πολιτικό κενό. Η συγγραφέας διερωτάται για τους λόγους της μετατόπισης του ενδιαφέροντος για τον σεξισμό, όταν παρατηρεί ότι η σεξιστική συμπεριφορά δεν έχει εκλείψει. Καθώς επιχειρηματολογεί για τον σεξισμό η Gill (2014) επισημαίνει ότι ο σεξισμός δεν είναι μονοδιάστατος, δεν συνοδεύεται δηλαδή από συγκεκριμένες ιδέες, στερεότυπα και πρακτικές, αλλά αντίθετα χαρακτηρίζεται από διαφορετικές πρακτικές ανάλογα με τη συνομιλιακή περίσταση. Αντίστοιχα, επισημαίνει η Gill, οι ιδεολογικές συνέπειες του σεξισμού πραγματοποιούνται κάτω από συγκεκριμένα πλαίσια συνομιλίας. Έτσι ο σεξισμός αποκτά πολιτισμικά, γεωγραφικά και ιστορικά χαρακτηριστικά, καθώς αλλάζουν οι συνθήκες στις οποίες εμφανίζεται, αλλά και οι συμπεριφορές όσων τον ασκούν.

Η Gill θεωρεί ότι ο μεταφεμινισμός ευθύνεται για την απουσία του ενδιαφέροντος για την έρευνα του σεξισμού στη γλώσσα, επειδή συμπέρανε λανθασμένα ότι το ζήτημα ήταν ξεπερασμένο και η κοινωνία είχε περάσει σε έναν πιο ισότιμο τρόπο αντιμετώπισης του φύλου. Στην ψυχολογία ο σεξισμός κατασκευάζεται ως ένα είδος νοητικής προκατάληψης, η οποία χρειάζεται να καταπολεμηθεί και όχι ως συμπεριφορά με συγκεκριμένες πολιτικές προεκτάσεις για τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζει τα δύο φύλα.

Επιχειρώντας να εισάγει ξανά τον σεξισμό στην λογοκοινωνιοψυχολογία η Gill (1993) τροποποιεί την έννοια του «νέου ρατσισμού» και προτείνει την έννοια: «νέος σεξισμός» για να στρέψει ξανά το ενδιαφέρον στη μελέτη του σεξισμού, αλλά και για να εντοπίσει τις αλλαγές στο περιεχόμενο του σεξισμού από το παρελθόν μέχρι σήμερα. Έτσι ο «νέος ρατσισμός» στο πλαίσιο της θεωρίας του Billig και των συνεργατών του (1988) είναι μία έννοια την οποία ο ομιλητής αποποιείται, αφού συνδέεται με τον ανορθολογισμό και αντιτίθεται στις αξίες της ισότητας και της δικαιοσύνης. Το ιδεολογικό δίλημμα για τον ομιλητή είναι πώς να προβεί σε αξιολογικές κρίσεις για τα φύλα, χωρίς να διατρέχει τον κίνδυνο να κατηγορηθεί ως σεξιστής και προκατειλημμένος.

Η Gill (2014) επισημαίνει ότι η έμφυλη διαφοροποίηση στην έρευνά της εκφράζεται με νέους όρους, αφού για παράδειγμα κανείς από όσους πήρε συνέντευξη, δεν μίλησε με τρόπους, οι οποίοι εκδήλωναν τον «παραδοσιακό σεξισμό». Αντίθετα, όλοι υποστήριζαν την ανάγκη ισότιμης μεταχείρισης των δύο φύλων στον επαγγελματικό χώρο. Εξέφραζαν μάλιστα τον θαυμασμό τους για τα «κατορθώματα» των γυναικών τις τελευταίες δεκαετίες, όταν η Gill τους έθετε ερωτήσεις σχετικά με τα χαμηλά ποσοστά πρόσληψης γυναικών στον κόσμο της ψυχαγωγίας. Προκειμένου

να δικαιολογήσουν το γιατί δεν προσλάμβαναν γυναίκες, οι συμμετέχοντες έψαχναν να βρουν άλλους τρόπους λογοδοσίας, οι οποίοι θα απομάκρυναν τον κίνδυνο να κατηγορηθούν ως σεξιστές. Η Gill παρομοιάζει λοιπόν τη λογοδοσία των συμμετεχόντων, η οποία συνδέεται με τον «νέο σεξισμό» με την έννοια του «ανιστότιμου φιλελευθερισμού» των Wetherell, Stiven και Potter (1987), η οποία αναφέρθηκε και στην αρχή του κεφαλαίου.

Η Gill (2014) ολοκληρώνει την επιχειρηματολογία της για την ανάγκη διερεύνησης του «νέου σεξισμού», ασκώντας κριτική στο μεταφεμινισμό, τον οποίο θεωρεί υπεύθυνο για την «αποσιώπηση» του σεξισμού στον χώρο των κοινωνικών επιστημών. Του αποδίδει επίσης ευθύνες και για τον τρόπο με τον οποίο παρουσιάζεται ο φεμινισμός του παρελθόντος, ως «γραφικός και οπισθοδρομικός».

Η Deborah Tannen⁷⁷ (1990, 1993, 1996), μελέτησε τους τρόπους με τους οποίους εκφράζονται οι σχέσεις εξουσίας ανάμεσα στα δύο φύλα σε συγκεκριμένες συνομιλιακές περιστάσεις. Η συγγραφέας επιχείρησε να δημιουργήσει έναν τρίτο πόλο θεώρησης των διαφορών στον λόγο αντρών και γυναικών, διαφωνώντας με τα άλλα δύο μοντέλα, τα οποία θεωρούσαν τον διαφορετικό τρόπο ομιλίας των φύλων αποτέλεσμα ή της κατώτερης κοινωνικής θέσης, η οποία δίνεται στη γυναίκα ή της εξουσίας της πατριαρχικής κοινωνίας⁷⁸. Η Tannen δεν αρνείται την ύπαρξη της αντρικής κυριαρχίας, αλλά διαφωνεί με τη δημιουργία ενός θεωρητικού ερμηνευτικού μοντέλου, το οποίο θα στηρίζεται στην υπόθεση της γυναικείας καταπίεσης από τον άντρα. Αντίθετα, προτείνει τη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο η έμφυλη κυριαρχία κατασκευάζεται στον λόγο, καθώς οι γυναίκες και οι άντρες αλληλεπιδρούν κάτω από συγκεκριμένες συνθήκες. Σύμφωνα με την Tannen (1996) οι κοινωνικοί ρόλοι δεν είναι αυθύπαρκτοι, αλλά δημιουργούνται στον λόγο. Το περιεχόμενο επίσης των έμφυλων ρόλων διαμορφώνεται ανάλογα με το επικοινωνιακό πλαίσιο. Οτιδήποτε συμβαίνει κατά τη διάρκεια της αλληλεπίδρασης, θεωρείται ότι είναι προϊόν συμβολής και των δύο ομιλητών. Η Tannen λοιπόν ξεκινά με τη θέση της κοινωνιογλωσσολογίας ότι οι λέξεις δεν έχουν εκ των προτέρων κάποιο σταθερό νόημα, αλλά αποκτούν το περιεχόμενό τους ανάλογα με το επικοινωνιακό πλαίσιο της κάθε περίπτωσης. Εξετάζει λοιπόν πώς η ένταση της φωνής, οι διακοπές, τα κενά και άλλα ρητορικά μέσα χρησιμοποιούνται στη συνομιλία ως τρόποι επιβολής του άντρα συνομιλητή στη γυναίκα με την οποία συνομιλεί. Η συγγραφέας υποστηρίζει (Tannen, 1990) ότι οι συστηματικές διαφορές στον τρόπο με τον οποίο συνομιλούν οι άντρες με τις γυναίκες, δείχνουν ότι συχνά η γυναίκα ως συνομιλήτρια υποτιμάται, χωρίς όμως το συμπέρασμα αυτό να μπορεί να θεωρηθεί γενικευμένη διαπίστωση.

77 Η συγγραφέας τοποθετεί το ερευνητικό της έργο στην κοινωνιογλωσσολογία. Στην έρευνά της χρησιμοποιεί την ανάλυση λόγου με στοιχεία από την ανάλυση συνομιλίας (Tannen, 1990, 1996).

78 Τα δύο μοντέλα θεώρησης των διαφορετικών τρόπων ομιλίας αντρών και γυναικών είναι γνωστά ως «το μοντέλο της μειονεξίας» (deficit model) και «το μοντέλο της κυριαρχίας» (the oppression model). Η Tannen (1990) προτείνει ένα τρίτο μοντέλο: «το μοντέλο της διαφοράς» (the difference model).

Αντίθετα, αυτό το συμπέρασμα είναι υπό εξέταση σε κάθε απόσπασμα συνομιλίας αντρών και γυναικών. Επιμένει ωστόσο ότι η έρευνα για έμφυλες διαφοροποιήσεις στον λόγο αντρών και γυναικών αποφεύγει τον κίνδυνο της ουσιοκρατίας, όταν αναλύεται το εκάστοτε συνομιλιακό απόσπασμα, χωρίς εκ των προτέρων να γίνονται υποθέσεις για το ποια θα είναι τα ευρήματα. Στις αναλύσεις της για παράδειγμα η Tannen, η οποία αναγνωρίζει ότι υπάρχουν διαφορές στον τρόπο ομιλίας αντρών και γυναικών, υποστηρίζει ότι πολλές φορές η γυναίκα αναλαμβάνει πιο ενεργά τον ρόλο της ακροάτριας, ενώ ο άντρας διακόπτει τη συνομιλήτριά του πιο συχνά, προκειμένου να υποστηρίξει τις θέσεις του. Επισημαίνει επίσης ότι, όσες γυναίκες απέφυγαν, όταν υπήρχε ένταση στη συνομιλία, να αυξήσουν τον τόνο της φωνής τους καθώς επιχειρηματολογούσαν, βρίσκονταν σε «μειονεκτική» θέση, καθώς ο άλλος συνομιλητής τις διέκοπτε ή απέρριπτε emphaticά όσα υποστήριζαν.

Έχοντας γλωσσολογική αφετηρία, η Holmes (2006) συνδέει την κονστρουξιονιστική φεμινιστική θεωρία με την ανάλυση λόγου και την κοινωνιογλωσσολογία για να ερευνήσει το κατά πόσο υπάρχει ένας χαρακτηριστικός «αρσενικός» ή «θηλυκός» τρόπος ομιλίας στην επικοινωνία αντρών και γυναικών στο περιβάλλον εργασίας τους. Το βιβλίο της εστιάζει στους τρόπους με τους οποίους το φύλο επηρεάζει την απόδοση νοήματος στο επικοινωνιακό περιβάλλον εργασίας των ανθρώπων. Ερευνά επίσης τους τρόπους με τους οποίους οι ομιλητές διαπραγματεύονται ζητήματα έμφυλων ταυτοτήτων σε συνδυασμό με την επαγγελματική τους θέση στο καθημερινό εργασιακό περιβάλλον. Ύστερα από ανάλυση συνομιλιακών αποσπασμάτων, τα οποία συνέλεξε η Holmes, υποστηρίζει ότι, όσοι χαρακτηρίζονται ως «επιτυχημένοι» συνομιλητές, χρησιμοποιούν με ευελιξία πολλούς και διαφορετικούς τρόπους ομιλίας, ανάλογα με τον στόχο της επιχειρηματολογίας τους, ενώ παράλληλα με περίτεχνο τρόπο επιλέγουν «στρατηγικές λόγου», τις οποίες θεωρούν ταιριαστές ανάλογα με τη συγκεκριμένη επικοινωνιακή κατάσταση. Αν και, όπως η Tannen (1990, 1996), δεν προβαίνει στη διατύπωση γενικών κανόνων για το πώς το φύλο ορίζει την αλληλεπίδραση στον λόγο αντρών και γυναικών, η Holmes (2006) σημειώνει ωστόσο ότι το φύλο είναι πάντα εν δυνάμει διαθέσιμο σε κάθε συνομιλία και ανάλογα με την κατάσταση και τον στόχο του ομιλητή ή της ομιλήτριας μπορεί να μετατοπιστεί στο κέντρο ή στο περιθώριο της συνομιλίας.

Οι φεμινιστικές έρευνες, οι οποίες χρησιμοποιούν την ανάλυση λόγου για να ερευνήσουν θέματα που συνδέονται με τις έμφυλες ταυτότητες, συμβάλλουν σε μια κριτική ανασκόπηση της σύνθετης διαδικασίας συγκρότησης έμφυλων ταυτοτήτων στον λόγο, επισημαίνοντας την πολιτική διάσταση σε θέματα φύλου. Οι έρευνες αυτές υποδεικνύουν παράλληλα τις ιδεολογικές επιπτώσεις των κατασκευών για το φύλο και τους τρόπους με τους οποίους συνδέονται με την κοινή λογική της εποχής. Επισημαίνοντας τις κοινωνικές επιδράσεις στον λόγο των συμμετεχόντων, καθώς και τα ιδεολογικά διλήμματα, τα οποία κινητοποιούνται σε θέματα συγκρότησης έμφυλων ταυτοτήτων, η φεμινιστική κοινωνική ψυχολογία επέβαλε μια άλλη ερευνητική οπτική στις σπουδές φύλου. Τις απομάκρυνε από θετικιστικές προσπάθειες

του παρελθόντος, αλλά και από ένα διπολικό τρόπο αντίληψης του φύλου με έμφαση στην επισήμανση των διαφορών ανάμεσα στις γυναίκες και τους άντρες. Τέλος, όλες οι έρευνες, οι οποίες αναφέρθηκαν, δεν τοποθετούσαν τους ερευνητές στο περιθώριο της έρευνας, ως αποστασιοποιημένους κριτές όσων λέγονται, αλλά μέσα στο επικοινωνιακό πλαίσιο, ώστε να μπορεί να αναλυθούν οι παρεμβάσεις τους και να τους ασκηθεί κριτική. Η διαφορετικότητα των θεμάτων και η έμφαση στην λογο-αναλυτική προσέγγιση, πρόσφερε στην παρούσα έρευνα τη βάση για τον προβληματισμό ως προς τα όρια του ατομικού και του κοινωνικού στους λόγους για τη συγκρότηση έμφυλων ταυτοτήτων.

5.3 Έμφυλες ταυτότητες και κριτική λογοκοινωνιοψυχολογία

Η παρούσα έρευνα έχει ως κεντρικό συστατικό στοιχείο τη διερεύνηση έμφυλων ταυτοτήτων στον λόγο εθελοντών Ελληνικών Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων για το φαινόμενο του sex trafficking. Στη συγκεκριμένη λοιπόν υποενοότητα για λόγους μεθοδολογικής και θεματικής συνάφειας θα παρουσιαστούν συνοπτικά οι λογοκοινωνιοψυχολογικές έρευνες, οι οποίες χρησιμοποιούν την έννοια των ερμηνευτικών ρεπερτορίων για να ερευνήσουν τη συγκρότηση έμφυλων ταυτοτήτων σε διαφορετικά πλαίσια. Στις σελίδες που ακολουθούν, παρουσιάζονται οι έρευνες της κριτικής λογοκοινωνιοψυχολογίας, οι οποίες εξετάζουν τη συγκρότηση έμφυλων ταυτοτήτων, συνδέοντας το τρίπτυχο της θεωρίας των ιδεολογικών διλημάτων, των θέσεων υποκειμένου και των ερμηνευτικών ρεπερτορίων. Οι έρευνες αυτές είναι συναφείς με την έρευνα τόσο μεθοδολογικά, όσο και θεματικά, αφού το θέμα της εργασίας είναι η κατασκευή των έμφυλων ταυτοτήτων στο sex trafficking. Κρίνεται επομένως σκόπιμο να παρουσιαστούν οι βασικές τους θεωρητικές κατευθύνσεις και οι τρόποι με τους οποίους εξετάζουν τη συγκρότηση έμφυλων ταυτοτήτων μέσα από διαφορετικές θεματικές. Οι λογοκοινωνιοψυχολογικές λοιπόν έρευνες, οι οποίες ακολουθούν, θεμελιώνουν την κατευθυντήρια μεθοδολογική και θεωρητική πορεία της έρευνας, προτάσσοντας τη θέση ότι ο λόγος εξετάζεται πάντα στο ιστορικό του πλαίσιο (Wetherell, 1998).

Η Wetherell, ο Edley (Edley and Wetherell, 1997, 1999, 2008, Wetherell and Edley, 2008) και άλλοι συνεργάτες τους χρησιμοποίησαν την λογοκοινωνιοψυχολογία για να εξετάσουν τον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζεται «ο αντρισμός» στον λόγο (Edley and Wetherell, 1997, 1999, 2001, Edley, 2011) και πώς κατασκευάζονται οι έμφυλες ταυτότητες μέσα από την κινητοποίηση θεμάτων, όπως ο φεμινισμός, οι σχέσεις και οι γονικοί ρόλοι (Dixon and Wetherell, 2004, Reynolds, Wetherell and Taylor, 2007).

Έτσι με βάση τις έρευνες αυτές «ο αντρισμός» δεν θεωρείται ένα σταθερό χαρακτηριστικό φύλου, το οποίο βρίσκεται πίσω από τον λόγο, αλλά αντικείμενο διαπραγμάτευσης, το οποίο επιτυγχάνεται σε κάθε συνομιλιακή περίπτωση (Edley,

2011). Οι έρευνες αυτές επομένως συμφωνούν με τη θεωρία της Butler (1990) για την επιτελεστικότητα του φύλου στο πλαίσιο της κονστρουξιονιστικής θεωρίας. Ωστόσο, πέρα από τον λόγο ο Edley (2011, σελ. 159) αναφέρεται και στις «κανονιστικές μορφές συμπεριφοράς», οι οποίες συνδέονται με την κουλτούρα κάθε εθνικής κοινότητας για τις αποδεκτές έμφυλες συμπεριφορές. Ο συγγραφέας επισημαίνει ότι αυτές οι συμπεριφορές είναι «το άθροισμα των πρακτικών και των χαρακτηριστικών», τα οποία κάθε γλωσσική-εθνική κοινότητα συνδέει με το αντρικό φύλο (Edley, 2011, σελ. 159).

Η μελέτη του τρόπου με τον οποίο συγκροτούνται οι έμφυλες ταυτότητες στον λόγο εντάσσεται στην προσπάθεια της φεμινιστικής κριτικής ψυχολογίας να αλλάξει το κανονιστικό πλαίσιο συγκρότησης έμφυλων ταυτοτήτων στον λόγο, επανατοποθετώντας τις συμβολικές συσχετίσεις του φύλου μέσα από μια ανάλυση του τρόπου, με τον οποίο αυτές διαρθρώνονται ως ρητορικές πρακτικές (Edley, 2011, σελ. 160). Ο Edley (2011) επισημαίνει ωστόσο ότι η κριτική, η οποία στοχεύει στην αλλαγή του τρόπου συγκρότησης των έμφυλων ταυτοτήτων, δεν αφορά αποκλειστικά τον ομιλητή, αλλά είναι μια συλλογική συνεργατική υπόθεση.

Έτσι η χρήση των ερμηνευτικών ρεπερτορίων στις έρευνες για τη συγκρότηση έμφυλων ταυτοτήτων συντελεί στην ανάδειξη των διαθέσιμων πολιτισμικών πόρων, τους οποίους οι ομιλητές χρησιμοποιούν, καθώς κινητοποιούνται θέματα που συνδέονται με τις έμφυλες ταυτότητες. Οι πόροι αυτοί οδηγούν στην κατασκευή πολλών και συχνά αντικρουόμενων κατασκευών για την «αρρενωπότητα» και τη «θηλυκότητα», αλλά και σε ηθικές κρίσεις, οι οποίες συνδέονται με το ποια θεωρούνται αποδεκτά «αντρικά» ή «γυναικεία» χαρακτηριστικά.

Σε ένα τμήμα της έρευνάς τους για τον τρόπο, με τον οποίο νέοι μαθητές στην Αγγλία αντιλαμβάνονται το μελλοντικό τους ρόλο ως γονείς και εργαζόμενοι, ο Edley και η Wetherell (1999) αναφέρουν ότι σχεδόν κανένας από τους συμμετέχοντες δεν υποστήριξε μια «παραδοσιακή» αντίληψη του μοντέλου του εργαζόμενου άντρα και της μητέρας που μένει στο σπίτι για να μεγαλώσει τα παιδιά. Αντίθετα, η πλειονότητα των συμμετεχόντων υποστήριξε ότι επιθυμεί η μητέρα να εργάζεται και να συμμετέχει ισότιμα στο μεγάλωμα των παιδιών. Οι συγγραφείς χρησιμοποίησαν την έννοια της «βιωμένης ιδεολογίας» του Billig και των συνεργατών του (1988) για να υποστηρίξουν ότι τα όσα λένε οι νέοι μαθητές για το μέλλον τους ως πατέρες και εργαζόμενοι, δεν αφορούν απλώς στην παράθεση των επιθυμιών τους, αλλά συνδέονται με ένα πλήθος αντιθετικών πεποιθήσεων της αγγλικής κουλτούρας για τους έμφυλους ρόλους στην εργασία και τα γονικά καθήκοντα. Ωστόσο, οι συγγραφείς επισημαίνουν ότι κανένας από τους συμμετέχοντες δεν ανέφερε ότι θα ήθελε να αναλάβει αποκλειστικά το μεγάλωμα των παιδιών, αν και έκριναν ότι θα πρέπει ένας από τους γονείς να είναι περισσότερο ενεργός γονέας. Οι Edley και Wetherell (1999) εντοπίζουν το ιδεολογικό δίλημμα που προκύπτει σε πολλά από τα αποσπάσματα σχετικά με την ισορροπία ανάμεσα στην εργασία και την οικογένεια.

Η ανάλυση των ιδεολογικών διλημμάτων, η οποία παρουσιάζεται στην έρευνα,

δείχνει ότι η συγκρότηση έμφυλων ταυτοτήτων δεν είναι μια υποκειμενική διαδικασία, αλλά συνδέεται με την κουλτούρα της εποχής και τις θέσεις για τους ρόλους των δύο φύλων στα διάφορα κοινωνικά πεδία. Οι συγγραφείς επισημαίνουν ότι οι κατασκευές των έμφυλων ρόλων δεν χαρακτηρίζονται από συνέχεια, αλλά από ποικιλία και αντιφατικότητα. Έτσι για παράδειγμα μπορεί η γυναίκα να μην συνδέεται αποκλειστικά με το μέγλωμα των παιδιών και να δίνεται ένας πιο ενεργός ρόλος στον πατέρα, αλλά ακόμα θεωρείται μεγαλύτερη προτεραιότητα για έναν άντρα η εργασία και όχι το μέγλωμα των παιδιών.

Οι Wetherell και Edley (1999) ασκούν κριτική στην έννοια «της ηγεμονικής αρρενωπότητας», διερευνώντας πώς αυτή⁷⁹ συγκροτείται στον λόγο των συμμετεχόντων, καθώς αυτοί μιλούν για τις σχέσεις τους με το άλλο φύλο. Οι συγγραφείς επισημαίνουν ότι η έννοια «της ηγεμονικής αρρενωπότητας» δεν αποσαφηνίζει τη μορφή με την οποία εκδηλώνεται η συμμόρφωση των αντρών στα πρότυπα «της ηγεμονικής αρρενωπότητας στην πράξη» (Connell and Messerschmidt, 2005). Οι συγγραφείς, αναλύοντας αποσπάσματα από συνεντεύξεις με άντρες, παρατηρούν ότι, όταν οι συνομιλητές τους υιοθετούν εικόνες εαυτού όμοιες με τα κυρίαρχα μοντέλα «ηγεμονικής αρρενωπότητας», επιλέγουν να παρουσιάζουν αυτή την εκδοχή για την αντρική τους ταυτότητα ως θέση που δεν προκύπτει από την κυρίαρχη κουλτούρα, αλλά ως προϊόν μιας προσωπικής διαδικασίας, η οποία δείχνει την αυθεντικότητα του ομιλητή. «Με μια έννοια λοιπόν αντιπροσωπεύει μια συνθήκη όπου το άτομο (λανθασμένα) αντιλαμβάνεται τη φωνή, η οποία προέρχεται απέξω ως φωνή που έρχεται από μέσα» (Edley, 2011, σελ. 171).

Σε άλλα αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις τους παρουσιάζεται μια διαφορετική θέση υποκειμένου, όπου η έμφυλη ταυτότητα του ομιλητή στηρίζεται στην απόρριψη «της ηγεμονικής αρρενωπότητας», η οποία θεωρείται από τους ομιλητές ακραία και επιτηδευμένη. Σε αυτές τις περιπτώσεις ο ομιλητής προτείνει για τον εαυτό του μια εικόνα που στηρίζεται στην κατασκευή του «μέσου άντρα» και θεωρείται πιο πραγματική. Παρατηρείται επίσης μια τρίτη εικόνα υποκειμένου, στην οποία ο ομιλητής παρουσιάζει τον εαυτό του ως κάποιον, ο οποίος αμφισβητεί τα κυρίαρχα στερεότυπα για το φύλο.

Αναλύοντας λοιπόν τα διαφορετικά ρεπερτόρια και τις θέσεις υποκειμένου με τις οποίες κατασκευάζουν οι συμμετέχοντες στοιχεία της αντρικής τους ταυτότητας επισημαίνουν ότι ένας από τους πιο αποτελεσματικούς τρόπους με τους οποίους επιδεικνύεται το τι σημαίνει να είσαι άντρας, συντελείται με την αποστασιοποίηση

79 Όπως αναφέρουν οι Connell και Messerschmidt (2005) η έννοια της «ηγεμονικής αρρενωπότητας» εμφανίστηκε για πρώτη φορά το 1982 σε μία έρευνα που εξέταζε την κοινωνική ανισότητα στα λύκεια της Αυστραλίας, καθώς και σε συναφείς θεωρητικές προσεγγίσεις για την αντρική ταυτότητα καθώς και τον ρόλο των αντρών στην πολιτική σκηνή του Εργατικού κόμματος της Αυστραλίας (Connell, 1982, 1983). Σύμφωνα με τους συγγραφείς η έννοια παρουσιάστηκε με πιο συστηματική μορφή στο άρθρο των Carrigan, Connell και Lee (1985) και στο κλασικό βιβλίο της Connell «Φύλο και εξουσία» (1987).

από «κλασικά παραδείγματα» ηγεμονικής αρρενωπότητας (Wetherell and Edley, 1999, Connell and Messerschmidt, 2005). Σύμφωνα λοιπόν με τους συγγραφείς η έννοια δεν μπορεί να γίνει κατανοητή ως ένα σταθερό χαρακτηριστικό ταυτότητας μιας συγκεκριμένης κατηγορίας αντρών. Γι' αυτό προτείνουν ότι ο τρόπος κατανόησης των ηγεμονικών εκδοχών αρρενωπότητας είναι εφικτός, μόνο μέσα από την ανάλυση του τρόπου με τις οποίες αυτές ορίζουν τις θέσεις υποκειμένου που υιοθετούν οι συμμετέχοντες, ανάλογα με τις ρητορικές τους ανάγκες στον λόγο. Έτσι οι Wetherell και Edley (1999) επισημαίνουν ότι η «ηγεμονική αρρενωπότητα» έχει πολλαπλές νοηματοδοτήσεις. Οι άντρες μπορούν να χρησιμοποιήσουν την ερμηνεία, η οποία κάθε φορά εξυπηρετεί τις συνομιλιακές τους ανάγκες. Έχουν λοιπόν τη δυνατότητα να υιοθετήσουν την ηγεμονική αρρενωπότητα όταν το θέλουν, αλλά σε άλλες στιγμές μπορούν να την απορρίψουν, προτάσσοντας άλλες θέσεις υποκειμένου που συνδέονται με την αντρική τους ταυτότητα. Συνεπώς η έννοια της αρρενωπότητας δεν αντιπροσωπεύει ένα συγκεκριμένο τύπο άντρα, αλλά έναν τρόπο με τον οποίο οι άντρες τοποθετούν τους εαυτούς τους μέσα από διάφορες λογοπρακτικές.

Το 2001 οι Edley και Wetherell δημοσίευσαν μια έρευνα, στην οποία εξετάζονταν οι κατασκευές αντρών για τις φεμινίστριες. Η ανάλυση των συνεντεύξεων έδειξε δύο κυρίαρχα ρεπερτόρια, τα οποία απεικονίζουν τις φεμινίστριες ως «Τζέκυλ ή Χάιντ»: είτε ως δυναμικές γυναίκες με λογική, που διεκδικούν την ισότητα των φύλων, είτε ως αιρετικές και «τερατόμορφες». Κάθε ρεπερτόριο συνδέεται με συγκεκριμένες θέσεις υποκειμένου, τις οποίες υιοθετούν οι άντρες συμμετέχοντες στην έρευνα και με τον τρόπο που συγκροτούν την αντρική τους ταυτότητα. «Πρέπει να δοθεί περισσότερη προσοχή στη φύση των λογοπρακτικών διαθέσιμων πηγών και στους τρόπους με τους οποίους αυτές παράγουν θέσεις υποκειμένου και ταυτότητες και δρουν ιδεολογικά για να διατηρήσουν τις σχέσεις εξουσίας» (Wetherell and Edley, 2001). Στην έρευνα πέρα από τις κατασκευές του φεμινισμού που προτείνονται από τους συμμετέχοντες, δίνεται έμφαση στις ιδεολογικές συνέπειες, οι οποίες προκύπτουν από τις θέσεις υποκειμένου των συμμετεχόντων.

Οι Edley και Wetherell (2001) στο άρθρο τους δεν ενδιαφέρονται να απαριθμήσουν τις στερεοτυπικές κατασκευές για τις φεμινίστριες, αλλά κυρίως να εντοπίσουν και να αναλύσουν τις ιδεολογικές συνέπειες που προκύπτουν από τις θέσεις υποκειμένου και τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια, τα οποία χρησιμοποιούν οι συμμετέχοντες. Όπως επισημαίνουν και οι συγγραφείς, η αντιθετική αυτή κατασκευή των φεμινιστριών δίνει τη ρητορική ευελιξία στους συμμετέχοντες να υιοθετούν διαφορετικές οπτικές για τις φεμινίστριες ανάλογα με την περίπτωση. Μπορούν λοιπόν αυτοί την ίδια ώρα να είναι υπέρ, κατά, ή να στέκονται κριτικά απέναντί τους ανάλογα με το ρητορικό διακύβευμα.

Οι Reynolds, Wetherell και Taylor (2007) αντίστοιχα χρησιμοποιώντας τις αναλυτικές έννοιες των ιδεολογικών διλημμάτων, των θέσεων υποκειμένου και των ερμηνευτικών ρεπερτορίων ερευνούν πώς κατασκευάζουν την ταυτότητά τους ως «γυναίκες μόνες», γυναίκες, οι οποίες δεν έχουν σύντροφο. Εξετάζουν επίσης

τους τρόπους με τους οποίους παρουσιάζεται το ζήτημα της επιλογής ως συστατικό στοιχείο της απόφασης αυτών των γυναικών να είναι μόνες. Παράλληλα με τις αφηγήσεις για αυτονομία και ανεξαρτησία των γυναικών, οι οποίες επιλέγουν να είναι μόνες, οι συγγραφείς της έρευνας επισημαίνουν ότι συχνά οι γυναίκες χωρίς σύντροφο παρουσιάζονται με αρνητικό τρόπο. Οι γυναίκες αυτές κατασκευάζονται ως παραδείγματα, τα οποία διαφοροποιούνται από το μοντέλο της οικογενειακής ζωής και του «σοβαρού» δεσμού, που επιθυμούν οι περισσότεροι ενήλικοι, και σε πολλές περιπτώσεις στιγματίζονται κοινωνικά (Andrews, 2002, Byrne and Carr, 2005, DePaulo and Morris, 2005). Αυτές οι αφηγήσεις, οι οποίες προβάλλουν ως ιδανικό το μοντέλο της οικογενειακής ζωής και της συναισθηματικής δέσμευσης στηρίζονται στην κουλτούρα της δυτικής κοινωνίας και διαμορφώνουν τις προσωπικές αφηγήσεις των ατόμων για τις ερωτικές επιλογές τους (Andrews, 2002, Reynolds and Taylor, 2005). Ωστόσο, ο τρόπος με τον οποίο προσεγγίζει το θέμα η έρευνα των Reynolds, Wetherell και Taylor (2007) είναι πιο σύνθετος, όπως φαίνεται στην ανάλυση των συνεντεύξεων. Σ' αυτές υπάρχουν πολλοί διαφορετικοί και αντιθετικοί τρόποι με τους οποίους οι γυναίκες λογοδοτούν για το γεγονός ότι είναι μόνες. Για τους συγγραφείς τα ιδεολογικά διλήμματα, τα οποία χαρακτηρίζουν τη λογοδοσία των γυναικών σχετικά με την απουσία συντρόφου, δεν αντιμετωπίζονται ως προβληματικά, αλλά ως αναμενόμενα. Αυτά συνδέονται επίσης με τα αντιθετικά θέματα της σύγχρονης δυτικής κουλτούρας για τις γυναίκες που είναι «εργένισσες». Οι διαφορετικοί λοιπόν τρόποι με τους οποίους οι γυναίκες επιχειρηματολογούν για τις ερωτικές επιλογές τους είναι συνυφασμένοι με τη δυνατότητα των γυναικών να νοηματοδοτούν με διαφορετικούς τρόπους την έννοια της επιλογής (Reynolds, Wetherell and Taylor, 2007). Στην ανάλυση του υλικού δίνεται έμφαση στις διαφορετικές στιγμές των αφηγήσεων των γυναικών. «Η επιλογή βρίσκεται στον τρόπο με τον οποίο μια γυναίκα επιλέγει να δει τον εαυτό της σε διαφορετικές στιγμές της αφήγησης, παρά ως μια ανάμνηση μιας αδιαφοροποίητης στιγμής μιας παρελθοντικής επιλογής (Reynolds, Wetherell and Taylor, 2007, σελ. 334).

Οι Reynolds και Wetherell (2003) σε άλλη έρευνα με το ίδιο θέμα παρατήρησαν ότι τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια, τα οποία χρησιμοποιούν οι γυναίκες, χαρακτηρίζονται από αντιθετικές εικόνες. Από τη μία περιγράφονται αφηγήσεις και εικόνες, στις οποίες το να είσαι μόνη συνδέεται με προσωπική αποτυχία και κοινωνική περιθωριοποίηση. Από την άλλη η εργένικη ζωή συνδέεται με την ανεξαρτησία, την επιλογή, και την αίσθηση επίτευξης των προσωπικών στόχων. Προκειμένου να εντοπιστούν και να αναλυθούν τα ιδεολογικά διλήμματα σχετικά με το τι σημαίνει να είσαι «μόνη» οι Reynolds, Wetherell και Taylor (2007) εντόπισαν τέσσερα ερμηνευτικά ρεπερτόρια, τα οποία χρησιμοποιούνται σε διαφορετικές αφηγηματικές στιγμές. Ένα από τα ρεπερτόρια συνδέεται με την επιθυμία των γυναικών να επιλέγονται ως σύντροφοι από έναν άντρα. Ωστόσο, προκειμένου να «καλύψουν» την έλλειψη αυτονομίας και επιλογής, η οποία συνοδεύει αυτό το ρεπερτόριο, οι γυναίκες που το επικαλέστηκαν, χρησιμοποίησαν και εναλλακτικά ρεπερτόρια, όπως αυτό όπου ο γάμος δεν εντάσ-

σονταν στα σχέδια της γυναίκας, η οποία επιθυμεί να διατηρήσει την αυτονομία της. Αντίστοιχα οι συγγραφείς επισημαίνουν ότι, όπως και το προηγούμενο ρεπερτόριο, και αυτό μπορεί να παραπέμψει σε «αρνητικές» θέσεις υποκειμένου, όπως αυτό της «γεροντοκόρης» που στερείται σεξουαλικότητας. Αναγνωρίζοντας λοιπόν τον κίνδυνο να τις εντάξουν σε αυτή τη θέση υποκειμένου γίνεται κινητοποίηση και άλλων ερμηνευτικών ρεπερτορίων. Έτσι κινητοποιείται το ερμηνευτικό ρεπερτόριο, στο οποίο οι γυναίκες αναγνωρίζουν την ανάγκη να είναι με κάποιον, αλλά δηλώνουν ότι αυτή την περίοδο της ζωής τους δεν επιθυμούν μια σχέση που δεν θα τις γεμίζει ή επικαλούνται τον παράγοντα «τύχη» σχετικά με το γιατί δεν έχουν σχέση.

Η έρευνα δείχνει ότι οι γυναίκες αναγνωρίζουν τις διάφορες αντιθετικές θέσεις υποκειμένου, οι οποίες συνδέονται με την ταυτότητα της γυναίκας χωρίς σύντροφο και προβαίνουν σε σύνθετους μηχανισμούς κοινωνικής λογοδότησης. Αυτό συμβαίνει για να λύσουν το ιδεολογικό δίλημμα που προκύπτει από την ανάγκη να υπερασπιστούν το δικαίωμα να είναι μόνες, χωρίς όμως να χαρακτηριστούν αποτυχημένες ή αδιάφορες για τις ερωτικές σχέσεις. Κεντρικό στοιχείο της έρευνας των Reynolds, Wetherell και Taylor (2007) είναι η ανάδειξη των τρόπων με τους οποίους κοινωνικά θέματα, τα οποία προκαλούν σύνθετες και διαφορετικές πολιτισμικές προσδοκίες, κινητοποιούν σύνθετες λογοπρακτικές.

Οι Dixon και Wetherell (2004) υποστηρίζουν στο άρθρο τους ότι η συγκρότηση έμφυλων ταυτοτήτων εμπλέκει σύνθετα ζητήματα εξουσίας και ιδεολογίας, τα οποία είναι ανάγκη να επισημαίνονται και να αναλύονται διεξοδικά κάθε φορά που εξετάζονται ζητήματα συγκρότησης προσωπικής ταυτότητας. Η ανάλυση σύμφωνα με τους συγγραφείς δεν μπορεί να εστιάζεται μόνο στον ομιλητή και τον ακροατή. «Οι πρακτικές, τις οποίες οι άνθρωποι επιτελούν πρέπει να είναι το εναρκτήριο σημείο για την κοινωνική ψυχολογική έρευνα» σημειώνουν οι Dixon και Wetherell (2004, σελ. 174). Οι συγγραφείς συμφωνούν επίσης με τον Billig (1991) για τη σημασία της έννοιας της δικαιοσύνης σε ζητήματα συγκρότησης ταυτοτήτων. Ειδικότερα, εξετάζεται στο συγκεκριμένο άρθρο το πόσο καθοριστικός είναι ο τρόπος με τον οποίο κατασκευάζεται από την κάθε συμμετέχουσα η έννοια του «δικαίου» ως προς την αίσθηση που έχουν οι συμμετέχουσες για τον ίσο ή άνισο καταμερισμό της οικιακής εργασίας. Ωστόσο, όπως αναφέρουν οι Dixon και Wetherell (2004), η κατασκευή της έννοιας της δικαιοσύνης στην ανθρώπινη αλληλεπίδραση δεν περιορίζεται στις προσωπικές θέσεις για το τι είναι δίκαιο, αλλά είναι επίσης μια ρητορική δραστηριότητα, η οποία συνδέεται με τη διαμόρφωση κριτηρίων σχετικά με το ποιος μπορεί να θεωρηθεί υπεύθυνος για κάτι. Οι συγγραφείς επισημαίνουν για παράδειγμα τη «δικαιολόγηση» ως ρητορική πρακτική, αναφέροντας το παράδειγμα ενός άντρα, ο οποίος για να δικαιολογήσει τη μικρή του συμμετοχή στις καθημερινές δουλειές του παιδιού, δίνει έμφαση στον ρόλο του ως αποκλειστικά υπεύθυνου για τα οικονομικά έσοδα της οικογένειας. Σε αντιστοιχία με τις προηγούμενες ερευνητικές εργασίες έτσι και στη θεματική της έμφυλης κατανομής της οικιακής εργασίας οι Dixon και Wetherell (2004) υποστηρίζουν ότι οι έμφυλες κατασκευές χαρακτηρίζο-

νται από σύνθετα ιδεολογικά διλήμματα και περιλαμβάνουν την κινητοποίηση διαφορετικών θέσεων υποκειμένου που περιγράφουν τον εαυτό ή τους άλλους. Μόνο μέσα από τη μελέτη αυτών των σύνθετων μηχανισμών, όπως αυτοί εμφανίζονται στην ανθρώπινη αλληλεπίδραση, είναι εφικτός ο εντοπισμός των ιδεολογικών επιδράσεων και των σχέσεων εξουσίας στο υπό εξέταση θέμα. Οι συγγραφείς (Dixon και Wetherell, 2004) επικαλούμενοι τον Φουκώ (1980α) σημειώνουν ότι η εξουσία δρα κατασκευάζοντας το τι είναι αποδεκτό ως «αυθεντικός τρόπος ύπαρξης», μέσω δηλαδή της παραγωγής ηθικών και ψυχολογικών αληθειών.

Οι έρευνες λοιπόν, οι οποίες αναφέρθηκαν, όχι μόνο συνδέουν μεθοδολογικά τα ιδεολογικά διλήμματα, τις θέσεις υποκειμένου και τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια ως τον μεθοδολογικό καμβά της κριτικής λογοκοινωνιοψυχολογικής έρευνας, αλλά υποδεικνύουν επίσης τη σύνθετη λειτουργία των σχέσεων εξουσίας και της ιδεολογίας στις διαδικασίες συγκρότησης έμφυλων ταυτοτήτων στον λόγο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Η εμπειρική έρευνα

6.1 Ο ερευνητικός στόχος της έρευνας και οι μεθοδολογικοί της άξονες

Στο Κεφάλαιο 6 δίνονται όλες οι απαραίτητες πληροφορίες για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση της παρούσας έρευνας. Στόχος της είναι η μελέτη και ανάλυση των έμφυλων κατασκευών στον λόγο των συμμετεχόντων για το sex trafficking.

Για την πραγματοποίηση της έρευνας χρησιμοποιείται η μεθοδολογία της κριτικής λογοκοινωνιοψυχολογίας. Η σύνθετη προσέγγιση της κριτικής λογοκοινωνιοψυχολογίας συνδέει τη μικροανάλυση με τη μακροανάλυση. Έτσι η ανάλυση της έρευνας δεν μένει μόνο στη ρητορική διάρθρωση των συνομιλιακών αποσπασμάτων, αλλά συνδέει το σώμα των γλωσσικών αποσπασμάτων με το πολιτικό και ιστορικό πλαίσιο της εποχής, επιτρέποντας τον πολιτικό προβληματισμό, αλλά και τον εντοπισμό των ιδεολογικών διαδρομών του λόγου.

Ένας επιπλέον λόγος για τον οποίο η κριτική λογοκοινωνιοψυχολογία είναι η πιο κατάλληλη μεθοδολογία για την ερευνητική αυτή εργασία, αφορά στον τρόπο με τον οποίο προσεγγίζεται το φύλο. Όπως υποστηρίζει ο Edley (2011), το φύλο δεν θεωρείται «κάτι μόνιμο και αμετάβλητο, αλλά μια υπό εξέλιξη διεργασία επιτέλεσης». Έτσι η κριτική λογοκοινωνιοψυχολογία συνδέεται με την έννοια της επιτελεστικότητας του φύλου της Butler (1990) και αναδεικνύει το πώς συγκροτούνται ανάλογα με το συνομιλιακό πλαίσιο οι έμφυλες ταυτότητες στον λόγο.

Η αντιμετώπιση λοιπόν του λόγου όχι ως αποθέματος, αλλά ως δράσης και συστατικού εργαλείου της ανάλυσης επιτρέπει την αναζήτηση των πολιτικών διαστάσεων του sex trafficking, εστιάζοντας στον προσανατολισμό των συμμετεχόντων και την ανάλυση του λόγου τους.

Ειδικότερα, η χρήση της κριτικής λογοκοινωνιοψυχολογίας στην ανάλυση σε συνδυασμό με τις τεχνικές λογοδότησης του μοντέλου λογο-δράσης «φωτίζει» τους σύνθετους τρόπους κατασκευής του sex trafficking, τη διάσταση του φύλου στις κατασκευές αυτές, αλλά συγχρόνως και τη σημαντική παραδοχή ότι οι τρόποι με τους οποίους κατασκευάζεται το sex trafficking στον λόγο, προβάλλονται σε ένα συγκεκριμένο ιστορικό πλαίσιο με συγκεκριμένους διαθέσιμους πολιτισμικούς πόρους. Οι πόροι αυτοί περιλαμβάνουν αντιθετικά θέματα για το φύλο, τη σεξουαλικότητα, το έγκλημα και τη θέση του κράτους και των ειδικών. Έτσι οι έμφυλες κατασκευές του sex trafficking υλοποιούνται στο «εδώ και τώρα», ενώ αναμένεται να τροποποιηθούν, καθώς αλλάζει το ιστορικό πλαίσιο ή

καθώς τροποποιούνται τα αποθέματα που αντλούνται από την κουλτούρα κάθε εποχής.

6.2 Κατηγοριοποίηση των Μ.Κ.Ο., σχεδιασμός και υλοποίηση της έρευνας

Για την πραγματοποίηση της εμπειρικής έρευνας πραγματοποιήθηκαν 36 συνεντεύξεις με εργαζόμενους/ες σε ελληνικές Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (Μ.Κ.Ο.).⁸⁰ Οι Μ.Κ.Ο. επιλέχθηκαν με γνώμονα τη συμμετοχή τους σε προγράμματα για την καταπολέμηση του sex trafficking. Αποφασίστηκε στη συνέχεια να κατηγοριοποιηθούν οι Μ.Κ.Ο. με βάση 4 διαφορετικά προφίλ που καλύπτουν όλο το εύρος των δραστηριοτήτων τους. Εξάλλου από την αρχή του σχεδιασμού της έρευνας διαπιστώθηκε ότι οι Μ.Κ.Ο. διαφοροποιούνται ως προς το προφίλ, τους στόχους, αλλά και ως προς τα άτομα ή τις ομάδες στις οποίες απευθύνονται. Έτσι επιλέχθηκαν Μ.Κ.Ο. με ανθρωπιστικό, ιατρικό, θρησκευτικό και φεμινιστικό⁸¹ προφίλ. Στην πρώτη συνάντηση με κάθε Μ.Κ.Ο. και κάθε συμμετέχοντα/συμμετέχουσα δίνονταν έντυπα πληροφορίες για την έρευνα.⁸² Οι συμμετέχοντες είχαν διαφορετικό επαγγελματικό προφίλ (διευθυντικά στελέχη, ψυχίατροι, ψυχολόγοι, γυναικολόγοι, κοινωνικοί λειτουργοί, δικηγόροι).

6.3 Οι συνεντεύξεις

Οι συνεντεύξεις ήταν ημιδομημένες και διεξήχθησαν με βάση τη χρήση πρωτοκόλλου ερωτήσεων ανοικτού τύπου.⁸³ Οι συμμετέχοντες είχαν τη δυνατότητα να μιλήσουν ελεύθερα για όσα έκριναν ότι θα έπρεπε να ειπωθούν για το sex trafficking, ακόμα και αν αυτά δεν περιλαμβάνονταν στο πρωτόκολλο ερωτήσεων. Η συζήτηση ήταν ανοιχτή και ο ομιλητής ή η ομιλήτρια μπορούσαν ελεύθερα να μεταπηδήσουν από το ένα θέμα στο άλλο. Οι ερωτήσεις του πρωτοκόλλου χρησιμοποιήθηκαν από την ερευνήτρια ως αφορμή για συζήτηση και «εργαλείο» για τη διεξαγωγή και το συντονισμό της συζήτησης.

80 Δέκα συνεντεύξεις με εργαζόμενους σε Μ.Κ.Ο. ανθρωπιστικού προφίλ, δέκα συνεντεύξεις με εργαζόμενους σε Μ.Κ.Ο. ιατρικού προφίλ, εννέα συνεντεύξεις με εργαζόμενους σε Μ.Κ.Ο. φεμινιστικού προφίλ και επτά συνεντεύξεις με εργαζόμενους σε Μ.Κ.Ο. θρησκευτικού προφίλ. Από αυτούς επτά ήταν άντρες και εικοσιεννιά γυναίκες.

81 Η επιλογή των Μ.Κ.Ο. δεν ήταν χωρική. Έγινε με βάση την ενασχόλησή τους σε δράσεις εναντίον του sex trafficking και το διαφορετικό προφίλ τους. Ο τόπος στον οποίο βρίσκονταν οι Μ.Κ.Ο. δεν είχε καμιά ιδιαίτερη σημασία στην έρευνα. Γ' αυτό τον λόγο η ερευνήτρια ταξίδεψε στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη και τα Γιάννενα για τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων.

82 Βλ. Παράρτημα 1.

83 Βλ. Παράρτημα 1 και 2.

Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη και τα Ιωάννινα από τον Σεπτέμβριο του 2009 μέχρι τον Μάρτιο του 2011.

Οι συνεντεύξεις ηχογραφήθηκαν με επαγγελματική συσκευή καταγραφής ήχου και διήρκησαν 95 λεπτά περίπου η κάθε μία. Στη συνέχεια και μετά την ολοκλήρωση της έρευνας έγινε απομαγνητοφώνησή τους. Για την απομαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων χρησιμοποιήθηκε μια απλοποιημένη μορφή του κώδικα απομαγνητοφώνησης της Gail Jefferson⁸⁴ (Atkinson και Herritage, 1984).

6.4 Αναλυτικές έννοιες και αναλυτικά εργαλεία

Στην κριτική λογοκοινωνιοψυχολογία και την ανάλυση λόγου γενικότερα, εξετάζονται οι τρόποι με τους οποίους οι ομιλητές κατασκευάζουν εκδοχές του εαυτού, εμπλέκονται σε ιδεολογικά διλήμματα και εκφράζονται για τα κοινωνικά φαινόμενα και τους άλλους.⁸⁵ Αυτή η «στροφή στον λόγο», η οποία χαρακτηρίζει την ανάλυση λόγου στην κοινωνική ψυχολογία και αναφέρουν οι Μποζατζής και Δραγώνα (2011) στην εισαγωγή τους, δίνει την ώθηση στην εργασία να εντοπίσει τις έμφυλες διαστάσεις του sex trafficking, καθώς κατασκευάζεται στον λόγο τη συγκεκριμένη ιστορική στιγμή και στο πλαίσιο της σύγχρονης ελληνικής κουλτούρας, αναδεικνύοντας τα αντιθετικά θέματα που κινητοποιούνται με την ενεργοποίηση των πολιτισμικών γλωσσικών πόρων, από τους οποίους αντλούν οι συμμετέχοντες τη δεδομένη στιγμή, όπως επισημάνθηκε. Με αυτόν λοιπόν τον τρόπο, η σημασία των έμφυλων κατασκευών στο sex trafficking και η κριτική στη θυματοποίηση της γυναίκας που εμπλέκεται σ' αυτό δεν εξετάζονται μέσα από μια μονοδιάστατη κριτική προσέγγιση, η οποία περιορίζεται από την ιδεολογική συγκρότηση της ερευνήτριας. Αντίθετα, αυτές εντοπίζονται στον λόγο και εξετάζονται σε σχέση με τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια που κινητοποιούνται, τα σύνθετα ιδεολογικά διλήμματα που προκύπτουν από την κινητοποίηση αντιθετικών θεμάτων και από τις θέσεις υποκειμένου των ομιλητών, αλλά και τα χαρακτηριστικά ταυτότητας τα οποία αποδίδουν στους άλλους, καθώς επιχειρηματολογούν για το φαινόμενο. Με την επιλογή της κριτικής λογοκοινωνιοψυχολογίας «φωτίζεται» το κοινωνικο-ιστορικό πλαίσιο στο οποίο εκφράζονται οι έμφυλες κατασκευές του λόγου των συμμετεχόντων, ενώ παράλληλα συνδυάζεται η μικροανάλυση με τη μακροανάλυση. Επιπλέον, το μοντέλο λογο-δράσης των Edwards και Potter (1992) προσφέρει τα κατάλληλα μεθοδολογικά εργαλεία για μια λεπτομερή ανάλυση της ρητορικής διάρθρωσης των συνομιλιακών αποσπασμάτων, αναδεικνύοντας διεξοδικά τις τοπικές λειτουργίες του λόγου.

84 Βλ. Παράρτημα 3.

85 Βλ. για παράδειγμα Figgou, Sapountzis, Bozatzis, Gardikiotis and Pantazis (2011) για μια μελέτη των τρόπων με τον οποίο κατασκευάζεται η «εγκληματικότητα των ξένων» στο λόγο. Βλ. επίσης Sapountzis, Figgou, Bozatzis, Gardikiotis, and Pantazis, (2013) για μια μελέτη των τρόπων με τους οποίους κατασκευάζεται η μετανάστευση στον λόγο.

Κεντρικό μέλημα της έρευνας είναι να διερευνηθούν οι τρόποι με τους οποίους κατασκευάζονται έμφυλες ταυτότητες στο λόγο των εθελοντών ελληνικών Μ.Κ.Ο για το sex trafficking και να εξεταστούν οι ιδεολογικές προεκτάσεις των ευρύτερων κατασκευών για το sex trafficking σε σχέση με τη «γυναίκα-θύμα», αλλά και τους θύτες. Συνεπώς, οι έννοιες των ιδεολογικών διλημάτων, των ερμηνευτικών ρεπερτορίων και της τοποθέτησης των υποκειμένων κατέχουν θέση-κλειδί στην ανάλυση της έρευνας.

Η χρήση των ερμηνευτικών ρεπερτορίων επιτρέπει τον εντοπισμό και την ανάλυση των διαθέσιμων πολιτισμικών πόρων που χρησιμοποιούν οι ομιλητές για να λογοδοτήσουν ως προς το sex trafficking. Η ανάλυση οργανώνεται γύρω από τα τρία ερμηνευτικά ρεπερτόρια που εντοπίστηκαν. Έτσι στα επόμενα κεφάλαια παρουσιάζεται το sex trafficking, αφενός, ως εγκληματική δραστηριότητα, αφετέρου, με όρους ηθικούς, και, τέλος, ως πρόβλημα που συνδέεται με τις «υπανάπτυκτες» χώρες. Όπως θα φανεί και από την ανάλυση, τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια δεν είναι ανεξάρτητα μεταξύ τους, αλλά συμπλέκονται και βρίσκονται σε διαρκή αλληλεπίδραση. Ωστόσο, υπάρχουν στοιχεία που τα διαφοροποιούν μεταξύ τους, όπως για παράδειγμα οι σύνθετες κοινωνικές αποδόσεις που συνδέονται με το καθένα από αυτά.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7

Το sex trafficking ως εγκληματική δραστηριότητα

7.1 Εισαγωγή

Στην έρευνά μου οι αναφορές για το sex trafficking στον λόγο των συμμετεχόντων επικεντρώνονται στον εγκληματικό του χαρακτήρα. Η εγκληματικότητα εμφανίστηκε ως κεντρικό επαναλαμβανόμενο θέμα στον τρόπο που μιλούσαν οι συμμετέχοντες για το sex trafficking. Εφόσον τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια είναι «αφαιρέσεις από πλαισιωμένες πρακτικές» (Potter, Wetherell, Gill, Edwards, 1990, σελ. 209), τότε η εγκληματικότητα στο sex trafficking εντάσσεται στις λογοπρακτικές των συμμετεχόντων με τις οποίες συγκροτείται και νοηματοδοτείται η κατανόηση τους για το sex trafficking. Η εγκληματικότητα ως ρεπερτόριο συνδέεται με την κατανόηση του περιεχομένου του λόγου σχετικά με το sex trafficking και των τρόπων με τον οποίο αυτό οργανώνεται (Wetherell and Potter, 1992). Στα αποσπάσματα λόγου που ακολουθούν, φαίνεται μέσα από τη ρητορική ανάλυση του λόγου των συμμετεχόντων το πώς η χρήση του συγκεκριμένου ερμηνευτικού ρεπερτορίου συνδέεται με συγκεκριμένα ρητορικά-ιδεολογικά διλήμματα. Η ρητορική ανάλυση ακολουθεί μια τριπλή διαδρομή. Σε πρώτο στάδιο αναγνωρίζεται το ερμηνευτικό ρεπερτόριο και το περιεχόμενό του, σε αντιστοιχία με τα όσα υποστήριξαν για τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια οι Potter και Wetherell (1987) και διερευνώνται οι τρόποι με τους οποίους ξεδιπλώνεται το συγκεκριμένο ερμηνευτικό ρεπερτόριο: το sex trafficking ως εγκληματική δραστηριότητα. Στη συνέχεια εντοπίζεται, με βάση τη θεωρία του Billig και των συνεργατών του (1988), η ρητορική διάσταση των διλημάτων που κινητοποιούνται από την κατασκευή του sex trafficking ως εγκλήματος.

Στο Κεφάλαιο 1 το στοιχείο της εγκληματικότητας προβλήθηκε ως αναπόσπαστο κομμάτι των κυρίαρχων κατασκευών για το sex trafficking. Στην ανάλυση αυτού του κεφαλαίου θα αναδειχθεί το πώς συγκροτείται ρητορικά η εγκληματική διάσταση του sex trafficking στον λόγο των συμμετεχόντων. Μέσα από την ανάλυση των συγκεκριμένων αποσπασμάτων υποστηρίζεται επίσης ότι η εγκληματική διάσταση του sex trafficking στον λόγο των συμμετεχόντων γίνεται διαμέσου της κινητοποίησης εκδοχών για το τι είναι «εγκληματικό». Το sex trafficking ως έγκλημα περιλαμβάνει επίσης θέσεις σχετικά με το στοιχείο του εξαναγκασμού και της «ανελευθερίας», που θα αναλυθούν στα αποσπάσματα λόγου του παρόντος κεφαλαίου. Οι εθελοντές λοιπόν των Μ.Κ.Ο. επιχειρηματολογούν για τον εγκληματικό χαρακτήρα του sex trafficking, προτάσσοντας ένα σύνολο από διαφορετικές περιγραφές της εγκληματικότητας. Στις υπο-ενότητες του κεφαλαίου παρουσιάζονται αυτές οι διαφορε-

τικές εκδοχές της εγκληματικότητας στο sex trafficking, ενώ παράλληλα η ανάλυση επικεντρώνεται στους τρόπους με τους οποίους το ρητορικό στον λόγο γίνεται ιδεολογικό. Ειδικότερα στο Κεφάλαιο επιλέγονται αποσπάσματα που περιέχουν λόγο για «το τι συνιστά εγκληματικότητα», για την έμφυλη ταυτότητα του/της σωματέμπορα, καθώς και για το πώς το sex trafficking συνδέεται με την πορνεία. Οι υποενοήτες δεν αναδεικνύουν μόνο τον εγκληματικό χαρακτήρα του sex trafficking στις διάφορες εκδοχές του, αλλά επιπλέον οργανώνονται με βάση τα διαφορετικά ρητορικά-ιδεολογικά διλήμματα, όπως αυτά προκύπτουν, καθώς οι συμμετέχοντες λογοδοτούν για το sex trafficking ως έγκλημα.

Υποστηρίζεται επίσης ότι οι ιδεολογικοί προβληματισμοί των συμμετεχόντων σχετικά με την εγκληματική διάσταση του sex trafficking είναι στενά συνδεδεμένοι με τις κυρίαρχες εκδοχές του, όπως αυτές παρουσιάστηκαν στο Κεφάλαιο 1. Συνεπώς η ανάλυση θα αναδείξει το πώς στον λόγο των συμμετεχόντων φυσικοποιούνται οι διάφορες εκδοχές του sex trafficking ως εγκληματικότητα. Η έμφαση στην παρανομία και τη δουλεία λοιπόν αποτρέπει έναν πιο σύνθετο ορισμό, ο οποίος θα ενέπλεκε ζητήματα μετανάστευσης και κρατικών πολιτικών επιλογών (βλ. Κεφάλαιο 1).

Η επιλογή των συμμετεχόντων στην έρευνα και το επαγγελματικό τους προφίλ ως εθελοντών Μ.Κ.Ο. εμπλέκει μια συγκεκριμένη θέση υποκειμένου (Davies and Harré, 1990), αυτή του/της ειδικού σε ζητήματα sex trafficking. Συνεπώς, σε όλες τις συνεντεύξεις απευθύνομαι στους εθελοντές και τις εθελόντριες των Μ.Κ.Ο., αποδίδοντάς τους αυτή τη θέση υποκειμένου. Αυτό δεν είναι το τέλος, αλλά η αρχή της αναλυτικής εργασίας. Καθώς αναλύεται ο λόγος των συμμετεχόντων, ένας από τους αναλυτικούς στόχους είναι να εξεταστεί τι κάνουν οι συμμετέχοντες μ' αυτήν τη θέση υποκειμένου στην οποία τους τοποθετούν οι συγκεκριμένες ρηματικές παράμετροι της έρευνάς μου (βλ. Wetherell, 1988) και πώς τη χρησιμοποιούν στον λόγο. Στην ανάλυση λοιπόν θα εξεταστούν τα εξής: πώς χρησιμοποιείται η θέση του/της ειδικού στο sex trafficking στον λόγο, κατά πόσο την αποδέχονται ή την αρνούνται, καθώς και ποιες εναλλακτικές θέσεις κινητοποιούνται.

Η ρητορική ανάλυση λοιπόν των αποσπασμάτων που ακολουθεί συνδέει τις διάφορες εκδοχές του sex trafficking ως εγκλήματος με συγκεκριμένα ρητορικά διλήμματα που έχουν συγκεκριμένες ιδεολογικές συνέπειες. Η ιδεολογική όψη των ρητορικών διλημάτων εντάσσεται στους αναλυτικούς στόχους αυτής της έρευνας. Επομένως αυτό το Κεφάλαιο δεν έχει ως μοναδικό στόχο να καταγράψει τα διαφορετικά χαρακτηριστικά, τα οποία προσδίδουν στο sex trafficking την εγκληματική του διάσταση. Αυτό που ενδιαφέρει την παρούσα εργασία είναι οι ιδεολογικές συνέπειες της σύνδεσης του sex trafficking με την εγκληματικότητα, τα ιδεολογικά διλήμματα που αντιμετωπίζουν οι συμμετέχοντες, καθώς επιχειρηματολογούν, η λογοδοσία τους σχετικά με τα διλήμματα αυτά, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο τα ζητήματα έμφυλων ταυτοτήτων κινητοποιούνται και εμπλέκονται στην επιχειρηματολογία των εθελοντών των Μ.Κ.Ο.

7.2 Το sex trafficking ως εκμετάλλευση

Στην ενότητα αυτή θα εξεταστούν περιστάσεις λόγου στις οποίες οι συμμετέχοντες κινητοποιούν εκδοχές του sex trafficking με όρους εκμετάλλευσης. Σε κάθε απόσπασμα λοιπόν εντοπίζονται διαφορετικές εκδοχές του sex trafficking ως εκμετάλλευσης. Όλα τα διαφορετικά χαρακτηριστικά που καταγράφονται συνδέονται με την έννοια της εκμετάλλευσης. Η ρηματική κατασκευή του sex trafficking ως εκμετάλλευσης σε όλες τις διαφορετικές εκφάνσεις του εμπλέκει συγκεκριμένα ιδεολογικά διλήμματα, τα οποία έχουν τη βάση τους στη φιλελεύθερη ιδεολογία και ειδικότερα στο τρίπτυχο: «ισοτιμία», «ελευθερία» και «αδελφούσνη».

To sex trafficking ως εκμετάλλευση ανθρώπινων ψυχών

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 1

- 1 *K⁸⁶: Εσύ ΠΩΣ ορίζεις, για εσένα προσωπικά, γιατί πάλι ο ΚΑΘΕΝΑΣ >είναι αυτό που λέμε<*
- 2 *(.) πάλι είναι κάτι σαν αυτό που μου λες, ε:: δίνει αλλού την έμφαση και άρα >μιλάει με*
- 3 *διαφορετικό τρόπο για το φαινόμενο< Εσύ ΠΩΣ ορίζεις τη σωματεμπορία γυναικών; Τι*
- 4 *είναι για σένα και τι συναισθήματα σου προκαλεί;*
- 5 *E:: E:: σωματεμπορία. Σωματεμπορία θα στο πω ΠΟΛΥ απλά:: <Μεταφορά (.) από μων από*
- 6 *άλλες χώρες, δηλαδή (.)> σε κάποια άλλη χώρα τέλος πάντων, >εκμετάλλευση αυτών των*
- 7 *ανθρώπινων ψυχών, τις οποίες θέλουν και τις φέρνουν σε αυτήν την στην άλλη χώρα για*
- 8 *να τις εκμεταλλευτούνε είτε σωματικά, περισσότερο σωματικά, έτσι; Σωματικά::;*
- 9 *ψυχολογικά::; οικονομικά::;< (.) ε:: προς όφελος των θυτών, των σωματεμπόρων*
- 10 *δηλαδή. Οπότε είναι η μεταφορά αυτών των γυναικ_ >θα στο πω πολύ απλά δηλαδή*
- 11 *έτσι όπως το χω και εγώ στο μυαλό μου αν μου το εξηγ_ μου το ρωτούσε κάποιος[*
- 12 *K: Μμμμμ, ναι, ναι]*
- 13 *E: μη σου πω επιστημονικούς όρους γιατί δεν μου αρέσει και να τους χρησιμοποιώ<.*
- 14 *Μεταφορά, εκμετάλλευση (;), με όλους τους τρόπους έτσι; Που έχει η εκμετάλλευση ή*
- 15 *η*
- 15 *κακοποίηση των γυναικών ε:: προς όφελος των σωματεμπόρων, >δηλαδή οικονομικό*
- 16 *όφελος κυρίως γιατί αυτό βλέπω<. Οικονομικό; ΝΑΙ, συνήθως είναι οικονομικό. Απ' όλα*

86 Το αρχικό γράμμα Κ δίνεται στην ερευνήτρια. Τα υπόλοιπα αρχικά αποτελούνται από το πρώτο γράμμα των ψευδωνύμων που δόθηκαν από την ερευνήτρια στους συμμετέχοντες. Η παράθεση επίσης των συμβόλων κωδικοποίησης που χρησιμοποιήθηκαν βρίσκονται στο Παράρτημα 3.

17 τα περιστατικά είναι οικονομικό. <Βγάζουνε κέρδος εκμεταλλεύοντας...>

18 εκμεταλλευόμενοι τις κοπέλες αυτές> (...) Είτε στην εργασ_ έτσι (;), γιατί
σωματεμπορία

19 >ναι, τώρα μου έρχονται και άλλα, κατάλαβες;[

20 Κ: Ναι, ναι]

Ε: Δηλαδή:::

Στο παραπάνω απόσπασμα η Ε. ορίζει τη σωματεμπορία γυναικών ως μια εγκληματική δραστηριότητα που εμπεριέχει τη μεταφορά (γραμμές 5, 10, 14) και εκμετάλλευση (γραμμές 6, 8, 14, 17, 18) των γυναικών με στόχο το οικονομικό όφελος των σωματεμπόρων (γραμμή 9). Η εκμετάλλευση επεξηγείται λεπτομερώς μέσα από τη χρήση μιας λίστας τριών μερών. Τις γυναίκες μπορούν να τις εκμεταλλευτούν σωματικά (γραμμή 8), ψυχολογικά (γραμμή 9), και οικονομικά (γραμμή 9). Με αυτόν τον τρόπο οικοδομείται η γεγονοτικότητα της περιγραφής της Ε. Η εκμετάλλευση επεξηγείται από την ομιλήτρια ακόμα περισσότερο και εμπεριέχει την κακοποίηση των γυναικών (γραμμή 15). Στη γραμμή 9 γίνεται αναφορά στους υπεύθυνους γι' αυτή την κακοποίηση τους «θύτες». Επιπλέον η Ε. δίνει περισσότερες επεξηγήσεις για τα χαρακτηριστικά των θυτών με τη φράση: «των σωματεμπόρων δηλαδή» (γραμμή 9). Τα επίθετα «θύτες» και «σωματέμποροι» γραμματικά χρησιμοποιούνται και για γυναίκες και για άντρες. Ωστόσο, στη συγκεκριμένη περίπτωση, η περιγραφή των όσων υφίστανται οι «γυναίκες-θύματα» («τις φέρνουν», «για να τις εκμεταλλευτούν», γραμμές 7-8) «αντιπαραβάλλεται» με το αντίθετο της, τους θύτες σωματέμπορους. Έτσι περιλαμβάνεται έμμεσα και ο έμφυλος προσδιορισμός, γίνεται δηλαδή αναφορά στους άντρες. Όπως αναφέρθηκε και στο Κεφάλαιο 2, συχνά οι περιγραφές για το sex trafficking εστιάζονται στο δίπολο «γυναίκα-θύμα» και «άντρας-θύτης», ενώ η αναφορά σε ένα από τα δύο μέρη του αντιθετικού ζεύγους κινητοποιεί και το αντίθετό του άμεσα ή έμμεσα (βλ. Augustin, 2007, Doezeema, 2010). Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και στις γραμμές 7-8. Η Ε. αναφέρεται σε «ανθρώπινες ψυχές», οι οποίες υφίστανται εκμετάλλευση. Στις «ανθρώπινες ψυχές» συμπεριλαμβάνονται άντρες και γυναίκες. Ωστόσο, καθώς δίνει περισσότερες λεπτομέρειες στην περιγραφή της, γίνεται αντιληπτό ότι αναφέρεται σε γυναίκες («τις φέρνουν», «για να τις εκμεταλλευτούν»). Ο έμφυλος προσδιορισμός άλλωστε βρίσκεται ήδη στη διατύπωση της δικής μου ερώτησης («σωματεμπορία γυναικών», γραμμή 3). Η Ε. ακολουθεί τον έμφυλο προσδιορισμό και κάνει αναφορά στους θύτες. Θύτες λοιπόν είναι οι σωματέμποροι. Η υπονόηση του υποκειμένου σε συνδυασμό με τον έμφυλο προσδιορισμό του αντικειμένου («να τις εκμεταλλευτούν» γραμμή 8, «τις φέρνουν» γραμμή 7, «εκμεταλλευόμενοι τις κοπέλες αυτές» γραμμή 18) συνδέεται παράλληλα και με την απόδοση ευθυνών. Στον λόγο της Ε. οι σωματέμποροι είναι οι θύτες. Οι γυναίκες που εμπλέκονται στο sex trafficking δεν έχουν δυνατότητα παρέμβασης και υφίστανται την εκμετάλλευση των σωματεμπόρων. Πέρα από το να δώσει τον προσωπικό της ορισμό για το sex trafficking, η Ε. επιτυγχάνει ρητορικά να αποτυ-

πώσει τους θύτες και τα θύματα, χωρίς να προβεί σε άμεσους ηθικούς χαρακτηρισμούς. Στην επιχειρηματολογία της δεν παρουσιάζεται απλώς ο προσωπικός της ορισμός για το sex trafficking. Η Ε. επιτυγχάνει ρητορικά να αποδώσει ηθικές ευθύνες, περιγράφοντας τι είναι sex trafficking, να προσδιορίσει τους «πρωταγωνιστές» του φαινομένου και το φύλο τους και να καταδικάσει το φαινόμενο.

Η Ε. δίνει έμφαση στην αιτία της σωματεμπορίας γυναικών, το οικονομικό όφελος των σωματεμπόρων. Η επανειλημμένη αναφορά στην οικονομική διάσταση του sex trafficking, που είναι το κέρδος των σωματεμπόρων (γραμμές 9, 15, 16, 17), αποτελεί παράλληλα και τη διατύπωση μιας «ηθικής μομφής». Το οικονομικό όφελος των σωματεμπόρων προέρχεται από την σωματική και ψυχολογική κακοποίηση των γυναικών που εμπλέκονται στο sex trafficking. Με βάση την ιδεολογία του φιλελευθερισμού, που συνδέεται με βασικές αξίες της Δύσης, η εκμετάλλευση άλλων ανθρώπων παραβιάζει τις αρχές της ισότητας και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, ενώ αποτελεί απειλή για την ευνομούμενη κοινωνία. Συνεπώς, και μόνο η αναφορά από την Ε. στα χαρακτηριστικά του sex trafficking και ο ορισμός που δίνει, περιέχει και την ηθική μομφή εναντίον των σωματεμπόρων. Οι παγκόσμιες αξίες της ισότητας, της δικαιοσύνης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων είναι τόσο αυτονόητες, που δεν χρειάζεται να αναφερθούν. Ο ίδιος ο ορισμός του sex trafficking, έτσι όπως παρουσιάζεται από την Ε., απηχεί και τον ηθικό αποτροπιασμό της, αφού κάθε επιχείρημα εμπεριέχει και το αντίθετό του όταν εκφράζεται στον λόγο, όπως υπέδειξε ο Billig (Billig et al., 1988). Ο στιγματισμός της εγκληματικότητας εμπεριέχει την ρητορική/ιδεολογική εξύμνηση της αξίας της δικαιοσύνης, της ισότητας, του νόμου. Τα χαρακτηριστικά λοιπόν που προσδίδονται στο έγκλημα, προσδιορίζονται από την πίστη του φιλελευθερισμού στην ισότητα και τη δικαιοσύνη, που αποτελούν αδιαμφισβήτητες πανανθρώπινες αξίες. Η ηθική καταδίκη του sex trafficking μπορεί να εντοπιστεί και στη φράση της Ε. «εκμετάλλευση των ανθρωπίνων ψυχών» (γραμμές 6-7), όπου δίνεται ένας δραματικός τόνος. Η εκμετάλλευση των γυναικών λαμβάνει και μια πνευματική διάσταση. Οι σωματέμποροι εκμεταλλεύονται το μυαλό και την ψυχή των εμπλεκόμενων γυναικών.

Ένα από τα ενδιαφέροντα σημεία του παραπάνω αποσπάσματος είναι ο τρόπος με τον οποίο η Ε. δομεί ρητορικά την απάντησή της. Όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή του κεφαλαίου, οι εθελοντές των Μ.Κ.Ο. συμμετέχουν στην έρευνα γιατί αντιμετωπίζονται στο ερευνητικό πλαίσιο της μελέτης ως «ειδικοί επιστήμονες στο sex trafficking». Συνεπώς, η θέση υποκειμένου (Davies και Harré, 1990, Wetherell, 1998) με την οποία τους απευθύνομαι από την αρχή της συνέντευξης, είναι αυτή των «εμπειρογνομόνων για το sex trafficking». Η Ε., παρόλο που αναγνωρίζει ότι απευθύνομαι σ' αυτήν ως «ειδική επιστήμονα» σε ζητήματα sex trafficking, απαντά με τέτοιο τρόπο, ο οποίος θα διασφαλίσει ότι δεν θα την κατηγορήσουν για έλλειψη επιστημονικότητας. Αποδεχόμενη το κύρος της ειδικού, η Ε. δηλώνει από την αρχή ότι αυτά που θα πει, θα τα πει με απλό τρόπο. Τονίζει μάλιστα το πολύ (γραμμή 5, «πολύ απλά») για να ξεκαθαρίσει τις προθέσεις της. Ο τρόπος με τον οποίο απαντά η

Ε. δηλώνει ότι, αν και γνωρίζει τον επιστημονικό ορισμό του sex trafficking, αυτή ως ειδικός επιλέγει «συνειδητά» να μιλήσει με απλότητα. Η Ε. δεν απαρνείται λοιπόν τη θέση υποκειμένου της «ειδικού». Στο πλαίσιο της τοποθέτησης (Wetherell, 1998) η Ε., αναγνωρίζοντας τον προσανατολισμό μου «στην προσωπική της θέση», η οποία μάλιστα διαφοροποιείται αοριστολογικά (συστηματική αοριστία) από αυτή των άλλων (γραμμή 1-2: «γιατί ο καθένας... δίνει αλλού έμφαση»), οργανώνει έτσι τον λόγο της ώστε να είναι ξεκάθαρο ότι εκφράζει αυστηρά την προσωπική της άποψη για το sex trafficking. Στις γραμμές 10-11 η συμμετέχουσα επανέρχεται στο ζήτημα της απλότητας, λέγοντας πάλι ότι θα το εξηγήσει απλά, όπως το έχει στο μυαλό της και όπως θα απαντούσε αν τη ρωτούσε κάποιος. Η ίδια λοιπόν επιλέγει να μιλήσει για το sex trafficking απλά σαν να τη ρωτούσε ένας οποιοσδήποτε άνθρωπος. Η Ε. δηλώνει ότι θα μιλήσει απλά, γιατί δεν επιθυμεί να χρησιμοποιεί επιστημονικούς όρους. Ο τρόπος με τον οποίο ρητορικά η Ε. υποστηρίζει την επιλογή της, έχει ιδιαίτερο αναλυτικό ενδιαφέρον. Η Ε. βρίσκεται σε ένα ρητορικό δίλημμα: πώς να μιλήσει με απλότητα για το sex trafficking, χωρίς όμως να αμφισβητηθεί το κύρος της ως ειδικού ή να υπάρξει κίνδυνος να την κατηγορήσουν για άγνοια. Προκειμένου να χειριστεί το δίλημμα αυτό, η Ε. προβαίνει σε ρητορικούς χειρισμούς που εμπλέκουν νέα ρητορικά/ιδεολογικά διλήμματα. Το δίλημμα της Ε. προκύπτει από τη διπλή της τοποθέτηση, στο πλαίσιο της προσαρμογής της με αυτό που αναγνώρισε ως «απόλυτη ανάγκη» στη δική μου ερώτηση. Ο δικός μου λοιπόν προσανατολισμός στην προσωπική άποψη της Ε. διατυπώνεται επανειλημμένα στην ερώτηση και είναι συνυφασμένος με τη συγκρότηση του ρητορικού/ιδεολογικού διλήμματος της Ε. Η διάσταση «επιστημονικής» και «καθημερινής» γλώσσας εντάσσεται στα ευρύτερα διλήμματα του φιλελευθερισμού. Οι δύο λόγοι κινούνται λοιπόν σε δύο διαφορετικές κατευθύνσεις. Ο επιστημονικός λόγος συνδέεται με τον ορθολογισμό, την αναζήτηση της αλήθειας και το τεχνοκρατικό του περιεχόμενο, ενώ ο υποκειμενικός λόγος με το συναίσθημα και την απλότητα. Παράλληλα, η διάσταση ανάμεσα στους δύο λόγους συνδέεται και με τη διάκριση που προτείνουν οι Billig et al. (1988, Βλ., επίσης, [Κεφάλαιο 3](#)) ως «διανοητική ιδεολογία» και «κοινό νου» (Βλ. [Κεφάλαιο 3](#)). Η επιθυμία της Ε. να προβάλει τον εαυτό της ως ψυχολόγο, η οποία επιλέγει από πρόθεση να μιλήσει απλά και κατανοητά, εντάσσεται σε μια προοδευτική οπτική. Συγχρόνως, όμως, περιέχει και μια παραδοσιακή αντίληψη, η οποία θεωρεί ότι υπάρχει απόλυτη διάσταση και όριο ανάμεσα στον επιστημονικό και τον μη-επιστημονικό λόγο. Παράλληλα, η μετατόπιση από το επιστημονικό γλωσσικό ιδίωμα στην καθημερινή γλώσσα προσδίδει αξιώσεις αμεσότητας και εμπειρικής γνώσης.

Αν και η Ε. δήλωσε ότι δεν θα χρησιμοποιήσει επιστημονικούς όρους και θα μιλήσει απλά, ο τρόπος που ορίζει το sex trafficking είναι πολύ κοντά στον επιστημονικό ορισμό του φαινομένου.⁸⁷ Την ίδια ώρα λοιπόν που η συμμετέχουσα επιθυμεί να είναι απλή στον τρόπο που ορίζει το φαινόμενο, ο «επίσημος» ορισμός για το τι είναι

87 Για τον ορισμό του sex trafficking, βλ. Εισαγωγή.

sex trafficking κινητοποιείται στον λόγο της. Το γεγονός αυτό δείχνει ότι ο ορισμός του sex trafficking από τον ΟΗΕ έχει κανονικοποιηθεί και ενσωματωθεί στον τρόπο ορισμού του φαινομένου από τους ειδικούς. Στο συγκεκριμένο συνομιλιακό απόσπασμα η Ε. «αναπαράγει» τμήμα του επίσημου ορισμού, ενώ δηλώνει ότι δεν της αρέσουν οι επιστημονικοί ορισμοί. Ο επίσημος ορισμός, όμως, του sex trafficking, όπως υποστηρίζεται και στις κριτικές που έχει δεχτεί, έχει συγκεκριμένες ιδεολογικές επιπτώσεις. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα ο ορισμός είναι στενά δεμένος, όπως έχει ήδη ειπωθεί στο Κεφάλαιο 1, από το στοιχείο της μεταφοράς από μια χώρα σε άλλη, εμπεριέχει ηθικούς προσδιορισμούς και συντελεί στον έμφυλο προσδιορισμό των εμπλεκόμενων σε άντρες-θύτες και «αθώες» γυναίκες-θύματα.

Η εγκληματικότητα καταγράφεται μέσα από την κινητοποίηση διαφορετικών εκδοχών της. Οι εκδοχές αυτές μπορεί λοιπόν να εμπεριέχουν σε κάποιες περιπτώσεις ιδεολογικά διλήμματα σχετικά με τις έμφυλες ταυτότητες, τη βία εναντίον των γυναικών, καθώς και το ρόλο των ειδικών.

Η εκμετάλλευση ως εξαπάτηση

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 2

(Αμέσως πριν το ερώτημα, με το οποίο αρχίζει αυτό το απόσπασμα, η συμμετέχουσα έχει ολοκληρώσει την τοποθέτησή της, δηλώνοντας ότι, όσες είναι πόρνες, δεν έχουν σχέση με το sex trafficking. Η τοποθέτησή της τελειώνει με τη φράση: «Δεν είναι trafficking για μένα αυτό».)

1 Κ: Άρα ΠΟΥ θεωρείτε ότι σταματάει η πορνεία και ξεκινάει το trafficking;

2 Γ: Όταν είναι αναγκασμένο και με ψεύτικες:::ς ε::: με ψεύτικη διαδικασία.

3 Κ: = υποσχέσεις.

4 Γ: =Δηλαδή όταν σε παίρνουν (.) και σου λένε (.) ότι: «θα πας >για αυτό και αυτό και

5 αυτό< και θα κάνεις (.) >αυτό και αυτό και αυτό<» και στο δρόμο σε βιάζουν (.) σου

6 παίρνουν το διαβατήριο (.) και δε μπορείς να ξεφύγεις γιατί σου έχουν πει::: ότι::: ε::: θα

7 σκοτώσουν κάποιον από την οικογένεια ΣΟΥ (..) και ΠΟΛΛΕΣ έχουν πληρώσει για όλη

8 αυτή την ιστορία. Έχουν δώσει μέχρι::: τρεις χιλιάδες ευρώ (;) ΑΥΤΟ είναι trafficking για

9 μένα.

Στο απόσπασμα 2 η ερευνήτρια ρωτάει για το ποια είναι τα όρια του sex trafficking και της πορνείας. Η ερώτηση και ό,τι προηγήθηκε αυτής κινητοποιεί ιδεολογικά διλήμματα σχετικά με το κατά πόσο η πορνεία μπορεί να είναι «ελεύθερη επιλογή», αλλά και με το κατά πόσο οι γυναίκες, οι οποίες χαρακτηρίζονται ως θύματα του sex trafficking, «γνώριζαν» ότι θα εκπορνευτούν ή εξαπατήθηκαν (γραμμή 1). Η Γ. χωρίς καθυστέρηση αναφέρει αμέσως το στοιχείο του εξαναγκασμού (γραμμή 2) και της εξαπάτησης («ψεύτικη διαδικασία»). Τα δύο αυτά στοιχεία επισημαίνουν τον εγκληματικό χαρακτήρα του sex trafficking, ενώ το διαφοροποιούν από την πορνεία. Το

«άρα», το οποίο χρησιμοποιεί η ερευνήτρια (γραμμή 1), προβληματικοποιεί την άποψη που διατύπωσε πριν η Γ. και, ταυτόχρονα, προσφέρει τον χώρο στη συμμετέχουσα για να λογοδοτήσει, δικαιολογώντας αυτό που η ίδια θεωρεί αυτονόητο, ότι, δηλαδή, το sex trafficking διαφοροποιείται εντελώς από την πορνεία. Η Γ. αποδεχόμενη την ύπαρξη ορίων ανάμεσα στο sex trafficking και την αντιθετική σχέση τους ορίζει την πορνεία ως κάτι που δεν περιέχει το στοιχείο του εξαναγκασμού, αλλά συμβαίνει μέσα από μια νόμιμη διαδικασία με τη σύμφωνη γνώμη των γυναικών. Η Γ. προσδιορίζει λοιπόν ως βασικό στοιχείο διαφοροποίησης του sex trafficking από την πορνεία το κατά πόσο τα άτομα που εμπλέκονται είναι ελεύθερα να επιλέξουν ή όχι. Επιπλέον τονίζεται η παρανομία του sex trafficking. Το επίθετο «ψεύτικος», ως προσδιορισμός της διαδικασίας του sex trafficking, το οποίο χρησιμοποιεί η Γ., είναι ιδεολογικά φορτισμένος, αφού αποτυπώνει ένα από τα πιο ισχυρά αντιθετικά ζεύγη: αλήθεια-ψέμα. Το επίθετο «ψεύτικος» χρησιμοποιείται ως ηθική αξιολόγηση. Επιπρόσθετα, η ηθική αυτή αξιολόγηση μπορεί να έχει και θρησκευτική διάσταση (η συμμετέχουσα προέρχεται από μια Μ.Κ.Ο. θρησκευτικού προφίλ). Τα φαινόμενα λοιπόν αντιμετωπίζονται ως «αληθινά» ή «ψεύτικα» με τα δεύτερα να αξιολογούνται αρνητικά και να καταδικάζονται. Στον λόγο της Γ. η ηθική υποχρέωση ταυτίζεται με την αλήθεια, ενώ παράλληλα η αλήθεια συνδέεται με το αποδεκτό και το νόμιμο και το ψέμα με το παράνομο. Συνεπώς, η επανάληψη του επιθέτου «ψεύτικος» επιτυγχάνει ρητορικά να προσδιορίσει το sex trafficking και να το καταδικάσει, συνδέοντας το ψεύτικο με το μη νόμιμο. Με αυτόν τον τρόπο η Γ. αξιώνει ρητορικά να παρουσιάσει όσα λέει ως αδιαμφισβήτητα και πραγματικά, ως γεγονότα που δεν χωρούν αμφισβήτηση.

Στη σειρά 3 προβαίνω σε μία διευκρίνιση σχετικά με το τι νομίζω ότι εννοεί η Γ. με τη φράση «ψεύτικη διαδικασία», αναφέροντας τη λέξη «υποσχέσεις» και εστιάζοντας στο «κατά πόσο οι γυναίκες κατέληγαν στο sex trafficking μέσα από μία διαδικασία ψεύτικων υποσχέσεων». Οι «ψεύτικες υποσχέσεις» συνδέονται με ζητήματα που αφορούν στο κατά πόσο οι γυναίκες που εμπλέκονταν στο sex trafficking είχαν γνώση ή άγνοια ότι θα δουλέψουν ως πόρνες. Χωρίς να σχολιάσει αυτό που είπα και συνεχίζοντας την απάντησή της από εκεί που σταμάτησε, η Γ. χρησιμοποιεί μια εκτενή ζωντανή περιγραφή με την εφαρμογή της ενεργητικής φωνητικοποίησης (γραμμές 4-7). Η Γ. περιγράφει τον εξαναγκασμό και την εξαπάτηση, κατασκευάζοντας ένα σενάριο, στο οποίο περιγράφονται με δραματικούς τόνους αυτά που βιώνουν όσες εμπλέκονται στο sex trafficking. Η χρήση του β' προσώπου (βλ. Sacks, 1992) επιτρέπει σε κάθε άτομο να ταυτιστεί με όσα βιώνουν τα θύματα του sex trafficking, αφού ο καθένας θα μπορούσε να βρίσκεται σε αυτή τη θέση. Η Γ. με τη χρήση β' προσώπου «ζωντανεύει» την περιγραφή της. Η περιγραφή της Γ. συντελεί όχι μόνο στην «ηθική καταδίκη» του sex trafficking, αλλά και στο διαχωρισμό των θυμάτων και των θυτών. Η χρήση της προσωπικής αντωνυμίας β' προσώπου ως αντικειμένου σε συνδυασμό με ενεργητικά ρήματα («σε παίρνουν», «σου λένε», «σε βιάζουν»), όπως επίσης και η χρήση του ευθέος λόγου σε συνδυασμό με την προστακτική («θα

πας» και «θα κάνεις») συντελεί στην κατασκευή των «γυναικών-θυμάτων», ανίσχυρων να αντιδράσουν στα βασανιστήρια που υφίστανται (απειλές, κακοποίηση, βιασμός). Παράλληλα το β' πρόσωπο, πέρα από το να δίνει ζωντάνια στην περιγραφή, συνδέεται και με την έννοια της τοποθέτησης (Wetherell, 1998). Η Γ. δε μιλά μόνο από τη θέση υποκειμένου της «ειδικού σε ζητήματα sex trafficking». Δεν αμφισβητεί τη θέση αυτή που της δίνεται από εμένα από την αρχή της συνέντευξης. Την ίδια ώρα, όμως η Γ. μιλά ως γυναίκα, η οποία μπορεί να ταυτιστεί με όποια κακοποίηση βιώνουν οι άλλες γυναίκες που εμπλέκονται στο sex trafficking. Οι ιδιωματικές φράσεις (Drew and Holt, 1988) «αυτό και αυτό και αυτό» (γραμμές 4-5) επιτρέπουν ρητορικά στην Γ. να κάνει οικονομία στην περιγραφή της, χωρίς να χρειάζεται να δώσει περισσότερες λεπτομέρειες. Στην περιγραφή της Γ. υπάρχει ο έμφυλος διαχωρισμός στους «εγκληματίες» άντρες-θύτες και τις «αδαιές» «γυναίκες-θύματα». Το ότι οι γυναίκες δεν έχουν επιλογή, προκειμένου να ξεφύγουν από αυτό το περιβάλλον, τις κάνει να μην έχουν και ευθύνη για τις πράξεις τους. Συνεπώς η Γ. δικαιολογεί τις γυναίκες και ρίχνει όλη την ευθύνη στους υπαίτιους αυτής της κατάστασης. Παράλληλα οι συντακτικές επιλογές της Γ. υποδεικνύουν ρητορικά τους υπαίτιους χωρίς να τους αναφέρουν άμεσα. Σε ολόκληρη την πρόταση το υποκείμενο είναι έμμεσο. Δεν χρειάζεται να αναφερθεί γιατί είναι αυτονόητο. Η εγκληματική δράση των σωματεμπόρων είναι υπεύθυνη για τα δεινά των γυναικών. Η θέση τους ως θυμάτων είναι το βασικό χαρακτηριστικό τους. Η Γ. δεν χρειάζεται να τους κατονομάσει, γιατί το θεωρεί αυτονόητο και αδιαμφισβήτητο, κάτι που ο καθένας ξέρει. Η λεπτομερής κατασκευή της φριχτής πραγματικότητας του sex trafficking από τη Γ. είναι επιτυχημένη ρητορικά και για έναν άλλο λόγο, γιατί περιέχει την «ηθική μομφή» χωρίς να χρειάζεται να τη δηλώσει άμεσα. Έτσι κάνει συμμετοχο τον ακροατή, ο οποίος θα συμφωνήσει χωρίς αντίρρηση στην καταδίκη του φαινομένου, αφού το sex trafficking και οι εγκληματίες σωματέμποροι που το ασκούν είναι «εχθροί» της ευνομούμενης κοινωνίας, των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και της δικαιοσύνης. Η περιγραφή της Γ., που αναφέρει το υποτιθέμενο ποσό, το οποίο έχει πληρώσει μια γυναίκα για να βρει δουλειά και τελικά να εξαπατηθεί και να καταλήξει στο sex trafficking, αποτελεί τον ορισμό του sex trafficking (γραμμή 8: «έχουν δώσει μέχρι τρεις χιλιάδες ευρώ, αυτό είναι trafficking»). Η αναφορά στο ακριβές ποσό τεκμηριώνει επίσης τη θέση της ως ειδικού σε ζητήματα sex trafficking, που γνωρίζει λεπτομέρειες για τις συναλλαγές στη σωματεμπορία. Τέλος, η ζωντανή περιγραφή πέρα από το να λειτουργεί ως τεχνική δόμησης γεγονικότητας προτάσσεται και ως απόδειξη για τα αυτονόητα όρια πορνείας και σωματεμπορίας. Όλοι γνωρίζουν τη «σκληρή πραγματικότητα» του sex trafficking και άρα το πού σταματάει η πορνεία και ξεκινά το sex trafficking είναι αυτονόητο.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 3

- 1 K: Θεωρείτε ότι οι περισσότερες από τις γυναίκες που εμπλέκονται στη σωματεμπορία
 2 γνωρίζουν από πριν
 3 M.: [Όχι βέβαια]
 4 K: ότι οδηγούνται στην πορνεία;
 5 M.: =Ε ΟΧΙ βέβαια ΚΟΥΚΛΑ μου. Τις βιάζουν και τις αγοράζουν. Τώρα εσύ ξέρεις καμία
 (.)
 6 ΟΣΟ φτωγή να είναι ή Ρουμάνα: ή Γεωργιανή: ή Ουκρανή: (.) ε::: ξέρεις ΕΣΥ καμία που::
 7 να θέλει να κάνει αυτή τη δουλειά: (.) Ερχόταν τάχα μου (.) υποτίθεται, να είναι
 8 γκαρσό::νες, να είναι ε::: καμαριέ:ρες σε ξενοδοχείο, να είναι::: ε::: μμμμ μπαλέτο (..) ΓΙΑ
 9 ΑΥΤΟ ερχότανε (..) Εν τω μεταξύ (.) στο διάστημα (.) τις βιάζανε, τις εθίζανε στα
 10 ναρκωτικά:::, τις παίρνανε::: το διαβατήριο (...) ΤΙλες δηλαδή ΕΣΥ, ξέρεις καμία που να
 11 θέλει να έρθει ΕΔΩ για να είναι::: κλειδωμένη με::: κάγκελα από έξω; Έλεος δηλαδή (.)
 12 <μη νομίζεις ότι::> (.) ήταν φτωχέ::ς και κακόμοιρες και από περιθωριακές οικογένειες
 (.)
 13 αλλά::: τόσο κουτή και τόσο ζών δεν ήταν καμία. >Πήγαινε και μίλα με τον E. =
 14 K: Ναι θα::: =
 15 M.: Έχεις μιλήσει μαζί του;
 16 K: <Θα μιλήσω, ναι. Θα μιλήσω>.

Το ενδιαφέρον στο απόσπασμα 3 είναι ότι η M. θεωρεί τόσο εξοργιστική την ερώτηση, αφού πριν αυτή ολοκληρωθεί, ενίσταται, αντικρούοντας την πιθανότητα μια γυναίκα που εμπλέκεται στη σωματεμπορία να γνώριζε για τη βία και τις άσχημες συνθήκες, τις οποίες επρόκειτο να αντιμετωπίσει. Με δυνατή φωνή και εμφατικά η M. (γραμμές 3-5) δηλώνει με βεβαιότητα ότι οι γυναίκες στο sex trafficking δεν γνώριζαν. Η M. στη γραμμή 5 παρουσιάζει αυτό το οποίο ορίζει ως πραγματικό γεγονός του sex trafficking, ότι δηλαδή τις γυναίκες στο sex trafficking «τις βιάζουν και τις αγοράζουν». Τόσο το υποκείμενο, όσο και το αντικείμενο της πρότασης αποσιωπώνται, ενώ είναι έμφυλα προσδιορισμένα. Το υποκείμενο της πρότασης είναι οι «άντρες έμποροι», οι οποίοι βιάζουν και αγοράζουν τις γυναίκες που εμπλέκονται στο sex trafficking. Στην πρόταση αναπαράγεται το αντιθετικό ζεύγος του «άντρα-θύτη» και της «γυναίκας-θύματος». Αμέσως μετά η M. προβαίνει σε μια ερώτηση σχετική με το αν γνωρίζω κάποια γυναίκα «που να θέλει να κάνει αυτή τη δουλειά». Η ερώτηση λειτουργεί ρητορικά για να δείξει ότι δεν υπάρχουν τέτοιες περιπτώσεις. Η χρήση του β' προσώπου δυναμώνει τη θέση-βεβαιότητα της M., προκαλώντας με να διαφωνήσω σε περίπτωση που γνωρίζω κάτι. Την ίδια στιγμή η ερώτηση προετοιμάζει την απάντηση. Όσο φτωχές και αν είναι αυτές οι γυναίκες, δεν θα κατέφευγαν στην πορνεία. Η αναφορά σε συγκεκριμένες χώρες (γραμμή 6) προσδίδει γεγονικότητα στην επιχειρηματολογία της M., αφού καταδεικνύει ότι γνωρίζει συγκεκριμένα στοιχεία και δεν αοριστολογεί. Η φτώχεια, που συνδέεται

με μια συγκεκριμένη κοινωνικοοικονομική κατάσταση κάποιων χωρών της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, χρησιμοποιείται ως απόδειξη για το ότι οι γυναίκες δεν γνώριζαν τίποτα σχετικό με την πορνεία. Παρόλο που η φτώχεια είναι ισχυρός λόγος που περιορίζει τις επιλογές των γυναικών, η Μ. δηλώνει ότι καμία γυναίκα δεν θα επέλεγε την πορνεία. Η εικόνα λοιπόν της φτώχειας χρησιμοποιείται για να δείξει την ηθική καταδίκη της πορνείας, την οποία όλες οι γυναίκες αποδέχονται. Η Μ. προβαίνει σε μία ακραία διατύπωση διά μέσου μιας έμφυλης κατηγοριοποίησης, δίνοντας ένα «μάθημα ηθικής», με τη δήλωσή της ότι όλες οι γυναίκες, ακόμα και αυτές οι οποίες είναι πολύ φτωχές, δεν θα επέλεγαν την πορνεία. Οι ηθικές ενστάσεις της Μ. σε συνδυασμό με το στοιχείο του εξαναγκασμού (βιασμός και πώληση γυναικών) «αποδεικνύουν» τον εγκληματικό χαρακτήρα της πορνείας, χωρίς να φανεί προκατειλημμένη ή οπισθοδρομική. Δεν πρόκειται για την υποκειμενική της άποψη. Η Μ. δηλώνει ότι είναι αδιαμφισβήτητο γεγονός ότι οι γυναίκες δεν θα ασκούσαν ποτέ με τη θέλησή τους την πορνεία. Η Μ. χρησιμοποιεί το ζήτημα της ελεύθερης επιλογής για να τοποθετηθεί για την πορνεία και να υποστηρίξει ότι οι γυναίκες είναι «αθώα θύματα», που εξαπατήθηκαν και δεν γνώριζαν τι θα συμβεί. Η ηθική ένσταση της Μ. εντοπίζεται και στο ότι η πορνεία δεν κατονομάζεται, αλλά αναφέρεται αόριστα ως «δουλειά». Αμέσως μετά η Μ. παρουσιάζει μια λίστα τριών μερών, όπου σε μορφή αφήγησης παρουσιάζει τι μπορεί να πίστευαν αρχικά ότι θα κάνουν οι γυναίκες που έχουν εμπλακεί στο sex trafficking (γραμμή 8: «γκαρσόνες», «καμαριέρες», «μπαλέτο»). Η διπλή χρήση δύο λέξεων που δηλώνουν την εξαπάτηση των γυναικών «τάχα μου» και «υποτίθεται» (γραμμή 7) ενισχύουν την πράξη ως εγκληματική και κακόβουλη και «νομιμοποιούν» την ηθική καταδίκη για όσα αντιμετώπισαν οι γυναίκες. Η Μ. κλιμακώνει την αφήγησή της με άλλη μία λίστα τριών μερών, που προσδίδει δραματικότητα. Επανέρχεται στα βασανιστήρια που υποβάλλονταν οι γυναίκες, χωρίς αυτές να το γνωρίζουν (γραμμές 9-10: βιασμός, εθισμός στα ναρκωτικά, στέρηση εγγράφων). Αφού λοιπόν η Μ. περιέγραψε τις «κακουχίες» που υφίστανται οι γυναίκες στο sex trafficking, με λεπτομέρεια επανέρχεται στην αρχική της ένσταση για το πώς μπορεί να τη ρωτάνε αν οι γυναίκες γνώριζαν τι τις περίμενε. Η ένσταση για άλλη μια φορά (δες και γραμμές 5-7) είναι διατυπωμένη με τη μορφή ρητορικής ερώτησης (γραμμές 10-11) και περιλαμβάνει και την απάντησή της. Η Μ. απευθύνεται στην ερευνήτρια και τη ρωτά στην αρχή τι ακριβώς ισχυρίζεται (γραμμή 10) και αμέσως μετά αν είναι δυνατόν κάποια γυναίκα (αόριστα) να θέλει να έρθει στην Ελλάδα και να είναι υπό περιορισμό. Η λεπτομέρεια που δίνει η Μ. για τις συνθήκες κράτησης (γραμμή 11 «να είναι κλειδωμένη με κάγκελα απ' έξω») προσδίδει ρεαλισμό και δραματικότητα. Η ερώτηση λειτουργεί και σαν «επίπληξη» προς το πρόσωπό μου και ολοκληρώνεται με τη συναισθηματική έκρηξη της Μ.: «Έλεος δηλαδή». Η αγανάκτηση αυτή πυροδοτείται από αυτό που η Μ. «αναγνωρίζει» στην ερώτησή μου ως προσωπικές απόψεις για τις γυναίκες θύματα. Οι απόψεις αυτές, σύμφωνα με την ερμηνεία της Μ., «αμφισβητούν» την «πραγματικότητα» του sex trafficking. Οι «γυναίκες-θύματα» δεν μπορεί να γνώριζαν τι θα τους συνέβαινε. Εδώ η Μ. κάνει

μια ανάγνωση της ερώτησής μου, αποδίδοντάς μου τη θέση υποκειμένου «γυναίκα». Εδώ το κοινωνικό φύλο και το δικό μου και της Μ. «επιβάλλει» σύμφωνα με τη Μ. την αλληλεγγύη με τα θύματα του sex trafficking και όχι την αμφισβήτηση της ιστορίας τους. Στην αγανάκτηση της Μ. υπάρχει και άλλο ένα ζήτημα σχετικά με το πώς ερμηνεύεται στο λόγο της η έννοια της επιλογής. Η γνώση (στη συγκεκριμένη περίπτωση η πιθανότητα να εμπλακούν οι γυναίκες στο sex trafficking με τη θέλησή τους) ερμηνεύεται και ταυτίζεται με την ευθύνη. Έτσι η πιθανότητα αυτή αποκλείεται από τη Μ., γιατί θα έριχνε κάποιες από τις ευθύνες για τη βία που έχουν υποστεί στις γυναίκες. Παράλληλα η αδυναμία της Μ. να σκεφτεί το ενδεχόμενο οι γυναίκες να γνώριζαν ότι θα ασκήσουν την πορνεία, συντάσσεται με την αποδοχή της Μ. για τη θέση της ως ειδικού σε ζητήματα sex trafficking. Η ίδια λοιπόν γνωρίζει τι συμβαίνει και μπορεί να το υποστηρίξει. Παρόλο που στο απόσπασμα το sex trafficking κατασκευάζεται με όρους ηθικούς, οι οποίοι αναπαράγουν το δίπολο «αθώα γυναίκα θύμα» «ένοχος εγκληματίας άντρας», η ανάγκη να μην κατηγορηθεί για δογματισμό και υποκειμενικότητα οδηγούν την Μ. να αιτιολογήσει την οπτική της. Με αυτόν τον τρόπο, το ρητορικό «καθρεφτίζει» τα διλήμματα του ιδεολογικού, αφού παραδοσιακά ιδεολογικά στοιχεία (η πορνεία ως έγκλημα) συνυπάρχουν και συνδιαλέγονται με προοδευτικά (η ανάγκη τεκμηρίωσης).

Η Μ. προβαίνει σε περαιτέρω εξηγήσεις για τα χαρακτηριστικά των γυναικών που εμπλέκονται στο sex trafficking (γραμμές 11-13). Τα χαρακτηριστικά των γυναικών ενισχύουν την επιχειρηματολογία της Μ. για την άγνοια των γυναικών σχετικά με την πορνεία. Η Μ. αναπτύσσει μια λίστα τριών μερών για να περιγράψει τα χαρακτηριστικά των γυναικών: «φτωχές», «κακόμοιρες» και «από περιθωριακές οικογένειες». Με αυτόν τον τρόπο η Μ. χειρίζεται την πιθανότητα μιας αντίθετης άποψης, που θα υποστηρίζει ότι οι γυναίκες γνώριζαν για την πορνεία και το δέχτηκαν, εξαιτίας της άσχημης κοινωνικοοικονομικής τους κατάστασης. Έτσι η Μ. δηλώνει ότι αναγνωρίζει τα χαρακτηριστικά αυτά των γυναικών, αλλά παρόλα αυτά δεν γνώριζαν για την πορνεία, γιατί «τόσο κουτή και τόσο ζών δεν ήταν καμία». Η Μ. ενισχύει την επιχειρηματολογία της και προσδίδει γεγονικότητα στην αφήγησή της, δηλώνοντας έμμεσα ότι όποιος ισχυρίζεται ότι γνώριζαν, θεωρεί ότι οι γυναίκες ήταν «ζώα» και «κουτές». Η ίδια σέβεται τις γυναίκες αυτές και θεωρεί ότι δεν είναι ανόητες. Η δήλωση αυτή της Μ. δηλώνει έμμεσα πώς βλέπει τις γυναίκες που ασκούν την πορνεία με τη θέλησή τους. Η θέση της αυτή είναι επίσης μια έμμεση κατηγορία στο πρόσωπό μου, αφού εγώ ήμουν αυτή που της έθεσε μια τέτοια ερώτηση. Η Μ. επίσης είναι πολύ «εξοργισμένη» με το ενδεχόμενο κάποιος/α να πιστεύει ότι οι γυναίκες δεν αγνοούσαν το ενδεχόμενο της εμπλοκής τους στην πορνεία. Η Μ. «σοκάρεται» με την ερώτηση και γιατί μία από τις θέσεις υποκειμένου, που θεωρεί ότι και οι δύο «μοιραζόμαστε», είναι η έμφυλη ταυτότητά μας ως γυναίκες. Δεν μπορεί λοιπόν να αποδεχτεί ότι υπάρχει το ενδεχόμενο μία γυναίκα (και μάλιστα «ειδικός») να θεωρεί ότι οι γυναίκες στο sex trafficking, είχαν την οποιαδήποτε ευθύνη. Η ηθική αντίρρηση της Μ. περιλαμβάνει ζητήματα της φιλελεύθερης ιδεολογίας σχετικά με τη

γνώση, την ευθύνη και την επιλογή που παρουσιάστηκαν στο Κεφάλαιο 1. Με βάση λοιπόν τα προτάγματα του φιλελευθερισμού ως δημοκρατικοί πολίτες όλοι «οφείλουμε» να αγωνιστούμε εναντίον του sex trafficking, γιατί αυτό παραβαίνει τις αρχές της ισότητας και της δικαιοσύνης.

Συνοψίζοντας, το sex trafficking στο συγκεκριμένο απόσπασμα κατασκευάζεται ως εγκληματικό με βάση το στοιχείο του εξαναγκασμού και την άρνηση της Μ. να αποδεχτεί ότι υπάρχει «ελευθερία επιλογών». Με αυτόν τον τρόπο η ηθική εμπλέκεται με την εγκληματικότητα, «απαιτώντας» την ηθική καταδίκη του φαινομένου, αλλά και την «αγανάκτηση» για όποιον/α θεωρεί ότι το sex trafficking μπορεί να εμπλέκει με οποιονδήποτε τρόπο τη «γνώση» των γυναικών. Τέλος, στο απόσπασμα η πορνεία κατασκευάζεται ως έγκλημα, αφού μπορεί να προέλθει μόνο από καταναγκασμό.

Η εκμετάλλευση ως κοινωνικό και πολιτικό φαινόμενο

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 4

- 1 Ω. Θα γινόμουν κι ΕΓΩ αν ήμουν εκεί (.) Και το λέω αυτό ΞΕΡΟΝΤΑΣ ΤΙ λέω (.) Δεν μπορεί
- 2 δηλαδή στη ΓΕΩΡΓΙΑ, να έχεις έναν άντρα που σε ΒΑΡΑΕΙ >αφού είναι
- 3 ΜΟΝΙΜΩΣ μεθυσμένος 24 ώρες το 24ωρο< (.) και βαράει και τα παιδιά:: και βιάζει και
- 4 εσένα και την κόρη σου (.) και εσύ είσαι μόνο είκοσι δύο και έχεις τρία-τέσσερα
- 5 ΚΟΥΤΣΟΥΒΕΛΑ (.) και σου παρουσιάζεται ο άλλος γλυκομίλητος και σου λέει: «ΘΕΣ να
- 6 κατέβεις στην Ελλάδα να γίνεις πουτάνα;» Τι θα πεις εκεί; ΟΧΙ; Τι θα πεις; Ναι θα πεις.
- 7 Και με μεγάλη σου χαρά θα πεις. (.) Τώρα βέβαια όταν φτάνεις εδώ και συνειδητοποιείς
- 8 ότι:: αυτή η μεγάλη χαρά σημαίνει ότι (.) έχεις άρνηση ούρησης και αφόδευσης και σε:::
- 9 >πηδάνε δεκαπέντε τη μέρα χωρίς προφυλακτικό και πεθαίνεις<, όχι ΗΙΨ, αλλά
- παθαίνεις
- 10 ηπατίτιδες, παθαίνεις σύφιλη και τέτοια (.) και ΑΡΝΕΙΣΑΙ να συμμετέχεις (.) στο
- παιχνίδι
- 11 (.) και καταλαβαίνεις ότι δεν μπορεί να φύγεις (.) ε::: γιατί έχεις ένα κράτος, το οποίο σε
- 12 αντιμετωπίζει σαν τη γυναίκα που ήρθε να πάρει (.) τον άντρα και να διαλύσει το σπίτι
- (.)
- 13 ή σαν την ηλίθια που δεν ήξερε τι την περίμενε (.) ή σαν την παράνομη μετανάστρια
- που
- 14 ήρθε να μας κλέψει την δουλειά. (...) Τότε μπορεί, ΜΠΟΡΕΙ >και έχω συναντήσει
- τέτοιες
- 15 γυναίκες< (.) να δεχτούν να υπομένουν όλο και περισσότερο αυτά που τραβούνε, για
- να
- 16 μην μπουν σε μια διαδικασία ΑΛΛΗΣ απόρριψης (.) και της απόρριψης από τους εντός
- 17 εισαγωγικών ή εκτός σωτήρες της.

Το απόσπασμα 4 προέρχεται από μία εκτενή αναφορά της συμμετέχουσας, η οποία δικαιολογεί γιατί θα μπορούσε και η ίδια να είναι «θύμα» sex trafficking αν βρισκόταν κάτω από δύσκολες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες. Το ρητορικό διακύβευμα στο παραπάνω απόσπασμα είναι να μην κατηγορηθεί η συμμετέχουσα ως υπερβολική και να μην ακουστεί σαν να «νομιμοποιεί» μια τέτοια επιλογή ζωής. Δηλώνει λοιπόν ότι και η ίδια θα μπορούσε να γίνει πόρνη και να εμπλακεί στο sex trafficking. Υπερασπίζεται τη θέση της, χρησιμοποιώντας το κύρος της ως ειδικής στο sex trafficking και τονίζοντας ότι όσα λέει τα έχει σκεφτεί, τα γνωρίζει και δεν είναι προϊόν παρορμητικότητας και υπερβολής για να δείξει ότι συμπάσχει με τα θύματα του sex trafficking και τα καταλαβαίνει (γραμμή 1). Προκειμένου να μην εκληφθεί η θέση της ως ακραία διατύπωση, η Ω. καταφεύγει σε μία φανταστική τοποθέτηση (Wetherell και Edley, 1998). Η Ω. μιλά ως γυναίκα, που θα μπορούσε να βρίσκεται στη θέση των γυναικών που εμπλέκονται στο sex trafficking (γραμμή 1). Γι' αυτό χρησιμοποιεί το καθολικό εσύ (Sacks, 1992). Για να προσδώσει αξιοπιστία στη θέση της και την εκδοχή της, η Ω. κατασκευάζει ένα σενάριο, το οποίο δίνει την εκδοχή μιας γυναίκας, που καταλήγει να εμπλέκεται στο sex trafficking. Η ζωντανή περιγραφή (γραμμές 1-14) αποτελεί ορισμό του sex trafficking και του εγκληματικού του χαρακτήρα, καθώς και απόδειξη της βίας, την οποία υφίσταται μια «γυναίκα-θύμα». Η λεπτομέρεια της περιγραφής κάνει την αφήγηση να μοιάζει με αντικειμενικό γεγονός και όχι με υποκειμενική μαρτυρία. Η αναφορά στη συγκεκριμένη χώρα δίνει ρεαλισμό, ενώ η λεπτομερής δραματική περιγραφή του κακοποιητικού περιβάλλοντος της γυναίκας είναι σαν να αναφέρεται σε αλληλουχία πραγματικών περιστατικών που γνωρίζει. Η περιγραφή της εικόνας του μέθυσου άντρα που τη χτυπάει και βιάζει την κόρη της, ενώ έχει και άλλα τρία παιδιά η ίδια και είναι πολύ νέα σε ηλικία, θα λειτουργήσει ως επισήμανση των κοινωνικών αιτιών, οι οποίες μπορούν να οδηγήσουν μια γυναίκα να επιλέξει την εμπλοκή στο sex trafficking, γνωρίζοντας ότι θα εκπορνευθεί. Η υπερβολική έμφαση στο στοιχείο μέθης του άντρα: «μονίμως» και «24 ώρες το 24ωρο» είναι διατυπώσεις ακραίας περίπτωσης. Οι εκφράσεις αυτές προσδίδουν αμεσότητα και ρεαλισμό στην αφήγηση και παράλληλα «προκαλούν» την ευαισθητοποίηση του ακροατή, ώστε να συμπάσχει με την «πρωταγωνίστρια», η οποία ζει σε αυτό το οικογενειακό περιβάλλον.

Η περιγραφή της Ω. χωρίζεται σε τρεις χρονικές στιγμές. Στην πρώτη περιγράφει τη ζωή της «γυναίκας-θύματος» με την οικογένειά της πριν την εμπλοκή της στο sex trafficking, στη δεύτερη τη στιγμή που την προσεγγίζει ο σωματέμπορος και στην τρίτη τα βασανιστήρια που υφίσταται. Τόσο το πρώτο μέρος της περιγραφής, όσο και το δεύτερο που εκφράζεται με την ενεργητική φωνητικοποίηση της πρότασης, την οποία κάνει ο σωματέμπορος στη γυναίκα, συντελούν στη δημιουργία ενός δραματικού τόνου. Αυτός ο δραματικός τόνος θα οδηγήσει στην αποδοχή της θέσης της Ω. ότι η γυναίκα που ζει σε τέτοιες συνθήκες, δεν θα αρνηθεί να ενταχθεί στο sex trafficking. Επομένως, η Ω. υποστηρίζει ότι η επιλογή αυτή είναι κανονιστική, είναι δηλαδή λύση ανάγκης και όχι επιλογή που απορρέει από την «προβληματική» ιδι-

οσυγκρασία της εμπλεκόμενης, Το επίθετο «γλυκομίλητος», το οποίο αποδίδεται σε αυτόν που κάνει την πρόταση στη γυναίκα, λειτουργεί και ως αντίθετο του κακοποιητικού οικογενειακού περιβάλλοντος και του συζύγου της γυναίκας. Προερχόμενη από ένα κακοποιητικό περιβάλλον, είναι πιθανό η γυναίκα να πειστεί πιο εύκολα από έναν που της μιλά με γλυκό τρόπο. Το επίθετο έρχεται επίσης σε αντίθεση με την πραγματικότητα του sex trafficking. Η γυναίκα της ιστορίας δέχεται να γίνει πόρνη, αλλά δεν γνωρίζει για τα βασανιστήρια που θα ακολουθήσουν. Έχοντας λοιπόν ολοκληρώσει το πρώτο και δεύτερο μέρος της περιγραφής με αρκετά στοιχεία για τις άσχημες συνθήκες διαβίωσης της γυναίκας που περιγράφει, η Ω. επαναλαμβάνει δύο φορές -για να δοθεί η απαιτούμενη έμφαση- μια ρητορική ερώτηση, η οποία περιλαμβάνει την αυτονόητη απάντησή της. Η ερώτηση: «Τι θα πεις εκεί;» γίνεται με ενεργητική φωνητικοποίηση και με τη χρήση του β' προσώπου, ώστε να υποδεικνύει ότι ο καθένας θα μπορούσε να βρεθεί στη θέση της και να αντιμετωπίσει τα ίδια διλήμματα. Η Ω. με το ρητορικό χειρισμό της δεν αφήνει περιθώριο για αντιρρήσεις. Η απάντηση δεν μπορεί να είναι αρνητική, αλλά θετική. Στις σειρές 6-7, με τη χρήση ενεργητικής φωνητικοποίησης, η Ω. αποτυπώνει στον λόγο της αυτές τις ερωταποκρίσεις. Η ρητορική της επίτευξη ολοκληρώνεται με τη φράση που εμπειρεύει και ειρωνεία. Η απόφαση θα ληφθεί μάλιστα «με πολύ μεγάλη χαρά» (γραμμή 7). Η φράση λειτουργεί ως προοικονομία για τα δεινά που θα ακολουθήσουν και θα αναιρεθεί σαρκαστικά στη γραμμή 8. «Αυτή η μεγάλη χαρά» απαρτίζεται από μια λίστα εφτά μερών: άρνηση ούρησης, αφόδευσης, πολλαπλές σεξουαλικές επαφές, θάνατος, ηπατίτιδες, σύφιλη και άλλα, που περιγράφουν τα βασανιστήρια που θα αντιμετωπίσει η γυναίκα στο sex trafficking (γραμμές 8-10). Σημσιολογικά και με όρους αναπαραστασιακών αποθεμάτων αυτή η εικόνα ακραίων βασανιστηρίων, την οποία κινητοποιεί η συμμετέχουσα, έχει αναφορές σ' αυτό που στη φεμινιστική βιβλιογραφία, η οποία συζητήθηκε στα Κεφάλαια 1 και 2 ονομάζεται «μελοδραματικός λόγος» περί του sex trafficking. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα, η κακοποίηση στο sex trafficking, πέρα από τη σεξουαλική εκμετάλλευση και τις αρρώστιες που επιφέρει, μπορεί να οδηγήσει και στο θάνατο. Η ακραία λοιπόν αυτή περιγραφή οδηγεί στο συμπέρασμα της Ω. ότι η γυναίκα θα αρνηθεί να συμμετάσχει, αλλά δε θα μπορεί να φύγει (γραμμές 10-11). Η κατάληξη στο συμπέρασμα αυτό γίνεται πάλι με τη χρήση του β' προσώπου, ώστε να προκαλεί την ταύτιση του ακροατή και να υπενθυμίζει την αρχική θέση της Ω. ότι και η ίδια θα έκανε την ίδια επιλογή.

Στις γραμμές 11-14 η Ω. ολοκληρώνει την αναφορά της, αποδίδοντας ευθύνες στο κράτος για την αδυναμία μιας γυναίκας να απεμπλακεί από το sex trafficking. Η Ω. κατηγορεί το κράτος για ρατσιστική συμπεριφορά απέναντι στη γυναίκα μετανάστρια, καταδικάζοντας τις πολιτικές του. Σε μία λίστα τριών μερών που συνδέεται με το διαζευκτικό «ή», ασκείται κριτική στην κατασκευή της γυναίκας-μετανάστριας ως απειλής για την οικογενειακή συνοχή, ως «ηλίθιας» και «παράνομης μετανάστριας», η οποία κλέβει τις δουλειές των άλλων. Η Ω. παρουσιάζεται ως η προοδευτική που ασκεί κριτική στην παραδοσιακή οπτική του κράτους για τον τρόπο με τον

οποίο βλέπει τη γυναίκα, η οποία εμπλέκεται στο sex trafficking. Ολοκληρώνοντας την τοποθέτησή της, η Ω. κάνει επίκληση στην εμπειρία της (Pomerantz, 1984) για να δώσει επιπλέον αξιοπιστία σε όσα παρουσιάζει. Η Ω. λογοδοτεί έτσι, ώστε να μην κατηγορηθεί ότι δεν έχει στοιχεία για όσα υποστηρίζει. Δηλώνει επίσης ότι όσα προηγήθηκαν δεν είναι μόνο ένα υποθετικό σενάριο υποστηρικτικής λειτουργίας του ισχυρισμού της ότι και η ίδια θα έκανε το ίδιο αν βρίσκονταν κάτω από τις ίδιες συνθήκες. Έχει η ίδια συναντήσει γυναίκες με παρόμοια χαρακτηριστικά.

Σύμφωνα με την Ω., η κρατική αδιαφορία και προκατάληψη οδηγούν τις γυναίκες που εμπλέκονται στο sex trafficking να υπομένουν την κατάσταση αυτή για να μην δεχτούν και άλλο είδος απόρριψης. Η συστηματική αοριστία της φράσης που εκφράζεται εμφaticά από την Ω. «ΑΛΛΗ απόρριψη», λειτουργεί ρητορικά, ώστε να δηλώνει ολοκληρωμένα τα διαφορετικά είδη απόρριψης, τα οποία δέχεται μια γυναίκα στο sex trafficking. Έτσι, εκτός από την κρατική αδιαφορία, η Ω. έχει ήδη περιγράψει την απόρριψη στην οικογένεια και το ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Το απόσπασμα λειτουργεί σαν ένα «ηθικό κατηγορώ» απέναντι στις πολιτικές κοινωνικές ευθύνες, οι οποίες δεν στηρίζουν τη γυναίκα που έχει εμπλακεί στο sex trafficking. Το απόσπασμα ολοκληρώνεται με την πιο συγκεκριμένη αναφορά στα πρόσωπα εκείνα, τα οποία αρνούνται να υποστηρίξουν τη γυναίκα που έχει εμπλακεί στο sex trafficking. Αμφισβητείται λοιπόν ο ρόλος των κρατικών λειτουργιών χωρίς αυτοί να κατονομάζονται άμεσα, αλλά με το να υπονοούνται με βάση τα συμφραζόμενα. Η φράση της Ω.: «από τους εντός εισαγωγικών ή εκτός σωτήρες της» είναι μια άμεση αμφισβήτηση του ρόλου τους.

Στον λόγο της Ω. ανιχνεύεται το εξής ιδεολογικό δίλημμα: πώς μια γυναίκα μπορεί να εμπλακεί «συνειδητά» στο sex trafficking, χωρίς όμως να ευθύνεται για τα όσα της συμβαίνουν. Η εικόνα της «γυναίκας-θύματος», η οποία είναι αφελής και αθώα και «παρασύρεται» από τους σωματέμπορους, δεν της είναι αποδεκτή, επειδή θυματοποιεί τις γυναίκες. Το δίλημμα του κατά πόσο μια γυναίκα μπορεί «συνειδητά» να επιλέξει την πορνεία, συνδέεται, όπως έχει ειπωθεί και πριν στο Κεφάλαιο 2, με την ιδεολογία του φιλελευθερισμού και με την προώθηση της ιδέας ότι το άτομο πρέπει ελεύθερα να επιλέγει τον τρόπο ζωής του. Παράλληλα η επιλογή συνδέεται με την ευθύνη για τις επιλογές που αποφασίζονται. Η Ω. αποδέχεται τον μελοδραματικό ορισμό του sex trafficking ως ενός ακραίου εγκληματικού φαινομένου σεξουαλικής εκμετάλλευσης και κακοποίησης. Η Ω. δεν προσφέρει μια εναλλακτική εκδοχή για το sex trafficking, αλλά επιλύει ρητορικά το ιδεολογικό δίλημμα, καταδικάζοντας τις «κακές» οικογενειακές, οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες, οι οποίες οδηγούν μία γυναίκα στο sex trafficking. Μια γυναίκα σύμφωνα με την Ω. θα μπορούσε να γνωρίζει τις άσχημες συνθήκες του sex trafficking και να τις «αποδεχτεί», επειδή δεν έχει άλλη επιλογή. Γι' αυτόν τον λόγο, θα μπορούσε και η ίδια η Ω. να εμπλακεί στο sex trafficking αν βίωνε τις ίδιες συνθήκες. Η Ω. επιλύει ρητορικά το ιδεολογικό ζήτημα σχετικά με την ελεύθερη ή όχι επιλογή αντιστρέφοντάς το. Η γυναίκα (και υποθετικά κάθε γυναίκα στη θέση της) γνωρίζει τι σημαίνει το sex trafficking αλλά εμπλέκε-

ται σε αυτό, επειδή δεν υπάρχουν εναλλακτικές επιλογές. Με αυτόν τον τρόπο η Ω. αποδέχεται ότι μια γυναίκα που εμπλέκεται στο sex trafficking μπορεί να το κάνει γνωρίζοντας τις άσχημες συνθήκες οι οποίες επικρατούν, αλλά δεν ευθύνεται για τις επιλογές της. Η Ω. αποδέχεται ιδεολογικά το φιλελεύθερο πρόταγμα για «ελεύθερη επιλογή», αλλά θίγει ζητήματα σε σχέση με τις ατομικές ευθύνες, αναπτύσσοντας αυτό των άσχημων κοινωνικοπολιτικών επιλογών, οι οποίες ευθύνονται για τις επιβλαβείς επιλογές των γυναικών που εμπλέκονται στο sex trafficking. Επομένως, η «ηθική καταδίκη» μετατοπίζεται σε όλους όσους ευθύνονται για την έλλειψη εναλλακτικών επιλογών των γυναικών (οικογενειακό περιβάλλον, σωματέμποροι, κράτος) και όχι μόνο στους σωματέμπορους, όπως στα προηγούμενα αποσπάσματα. Παρόλα αυτά, η κοινωνική ευθύνη του κράτους με την απορριπτική συμπεριφορά του στις γυναίκες που εμπλέκονται στο sex trafficking, σε συνδυασμό με τον ακραίο ορισμό του sex trafficking, συντελούν στην κατασκευή της θυματοποιημένης γυναίκας, η οποία δεν είναι δυνατόν να αλλάξει τις συνθήκες ζωής της. Η θυματοποίηση λοιπόν εμφανίζεται ακόμα και όταν συνδυάζεται με προοδευτικές αφηγήσεις για την κρατική και κοινωνική ευθύνη για το φαινόμενο του sex trafficking και συνοδεύεται από παραδοσιακές οπτικές που υποστηρίζουν την ακραία εκδοχή του sex trafficking.

Στον λόγο της Ω. θίγονται σύνθετα ζητήματα επιλογής, αλλά δεν αμφισβητείται ο ακραίος ορισμός του sex trafficking. Από την ανάλυση του συγκεκριμένου αποσπάσματος λοιπόν διαπιστώνεται ότι ο ακραίος ρητορικός ορισμός του sex trafficking με τις μελοδραματικές ζωντανές περιγραφές είναι αυτός που επιτυγχάνει τη φυσικοποίηση αυτής της εκδοχής του sex trafficking. Αν και η Ω. ταυτίζεται με τη γυναίκα θύμα δεν εκφράζονται στον λόγο της εναλλακτικές περιγραφές του sex trafficking με λιγότερα μελοδραματικά στοιχεία. Δεν αμφισβητείται λοιπόν άμεσα αυτή η εγκληματική εκδοχή του sex trafficking, η οποία περιέχει στοιχεία «άγριας» κακοποίησης και βίας εναντίον των γυναικών. Ωστόσο η θυματοποιημένη περιγραφή των «θυμάτων» sex trafficking διαφοροποιείται από αυτή των δύο προηγούμενων αποσπασμάτων. Ως πολιτικά ευαισθητοποιημένο άτομο η Ω. καταγγέλλει την άνιση θέση της γυναίκας του Τρίτου Κόσμου και εκφράζει την αλληλεγγύη της και τη συμπάραστασή της. Η δραματική περιγραφή της «γυναίκας-θύματος» της Ω. συνδέεται με τις άνισες ευκαιρίες των γυναικών στις χώρες του Τρίτου Κόσμου, ενώ στα προηγούμενα αποσπάσματα το προφίλ των «γυναικών θυμάτων» εντάσσονταν σε περιγραφές με έμφαση στο εγκληματικό στοιχείο του sex trafficking, κοντά στον επίσημο ορισμό του φαινομένου και στο πλαίσιο της ηθικής καταγγελίας.

Η εκμετάλλευση ως εμπόριο με στόχο το κέρδος

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 5

1 Κ: Πώς την ορίζετε ((τη σωματεμπορία));

2 Ζ: Α, ότι τέλος πάντων (...) μια γυναίκα ή τέλος πάντων ένας άνθρωπος (.) γιατί: δεν ξέρω

3 αν είναι ΜΟΝΟ γυναίκες (.) αυτές: που: γίνονται αντικείμενο εκμετάλλευσης (...) ε::: ότι

4 χρησιμοποιείται η::: σεξουαλική της ε::: δυνατότητα (...) ε::: ως εμπόριο (...) δηλαδή στο να

5 βγαίνουνε ΧΡΗΜΑΤΑ, στο να::: υπάρχει ένα κέρδος έτσι (;) από μία::: ε::: από μία

6 κατάσταση που::: ας πούμε: η::: ε::: η σεξουαλική επαφή είναι μια στενή, μια στενή

7 προσωπική επαφή, στον ιδιωτικό χώρο, ας πούμε (...) όταν γίνεται δημόσια (.) και έχει

8 και::: αντίκρισμα οικονομικό ΑΥΤΟ είναι εμπόριο ΠΙΑ.

Στο απόσπασμα 5 ο εγκληματικός χαρακτήρας του sex trafficking ενυπάρχει στον ορισμό του ως σεξουαλική εκμετάλλευση γυναικών με στόχο το κέρδος (γραμμές 3-5). Συνδυάζεται, ωστόσο, με τη σωματεμπορία, η οποία νοείται ως παραβίαση της στενής προσωπικής σχέσης που, αντί να πραγματοποιείται στον ιδιωτικό χώρο, γίνεται δημόσια (γραμμές 6-8). Μαζί με τον τυπικό ορισμό του sex trafficking, ως μιας εγκληματικής πράξης, η οποία περιλαμβάνει το εμπόριο γυναικών με στόχο τη σεξουαλική εκμετάλλευση και το κέρδος (γραμμές 3-5), η διάσταση δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας είναι πολύ σημαντική και λειτουργεί ως επιπλέον στοιχείο για την «ηθική καταδίκη» του sex trafficking. Έτσι το sex trafficking κατασκευάζεται από την Ζ. όχι απλώς ως μια εγκληματική πράξη με στόχο το παράνομο κέρδος, αλλά ως ένα έγκλημα που παραβιάζει το αποδεκτό κοινωνικό και ηθικό πλαίσιο για τη σεξουαλική πράξη. Η ηθική σύνδεση της σεξουαλικής πράξης αφορά σε μια στενή προσωπική επαφή που συμβαίνει στον ιδιωτικό χώρο. Ωστόσο, στην περίπτωση του sex trafficking η σεξουαλική πράξη γίνεται στο δημόσιο χώρο και δεν εντάσσεται στο ηθικό αποδεκτό κανονιστικό πλαίσιο της φιλελεύθερης ιδεολογίας⁸⁸. Το παράδειγμα εντάσσεται στην προσπάθεια της φιλελεύθερης ιδεολογίας από την εποχή του Διαφωτισμού μέχρι σήμερα να ορίσει τα αποδεκτά πλαίσια για τη σεξουαλικότητα και το σώμα και με αυτόν τον τρόπο να ελέγχεται η σεξουαλικότητα των ατόμων με όρους κοινωνικά αποδεκτούς (Foucault, 1981, Φουκώ, 2010). Η Ζ. αναφέρει τη σεξουαλικότητα ως μια στενή προσωπική επαφή και αναπαράγει τη γνώση ότι το προσωπικό εντάσσεται στον ιδιωτικό χώρο, ενώ το συλλογικό στο δημόσιο. Το sex trafficking λοιπόν για τη Ζ. περιλαμβάνει τη μετατροπή της σεξουαλικής πράξης από κάτι στενό που εμπλέκει δύο άτομα στη δημόσια σφαίρα και με στόχο την εκ-

88 Για ιδεολογικά ζητήματα που σχετίζονται με την ηθική καταδίκη της πορνείας βλ. Κεφάλαια 1 και 2.

μετάλλευση και το κέρδος. Επομένως, στο λόγο της Ζ. κινητοποιούνται στον ορισμό του sex trafficking το στοιχείο της παρανομίας με τα ηθικά ιδεολογικά πλαίσια της φιλελεύθερης ιδεολογίας για τη σεξουαλική πράξη.

Η Ζ. αποδέχεται το ρόλο της ειδικού με τον οποίο της απευθύνονται και δομεί ρητορικά την απάντησή της, ώστε να δείξει ότι γνωρίζει καλά για τι πράγμα μιλάει. Η φράση «τέλος πάντων», την οποία η Ζ. χρησιμοποιεί δύο φορές (γραμμή 1) λειτουργεί ως εμβόλιο κατά του διακυβεύματος. Ο λόγος δηλαδή της Ζ. είναι έτσι ρητορικά οργανωμένος, ώστε να μην κατηγορηθεί ότι υπάρχει προσωπικό συμφέρον σε όσα υποστηρίζει. Η Ζ. γνωρίζει καλά τι σημαίνει το sex trafficking και το «τέλος πάντων» λειτουργεί ως απόδειξη του αυτονόητου της ερώτησης. Η γνώση αυτή γίνεται με μία διόρθωση. Ο έμφυλος προσδιορισμός «μια γυναίκα» (γραμμή 1) του υποκειμένου της πρότασης τροποποιείται στο γενικό προσδιορισμό «άνθρωπος». Η αρχική αναφορά της Ζ. στη γυναίκα αποτυπώνει την κλασική σύνδεση του sex trafficking με το γυναικείο φύλο (βλ. Κεφάλαια 1 και 2). Η Ζ. αναγνωρίζει ότι «παραδοσιακά» το sex trafficking ταυτίζεται με το γυναικείο φύλο. Η ένστασή της στην οπτική αυτή εκφράζεται με την αυτο-διόρθωση (Schegloff, Jefferson and Sacks, 1977) σε «άνθρωπος». Με τη διόρθωση αυτή η Ζ. υποστηρίζει ρητορικά μια «προοδευτική» οπτική για το sex trafficking, η οποία πρεσβεύει ότι θεωρητικά και τα δύο φύλα μπορεί να είναι θύματα. Εξηγεί τη διόρθωση με περισσότερες λεπτομέρειες: «δεν ξέρω αν είναι μόνο γυναίκες που γίνονται αντικείμενο εκμετάλλευσης». Η φράση «δεν ξέρω» λειτουργεί πάλι σαν εμβόλιο κατά του διακυβεύματος. Με αυτή τη διατύπωση αποφεύγεται ο κίνδυνος να κατηγορηθεί η Ζ. ότι όσα λέει προέρχονται από προσωπικό συμφέρον. Το «δεν ξέρω» λοιπόν «απομακρύνει» τον κίνδυνο από το να την κατηγορήσει κάποιος ότι είναι δογματική ή ότι όσα λέει δεν ισχύουν. Υποθέτει ότι υπάρχουν και γυναίκες που γίνονται αντικείμενο εκμετάλλευσης, αλλά δεν είναι και σίγουρη. Η Ζ. προωθεί την εικόνα της ειδικού, που δεν είναι προκατειλημμένη ως προς το φύλο. Η κατασκευή αυτή συνδέεται με τη φιλελεύθερη ιδεολογία και την καταδίκη της προκατάληψης, όπως συζητήθηκε στα Κεφάλαια 1 και 3. Με βάση τις αξίες του διαφωτισμού και την πίστη στην ισότητα δεν επιτρέπεται η προκατάληψη ως προς το φύλο, αλλά αντίθετα προτάσσεται η ανάγκη για ισότητα. Με αυτήν τη βάση, η Ζ. συντάσσεται με την προοδευτική παραδοχή ότι δεν πλήττονται μόνο οι γυναίκες από το sex trafficking. Παρόλα αυτά ο έμφυλος προσδιορισμός στον ορισμό για το sex trafficking παρουσιάζεται φυσικοποιημένος στη γραμμή 3, όπου περιγράφεται η σεξουαλική εκμετάλλευση στο sex trafficking με τη χρήση μόνο του θηλυκού γένους («σεξουαλική της δυνατότητα»). Αυτό το παράδειγμα δείχνει τη φυσικοποίηση του γυναικείου φύλου στο sex trafficking στον λόγο της Ζ. Στο σημείο αυτό το παραδοσιακό συμπλέκεται με το προοδευτικό. Αν και η Ζ. αναγνωρίζει ότι δεν πλήττονται μόνο οι γυναίκες στο sex trafficking, ο έμφυλος προσδιορισμός είναι αυτονόητος και συνεπώς γίνεται αντικείμενο υποστήριξης στον λόγο της.

Η εκμετάλλευση ως παρανομία, ανελευθερία και σκλαβιά

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 6

1 KM⁸⁹: Πώς ορίζετε εσείς το trafficking;

2 K: Τι είναι trafficking;

3 KM: =Ναι για εσάς.

4 K: Το trafficking είναι η διακίνηση ανθρώπων, άλλωστε βγαίνει κι από την λέξη έτσι (;)

Ε:::

5 που έχει να κάνει με::: τη:::ν (.) είτε γιατί::: πωλούνται::: με την έννοια του

6 σκλαβοπάζαρου, έτσι (;) της καταναγκαστικής εργασίας είτε::: των σεξουαλικών

7 υπηρεσιών έτσι (;), είτε για πώληση οργάνων (.) βασικά είναι διακίνηση ανθρώπων,

8 ΠΑΡΑΝΟΜΗ διακίνηση ανθρώπων με την έννοια πάντα υπό καθεστώς έτσι ΣΚΛΑΒΙΑΣ,

9 είτε αυτή η ΣΚΛΑΒΙΑ είναι::: (.) με τη:::ν χρήση σωματικής βίας που πάντα υπάρχει >και

10 συνοδεύεται πάντα και από ψυχολογική βία< έτσι (;). Είναι μια σύγχρονη μορφή

δουλείας

11 (.) θα λέγαμε, η οποία είναι::: προσαρμοσμένη στι:::ς ε::: (...) δεν θα έλεγα στις

σύγχρονες

12 ανάγκες ε::: γιατί::: η έννοια της σκλαβιάς και η πρακτική της σκλαβιάς ε::: υπάρχει

13 αιώνες, έτσι; Υπάρχει πάντα γιατί κάποιοι άνθρωποι πιστεύανε ότι είναι ανώτεροι από

14 κάποιους άλλους και κάποιοι άλλοι είναι κατώτεροι, οπότε μπορούν να τους

15 μεταχειρίζονται και σαν εμπόρευμα. «Τον αγοράζω, τον πουλάω, τον κάνω ότι θέλω»

(...)

16 Ε::: Δεν ξέρω τι άλλο θα:::

Στο απόσπασμα 6 η Κ. απαντά στην ερώτηση, δίνοντας έμφαση στο trafficking ως διακίνηση ανθρώπων, και δικαιολογεί την απάντησή της αναφέροντας ότι ο ορισμός «βγαίνει από τη λέξη». Η Κ. επιχειρεί να καταδείξει ότι ως ειδικός γνωρίζει τι είναι το trafficking. Χρησιμοποιεί μια λίστα τριών μερών με το διαζευκτικό «είτε» (γραμμές 5-7) για να αποδώσει τα διαφορετικά είδη trafficking (καταναγκαστική εργασία, σεξουαλικές υπηρεσίες, πώληση οργάνων). Στο trafficking, αναφέρει η Κ., οι άνθρωποι «πωλούνται με την έννοια του σκλαβοπάζαρου» (γραμμές 5-6). Η σύνδεση του trafficking με την πώληση και το «σκλαβοπάζαρο» διαπλέκεται με την ακραία εκδοχή του φαινομένου που έχει ταυτιστεί με τον επίσημο ορισμό του, όπως παρουσιάστηκε αναλυτικά στο Κεφάλαιο 1, αποκλείοντας άλλες λιγότερο ακραίες εκδοχές. Η κινητοποίηση της έννοιας «σκλαβοπάζαρο» επιτελεί συγκεκριμένες ρητορικές και ιδεολογικές λειτουργίες. Η έννοια του «σκλαβοπάζαρου» ταυτισμένη με το sex trafficking εμπειρικλείει την ηθική διάσταση, ενώ λειτουργεί παράλληλα ως αυτονόητη απόδειξη

89 Σε αυτή την περίπτωση, επειδή το αρχικό της συμμετέχουσας είναι Κ. χρησιμοποιήθηκαν τα αρχικά ΚΜ για την ερευνήτρια.

για την εγκληματική και παράνομη φύση του φαινομένου (Doezema, 2010, Augustin, 2007). Επιπλέον η επιλογή της συγκεκριμένης λέξης (αντί για τη δουλεία) προκαλεί το σχηματισμό ρεαλιστικών εικόνων, συνδεδεμένων με παλαιότερες απεικονίσεις της δουλείας: «δούλοι που πωλούνται σε παζάρι». Την ίδια στιγμή, η λέξη πυροδοτεί την κατηγοριοποίηση των ανθρώπων σε δούλους και μη δούλους και συνεπώς σε ελεύθερους και μη ελεύθερους. Με αυτόν τον τρόπο η Κ. εισάγει στον ορισμό του sex trafficking ζητήματα που αφορούν στην ελευθερία, στην ισότητα, στη δικαιοσύνη. Οι έννοιες αυτές της φιλελεύθερης ιδεολογίας εμπλέκονται στον ορισμό του trafficking ως εγκληματικού φαινομένου που απαιτεί την ηθική καταδίκη. Η «σκλαβιά» παραβιάζει το δικαίωμα στην ελευθερία και την ισότητα των ανθρώπων και είναι επίσης απειλή για την ευνομούμενη πολιτεία.

Στις γραμμές 7-13 η Κ. επεκτείνει τη θεματική που εισήγαγε στις γραμμές 5-6 με τη λέξη «σκλαβοπάζαρο». Το trafficking δεν είναι απλώς διακίνηση ανθρώπων, αλλά είναι μια παράνομη διαδικασία σε καθεστώς «σκλαβιάς». Η έμφαση στην παρανομία και τη σύνδεση του φαινομένου με τη δουλεία φαίνεται από την ένταση και τον υψηλότερο τόνο φωνής της Κ., όταν εκφέρει τις λέξεις αυτές (γραμμές 8 και 9), καθώς και από τη συχνή επανάληψη της λέξης «σκλαβιά» (γραμμές 8, 9, 10). Η Κ. συνδέει επίσης τη «σκλαβιά» με την ψυχολογική και τη σωματική βία (γραμμές 9-10). Με αυτόν τον τρόπο ολοκληρώνεται ο ορισμός του φαινομένου και τα χαρακτηριστικά του. Στον ορισμό της Κ., το trafficking, οι αναφορές στην παρανομία, τη δουλεία και τη «σκλαβιά» συνδέονται (χωρίς να αναφέρονται άμεσα) με τις αξίες της ελευθερίας, της ισότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης που παραβιάζονται. Η Κ. στον ορισμό τον οποίο δίνει αναφέρεται αόριστα σε «ανθρώπους» που πλήττονται, χωρίς να προβεί σε έμφυλο προσδιορισμό. Δεν γίνεται σαφής αναφορά στους υπαίτιους για το φαινόμενο, αλλά υπονοούνται ως αυτονόητοι υπεύθυνοι οι σωματέμποροι. Ο ορισμός του trafficking ως παράνομου φαινομένου διακίνησης ανθρώπων, οι οποίοι οδηγούνται στη δουλεία με τη χρήση σωματικής και ψυχολογικής βίας, πραγματοποιείται σε ένα πλαίσιο, όπου οι ευθύνες είναι ατομικές και ανήκουν στους εγκληματίες σωματέμπορους. Η έμφαση στην παρανομία και τη δουλεία λοιπόν αποτρέπει έναν πιο σύνθετο ορισμό που θα ενέπλεκε ζητήματα μετανάστευσης και κρατικών πολιτικών επιλογών (βλ. [Κεφάλαιο 1](#)).

Η Κ. καταλήγει ότι το sex trafficking: «είναι μια σύγχρονη μορφή δουλείας». Η μετατόπιση ερείσματος (Goffman, 1979) στη φράση: «θα λέγαμε» χρησιμοποιείται για να προσδώσει γεγονικότητα στο λόγο της Κ. Δεν πρόκειται απλώς για μια υποκειμενική άποψή της, αλλά κάτι που και άλλοι θα αποδέχονταν. Στις γραμμές 11-13 η Κ. βρίσκεται σε ένα ρητορικό δίλημμα. Η αναφορά της στην έννοια του «σκλαβοπάζαρου» και η επανειλημμένη σύνδεση του trafficking με τη δουλεία μπορεί να προκαλέσει ενστάσεις με το σκεπτικό ότι η δουλεία είναι ένα φαινόμενο που προέρχεται από άλλη ιστορική περίοδο και έχει καταργηθεί στη σύγχρονη φιλελεύθερη κοινωνία του δυτικού κόσμου. Η Κ. αναγνωρίζει τον ρητορικό αυτό κίνδυνο και επιχειρεί να εξηγήσει τη διαφορά ανάμεσα στην παλαιότερη έννοια της δουλείας

και της σύγχρονης. Στην αρχή, ενώ αποδέχεται ότι η δουλεία είναι προσαρμοσμένη στις σύγχρονες ανάγκες, δεν ικανοποιείται με την εξήγηση και αφήνει τη φράση της στη μέση, δηλώνοντας: «δε θα έλεγα στις σύγχρονες ανάγκες». Η διόρθωση της Κ. και η δυσκολία να αιτιολογήσει τις διαφορές με το παλαιότερο φαινόμενο της δουλείας εξηγείται από την ίδια με τη φράση (που προκαλεί και το δίλημμα): «η έννοια της σκλαβιάς και η πρακτική της σκλαβιάς υπάρχει αιώνες, έτσι;». Το δίλημμα λοιπόν που εγγράφεται στον λόγο της Κ. είναι πώς να εξηγήσει τη σύγχρονη δουλεία του trafficking σε σχέση με την παλιά, από τη στιγμή που η έννοια και η πρακτική είναι ίδια εδώ και αιώνες.

Η αναγνώριση του trafficking ως δουλείας και η ανάγκη να βρεθούν διαφορές ανάμεσα στην παλιά και τη σύγχρονη δουλεία έχει και μία άλλη ιδεολογική διάσταση. Αν η δουλεία στο πριν και το τώρα αναγνωριστεί ως όμοια, τότε δεν μπορεί να αποφευχθεί ένα είδος κριτικής στη φιλελεύθερη ιδεολογία και τις φιλελεύθερες πρακτικές, που, ενώ υπερασπίζονται την ισότητα, την ελευθερία και τη δικαιοσύνη, έχοντας φαινομενικά καταργήσει και καταδικάζει τη δουλεία, αυτή συνεχίζει να ασκείται με τον ίδιο τρόπο.

Η Κ. λύνει το δίλημμα επιχειρηματολογώντας ότι δεν αποδέχεται ότι η δουλεία είναι προσαρμοσμένη στις σύγχρονες ανάγκες, γιατί τελικά η ανάγκη για δουλεία παραμένει ίδια. Εξηγεί ότι η ανάγκη για δουλεία «υπάρχει πάντα, γιατί κάποιοι άνθρωποι πιστεύανε ότι είναι ανώτεροι από κάποιους άλλους και κάποιοι άλλοι είναι κατώτεροι, οπότε μπορούν να τους μεταχειρίζονται και σαν εμπόρευμα» (γραμμές 13-15). Η Κ. δεν κάνει μια πολιτική ανάλυση, αλλά αποδίδει ευθύνες στην κατηγορία των διακινητών και εμπόρων, που είναι εγκληματίες και διατηρούν τα ίδια χαρακτηριστικά στο πέρασμα του χρόνου. Σύμφωνα λοιπόν με την Κ., η ανάγκη των ανθρώπων αυτών οφείλεται στο αξιακό σύστημα των συγκεκριμένων ατόμων, που δεν έχει αλλάξει. Η αναφορά της Κ. στο αντιθετικό ζεύγος ανωτερότητα-κατωτερότητα και ο τρόπος που το συνδέει με τον τρόπο σκέψης των υπευθύνων για το trafficking, λειτουργεί προς τη διπλή καταδίκη των σωματεμπόρων. Όχι μόνο ασκούν εγκληματικές δραστηριότητες, αλλά επιπλέον είναι περιθωριακά στοιχεία έξω από τις κοινωνικές συμβάσεις, γιατί δε σέβονται τις αξίες της φιλελεύθερης ιδεολογίας. Η πίστη στην αξία της ισότητας δεν είναι διαπραγματεύσιμη και επομένως όσοι την παραβλέπουν και νομίζουν ότι είναι ανώτεροι, απειλούν το κράτος δικαίου.

Η Κ. ολοκληρώνει το λόγο της (γραμμές 15-16) με άλλη μία αφήγηση που έχει χαρακτηριστικά γενίκευσης και διατυπώνεται με την αλλαγή προσώπου από τρίτο πληθυντικό σε πρώτο πρόσωπο. Η Κ. δίνει μια εκδοχή για τον τρόπο με τον οποίο σκέφτονται οι διακινητές και έμποροι. Το πρώτο πρόσωπο συντελεί στο ρεαλισμό της αφήγησης και προσθέτει δραματικότητα, καταδεικνύοντας τον «αμετανόητο» χαρακτήρα και τρόπο σκέψης των εγκληματιών, ενώ το υποκείμενο είναι αόριστο και υπονοείται. Συντακτικά η θέση του ατόμου ως «θύματος» σε θέση αντικειμένου δείχνει την άνιση κατανομή της εξουσίας και την κατωτερότητα με την οποία αντιμετωπίζουν οι εγκληματίες έμποροι τα «θύματά» τους.

Η εκμετάλλευση ως αποτέλεσμα αφέλειας και οικονομικοκοινωνικής περιθωριοποίησης

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 7

- 1 Κ:Θα λέγατε ότι::: οι περισσότερες από τις γυναίκες που έχουν εμπλακεί στη
2 σωματεμπορία δεν έχουν καμία ευθύνη για το τι τους έχει συμβεί;
3 Σ: (.) Ε::: Ίσως ναι (.) και γω το έχω σκεφτεί αυτό (.) «Μα καλά τίποτα; Τόσα
4 πράγματα έχουνε::: ε::: έχουν γραφτεί». >Τώρα πια και στην Ουκρανία και στη
Λιθουανία
5 και στην Μολδαβία< (.) ΥΠΑΡΧΟΥΝ φυλλάδια (.) που ενημερώνουνε (.) Ε::: Η ΠΡΩΤΗ
6 φουρνιά (..) ίσως πραγματικά να μη φαντάζονταν σε καμία περίπτωση ότι μπορεί να
έχει
7 τέτοια μοίρα (.) η πρώτη φουρνιά ε::: σαν αυτό::: την ταινία με το *Liza for ever* (..) σήμερα
8 πια (.) ΔΕΝ ΞΕΡΩ ίσως καμιά φορά ΝΑΙ να υπάρχει ένας βαθμός αφέλειας (. . .)
9 καλόπιστα (.) εμπιστεύτηκαν τη ΦΙΛΗ, εμπιστεύτηκαν τη ΦΙΛΗ >που είχαν βρει την
παλιά
10 συμμαθήτριά που βρήκαν και τους είπε στην ΕΛΛΑΔΑ: «Θα πας< θα::: ε::: δουλέψεις
σε
11 ένα καλό σπίτι, θα::: >θα πάρεις καλά ΛΕΦΤΑ::: γρήγορα θα κάνεις κομπόδεμα»< και
12 ήταν και αυτή η φίλη μες στο κύκλωμα (.) >ή ένας αρραβωνιαστικός ή ένας ΦΙΛΟΣ ή
13 κάποιος από ε::: τη γειτονιά που ήδη είχε μπει στο κύκλωμα< (.) Δεν είμαι::: δεν είμαι
14 ΒΕΒΑΙΗ ότι::: ακόμα και για αυτό που ΞΕΣΤΟΜΙΣΑ (.) για την αφέλεια (.) μπορεί
15 τελικά αυτά τα::: τα κυκλώματα να είναι ΤΟΣΟ επαγγελματικά στημένα (.) ΤΟΣΟ
16 ΕΜΠΕΙΡΑ (..) <να ξέρουν τόσο καλά να διαχειρίζονται τις περιπτώσεις< (.) και απ ότι
17 είχα διαβάσει τουλάχιστον (.) επιλέγουνε (.) θύματα (..) επιλέγουνε (.) δε θα::: θα
18 διαλέξουν μια κοπέλα που πραγματικά να είναι::: στη χώρα (.) προέλευσης σε μεγάλη
19 ανάγκη (..) να είναι αρκετά ΜΟΝΗ (.) να μην έχει εκεί κάποιους γονείς (.) που::: να την
20 έχουν από κοντά (.) που::: παίρνουν τηλέφωνα, που ρωτούνε, ίσως πραγματικά
21 ΕΠΙΛΕΓΟΥΝΕ (..) ανθρώπους που είναι πιο ευάλωτοι (..) πιο ευάλωτοι και
ταυτόχρονα
22 με πιο ασθενές πλαίσιο υποστήριξης ή και μηδενικό (..) να φαντάζομαι ότι::: δε::: θα
23 επιλέγανε μια κόρη ενός μέλους του κυβερνώντος κόμματος ή ενός γιατρού η::: ενός
24 ανθρώπου που έχει::: που στέκεται ΚΑΛΑ, ακόμα και αν αυτή η κοπέλα και διακαώς
25 επιθυμούσε να φύγει (.) Φαντάζομαι (.) Δεν ξέρω.

Στο απόσπασμα 7 η ερώτηση που απευθύνεται στη Σ. θίγει το ζήτημα πιθανών ευθυνών των γυναικών απέναντι σε όσα τους έχουν συμβεί. Η μεγάλη παύση πριν την έναρξη της απάντησης της Σ., καθώς και η φράση: «ίσως ναι» (γραμμή 3), με την οποία η Σ. ξεκινά την επιχειρηματολογία της, δείχνουν τις απαρχές ενός ρητορι-

κού διλήμματος, το οποίο δεν έχει ακόμα διατυπωθεί. Η Σ., αναγνωρίζοντας το sex trafficking ως ένα εγκληματικό φαινόμενο με ακραία χαρακτηριστικά κακοποίησης δυσκολεύεται να αποδώσει ευθύνες σε όσες θεωρούνται θύματα. Στις σειρές 3-5 εκφράζεται με ρητορικούς όρους το δίλημμα. Εφόσον η ίδια η Σ. αναγνωρίζει ότι υπήρχε εκτενής ενημέρωση για το φαινόμενο στις χώρες αυτές (Ουκρανία, Λιθουανία, Μολδαβία), πώς είναι δυνατόν οι γυναίκες να μην γνώριζαν τίποτα; Η Σ. δηλώνει (γραμμές 3-4) λοιπόν ότι έχει και η ίδια σκεφτεί το θέμα αυτό και αποτυπώνει το δίλημμα με ενεργή φωνητικοποίηση. Αναρωτιέται δυνατά πώς είναι δυνατόν οι γυναίκες να μην γνωρίζουν όταν έχει γίνει γνωστό τι είναι sex trafficking μέσω ενημερωτικών φυλλαδίων. Η χρήση λίστας τριών μερών ορίζει τους τόπους καταγωγής των γυναικών (γραμμή 4: Ουκρανία, Λιθουανία, Μολδαβία). Έτσι υποδεικνύεται ότι η Σ. είναι ειδική στο sex trafficking και γνωρίζει με λεπτομέρειες τι συμβαίνει και πού. Το ιδεολογικό δίλημμα της Σ. σχετικά με την ευθύνη-γνώση των γυναικών-θύματων του sex trafficking συνδέεται και με την ανάδειξη της αξίας, της ενημέρωσης και της γνώσης στο πλαίσιο της φιλελεύθερης ιδεολογίας. Έτσι σύμφωνα με αυτό το σκεπτικό η πληροφόρηση και η γνώση ισχυροποιούν το άτομο να κάνει τις «σωστές» επιλογές. Η Σ. διακρίνει τις γυναίκες που έχουν εμπλακεί στο sex trafficking σε δύο κατηγορίες. Είναι αυτές που παλιότερα είχαν εμπλακεί στο sex trafficking, χωρίς να γνωρίζουν, και αυτές οι οποίες εξακολουθούν να εμπλέκονται σήμερα στο sex trafficking παρά την πληροφόρηση για το φαινόμενο. Θεωρεί λοιπόν ότι «ίσως πραγματικά να μην φαντάζονταν ότι μπορεί να έχουν τέτοια μοίρα». Η λέξη «ίσως» απομακρύνει τον κίνδυνο να κατηγορηθεί ότι δεν αιτιολογεί πλήρως όσα λέει, αφού η ίδια παραδέχεται ότι δεν είναι απόλυτα σίγουρη ότι όσα λέει ισχύουν. Η φράση «τέτοια μοίρα» ενισχύει ρητορικά την εικόνα των γυναικών, οι οποίες δεν ήξεραν τα δεινά που τους περιμένουν. Η άγνοια λοιπόν για τους κινδύνους του sex trafficking τις οδήγησε να εμπλακούν σε άσχημες συνθήκες διαβίωσης. Η Σ. επικαλείται την ταινία «Liza for ever» (γραμμή 7), η οποία αφηγείται πώς μια γυναίκα εξαπατάται και γίνεται «θύμα» του sex trafficking από άγνοια για τους κινδύνους.

Στις γραμμές 7-9 η Σ. αφήνει ανοικτό το ενδεχόμενο «να υπάρχει ένας βαθμός αφέλειας» ακόμα και σήμερα, που υπάρχει πληροφόρηση. Η λέξη «αφέλεια» δικαιολογεί ως ένα βαθμό τις γυναίκες που, ενώ ήξεραν τους κινδύνους, βρέθηκαν μπλεγμένες στο φαινόμενο και επιτείνει τις ευθύνες τους. Η αφέλεια είναι ο λόγος για τον οποίο οι γυναίκες παρά την πληροφόρηση για το τι πρέπει να προσέχουν, έγιναν «θύματα» του sex trafficking. Η έννοια συνδέεται ιδεολογικά με την πίστη στην τεκμηρίωση της πληροφορίας και τη γνώση. Εφόσον η πληροφορία είναι διαθέσιμη και δεν αξιοποιείται, ο άνθρωπος είναι αφελής. Ωστόσο, η Σ. επισημαίνει ότι οι γυναίκες ήταν αφελείς, επειδή ήταν καλόπιστες (γραμμή 9). Με αυτόν τον τρόπο η Σ. αναφέρεται στις ευθύνες των γυναικών δικαιολογώντας τες ως ένα σημείο, αλλά παράλληλα κατηγορώντας τες για αφέλεια.

Για να αιτιολογήσει την απάντησή της και το επίρρημα «καλόπιστα», η Σ. στις γραμμές 9-13 παραθέτει μια αφήγηση, η οποία στηρίζεται σε ένα υποθετικό σενά-

ριο για το πώς μια γυναίκα θα μπορούσε να μπλεχτεί στο sex trafficking χωρίς να έχει ευθύνη. Παρουσιάζοντας μια λίστα τεσσάρων μερών, η οποία χωρίζεται με το διαζευκτικό «ή», η Σ. (γραμμές 12-13) περιγράφει μια σειρά οικείων προσώπων, τα οποία εξαπάτησαν την γυναίκα και την έπεισαν να έρθει στην Ελλάδα. Έτσι τεκμηριώνει τη θέση της ως ειδικού που γνωρίζει τι συμβαίνει. Ωστόσο, παρά την εκδοχή που δίνει η Σ. στις γραμμές 13-14, εκδηλώνει την αμφιβολία της σχετικά με το αν οι γυναίκες είναι αφελείς και εμπλέκονται στο sex trafficking. Η ρητορική αναίρεση αυτή συνδέεται τόσο με την πίστη στη δύναμη της πληροφόρησης, η οποία δεν επιτρέπει την άγνοια, όσο και με τον τρόπο με τον οποίο κατασκευάζονται οι γυναίκες ως θύματα. Η παραδοχή ότι κάποιες γυναίκες ίσως να ήταν αφελείς, θα συνδέονταν με ένα μερίδιο ευθύνης και με το στοιχείο της κριτικής απέναντι στην υποτιθέμενη ευπιστία τους. Η κυρίαρχη όμως κατασκευή του sex trafficking (βλ. Κεφάλαιο 1, αλλά και Aradau, 2008, Augustin, 2007, O'Connell Davidson and Anderson 2006, Dickenson 2006, Doezema, 2008, Van Liempert, 2006,) με τον υπερτονισμό της κακοποίησης, της ανελευθερίας, του εξαναγκασμού και της στέρησης εγγράφων προωθεί μια «θυματοποιημένη» εκδοχή της γυναίκας που εμπλέκεται στο sex trafficking, η οποία ζει υπό καθεστώς δουλείας. Στο πλαίσιο αυτό, η Σ. διστάζει να προσδώσει σε κάποιες γυναίκες το στοιχείο της αφέλειας για το οποίο θα θεωρηθούν υπεύθυνες. Η έλλειψη γνώσης εντάσσεται στην κατασκευή της γυναίκας ως θύματος και συνεπώς προκαλεί το συγκεκριμένο ιδεολογικό δίλημμα στη Σ. Η Σ. με το ρήμα «ξεστόμισα» που ανέφερε εμφατικά, ασκεί ένα είδος αυτό-διόρθωσης (Schegloff, Jefferson and Sacks, 1977), ερχόμενη ρητορικά αντιμέτωπη με την ιδεολογική διλημματικότητα σχετικά με τα ζητήματα ευθύνης και γνώσης των γυναικών στο sex trafficking. Το ρήμα δηλώνει παρορμητικότητα και λειτουργεί παράλληλα και ως ένα είδος απολογίας. Η Σ. «ομολογεί» ότι η προηγούμενη τοποθέτησή της για την αφέλεια δεν ήταν προϊόν «ώριμης» σκέψης.

Στις γραμμές 14-25 η Σ. «διορθώνει» την προηγούμενη αφήγησή της, κατασκευάζοντας ένα εναλλακτικό σενάριο για το πώς μπορεί οι γυναίκες να καταλήγουν στο sex trafficking. Η ευθύνη λοιπόν μετατοπίζεται στους εγκληματίες και αποδίδεται στην πιθανή εμπειρία και οργάνωση του κυκλώματος (γραμμές 14-16). Επιπλέον η Σ. προβαίνει σε μια μετατόπιση ερείσματος (Goffman, 1979) για να ενισχύσει την αξιοπιστία όσων λέει. Δηλώνει, λοιπόν, ότι είχε διαβάσει πως οι σωματέμποροι επιλέγουν γυναίκες με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά για να τις εκμεταλλευτούν. Η φράση «επιλέγουνε θύματα» σηματοδοτεί την επιστροφή της Σ. στην εκδοχή της κατασκευής της «γυναίκας-θύματος» και στην απόδοση ευθυνών με έκδηλο τον έμφυλο προσδιορισμό, «άντρας-θύτης» και «γυναίκα-θύμα». Όπως και σε πολλά από τα προηγούμενα αποσπάσματα το φύλο, ακόμα κι αν δεν καταδεικνύεται άμεσα, είναι αυτονόητο. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, η χρήση του τρίτου πληθυντικού προσώπου αναφέρεται σε όσους εμπλέκονται στα «κυκλώματα του sex trafficking». Στις γραμμές 18-22 η Σ. κατασκευάζει ρητορικά τα χαρακτηριστικά του «θύματος» το οποίο επιλέγουν οι σωματέμποροι. Με την καταγραφή των χαρακτηριστικών

των «γυναικών-θύματων» στον λόγο δικαιολογείται η θέση της Σ. ως ειδικού στο sex trafficking. Με αυτόν τον τρόπο δόμησης γεγονικότητας απομακρύνεται ο κίνδυνος να κατηγορηθεί για ελλιπή γνώση και συνεπώς ως μη ειδική στα ζητήματα του sex trafficking. Η κοπέλα θα βρίσκεται σε μεγάλη ανάγκη, θα είναι μόνη και χωρίς γονείς με ενδιαφέρον για εκείνη. Τα χαρακτηριστικά παρουσιάζουν μια γυναίκα αδύναμη και απροστάτευτη, αναπαράγοντας τη «θυματοποιημένη» εικόνα των γυναικών που χρειάζονται προστασία για να μην εμπλακούν στο sex trafficking. Η εικόνα της γυναίκας, η οποία χρειάζεται προστασία, εντάσσεται σε μια παραδοσιακή οπτική για τα φύλα και συνυπάρχει σε αυτή την περίπτωση με προοδευτικές θέσεις της φιλελεύθερης ιδεολογίας (ισότητα, δικαιοσύνη, αλληλεγγύη). Η εικόνα, την οποία παρουσιάζει η Σ. εντάσσεται στη ρητορική προσπάθεια να αιτιολογήσει τη δράση των κυκλωμάτων στο πλαίσιο να μην αποδοθούν ευθύνες στις γυναίκες που εμπλέκονται στο sex trafficking. Η λέξη «κοπέλα» (γραμμή 18), που προσανατολίζει σε νεαρή ηλικία, ρητορικά ενισχύει την εικόνα του «αδύναμου φύλου», αφού συνδέει την ηλικία με την εμπειρία. Μια κοπέλα πιθανόν να είναι πιο αδύναμη σε σχέση με μία γυναίκα που θα είχε περισσότερες εμπειρίες. Η Σ. λοιπόν διευρύνει το πλαίσιο αναφοράς και κάνει λόγο για «ευάλωτους ανθρώπους» με «ασθενές πλαίσιο υποστήριξης» (γραμμή 22). Η λέξη «άνθρωπος» μπορεί να περιλαμβάνει και τα δύο φύλα, αλλά η Σ. αλλάζει ξανά το πρόσωπο του θύματος στη γραμμή 23. Η αναφορά σε ανθρώπους γίνεται, ώστε να μην προσδιορίζεται αποκλειστικά το γυναικείο φύλο ως πιθανό θύμα. Η χρήση όμως ξανά της λέξης «κόρη» στη γραμμή 23 δείχνει την ιδεολογική επικράτηση της κατασκευής, που ταυτίζει τη γυναίκα με το sex trafficking. Αυτό είναι ένα άλλο παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο το ιδεολογικό αποτυπώνεται στις ρητορικές κατασκευές για το sex trafficking. Η Σ. αναφέρεται επίσης στα ταξικά χαρακτηριστικά της «ευάλωτης γυναίκας». Σε μία λίστα τριών μερών λέει ότι δεν είναι πιθανό να γίνει θύμα η κόρη ενός γιατρού, ενός μέλους του κυβερνώντος κόμματος ή ενός πλούσιου ανθρώπου. Για άλλη μια φορά η Σ. πιστοποιεί τις γνώσεις της στο sex trafficking, «προσφέροντας» και μία ταξική ανάγνωση για το φαινόμενο.

Η Σ. ολοκληρώνει την απάντησή της επισημαίνοντας τις αμφιβολίες που έχει. Η φράση «φαντάζομαι. Δεν ξέρω» μπορεί να λειτουργεί και σαν εμβόλιο ενάντια στο διακύβευμα. Η Σ. λογοδοτεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να τεκμηριώσει τη γνώση της και να παρουσιάσει ένα προφίλ μη δογματικό και προοδευτικό, αναγνωρίζοντας η ίδια ότι δεν είναι βέβαιη για το τι ισχύει και τι όχι.

7.3 Κατασκευάζοντας τον/τη θύτη

Στην υποενότητα που ακολουθεί θα εξεταστεί πώς παρουσιάζεται το εγκληματικό στοιχείο στο sex trafficking μέσα από τη ρητορική-ιδεολογική κατασκευή του/της σωματέμπορα. Οι διάφορες εκδοχές για τον/τη σωματέμπορο είναι στενά συνυφασμένες, όπως θα φανεί στην ανάλυση, με κατασκευές για το κοινωνικό φύλο. Έτσι

τίθεται το ερώτημα κατά πόσο οι συμμετέχοντες κρίνουν ότι οι περισσότεροι σωματέμποροι είναι άντρες, αλλά και από τα χαρακτηριστικά, τα οποία αποδίδουν στον ρόλο αυτόν. Μέσα λοιπόν από τη λογοδοσία τους για τον «θύτη» στο sex trafficking επιτυγχάνεται ρητορικά μια άλλη εκδοχή της εγκληματικότητας στο sex trafficking.

Στο απόσπασμα 8 που ακολουθεί, το sex trafficking κατασκευάζεται ως έγκλημα κυρίως μέσω των αφηγήσεων για τον ρόλο του/της σωματεμπόρου. Οι κατασκευές για τον ρόλο του/της σωματεμπόρου είναι στενά συνδεδεμένες με έμφυλα χαρακτηριστικά, αφού στις περισσότερες περιπτώσεις των συνεντεύξεων ο σωματέμπορος στον λόγο των συμμετεχόντων ταυτιζόταν με τον άντρα. Στα αποσπάσματα που ακολουθούν, η ανάλυση επικεντρώνεται στον έμφυλο προσδιορισμό της ταυτότητας του θύτη στο sex trafficking και εξετάζει πώς πραγματοποιείται ρητορικά ο έμφυλος προσδιορισμός του ρόλου του/της σωματεμπόρου. Αναλύονται επίσης τα ρητορικά/ιδεολογικά διλήμματα των συμμετεχόντων, καθώς λογοδοτούν για τον ρόλο των αντρών και των γυναικών στο sex trafficking.

Η γυναίκα σωματέμπορος ως σκληρότερη από τον άντρα

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 8

(Στο κομμάτι της συνομιλίας που προηγήθηκε, ρωτήθηκε η Σ. κατά πόσο μια φεμινιστική προσέγγιση θα ήταν χρήσιμη στην ανάλυση του sex trafficking. Η Σ. ζητά περισσότερες διευκρινίσεις, γι' αυτό και αναφέρω ως παράδειγμα τις άνισες σχέσεις εξουσίας ανάμεσα στα δύο φύλα.)

- 1 Σ: Νομίζω ότι ΠΛΕΟΝ είναι αυτονόητο ότι είναι μια άνιση σχέση και δεν μιλάμε (.) ότι 2 (...) είναι πάντα άντρας (.) είναι αυτό που λέγαμε πριν (.) ε::: η εξουσία (.) δεν είναι πάντα ο
- 3 άντρας που είναι ο::: θύτης στα κυκλώματα (...) και οι περισσότερες όχι οι περισσότερες
- 4 (.) ΠΑΡΑ ΠΟΛΛΕΣ ΦΟΡΕΣ είναι γυναίκα θύτης ε::: και::: θα προσθέσω εδώ >και μπορεί 5 και να είναι και πολύ πιο σκληρή (.) από έναν άνδρα διακινητή.
- 6 Κ: =Καλά κάνετε και το λέτε αυτό=
- 7 Σ: =Πολύ πιο σκληρή >έτσι όπως έχουμε ακούσει μεμονωμένες τώρα μου έρχονται 8 περιπτώσεις δεν θα ήθελα να το βάλω σαν κανόνα < αλλά (.) αντιμετωπίζει με (.) με 9 περισσότερη σκληρότητα.
- 10 Κ: <Γιατί νομίζετε ότι υπάρχει αυτή::: η περισσή σκληρότητα από μια γυναίκα έμπορο; >
- 11 Σ: (...) Εδώ::: τώρα::: ((αναστεναγμός)) σ αυτό::: δεν ξέρω ακριβώς (.) ε::: γιατί θα 12 μπορούσε δηλαδή::: πιστεύω πως (.) ε::: οι γυναίκες μπορούν να μπουν και πιο εύκολα 13 στη:::ν ψυχολογία μιας άλλης γυναίκας (.) και να χτυπήσουν ακριβώς εκεί που::: ξέρουν
- 14 ε::: ότι θα έχουν αποτέλεσμα (.) τώρα για τις γυναίκες που είναι ε::: θύτες, ε::: ενώ ένας

- 15 άντρας θα μείνει στο κλασικό (.) στην άσκηση βίας (.)στο::: βιασμό (...)ΔΕΝ κάνουνε
 16 τόσα αντίποινα απ όσα έχουμε ακούσει με γυναίκες (.) ή τιμωρίες. . . αυτό θεωρώ ότι
 17 μπορούνε να δούνε και άλλες πλευρές και αυτό είναι και το πιο επικίνδυνο (.) όπως (.)
 να
 18 προσθέσω (.)και στην ενδοοικογενειακή βία δηλαδή (.) ο ΑΝΤΡΑΣ θύτης (.) όπου και
 εκεί
 19 (.) δεν είναι μόνο οι άντρες, είναι η πλειοψηφία βεβαίως, αλλά έχουμε και γυναίκες
 20 μητέρες που είναι (.) που έχουν ασκήσει βία (...) ε::: και::: αδερφές και οτιδήποτε άλλο
 21 (.) είναι διαφορετική::: η αντιμετώπιση (.) δηλαδή::: πιο τιμωρητικές (.)να το θέσω έτσι.

Στο απόσπασμα 8 το sex trafficking ορίζεται ως εγκληματικό μέσο από τη σύνδεσή του με τον ρόλο των εμπόρων και των διακινητών και ειδικότερα μέσα από την έμφυλη διαφοροποίηση για τους διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους ασκείται η εξουσία στις «γυναίκες θύματα» από τους άντρες και τις γυναίκες σωματεμπόρους.

Η Σ. αποδέχεται τη θέση υποκειμένου που της δόθηκε από την ερευνήτρια στην αρχή της συνέντευξης και επιχειρηματολογεί ως «ειδικός» του sex trafficking, η οποία είναι σε θέση εμπειριστατωμένα να «μοιραστεί» με την ερευνήτρια και να καθεύσει την εμπειρία της για το φαινόμενο.

Το απόσπασμα ξεκινά με τη Σ. να επιχειρηματολογεί με βάση την προηγούμενη ερώτηση που της έγινε. Η ερώτηση ήταν αν μια φεμινιστική προσέγγιση θα ήταν χρήσιμη στην ανάλυση για το sex trafficking. Η Σ. ζητά περισσότερες διευκρινίσεις και στο σημείο αυτό εισάγω τη διάσταση σχετικά με τις άνισες σχέσεις των δύο φύλων. Στις γραμμές 1-5 η Σ. συμφωνεί για την ανισότητα των φύλων, δηλώνοντας ότι είναι ενήμερη για το θέμα. Η Σ. οργανώνει την λογοδοσία της, εμπλέκοντας τις θέσεις και της ίδιας και τις δικές μου ως «ειδικών» στο sex trafficking. Το ρήμα «νομίζω» υποδεικνύει ότι η Σ. θα εκθέσει την άποψή της, η οποία δεν είναι μόνο η υποκειμενική της άποψη, αλλά η θέση μιας ειδικού. Αυτό φαίνεται με την αλλαγή προσώπου στη γραμμή 1. Το πρώτο πληθυντικό πρόσωπο είναι πράξη κατηγοριοποίησης και δηλώνει την ένταξη της Σ. στην ευρύτερη επιστημονική κοινότητα. Αφού λοιπόν διασφαλίζεται ρητορικά από την αρχή της παρέμβασής της ότι η άποψη της Σ. συμβαδίζει με αυτή των άλλων ειδικών για το sex trafficking, η συμμετέχουσα αναφέρει ότι η άνιση σχέση είναι πλέον αυτονόητη (γραμμή 1). Το χρονικό επίρρημα «πλέον» μαζί με τη λέξη «αυτονόητο» είναι ταυτόχρονα και μία νύξη για το ότι παλιότερα η άνιση σχέση δεν αναγνωρίζονταν ως αυτονόητη, ενώ τώρα θεωρείται. Αρχικά λοιπόν η Σ. επιτυγχάνει ρητορικά, χωρίς να το δηλώσει άμεσα, να κάνει μια διάκριση ανάμεσα στη σύγχρονη προοδευτική άποψη, που θεωρεί αυτονόητη την άνιση σχέση των φύλων, και την παλιότερη όπου τα ζητήματα εξουσίας, δεν αναγνωρίζονταν με τόσο «αυτονόητο» τρόπο από την κοινότητα των ειδικών. Το ζήτημα της εξουσίας οδηγεί την Σ. σε ένα θέμα που είχε προκύψει νωρίτερα στη συνομιλία μας, το οποίο επισημαίνεται και από την ίδια («αυτό που λέγαμε πριν»). Η Σ. ασκεί κριτική στη θέση ότι ο άντρας είναι πάντα ο θύτης στα κυκλώματα. Συνεχίζοντας την έμφυλη κατη-

γοριοποίηση που εισήγαγα με το σχόλιό μου για την άνιση σχέση εξουσίας των δύο φύλων, η Σ. ασκεί κριτική σε αυτή που αναγνωρίζει ως «παραδοσιακή» κατασκευή, όπου το φύλο του σωματεμπόρου ταυτίζεται με αυτό του άντρα. Η φράση: «δεν είναι πάντα ο άντρας που είναι ο θύτης στα κυκλώματα», αν και σύντομη συντακτικά εμπεριέχει συγκεκριμένες ιδεολογικές κατασκευές. Η φράση, όπως προαναφέρθηκε, εκδηλώνει την ένσταση της Σ. για τη θέση αυτή, η οποία κατασκευάζεται ως «συντηρητική». Η ιδεολογική διάσταση για το τι είναι προοδευτικό και τι συντηρητικό δεν αποτελεί την προσωπική θέση της Σ., αλλά αποτυπώνει τους ορισμούς της φιλελεύθερης ιδεολογίας για τα φύλα. Η πίστη στην ισότητα των δύο φύλων, που ταυτίζεται με το προοδευτικό (και άρα και με το ορθολογικό), είναι αυτή η οποία «ωθεί» την Σ. να καταδικάσει την παραπάνω θέση. Η ταύτιση λοιπόν του άντρα με το σωματέμπορο αντιτίθεται στις αξίες της ισότητας και είναι καταδικαστέα. Παράλληλα, όμως, στη φράση αποτυπώνονται και πιο «παραδοσιακές» κατασκευές για την ταύτιση του σωματεμπόρου με το θύτη. Ο «θύτης» είναι μια ιδεολογική έννοια φορτισμένη, που, επειδή παραπέμπει άμεσα στην καταπάτηση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για ισότητα και έμμεσα στην παρανομία μέσω της εκμετάλλευσης ενός άλλου ατόμου, συνδέεται με την ηθική καταδίκη. Σε μία τέτοια εκδοχή ο «θύτης» θεωρείται πάντα υπεύθυνος γι' αυτό που προκαλεί στο θύμα. Η φράση της Σ. συνδέει ρητορικά το θύτη με τον σωματέμπορο και άρα με τον εγκληματία μέσα από την ιδεολογική κατασκευή που αναφέρθηκε στην προηγούμενη πρόταση και χωρίς να είναι ανάγκη να κατονομαστεί ο άντρας ως σωματέμπορος. Αν και η Σ. λοιπόν δεν αποδέχεται την παραδοσιακή κατασκευή του άντρα ως θύτη, ταυτίζει τον ρόλο του θύτη με τον σωματέμπορο και εισάγει την έννοια της ηθικής στην κατασκευή για το sex trafficking. Η φράση επίσης ορίζει για πρώτη φορά το sex trafficking ως ένα εγκληματικό φαινόμενο μέσω της αναφοράς στο θύτη, καθώς και στη λέξη «κυκλώματα», που παραπέμπει άμεσα στην παράνομη δραστηριότητα. Από τις πρώτες λοιπόν σειρές ασκείται κριτική στον έμφυλο προσδιορισμό του σωματεμπόρου και παρουσιάζεται το sex trafficking ως μια παράνομη δραστηριότητα, η οποία ασκείται από κάποιον/α που είναι ο σωματέμπορος και ταυτίζεται με το θύτη. Η Σ. ρητορικά αμφισβητεί τον έμφυλο προσδιορισμό του θύτη, αλλά όχι τον ρόλο του σωματεμπόρου ως υπεύθυνου/ης για την εγκληματική δράση του.

Από την προοδευτική θέση που υιοθετεί ρητορικά η Σ. από την αρχή της επιχειρηματολογίας της, προκύπτουν στη συνέχεια διλήμματα για το πώς θα ασκήσει κριτική στην παραδοσιακή θέση, η οποία ταυτίζει το σωματέμπορο με τον άντρα, διατηρώντας το προοδευτικό της προφίλ και χωρίς τον κίνδυνο να κατηγορηθεί ότι και η ίδια είναι προκατειλημμένη ως προς το φύλο ή δογματική και δεν γνωρίζει για τι πράγμα μιλάει.

Το δίλημμα εισάγεται στις σειρές 3-5 όπου αναφέρεται ότι «πάρα πολλές φορές» (γραμμή 4) μπορεί μια γυναίκα να είναι θύτης. Έχει σημασία να αναφερθεί ότι το δίλημμα εντοπίζεται και από τη διόρθωση της Σ. στη γραμμή Σ. Αρχικά η Σ. χρησιμοποίησε τη φράση «οι περισσότερες» και αυτό που θα ακολουθούσε ήταν η δήλωση

ότι οι περισσότερες περιπτώσεις είναι γυναίκες θύτες. Η Σ. σε αυτό το σημείο αναγνωρίζει ρητορικά ότι υιοθετεί μια ακραία διατύπωση όμοια με αυτή που προηγούμενα καταδίκασε, με τη διαφορά ότι αλλάζει τον έμφυλο προσδιορισμό του φύλου από άντρα σε γυναίκα. Προβαίνει λοιπόν σε μία διόρθωση, μετριάζοντας αυτό το οποίο αναγνωρίζει ότι θα εκληφθεί ως υπερβολή και για να προλάβει μια πιθανή ένσταση ότι είναι και η ίδια προκατειλημμένη ως προς το φύλο του/της σωματεμπορού. Η Σ. δηλώνει λοιπόν «όχι οι περισσότερες» (γραμμή 3) και διορθώνει τη συχνότητα εμφάνισης γυναικών εμπόρων σε «πάρα πολλές φορές». Το ρητορικό δίλημμα είναι και ιδεολογικό όχι μόνο γιατί η Σ. ξέρει ότι η δήλωσή της πως τις περισσότερες φορές οι γυναίκες είναι οι θύτες στο sex trafficking, μπορεί να εκληφθεί ως προκατειλημμένη, αλλά και επειδή μπορεί να θεωρηθεί ως μη προοδευτική, αφού ταυτίζει το φύλο με τον ρόλο του/της σωματέμπορου. Η Σ. ως προοδευτική ψυχολόγος θέλει να μοιραστεί την εμπειρία της και να πει ότι πολύ συχνά η γυναίκα είναι ο θύτης στο sex trafficking. Επίσης, θέσεις για το ποια είναι η προοδευτική ή συντηρητική οπτική για τις έμφυλες ταυτότητες έρχονται στο προσκήνιο και εκφράζονται με όρους ρητορικούς στη λογοδοσία της συμμετέχουσας.

Η «σκληρότητα» ως ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της γυναίκας θύτη χρησιμοποιείται για να ενισχυθεί η θέση της Σ. ρητορικά και η άποψη της ότι η στάση της γυναίκας σωματεμπορού είναι πιο σκληρή από αυτήν του άντρα.

Σε αυτό το σημείο έχει ενδιαφέρον να αναλυθεί και η παρέμβασή μου ύστερα από την αναφορά της στη σκληρότητα των γυναικών εμπόρων. Η θέση της Σ. ότι οι γυναίκες θύτες μπορεί να είναι πολύ πιο σκληρές από τους άντρες εμπόρους προκαλεί την ανταπόκρισή μου. Η φράση μου: «καλά κάνετε και το λέτε αυτό» πέρα από τη συμφωνία που δηλώνει, λειτουργεί και ως «επιβράβευση» απέναντι στη Σ. για όσα λέει. Έτσι η συμφωνία μου «επαυξάνει» τα όσα λέει η Σ. Η φράση εμπλέκει ζητήματα εξουσίας και κύρους, όπου η ερευνήτρια από θέση ισχύος ενισχύει τη συμμετέχουσα, χρησιμοποιώντας μάλιστα έναν ηθικό όρο, το «καλά». Ο όρος αυτός παραπέμπει σε μια αξιολογική κρίση, η οποία «χωρίζει» τα λεγόμενα των συμμετεχόντων σε «καλά» και «κακά». Η φράση με αυτή την ιδεολογική διάσταση λειτουργεί τελικά και ως πρόσκληση στη Σ. να πει και άλλα για το ζήτημα της σκληρότητας, θεωρώντας ότι είναι σημαντικό να αναλυθεί το ζήτημα περισσότερο.

Η Σ. αμέσως «ανταποκρίνεται» στην πρόσκλησή μου να επεκτείνει το θέμα της σκληρότητας και αναφέρει ξανά (γραμμή 7) για να δοθεί έμφαση ότι οι γυναίκες δεν είναι απλώς σκληρές, αλλά είναι και «πολύ πιο σκληρές» από τους άντρες. Η Σ. επικαλείται την εμπειρία της επιστημονικής κοινότητας, της οποίας είναι μέλος, με την κατηγοριοποίηση, που εκδηλώνεται με την αλλαγή προσώπου από πρώτο σε τρίτο πληθυντικό (γραμμή 7). Το ιδεολογικό δίλημμα, όμως, σχετικά με το πώς θα παρουσιαστεί η εικόνα της «πολύ σκληρής» γυναίκας εμπόρου, χωρίς να θεωρηθεί ότι η συμμετέχουσα είναι προκατειλημμένη και ανορθολογική, παραμένει. Η φράση «δε θα ήθελα να το βάλω και σαν κανόνα» είναι άλλη μια ρητορική τεχνική της Σ. να διαχειριστεί το δίλημμα ρητορικά, δηλώνοντας την επιθυμία της να μην κάνει γενι-

κεύσεις («δε θα ήθελα να το βάλω σαν κανόνα», γραμμή 8). Η δήλωση λειτουργεί και ως εμβόλιο ενάντια στο διακύβευμα, απομακρύνοντας τον κίνδυνο να κατηγορηθεί η Σ. ότι δεν δίνει σωστές πληροφορίες. Έτσι η ίδια μειώνει ρητορικά αυτόν τον κίνδυνο, αναγνωρίζοντας ότι μπορεί να υπάρχουν εναλλακτικές εκδοχές.

Η κατασκευή της γυναίκας ως «σκληρής» σωματεμπόρου εντάσσεται σε μια εγκληματική διάσταση του sex trafficking με «πρωταγωνιστές» τους «κακούς» σωματεμπόρους και τα «αθώα» θύματα. Η σκληρότητα ως χαρακτηριστικό συνδέεται με μία παραδοσιακή οπτική για τους έμφυλους ρόλους και αυτό είναι κάτι που η Σ., αναγνωρίζει και «αντιστρέφει» στην «προοδευτική-επιστημονική» άποψη ότι υπάρχουν πολλές γυναίκες έμποροι. Παρόλο που στην επιχειρηματολογία η Σ. μιλά και για γυναίκες σωματεμπόρους, ασκώντας κριτική στην «παραδοσιακή» οπτική που κατασκευάζει τους άντρες μόνο ως θύτες, η «παραδοσιακή» κατασκευή του sex trafficking ως ενός πεδίου, όπου οι θύτες ανεξαρτήτως φύλου είναι οι κύριοι υπεύθυνοι για το sex trafficking, δεν αμφισβητείται, αλλά θεωρείται δεδομένη. Η έμφαση στον εγκληματικό χαρακτήρα του φαινομένου, όπου οι ευθύνες για το φαινόμενο είναι ατομικές (θύτες σωματέμποροι) και κυριαρχεί η «θυματοποίηση» των εμπλεκόμενων γυναικών είναι υπαρκτή στην αφήγηση της Σ.

Η κατασκευή λοιπόν του sex trafficking ως εγκληματικής δραστηριότητας επιτυγχάνεται ρητορικά μέσα από την κατασκευή της γυναίκας σωματεμπόρου, που ξεπερνά σε σκληρότητα ακόμα και αυτήν του άντρα. Στην επιχειρηματολογία της Σ., παρόλο που ασκείται κριτική στην άποψη ότι ο άντρας είναι πάντα ο θύτης, η έμφυλη κατηγοριοποίηση με αντεστραμμένους αυτή τη φορά όρους, γυναίκα αντί για άντρας, συνεχίζει να χρησιμοποιείται για να υποστηρίξει τις θέσεις της Σ. Μέσα από τις τεχνικές λογοδότησης που παρουσιάστηκαν, επιτυγχάνεται η φυσικοποίηση του sex trafficking ως «ακραίου εγκληματικού φαινομένου», στο οποίο οι εγκληματίες βασανίζουν και εκμεταλλεύονται «αθώες» γυναίκες.

Στις γραμμές 12-14 κινητοποιείται μια ψυχολογική εξήγηση που αναφέρει ότι υπάρχει μια ενοποιημένη γυναικεία ψυχολογία στην οποία μόνον οι γυναίκες έχουν πρόσβαση και την αισθάνονται καλύτερα. Στην εξήγηση της Σ. είναι έκδηλη η ενεργοποίηση κανονιστικών «συντηρητικών» κατασκευών για τα φύλα, που τα συνδέουν με συγκεκριμένα ψυχολογικά χαρακτηριστικά. Έτσι, μια «συντηρητική κατασκευή» σε σχέση με τις έμφυλες ταυτότητες χρησιμοποιείται ως επιχειρήμα για μια κατασκευή, που θεωρείται «προοδευτική» από την ομιλήτρια.

Η αναφορά στην «κοινή γυναικεία ψυχολογία» δεν είναι ανεξάρτητη από τις κατασκευές του sex trafficking ως εγκλήματος. Το κοινό φύλο χρησιμοποιείται ρητορικά ως ο βασικός παράγοντας και αιτία για την άσκηση σκληρότητας στις «γυναίκες-θύματα» από τις γυναίκες σωματεμπόρους. Η αιτιολόγηση αυτή μάλιστα αντιδιαστέλλεται από τη Σ. με τη συμπεριφορά του άντρα σωματεμπόρου όπου αναλύεται αυτό που θεωρείται «κλασική» συμπεριφορά απέναντι στα θύματα στο sex trafficking μέσα από μια λίστα: άσκηση βίας, βιασμός, λιγότερα αντίποινα ή τιμωρίες (γραμμές 15-16). Στην «κλασική» λοιπόν εκδοχή η Σ. συμπληρώνει την εικόνα της πολύ

σκληρής σωματεμπόρου, ενώ, πριν ολοκληρώσει την επιχειρηματολογία της, χαρακτηρίζει ως πιο επικίνδυνη την ύπαρξη γυναικών σωματεμπόρων (γραμμή 17). Η επικινδυνότητα ως ουσιαστικό που περιγράφει το φαινόμενο και συνδέεται με τη συμπεριφορά των γυναικών σωματεμπόρων, εντάσσεται στην κατασκευή του sex trafficking ως εγκλήματος. Στο πλαίσιο ενίσχυσης της επιχειρηματολογίας για την επικινδυνότητα της γυναίκας sex trafficker γίνεται επίκληση κατηγορίας. Η Σ. καταθέτει την εμπειρία της ως μέλους της επιστημονικής κοινότητας (αλλαγή προσώπου σε α' πληθυντικό στη γραμμή 19), που έχοντας «δει» από κοντά περιπτώσεις ενδοοικογενειακής βίας, μπορεί να συμπεράνει ότι οι γυναίκες θύτες «είναι πιο τιμωρητικές» (γραμμή 21).

Με αυτούς τους τρόπους λοιπόν το δίλημμα για το τι είναι παραδοσιακό και τι όχι δηλώνεται ρητορικά, καθώς κινητοποιούνται διαφορετικές έμφυλες εκδοχές και κατηγοριοποιήσεις. Η Σ. επιχειρεί να προβληθεί ως μια προοδευτική ψυχολόγος, η οποία ανατρέπει τη στερεότυπη θέση ότι οι σωματέμποροι είναι πάντα άντρες. Η θέση της αυτή όμως εγείρει το εξής ρητορικό-ιδεολογικό δίλημμα. Από τη μια επικαλείται την εμπειρία της και καταθέτει ότι συχνά οι γυναίκες σωματέμποροι είναι πιο σκληρές, από την άλλη, όμως, στην προσπάθειά της να εξηγήσει γιατί συμβαίνει αυτό, προβαίνει σε έμφυλες γενικεύσεις για τα δύο φύλα. Ωστόσο, η Σ. θέλει να απομακρύνει τον κίνδυνο να κατηγορηθεί ότι είναι προκατειλημμένη ως προς τα φύλα ή ότι αναπαράγει έμφυλα στερεότυπα. Έτσι κανονιστικές εκδοχές για τα φύλα αντιμετωπίζονται ως «πραγματικές», την ίδια ώρα που αμφισβητούνται.

Ολόκληρο το απόσπασμα αναδεικνύει τη ρητορική προσπάθεια της Σ. να χειριστεί τα ιδεολογικά διλήμματα που προκύπτουν από την κινητοποίηση διαφορετικών έμφυλων εκδοχών για το πώς ασκείται η εξουσία στο sex trafficking. Σε συνδυασμό με την έμφυλη κατηγοριοποίηση το ιδεολογικό δίλημμα εμπλέκει και συγκεκριμένες εκδοχές για το τι είναι προοδευτικό και τι όχι. Οι εκδοχές αυτές έχουν τη βάση τους στις καθιερωμένες αξίες της φιλελεύθερης ιδεολογίας: ισότητα, δικαιοσύνη και ελευθερία, καθώς και στο πρόταγμα της ορθολογιστικής σκέψης που προέρχεται από την παράδοση του διαφωτισμού.

Η γυναίκα σωματέμπορος ως «πρώην θύμα»

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 9

(Στη συνομιλία που προηγήθηκε, είχε τεθεί στην Ω. το ερώτημα κατά πόσο μια γυναίκα θα μπορούσε να υποστηρίξει πιο αποτελεσματικά από έναν άντρα ψυχολόγο μια γυναίκα, που έχει εμπλακεί στο sex trafficking. Η Ω. απαντά, λέγοντας ότι και ένας άντρας θα μπορούσε να διαδραματίσει αυτό τον ρόλο, όπως αντίστοιχα υπάρχουν γυναίκες, οι οποίες είναι σωματέμποροι.)

1 Κ: Θεωρείτε όμως ότι μια γυναίκα θα μπορούσε εξίσου καλά να παίξει το ρόλο του 2 σωματέμπορα; >Και το λέω αυτό γιατί πολύ συχνά μιλάμε για σωματέμπορες< και δεν

3 μιλάμε για:::

4 Ω: (.) Ε::: ΝΑΙ (...) θα μπορούσε (.) μιλάμε για εμπόριο:: οπότε::: και μιλάμε και

5 για::: για::: έγκλημα, για εμπόριο, για έγκλημα, για κάτι παράνομο, το οποίο::: (.) νομίζω

6 και οι γυναίκες (.) έχουνε δείξει ότι μπορούν να παίξουνε::: (.) δυστυχώς ισότιμο ρόλο (.)
σ'

7 αυτόν τον τομέα (.) και να δείξουν ΕΠΙΣΗΣ σκληρότητα έτσι;

8 Κ: Πριν κάποια χρόνια:::

9 Ω: = Και να πω και κάτι εδώ (.) ε::: από όσο έτσι ξέρω, >ίσως και από ταινίες και από αυτά

10 που έχω διαβάσει< (.) πολλές γυναίκες που έχουν υπάρξει θύματα διακίνησης, που οι ίδιοι

11 δεν θέλανε να ξεφύγουν (.) βγάζουν αυτή την σκληρότητα (.) απέναντι (.) σε άλλες

12 γυναίκες που είναι θύματα (.) Δηλαδή κάποια που ήτανε (.) έχει παραμείνει, έχει μείνει

13 στο κύκλωμα, έχει πάρει ένα αρχηγίλκι, ένα ρόλο αρχηγού και βγάζει πάρα πολύ::: ε:::

14 σκληρότητα σ' αυτά που είναι τώρα θύματα οι γυναίκες.> Ίσως γιατί εκείνη δεν μπόρεσε

15 να ξεφύγει και το βγάζει:::< (.)ε::: ξέρω 'γώ (;) με ένα σαδισμό (.) ή με μια::: (.) έτσι:::

16 εκδίκηση >απέναντι σε αυτές που βιώνουν το πρόβλημα εκείνη τη στιγμή<.

Στο απόσπασμα αυτό η Ω. συνεχίζει την επιχειρηματολογία της για την ύπαρξη γυναικών σωματεμπόρων, πάνω στο ερώτημα, το οποίο είχε τεθεί από την ερευνήτρια στις γραμμές 1-3 και που έβαζε ζητήματα διαφοροποίησης μεταξύ των κοινωνικών φύλων. Η Ω. καταθέτει τη γνώση της ότι υπάρχουν γυναίκες έμποροι στο sex trafficking υιοθετώντας το προφίλ της ειδικού, που γνωρίζει τι συμβαίνει στο sex trafficking και το παρουσιάζει τεκμηριώνοντάς το. Η Ω. λοιπόν επιχειρεί να εξηγήσει τους λόγους ύπαρξης γυναικών σωματεμπόρων με τρόπο ορθολογικό και επιστημονικό, χωρίς να υπάρξει ο κίνδυνος να κατηγορηθεί ως προκατειλημμένη σε ζητήματα φύλου. Η Ω. ερμηνεύει το δικό μου «όμως» (γραμμή 1) ως πιθανή ένσταση για το ότι υπάρχουν γυναίκες σωματέμποροι. Αν και η ίδια λοιπόν ανέφερε ότι υπάρχουν γυναίκες σωματέμποροι στη συνομιλία που προηγήθηκε, το «όμως» σε συνδυασμό με το αίτημα να δηλώσει «αν μια γυναίκα θα μπορούσε εξίσου καλά να παίξει το ρόλο του σωματέμπορα», θέτει νέα επιχειρηματολογικά αιτήματα (γραμμή 1-2). Η επιχειρηματολογία για τον ρόλο και τις αιτίες ύπαρξης γυναικών σωματεμπόρων κατασκευάζει το sex trafficking ως έγκλημα με συγκεκριμένους θύτες και θύματα οι οποίοι έχουν συγκεκριμένα έμφυλα χαρακτηριστικά.

Το φύλο του σωματεμπόρου «προβληματικοποιείται» από μένα από την αρχή με το «όμως» (γραμμή 1), καθώς και από τη διατύπωση για το αν θα μπορούσε μια γυναίκα «να παίξει εξίσου καλά το ρόλο του σωματέμπορα» με έναν άντρα (γραμμές 1-2). Η ρητορική επιλογή του ρήματος «παίζω» κατασκευάζει το sex trafficking ως ένα έμφυλο «παιχνίδι» εξουσίας. Στη γραμμή 3 γίνεται προσπάθεια να «διορθώσω» την προηγούμενη διατύπωση, χωρίς να ολοκληρώσω τη φράση. Αυτό που λείπει

στη φράση «δε μιλάμε για...» (γραμμή 3) είναι ο έμφυλος προσδιορισμός της γυναίκας σωματεμπόρου. «Καλώ» λοιπόν με αυτόν τον τρόπο την Ω. να συμπληρώσει το φύλο και να συμφωνήσει μαζί μου. Η χρήση επίσης α΄ πληθυντικού (Sacks, 1992) «πολύ συχνά μιλάμε για σωματέμπορες και δεν μιλάμε για...» (γραμμή 2-3) τοποθετεί και τις δυο μας στην κοινότητα των «κοινών ανθρώπων», που γνωρίζουν την «πραγματικότητα» του sex trafficking. Παράλληλα με τη χρήση α΄ πληθυντικού μετριάζω το γεγονός ότι συχνά παραβλέπεται η ύπαρξη γυναικών σωματεμπόρων, συμπεριλαμβάνοντας και εμένα στην αναπαραγωγή του «λάθους» αυτού.

Η φράση «ναι, θα μπορούσε» (γραμμή 4) που δηλώνεται emphaticά, δηλώνει τη συμφωνία της Ω. στο ενδεχόμενο ύπαρξης γυναικών εμπόρων στο sex trafficking. Η αιτιολογία που δίνει (γραμμή 5) λειτουργεί και ως περιγραφή για το τι είναι sex trafficking με τη χρήση λίστας: «εμπόριο», «έγκλημα», «παράνομο». Η απάντηση της Σ. δηλώνει παράλληλα και τη «συμμόρφωσή» της στη δική μου πίεση να απαντήσει.

Στην περιγραφή της Ω. το sex trafficking δεν αναφέρεται άμεσα, αλλά υπονοείται στην αρχική λέξη «εμπόριο» (γραμμή 4). Αναφέρεται επίσης ως «κάτι παράνομο» και ως «τομέας» (γραμμή 5 και 7 αντίστοιχα). Στο πλαίσιο υποστήριξης της επιχειρηματολογίας για τις γυναίκες σωματεμπόρους η Ω. εισάγει και το χαρακτηριστικό της σκληρότητας των γυναικών εμπόρων (γραμμή 7). Αν και έχω ήδη αρχίσει να σχηματίζω την επόμενη ερώτηση, η Ω. διακόπτει και επανέρχεται στο θέμα της σκληρότητας και στις γραμμές 9-16 παρουσιάζει τις αιτίες και το προφίλ των γυναικών σωματεμπόρων. Το χαρακτηριστικό της σκληρότητας και η κατασκευή του προφίλ τόσο των γυναικών σωματεμπόρων όσο και των «γυναικών θυμάτων» λειτουργούν και εντάσσονται στο πλαίσιο της αφήγησης για το sex trafficking ως παράνομο εγκληματικό φαινόμενο με θύματα τις γυναίκες.

Η Ω. επικαλείται την εμπειρία της («απ' όσο έτσι ξέρω», γραμμή 9) και τεκμηριώνει από πού προέρχονται οι γνώσεις της («από ταινίες και από αυτά που έχω διαβάσει», γραμμές 9-10). Στην αφήγηση για τις γυναίκες εμπόρους κατασκευάζεται λοιπόν η εικόνα γυναικών που πριν ήταν θύματα του sex trafficking και έγιναν θύτες γιατί «δεν ήθελαν να ξεφύγουν» (γραμμή 11). Η εικόνα των γυναικών εμπόρων κατασκευάζεται μέσα από τη σύγκριση του αντιθετικού ζεύγους «θύτης-θύμα». Η διάκριση εμπλέκει και ζητήματα ηθικής από τη στιγμή που η μετάβαση από την κατηγορία «θύμα» στην κατηγορία «θύτης» εμπλέκει ζητήματα σχετικά με την ελευθερία επιλογής, την ατομική βούληση, αλλά και τη θεματική της «σωτηρίας». Προκειμένου να γίνει κατανοητό το ζήτημα της σκληρότητας των γυναικών εμπόρων, καθώς και το πώς βρέθηκαν στη συγκεκριμένη θέση, κινητοποιείται το ζήτημα της «επιλογής» για να οριστεί το θύμα και ο θύτης. Έτσι εικάζεται ότι οι γυναίκες έμποροι επέλεξαν να μην απομακρυνθούν από το κύκλωμα του sex trafficking. Η «ελεύθερη ατομική επιλογή» είναι απαραβίαστη αξία της φιλελεύθερης ιδεολογίας, η οποία χρησιμοποιείται στην αφήγηση για να αποδοθούν και ευθύνες. Στο πλαίσιο της φιλελεύθερης ιδεολογίας, όποιος «ελεύθερα» επιλέγει, είναι υπεύθυνος για τις επιλογές του, οπότε η φράση της Ω. αποδίδει έμμεσα και ευθύνες, αφού θεωρεί ότι οι γυναίκες σωμα-

τέμποροι θα μπορούσαν να ξεφύγουν, αλλά δεν το έκαναν από επιλογή τους και αυτός είναι ο λόγος που είναι πιο σκληρές. Στη γραμμή 13 ένα υποθετικό σενάριο κατασκευάζεται για να εξυπηρετήσει το επιχείρημα της σκληρότητας. Παρουσιάζεται «κάποια γυναίκα» σωματέμπορος που είναι αρχηγός στο κύκλωμα (συστηματική αοριστία) και έτσι εξυπηρετείται ο στόχος της αφήγησης, χωρίς να χρειαστεί να δοθούν περισσότερες πληροφορίες. Η «αρχηγία» είναι ένα χαρακτηριστικό, που συνδέεται συχνά με το αντρικό φύλο, όπως επίσης και η σκληρότητα. Η Ω. αλλάζει το φύλο κατασκευάζοντας μια γυναίκα αρχηγό, αλλά διατηρεί τα χαρακτηριστικά που είναι συνδεδεμένα με το ρόλο. Η Ω. υποστηρίζει ότι υπάρχουν γυναίκες σωματέμποροι, τις παρουσιάζει όμως με χαρακτηριστικά συνδεδεμένα με το αντρικό φύλο: σκληρότητα, «αρχηγιλίκι». Η λέξη «αρχηγιλίκι» λειτουργεί και ως ένα είδος κριτικής για την αρχηγία που ασκείται με σκληρότητα. Η επαναλαμβανόμενη ρητορική αναφορά στις γυναίκες θύματα του sex trafficking (γραμμές 10, 12, 14) προσθέτει δραματικό τόνο, τονίζοντας την αντίθεση ανάμεσα στις γυναίκες σωματεμπόρους και τα θύματά τους, την ηθική καταδίκη των πρώτων, αλλά και την εγκληματική «φύση» του φαινομένου. Στις γραμμές 14-16 ολοκληρώνεται η επιχειρηματολογία της Ω., η οποία δίνει μια ψυχολογική αιτία για τη σκληρότητα των γυναικών εμπόρων. Αφού κατασκεύασε το προφίλ της γυναίκας εμπόρου ως γυναίκας η οποία μπορούσε να ξεφύγει από το sex trafficking, αλλά παρέμεινε και έγινε μάλιστα αρχηγός, τώρα προσθέτει ότι αυτή λειτουργεί «σαδιστικά» ως ένα είδος εκδίκησης. Η αναζήτηση ψυχολογικών αιτιών για ζητήματα συμπεριφοράς εντάσσεται επίσης στην παράδοση της φιλελεύθερης ιδεολογίας, όπου η επιστήμη (σε αυτή την περίπτωση η ψυχολογία) μπορεί να εξηγήσει τα φυσικά και κοινωνικά φαινόμενα. Η ρητορική προσπάθεια λοιπόν της Ω. είναι να μην φανεί ότι είναι προκατειλημμένη ως προς το φύλο και να παρουσιαστεί ως ειδική του sex trafficking, που με ορθολογικό τρόπο εξηγεί το ρόλο των γυναικών εμπόρων. Η θέση της αυτή στηρίζεται σε μια «συντηρητική οπτική», που αναπαράγει τις αντιθέσεις ανάμεσα στα θύματα και τους θύτες και αποδίδει ηθικές ευθύνες με τη δημιουργία διαφορετικών ηθικών κατηγοριών. Η Ω. αναφέρεται στις γυναίκες που ήθελαν να ξεφύγουν από το sex trafficking και σε αυτές που δεν ήθελαν. Η εγκληματική φύση του sex trafficking σε σχέση με τους σωματεμπόρους παρουσιάζεται υπεράνω φύλου, αφού και τα δύο φύλα θεωρούνται «ικανά» να αναλάβουν το ρόλο του/της σωματεμπόρου.

Η γυναίκα σωματέμπορος ως κάτι «μη συνηθισμένο»

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 10

1 Κ: Θεωρείς ότι μια γυναίκα θα μπορούσε να παίξει το ίδιο καλά (.) το ρόλο του

2 σωματέμπορα;

3 Ε: (...)Όχι (...) (αναστεναγμός) > Τώρα πάλι τι να σου πω; Ότι νομίζω ότι έχει να με το

4 συναισθηματικό κόσμο της γυναίκας;< ΠΑ::ΑΙ (...)[

5 K: Μμμμ]

6 E: Θα το βάλω σε καλούπι (...). «Έχει να κάνει;» °Μπορεί να έχει να κάνει και με αυτό°.>

7 Αλλά να πω τώρα ότι μία γυναίκα είναι πιο ευαίσθητη από έναν άντρα; (..) < > ΠΑΛΙ μου

8 ακούγονται αυτό στα αυτιά λίγο έτσι κάπως πολύ:: μμμμ επιπόλαιο πά::λι να το ορίσω,

9 νομίζω είναι κουβέντες πολύ:: < μεγά::λες αυτές έτσι (;), >που πρέπει να κάτσεις με τον

10 άλλο να μιλήσεις ώ::ρες για να σου δω- να (.) να(.)σου δω- <που δεν καταλήγεις πάλι

11 κάπου.> Έτσι θα πει ο ένας, άλλα θα πει ο άλλος< γιατί θα ακούσει (.) κάποιος (...) μια

12 άλλη γυναίκα και θα πει: «Τι μου λες τώρα», ας πούμε, «αδύναμη η φύση της

13 γυναίκας;» Αλλά δεν το εννοώ έτσι (;) εγώ (.) δε::ν (.)° το εννοώ °(.)> όπως και αυτό που

14 με ρωτάς τώρα<.

15 K: Θεωρείς όμως [

16 E: Όχι δεν μπορώ να φανταστώ μια γυναίκα]

17 K: Δεν μπορείς να φανταστείς.=

18 E: =Όχι δεν μπορώ να::: Δεν μπορώ να φανταστώ (...) γιατί δεν μου έχουσε ΔΟΘΕΙ

19 (.)αυτά τα ερεθίσματα, ΕΤΣΙ (;) (...) Όπως δεν μπορούσα να φανταστώ και για έναν

20 παιδεραστή πριν κάποια χρόνια.

21 K: Μμμμ

22 E: Νομίζω ότι φαντάζεσαι (.) ό,τι σου::: πασάρουνε. >Πασάρουμε με ποια έννοια;< Ό,τι

23 στο::: ε::: (...) Φτάνεις σε σημείο να φανταστείς (...) και να::: υιοθετήσεις, ό::χι::: να:::

24 ε::: >να υιοθετήσεις καταλαβαίνεις τι εννοώ< (.) αυτό που βλέπεις καθημερινά.

25 K: Μμμμ

26 E: Όχι να υιοθετήσεις ως τρόπος πράξης=

27 K: =Οπότε εσύ μου λες ότι στην ουσία επειδή μας πασάρουνε]

28 E: Το 'μαθα]

29 K: την εικόνα του σωματέμπορα]

30 E: ναι το έχω μάθει]

31 K: εμείς μπορούμε να λειτουργούμε]

32 E: Το έχω μάθει]=

33 K: =Ναι, έτσι είναι=

34 E: = Ναι, γιατί αν δε μου έδιναν αυτήν την εικόνα]

35 K: θα είχες εξοικειωθεί]

36 E: Ναι [

37 K: και με μία άλλη εικόνα της γυναίκας]

38 E: Ακριβώς. Ακριβώς. Δεν μπορούσα να φανταστώ πριν λίγα χρόνια τον άντρα να βιάζει

39 ένα παιδάκι (.) πέντε χρονών, ας πούμε.

Σε αυτό το απόσπασμα ο λόγος της E. αποτυπώνει ένα ρητορικό δίλημμα. Δηλώνει βέβαιη ότι μια γυναίκα δεν μπορεί να είναι σωματέμπορος, αλλά παράλληλα αναγνωρίζει ότι μια τέτοια θέση μπορεί να ταυτιστεί με την άποψη ότι η γυναίκα είναι πιο αδύναμη και ευαίσθητη από τον άντρα. Η E. αναγνωρίζει τη συντηρητική οπτι-

κή που συνδέεται με αυτή την κατασκευή. Στην επιχειρηματολογία της επιχειρεί να υποστηρίξει τη θέση της ως μιας προοδευτικής ορθολογικής ψυχολόγου που μπορεί να τεκμηριώσει τις απόψεις της και δεν θα κατηγορηθεί ότι είναι οπισθοδρομική και προκατειλημμένη ως προς το φύλο. Προκειμένου να πετύχει το ρητορικό της στόχο κινητοποιεί διάφορες εικόνες, περιγραφές και θεωρίες προκειμένου να καταλήξει γιατί μια γυναίκα δεν μπορεί να είναι σωματέμπορος.

Αρχικά η ερώτηση παίρνει ως δεδομένο τον ρόλο του άντρα σωματεμπόρου ως «πρωταγωνιστή» στην εγκληματική δράση του sex trafficking και προβαίνει σε μια έμφυλη σύγκριση για το αν μια γυναίκα θα μπορούσε να αναλάβει έναν τέτοιο ρόλο. Η Ε., μετά από ένα κενό που συνοδεύεται από αναστεναγμό, δίνει τη μονολεκτική απάντηση «όχι». Η παύση, πριν απαντήσει, σε συνδυασμό με τον αναστεναγμό υποδεικνύει ότι από την αρχή η Ε. αντιμετωπίζει ένα δίλημμα σε σχέση με την έμφυλη κατηγοριοποίηση του σωματεμπόρου. Αμέσως μετά την μονολεκτική της άρνηση το δίλημμα αναγνωρίζεται από την Ε. με τη φράση «τώρα τι να σου πω;». Η φράση είναι μια ρητορική αναγνώριση ότι αναμένεται από την ομιλήτρια να επιχειρηματολογήσει για τη θέση της και παράλληλα μια δήλωση ότι αυτό δεν θα είναι τόσο εύκολο. Η Ε. θέτει μια πιθανή απάντηση υπό μορφή ερώτησης (γραμμές 3-4), αλλά υπογραμμίζει πάλι την αμφιβολία της σχετικά με το αν ο συναισθηματικός κόσμος της γυναίκας ευθύνεται για το ότι δεν πιστεύει ότι μια γυναίκα θα μπορούσε να είναι σωματέμπορος («πάλι», γραμμή 4). Η Ε. «διαβάζει» στην ερώτησή μου (γραμμές 1-2) και την απάντηση, συμπεραίνοντας ότι ίσως στο σημείο αυτό υπάρχουν αναφορές στην «ευαίσθητη φύση» του γυναικείου φύλου. Αυτή η ερμηνεία της Ε. μπορεί να στηρίζεται ιδιαίτερα στην ερμηνεία της φράσης «το ίδιο καλά» (γραμμή 1). Η Ε. βρίσκεται εγκλωβισμένη σε ένα ιδεολογικό δίλημμα. Δεν ξέρει πώς να αιτιολογήσει την άρνησή της, χωρίς να κατηγορηθεί ότι είναι προκατειλημμένη ως προς το φύλο ή συντηρητική σε σχέση με τις θέσεις της για τους έμφυλους ρόλους. Η ρητορική δομή της πρώτης απόπειρας να απαντήσει στην ερώτηση, στην οποία η ίδια αναγνωρίζει την αβέβαιη στάση της με την ερωτηματική διατύπωση μιας πιθανής αιτίας λειτουργεί και σαν εμβόλιο κατά του διακυβεύματος: αν εκφραστούν ενστάσεις σε σχέση με το συναισθηματικό κόσμο της γυναίκας, δεν μπορεί να την ταυτίσουν με αυτή τη θέση, αφού η ίδια έχει πρώτη εκφράσει τις αμφιβολίες της. Παράλληλα όμως η Ε. με αυτόν τον τρόπο κινητοποιεί την εικόνα της ειδικού, που δεν είναι δογματική, αλλά έτοιμη να εξετάσει κριτικά όλες τις πιθανές απαντήσεις, πριν αποφασίσει. Ο προσανατολισμός λοιπόν στο συναισθηματικό κόσμο της γυναίκας εντάσσεται στο πλαίσιο της έμφυλης διαφοροποίησης, όπου οι διαφορές ανάμεσα στα δύο φύλα θεωρούνται υπαρκτές και το κάθε φύλο συνδέεται με συγκεκριμένα ψυχολογικά χαρακτηριστικά. Το γεγονός ότι η θεωρία αναγνωρίζεται ως παραδοσιακή από την Ε., που «κινδυνεύει» να ανατρέψει το «προοδευτικό» της προφίλ, είναι και ο λόγος που την κάνει να μην την αποδεχτεί πλήρως. Η Ε. δηλώνει ότι δεν θέλει να γενικεύει, («θα το βάλω σε καλούπι»), αλλά ότι δεν μπορεί να αποκλείσει και αυτή την πιθανότητα (γραμμή 6). Εδώ η γενίκευση ταυτίζεται με το δογματισμό. Τα

διλήμματα που αναπτύσσει είναι πάλι ρητορικά, δοσμένα με τη μορφή ερωτήσεων, ώστε να μπορεί να δείχνει το πώς σκέφτεται, χωρίς να χρειάζεται να καταλήξει κάπου. Στις γραμμές 6-13 η Ε. εξακολουθεί να λογοδοτεί σχετικά με το αν η φύση της γυναίκας είναι πιο συναισθηματική ή όχι. Δηλώνει ότι θεωρεί ότι αυτές οι κουβέντες είναι πολύ σοβαρές-μεγάλες για να τις εξαντλήσουμε στη συνομιλία μας. Με αυτόν τον τρόπο η Ε. απομακρύνει τον κίνδυνο να διαφωνήσω με όσα λέει, δηλώνοντας ότι ό,τι λέει εντάσσεται μόνο σε ένα συγκεκριμένο πλαίσιο, που επηρεάζεται από τους χρονικούς περιορισμούς και το πλαίσιο της συνέντευξης. Για την Ε. το να αποδεχτεί ότι «μια γυναίκα είναι πιο ευαίσθητη από έναν άντρα» της φαίνεται «επιπόλαιο» (γραμμές 7-8). Κινητοποιεί ρητορικά ένα θεωρητικό σενάριο ενός διαλόγου μεγάλου σε διάρκεια (γραμμή 10), όπου η αλλαγή σε β' πρόσωπο (γραμμές 9-11) δείχνει ότι τα διλήμματα αυτά δεν είναι μόνο της Ε., αλλά διλήμματα που όλοι ενδεχομένως θα αντιμετώπιζαν και όλοι θα χρειάζονταν χρόνο και συζήτηση για να τα επιλύσουν. Ωστόσο, ακόμα και με αυτήν την υποθετική διαδικασία, η Ε. προτείνει ότι «δεν καταλήγεις πάλι κάπου» (γραμμές 10-11). Η παραπάνω ρητορική κατάθεση της Ε. λειτουργεί λοιπόν και ως «δικαιολογία», ως διαχείριση του διακυβέυματος. Δεν είναι ατομική ευθύνη της Ε. που δεν καταλήγει «κάπου», ο καθένας δε θα μπορούσε να αποφασίσει για το τι ισχύει με βεβαιότητα.

Στις γραμμές 11-14 η Ε. προβαίνει στη ρητορική κατασκευή ενός άλλου θεωρητικού υποθετικού διαλόγου, που έχει ομοιότητες με την παρούσα θέση της ομιλήτριας, αλλά και με άλλα πρόσωπα. Τα πρόσωπα των πρωταγωνιστών του διαλόγου δεν είναι σημαντικά, και γ' αυτό η Ε. αοριστολογεί (βλ. και γραμμή 11). Κάποιοι λοιπόν ακούει μια γυναίκα να λέει ότι η θέση της γυναίκας είναι αδύναμη. Διά μέσου της ενεργητικής φωνητικοποίησης αποδίδεται η ηθική ένσταση του ακροατή («Τι μου λες τώρα;», γραμμή 12). Η ένσταση αποτυπώνει τη φιλελεύθερη πίστη στην ισότητα (σε αυτή την περίπτωση την ισότητα φύλων). Ο υποτιθέμενος ακροατής «αγανακτεί», γιατί η θέση ότι η γυναίκα είναι αδύναμη από τη φύση της, παραβιάζει την αρχή της ισότητας των φύλων και είναι προκατειλημμένη και οπισθοδρομική. Με αυτήν την εικόνα η Ε. «προλαβαίνει» τυχόν ενστάσεις και διαχειρίζεται το διακύβευμα, αναγνωρίζοντας την πιθανότητα ενστάσεων που μπορεί να προκύψουν από τη θέση ότι η γυναίκα είναι αδύναμη από τη φύση της. Το σενάριο, όμως, που παρουσιάστηκε χρησιμοποιείται από την Ε. για να δηλώσει ότι αυτή «δεν το εννοεί έτσι» (γραμμή 13).

Στη γραμμή 16 η Ε. επισημαίνει για άλλη μια φορά ότι «δεν μπορεί να φανταστεί μια γυναίκα». Η επιβεβαίωση της θέσης της Ε. συνοδεύεται από μια νέα αιτιολογία στη γραμμή 18-20. Η Ε. δηλώνει ότι δεν της έχουν δοθεί τα κατάλληλα ερεθίσματα για να σκεφτεί με διαφορετικό τρόπο. Η Ε. χρησιμοποιεί το εμπειριστικό ρεπερτόριο, παραπέμποντας σε κάποιου τύπου «επιστημονική» θεωρία της ψυχολογίας, η οποία προτάσσει τον κοινωνικό ντετερμινισμό. Η ευθύνη λοιπόν σύμφωνα με την κατασκευή αυτή δεν είναι της Ε., αλλά της κοινωνίας που κάνει τους ανθρώπους να προβαίνουν σε έμφυλες κατηγοριοποιήσεις. Για να ενισχύσει την εγκυρότητα και

την αξιοπιστία του επιχειρήματός της, η Ε. κατασκευάζει την εικόνα του παιδεραστή ως υπεύθυνου μιας προκλητικής εγκληματικής πράξης που δεν μπορούσε να φανταστεί πριν μερικά χρόνια (γραμμές 19-20). Με αυτόν τον τρόπο η πιθανή ύπαρξη γυναικών σωματεμπόρων εκλαμβάνεται ως κάτι ακραίο και προκλητικό, που εντάσσεται στην εγκληματική σφαίρα. Η Ε. αποποιείται την ευθύνη, δηλώνοντας ότι «φαντάζεσαι ό,τι σου πασάρουν» (γραμμή 22). Στον λόγο της Σ. κινητοποιείται η εικόνα του παιδεραστή για να δειχθεί η ηθική της στάση. Παρόλο που είναι και γυναίκα, «σοκάρεται» με την ιδέα της ύπαρξης γυναικών σωματεμπόρων. Γι' αυτό αν υπάρξουν αποδεικτικά στοιχεία, η Ε. ως επιστήμονας που προτάσσει τον ορθό λόγο, θα παρακάμψει τις ηθικές αναστολές της και θα αποδεχτεί τη νέα πραγματικότητα «να υιοθετήσεις αυτό που βλέπεις καθημερινά» (γραμμές 23-24). Η χρήση του δεύτερου προσώπου (γραμμές 22-24) λειτουργεί και ως επισήμανση ότι δεν μπορεί να είναι υπεύθυνη η ίδια για ό,τι της δίνεται ως «ερέθισμα», αλλά ότι ο καθένας θα αντιδρούσε με τον ίδιο τρόπο. Η διπλή επίσης επανάληψη του ρήματος «μαθαίνω» (γραμμές 28 και 30 αντίστοιχα) συνδέεται με τη μυθοποίηση του ορθού λόγου και της γνώσης. Η Ε. δηλώνει τελικά ότι δεν έχει μάθει να σκέφτεται πως μια γυναίκα μπορεί να είναι sex trafficker, επειδή μέχρι τώρα υπήρχε η έμφυλη κατηγοριοποίηση που παρουσίαζε μόνο τον άντρα ως σωματέμπορο. Η Ε. ταυτίζεται με την πίστη στη γνώση και στην επιστήμη και θεωρεί την πιθανή μελλοντική αλλαγή της θέσης της ως μια εξέλιξη και αφομοίωση των νέων κοινωνικών προσταγών. Προσπαθώντας να επεξηγήσει τι εννοεί με τη φράση: «να υιοθετήσεις αυτό που βλέπεις καθημερινά», η Ε. κάνει μια ενδιαφέρουσα διάκριση, που είναι παράλληλα και μια ηθική στάση. Μπορεί να αποδεχτεί την ύπαρξη γυναικών σωματεμπόρων, αλλά ποτέ δε θα αποδεχτεί τη δράση τους «ως τρόπο πράξης» (γραμμή 26).

Η Ε. ολοκληρώνει την τοποθέτησή της, επαναφέροντας την εικόνα του παιδεραστή που εντάσσεται στην αδιανόητη εγκληματικότητα. Η αναφορά στην ηλικία του παιδιού («ένα παιδάκι πέντε χρονών, ας πούμε», γραμμή 39) προσθέτει δραματικότητα και στοχεύει στο να σοκάρει. Η εικόνα του παιδεραστή και το στοιχείο του σοκ εντείνουν την ηθική απέχθεια για τη γυναίκα εγκληματία σωματέμπορο. Ο άντρας σωματέμπορος ταυτίζεται αυτονόητα με το sex trafficking, γιατί «κάποιοι έχουν πασάρει» αυτήν την εικόνα. Η γυναίκα, όμως, σωματέμπορος, η οποία δεν επιβεβαιώνει χαρακτηριστικά που συνδέονται με το γυναικείο φύλο, δεν εντάσσεται στο ρεπερτόριο της εγκληματικότητας και η εικόνα αυτής της γυναίκας σοκάρει. Η έμφυλη κατηγοριοποίηση που ταυτίζει τον εγκληματία σωματέμπορο με τον άντρα και τη γυναίκα «με την ευαισθησία» έχει, σύμφωνα με την Ε., κοινωνική και όχι βιολογική αιτία. Η Ε. ασκεί κριτική στην κοινωνία, που δεν της έχει μάθει την ύπαρξη γυναικών σωματεμπόρων και «αναγκάζει» τα άτομα να συνδέουν τα φύλα με συγκεκριμένα χαρακτηριστικά. Με αυτόν τον τρόπο αποποιείται τις ευθύνες της για τον τρόπο που αντιμετωπίζει την έμφυλη κατηγοριοποίηση σχετικά με την εγκληματική δράση των σωματεμπόρων, χωρίς να φαίνεται ότι είναι επιστημονικά ανενημέρωτη και δεν γνωρίζει για το φαινόμενο του sex trafficker. «Αποδέχεται», ωστόσο, ότι η

ίδια, όντας γυναίκα, δεν μπορεί να φανταστεί μια γυναίκα σε ρόλο εγκληματία και ότι η εικόνα «τη σοκάρει».

Η εκμετάλλευση ως έμφυλα προσδιορισμένη

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 11

- 1 K: E:: ποιες νομίζεις ότι είναι οι αιτίες της σωματεμπορίας;
- 2 Δ: (... ..) E:: (..) να μιλήσουμε δηλαδή για κοινωνικά αίτια ή E::
- 3 K: 'Όπως το βλέπεις εσύ. Για αυτό το αφήνω εντελώς ανοιχτό!
- 4 Δ: Μμμμμ]
- 5 K: Εντελώς προσωπικά, γιατί ο ΚΑΘΕΝΑΣ δίνει έμφαση σε::: διαφορετικές πλευρές του
- 6 φαινομένου και::: άρα σε άλλες αιτίες.
- 7 Δ: Μμμμμ. E::: μμμμμ (...) και::: (..) ΠΑΛΙ άρα θα πρέπει να αναφέρω και πάλι το:::ν τον
- 8 οικονομικό παράγοντα (.) E::: (... ..) ((αναστεναγμός)) Νομίζω ότι αυτός σπρώχνει
- πολλές
- 9 γυναίκες. Είναι ίσως αυτό που είπα και πριν το πιο σημαντικό ε::: ΣΕ ΑΥΤΟ (...) Eeeee (.)
- 10 μμμμμ (...) ΤΩΡΑ (.) από κει και πέρα η αλήθεια είναι (.) >ότι μπορεί να μακρύνει πολύ
- 11 αυτή η κουβέντα δηλαδή αν μιλήσουμε για:::< τη::: φύση ίσως κάποιων ανθρώπων,
- τη:::ν
- 12 ε::: αυτή:::ν ε::: την...εεεεε το έμφυτο χαρακτηριστικό (.) του να κυριαρχούν πάνω
- 13 στους άλλους (.) να εκμεταλλεύονται πάνω στους άλλους > για αυτό φοβάμαι ότι θα
- 14 μακρύνει πάρα πολύ<.
- 15 K: = Όχι, ΚΑΘΟΛΟΥ. Ίσα ίσα. Μίλησε μου για αυτό.
- 16 Δ: Μμμμμ (.) E::: Μιλάμε πάντα για τους δράστες, ας πούμε (.) E::: (... ..) είναι
- 17 ΔΥΣΤΥΧΩΣ (.) ΝΑΙ τέλος πάντων (.) μμμμμ ΤΟ ΠΙΣΤΕΥΩ και αυτό ότι::: ε::: ε::: σε
- 18 πολλούς ανθρώπους όντως ισχύει αυτό::: το::: (.) ΥΠΑΡΧΕΙ αυτό το χαρακτηριστικό (.)
- 19 η::: η θέληση της κυριαρχίας και της εξουσίας (.) που::: με τα ανάλογα ερεθίσματα (.)
- 20 μπορεί να::: μμμμ αμβλυνθεί ΤΡΟΜΕΡΑ (.) ας πούμε (...) E::: (...) και::: ((καχασμός))
- 21 (.) η ύπαρξη λοιπόν τέτοιων ανθρώπων (.) σε συνδυασμό με κάποιους άλλους
- ανθρώπους
- 22 (..) που έχουν βρεθεί σε::: μια::: ΑΔΥΝΑΜΗ κατάσταση (...) ε::: ΔΗΜΙΟΥΡΓΕΙ κατά
- 23 κάποιο τρόπο όλο αυτό. Βέβαια αυτό μάλλον (.) είναι πολύ ΑΠΛΗ απεικόνιση του τι
- 24 γίνεται (...) E::: δεν εμβαθύνω πάρα πολύ (.) η αλήθεια είναι, δε:::ν δε σου έχω
- παραθέσει
- 25 και τις τρομερές αιτίες και έτσι (.) ε::: (...) δεν ξέρω αν ακούγεται λίγο::: ΠΑΙΔΙΚΟ τέλος
- 26 πάντων >μια παιδική αντιμετώπιση αλλά< (...) νομίζω ότι::: ΑΝ (.) το απλοποιήσουμε
- 27 πάρα πολύ::: (..) ΣΕ ΑΥΤΟ καταλήγουμε (.) τουλάχιστον όπως το βλέπω εγώ. Είναι:::
- 28 K: = Με τον τρόπο που δρα ο:::
- 29 Δ: = Ναι ε::: (.) είναι αυτή η προδιάθεση του ΑΝΘΡΩΠΟΥ (... ..) και το που αυτό μπορεί
- 30 να καταλήξει όταν βρει το::: κατάλληλο (.) ΘΥΜΑ (.) ας πούμε ΚΑΙ::: ερεθισμένο.

Στο απόσπασμα 11 κατασκευάζεται η «εγκληματικότητα» ως αποτέλεσμα της επιθυμίας κάποιων ανθρώπων να εξουσιάσουν και να εκμεταλλευτούν άλλους ανθρώπους. Σύμφωνα με τη θέση της Δ., η ανάγκη για εξουσία και εκμετάλλευση άλλων ανθρώπων κατασκευάζεται ως έμφυτο χαρακτηριστικό (γραμμή 12). Η αποποίηση που παρατηρείται στις γραμμές 24-25 λειτουργεί και ως πρόσκληση ενθάρρυνσης να υποστηρίξω ότι όσα λέει είναι επαρκή και σωστά. Έτσι οι σιωπές και η επιμήκυνση των φωνηέντων λειτουργούν ως κενά, όπου θα μπορούσα να παρέμβω για να συμφωνήσω με όσα λέει. Η θέση υποκειμένου της ειδικού, που της δόθηκε στην αρχή της συνέντευξης, μπορεί να αμφισβητηθεί, αν οι θέσεις της κριθούν απλοϊκές από μένα. Η Δ. λοιπόν καλείται να λογοδοτήσει για τις αιτίες του sex trafficking, χωρίς να αμφισβητηθεί το επιστημονικό της κύρος.

Στις σειρές 7-9 δίνεται από τη Δ. μια εικόνα για το sex trafficking ως έγκλημα μέσα από την παρουσίαση των «γυναικών-θυμάτων» που «σπρώχνονται» στο sex trafficking εξαιτίας του οικονομικού παράγοντα. Το ρήμα προσανατολίζει και στο στοιχείο του εξαναγκασμού, το οποίο είναι ένα σταθερό στοιχείο στις κυρίαρχες κατασκευές για το sex trafficking, που συζητήθηκε στο Κεφάλαιο 1.

Μετά την αναφορά στις οικονομικές αιτίες, η Δ. στις γραμμές 10-14 εισάγει και μία άλλη διάσταση στις αιτίες της σωματεμπορίας. Η αιτία αυτή είναι «η φύση κάποιων ανθρώπων να κυριαρχούν πάνω στους άλλους». Η ανάγκη για κυριαρχία παρουσιάζεται ως «έμφυτο χαρακτηριστικό» (γραμμή 12), που οδηγεί στην εκμετάλλευση άλλων ανθρώπων (γραμμή 13). Πριν προτείνει την παραπάνω θέση, η Δ. αναγνωρίζει ότι μπορεί να κατηγορηθεί για κοινωνικό ντετερμινισμό και να αμφισβητηθεί η θέση της ως ειδικού, γιατί η θέση, που προτείνει, μπορεί να θεωρηθεί αντιεπιστημονική και απλουστευτική. Πριν λοιπόν τη διατυπώσει, προβαίνει σε μια ρητορική διαχείριση του διακυβεύματος, αναγνωρίζοντας η ίδια ότι: «από κει και πέρα η αλήθεια είναι ότι μπορεί να μακρύνει πολύ αυτή η κουβέντα» (γραμμές 10-11). Η Δ. αναγνωρίζει ότι η ανάγκη για κυριαρχία ως έμφυτο χαρακτηριστικό εντάσσεται σε μία πιο γενική συζήτηση για τις αιτίες του sex trafficking. Με αυτούς τους τρόπους η Δ. απομακρύνει τον κίνδυνο να κατηγορηθεί για ανορθολογισμό και να «χάσει» έτσι το επιστημονικό της κύρος. Έτσι η Δ. αντιστρέφει τον κίνδυνο να κατηγορηθεί για άγνοια και κατασκευάζει τον εαυτό της ως μια επιστήμονα, που μπορεί να σκεφτεί πολύπλευρα για τις αιτίες του sex trafficking. Η αλλαγή προσώπου σε πρώτο πληθυντικό στη γραμμή 11 υποδεικνύει ότι η οπτική που θέτει η Δ. δεν είναι απλώς μια προσωπική της θέση, αλλά ότι μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης όλων των ειδικών, που ασχολούνται με το sex trafficking. Το α' πληθυντικό λειτουργεί ως μια κατηγοριοποίηση που, αν και δεν δηλώνεται άμεσα, αναφέρεται στην κοινότητα των «κοινών λογικών ανθρώπων», που προβληματίζονται για τις αιτίες του sex trafficking. Σ' αυτήν την κοινότητα ανήκουμε τόσο εγώ όσο και η ομιλήτρια.

Στη γραμμή 15 προκειμένου να ενισχύσω την Δ. να αναπτύξει τις θέσεις της για το έμφυτο στοιχείο της κυριαρχίας, προβαίνω σε διάφορες διαβεβαιώσεις ότι όχι απλώς η Δ. δεν πάει τη συζήτηση πολύ μακριά, αλλά ακριβώς το αντίθετο. Το έντο-

νο ενδιαφέρον αποτυπώνεται στους τρεις διαφορετικούς τρόπους με τους οποίους δηλώνω στη Δ. ότι δεν απομακρύνεται από το θέμα («όχι», «καθόλου», «ίσα – ίσα»), το οποίο καταλήγει στην ανοιχτή πρόταση να μου πει περισσότερα για το θέμα.

Η Δ. αποδέχεται το αίτημά μου για περισσότερες λεπτομέρειες και στη γραμμή 16 προσδιορίζει την κατηγορία των ανθρώπων για τους οποίους μιλούσε στις προηγούμενες σειρές. Με αυτόν τον τρόπο κατασκευάζονται οι δράστες ως βιολογικά προκαθορισμένοι να κυριαρχούν και να εκμεταλλεύονται τις «γυναίκες-θύματα». Οι «γυναίκες-θύματα» είχαν αναφερθεί στις προηγούμενες σειρές όπου η Δ. έκανε αναφορά στις οικονομικές αιτίες του sex trafficking. Η κατασκευή αυτή οδηγεί στην κριτική αποτίμηση: «δυστυχώς» από τη Δ., που δείχνει επίσης και τη δυσαρέσκεία της για την κατάσταση που περιγράφει. Κατασκευάζεται λοιπόν μια πραγματικότητα, η οποία δεν αλλάζει, αφού οι εγκληματίες έχουν έμφυτο το χαρακτηριστικό της κυριαρχίας και της εκμετάλλευσης. Οι ιδιωματικές εκφράσεις: «ας πούμε» και «τέλος πάντων» είναι ένας τρόπος να μετριάσει η Δ. όσα υποστηρίζει, ώστε να μην κατηγορηθεί για αφέλεια. Απομακρύνει λοιπόν τον κίνδυνο για μια τέτοια κατηγορία, δηλώνοντας με αυτές τις ιδιωματικές εκφράσεις ότι δεν χρειάζεται να δοθεί υπερβολική σημασία σε όσα λέει. Στη γραμμή 17 η Δ. αποδέχεται ανοιχτά ότι «πιστεύει» αυτή τη θεωρία και στις σειρές 18-23 την περιγράφει με περισσότερες λεπτομέρειες. Η θέληση λοιπόν για κυριαρχία και εξουσία εκδηλώνεται «με τα ανάλογα ερεθίσματα». Η θεωρία για την έμφυτη ανάγκη για κυριαρχία κατασκευάζεται και αποκτά ισχύ μέσα από την κινητοποίηση του αντιθετικού ζεύγους «θύτης»-«θύμα». Η αόριστη αναφορά στην κατηγορία «άνθρωποι που βρίσκονται σε αδύναμη κατάσταση», που δεν προσδιορίζει το φύλο των εξουσιαζόμενων λειτουργεί ως ρητορική προσπάθεια της Δ. να μην αναφερθεί άμεσα στο φύλο των θυμάτων. Ρητορικός στόχος της Δ. είναι να προβληθεί ως ειδικός, που είναι αντικειμενική και μη δογματική. Η περιγραφή της Δ. αποκτά μεγαλύτερη δραματικότητα με την αναφορά στην πιθανότητα η κατάσταση αυτή «να αμβλυνθεί τρομερά», όταν οι δράστες έρχονται σε επαφή με αδύναμους ανθρώπους.

Στις γραμμές 23-26 ο λόγος της Δ. προσανατολίζεται στο να «προλάβει» τυχόν ενστάσεις ότι η θεωρία που υποστηρίζει είναι «απλουστευτική» και «αντιεπιστημονική». Έτσι αναγνωρίζει ότι όσα λέει μπορεί «να είναι πολύ απλή απεικόνιση του τι γίνεται», ότι «δεν εμβαθύνει πάρα πολύ» και ότι «δεν έχει παραθέσει και τις τρομερές αιτίες». Η Δ. «κατηγορεί» επίσης τον εαυτό της, επειδή «δεν έχει παραθέσει και τις τρομερές αιτίες» ή επειδή μπορεί τα όσα είπε να ακούγονται «λίγο παιδικά», «μια παιδική αντιμετώπιση». Στο τέλος τείνει να υπερασπίσει τη θέση της, λέγοντας ότι νομίζει ότι «αν το απλοποιήσουμε πάρα πολύ σε αυτό καταλήγουμε» (γραμμές 26-27). Η προηγούμενη «απολογία» ήταν μια διαχείριση του διακυβέυματος και παράλληλα μια ρητορική προσπάθεια να κατασκευάσει το προφίλ της προοδευτικής, μη δογματικής επιστήμονα, η οποία μπορεί να δει κριτικά τον τρόπο, με τον οποίο απαντά σε μια ερώτηση. Τελικό όμως συμπέρασμα της Δ. είναι ότι ισχύουν όσα λέει. Το συμπέρασμα της Δ. είναι, όμως, διαδραστικό προϊόν της συνομιλιακής συνεργασίας

ανάμεσα στην ερευνήτρια και την ίδια (βλ. γραμμή 15, όπου επικροτώ όσα λέει καλώντας την να δώσει επιπλέον πληροφορίες). Το «νομίζω» ενισχύει την κατασκευή του προφίλ της Δ. ως μη δογματικής ειδικού, που εκθέτει την υποκειμενική της άποψη. Το α΄ πληθυντικό στη γραμμή 26 κατασκευάζει μια κοινότητα σκεπτόμενων ανθρώπων στην οποία εντάσσεται και αυτή, και η οποία θα συμφωνήσει γενικά με τη θέση της Δ. και τη θεωρία της κυριαρχίας ως έμφυτο χαρακτηριστικό. Η Δ. υποστηρίζει το δικαίωμα στην υποκειμενική γνώμη της με τη φράση (γραμμή 27) «τουλάχιστον όπως το βλέπω εγώ». Στις γραμμές 29-30 ολοκληρώνει την επιχειρηματολογία της, επαναδιατυπώνει την αρχική της θέση και δηλώνει: «είναι αυτή η προδιάθεση του ανθρώπου και το πού αυτό μπορεί να καταλήξει, όταν βρει το κατάλληλο θύμα».

Το sex trafficking λοιπόν ορίζεται ως έγκλημα μέσα από τη θεωρία ότι η κυριαρχία και η εξουσία είναι έμφυτα χαρακτηριστικά κάποιων ανθρώπων. Καθώς η Δ. λογοδοτεί για να υποστηρίξει τη θέση της η κυριαρχία, η εκμετάλλευση, η ανάγκη για εξουσία, καθώς και ο εξαναγκασμός αποτυπώνονται ως χαρακτηριστικά του φαινομένου, ενώ κινητοποιείται το δίπολο του «θύτη-εξουσιαστή» και του «αδύναμου θύματος» για να εξηγηθεί ο τρόπος με τον οποίο εκδηλώνεται η θέληση για κυριαρχία.

7.4 Η πορνεία ως εγκληματικότητα

Στην υποενότητα που ακολουθεί η πορνεία και διάφορες εκδοχές για τη γυναίκα πόρνη χρησιμοποιούνται αντιπαραθετικά με το sex trafficking. Με αυτόν τον τρόπο και μέσα από τη χρήση του δίπολου επιλογή-μη επιλογή εντείνεται η εγκληματική διάσταση του sex trafficking.

Το sex trafficking ως εξαναγκαστική πορνεία και η πορνεία ως «project»

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 12

(Στη συνομιλία που προηγείται ρωτάω κατά πόσο οι γυναίκες γνώριζαν για το τι πρόκειται να τους συμβεί και γιατί επιλέγονται οι ακραίες περιπτώσεις.)

1 Κ: Και με μια πιο... έτσι::

2 Λ: = Ναι. Νομί-

3 Κ: = ΔΗΜΟΦΙΛΗ εικόνα για το τι είναι trafficking, η γυναίκα που είναι κλεισμένη στο 4 διαμέρισμα κ.τ.λ, οπότε θα ήθελα την γνώμη σας και σε αυτό το κομμάτι<.

5 Λ: Ναι, ναι. (...). Ε:: Εντάξει (.) προφανώς στις περιπτώσεις ε:: της σωματεμπορίας είναι

6 παρά τη θέλησή τους νομίζω στις περισσότερες των περιπτώσεων (..) Ε:: μμμμ (...)

7 τη θέλησή τους (.) δεν έχω εικόνες του στυλ (.) ε::: (.) ε::: τις υπνωτίζουν και τις

8 απαγάγουν και τις (.) ε::: θα συμβαίνουν και ΑΥΤΑ, αλλά δεν είναι αυτό το κυρίαρχο, το
9 οποίο ε::: έχω σαν συνειρμούς ε:::όταν έχω στο νου μου. Λέω όμως ε::: ότι::: υπάρχει μια
10 πολύ σοβαρή εξαπάτηση (...) ΑΥΤΟ ΤΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ νομίζω ότι κάνει απεχθέστερη από
11 όλες την ε::: εξαναγκαστική πορνεία (.) και τη σωματεμπορία ε::: ότι::: (..)

εκμεταλλεύεται

12 (.) γυναίκες, οι οποίες (.) ε::: βρίσκονται (.) σε μια::: ε::: (.) δυσχερή (.) οικονομική,
13 κοινωνική μμμμμ (.) και άλλη θέση >βρίσκονται σε πολύ μεγάλη ανάγκη, να το πω
ΕΤΣΙ<

14 (...) Ε::: Και επομένως του::: (.) προσφέρει (.) ένα::: γρήγορο (.) και::: το μέλλον (.) μια
15 διέξοδο (.) ας πούμε, που::: που είναι εύκολο να::: (.) εξαπατηθείς, να μην έχεις όλα τα
16 κριτήρια για να κρίνεις και λοιπά. (...) Από την άλλη μεριά (.) ε::: έχω επίγνωση ότι
πάρα

17 πολλές από αυτές τις γυναίκες (...) και μάλιστα ε::: έχει τύχει έχω::: να έχω κάνει και
18 συνεντευ- έχω διαβάσει μια συνέντευξη βιογραφική με μια γυναίκα από αυτές, που (.)
19 αντιλαμβάνονται ότι::: (...) η σεξουαλικότητά τους και το σώμα τους είναι ένα::: ε:::
20 εμπο- είναι ένα ΚΕΦΑΛΑΙΟ (.) όχι ΚΑΝ εμπόρευμα, είναι ένα ΚΕΦΑΛΑΙΟ στο οποίο
21 ΑΝ επενδύσουν, και επενδύσουν σωστά (...) κυρίως έχω στο νου μου (.) πρώην
22 ανατολικό::: ευρωπαϊές γυναίκες, οι οποίες ε::: ψάχνουν ε::: (.) έρχονται προς την δύση
23 (...) ε::: αν επενδύσουν σωστά θα μπορούσαν να έχουν ε::: ένα καλό πολύ καλό
εισόδημα

24 και επομένως (.) σε αυτές τις περιπτώσεις (..) ε::: ΑΝ χρειαστεί ω::: να μπλεχτούν με
25 σωματεμπορία που συνήθως ε::: επειδή το λυμαίνονται σα χώρο νομίζω πως ε::: έχουν
26 στον νου τους (.) ή επιδιώκουν να έχουν ένα μεγαλύτερο::: ΕΛΕΓΧΟ για το τι θα κάνουν
27 (.) Τι project, τι είναι αυτό, είναι ένα project (...) Έτσι: Θα θα ε::: «Είμαι ψηλή, ωραία,
28 νέα, ας πούμε, και ξέρω ότι μπορώ να δουλέψω σε ακριβά::: καμπαρέ, μπαρ ή να γίνω
29 πόρνη πολυτελείας, ας πούμε, ή::: λιγότερο πολυτελείας και::: (.) επομένως ε:::
30 διαπραγματεύομαι από αυτή τη θέση ΙΣΧΥΟΣ, δεν έχουν το ίδιο διαπραγματευτικό
χαρτί

31 (.) ακόμα και απέναντι σε διαδικασίες σωματεμπορίας, οι γυναίκες οι οποίες δεν έχουν
ένα

32 τέτοιο σχέδιο.

Στο απόσπασμα 12 η εγκληματικότητα ως στοιχείο του sex trafficking αποτυπώνεται μέσα από την αναφορά και τη σύγκριση διαφορετικών ιδεολογικών εκδοχών για την πορνεία, καθώς και από το στοιχείο της εξαπάτησης. Η Λ. κατασκευάζει δύο διαφορετικές ομάδες γυναικών που ασκούν την πορνεία. Στην πρώτη ομάδα γυναικών (γραμμές 5-16) εντάσσονται εκείνες που εξαπατήθηκαν και οδηγήθηκαν στο sex trafficking λόγω δύσκολων οικονομικών και κοινωνικών συνθηκών, ενώ στη δεύτερη (γραμμές 16-30) οι γυναίκες οι οποίες θεωρούν ότι η πορνεία είναι ένα project, που, αν εκτελεστεί «σωστά», θα τις οδηγήσει στο κέρδος. Η ρητορική κατασκευή των δύο αυτών διαφορετικών ομάδων εμπλέκει ζητήματα ηθικής κρίσης

που συνδέονται με τη θεματική της «ελεύθερης επιλογής». Καθώς τα ζητήματα αυτά παρουσιάζονται ρητορικά, οι γυναίκες που εξαπατήθηκαν απαλλάσσονται από τυχόν ηθικές και άλλες ευθύνες, καθώς δεν θεωρούνται υπεύθυνες από τη στιγμή που εξαπατήθηκαν, ενώ για όσες η πορνεία είναι ένα project που πρέπει να εκτελεστεί «σωστά», η ανάληψη ευθυνών βαρύνει περισσότερο τις ίδιες.

Στο απόσπασμα το ρητορικό δίλημμα που προκύπτει είναι πώς η Λ. μπορεί να μιλήσει για τον «εξαναγκασμό» στο sex trafficking, χωρίς η οπτική της να θεωρηθεί συντηρητική. Η Λ. παρουσιάζει το στοιχείο της εξαπάτησης με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην κατηγορηθεί ότι θεωρεί τις γυναίκες υπεύθυνες για την κατάστασή τους, ενώ υπάρχει έμμεσος καταμερισμός ευθυνών ως προς τον τρόπο που κατασκευάζει τις γυναίκες που «επιλέγουν» να ασκήσουν την πορνεία για να βγάλουν κέρδος. Όσον αφορά επίσης στην κατασκευή των δύο διαφορετικών τρόπων με τους οποίους ασκείται η πορνεία, η Λ. προσπαθεί να υποδείξει τη διαφορετική αντιμετώπιση της πορνείας, χωρίς να κατηγορηθεί για δογματισμό και προκατάληψη απέναντι στις πόρνες. Η Λ. δομεί ρητορικά τις θέσεις, προτάσσοντας τη διαφορετικότητα ανάμεσα στην πόρνη που εξαπατήθηκε και σε αυτή που το επιλέγει.

Η ερώτηση που τίθεται στη Λ. είναι μία τοποθέτηση σε σχέση με αυτό που αποκαλώ «δημοφιλή εικόνα» (γραμμή 3) για το sex trafficking, και η οποία περιλαμβάνει κατασκευές όπως αυτή της γυναίκας «που είναι κλεισμένη στο διαμέρισμα». Η ερώτηση διατυπώνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να διαφαίνεται η αποστασιοποίηση από την κυρίαρχη αυτή εκδοχή του sex trafficking. Στο σημείο αυτό περιγράφω τη «δημοφιλή εικόνα» (γραμμές 1, 3-4) και διακόπτω τη Λ., η οποία ξεκινά την απάντησή της (γραμμή 2). Εδώ λοιπόν καταγράφεται ένα παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο η ερευνήτρια προβαίνει σε μια δική της ιδεολογική τοποθέτηση, που ορίζει και τις «επιθυμητές» γραμμές ανάπτυξης του θέματος. Η αξιολογική προβολή του sex trafficking, που «προβληματικοποιεί» την εικόνα της εγκλωβισμένης «γυναίκας-θύματος» σε ένα διαμέρισμα ως κεντρική στην περιγραφή του φαινομένου, «εκβιάζει» κατά μία έννοια τη συμφωνία της Λ. με τη θέση της ερευνήτριας, παρόλο που αποδίδεται ρητορικά με τη φράση: «θα ήθελα τη γνώμη σας και σε αυτό το κομμάτι» (γραμμές 3-4). Η Λ. ευθυγραμμίζεται λοιπόν με τις θέσεις της ερευνήτριας.

Η Λ. ξεκινά την επιχειρηματολογία της δηλώνοντας ότι «στις περιπτώσεις της σωματεμπορίας είναι παρά τη θέλησή τους στις περισσότερες των περιπτώσεων» (γραμμές 5-6). Το «προφανώς» (γραμμή 5) θεωρεί το στοιχείο του εξαναγκασμού ως κάτι αυτονόητο και, επομένως, δεν εκφράζει αρχικά ενστάσεις σε σχέση με την εικόνα που πρότεινα. Αρχικά η Λ. διατυπώνει ρητορικά μια ακραία διατύπωση (Pomeranz, 1986) με την υπόθεση ότι σε όλες τις περιπτώσεις σωματεμπορίας οι γυναίκες εξαναγκάζονται. Προκειμένου, να προλάβει τυχόν ενστάσεις, που θα υποστήριζαν ότι μιλάει με υπερβολές και δογματισμό η Λ., μετριάζοντας την αρχική της υπόθεση κάνει λόγο για τις περισσότερες από τις γυναίκες. Στις γραμμές 7-9 εντοπίζεται ένα ρητορικό δίλημμα διακυβεύματος σχετικά με το πώς θα μιλήσει για το στοιχείο του εξαναγκασμού, το οποίο θεωρεί σημαντικό, χωρίς να θεωρηθεί από την

ερευνήτρια ότι είναι συντηρητική και υιοθετεί αυτό που στη θέση μου διατυπώθηκε ως «δημοφιλής εικόνα» για το sex trafficking. Καταρχάς παρουσιάζεται η θέση ότι, παρόλο που οι περισσότερες γυναίκες συμμετείχαν στο φαινόμενο παρά τη θέλησή τους, η ίδια η Λ. δεν έχει εικόνες «υπνωτισμού» ή «απαγωγές» γυναικών. Οι εικόνες αυτές προστίθενται στη «δημοφιλή εικόνα» για το sex trafficking, που είχα αρχικά αμφισβητήσει. Η Λ. προσπαθεί να απομακρύνει την τοποθέτησή της από αυτό που ορίστηκε ως «δημοφιλής εικόνα» για το sex trafficking, χωρίς όμως να απορρίψει εντελώς την πιθανότητα να υπάρχουν και τέτοιες περιπτώσεις. Με αυτόν τον τρόπο η Λ. κατασκευάζει το προφίλ της ως μίας προοδευτικής κοινωνικής επιστήμονα που μπορεί να δει τις πολύπλευρες διαστάσεις του φαινομένου, χωρίς να χρειάζεται να είναι δογματική. Η Λ. παρουσιάζει ρητορικά τα χαρακτηριστικά του sex trafficking σε «κυρίαρχα» και «επιμέρους», ενώ η αναφορά σε «συνειρμούς» προσανατολίζει σε μια ψυχανalyτική/γνωσιακή ανάγνωση για την επεξεργασία των πληροφοριών (η εμπειρία ως γνώση που γίνεται αντικείμενο επεξεργασίας του «νου», Edwards and Potter, 1992, Potter, 1996) και χρησιμοποιείται εδώ ως αποδεικτικό στοιχείο ότι η Λ. δεν «αντιλαμβάνεται» το φαινόμενο με βάση τις ακραίες εκδοχές του.

Σύμφωνα με τη Λ., αυτό που αναγνωρίζεται ως «κυρίαρχο» συστατικό του sex trafficking είναι η «πολύ σοβαρή εξαπάτηση» (γραμμή 10). Η σημαντικότητα του στοιχείου της εξαπάτησης δίδεται ρητορικά από το ποσοτικό επίρρημα «πάρα πολύ». Η εξαπάτηση είναι με βάση τη θέση της Λ. αυτό που «κάνει απεχθέστερη την εξαναγκαστική πορνεία και τη σωματεμπορία» (γραμμές 10-11). Η «εξαπάτηση» αντιτίθεται στις αξίες του φιλελευθερισμού και ειδικότερα στις αξίες της ελευθερίας, της δικαιοσύνης και της ισότητας. Επομένως προκαλεί την ηθική καταδίκη και συναισθήματα απέχθειας τόσο ως απειλή απέναντι στη δημοκρατία όσο και απέναντι στις ατομικές ελευθερίες. Προκειμένου να εξηγήσει περισσότερο πώς εκδηλώνεται αυτή η απέχθεια, η Λ. επικαλείται την εκμετάλλευση των γυναικών «που βρίσκονται σε μια δυσχερή οικονομική, κοινωνική και άλλη κατάσταση» και σε «μεγάλη ανάγκη» (γραμμές 12-13). Στην επιχειρηματολογία της λοιπόν η Λ. ταυτίζει το sex trafficking με την εξαναγκαστική πορνεία και χρησιμοποιεί την εικόνα της «γυναίκας που βρίσκεται σε μεγάλη ανάγκη» για να τονίσει το πόσο απεχθές είναι το φαινόμενο ως αποτέλεσμα των σχέσεων κυριαρχίας των δραστών απέναντι σε αυτές τις γυναίκες με τον εξαναγκασμό και την εξαπάτηση. Με αυτόν τον τρόπο αποδίδεται και αυτό που η Λ. θεωρεί «κυρίαρχο» χαρακτηριστικό και το φαινόμενο εντάσσεται στην εγκληματική διάσταση.

Στις γραμμές 12-16 συνεχίζεται η ρητορική απεικόνιση των γυναικών που εμπλέκονται στο sex trafficking και περιγράφεται με όρους ρητορικούς η «άσχημη πραγματικότητα» την οποία βιώνουν με αποτέλεσμα να καταλήξουν να θεωρούν ότι το sex trafficking μπορεί τελικά να είναι μια «διέξοδος για το μέλλον» (γραμμή 14-15). Το «για να το πω έτσι» και το «ας πούμε» (γραμμές 13 και 15 αντίστοιχα) ως ιδιωματικές εκφράσεις μετριάζουν τις θέσεις της Λ. Έτσι ο λόγος της Λ. επιτρέπει την αποστασιοποίηση από όσα υποστηρίζει, δείχνοντας ότι δεν είναι δογματική. Η αλλαγή

προσώπου σε β' ενικό ενισχύει την αφήγηση της Λ., προσθέτοντας ρεαλισμό και τονίζοντας το γεγονός ότι ο κάθε άνθρωπος θα μπορούσε δυνητικά να έρθει στη θέση των γυναικών αυτών, αν βίωνε παρόμοιες άσχημες συνθήκες. Οι άσχημες κοινωνικοοικονομικές συνθήκες και η ανάγκη των γυναικών να προβούν σε αλλαγές οδηγεί στην εξαπάτηση και σε ανεπαρκή κριτήρια κρίσης της κατάστασης. Η μη άμεση αναφορά στους άντρες θύτες εξυπηρετεί την κατασκευή της ομιλήτριας ως προοδευτικής φεμινίστριας, «ειδικού» για ζητήματα sex trafficking, που δεν προβαίνει σε γενικεύσεις και δεν έχει μονοδιάστατη οπτική. Η Λ. στις γραμμές 15-16, αφού κατασκεύασε το προφίλ τους, δικαιολογεί τις γυναίκες που έχουν εμπλακεί στη समाτεμπορία, δικαιολογώντας τες και προτάσσοντας τη θέση ότι εξαπατήθηκαν και δεν είχαν λόγω συνθηκών «τα κατάλληλα κριτήρια για να κρίνουν» (γραμμή 16). Στη ρητορική διατύπωση της Λ. κινητοποιούνται ιδεολογικά θέματα, που σχετίζονται με το ζήτημα της ελεύθερης επιλογής έτσι όπως κατασκευάζεται στη φιλελεύθερη ιδεολογία. Οι γυναίκες δεν είχαν επιλογή, γιατί εξαπατήθηκαν και εξαναγκάστηκαν. Συνεπώς, δεν μπορεί να θεωρηθούν υπεύθυνες για την κατάστασή τους ή να τους ασκηθεί κριτική για τις λάθος επιλογές τους. Η «ηθική μομφή» απευθύνεται στο άτομο που μπορεί «ελεύθερα» να επιλέξει τις πράξεις του.

Από τις γραμμές 16-30 κατασκευάζεται το προφίλ μιας άλλης κατηγορίας γυναικών που ασκούν την πορνεία σε αντιδιαστολή με τις γυναίκες οι οποίες ήταν αντικείμενα εκμετάλλευσης και εξαπατήθηκαν, ώστε να οδηγηθούν στο sex trafficking. Η φράση «από την άλλη» (γραμμή 16) στοιχειοθετεί αυτήν την αντιπαράθεση ανάμεσα στις δύο ομάδες γυναικών, ενώ η φράση «έχω επίγνωση» (γραμμή 16) δηλώνει την αναστοχαστικότητα της Λ., που μπορεί ως ειδική να αναγνωρίζει τις θέσεις της και να αναλαμβάνει την ευθύνη για τα όσα υποστηρίζει. Η Λ., παρουσιάζοντας τις δύο εκδοχές των γυναικών σε αντίστιξη, αποποιείται οποιαδήποτε κατηγορία για προκατάληψη απέναντι στις γυναίκες πόρνες. Ο λόγος της προσανατολίζεται στην αντικειμενική παράθεση των διαφορών ανάμεσα στις δύο κατηγορίες. Στις γραμμές 19-23 κατασκευάζεται ρητορικά το προφίλ των γυναικών και ο τρόπος σκέψης τους (που αποδίδεται με τη χρήση του ρήματος «αντιλαμβάνονται», γραμμή 19, το οποίο παραπέμπει στη γνωστική ψυχολογία). Το προφίλ των γυναικών ορίζεται από τις επιλογές που κάνουν. Ειδικότερα, σύμφωνα με τη Λ., οι γυναίκες «αντιλαμβάνονται ότι η σεξουαλικότητα και το σώμα τους είναι ένα κεφάλαιο, στο οποίο αν επενδύσουν σωστά, θα τους δώσει ένα πολύ καλό εισόδημα» (γραμμές 19-23). Στην αρχή η Λ. πήγε να κάνει αναφορά στη λέξη «εμπόρευμα» για να περιγράψει το πώς βλέπουν αυτές οι γυναίκες που αναφέρει τη σεξουαλικότητα και το σώμα τους. Προβαίνει, όμως, σε μια διόρθωση, αναφέροντας η ίδια: «όχι καν εμπόρευμα, είναι ένα κεφάλαιο» (γραμμή 20). Ο τρόπος που κατασκευάζει η Λ. το πώς βλέπουν οι γυναίκες ζητήματα σχετικά με τη σεξουαλικότητα και το σώμα τους, καθώς και η προσεκτική επιλογή της λέξης «κεφάλαιο» αντί για «εμπόρευμα», ως σχολιασμός της οπτικής των γυναικών αυτών, είναι πολυσήμαντος. Στις γραμμές αυτές η Λ. δεν εκφέρει απλώς μια άποψη για τον τρόπο με τον οποίο νομίζει ότι βλέπουν οι γυναίκες το

σώμα και τη σεξουαλικότητα, αλλά μιλά με τρόπο επιστημονικό, ερμηνεύοντας τις σκέψεις και τις επιλογές τους. Κάνοντας επίκληση στις γνώσεις και το επιστημονικό της κύρος, η Λ. ερμηνεύει τον τρόπο σκέψης των γυναικών με προσεκτικό τρόπο. Η αποφυγή της λέξης «εμπόρευμα» μπορεί να εκληφθεί και σαν μια προσπάθεια της Λ. να χρησιμοποιήσει έναν αδόκιμο πλέον όρο της φεμινιστικής θεωρίας, που έχει συνδεθεί με το ριζοσπαστικό φεμινισμό του παρελθόντος (Beechey, 1979, Dworkin, 1981, 1983, Firestone, 1970). επιλέγει έτσι ένα «σύγχρονο προοδευτικό προφίλ», έναν πιο σύνθετο όρο, ο οποίος περιγράφει τον τρόπο με τον οποίο σκέφτονται οι γυναίκες που αναφέρει. Επιπρόσθετα, η λέξη «εμπόρευμα» πέρα από την ιδεολογική της φόρτιση παραπέμπει στην πώληση, σε αυτή την περίπτωση του γυναικείου σώματος. Το σώμα ως «κεφάλαιο» είναι μια πιο σύνθετη έννοια που παραπέμπει στη μαρξιστική θεωρία και δίνει μια οικονομικοπολιτική διάσταση (Firestone, 1970). Η μεταφορά του σώματος ως «κεφαλαίου» λοιπόν σύμφωνα με την Λ. είναι μία επένδυση των γυναικών, η οποία μπορεί να τους επιφέρει κέρδος και κατασκευάζεται ως «συνειδητή» επιλογή. Η αναφορά στη «σωστή επένδυση» ενισχύει την κατασκευή της επιλογής των γυναικών και υπονοεί τη σεξουαλική εκμετάλλευση του σώματος, χωρίς αυτό να χρειαστεί να δηλωθεί άμεσα. Η «επένδυση» θα είναι «σωστή» και θα επιφέρει κέρδος, αν το σώμα των γυναικών γίνεται προϊόν σεξουαλικής εκμετάλλευσης με τη συναίνεσή τους. Στη μέση της παρέμβασης η Λ. προσδιορίζει την πιθανή εθνικότητα των γυναικών με αυτό το προφίλ. Οι γυναίκες, σύμφωνα με τη Λ., προέρχονται από το πρώην «ανατολικό μπλοκ» και επιθυμούν να φτάσουν στη Δύση. Ο διαχωρισμός σε Ανατολή και Δύση παραπέμπει σε έναν αξιακό διαχωρισμό ισχυρών και ανίσχυρων χωρών (Bozatzis, 1999, 2009) και χρησιμοποιείται ως η αιτία για την οποία οι γυναίκες μπορούν να επικοινωνήσουν με σωματεμπόρους. Η κινητοποίηση της εικονοποιίας των γυναικών, την οποία περιγράφει η Λ., περιέχει μια ηθική διάσταση που προέρχεται από την έμμεση επισήμανση διά μέσου των αναφορών στις λέξεις «κεφάλαιο», «επένδυση» και «κέρδος», που συνδέεται με την ευθύνη των γυναικών. Οι δύο περιγραφές για τις δύο διαφορετικές κατηγορίες γυναικών ρητορικά παρουσιάζονται σε αντιδιαστολή, αφού υπονοείται ότι η δεύτερη κατηγορία «επιλέγει» να εκπορνευτεί με στόχο το κέρδος και για να φτάσει στη Δύση. Επομένως οι γυναίκες της δεύτερης κατηγορίας δεν βρίσκονται σε καθεστώς ανελευθερίας, όπως οι γυναίκες που περιέγραψε η Λ. στο πρώτο σκέλος της επιχειρηματολογίας της. Το εγκληματικό λοιπόν στοιχείο του sex trafficking με την κατασκευή των γυναικών, που εμπλέκονται στο φαινόμενο, επειδή εξαπατώνται και εξαναγκάζονται, ορίζεται μέσα από την αντιδιαστολή του με τις γυναίκες που έχουν μεγαλύτερη ελευθερία επιλογών και επιλέγουν την πορνεία για να βγάλουν κέρδος. Αντίστοιχα, η αντίθεση ανάμεσα στον εξαναγκασμό και την «ελεύθερη επιλογή» συνοδεύεται, από μια έμμεση ηθική μομφή για όσες επέλεξαν την πορνεία. Η φράση εξάλλου «επειδή το λυμαινόνται σα χώρο» (γραμμή 25) για να περιγράψει την επιθυμία των γυναικών να ενταχθούν στα κυκλώματα πορνείας, αποδίδει με όρους ηθικούς τις ευθύνες για τις επιλογές των γυναικών. Εφόσον οι γυναίκες «επιλέγουν» να ενταχθούν σε κυκλώ-

ματα σωματεμπορίας, θα πρέπει να αναγνωριστούν οι ευθύνες τους με βάση την απόδοση ευθυνών που συνοδεύει τις «ελεύθερες επιλογές» των ατόμων στο αξιακό σύστημα της φιλελεύθερης ιδεολογίας. Στο πλαίσιο κατασκευής του προφίλ των γυναικών οι οποίες «επιλέγουν» την πορνεία, υπάρχει και το συμπέρασμα (γραμμή 26) ότι, ακόμα και στην περίπτωση που οι γυναίκες εμπλακούν στο sex trafficking, «θα έχουν στο νου τους» ή θα «επιδιώκουν να έχουν ένα μεγαλύτερο έλεγχο για το τι θα κάνουν». Ρητορικά για άλλη μια φορά «χτίζεται» μια αντίθεση ανάμεσα στα δύο είδη γυναικών. Οι γυναίκες της πρώτης κατηγορίας εξαπατήθηκαν και εξαναγκάστηκαν να οδηγηθούν στο sex trafficking, ενώ οι δεύτερες μπορούν να ελέγχουν καλύτερα τις κινήσεις τους. Παράλληλα, η επαφή με τους σωματεμπόρους θεωρείται από τη Λ. αναπόφευκτη για την πρώτη ομάδα, αλλά μέρος του σχεδίου με στόχο το κέρδος για τη δεύτερη κατηγορία. Με αυτές τις συνεχείς συγκρίσεις ορίζεται ο εγκληματικός χαρακτήρας του sex trafficking.

Στις γραμμές 27-32 η Λ. ολοκληρώνει τη ρητορική κατασκευή του τρόπου σκέψης των γυναικών, επεκτείνοντας τη θεματική του «σχεδίου δράσης» των γυναικών. Ο όρος project (γραμμή 17) αναφέρεται για να δηλωθεί emphaticά η μεθοδικότητα και η οργάνωση των γυναικών ως προς τον στόχο να βγάλουν κέρδος εκμεταλλευόμενες το σώμα τους. Επιπλέον, η Λ. χρησιμοποιεί την ενεργή φωνητικοποίηση για να αποδώσει ρεαλιστικά και με λεπτομέρειες τα χαρακτηριστικά του project και τον τρόπο σκέψης τους. Κατασκευάζεται λοιπόν μέσω της χρήσης μιας λίστας τριών μερών η εικόνα της «ψηλής», «ωραίας» και «νέας» γυναίκας (γραμμές 27-28), η οποία έχει επίγνωση της εξωτερικής της εμφάνισης. Στο υποθετικό αυτό σενάριο η γυναίκα «ξέρει» ότι μπορεί να δουλέψει σε καμπαρέ, μπαρ ή ως πόρνη πολυτελείας, προκειμένου να εκμεταλλευτεί το σώμα της. Η αναφορά σε λίστα τριών μερών των διαφορετικών προοπτικών «εργασίας» προσδίδει ρεαλισμό στην αφήγηση, αλλά εξυπηρετεί ιδεολογικά την κατασκευή της ελεύθερης επιλογής. Υπάρχουν διαφορετικές προοπτικές και άρα η γυναίκα μπορεί να επιλέξει. Το συμπέρασμα της Λ. (το οποίο εκφράζεται, όμως, ως διαπίστωση της γυναίκας που μιλάει) είναι ότι υπάρχει η δυνατότητα διαπραγμάτευσης από θέση ισχύος. Κινητοποιείται λοιπόν μέσα από τη ρητορική χρήση του πρώτου μόνο μέρους (αυτό της «ισχύος») μια αντίθεση που διαχωρίζει τις γυναίκες σε «ισχυρές» και «αδύναμες». Η αντίθεση συνοδεύεται, χωρίς να χρειαστεί να αναφερθεί άμεσα, από μια «ηθική απαξίωση» για τη δεύτερη κατηγορία γυναικών για τους λόγους που προαναφέρθηκαν στην ανάλυση, δηλαδή την απόδοση ευθυνών για ζητήματα, τα οποία θεωρούνται ότι έχουν αποφασιστεί «ελεύθερα». Η «διαπραγμάτευση από θέση ισχύος» ενισχύει, από την άλλη, τα συναισθήματα συμπάθειας των γυναικών, οι οποίες «εξαναγκάζονται» στο sex trafficking, αφού, πέρα από το ζήτημα της επιλογής, η συμπάθεια «οικοδομείται» πάνω στο θεωρητικό ζεύγος «ελευθερία-ανελευθερία». Η Λ. ολοκληρώνει την κατηγοριοποίηση των δύο ομάδων γυναικών με το συμπέρασμα που συνοδεύει την προηγούμενη θέση («διαπραγματευτική θέση ισχύος») ότι οι γυναίκες οι οποίες εξαναγκάζονται δεν έχουν το ίδιο διαπραγματευτικό χαρτί (γραμμή 30).

Με την κατασκευή δύο διαφορετικών ομάδων γυναικών η Λ. διαχειρίζεται ρητορικά και ιδεολογικά διλήμματα για ζητήματα σχετικά με τις ατομικές ευθύνες, επιλογές και ελευθερίες, κατασκευάζοντας το προφίλ της ειδικού, που δεν αποτυπώνει μονοδιάστατα το sex trafficking, αλλά αναγνωρίζει τον εγκληματικό του χαρακτήρα, ο οποίος «εξαναγκάζει» τις γυναίκες να συμμετέχουν σε αυτό. Παράλληλα η Λ. με γνώμονα το ζήτημα της επιλογής διαφοροποιεί το sex trafficking από την πορνεία, εστιάζοντας κυρίως στις δύο διαφορετικές κατηγορίες γυναικών.

To sex trafficking ως «μη επιλογή»

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 13

- 1 Κ: Θεωρείς ότι οι περισσότερες από αυτές τις γυναίκες που έχουν εμπλακεί στη
2 σωματεμπορία γνωρίζουν από πριν ότι θα καταλήξουν σε μια πορνεία (.) με πολύ
3 δύσκολους όρους, > ότι πιθανόν θα έχουν στέρηση εγγράφων και όλα αυτά < ;
4 Γ: (... ..) °Κοίτα° (... ..) ΊΣΩΣ κάποιες να το υποψιάζονται (... ..) δεν ξέρω (.) και δεν
5 θεωρώ ότι ΟΛΕΣ οι γυναίκες που:: (.) δεν το ξέρουν > είναι τελείως, τελείως ηλίθιες να
το
6 πω έτσι, δεν καταλαβαίνουν ΤΙΠΟΤΑ < 'ίσως να το υποψιάζονται αλλά:: (.) ΠΡΩΤΟΝ δεν
7 έχουν επιλογή (.) ελπίζουν ότι::: (...) πά:::ρα πολύς κόσμος κοιτάει να βρει (.) το
καλύτερο,
8 ας πούμε ότι::: (..) > ναι υπάρχει μια πιθανότητα, αλλά:: ΔΕΝ νομίζω (.) > Εδώ πώς
γίνεται
9 με το κάπνισμα «Ναι μωρέ εγώ θα το πάθω;» ας πούμε < (.) κάπως έτσι (... ..) Αλλά:::
10 συνήθως πιστεύω ότι μιλάμε για σωματεμπορία και όχι απλά για μετανάστευση (.) και
11 πορνεία (.) αλλά αν υπάρχει μια μετανάστρια (...) που::: αποφασίζει (.) > μπορεί να το
12 αποφασίσει, και να πει «από το να γίνω καθαρίστρια ή πόρνη, προτιμώ να γίνω
πόρνη» <,
13 είναι ΑΛΛΟ αυτό (.) Αλλά εντάξει όταν λέμε για σωματεμπορία (.) εγώ εννοώ τις
14 γυναίκες που δε:::ν (...) περίμεναν κάτι τέτοιο (.) δε:::ν ήταν (.) εν μέρει δική τους
επιλογή
15 (.) ας πούμε (.) δεν το είχαν σαν πιθανότητα στο μυαλό τους (...) και βρέθηκαν σ' αυτή
16 την κατάσταση περιμένοντας ΑΛΛΑ πράγματα (...) και ξαφνικά βρέθηκαν σε ξένη
χώρα
17 χωρίς να ξέρουν τη γλώσσα συχνά (.) με::: στερήσεις (.) με κράτηση χαρτιών:::ν (.) και
με:::
18 εξαναγκασμό τέλος πάντων να κάνουνε πράγματα που δεν θέλουμε.

Στο απόσπασμα 13 ζητείται από τη Γ. να τοποθετηθεί στο κατά πόσο οι γυναίκες που είχαν εμπλακεί στο sex trafficking γνώριζαν «ότι θα καταλήξουν σε μία πορνεία με δύσκολους όρους» και ότι «θα έχουν στέρηση εγγράφων». Η ερώτηση παρου-

σιάζει ως δεδομένο την ακραία εκδοχή του sex trafficking, το οποίο περιγράφει ως «πορνεία με δύσκολους όρους».

Η Γ. δομεί ρητορικά την αφήγησή της με τρόπο που δείχνει ότι γνωρίζει τι συμβαίνει και κατασκευάζει το προφίλ της κοινωνικής επιστήμονα, η οποία δεν καταλήγει σε εύκολα συμπεράσματα. Το ρητορικό δίλημμα της Γ. είναι πώς να μιλήσει για το ότι οι «γυναίκες-θύματα» μπορεί να είχαν γνώση για το sex trafficking, χωρίς να υπάρξει ο κίνδυνος να κατηγορηθούν αυτές για αφέλεια και να θεωρηθούν υπεύθυνες για την κατάστασή τους. Στην αρχή της τοποθέτησής της, η Γ. δηλώνει ότι «ίσως κάποιες να το υποψιάζονται» (γραμμή 4) και ότι δεν θεωρεί «ότι όλες οι γυναίκες που εμπλέκονται με τη σωματεμπορία είναι τελείως ηλίθιες και δεν καταλαβαίνουν τίποτα» (γραμμές 4-6). Με αυτόν τον τρόπο η Γ. παρουσιάζει τον εαυτό της ως ειδικό σε θέματα sex trafficking, η οποία μπορεί να δεχτεί όλες τις πιθανότητες στην ερώτηση που της θέτω και δεν μπορεί να αποκλείσει το γεγονός πως κάποιες γυναίκες μπορεί να γνώριζαν. Στη συνέχεια η Γ. δικαιολογεί τις γυναίκες που έχουν εμπλακεί στο sex trafficking και πιθανώς γνώριζαν, λέγοντας ότι δεν είχαν άλλη επιλογή (γραμμές 6-7) και ότι «πολύς κόσμος κοιτάει να βρει το καλύτερο» (γραμμές 7-8). Κινητοποιείται ρητορικά η πρόταση ότι, όταν δεν υπάρχουν επιλογές, όλοι οι άνθρωποι προσπαθούν να κάνουν ό,τι καλύτερο μπορούν. Με αυτόν τον τρόπο οι γυναίκες στο sex trafficking εντάσσονται στη γενικότερη κατηγορία «κόσμος», προκειμένου να μην κατηγορηθούν ως αφελείς. Συνεπώς η ερώτηση εκλαμβάνεται ως έμμεση μομφή εναντίον των γυναικών-θυμάτων, οι οποίες ή είναι υπεύθυνες για ό,τι τους συμβαίνει, επειδή γνώριζαν, ή «ηλίθιες», που «εξαπατήθηκαν» και ενεπλάκησαν στο sex trafficking. Η γνώση στη φιλελεύθερη ιδεολογία συνδέεται με ζητήματα ευθύνης και επιλογών. Σε αυτά τα ζητήματα απαντάει η Γ., υπερασπίζοντας τις γυναίκες που έχουν εμπλακεί στο sex trafficking και πιθανώς γνώριζαν το τι θα αντιμετωπίσουν. Η γνώση, επίσης, κατασκευάζεται στον λόγο της Γ, ως «ασπίδα ενάντια στον κίνδυνο» και ως εργαλείο, που οδηγεί στις σωστές επιλογές. Η εκδοχή που κατασκευάζεται στην ερώτηση για το sex trafficking και η οποία θέτει τον εγκληματικό του χαρακτήρα: «πορνεία με δύσκολους όρους», «στέρηση εγγράφων και όλα αυτά» (γραμμές 2-3) δεν αμφισβητείται από τη Γ. και θεωρείται δεδομένος.

Στις γραμμές 8-9 η Γ., αφού επαναλαμβάνει ότι «υπάρχει μια πιθανότητα οι γυναίκες να γνώριζαν» και, ενώ στις προηγούμενες γραμμές προσπάθησε να εξηγήσει ποιοι θα ήταν οι πιθανοί λόγοι, οι οποίοι τις οδήγησαν να εμπλακούν στο sex trafficking, αν και είχαν υποψίες, καταλήγει στη δήλωση: «αλλά δεν νομίζω». Η αρχική αποδοχή λοιπόν της Γ. του ενδεχόμενου οι γυναίκες να γνώριζαν, λειτουργεί ως εμβόλιο εναντίον του διακυβεύματος. Με αυτόν τον τρόπο η Γ. αναγνωρίζει μία τέτοια πιθανότητα και αποφεύγει να κατηγορηθεί για άγνοια και δογματισμό. Ωστόσο, καταλήγει ότι δεν θεωρεί την πιθανότητα αυτή ισχυρή. Το καταληκτικό «δεν νομίζω» αποκτά μεγαλύτερη εγκυρότητα όχι απλώς γιατί η Γ. μιλά από τη θέση της ειδικού σε ζητήματα sex trafficking, αλλά κυρίως, επειδή κατέληξε σε αυτό το συμπέρασμα μετά από προσεκτική εξέταση όλων των ενδεχόμενων. Διασφαλίστηκε λοιπόν έτσι η

ορθολογική επιστημονική οπτική της στην ερώτηση που της τέθηκε. Στη συνέχεια η Γ. χρησιμοποιεί μια σύγκριση για να υποστηρίξει την τελική θέση της ότι οι γυναίκες μπορεί να το υποψιάζονταν, αλλά δεν γνώριζαν. Αναφέρεται λοιπόν στην κατηγορία των καπνιστών και στον τρόπο που σκέφτονται, κατασκευάζοντας την εικόνα του καπνιστή, που, ενώ γνωρίζει ότι το τσιγάρο κάνει κακό στην υγεία, εξακολουθεί να καπνίζει, θεωρώντας ότι δεν θα του συμβεί κάτι κακό. Η ενεργητική φωνητικοποίηση που χρησιμοποιείται αυξάνει το ρεαλισμό στην αφήγηση της Γ. Το sex trafficking εξισώνεται εδώ με το τσιγάρο, επειδή και τα δύο θεωρούνται «κακά» και «βλαπτικά». Με την παρομοίωση αυτή η Γ. κινητοποιεί την υποτιθέμενη αμυντική στάση των καπνιστών για να δικαιολογήσει τις γυναίκες που εμπλέκονταν στο sex trafficking. Έτσι η Γ. λύνει το δίλημμα πώς οι γυναίκες μπορεί να είναι υποψιασμένες για το sex trafficking και να καταλήγουν, όμως, να εμπλέκονται στο φαινόμενο.

Στις γραμμές 10-13 η Γ. σπεύδει να διαστείλει το sex trafficking από τη μετανάστευση και την πορνεία (γραμμές 10-11). Η διαφοροποίησή της εμπλέκει ζητήματα που αφορούν στην «ελεύθερη επιλογή» και τα «γνωσιακά» κριτήρια με τα οποία γίνονται αυτές οι επιλογές. Προκειμένου να υποστηρίξει τη θέση αυτή, η Γ. κατασκευάζει το προφίλ μιας μετανάστριας, η οποία αντιμετωπίζει διλήμματα για το τι πρέπει να αποφασίσει (γραμμές 11-12). Το δίλημμα και η απόφαση της γυναίκας παρουσιάζεται με ενεργή φωνητικοποίηση (γραμμή 12), ενισχύοντας με αυτόν τον τρόπο τη θέση της Γ. Η Γ. παρουσιάζει τις επιλογές της γυναίκας ως κάτι ξεκάθαρο, αφού υπεύθυνη για την απόφασή της είναι η ίδια. Κινητοποιεί, λοιπόν, κατασκευές που προσανατολίζουν στη φιλελεύθερη ιδεολογία της ελευθερίας, την οποία έχουν τα άτομα να επιλέγουν τον τρόπο ζωής τους. Έτσι, σύμφωνα με τη Γ., η γυναίκα έχει την επιλογή να γίνει πόρνη ή καθαρίστρια και επιλέγει την πορνεία. «Αυτό είναι κάτι άλλο» σύμφωνα με τη Γ. Η θέση στηρίζεται στην αντιπαράθεση της ελευθερίας επιλογής με την ανελευθερία επιλογής του sex trafficking. Βασικές αξίες του φιλελευθερισμού και τα αντίθετά τους: ελευθερία-ανελευθερία, γνώση-άγνοια, κινητοποιούνται με στόχο τη διαφοροποίηση του sex trafficking. Με αυτόν τον τρόπο η πορνεία και η μετανάστευση συνδέονται με την ελευθερία επιλογών που στηρίζονται στη «γνώση-επιλογή» του υποκειμένου. Αντίθετα, το sex trafficking συνδέεται με ένα εγκληματικό φαινόμενο, το οποίο εξαπατά τις γυναίκες και τις αναγκάζει να συμμετέχουν χωρίς ελευθερία επιλογής.

Στις γραμμές 13-18 η Γ. δηλώνει ότι κατά τη γνώμη της σωματεμπορία είναι όταν οι γυναίκες «δεν περίμεναν κάτι τέτοιο» (γραμμή 14), «δεν ήταν εν μέρει δική τους επιλογή» και «δεν το είχαν σαν πιθανότητα στο μυαλό τους». Η Γ. «δικαιολογεί» τις «γυναίκες-θύματα» στο sex trafficking, προσπαθώντας να αποτυπώσει τη σκέψη των γυναικών με διαφορετικούς τρόπους, που εστιάζουν στο κοινό της έλλειψης επιλογών και γνώσης. Στην επιχειρηματολογία της η Γ. προσθέτει πληροφορίες γι' «αυτή την κατάσταση των γυναικών» (γραμμές 15-16), προκειμένου να τονίσει τη δύσκολη θέση τους και την έλλειψη εναλλακτικών περιγραφών. Με ζωντανή περιγραφή και μια λίστα πέντε μερών, η Γ. κατασκευάζει τον τρόπο, με τον οποίο σκέφτονται τα

«θύματα» του sex trafficking και τις δυσκολίες που αντιμετωπίζουν: «ξένη χώρα», «χωρίς να ξέρουν τη γλώσσα», «με στερήσεις», «με κράτηση χαρτιών» «και με εξαναγκασμό», γραμμές 16-18. Το sex trafficking ως έγκλημα παρουσιάζεται με την καταγραφή των δυσκολιών των «γυναικών-θυμάτων» και η δραματικότητα εντείνεται μέσα από την προηγούμενη αντιπαράθεση (σχετικά με την εκτενή περιγραφή των άσχημων συνθηκών των γυναικών που εμπλέκονται στο sex trafficking) με την «ελεύθερη επιλογή» της γυναίκας μετανάστριας. Ο εγκληματικός χαρακτήρας του sex trafficking στηρίζεται επίσης στο στοιχείο της εξαπάτησης, που τονίζεται σε όλο το απόσπασμα («περιμένοντας άλλα πράγματα», γραμμή 16, «με εξαναγκασμό», γραμμή 18, «να κάνουνε πράγματα που δε θέλουμε», γραμμή 18).

7.5 Επίλογος

Στο Κεφάλαιο 7 αναδείχθηκε η έμφυλη συγκρότηση των διαφορετικών εκδοχών του sex trafficking ως εγκληματικότητας. Ειδικότερα εξετάστηκε πώς το φύλο παρουσιάζεται στον λόγο των συμμετεχόντων και της ερευνήτριας ως προς το «θύτη», το «θύμα», αλλά και τη γυναίκα πόρνη. Ο προσανατολισμός στο φύλο των θυτών και των θυμάτων δεν γινόταν ωστόσο αποκλειστικά από τους συμμετέχοντες. Σε κάποια αποσπάσματα οι έμφυλες ταυτότητες «θύτη»–«θύματος» εισάγονταν από την ερευνήτρια. Έτσι λοιπόν το χαρακτηριστικό του φύλου στο sex trafficking δεν προωθείται απαραίτητα μόνο από όσους υιοθετούν την κυρίαρχη ακραία εκδοχή του φαινομένου, όπως υποστηρίζουν στο πρώτο Κεφάλαιο οι φεμινίστριες από διαφορετικούς επιστημονικούς κλάδους. Η έμφυλη φυσικοποίηση του δίπολου «θύτη-θύματος» εμφανίζεται στον λόγο, ακόμα και όταν ο ιδεολογικός προσανατολισμός της ερευνήτριας είναι να την αμφισβητήσει. Έτσι, η συγκρότηση έμφυλων ταυτοτήτων στο sex trafficking αναδεικνύεται μέσα από μια πολύπλοκη διαδικασία, η οποία κινητοποιεί τις αντιθετικές πλευρές της κοινής λογικής (βλ. [Κεφάλαιο 3](#)) για τις έμφυλες σχέσεις και την έμφυλη βία. Η κινητοποίηση των αντιθετικών αυτών θεμάτων για τα φύλα οδηγεί σε ρητορικά διλήμματα και αντιθετικές ιδεολογικές θέσεις, οι οποίες δεν είναι μονοδιάστατες και δεν εξαρτώνται από τις απόψεις του κάθε ομιλητή ή της ερευνήτριας. Όπως υποστήριξε ο Billig και οι συνεργάτες του (1988) στο [Κεφάλαιο 3](#), η σκέψη και οι ιδεολογικές διαδρομές στον λόγο είναι διαδικασίες διλημματικές, και συνδέονται με διλήμματα της κοινής λογικής. Στα ιδεολογικά διλήμματα σχετικά με τα όρια του sex trafficking και της πορνείας, καθώς και όταν εγείρονται ζητήματα πιθανής επιλογής των θυμάτων να εμπλακούν στο sex trafficking, το προοδευτικό «συγκρούεται» με το παραδοσιακό, καθώς κινητοποιούνται ποικίλα θέματα γύρω από τα έμφυλα χαρακτηριστικά του θύματος και του θύτη. Ένα από τα κεντρικά διλήμματα στο πρώτο αυτό αναλυτικό Κεφάλαιο ήταν πώς οι ομιλητές να επιχειρηματολογήσουν για τα έμφυλα κοινωνικά χαρακτηριστικά των θυτών και των θυμάτων, χωρίς να «ακουστεί» ότι είναι προκατειλημμένοι, αναπαράγοντας έμφυλα στερεό-

τυπα ή αμφισβητώντας την ισότητα των φύλων.

Στην ανάλυση για το εγκληματικό στοιχείο στο sex trafficking αναδεικνύονται επίσης οι τρόποι με τους οποίους οι συμμετέχοντες στην έρευνα «διαβάζουν» τις έμφυλες αναφορές της ερευνήτριας. Στο πλαίσιο της κριτικής λογοκοινωνιοψυχολογίας εξετάζονται οι τεχνικές λογοδότησης που υιοθετούν οι συμμετέχοντες, προκειμένου να μιλήσουν για τα ζητήματα φύλου στις διάφορες εκδοχές του sex trafficking, καθώς και ο προσανατολισμός του λόγου τους, όταν εισάγεται από την ερευνήτρια η οπτική του φύλου. Έτσι, σε κάποιες περιπτώσεις, οι έμφυλες ταυτότητες συγκροτούνται με εικόνες για τη γυναίκα-θύμα και τον άντρα-σωματέμπορα (απόσπασμα 7), ενώ σε άλλες διαφοροποιούνται από τις θέσεις μου και προβάλλουν τη δική τους εκδοχή για τη γυναίκα-θύμα (απόσπασμα 13). Τέλος, σε άλλες περιπτώσεις η ανάγνωση των όσων λέω εγείρει την «ηθική αγανάκτηση» για όσα υποστηρίζω (απόσπασμα 6).

Όπως φάνηκε από την ανάλυση λόγου των αποσπασμάτων, η σύνδεση του sex trafficking με την εγκληματικότητα είναι σύνθετη διαδικασία, που εμπλέκει ζητήματα σχετικά με το τι θεωρείται προοδευτικό ως προς τα φύλα, την πορνεία και τις ατομικές και συλλογικές ευθύνες. Επιπλέον, η έμφαση που δίνεται από τους συμμετέχοντες στην εγκληματική διάσταση του sex trafficking συμπλέει με διλήμματα για την κοινωνική δικαιοσύνη και ισότητα σε ατομικό και κοινωνικό επίπεδο. Το sex trafficking ως έγκλημα προκαλεί την «ηθική κατακραυγή» των συμμετεχόντων και αντιτίθεται στο φιλελεύθερο πρόταγμα του διαφωτισμού για ισότητα, δικαιοσύνη και ανθρώπινα δικαιώματα. Η διαδικασία συγκρότησης του εγκληματικού στοιχείου στο sex trafficking συνδέεται με ρητορικά και ιδεολογικά διλήμματα. Η κινητοποίηση διαφορετικών ιδεολογικών θεμάτων και θέσεων αποτελούν τον πυρήνα του διλήμματος, περιπλέκοντας την κοινωνική λογοδοσία των υποκειμένων, καθώς περνούν από τη μία θέση στην άλλη.

Ένα από τα ιδεολογικά διλήμματα που συνδέεται με την εγκληματική διάσταση του sex trafficking, κινητοποιείται μέσα από την αναζήτηση των ορίων ανάμεσα στο sex trafficking και την πορνεία. Αναδεικνύεται έτσι το κεντρικό ζήτημα της επιλογής τόσο για τις γυναίκες που εμπλέκονται στο sex trafficking, όσο και για τις γυναίκες που ασκούν την πορνεία. Η ελευθερία επιλογών στο sex trafficking και την πορνεία πυροδοτούν νέα διλήμματα στους συμμετέχοντες σχετικά με την ευθύνη όσων εμπλέκονται σ' αυτό. Την ίδια στιγμή η παραδοχή ότι κάποιες γυναίκες γνώριζαν το τι πρόκειται να τους συμβεί, παράγει νέα διλήμματα σχετικά με το πώς να μιλήσουν για τις γυναίκες-θύματα, χωρίς να τις θεωρήσουν υπεύθυνες για ό,τι τους έχει συμβεί.

Στα αποσπάσματα συνομιλίας που αναλύθηκαν, η ακραία εγκληματική εκδοχή του sex trafficking δεν αμφισβητείται και συμβαδίζει με τις κυρίαρχες εκδοχές του, όπως αυτές παρουσιάστηκαν στο [Κεφάλαιο 1](#). Ως «ειδικοί» του sex trafficking, οι περισσότεροι από τους συμμετέχοντες επιχείρησαν να τεκμηριώσουν τις θέσεις τους για το φαινόμενο. Ο λόγος τους λοιπόν προσανατολιζόταν στο να μην κατηγορηθούν ότι δεν είχαν τις απαραίτητες γνώσεις για το sex trafficking. Η θέση αυτή,

στην οποία η επιστήμη ταυτίζεται με τον ορθολογισμό αλλά και με τον «ειδικό» ως εκφραστή της «αλήθειας», συνδέεται με τον ιδεολογικό ντετερμινισμό της παράδοσης του Διαφωτισμού (Billig et al., 1998).

Τα αποσπάσματα 3 και 6 αποτελούν ένα παράδειγμα για τον τρόπο που γίνεται η τοποθέτηση (Wetherell, 1998) των εθελοντριών σε Μ.Κ.Ο. «απέναντι» στη θέση υποκειμένου της «ειδικού σε ζητήματα sex trafficking», που τους δόθηκε από μένα στην αρχή, αλλά και κατά τη διάρκεια της συνέντευξης. Όπως υποστηρίχθηκε και στην εισαγωγή, ένα κομμάτι της ανάλυσης αφορά στην εξέταση του τρόπου με τον οποίο οι ομιλητές αλλάζουν θέσεις στο ίδιο απόσπασμα λόγου. Στην περίπτωση των αποσπασμάτων ομιλίας 3 και 6 αντίστοιχα, οι συμμετέχουσες προτάσσουν και τη θέση της «γυναίκα» εκτός από αυτήν της «ειδικού». Έτσι, στην πρώτη περίπτωση η συμμετέχουσα μιλά ως γυναίκα, που κάτω από δύσκολες συνθήκες, θα μπορούσε η ίδια να είναι «θύμα» sex trafficking. Στη δεύτερη περίπτωση (απόσπασμα 6), το γεγονός ότι και εγώ και η συμμετέχουσα είμαστε γυναίκες, την οδηγεί στην «ηθική αγανάκτηση», εκλαμβάνοντας τα όσα λέω ως αμφισβήτηση του ότι οι γυναίκες που εμπλέκονται στο sex trafficking, είναι γυναίκες. Σε κάθε περίπτωση, οι διάφορες θέσεις υποκειμένου που εντοπίζονται σε ένα συνομιλιακό απόσπασμα συνδέονται με τις τεχνικές λογοδοσίας των συμμετεχόντων και με ρητορικά-ιδεολογικά διλήμματα για το πώς θα χειριστούν αυτές τις θέσεις στον λόγο.

Οι διάφορες εικόνες για το σωματέμπορο έχουν επίσης κεντρική θέση στην πρόταση του εγκληματικού στοιχείου στο sex trafficking. Οι περιγραφές για το σωματέμπορο συνοδεύονται από ηθικές μομφές, οι οποίες τον καταδικάζουν και τον «χρίζουν» αποκλειστικά υπεύθυνο για το «έγκλημα» του sex trafficking. Το έγκλημα και ο εγκληματίας κατασκευάζονται ως «εχθροί» του κράτους δικαίου, που δεν σέβονται τις αξίες της ισότητας και της ελευθερίας. Παράλληλα μέσα από την κατασκευή του σωματεμπορού κινητοποιείται στον λόγο των εθελοντών το δίπολο «άντρας-θύτης» «γυναίκα-θύμα». Έτσι ο σωματέμπορος παρουσιάζεται ως ο κύριος υπεύθυνος για την ύπαρξη του sex trafficking. Οι περιγραφές για τον ρόλο του εμπόρου στη σωματεμπορία συνοδεύονται από τεχνικές δόμησης γεγονότικότητας, οι οποίες «φυσικοποιούν» το sex trafficking ως εγκληματικό φαινόμενο, στο οποίο οι γυναίκες στερούνται την ελευθερία τους και γίνονται αντικείμενα βίαιης σωματικής εκμετάλλευσης από τους εγκληματίες σωματεμπορούς. Όπως, όμως, φάνηκε στην ανάλυση των αποσπασμάτων, οι έμφυλες κατασκευές για τον θύτη και το θύμα στο sex trafficking δεν αναπαράγουν με γραμμικό τρόπο τις κυρίαρχες κατασκευές για το sex trafficking, όπως αυτές παρουσιάστηκαν στο πρώτο κεφάλαιο. Ο τρόπος με τον οποίο περιγράφονται οι θύτες και τα θύματα στο sex trafficking, γίνεται μέσα από την κινητοποίηση διαφορετικών εκδοχών και με διαφορετικές τεχνικές λογοδότησης. Ανάλογα λοιπόν με το ποια εκδοχή του εγκληματικού στοιχείου προτάσσεται, οι συμμετέχοντες καλούνται να λογοδοτήσουν με διαφορετικούς τρόπους, οι οποίοι τους φέρνουν αντιμέτωπους με διαφορετικά ρητορικά-ιδεολογικά-ηθικά διλήμματα.

Στο επόμενο Κεφάλαιο η ανάλυση επικεντρώνεται στην ηθική διάσταση του sex trafficking. Θέσεις ως προς τη βία, το θύτη, το θύμα, καθώς και το ζήτημα της επιλογής σχετικά με τα όρια της πορνείας και του sex trafficking συνεχίζουν να εμφανίζονται στον λόγο των συμμετεχόντων. Χρησιμοποιούνται, ωστόσο, με διαφορετικούς τρόπους, ώστε να προταχθεί η ηθική καταδίκη του φαινομένου. Έτσι το sex trafficking κατασκευάζεται ως «κακό», το οποίο η ευνομούμενη πολιτεία πρέπει να καταπολεμήσει.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8

Κατασκευάζοντας στον λόγο το sex trafficking με ηθικούς όρους

8.1 Εισαγωγή

Στο Κεφάλαιο 8 εξετάζεται η λογο-κατασκευή του sex trafficking με ηθικούς όρους. Στην ανάλυση θα υποστηριχθεί ότι οι θέσεις για το sex trafficking ακολουθούνται από ηθικές διατυπώσεις για την εκμετάλλευση, την πορνεία και το δίπολο «θύτης-θύμα». Οι ηθικές αυτές θέσεις για το sex trafficking κινητοποιούν ρητορικά-ιδεολογικά διλήμματα, τα οποία θα εξεταστούν στην ανάλυση. Έτσι η συγκρότηση έμφυλων ταυτοτήτων στον λόγο, καθώς οι συμμετέχοντες λογοδοτούν για το sex trafficking, συνοδεύεται από ηθικές αξιολογήσεις για τη γυναίκα-πόρνη, τη «γυναίκα-θύμα», αλλά και το ρόλο του σωματεμπόρου. Όπως εξετάστηκε και στα Κεφάλαια 1 και 2, οι κυρίαρχες κατασκευές του sex trafficking ως έγκλημα εναντίον των γυναικών και της ανθρωπότητας πλαισιώνουν αξιολογικές κρίσεις, που στοχεύουν στην «ηθική καταδίκη» του φαινομένου. Στην ανάλυση λόγου λοιπόν των συμμετεχόντων αναλύεται το περιεχόμενο και το θέμα αυτών των ηθικών κρίσεων, καθώς και τα ρητορικά-ιδεολογικά διλήμματα, τα οποία προκύπτουν από τις κρίσεις αυτές. Με όρους μεθοδολογικούς, η «ηθική» στις διάφορες εκφάνσεις του λόγου των συμμετεχόντων είναι ένας τρόπος όχι μόνο για να καταδικάσουν το sex trafficking, αλλά και για να το περιγράψουν.

Η ηθική ως ρεπερτόριο στο sex trafficking περιστοιχίζεται από κρίσεις, οι οποίες έχουν ως στόχο την ηθική κατακραυγή του φαινομένου και την υποστήριξη των «γυναικών θυμάτων». Οι ηθικές διαστάσεις του sex trafficking στον λόγο οικοδομούνται με την κινητοποίηση θεμάτων για την «ελεύθερη επιλογή», τις έμφυλες ταυτότητες, τη σχέση sex trafficking και πορνείας, καθώς και την προσπάθεια των εθελοντών να ορίσουν τις αιτίες του φαινομένου.

8.2 Η ηθική καταδίκη του sex trafficking

Στα αποσπάσματα που ακολουθούν, το sex trafficking παρουσιάζεται ως ένα εγκληματικό φαινόμενο, επικίνδυνο για την ανθρωπότητα. Η εγκληματική διάστασή του και η πρόταση των στοιχείων της βίας και της εκμετάλλευσης ακολουθείται από την ηθική καταδίκη του.

To sex trafficking ως κάτι «απεχθές»

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 1

- 1 *Κ.: Ωραία. Τώρα περνάμε σε πιο συγκεκριμένα πράγματα. ΠΟΙΑ είναι η γνώμη σου για τη*
- 2 *σωματεμπορία γυναικών; Π σκέφτεσαι γι' αυτή;*
- 3 *Μ.: Είναι ένα ΑΠΕΧΘΕΣ ((καγχασμός))(.....) ΚΟΙΤΑ είναι ένα:: (.) είναι ένα πρόβλημα*
- 4 *σίνουρα, ΤΕΡΑΣΤΙΟ πρόβλημα (...) Ε:: (...) ΠΟΙΑ είναι η γνώμη μου. Δε μπορεί παρά να:: είναι*
- 5 *τουλάχιστον αρνητική, δηλαδή να:: ειδεχθές γενικά:: να:: βλέπω και να:: ακούω ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ να*
- 6 *τους εκμεταλλεύονται, είτε αυτό πρόκειται για:: γυναίκες, είτε αυτό πρόκειται για:: ανήλικους*
- 7 *ασυνόδευτους, είτε πρόκειται για παιδιά, να τους εκμεταλλεύονται (.) να τους εκμεταλλεύονται*
- 8 *ΑΝΘΡΩΠΟΙ (.) και να τους χρησιμοποιούν (...) Είναι:: αποτρόπαιο και αποκρουστικό.*

Στο απόσπασμα 1 ζητείται η γνώμη του εθελοντή σε Μ.Κ.Ο. για τη σωματεμπορία γυναικών και οι «σκέψεις» του γι' αυτή (γραμμές 1-2). Εμφατικά και με δυνατή φωνή η απάντηση στον λόγο του Μ. οικοδομείται με τη φράση: «είναι ένα απεχθές» (γραμμή 1). Η πρόταση του συνδεδετικού ρήματος «είναι», χωρίς υποκείμενο, η αοριστία του «ένα» και η χρήση του περιγραφικού επιθέτου σε ουδέτερο γένος «απεχθές» λειτουργεί ως ορισμός του sex trafficking. Παράλληλα, το επίθετο «απεχθές» αποτυπώνει αξιολογικά μέσα από έντονη συναισθηματική φόρτιση του συμμετέχοντα την περιγραφή του sex trafficking με όρους ηθικούς. Σε πρώτη φάση λοιπόν ο λόγος του Μ. ορίζει το τι είναι sex trafficking, ενώ την ίδια στιγμή το καταδικάζει. Ωστόσο, η φράση δεν ολοκληρώνεται και τελειώνει με έναν καγχασμό (γραμμή 3). Ο καγχασμός του Μ. αμέσως μετά την εκδήλωση απέχθειας για το sex trafficking είναι πολύ ενδιαφέρων με όρους αναλυτικούς. Ο καγχασμός λειτουργεί ως ρητορική αποστασιοποίηση του Μ. στο αυτονόητο της ερώτησής μου. Έτσι προβάλλεται η θέση ότι η σωματεμπορία αυτονόητα και για όλους «είναι ένα απεχθές» και το γεγονός αυτό δεν μπορεί να αμφισβητηθεί. Η ερώτησή μου θεωρείται λοιπόν περιττή. Ο καγχασμός του Μ. επισημαίνει ότι όλοι γνωρίζουν για το «απεχθές» αυτό φαινόμενο. Με αυτόν τον τρόπο ο Μ. ταυτίζει τη γνώση για το sex trafficking με την ηθική καταδίκη του. Εφόσον «όλοι» γνωρίζουν τι είναι sex trafficking, είναι αυτονόητο ότι το καταδικάζουν. Στον λόγο λοιπόν του Μ. η μόνη απάντηση, που μπορεί να δώσει κάποιος στην ερώτησή μου, είναι ότι το sex trafficking είναι ένα απεχθές φαινόμενο. Η «ηθική καταδίκη» του sex trafficking στηρίζεται λοιπόν στις πεποιθήσεις όλων των ανθρώπων για την εγκληματική διάσταση του φαινομένου. Η πρώτη αντίδραση στον λόγο του Μ ως προς την ερώτηση, που του τέθηκε, συντάσσεται με ό,τι θα

έπρεπε να θεωρείται αυτονόητο για όλους. Ωστόσο, μόνο αυτός ο ηθικός προσδιορισμός δεν επιτρέπει την προβολή του Μ. ως επιστήμονα-ειδικού, ο οποίος χωρίς συναισθηματική προκατάληψη και με αντικειμενικότητα περιγράφει τα ζητήματα. Στις επόμενες λοιπόν γραμμές ο Μ. επιχειρεί να συμπληρώσει την αρχική απάντηση και να δώσει μια λιγότερο φορτισμένη απάντηση με περισσότερα επιχειρήματα. Το sex trafficking προσδιορίζεται «σίγουρα» ως πρόβλημα, στο οποίο προστίθεται το επίθετο «τεράστιο». Το επίθετο εντείνει τη σοβαρότητα και την έκταση του προβλήματος. Στον λόγο του Μ. η ερώτηση που του τέθηκε επαναδιατυπώνεται και γίνεται αντικείμενο έμμεσης αμφισβήτησης (γραμμή 4). Ο λόγος του Μ. είναι προσανατολισμένος στο να καταδείξει ότι η μόνη άποψη που μπορεί να έχει κάποιος για το sex trafficking είναι η ηθική του καταδίκη. Συνεπώς, έμμεσα αμφισβητείται στον λόγο του Μ. το νόημα της ερώτησης, που του έθεσα, και οι λόγοι για τους οποίους το έκανα (γραμμές 4-5: «δεν μπορεί παρά να είναι τουλάχιστον αρνητική»). Στη συνέχεια (γραμμή 5), η ηθική κρίση για το sex trafficking επαναλαμβάνεται, χρησιμοποιώντας τον προσδιορισμό «ειδεχθές». Η αιτιολογία που δίνει ο Μ. για τον ηθικό του αποτροπιασμό είναι το στοιχείο της εκμετάλλευσης (γραμμές 5-8). Τα ρήματα: «βλέπω» και «ακούω» πιστοποιούν την εμπειρία του Μ. γύρω από το sex trafficking. Σε συνδυασμό με τη λίστα τριών μερών: «γυναίκες», «ανήλικους ασυνόδευτους», «παιδιά» (γραμμές 6-7) πιστοποιείται η θέση υποκειμένου του ειδικού. Ο Μ. προβάλλεται ως κάποιος, που γνωρίζει λεπτομέρειες για το sex trafficking, αφού «βλέπει» και «ακούει ανθρώπους να τους εκμεταλλεύονται» (γραμμές 4-5). Με αυτόν τον τρόπο αποφεύγεται ο κίνδυνος να κατηγορηθεί ο Μ. ως «συγκινησιακά φορτισμένος» ομιλητής, που δρα μόνο με ηθικούς προσδιορισμούς. Λογοδοτώντας με αυτόν τον τρόπο, ο Μ. «κατοχυρώνει» την πολύπλευρη ταυτότητά του. Καταδικάζει το sex trafficking ως «απεχθές» και «ειδεχθές», εκφράζοντας την κοινή γνώμη, αλλά παράλληλα ως ειδικός τεκμηριώνει τη γνώση του για το φαινόμενο.

Η ηθική καταδίκη της εκμετάλλευσης ανθρώπων προκύπτει από την παραβίαση των καθολικά αποδεκτών αξιών της ισότητας, της δικαιοσύνης και της ελευθερίας, οι οποίες συνδέονται με τη φιλελεύθερη ιδεολογία. Γι' αυτό, όπως λέει ο Μ., η γνώμη κάποιου «δεν μπορεί παρά να είναι τουλάχιστον αρνητική» (γραμμή 4-5). Η παραβίαση λοιπόν αυτών των αξιών προκαλεί συναισθήματα «αποτροπιασμού» στο άτομο που σέβεται τη δημοκρατία και ειδικά σε όσους θεωρούνται μέλη της «επιστημονικής κοινότητας» και φορείς του ορθού λόγου. Η επανειλημμένη χρήση του ρήματος «εκμεταλλεύονται» (γραμμή 6 και 7) εντείνει τη δραματικότητα της κατάστασης και δηλώνει το πόσο αδιανόητο είναι για τον Μ. το γεγονός αυτό. Συνεπώς, η εκμετάλλευση του ανθρώπου από άνθρωπο προκαλεί στον Μ. συναισθηματική φόρτιση και, επομένως, εντείνει το «αποκρουστικό» του sex trafficking «αποτρόπαιο και αποκρουστικό» (γραμμή 8).

Καθώς λογοδοτεί ο Μ., εμπλέκεται σε ένα ιδεολογικό δίλημμα. Από τη μία πλευρά, ο λόγος του προσανατολίζεται στο να περιγράψει το sex trafficking και να το καταδικάσει με όρους ηθικούς. Η θέση για το «απεχθές» πρόβλημα του sex trafficking

δομείται με τέτοιο τρόπο, ώστε να φανεί ότι αυτή είναι η μόνη αυτονόητη απάντηση για τον καθένα και όχι μόνο για τον ίδιο. Από την άλλη, ο λόγος του προσανατολίζεται στην προ-αντίκρουση μιας πιθανής μομφής περί ανορθολογισμού και εκδηλώνει συναισθηματική φόρτιση. Γίνεται ρητορική προσπάθεια ο Μ. να διατηρήσει τη θέση του ορθολογιστή, κοινωνικού επιστήμονα, παρά τον ηθικό προσδιορισμό του sex trafficking. Ο Μ. λοιπόν παρουσιάζεται ως επιστήμονας, ο οποίος ασκεί αντικειμενική κριτική σε αυτό και έχει όλες τις απαραίτητες γνώσεις για να τεκμηριώσει την απάντησή του. Το ρητορικό λοιπόν διακύβευμα στον λόγο του Μ. είναι πώς να μιλήσει για το sex trafficking χαρακτηρίζοντάς το ως ειδεχθές φαινόμενο χωρίς να διακυβευθεί το επιστημονικό του κύρος. Η ευθυγράμμιση του Μ. με την ηθική κατακραυγή του φαινομένου, που παρουσιάζεται ως άποψη της κοινής γνώμης, κινητοποιεί ζητήματα λογοδοσίας σχετικά με τη θέση-υποκειμένου του ειδικού. Ως ειδικός για το sex trafficking, ο Μ. «αναγνωρίζει» την ανάγκη να μην περιοριστεί σε μια ηθική καταδίκη του sex trafficking, αλλά να εκφέρει την πολύπλευρη γνώση του γι' αυτό.

Η καταπολέμηση του sex trafficking ως «ηθική εντολή της εποχής»

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 2

(Έχει προηγηθεί δική μου ερώτηση για το αν θέλει η ίδια να προσθέσει κάτι πριν την ολοκλήρωση της συνέντευξης.)

1 Α.: (...) Ε::: (.) βασικά::: (...) ΠΙΣΤΕΥΩ ότι (.) το ΕΓΚΛΗΜΑ της εμπορίας ανθρώπων είναι (.)

2 μια μεγάλη ηθική εντολή της εποχής μας. Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια ΔΕΝ μπορεί να είναι θέμα

3 τιμής (...) Αν υπάρχει ένα θέμα (.) ΤΙΜΗΣ (...) είναι αυτό της κοινωνίας ΜΑΣ, της κυβέρνησης, να

4 προστατέψει αυτή την τιμή (.) και ήθελα:: (.) κλείνοντας αυτό τώρα που::: ΜΙΛΑΜΕ (.) ε::: να σας

5 διαβάσω κάτι χαρακτηριστικό >όταν ρωτήθηκε ένας διακινητής ανθρώπων ΓΙΑΤΙ δεν εμπορεύεται

6 όπλα ή ναρκωτικά < (.) και εμπορεύεται (.) ΑΝΘΡΩΠΟΥΣ (...) η απάντηση του ήταν πραγματικά

7 σοκαριστική (...) ΕΙΠΕ: «Εμπορεύομαι ανθρώπους για τον απλούστατο λόγο ότι το εμπόρευμα είναι

8 πολύ φθηνότερο» (.) ακούστε κυνισμό (.) «από ένα καλάσνικοφ ή ένα κιλό ηρωίνης». (.)

9 «Κινδυνεύω» λέει «λιγότερο αν πουλήσω άνθρωπο (.) παρά αν πουλήσω (.) ναρκωτικά ή όπλα (.) και

10 το εμπόρευμα είναι αυτοκινούμενο (.) Το κλωτσάς (.) και προχωράει» (.....)°Τι να πω άλλο°;

11 (.....) ΑΥΤΑ.

Το απόσπασμα 2 αποτελεί το τελευταίο μέρος της συνέντευξης της Α. Η συνέντευξη ολοκληρώνεται με τη δήλωσή της, στην οποία παρουσιάζεται η «φρίκη» του sex trafficking («ήθελα κλείνοντας τώρα αυτό που μιλάμε να σας διαβάσω κάτι χαρακτηριστικό», γραμμές 4-5). Το απόσπασμα ξεκινά λοιπόν με τη δήλωση ότι η καταπολέμηση του sex trafficking είναι «μια ηθική εντολή της εποχής μας» (γραμμές 1-2). Η χρήση της κτητικής αντωνυμίας πρώτου πληθυντικού «μας» λειτουργεί ως επισήμανση της συλλογικής ευθύνης όλων στην καταπολέμηση του φαινομένου και εντάσσει την Α. σε ένα κατηγορικό σύνολο ανθρώπων, που πρέπει να δράσουν αποτρεπτικά για το ζήτημα «της εμπορίας ανθρώπων» (γραμμή 1). Η αντίθεση «καλού-κακού» δηλώνεται από την αρχή και δεν αφήνει περιθώρια αντιρρήσεων, αλλά επιβάλλει την ανάληψη συλλογικής ευθύνης, αφού το sex trafficking είναι ο κοινός εχθρός, ο οποίος πρέπει να νικηθεί. Η Α. παρουσιάζει και τους λόγους για τους οποίους αυτό πρέπει να συμβεί, δίνοντας προσοχή όχι μόνο στη σεξουαλική εκμετάλλευση των γυναικών, αλλά και στη στέρηση της αξιοπρέπειάς τους. Η σεξουαλική λοιπόν εκμετάλλευση, σύμφωνα με την Α., ταυτίζεται με την απώλεια της αξιοπρέπειας. Η Α. επικαλείται το πανανθρώπινο δικαίωμα για αξιοπρέπεια, ως αιτία που πρέπει να ωθήσει στην καταπολέμηση του φαινομένου, αφού δηλώνει με σιγουριά ότι «η ανθρώπινη αξιοπρέπεια δεν μπορεί να έχει τιμή». Η σύνδεση της αξιοπρέπειας με τη φιλελεύθερη ιδεολογία είναι τόσο αυτονόητη, που η Α. αναγνωρίζει ότι κανείς δεν πρόκειται να αμφισβητήσει αυτή την ηθική θέση. Ηθικά, λοιπόν, προτάσσεται η αξιοπρέπεια και καταδικάζεται η εκμετάλλευση με στόχο το κέρδος με την υπόδειξη της αντίθεσης των δύο εννοιών. Η Α. στην πορεία της επιχειρηματολογίας της «παίζει» με τη διττή έννοια «της τιμής» ως χρηματικού ποσού και ως «ηθικού χρέους». Ενώ λοιπόν καταδικάζεται η εκμετάλλευση του ανθρώπου με στόχο το κέρδος, επικροτείται η αντίθετη στάση της ηθικής ευθύνης. Η κοινωνία και η κυβέρνηση έχουν λοιπόν χρέος να προστατέψουν «την τιμή» των «θυμάτων» του sex trafficking. Το κράτος άλλωστε και η κοινωνία κατασκευάζονται ως «προστάτες» και τα «θύματα» ως αποδέκτες αυτής της προστασίας, την οποία δεν μπορούν τα ίδια να προσφέρουν στους εαυτούς τους. Η Α. επικαλείται συνεπώς σε αυτό το σημείο τις κυρίαρχες έννοιες της κοινωνικής δικαιοσύνης και του κράτους δικαίου, κατασκευές, οι οποίες συνδέονται με τον πυρήνα του φιλελευθερισμού, που «υποστηρίζει» τους κοινωνικούς ρόλους «του σωτήρα» και των «αδυνάτων που χρήζουν προστασίας».⁹⁰

Αφού λοιπόν η Α. ολοκληρώσει τη συλλογιστική, η οποία τονίζει την ανάγκη να παταχθεί το έγκλημα του sex trafficking με συνείδηση της συλλογικής ηθικής ευθύνης και με τη βοήθεια του κράτους και της κοινωνίας, διαβάζει τη μαρτυρία ενός σωματοπόρου ως προς το γιατί επέλεξε να γίνει διακινητής ανθρώπων και όχι όπλων

90 Τα θεωρητικά αυτά ζητήματα έχουν παρουσιαστεί με λεπτομέρεια στο θεωρητικό Κεφάλαιο 1.

ή ναρκωτικών. Η παράθεση της μαρτυρίας γίνεται με τη χρήση της ενεργητικής φωνητικοποίησης (Wooffitt, 1992) και αποδεικνύει πόσο εγκληματικό και ανήθικο είναι το sex trafficking. Η Α. «προειδοποιεί» ότι η απάντηση, που δίνει ο σωματέμπορος, είναι πραγματικά «σοκαριστική», προδιαθέτοντας τους ακροατές της και επισημαίνοντας έμμεσα ότι κανείς δεν θα αμφισβητήσει πόσο «σοκαριστικές» είναι οι δηλώσεις του. Ο υποτιθέμενος λοιπόν sex trafficker απαντά, παραθέτοντας τους λόγους για τους οποίους επέλεξε τη διακίνηση ανθρώπων: «το εμπόρευμα είναι πολύ φθηνότερο», «κινδυνεύει λιγότερο αν πιαστεί», και είναι «αυτοκινούμενοι»: «το κλωτσάς και περπατάει» (γραμμές 7-10). Με αυτόν τον τρόπο κατασκευάζεται το προφίλ του αμετανόητου εγκληματία, ο οποίος με κυνικό τρόπο μπορεί να μιλήσει για τις αιτίες που επέλεξε το sex trafficking ως εμπόριο. Η μαρτυρία συμπληρώνει την προηγούμενη τοποθέτηση της Α. και λειτουργεί ως αποδεικτικό στοιχείο της ανηθικότητας του σωματεμπόρου. Η αντίθεση ανάμεσα στον ανήθικο σωματέμπορο και τους υπεύθυνους ηθικά πολίτες και η «αμετανόητη» στάση του οδηγεί την Α. να διακόψει την αφήγηση για να εκδηλώσει την ηθική της αγανάκτηση: «ακούστε κυνισμό». Η ηθική αγανάκτηση της Α. είναι ρητορικά τοποθετημένη ώστε να θεωρείται αυτονόητη από όλους. Κανείς ηθικός άνθρωπος δεν θα μπορούσε να μην αναγνωρίσει την ανηθικότητα του σωματεμπόρου. Ολόκληρο, επομένως, το απόσπασμα «παίζει» με όρους ηθικού προσδιορισμού, «εκβιάζοντας» την ηθική κινητοποίηση και ευθύνη του κάθε πιθανού ακροατή, ο οποίος για να «αποδείξει» την ηθική του ακεραιότητα, καλείται να συμφωνήσει με την «αυταπόδεικτη» ανηθικότητα του σωματεμπόρου. Η κατασκευή του σωματεμπόρου και η αναφορά στις δηλώσεις του είναι επίσης μια υπενθύμιση του εγκληματικού χαρακτήρα του sex trafficking και μια προσπάθεια απόδοσης ευθυνών στους σωματεμπόρους, οι οποίοι, σύμφωνα με την επιχειρηματολογία της Α., είναι υπεύθυνοι για το φαινόμενο.

Η επιχειρηματολογία της Α. ολοκληρώνεται με τη φράση: «Τι να πω άλλο; Αυτά.», η οποία λειτουργεί ως συμπέρασμα για την ανηθικότητα του σωματεμπόρου και ως δραματική κατακλείδα της αφήγησης. Στη φράση της Α. επισημαίνεται ότι ύστερα από την περιγραφή και τον λόγο του σωματεμπόρου έχουν όλα ειπωθεί. Είναι τόσο αυτονόητη η «φρίκη» του φαινομένου, που δεν χρειάζεται να ειπωθεί κάτι άλλο. Με αυτόν τον τρόπο η ηθικοπλαστική αφήγηση της Α. αποτυπώνει τις «πραγματικές» διαστάσεις του sex trafficking ως συνώνυμου της φρίκης και της ανηθικότητας. Η ηθική αυτή οπτική, η οποία περιγράφει το φαινόμενο με ακραίες περιγραφές, που σκοπεύουν στον αποτροπιασμό και τη συναισθηματική φόρτιση, κρίνεται από τη συμμετέχουσα ως η μόνη αποδεκτή περιγραφή, η οποία αφήνει «άφωνο» όποιον δεν γνωρίζει τι είναι sex trafficking.

Η Α. είναι πρόεδρος της θρησκευτικής Μ.Κ.Ο. Υιοθετεί λοιπόν τη θέση υποκειμένου της ευαισθητοποιημένης κοινωνικής επιστήμονα που δεν φοβάται με αποδείξεις να θίξει την ηθική διάσταση του sex trafficking και να κινητοποιήσει κάθε πολίτη, αλλά και την κοινωνία και το κράτος, να συνδράμουν στην καταπολέμηση του φαινομένου. Η Α. θεωρεί ηθικό χρέος την προστασία της αξιοπρέπειας των γυ-

ναικών από μέρους της κοινωνίας. Η επιχειρηματολογία της Α. καταδικάζει όσους στέκονται εμπόδιο στην ισότητα των ανθρώπων. Η θρησκευτική ταυτότητα της συγκεκριμένης Μ.Κ.Ο, που στην ιστοσελίδα της προσκαλεί τους ηλεκτρονικούς αναγνώστες να προσευχηθούν για τις «γυναίκες θύματα», επιδρά και στον ηθικοπλαστικό τρόπο με τον οποίο παρουσιάζει το sex trafficking η Α. Ωστόσο, η αφήγηση της Α. είναι έτσι οργανωμένη, ώστε να παρουσιάζεται αντικειμενική, αδιαμφισβήτητη και καθολικά αποδεκτή για κάθε ακροατή, ο οποίος έχει αίσθηση του ηθικού του χρέους.

To sex trafficking ως νόσος

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 3

- 1 Ε.: Το trafficking, μισό λεπτό, για MENA από το trafficking μέχρι την ενδοοικογενειακή βία μέσα
- 2 (.) στη χώρα μας (.) είναι σα::ν (.) μία >όπως λέμε εμείς οι γιατροί< είναι μία νόσος και έχει όλο το
- 3 κλινικό spectrum της αρρώστιας (.) δηλαδή μπορεί να είναι από μια υποκλινική (.) μορφή (.) μέχρι
- 4 την πιο βαριά (.) και εμφανή (...) Ε::: (.) Εγώ ΔΕΝ το διαχωρίζω μεταξύ::: μεταξύ της αφρικανής
- 5 που ΕΧΩ (.) η οποία:: εκδίδεται > και έρχεται μέσα στο νοσοκομείο ο νταβατζής και την
- 6 επισκέπτεται (.) όπως είχα μια ασθενή σήμερα το πρωί < (...) η οποία είχε μια φάτσα ΑΠΙΣΤΕΥΤΑ
- 7 λυπημένη > είναι μια φοβερά επιθετική ασθενής με φυματίωση εδώ και τρεις μήνες που
- 8 μπαينوβγαίνει σε διάφορα νοσοκομεία, είναι η δεύτερη νοσηλεία της στο νοσοκομείο μας. Είμαστε
- 9 αναγκασμένοι να την κρατήσουμε γιατί έχει θετικά πτύελα < (....) άρα μεταδίδει και στους
- 10 υπόλοιπους και::: φυσικά η ίδια κινδυνεύει να πεθάνει (.) με τη λοίμωξη (....) και σήμερα ήταν
- 11 ένας αφρικανός τύπος (.) > που είμαι σίγουρη ότι είναι ο νταβατζής της. Δεν την έχει επισκεφτεί
- 12 κανένας εδώ και είκοσι μέρες< (...) και όταν (...) και μου είπε «να, είναι ένας φίλος μου και
- 13 σήμερα χαίρομαι που ήρθε να με επισκεφτεί» (....) και ήτανε μια ΦΑΤΣΑ της απόλυτης θλίψης (.)
- 14 Έχω ΔΕΙ αυτό το βλέμμα σε όλα τα παιδιά που έχω δει στην Αφρική με HIV που ήταν θύμα
- 15 βιασμού (...) > γιατί ένα οχτάχρονο παιδί δε μπορεί να έχει σύφιλη και δύο τρία

σεξουαλικά

16 μεταδιδόμενα χωρίς να είναι θύμα ΒΙΑΣΜΟΥ < (...) και είναι η ίδια ΦΑΤΣΑ που έβλεπα (.) στα

17 παιδιά (.) ασθενείς μου (.) στο πρόγραμμα HIV (...) ΜΕ ΑΥΤΟ (.) Και δεν το ξεχνάω ΠΟΤΕ (...)

18 Δηλαδή (.) σαν ΕΝΣΤΙΚΤΟ πλέον αναγνωρίζω ΠΟΥ υπάρχει αυτό ΤΟ ΘΕΜΑ.

Στο απόσπασμα 3 η Ε. εντάσσει το sex trafficking και την ενδοοικογενειακή βία στην ίδια κατηγορία κοινωνικών προβλημάτων, καταφεύγοντας στη μεταφορά της νόσου. Στις γραμμές 1-4 η Ε. δεν διαχωρίζει το sex trafficking από την ενδοοικογενειακή βία. Και τα δύο είναι μία νόσος, που «έχει όλο το κλινικό spectrum της αρρώστιας, από μια υποκλινική μορφή μέχρι την πιο βαριά και εμφανή». Η αδιάσπαστη σχέση του sex trafficking με την ενδοοικογενειακή βία γίνεται επίσης διά μέσου της επίκλησης κατηγορίας: αυτήν της ασθένειας, της νόσου. Η Ε. τοποθετεί τον εαυτό της στην επαγγελματική κατηγορία των γιατρών. Από την αρχή λοιπόν του αποσπάσματος φαίνεται ότι η Ε. αποδέχεται τη «θέση υποκειμένου» της ειδικού στο sex trafficking. Στον λόγο της μάλιστα χρησιμοποιείται η ιατρική ορολογία «διανθισμένη» με το λατινικό spectrum για να περιγραφεί το sex trafficking και η ενδοοικογενειακή βία ως πλευρές του ίδιου νομίσματος. Παράλληλα, η χρήση άπληθυντικού («όπως λέμε εμείς οι γιατροί», γραμμή 2) τεκμηριώνει την αντικειμενική εμπειρία και γνώση της Ε. Όσα λέει η Ε. δεν είναι μόνο η υποκειμενική της άποψη, αλλά επιστημονικά δεδομένα αποδεκτά από όλη την ιατρική κοινότητα. Οι διάφορες λοιπόν εκδοχές του sex trafficking λειτουργούν ως «συμπτώματα» ήπια ή βαριά. Η μεταφορά της Ε. για το sex trafficking λειτουργεί ως ορισμός του sex trafficking. Σύμφωνα λοιπόν με αυτή την εκδοχή, το sex trafficking και η ενδοοικογενειακή βία είναι εχθροί της κοινωνικής ασφάλειας και καταδικάζονται ηθικά. Έτσι η ιατρική μεταφορά της Ε. αποκτά ηθικό περιεχόμενο.

Στη γραμμή 4 ξεκινά μια εκτενής ζωντανή περιγραφή, η οποία λειτουργεί ως απόδειξη ότι η Ε. δεν διαχωρίζει τη σοβαρότητα των διάφορων περιστατικών βίας μεταξύ τους. Η Ε. αφηγείται ένα ιατρικό περιστατικό από το νοσοκομείο που εργάζεται. Στο συμβάν αυτό μια αφρικανή ασθενής με φυματίωση δέχεται την επίσκεψη του «νταβατζή» της. Στον λόγο της Ε. γίνεται αρχικά λόγος για το πρόσωπο της ασθενούς: «είχε μια φάτσα απίστευτα λυπημένη», και ακολουθεί η αφήγηση της άσχημης κατάστασης της υγείας της, η οποία μπορεί να την οδηγήσει ακόμα και στο θάνατο. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται η ρεαλιστική και δραματική ατμόσφαιρα του γεγονότος και τεκμηριώνεται η εμπειρία της Ε. για το sex trafficking. Αυτό που προτάσσεται στη λογο-κατασκευή της Ε. είναι ότι η γνώση αυτή δεν προέρχεται από αφηγήσεις τρίτων ή από θεωρητικά κείμενα, αλλά προέρχεται από την επαγγελματική εμπειρία της ίδιας. Η γυναίκα είναι δυστυχημένη και βαριά άρρωστη. Επομένως, με αυτόν τον τρόπο ο κάθε πιθανός ακροατής «σμπάσχει» με τη γυναίκα (γραμμές 7-10).

Στις γραμμές 10-11 περιγράφεται η επίσκεψη ενός άντρα στην ίδια ασθενή. Ακολουθεί μια σειρά επιχειρημάτων για να τεκμηριωθεί στον λόγο ότι ο επισκέπτης, ήταν τελικά ο «νταβατζής» της. Αρχικά στη γραμμή 11 γίνεται μια περιγραφή του επισκέπτη διά μέσου της χρήσης μιας γενικής κατηγορίας που στηρίζεται στα φυλετικά του χαρακτηριστικά: «ένας αφρικανός τύπος». Η λέξη είναι οριενταλιστικά φορτισμένη. Ένα γενικό χαρακτηριστικό, το οποίο δηλώνει τη χώρα προέλευσης ενός προσώπου, στη συγκεκριμένη περίπτωση, συνδέεται με αφηρημένα χαρακτηριστικά, που ωστόσο, «όλοι» θα αναγνωρίσουν (με το χρώμα του δέρματος πιθανώς ως πρώτο χαρακτηριστικό). Η περιγραφή λοιπόν της Ε. γίνεται δια μέσου μιας κατηγορικής υπαγωγής (Sacks, 1992), η οποία περιγράφει τον «νταβατζή». Έτσι μια φράση που στην πραγματικότητα δεν εμπεριέχει κανένα στοιχείο για το άτομο, πέρα από το γεωγραφικό προσδιορισμό της καταγωγής του, χρησιμοποιείται ως ταυτοτικός προσδιορισμός. Γίνεται επίσης επίκληση στην εμπειρία της Ε., όπου η συμμετέχουσα παρουσιάζεται «βέβαιη» ότι ο επισκέπτης είναι ο «νταβατζής» της: «είμαι σίγουρη ότι είναι ο νταβατζής της».

Η θέση υποκειμένου της Ε. ως γιατρού, μέλους ιατρικής Μ.Κ.Ο. με μακροχρόνια εμπειρία και αποστολές σε χώρες της Αφρικής κατασκευάζεται με τέτοιο τρόπο στον λόγο, ώστε η αφήγησή της να παρουσιάζεται αντικειμενική και αξιόπιστη. Η Ε. μπορεί να κρίνει τα πραγματικά συμβάντα, καθώς και τη διάθεση της ασθενούς της. Παρόλο λοιπόν που η ασθενής δηλώνει χαρά, η εμπειρία της Ε. και οι εκφράσεις του προσώπου της ασθενούς την κάνουν να δει ότι η ασθενής δεν ήταν απλώς λυπημένη, αλλά βρίσκονταν στην «απόλυτη θλίψη». Η ακραία αυτή διατύπωση προσθέτει δραματικότητα αλλά και γεγονικότητα στην αφήγηση της. Όσο πιο έντονη η θλίψη στο πρόσωπο της γυναίκας τόσο πιο αντικειμενικό το γεγονός ότι δεν χαιρέται και ότι ο άντρας είναι τελικά ο «νταβατζής» της. Η Ε. χρησιμοποιεί την κοινή γνώση για το πώς συμπεριφερόμαστε στην κοινωνική περίσταση μιας επίσκεψης προκειμένου να οικοδομήσει την αντίθεση ανάμεσα σε αυτό που φαίνεται και σε αυτό που είναι. Παράλληλα με αυτόν τον τρόπο, η Ε. χρησιμοποιεί την ψυχολογική υπόθεση ότι ο συναισθηματικός κόσμος (το «μέσα») πρέπει να συμβαδίζει με την εξωτερική έκφραση (το «έξω»). Η ρητορική αντίθεση που επιβεβαιώνει την υπόθεση της Ε. είναι στηριγμένη στην απόλυτη διάσταση χαράς και λύπης. Επιπλέον, η λέξη «φάτσα» αντί για τη λέξη «πρόσωπο», που χρησιμοποιεί δύο φορές για να περιγράψει την ασθενή της (γραμμή 13, 16), απομακρύνεται από την επίσημη ιατρική περιγραφή του λόγου της Ε.

Ο λόγος της Ε. είναι έτσι οργανωμένος, ώστε να αποφευχθεί ο κίνδυνος να κατηγορηθεί ότι όσα λέει δεν ισχύουν. Στις γραμμές 14-15 γίνεται χρήση μιας γενίκευσης που, παράλληλα, λειτουργεί και ως ακραία διατύπωση. Η μεμονωμένη έκφραση της ασθενούς της παραπέμπει στα «παιδιά που έχει δει στην Αφρική με HIV, που ήταν θύματα βιασμού». Με αυτόν τον τρόπο δίνεται επίσης η ευκαιρία να μιλήσει η Ε. για την εμπειρία της σε ιατρικές αποστολές στην Αφρική. Η Ε. εντάσσει τη γυναίκα ασθενή και τα άρρωστα παιδιά της Αφρικής σε μια κατηγορία με κοινό χαρα-

κτηριστικό τη «λύπη», που αποτυπώνεται στο «βλέμμα» τους (γραμμή 14). Και οι δύο περιπτώσεις είναι από την Αφρική: άρρωστοι, και «θύματα» (γραμμή 16). Όπως και στην περίπτωση της ασθενούς της έτσι και σε αυτή η αρρώστια λειτουργεί ως πιστοποίηση-προσδιορισμός της κατάστασής τους: «γιατί ένα οχτάχρονο παιδί δε μπορεί να έχει σύφιλη και δύο τρία σεξουαλικά μεταδιδόμενα χωρίς να είναι θύμα βιασμού» (γραμμές 15-16). Μέσω αυτής της αφήγησης δομείται η γεγονικότητα των περιστατικών, που η Ε. αναφέρει. Επιπλέον, η αναφορά στην ηλικία των παιδιών στη γραμμή 15 αυξάνει τον «ηθικό αποτροπιασμό» του ακροατή και παράλληλα υποδεικνύει για άλλη μια φορά την εμπειρία της Ε. και την ικανότητά της να αποδώσει αυτήν την εμπειρία με λεπτομέρεια και αντικειμενικότητα.

Στις γραμμές 16-18 ολοκληρώνεται η επιχειρηματολογία της Ε. με το συμπέρασμα ότι: «Είναι η ίδια φάτσα που έβλεπα στα παιδιά ασθενείς μου στο πρόγραμμα HIV με αυτό. Και δεν το ξεχνάω ποτέ. Δηλαδή σαν ένστικτο πλέον αναγνωρίζω πού υπάρχει αυτό το θέμα». Η συμμετέχουσα επανέρχεται στην ιατρική της εμπειρία, εκδηλώνοντας τη βεβαιότητά της ότι το λυπημένο «βλέμμα» των παιδιών από την Αφρική και η «φάτσα» της ασθενούς της μαρτυρά τη σεξουαλική τους εκμετάλλευση. Η εμπειρία της Ε. με τα παιδιά της Αφρικής επιτείνει επίσης τη συναισθηματική της φόρτιση. Ο συνδυασμός εμπειρίας και συναισθήματος «προβάλλει» τον «ηθικό αποτροπιασμό» της Ε. με τη φράση: «δεν το ξεχνάω ποτέ». Στη λογοδοσία της Ε. χρησιμοποιείται η λέξη «ένστικτο», που δηλώνει την πιστοποιημένη ικανότητα της Ε. να αναγνωρίσει τη σεξουαλική εκμετάλλευση από την έκφραση του προσώπου. Έτσι η λέξη που συνδέεται με μια φυσική αναγκαιότητα (η λέξη ένστικτο είναι βιολογικά προσδιορισμένη), στην περίπτωση αυτή χρησιμοποιείται με όρους κοινωνικούς για να δείξει πόσο καλά γνωρίζει η Ε. το sex trafficking.

Η Ε. χρησιμοποιεί ιατρικές μεταφορές για να περιγράψει το sex trafficking, αλλά επίσης συνδέει το sex trafficking (ως καταναγκαστική πορνεία) με την αρρώστια του AIDS και της φυματίωσης. Οι ηθικοί λόγοι για το sex trafficking συνδέονται λοιπόν στο απόσπασμα με την ιατρική μεταφορά του sex trafficking, αλλά και με την πεποίθηση ότι η σεξουαλική εκμετάλλευση μπορεί να αναγνωστεί από την «ειδικό» στο πρόσωπο των ασθενών της, οι οποίοι είναι άρρωστοι και αντικείμενα εκμετάλλευσης. Με αυτόν τον τρόπο κινητοποιείται και ισχυροποιείται η εικόνα της «γυναίκας-θύματος» (σε αυτή την περίπτωση γίνεται αναφορά και στα «παιδιά-θύματα»), αλλά και η θέση του εμπειρογνώμονα, του οποίου οι ερμηνείες για τη ζωή και το συναίσθημα των ασθενών του κατασκευάζονται ως «αναμφισβήτητες». Παράλληλα, οι αφηγήσεις των συγκεκριμένων γεγονότων από την εμπειρία της Ε. καταλήγουν στην ηθική απέχθεια διά μέσου των ρεαλιστικών απεικονίσεων. Τέλος, ηθική και ιατρική αλληλοεπικαλύπτονται, αφού συγκεκριμένα είδη αρρώστιας στην αφήγηση της Ε. συνδέονται και ταυτίζονται με τη σεξουαλική εκμετάλλευση των ασθενών. Στον λόγο της Ε. κατασκευάζεται η εικόνα της κοινωνικά ευαίσθητης ιατρού, που μπορεί με βάση την εμπειρία της να αναγνωρίζει τα θύματα σεξουαλικής εκμετάλλευσης. Ωστόσο, στην κοινωνική της λογοδοσία υπάρχει το

ρητορικό μέλημα να τεκμηριωθούν με την αφήγηση συγκεκριμένων γεγονότων της ιατρικής της εμπειρίας όσα υποστηρίζει, ώστε να μην κατηγορηθεί για άγνοια και έλλειψη γνώσης.

Το sex trafficking ως «εκμετάλλευση της γυναικείας ψυχής»

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 4

(Στο απόσπασμα συνομιλίας που προηγείται, έχει τεθεί η ερώτηση: «Τι είναι για εσένα η σωματεμπορία γυναικών». Στην ερώτηση η Χ. ζητά διευκρινίσεις, οπότε την επαναδιατυπώνω.)

1 Κ.: Πώς την ορίζεις.

2 Χ.: (...) ((αναστεναγμός)) (...) Σωματεμπορία (.) άμα πιάσεις τον τίτλο είναι::: «πουλάω (.)

3 εμπορεύομαι το σώμα μου». (...) Ε::: (...) ΣΕ ΚΛΕΙΝΕΙ αυτός ο::: ορισμός, σε κλείνει ΠΑΡΑ

4 ΠΟΛΥ (.) δεν είναι μόνο αυτό.

5 Κ.: = Γι αυτό ρωτάω, θέλω να μου πεις τι είναι για εσένα, προφανώς και είναι ένας κλειστός

6 ορισμός.

7 Χ.: = Είναι ένας κλειστός ορισμός (...) Ε::: είναι μια::: Θα μπορούσε να περιλαμβάνει (.)

8 ενδεχομένως (...) για εμένα (.) τη:::ν (...) ΤΗΝ ΕΜΠΟΡΙΑ, >όχι μόνο του κορμιού, αλλά και της

9 ψυχής μια γυναίκα, η οποία έρχεται εδώ< είτε θελημένα, είτε άθελα της, με αυτό το σκοπό; Με

10 άλλο σκοπό; (...) Αλλά ΕΞΑΝΑΓΚΑΖΕΤΑΙ (.) στο να::: (.) για λόγους ΕΠΙΒΙΩΣΗΣ ή για λόγους, 11 αν όχι επιβίωσης πραγματικά (.) «το να ζήσω σήμερα», αλλά και για τους δικούς της λόγους, >που

12 μπορεί να θέλει να εξοικονομήσει χρήματα, να τα στείλει στην χώρα της, να κάνει κάτι άλλο< (.)

13 δεν υπάρχει ΔΟΜΗ να την απορροφήσει (.) και έτσι αναγκάζεται να βγει στην πορνεία. (...) Ε:::

14 (...) σωματεμπορία δεν είναι ΜΟΝΟ να πηγαίνω με κάποιον (.) δεν είναι μόνο δηλαδή σεξουαλική

15 επαφή. (...) Έχεις τη:::ν ε::: έχεις τις ταινίες, έχεις τις φωτογραφίες, έχεις ένα ολόκληρο ΔΙΚΤΥΟ

16 (...) Είναι ΑΥΤΟ το να::: κάνεις (.) να εξαναγκάζεις να πουλάς (.) το σώμα σου, την ψυχή

17 σου, με τον οποιοδήποτε τρόπο (...) για να::: εξασφαλίσεις (.) κάποια αγαθά, τα βιοποριστικά σου

18 μέσα (.) δεν είναι πάντα χρήματα αυτό που εξασφαλίζεις (.) μπορεί να είναι για κάποια μετανάστρια

19 η εξασφάλιση της ροζ ΚΑΡΤΑΣ (...) ε::: μπορεί να είναι ένα ολόκληρο (.) κύκλωμα (.) διακίνησης

20 (.) ανθρώπων με::: σκοπό::: την νομιμοποίηση τους (.) είναι ΧΙΛΙΑ ΔΥΟ ΠΡΑΓΜΑΤΑ που

21 περιλαμβάνονται σε αυτό. (...) >Δεν μπορούμε να βλέπουμε μόνο ότι η

σωματεμπορία είναι μια

22 γυναίκα, η οποία έρχεται για να πηγαίνει με άντρες<.

Στο απόσπασμα 4 η Χ. ασκεί κριτική στον ορισμό της σωματεμπορίας ως σεξουαλικής εμπορίας του σώματος μιας γυναίκας. Στις γραμμές 2-3 ερμηνεύεται ο όρος σωματεμπορία ως πώληση του σώματος («πουλάω, εμπορεύομαι το σώμα μου», γραμμές 2-3). Ο ορισμός αυτός δηλώνεται ως ένας «πάρα πολύ» κλειστός ορισμός, που είναι μονομερής. Η χρήση του β' προσώπου σε ρόλο αντικειμένου προσθέτει γεγονικότητα στην αφήγηση. Δεν είναι απλώς η υποκειμενική άποψη της Χ. ότι είναι ένας κλειστός ορισμός, αλλά κάτι που το κάθε άτομο θα αναγνώριζε.

Η εκπόρνευση του σώματος για τη Χ. περιλαμβάνει και την απώλεια της ψυχής, προσθέτοντας μια ηθική διάσταση στο πώς βλέπει η συμμετέχουσα την πορνεία (γραμμές 7-9). Η καταστροφική επίδραση του sex trafficking όχι μόνο στο κορμί, αλλά και στην ψυχή μιας γυναίκας, εντείνουν τη δραματικότητα της περιγραφής και εγείρουν ζητήματα ηθικής καταδίκης του sex trafficking. Επίσης, η αναφορά στην ψυχή, που «υποφέρει» από τη σεξουαλική εμπορία του σώματος, «οδηγεί» στην ηθική κατασκευή της σεξουαλικής πράξης ως μιας προσωπικής ιδιωτικής στιγμής, η οποία εμπεριέχει το στοιχείο της αγάπης και του έρωτα (Augustin, 2007, Doezeema, 2010). Συνεπώς, όταν το σεξ εμπορευματοποιείται, καταργείται η ιδιωτικότητα και χάνεται ιδιαίτερα για τη γυναίκα η αγνότητά της, στο πλαίσιο μιας βικτοριανής ηθικής για τη σεξουαλική πράξη. Η ηθική κρίση της Χ., μιλώντας για «εμπορία ψυχής», παράγει μια «συντηρητική» οπτική για το σεξ και την πορνεία διά μέσου της κατασκευής του sex trafficking, ως σωματικού και ψυχικού εξαναγκασμού. Αυτή η οπτική ενισχύεται από τη «διχοτόμηση» της γυναίκας σε «σώμα-κορμί» του εαυτού και «ψυχή».

Στις επόμενες γραμμές (10-13) ο λόγος της Χ. αναπτύσσεται γύρω από την παράθεση υποθετικών χαρακτηριστικών της «γυναίκας-θύματος». Σύμφωνα λοιπόν με την περιγραφή δεν έχει σημασία αν μια γυναίκα γνωρίζει ή όχι για το ότι θα ασκήσει την πορνεία. Αυτό που θεωρείται σημαντικό είναι ότι «δεν υπάρχει δομή να την απορροφήσει και έτσι εξαναγκάζεται να βγει στην πορνεία» (γραμμή 13). Έτσι, ο λόγος της Χ. λειτουργεί ως κοινωνική κριτική, που καταδικάζει την έλλειψη στήριξης των θυμάτων του sex trafficking.

Στις γραμμές 15-16 γίνεται η σύνδεση του sex trafficking με τη σεξουαλική βιομηχανία, η οποία επισημαίνεται με μία λίστα τριών μερών («ταινίες», «φωτογραφίες», «ολόκληρο δίκτυο», γραμμή 15). Με αυτόν τον τρόπο «διασφαλίζεται» η θέση της Χ

ως ειδικού στο sex trafficking, η οποία γνωρίζει το θέμα καλά. Έτσι το sex trafficking προσδιορίζεται όχι μόνο ως σεξουαλική επαφή με στόχο την εκμετάλλευση, αλλά ως μέρος της σεξουαλικής βιομηχανίας. Η χρήση α' προσώπου («δεν είναι μόνο να πηγαίνω με κάποιον», γραμμή 14), προσθέτει γεγονικότητα στο επιχείρημα της Χ. και φέρνει τον ακροατή αντιμέτωπο με την πιθανότητα να βρεθεί στη θέση της «γυναίκας-θύματος». Η κατασκευή του σωματικού και ψυχικού εξαναγκασμού επανέρχεται, ώστε να δηλώνει την ηθική απέχθεια για την έλλειψη επιλογών των γυναικών στο sex trafficking. Το να «εξαναγκάζεσαι να πουλάς το σώμα σου, την ψυχή σου, με τον οποιονδήποτε τρόπο», προκαλεί τον ηθικό αποτροπιασμό της συνομιλήτριας. Η Χ. παραθέτει τις διαφορετικές αιτίες που οδηγούν μία γυναίκα στο sex trafficking, πιστοποιώντας τη γνώση της για το φαινόμενο του sex trafficking. Οι γυναίκες λοιπόν «δεν το κάνουν» μόνο για τα χρήματα (γραμμή 18). Μια γυναίκα μπορεί να οδηγείται στο sex trafficking για μια ροζ κάρτα, για να αποκτήσει νόμιμα έγγραφα ή για «χίλια δύο άλλα πράγματα» (γραμμές 18-20). Έτσι αξιώνεται η επιστημονική ιδιότητα της Χ. ως ειδικής στο sex trafficking. Παράλληλα, με αυτόν τον τρόπο μπορεί να γίνουν ηθικές νύξεις για τον ψυχικό εξαναγκασμό των γυναικών-θυμάτων, χωρίς να υπάρξει ο κίνδυνος να κατηγορηθεί η Χ. για συναισθηματικότητα, έλλειψη επιστημονικότητας και ανορθολογισμό.

Το ρητορικό και ιδεολογικό διακύβευμα του αποσπάσματος εκδηλώνεται με τη δυσκολία της Χ. να μιλήσει για την ηθική κατάρρευση της ψυχολογίας της «γυναίκας-θύματος», χωρίς να φανεί ότι είναι συναισθηματικά φορτισμένη και διατηρεί μια ηθικοπλαστική οπτική για το φαινόμενο. Η Χ. λοιπόν λογοδοτεί για να «διασφαλίσει» τη θέση της ως ειδικού στο sex trafficking, που μιλά γι' αυτό, παραθέτοντας γεγονότα.

8.3 Το sex trafficking ως «κατάρρευση» του κοινωνικού συστήματος

Στα αποσπάσματα συνομιλίας που ακολουθούν, οι συμμετέχοντες αναφέρουν την κατάρρευση της οικονομίας, της οικογένειας και του πολιτισμού ως αιτίες για τα υψηλά ποσοστά sex trafficking.

To sex trafficking ως «ηθική έκπτωση»

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 5

(Στη συνομιλία που προηγήθηκε, η συμμετέχουσα είχε αναφέρει ότι οι χώρες που «πλήττονται» κυρίως από το sex trafficking είναι οι χώρες της Αφρικής και του πρώην «ανατολικού μπλοκ».)

1 Κ.: Π είναι αυτό που κάνει τις χώρες κυρίως της Αφρικής και του πρώην ανατολικού

μπλοκ

2 να πλήττονται από το::: *trafficking*;

3 Π.: = Ε εντάξει, η κατάρρευση όλου του::: (...) >της δομής, του οικονομικού συστήματος, του

4 πολιτεύματος, του κοινωνικού συστήματος, της οικογένειας< ΟΛΑ αυτά μαζί παίζουνε ρόλο, είναι

5 κοινωνικοοικονομικοί λόγοι έτσι (;) (.) πάντα. Δεν είναι πάντα οικονομικοί γιατί πάντα (.) >όπως

6 λέμε και για τους αστέγους εμάς εδώ< (.) και μεν υπάρχει (.) υπήρχαν οικονομικοί λόγοι, αλλά στην

7 Ελλάδα το γεγονός ότι υπήρχε οικογένεια που στηρίζει ΤΑ ΜΕΛΗ (.) ήταν ο λόγος που το φαινόμενο

8 δεν ήταν αυξημένο όπως στην Ευρώπη. Τώρα όμως που η ελληνική οικογένεια (.) σταματά να είναι

9 έτσι συγκεντρωτική και να είναι::: ε::: (.) πάνω στα πιο αδύναμα μέλη της (.) αρχίζουνε και

10 εμφανίζονται περισσότεροι άστεγοι.

11 Κ.: = Οπότε αυτό νομίζετε ότι μπορεί να γίνει και με το (.) *trafficking*;

12 Π.: = Ναι, και μπορεί να γίνει και αυτό (...)

13 Κ.: Οπότε:::

14 Π.: = Δεν ξέρω ακριβώς είναι::: πιο όμορφες στο εξωτερικό ((γέλιο)) (.) είναι και πιο

15 γυμνασμένες, αυτό είναι αλήθεια ((γέλιο))

16 Κ.: (...) Οπότε θεωρείτε ότι και στο::: (.) στις χώρες αυτές η οικογένεια είναι κάπως

17 αποσαθρωμένη με αποτέλεσμα να είναι πιο

18 Π.: = Νομίζω ότι ΟΛΟ το::: (.) το σύστημα της κοινωνίας (.) Δηλαδή μιλάμε για χώρες τώρα

19 που::: ε::: υπήρχαν για χρόνια ΕΤΣΙ: >ένα πολίτευμα, μια δομή της οικογένειας, της κοινωνίας, του

20 οικονομικού συστήματος< (.) αν θέλετε ακόμα και το::: (...) το ηθικό *background* να το πω τώρα (;)

21 (.) δεν ξέρω (.) ΟΛΑ αυτά νομίζω ότι έγινε μια έκρηξη κάποια στιγμή και::: άνθρωποι οδηγήθηκαν

22 σ' ΑΥΤΟ.

23 Κ.: Μμμμμμ

24 Π.: Κάπως έτσι το σκέφτομαι. Μπορεί να:::

25 Κ.: Σαν μια ηθική κατάρπτωση που:::

26 Π.: = Ναι, και, θεωρώ ότι είναι μια κατάπτωση αυτό που βοήθησε στο να::: ε::: (.) ανθίσει

27 αυτό το εμπόριο >γιατί ΣΑΦΩΣ υπήρχε< (.) δηλαδή::: ξέρουμε για ΧΩΡΕΣ (.) ξέρω 'γώ στη:::ν

28 Ταϊλάνδη >από δω κι από εκεί< που::: (.) υπάρχουν παιδιά που κάνουμε (.) που

οδηγούνται στο

29 εμπόριο λόγω φτώχειας (.) γιατί εκεί δεν έχουν ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΑ τι να φάνε (...) Ε::: εντάξει, εκεί

30 είναι ΠΙΟ ακραίες οι συνθήκες (.) δεν είναι όπως, ας πούμε, στην Ουκρανία, στην Ρωσία κι εκεί.

31 Πιστεύω ότι η κατάρρευση όλου του οικοδομήματος της οικογένειας και της δομής της κοινωνίας

32 ότι έφερε αυτό το αποτέλεσμα (.)

33 Κ.: = οδήγησε

34 Π.: = Ναι οδήγησε.

Στο απόσπασμα 5 η συμμετέχουσα καλείται να αιτιολογήσει γιατί θεωρεί ότι συγκεκριμένες χώρες έχουν μεγαλύτερο πρόβλημα με το sex trafficking. Η Π. ξεκινά την απάντησή της με την ιδιωματική έκφραση: «Ε εντάξει», η οποία δηλώνει ότι η ερώτηση δεν είναι δύσκολο να απαντηθεί, αλλά είναι αυτονόητη. Στη συνέχεια αυτής της φράσης και σε όλο το απόσπασμα ο λόγος της Π. στρέφεται στην παρουσίαση της ηθικής, κοινωνικής και οικονομικής κατάρρευσης ως αιτιών του sex trafficking.

Στις γραμμές 3-5 η Π. παραθέτει μια λίστα τεσσάρων μερών, που δηλώνει την «κατάρρευση της δομής» (γραμμή 3). Η Π. προσδιορίζει την κατάρρευση, μιλώντας για το «οικονομικό σύστημα», το «πολίτευμα», το «κοινωνικό σύστημα» και «την οικογένεια». Με αυτόν τον τρόπο πιστοποιείται η πολύπλευρη γνώση της Π. για το sex trafficking. Στον λόγο της γίνεται αναφορά στην κατάρρευση δομών, όχι όμως στο σύστημα αξιών. Ωστόσο, η κατάρρευση των δομών ταυτίζεται στον λόγο της Π. με την κατάρρευση αξιών. Η γενίκευση της φράσης «όλα αυτά μαζί παίζουνε ρόλο» (γραμμή 4), ορίζει τους «κοινωνικοοικονομικούς λόγους» ως αιτίες για τη διόγκωση του sex trafficking στην Αφρική και τις χώρες του «πρώην σοβιετικού μπλοκ». Συνδέοντας την ηθική κρίση με όλες τις δομές, η Π. προβάλλεται ως σκεπτόμενη κοινωνική επιστήμονας, η οποία προκρίνει την κρίση αξιών ως τον κύριο λόγο διόγκωσης του sex trafficking σε κάποιες χώρες. Η Π. υποστηρίζει το επιχείρημα ότι η οικονομική κρίση από μόνη της δεν αυξάνει το sex trafficking σε κάποιες χώρες. Γίνεται, επίσης, ο παραλληλισμός ανάμεσα στην αύξηση του sex trafficking στις αναφερόμενες χώρες και τους άστεγους της Ελλάδας. Στο λόγο της Π. προτάσσεται μια αφήγηση που υποστηρίζει ότι, παρά την κρίση, η οικογένεια προστάτευε στο παρελθόν τα μέλη της και πως οι άστεγοι αυξήθηκαν, όταν η οικογενειακή δομή άρχισε να είναι λιγότερο συγκεντρωτική (γραμμές 6-10). Ο λόγος της Π. για την κρίση αξιών είναι έτσι προσανατολισμένος, ώστε να μην κατηγορηθεί η ίδια για συντηρητισμό και απλουστευτική σκέψη, αλλά αντίθετα να αποδείξει ότι όσα γνωρίζει στηρίζονται σε αντικειμενικά στοιχεία. Η αλλαγή προσώπου σε α΄ πληθυντικό: «όπως λέμε και για τους άστεγους εμάς εδώ» (γραμμές 5-6) είναι μια επίκληση στην εμπειρία της συμμετέχουσας με ομάδες αστέγων. Είναι επίσης μια κατηγοριοποίηση, που την εντάσσει στην κοινότητα των ειδικών της συγκεκριμένης Μ.Κ.Ο. Παράλληλα, όμως,

είναι και μια επίκληση στην εθνική κατηγορία: «Έλληνες», αφού γίνεται αναφορά σε μια κατάσταση που συμβαίνει στην Ελλάδα. Έτσι η φράση: «εμάς εδώ» έχει μια διπλή σηματοδότηση.

Η Π. οικοδομεί την αφήγησή της με ένα ηθικό λεξιλόγιο ιεράρχησης και σύγκρισης, χρησιμοποιώντας στον λόγο της ένα παραδοσιακό αξιολογικό πλαίσιο. Έτσι αρχικά η Ελλάδα συγκρίνεται με την Ευρώπη και υποστηρίζεται ότι σ' αυτήν υπήρχαν λιγότεροι άστεγοι, εξαιτίας της διατήρησης των οικογενειακών αξιών προστασίας των μελών (γραμμή 7). Με βάση το ηθικοπλαστικό λεξιλόγιο της Π., γίνεται αναφορά στη «συγκεντρωτική» δομή της οικογένειας. Ο συγκεντρωτισμός προβάλλεται ως θετικό στοιχείο, που δημιουργεί συναισθηματικούς δεσμούς προστασίας ανάμεσα στα μέλη. Η κατασκευή της «συγκεντρωτικής οικογένειας» συνοδεύεται, όμως, και με την αντίθετη ιδεολογική κατασκευή, εκείνη της «ανοιχτής οικογενειακής δομής». Είναι αυτή η «ανοιχτή οικογενειακή δομή», που σύμφωνα με την Π., «ευθύνεται» για την αύξηση των αστέγων, επειδή δεν μπορεί να δώσει στα μέλη της επαρκή προστασία. Όπως έχει προαναφερθεί και στο [Κεφάλαιο 1](#), η κατασκευή του φαινομένου των αστέγων – όπως και του sex trafficking- με όρους ηθικούς έχει αφετηρία την αναζήτηση των κοινωνικών αιτιών, που ευθύνονται γι' αυτά τα φαινόμενα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση στον λόγο της Π. η αφήγηση εστιάζει στην κατάρρευση αξιών της παραδοσιακής ελληνικής οικογένειας. Έτσι, σύμφωνα με την επιχειρηματολογία της Π., η κρίση αξιών και η αλλαγή δομών της ελληνικής οικογένειας οδηγεί στη διόγκωση του φαινομένου των αστέγων. Στο πρώτο θεωρητικό Κεφάλαιο περιγράφηκε πως μία από τις αιτίες, η οποία χρησιμοποιήθηκε από τη συντηρητική Δεξιά για να τονίσει το «ηθικό χρέος» των δυτικών κοινωνιών να καταπολεμήσουν το sex trafficking, ήταν το πλήγμα που αυτό προκαλεί στην οικογενειακή δομή (Kempadoo and Doezema, 1998). Στην περίπτωση αυτή η Π. υιοθετεί την κατασκευή της οικογένειας ως φορέα συναισθηματικής στήριξης και προστασίας των μελών της και ιδιαίτερα των «πιο αδύναμων». (γραμμή 9). Όταν λοιπόν η οικογενειακή δομή είναι «χαλαρή», τότε μπορεί να προκύψουν κοινωνικά προβλήματα, όπως αυτό των αστέγων και του sex trafficking.

Στη γραμμή 13 κινητοποιείται στον λόγο της Π. η κυρίαρχη κατασκευή της πόρνης, η οποία πρέπει να είναι όμορφη και με ωραίο κορμί. Η εικόνα αυτή χρησιμοποιείται ως αστεϊσμός, προκειμένου να αιτιολογήσει η Π. το γιατί πλήττονται οι συγκεκριμένες χώρες από το sex trafficking. Οι γυναίκες «του εξωτερικού» σε σχέση με τις Ελληνίδες είναι πιο όμορφες και ίσως γι' αυτό υπάρχει σ' αυτές μεγαλύτερη «ζήτηση». Η χιουμοριστική διατύπωση σε συνδυασμό με τη φράση «δεν ξέρω» δίνουν τη δυνατότητα να γίνει αναφορά σε μια τέτοια πιθανότητα, χωρίς όμως να κατηγορηθεί η Π. ότι είναι υπερβολική και προκατειλημμένη ως προς τα εξωτερικά χαρακτηριστικά των ανθρώπων. Ωστόσο η Π. αναφέρει: «αυτό είναι αλήθεια» (γραμμή 15). Με αυτήν την επιδέξια ρητορική τεχνική η Π. μπορεί να θίξει και αυτή τη διάσταση, επισημαίνοντας ότι αυτό που λέει δεν συνδέεται με το τι πιστεύει, αλλά με το τι πραγματικά συμβαίνει. Το ότι λοιπόν οι γυναίκες στις χώρες αυτές είναι πιο

όμορφες και, επομένως, μπορεί πιο εύκολα να γίνουν θύματα του sex trafficking κατασκευάζεται με αυτόν τον τρόπο στον λόγο ως γεγονός.

Στις γραμμές 16-17 επανέρχομαι στην ερώτηση για την ηθική κρίση της οικογένειας και στις επιπτώσεις που αυτή μπορεί να έχει στο sex trafficking, χρησιμοποιώντας τον συναισθηματικό όρο: «αποσαθρωμένη οικογένεια» και ρωτώντας την Π. αν συμφωνεί με αυτό. Πριν ολοκληρωθεί η ερώτηση, η Π. απαντά, συμπληρώνοντας αυτό που νομίζει ότι εμπεριέχεται αυτόματα στην ερώτηση. Δηλώνει ότι ευθύνεται «όλο το σύστημα της κοινωνίας». Με αυτήν την ακραία αναφορά επαναδιατυπώνεται στον λόγο της Π. η ηθική κατάρρευση. Ως «αποδεικτικό στοιχείο» αυτής της κατάρρευσης παρουσιάζεται μια λίστα πέντε μερών, στην οποία σημειώνονται τα χαρακτηριστικά, που είχαν στο παρελθόν οι χώρες αυτές και μετά τα «έχασαν» (γραμμές 19-20). Στα χαρακτηριστικά που αναφέρονται, είναι και το «ηθικό background» (γραμμή 20). Με αυτόν τον τρόπο περιγράφονται οι ηθικοί κώδικες της κάθε χώρας. Ωστόσο, η ηθική ως γενικός προσδιορισμός/χαρακτηριστικό μιας χώρας μπορεί να εγείρει ενστάσεις και να θεωρηθεί μια θέση αόριστη, υπερβολική, και συντηρητική. Γ' αυτό το ρητορικό μέλημα στον λόγο της Π. είναι να αποφευχθεί ένας τέτοιος κίνδυνος. Έτσι εκφράζει η ίδια ρητορικά την αμφιβολία της για τον τρόπο που τοποθετείται: «ηθικό background να το πω τώρα;» (γραμμή 20) και «δεν ξέρω» (Potter, 1996). Οι φράσεις αυτές λειτουργούν σαν εμβόλιο ενάντια στο διακύβευμα να κατηγορηθεί για απλοϊκότητα και έλλειψη επιστημονικής γνώσης. Επιπλέον τη δραματική περιγραφή της απώλειας επιτείνει και η μεταφορά της έκρηξης, όπου μετά από αυτή «οι άνθρωποι οδηγήθηκαν σε αυτό» (γραμμή 21-22). Η αοριστολογία στη φράση «οδηγήθηκαν σε αυτό» λειτουργεί ρητορικά ως έμμεση αναφορά τόσο της αύξησης του sex trafficking, όσο και της απώλειας αξιών σε όλα τα επίπεδα.

Θεωρώντας δεδομένη την επιβεβαίωση της ερευνήτριας για όσα λέει, η Π. διατυπώνει την άποψη ότι η «ηθική κατάπτωση» είναι κάτι αδιαμφισβήτητο, το οποίο «σαφώς υπήρχε» σε κάποιες χώρες (γραμμή 27). Στο πλαίσιο της επιχειρηματολογίας της αναφέρεται η Ταϊλάνδη, «όπου τα παιδιά οδηγούνται στο εμπόριο λόγω φτώχειας, γιατί δεν έχουνε τι πραγματικά να φάνε» (γραμμές 28-29). Η χρήση της λέξης «πραγματικά» (γραμμή 29) προσδίδει αντικειμενικότητα στο επιχείρημα της Π. Στο σημείο αυτό μετριάζεται το ζήτημα της ηθικής. Αν και η ηθική αναγνωρίζεται από την Π. ως σημαντικό θέμα, στην περίπτωση της Ταϊλάνδης, που αντιμετωπίζει οξύτατα οικονομικά προβλήματα, η ηθική κατάρρευση δεν εξηγεί από μόνη της το τι συμβαίνει. Το ζήτημα της ηθικής είναι πιο κρίσιμο για όσες χώρες δεν αντιμετωπίζουν τόσο έντονα οικονομικά προβλήματα. Οι αξιολογικές συγκρίσεις ανάμεσα σε «φτωχές-πλούσιες χώρες» και σε χώρες με «μεγαλύτερη ή μικρότερη ηθική κρίση» ανάλογα την περίπτωση, δεν γίνονται άμεσα, αλλά μέσω της αναφοράς στο παράδειγμα της Ταϊλάνδης. Η εξίσωση της φτώχειας με την ηθική κρίση αξιών απορρέει από τη φιλελεύθερη ιδεολογία, στην οποία αξιολογικά ο φτωχός έχει χαμηλό κοινωνικό, μορφωτικό και πολιτισμικό επίπεδο σε σχέση με τον πλούσιο. Παράλληλα οι φτωχές χώρες παρουσιάζονται κατώτερες στο αξιακό τους σύστημα σε σχέση

με τις πλούσιες χώρες της Δύσης (Augustin, 2007, Doezeema, 2010, Weitzer, 2007). Επιπλέον, η ιεραρχική αξιολόγηση των χωρών (Hall, 1992) είναι ταυτισμένη με το φιλελεύθερο σύστημα σκέψης (Μποζατζής, 2005α, 2005β, Bozatzis, 2009). Με βάση λοιπόν κυρίαρχες κατασκευές του φιλελευθερισμού σε σχέση με τις διάφορες χώρες ο πολιτισμός θεωρείται αναπόσπαστο κομμάτι της Δύσης, ενώ η κουλτούρα και η ιστορία των άλλων χωρών της Ανατολής υποβαθμίζονται και αξιολογούνται ως κατώτερες αυτών της Δύσης (Bozatzis, 2009, Μποζατζής, 2005α, 2005β, Said, 1978). Σε ένα τέτοιο πλαίσιο εντάσσεται και η αφήγηση της Π., στην οποία η Ταϊλάνδη χαρακτηρίζεται ως τελευταία στην ιεραρχική αξιολογική λίστα. «Ε, εντάξει εκεί είναι πιο ακραίες οι συνθήκες» (γραμμές 29-30) δηλώνει η Π., θεωρώντας ότι η θέση της αυτή δεν θα αμφισβητηθεί, επειδή είναι αυτονόητη και αντικειμενική. Οι ακραίες συνθήκες συνδέονται με την ηθική κατάρρευση όλου του συστήματος, που η Π. περιέγραψε πριν. Έτσι σε συνδυασμό με τη φτώχεια, η Ταϊλάνδη κατατάσσεται στην τελευταία θέση και πιο κάτω από την Ουκρανία, τη Ρωσία και άλλες χώρες (γραμμή 30).

Η κατασκευή της οικογένειας ως στηρίγματος και καταφύγιου συμπλέει με την εικόνα της παραδοσιακής ελληνικής οικογένειας του παρελθόντος και του ανατολίτικου παρελθόντος της Ελλάδας (Herzfeld, 1987), στην οποία θεωρούνταν ότι οι οικογενειακοί δεσμοί είναι ευρύτεροι σε σχέση με τα νεότερα δυτικά κράτη. Η κατάρρευση της οικογένειας ως σύστημα είναι λοιπόν και μια έμμεση κριτική για τη σύγχρονη σύνδεση της Ελλάδας με τη Δύση, αφού, όπως δηλώνει η Π., η οικογενειακή κατάρρευση αύξησε το ποσοστό των αστέγων. Με αυτόν τον τρόπο χτίζεται έμμεσα και η ιδεολογική κατασκευή του αντιθετικού ζεύγους: Δύση-Ανατολή. Η Ανατολή συνδέεται με έναν «πατροπαράδοτο τρόπο ζωής», που περιλαμβάνει την εκτεταμένη οικογένεια και υποστηρίζει τα «αδύναμα» μέλη⁹¹, ενώ η σύγχρονη Δύση παραπέμπει στην ολοκληρωτική κατάρρευση αξιών και δομών και την αύξηση του sex trafficking.

Στην επιχειρηματολογία της Π. εντοπίζεται ένα δίλημμα σχετικά με την αλληλεπίδραση ηθικών αξιών και οικονομικών συνθηκών και για το πώς αυτοί οι δύο παράγοντες επηρεάζουν τις συγκεκριμένες χώρες που αναφέρθηκαν. Η Π. λοιπόν δομεί την απάντησή της για την κρίση αξιών στην κοινωνία και την οικογένεια με τρόπο τέτοιο, ώστε να μη φανεί συντηρητική, απλοϊκή ή προκατειλημμένη απέναντι στις χώρες που αναφέρει.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 6

1 Κ.: Τώρα:: (...) οι περισσότερες γυναίκες (.) που εμπλέκονται (.) στο trafficking από

ΠΟΙΕΣ

2 χώρες προέρχονται;

91 Τα θετικά στοιχεία της Ανατολής που αποτυπώθηκαν στην ταυτότητα της Ελλάδας αντικατοπτρίζονται στον όρο «ρωμιόσύνη» (Μποζατζής, 2005, Fermor, 1966, Herzfeld, 1982, 1995).

- 3 Σ.: (...) Απ' ότι ξέρω από την Αλβανία και από το πρώην ανατολικό μπλοκ και εσχάτως ακούμε
- 4 και από Αφρική.
- 5 Κ.: °Και γιατί θεωρείτε ότι συμβαίνει αυτό°;
- 6 Σ.: (...) Μιλάει από μόνο του (.) Χώρες όπου:: (.) έχει πέσει ΑΠΟΤΟΜΑ (.) το επίπεδο ζ- ε::>το
- 7 βιοτικό επίπεδο και ΤΑΥΤΟΧΡΟΝΑ < (.) ακριβώς επειδή συνέβησαν έτσι ΜΕΓΑΛΕΣ αλλαγές (.)
- 8 τουλάχιστον ε:: στο πρώην (.) σοβιετικό (.) μπλοκ (...) έχουμε και διάλυση του κοινωνικού ιστού
- 9 (.) > είναι και αυτό μεγάλη υπόθεση δεν είναι ΜΟΝΟ η φτώχεια < δεν είναι μόνο η φτώχεια (.)
- 10 είναι::: ότι:: ΚΑΤΙ χάθηκε εκεί πέρα (.) χάθηκε ε::: σε::: ένα ε::: συγγενικό πλαίσιο (.) > γιατί και
- 11 στην ΠΑΛΑΙΣΤΙΝΗ έχουμε απόλυτη φτώχεια, αλλά εκεί υπάρχει το δίκτυο αυτό των συγγενών (.)
- 12 ένα ΑΠΙΣΤΕΥΤΟ δίκτυο < όπου::: (.) ο ένας είναι στη φυλακή::: και::: τον ταΐζει η γειτονιά (.) τον
- 13 ταΐζουν τα ξαδέρφια (.) οι θείες (..) ΚΑΤΙ συνέβη σ αυτές τις χώρες (.) δεν ξέρω ε::: (...) Δεν είναι
- 14 μόνο η δική μου υπόθεση αυτό το::: το- (.) οι περισσότερες πηγές το λένε: ότι έχει διαλυθεί ο
- 15 κοινωνικός ιστός σε μεγάλο βαθμό ή τουλάχιστον ΕΙΧΕ διαλυθεί όταν απότομα περάσαμε από το
- 16 ένα καθεστώς στο άλλο (...) και το ίδιο φαντάζομαι συνέβη (...) σε ένα βαθμό και στην Αλβανία
- 17 (...) Για τη Νιγηρία δεν ξέρω (.) εκεί φαντάζομαι ότι είναι κυρίως η φτώχεια (...) Εκεί (..) αλλά
- 18 από την άλλη ε::: για την Ταϊλάνδη (.) για την Ινδία καμία φορά ε::: η::: η πολύ μεγάλη φτώχεια
- 19 μπορεί να οδηγήσει σε ΗΘΙΚΗ έκπτωση μεγάλη αυτό που λένε ότι::: οι::: ΓΟΝΕΙΣ οι ίδιοι
- 20 εκπορεύουν ΤΟ ΕΝΑ από τα παιδιά τους > αυτό συμβαίνει στην Ινδία και στην Ταϊλάνδη (.) το
- 21 αναφέρουν πολλές πηγές < να συμβαίνει το ίδιο και στη Νιγηρία (;) (...) Από τα οκτώ δέκα παιδιά
- 22 η οικογένεια να κλείσει τα μάτια (...) να::: το στείλει για::: (...) σε μια χώρα μακρινή να βγάλει
- 23 χρήματα για να τραφεί η υπόλοιπη (;) (...) ΔΕΝ ΞΕΡΩ πραγματικά δεν το αποκλείω όμως να γίνει
- 24 αυτό (..) ε::: όταν (..) ε::: το είπα αριθμόν ένα ε::: ένστικτο στον άνθρωπο (.) είναι στο ένστικτο της

25 επιβίωσης (.) να είναι ΤΟΣΟ ζόρικα τα πράγματα (;) Αλλά ΣΙΓΟΥΡΑ είναι η φτώχεια.

Στο απόσπασμα 6 η Σ. ξεκινά την επιχειρηματολογία της στη γραμμή 6, δηλώνοντας ότι η απάντηση στην ερώτηση γιατί «πλήττονται οι συγκεκριμένες χώρες», είναι αυτονόητη: «μιλάει από μόνο του». Η κρίση συνδέεται στον λόγο της Σ. με τις άσχημες οικονομικές συνθήκες ιδιαίτερα στις χώρες του «πρώην σοβιετικού μπλοκ», που συντελούν στη διάλυση του κοινωνικού ιστού. Το πρόβλημα λοιπόν σύμφωνα με τη Σ. δεν περιορίζεται στον παράγοντα της οικονομικής κρίσης, αλλά αφορά σε μια γενικότερη κρίση αξιών της κοινωνίας. Η λέξη «διάλυση» τονίζει τη σοβαρότητα της κατάστασης και την ένταση του προβλήματος. Η κρίση στον κοινωνικό ιστό είναι αποφασιστικής σημασίας για τη Σ. Έτσι διευκρινίζεται με έμφαση ότι οι αιτίες, για τις οποίες οι χώρες έχουν αυξημένο πρόβλημα με το sex trafficking, «δεν είναι μόνο η φτώχεια» (γραμμή 9). Η Σ. περιγράφει με αόριστο τρόπο αυτό που έχει συμβεί με τη φράση: «κάτι χάθηκε εκεί πέρα». Η αοριστολογία της φράσης επιτείνει τη δραματικότητα και την αίσθηση της απώλειας γι' αυτό «που έχει χαθεί» και αναφέρεται στην κατάρρευση της κοινωνικής συνοχής. Περνώντας αμέσως μετά από το γενικό στο ειδικό, η Σ. κάνει αναφορά στο συγγενικό πλαίσιο που έχει συρρικνωθεί (γραμμή 10). Προκειμένου να υποστηρίξει τη σημασία του συγγενικού πλαισίου στην αύξηση του sex trafficking στις χώρες αυτές, η Σ. παραλληλίζει την κατάσταση μιας άλλης χώρας σε άσχημη οικονομική κατάσταση με αυτήν της Παλαιστίνης (γραμμή 11). Ο λόγος της Σ. προσανατολίζεται στην τεκμηρίωση όσων λέει, ώστε να θεωρηθεί αξιόπιστη και αντικειμενική ομιλήτρια, η οποία ως ειδικός έχει ολόπλευρη γνώση για το φαινόμενο του sex trafficking. Η Σ. λοιπόν υποστηρίζει ότι «εκεί», παρόλο που υπάρχει φτώχεια, το δίκτυο των συγγενών δρα υποστηρικτικά (γραμμές 11-13). Δηλώνει μάλιστα το θαυμασμό της για το υποστηρικτικό αυτό δίκτυο με τη χρήση του επιθέτου «απίστευτο» («απίστευτο δίκτυο», γραμμή 12). Ο λόγος της Σ. αποκτά ρεαλισμό με τη χρήση της ζωνής περιγραφής, με την οποία δίνονται περισσότερες λεπτομέρειες για τον τρόπο λειτουργίας του δικτύου, όπως στην περίπτωση ενός ατόμου, το οποίο βρίσκεται στη φυλακή. Για το δίκτυο χρησιμοποιείται μια λίστα τριών μερών, η οποία περιγράφει τα πρόσωπα αναφοράς: «γειτονιά», «ξαδέλφια», «θείες», πρόσωπα που «φροντίζουν» τον φυλακισμένο. Η λίστα λειτουργεί ως «αποδεικτικό εμπειρίας» της Σ., που μπορεί διεξοδικά να τεκμηριώσει όσα περιγράφει. Το υποστηρικτικό «δίκτυο» που περιλαμβάνει και τους «γείτονες» προσανατολίζει στην εικόνα της εκτεταμένης οικογένειας, η οποία επικράτησε μέχρι το 19^ο αιώνα. Σύμφωνα λοιπόν με την επιχειρηματολογία της Σ. το εκτεταμένο αυτό «δίκτυο» υποστήριξης είναι πιο αποτελεσματικό στην αντιμετώπιση των κοινωνικών προβλημάτων. Παράλληλα η αντίθεση που οικοδομείται ανάμεσα στο υποστηρικτικό «δίκτυο» της Παλαιστίνης και σ' αυτό που αοριστολογικά ορίζεται ως αυτό «που έχει χαθεί» στις χώρες του «πρώην ανατολικού μπλοκ», προκαλεί μια «νοσταλγική» αίσθηση. Η αναφορά στην Παλαιστίνη και η αντιπαραβολή της με τις χώρες του «πρώην ανατολικού μπλοκ» κινητοποιεί επίσης την ηθική κατασκευή της Δύσης και της Ανατολής. Η

Παλαιστίνη παρουσιάζεται από τη Σ. ως ένα κράτος της Ανατολής, ενώ οι χώρες του «πρώην ανατολικού μπλοκ» ως χώρος παρακμής ενός συστήματος, που καταρρέει σε όλα τα επίπεδα. Η «νοσταλγική» αυτή θέση είναι αξιακά και ηθικά φορτισμένη. «Αυτό που έχει χαθεί» συνδέεται με μια ηθική φροντίδας και ανθρωπισμού για τα άτομα που βρίσκονται σε δύσκολη θέση, ενώ η σύγχρονη δυτική ιδεολογία προσανατολίζει σε ένα σύστημα «αποσαθρωμένο». Αν λοιπόν αυτό, που έχει χαθεί, είναι το «παραδοσιακό», τότε «το νέο» καταδικάζεται ηθικά, αφού συνοδεύεται από την οικονομική, κοινωνική και ηθική κατάρρευση. Στη γραμμή 13 η Σ. επανέρχεται στην υπόθεσή της ότι «κάτι συνέβη σε αυτές τις χώρες». Οι πολιτικές αλλαγές στις χώρες του «πρώην ανατολικού μπλοκ» συνοδεύτηκαν σύμφωνα με τη Σ. από «τη διάλυση του κοινωνικού ιστού» (γραμμές 14-15). Η φράση: «όταν απότομα περάσαμε από το ένα καθεστώς στο άλλο, δεν αναφέρεται απλώς σε πολιτικές αλλαγές, αλλά και σε ιδεολογικές, που επέφεραν αλλαγές στο αξιακό σύστημα, με αποτέλεσμα την κατάλυση των οικογενειακών και κοινωνικών δεσμών. Η Σ. αναφέρει ότι το «ίδιο συνέβη και στην Αλβανία». Το ρήμα «φαντάζομαι» λειτουργεί ως εμβόλιο εναντίον του διακυβεύματος, καταδειχνοντας ότι η Σ. καταθέτει την υποκειμενική της γνώμη και δεν είναι δογματική σε σχέση με όσα υποστηρίζει.

Στις γραμμές 17-25 ο λόγος της Σ. στρέφεται στο να εξηγήσει τι συμβαίνει στις χώρες της Αφρικής και της Ασίας. Έτσι κινητοποιείται στον λόγο της μια «άτυπη» ομάδα χωρών με κοινό χαρακτηριστικό τη φτώχεια («Νιγηρία», «Ταϊλάνδη», «Ινδία», γραμμές 17-18). Κι ενώ στην περίπτωση της Νιγηρίας η φτώχεια θεωρείται η αιτία των αυξημένων ποσοστών του sex trafficking, στις γραμμές 18-19 αναφέρεται με αόριστο και γενικό τρόπο ότι για την περίπτωση της Ταϊλάνδης και της Ινδίας «η πολύ μεγάλη φτώχεια μπορεί να οδηγήσει σε ηθική έκπτωση μεγάλη». Η Σ. επικαλείται κάποιους αόριστους εξωτερικούς μάρτυρες με τη χρήση του τρίτου πληθυντικού προσώπου («που λένε», γραμμή 19), οι οποίοι επιβεβαιώνουν την άποψη που εκφράζει. Αναφέρεται λοιπόν στη μαρτυρία αυτών των ανθρώπων για να μιλήσει για το σενάριο των γονιών, που εκπορνεύουν το ένα από τα παιδιά τους (γραμμές 19-20). Στις γραμμές 20-21 η Σ. επικαλείται για άλλη μια φορά «πηγές», που αναφέρονται σ' αυτό το σενάριο. Ο λόγος της Σ. αναγνωρίζει ότι η «σοκαριστική» δραματική κατασκευή που παρουσιάζεται μπορεί να προκαλέσει ενστάσεις και κατηγορίες για προκατάληψη απέναντι στους κατοίκους των χωρών αυτών, αφού συνδέει τη φτώχεια με «μη ηθικές επιλογές». Η ρητορική τεχνική στον λόγο της Σ. στρέφεται προς τη δημιουργία μιας αποστασιοποιημένης αφήγησης για το σενάριο αυτό, που θα στηρίζεται σε διάφορες εξωτερικές μαρτυρίες, στο πλαίσιο αυτού που ο Potter (1996) αποκάλεσε απόμακρο έρεισμα. Με αυτόν τον τρόπο απομακρύνεται ο κίνδυνος να κατηγορηθεί η Σ. για προκατάληψη απέναντι στις φτωχές χώρες. Η τεχνική αυτή λογοδοσίας συνεχίζεται στη γραμμή 21, όπου η Σ. αναρωτιέται αν μπορεί να συμβαίνει το ίδιο και στη Νιγηρία, ενεργοποιώντας την αφήγηση με ζωντανή περιγραφή μιας οικογένειας με πολλά παιδιά, που επιτρέπεται η εκπόρνευση του ενός από αυτά για να τραφούν τα υπόλοιπα (γραμμές 21-23). Η εκπόρνευση δεν δηλώνει-

ται άμεσα, αλλά έμμεσα: «να το στείλει σε μια χώρα μακρινή να βγάλει χρήματα». Η ζωντανή περιγραφή προσθέτει γεγονικότητα στην αφήγηση της Σ. Η Σ. αποφεύγει να δηλώσει αυτό το υποθετικό σενάριο, ώστε να μην κατηγορηθεί για προκατάληψη. Η Σ., από τη μία, προσανατολίζεται στο να αναφέρει τέτοια περιστατικά, όπου οι γονείς πουλούν τα παιδιά τους, αλλά, από την άλλη, αναγνωρίζει ότι θα ήταν προκατάληψη, αν υποστήριζε ότι οι φτωχοί άνθρωποι επιδεικνύουν ανηθικότητα λόγω της φτώχειας τους. Προσπαθώντας λοιπόν να επιλύσει το δίλημμα, η Σ. δηλώνει: «δεν ξέρω πραγματικά, δεν το αποκλείω όμως να γίνει αυτό». Η Σ. λοιπόν αφήνει το ενδεχόμενο ανοιχτό, προβαίνοντας σε μία άλλη κατασκευή με μορφή ακραίας διατύπωσης για να υποστηρίξει τη θέση της. Μιλά «για το ένστικτο της επιβίωσης», το οποίο έχουν όλοι οι άνθρωποι (γραμμές 24-25) και όπου, προκειμένου να επιβιώσει κάποιος, μπορεί να προβεί σε «τόσο ζόρικα πράγματα». Έτσι σύμφωνα με τη Σ., ο συνδυασμός «φτώχειας» («σίγουρα είναι η φτώχεια», γραμμή 25) και «ανάγκης για επιβίωση» μπορεί να οδηγήσει σε καταστάσεις, οι οποίες χαρακτηρίζονται «ανήθικες».

Η «ανηθικότητα» του σεναρίου, το οποίο εισήγαγε η Σ. στην επιχειρηματολογία της, έχει τις βάσεις του στην παράδοση του Διαφωτισμού, στον οποίο υποστηρίχθηκε η εικόνα του παιδιού ως «αθώας ύπαρξης που χρειάζεται προστασία». Η εικόνα αυτή της παιδικής ηλικίας ισχυροποιήθηκε και φυσικοποιήθηκε στο φιλελευθερισμό. Με βάση αυτήν την εικόνα η σεξουαλική ζωή συνδέθηκε με τον κόσμο των ενηλίκων (Μακρυγιώτη, 2003). Στο απόσπασμα λόγου λοιπόν ο ηθικός αποτροπιασμός προέρχεται από το γεγονός ότι ο πρωταγωνιστής / η πρωταγωνίστρια είναι παιδί, το οποίο η οικογένεια δεν το προστατεύει, αλλά κερδίζει χρήματα από τη σεξουαλική εκμετάλλευσή του.

Στο απόσπασμα 6 υποστηρίζεται λοιπόν ότι το χαμηλό βιοτικό επίπεδο, καθώς και η διάλυση του κοινωνικού ιστού σε συνδυασμό με τη φτώχεια είναι οι κύριοι παράγοντες, οι οποίοι συντελούν στο να έχουν οι χώρες αυτές μεγαλύτερο πρόβλημα με το sex trafficking. Η Σ. λογοδοτεί για ποιους λόγους η Αλβανία, οι χώρες του «πρώην ανατολικού μπλοκ» και η Αφρική είναι οι μεγαλύτερες χώρες προέλευσης του sex trafficking. Η κατάρρευση περιγράφεται με όρους ηθικούς και συνδέεται ιδιαίτερα με την κατάρρευση του οικογενειακού και του ευρύτερου συγγενικού δικτύου, όπως και στο απόσπασμα 4. Η Σ. περιγράφει την κατάσταση των χωρών, χωρίς να επιρρίπτει στις χώρες αυτές ηθικές ευθύνες, υιοθετώντας μια «συντηρητική» οπτική, που τις αξιολογεί με βάση την οικονομική τους κατάσταση.

Το sex trafficking ως εκμετάλλευση της Δύσης στο Νότο

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 7

(Στις σειρές που προηγούνται του συγκεκριμένου αποσπάσματος ο Λ. μιλά για τις αιτίες της σωματεμπορίας.)

- 1 Λ.: Από τη δική μας την πλευρά το πρόβλημα είναι καθαρά πολιτικό θέμα
- 2 Κ.: = Ναι.
- 3 Λ.: = Ετσι;
- 4 Κ.: Ναι, Θα ήθελα να μου το πείτε αυτό γιατί:::
- 5 Λ.: = Για μένα είναι καθαρά πολιτικό το θέμα.
- 6 Κ.: Ωραία.
- 7 Λ.: (...) Από τη στιγμή που ΔΕΧΕΣΑΙ (.) μια διαβάθμιση (...) πρέπει να είσαι έτοιμος και
- 8 για τις συνέπειες (.) Και επειδή (.) ως κοινωνίες (...) η ΔΥΣΗ (.) η περίφημη δύση, είμαστε είκοσι
- 9 δύο χώρες στις διακρίσεις (...) εκμεταλλευόμαστε αυτοί οι είκοσι δύο (.) από τους είκοσι δύο ΟΙ
- 10 ΔΟΔΕΚΑ ή αν θέλεις δέκα οχτώ (.) τον πλούτο όλων των υπολοίπων (...) και τους έχουμε
- 11 ΓΡΑΜΜΕΝΟΥΣ (...) έχουμε και μια λογική για τους υπόλοιπους ότι: «Αφού ΕΜΕΙΣ λέμε ότι
- 12 ΑΥΤΟΙ είναι καλά, ΑΥΤΟΙ ΕΙΝΑΙ ΚΑΛΑ (...) εκεί είναι το πρόβλημα (.) Αν δείτε μια κοπέλα από
- 13 την Αφρική (...) εξαρτάται ποια περιοχή είναι (.) τύπου ΣΑΧΑΡΑ (...) ανατολικά ή δυτικά (...) θα
- 14 καταλάβετε ΤΙ λέω (.....) Οι άνθρωποι (.) πέρασαν από την εποχή (...) του σιδήρου (...) ή αν
- 15 θέλετε του χρυσού (.....) στην εποχή των δορυφορικών κεραιών (.) σε διάστημα ΤΡΙΑΝΤΑ
- 16 ΕΤΩΝ (.....) Δηλαδή έχω πάρα πολλές φωτογραφίες από αποστολές (.....) με άτομα (.) με
- 17 ΚΑΛΥΒΕΣ (...) ΚΑΛΥΒΕΣ (.) που έχουν δορυφορική κεραία και μερσεντές (.....) Εμείς (.)
- 18 τους εκμεταλλευτήκαμε ΠΟΛΙΤΙΚΑ (.....) το ότι ΑΥΤΟΙ εκεί κάτω στην ηλικία >των δώδεκα,
- 19 οχτώ, δέκα, δώδεκα, δεκατεσσάρων ετών< έχουν σχέση (.) Τη διαστροφή τη δική μας λοιπόν την
- 20 <ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΤΗΚΑΜΕ> (.) <ΕΠΑΝΩ> τους (.) Φτιάξαμε χώρα προορισμού την ΤΑΪΛΑΝΔΗ
- 21 να πάμε να πηδήξουμε όλοι. (.) Όλοι οι <άνδρες (.) αγοράκια (.) και μικρά παιδιά>. (.....)
- 22 Φτιάξαμε χώρες προορισμού (.) σεξουρισμού (.) γιατί μας βολεύει (.) Γιατί: (.) έχουμε ζήσει
- 23 Ο::ΛΟ τον κορεσμό (.) της μεταξύ μας (.) >τα έχουμε δει όλα, τα έχουμε κάνει, είμαστε πά:::ρα
- 24 πολύ πλούσιοι (...)
- 25 Κ.: Μμμμμ

26 Λ.: (...) Οπότε ENTAΞΕΙ

Στο απόσπασμα ⁷⁹² και στις γραμμές 1 και 5 ο Λ. δηλώνει ότι το sex trafficking «είναι ένα καθαρά πολιτικό θέμα». Η χρήση μάλιστα α΄ πληθυντικού στη γραμμή 1 («από τη δική μας την πλευρά») δείχνει ότι η κατασκευή του sex trafficking ως πολιτικού προβλήματος δεν είναι απλώς η υποκειμενική άποψη του Λ., αλλά η «επίσημη» οπτική της Μ.Κ.Ο. Ο προσδιορισμός «καθαρά» δίνει έμφαση στην πολιτική διάσταση του sex trafficking, προτάσσοντας το πολιτικό στοιχείο ως το πιο σημαντικό κομμάτι μιας ανάλυσης για το sex trafficking. Από την αρχή λοιπόν η θέση υποκειμένου που υιοθετείται στον λόγο του Λ. είναι αυτή του ειδικού, ο οποίος γνωρίζει πολύ καλά το sex trafficking και μπορεί να υποστηρίξει τις θέσεις του. Ο Λ. δεν είναι απλώς εθελοντής της Μ.Κ.Ο. Είναι αυτός που την «ίδρυσε» και ο πρόεδρος. Επομένως, όσα υποστηρίζει, εκφέρονται από μία επιστημονική θέση κύρους, που ο ίδιος αποδέχεται, όπως θα φανεί στην ανάλυση.

Η επιχειρηματολογία του Λ. ξεκινά με μια αόριστη και γενική δήλωση: «Όταν δέχεσαι μία διαβάθμιση πρέπει να είσαι έτοιμος και για τις συνέπειες» (γραμμές 7-8). Η χρήση β΄ πληθυντικού υποδεικνύει ότι η δήλωση ισχύει για κάθε άνθρωπο και συνεπώς λειτουργεί και ως μια ακραία διατύπωση, που υπενθυμίζει με όρους ηθικούς ότι πρέπει να είμαστε υπεύθυνοι για τις πράξεις μας και να δεχόμαστε τις συνέπειές τους. Στις γραμμές 8-12 ο Λ. γίνεται πιο συγκεκριμένος και αναφέρει τη Δύση και τα δυτικά κράτη, διατυπώνοντας από την αρχή μια διπλή ηθική καταδίκη. Τα δυτικά κράτη κατηγορούνται ότι εκμεταλλεύονται τον πλούτο των υπολοίπων χωρών (γραμμή 10). Επιπλέον, είναι αδιάφορα απέναντι στις χώρες αυτές, τις «έχουν γραμμένες» (γραμμές 10-11), όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Λ.. Η ηθική καταδίκη απορρέει από ένα «αντικειμενικό» γεγονός, αφού η εκμετάλλευση των χωρών αυτών από τη Δύση παραβαίνει τους κανόνες της δικαιοσύνης. Παράλληλα, όμως, εντοπίζεται και ένα «ηθικό» ζήτημα σχετικά με την ανηθικότητα όχι μόνο της εκμετάλλευσης άλλων χωρών, αλλά και της συνολικής τους απαξίωσης. Ο Λ. λοιπόν κατασκευάζει το προφίλ ενός ατόμου που βλέπει τα πράγματα όπως είναι, και μπορεί μάλιστα να τα περιγράψει με αμεσότητα, χωρίς να συγκαλύπτει τα γεγονότα. Η χρήση α΄ πληθυντικού («είμαστε 22 κράτη», γραμμές 8-9, «τους έχουμε γραμμένους», γραμμές 10-11) κατασκευάζει το προφίλ ενός ηθικά ακέραιου «κριτή» της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Αν και είναι πολίτης ενός ευρωπαϊκού κράτους, ο Λ. μπορεί να ασκήσει κριτική στις στάσεις και τις πολιτικές που εφαρμόζονται στα «φτωχά» κράτη.

Ο λόγος λοιπόν του Λ. προσανατολίζεται στη δημιουργία μιας αντίθεσης ανάμεσα στην «ανήθικη» ταυτότητα των δυτικών χωρών, που εκμεταλλεύονται τις υπόλοιπες χώρες και στην «ηθική» ταυτότητα του ομιλητή. Η επιχειρηματολογία του Λ. κινητοποιεί επίσης την κατασκευή της αντίθεσης ανάμεσα στις δυτικές και τις μη δυ-

92 Το απόσπασμα αυτό θα αναλυθεί και στο Κεφάλαιο 9, στο οποίο εξετάζεται το sex trafficking ως πρόβλημα υπανάπτυξης και υπανάπτυκτων χωρών. Στο Κεφάλαιο αυτό δίνεται έμφαση στην ηθική διάσταση του λόγου του Λ.

τικές χώρες, τη Δύση και την Ανατολή. Η ποσοτική αναφορά συγκεκριμένων χωρών («είκοσι δύο στις διακόσιες», γραμμές 8-9, «οι δώδεκα», γραμμή 10, «δέκα οχτώ», γραμμή 10) προσθέτει ρεαλισμό στην αφήγηση του Λ. και αποτελεί «αποδεικτικό στοιχείο» ότι όσα παραθέτει ο Λ. είναι αντικειμενικά, επιστημονικά στοιχεία.

Ο Λ. «αγανακτεί» με την ανήθικη και ανεύθυνη στάση των δυτικών κοινωνιών. Διά μέσου της ενεργητικής φωνητικοποίησης (Woffitt, 1992) αποτυπώνεται στον λόγο του μια ζωντανή περιγραφή σχετικά με τον τρόπο σκέψης των κρατών της Ευρώπης. «Αφού εμείς λέμε ότι αυτοί είναι καλά, αυτοί είναι καλά» (γραμμές 11-12). Καταγγέλλεται λοιπόν η υποκρισία των δυτικών χωρών, οι οποίες «κοροϊδεύουν» τους εαυτούς τους και τις άλλες χώρες, αποφεύγοντας να αναλάβουν τις ευθύνες τους και να δουν ότι οι χώρες αυτές δεν είναι «καλά». Το πρόβλημα λοιπόν, σύμφωνα με τον Λ. είναι η υποκρισία αυτή των εκμεταλλευτών, οι οποίοι υποκρίνονται άγνοια των προβλημάτων, που προκαλούν στις «φτωχές» χώρες. Η ρητορική αντιπαράβολη ανάμεσα στις «πλούσιες δυτικές χώρες» και τις «φτωχές χώρες της Ανατολής» δημιουργεί μια άλλη δραματική αντίθεση, που καταδεικνύει, από τη μία, το μέγεθος της εκμετάλλευσης και, από την άλλη, την αντίθεση του ομιλητή σε αυτή την κατάσταση.

Στις γραμμές 17-22 ο λόγος του Λ. επανέρχεται στο ζήτημα της εκμετάλλευσης, με το οποίο είχε ξεκινήσει την τοποθέτησή του, δηλώνοντας ότι «τους εκμεταλλευτήκαμε πολιτικά» (γραμμές 17-18). Όπως αναφέρθηκε και στην αρχή της ανάλυσης η χρήση του α' πληθυντικού σε αυτό το σημείο κατασκευάζει τον Λ. ως πολίτη του δυτικού πολιτισμού, ο οποίος με αντικειμενικότητα ασκεί κριτική στην «ανεύθυνη και ανήθικη στάση» της Δύσης προς την Ανατολή. Κι ενώ προηγουμένως η επιχειρηματολογία του ήταν προσανατολισμένη στην απότομη μετάβαση από τον προ-νεωτερικό τρόπο ζωής στον καταναλωτισμό του σύγχρονου δυτικού πολιτισμού, του οποίου ήταν μάρτυρας, σε αυτό το σημείο η προσοχή του Λ. στρέφεται στη σεξουαλική εκμετάλλευση ανηλίκων. «Εκεί κάτω στην ηλικία των οχτώ, δέκα, δώδεκα, δεκαεσσάρων ετών έχουν σχέση» (γραμμές 18-19). Το αόριστο και γενικό «εκεί κάτω» επιτρέπει στον ομιλητή να περιλάβει όλες τις χώρες της Ανατολής και του Νότου, ενώ οι διαφορετικές υποθέσεις για την πιθανή ηλικία των παιδιών που συνευρίσκονται σεξουαλικά με ανθρώπους της Δύσης, αυξάνει τη δραματικότητα και συντελεί στην αύξηση της «ηθικής καταδίκης» του φαινομένου. Στη γραμμή 19 γίνεται άμεση αναφορά στη «διαστροφή» της Δύσης. «Τη διαστροφή τη δική μας λοιπόν την εκμεταλλευτήκαμε επάνω τους. Φτιάξαμε χώρα προορισμού την Ταϊλάνδη να πάμε να πηδήξουμε όλοι. Όλοι οι άνδρες, αγοράκια, και μικρά παιδιά» (γραμμές 19-21). Ως μέλος της δυτικής κοινωνίας ο Λ. ασκεί οξεία κοινωνική κριτική στη σεξουαλική διαστροφή της Δύσης, που εκμεταλλεύεται σεξουαλικά τις χώρες του Τρίτου Κόσμου. Η λίστα τριών μερών: «άνδρες», «αγοράκια» και «μικρά παιδιά» προσθέτει ρεαλισμό στη ζωντανή περιγραφή του Λ. και «εκβιάζει» τον ηθικό αποτροπιασμό του ακροατή/της ακροάτριας. Η χρήση του α' πληθυντικού συντελεί στην κατασκευή του Λ. ως υπεύθυνου κοινωνικού επιστήμονα που δε διστάζει να καταδικάσει ηθικά, να μοιρά-

σει ευθύνες και να δει με αντικειμενικό τρόπο την εκμετάλλευση της Ανατολής από τη Δύση. Η αφήγηση του Λ. περιλαμβάνει ακραίες διατυπώσεις, με την κατασκευή της Δύσης, του Νότου και της Ανατολής ως ενιαίων εννοιών χωρίς διαφοροποιήσεις. Οι γενικεύσεις, τις οποίες υποστηρίζει με τις θέσεις του: η Δύση που εκμεταλλεύεται την Ανατολή, οι δυτικοί που δημιουργούν χώρες σεξουαρισμού, οι άνθρωποι στην Αφρική που ζουν σε καλύβες, δημιουργούν ένα δραματικό κλίμα, στο οποίο η Δύση εμφανίζεται ως «εχθρός της ανθρωπότητας».

Στις γραμμές 22-24 ο Λ. επισημαίνει την ανήθικη στάση της Δύσης, που κάνει «ό,τι την βολεύει» και αιτιολογείται η στάση αυτή με αναφορά στην έλλειψη ορίων της σεξουαλικής συμπεριφοράς των δυτικών. Η σεξουαλική συμπεριφορά των δυτικών δεν έχει φραγμό και αναζητούνται νέες εμπειρίες στις χώρες του Τρίτου Κόσμου. «Έχουμε ζήσει όλο τον κορεσμό» μεταξύ μας, «τα έχουμε κάνει όλα» και «είμαστε πάρα πολύ πλούσιοι» δηλώνει με σαρκασμό ο Λ., καταδικάζοντας τον τρόπο εκμετάλλευσης της Ανατολής με την κατασκευή της «ανήθικης και σεξουαλικά ασύδοτης Δύσης» (γραμμές 22-24).

Στην επιχειρηματολογία του Λ. συνδυάζονται στοιχεία δυτικισμού (Occidentalism)⁹³ και οριενταλισμού για να υποστηριχθεί η κατασκευή της Δύσης ως υπεύθυνης για το αυξημένο ποσοστό sex trafficking των χωρών του Τρίτου Κόσμου. Από τη μία, ασκείται κριτική στη σεξουαλική εκμετάλλευση και την ανηθικότητα της Δύσης προς την Ανατολή και, από την άλλη, η κατασκευή των χωρών του Τρίτου Κόσμου έχει έντονα οριενταλιστικά στοιχεία, αφού οι χώρες που περιγράφει ο Λ., κατασκευάζονται ως φτωχές και «μη πολιτισμένες». Οι χώρες αυτές πέρασαν απότομα στην τεχνολογία και τα καταναλωτικά αγαθά, που συνδέονται με το δυτικό πολιτισμό. Παρόλη λοιπόν την έντονη κριτική του Λ. στη Δύση η οπτική του γωνία για τα χαρακτηριστικά των χωρών που περιγράφει, είναι διαμορφωμένη μέσα από το βλέμμα της δυτικής κουλτούρας. Ωστόσο, στις κατασκευές για τη Δύση και την Ανατολή, η Δύση και ο δυτικός τρόπος ζωής συνδέονται με το «μη ηθικό», ενώ οι Τριτοκοσμικές χώρες εκλαμβάνονται ως «θύματα του δυτικού τρόπου σκέψης και συμπεριφοράς». Η Δύση επομένως κατασκευάζεται ως κίνδυνος για τον κόσμο και ιδιαίτερα για τις χώρες του Τρίτου Κόσμου. Στην αφήγηση του Λ. οι πολιτικές αιτίες του sex trafficking διατυπώνονται με ηθικούς όρους με στόχο την ηθική καταδίκη του δυτικού πολιτισμού. Με αυτόν τον τρόπο η περίφημη φράση του Hall (1992): «η Δύση και οι υπόλοιποι»,⁹⁴ που περιγράφει τους τρόπους με τους οποίους η Δύση κρίνεται ιεραρχικά σε σχέση με άλλους πολιτισμούς, εδώ δεν ισχύει αυτούσια. Στον λόγο του Λ. μπορεί να ταυτίζεται η Δύση με τον πολιτισμό και να δομούνται οι «τριτοκοσμικές» χώρες με βάση οριενταλιστικά στοιχεία, που προέρχονται από την οπτική της Δύσης για τις χώρες της Ανατολής,⁹⁵ αλλά παράλληλα ασκείται κριτική

93 Για περισσότερα στοιχεία σχετικά με το δυτικισμό δες Μποζατζή (2005, Bozatzis, 2009, 2014), Carrier, 1995, Hertzfeld, 1995.

94 «The West and the rest» (Hall, 1992).

95 Βλ. και το ίδιο απόσπασμα στο [Κεφάλαιο 9](#).

στο δυτικό τρόπο ζωής. Αν και στην επιχειρηματολογία του Λ. η Δύση αντιπαραβάλλεται με την Ανατολή⁹⁶ και η Ανατολή κατασκευάζεται μέσα από τη δυτική οπτική ως υποανάπτυκτη, είναι ο δυτικός πολιτισμός που προβάλλεται ως κίνδυνος για την παγκόσμια ασφάλεια, επειδή με ανήθικο τρόπο εκμεταλλεύεται τις υπόλοιπες χώρες της Ανατολής.

Το ιδεολογικό δίλημμα του Λ. είναι πώς θα καταδικάσει τις δυτικές κοινωνίες, συμπεριλαμβανομένης και της Ελλάδας, όντας πολίτης της Δύσης. Ο Λ. προβάλλει το προφίλ του κοινωνικού επιστήμονα, που δεν είναι προκατειλημμένος απέναντι στη Δύση, αλλά αντικειμενικός και έτοιμος να την καταδικάσει ηθικά. Η κρίση αξιών στο προηγούμενο απόσπασμα συνδέονταν με τις φτωχές χώρες της Αφρικής και της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Στο απόσπασμα αυτό η κρίση αξιών «χρεώνεται» στο δυτικό τρόπο ζωής, που ευθύνεται ηθικά για το sex trafficking. Καθώς, όμως, καταδικάζεται ηθικά η Δύση και το αξιακό της σύστημα, εντοπίζονται ρητορικά ιδεολογικές κατασκευές για την Αφρική που έχουν συγκροτηθεί στη φιλελεύθερη παράδοση και χρησιμοποιούνται εδώ για να υποστηρίξουν την επιχειρηματολογία του.

8.4 Πορνεία και sex trafficking

Στα αποσπάσματα που ακολουθούν, η πορνεία παρουσιάζεται ως «ελεύθερη επιλογή» των γυναικών, ενώ το sex trafficking ως προϊόν δουλείας. Η κατασκευή των γυναικών που ασκούν την πορνεία συνοδεύεται από την «ηθική καταδίκη» τους (απόσπασμα 8). Παρουσιάζεται αντιστικτικά με την εικόνα των «γυναικών-θυμάτων» που εξαναγκάζονται και κακοποιούνται σε αντίθεση με τις πόρνες. Αν και σχεδόν όλοι οι συμμετέχοντες είναι κατά της νομικής απαγόρευσης της πορνείας, συχνά αυτή κατασκευάζεται ως «προβληματική κατάσταση» (απόσπασμα 9).

Η «ηθική καταδίκη» της γυναίκας πόρνης

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 8

(Η Μ. απαντά σε προηγούμενη ερώτηση σχετικά με το αν πιστεύει ότι η κοινή γνώμη είναι ενημερωμένη για το sex trafficking.)

1 Μ.: > Ασχέτως με το trafficking, υπάρχουν κοπέλες που έρχονται εδώ ξέροντας (.) Αυτό 2 για μένα ΔΕΝ είναι trafficking (.) είναι κάτι ΑΛΛΟ (...) Ήταν μια ρωσίδα (.) γνωστή φίλων μου (.)

3 που ήρθε στην Ελλά- (.) ήρθε στην Ευρώπη γιατί ΗΘΕΛΕ ((καγχασμός)) να ζει καλά:: (.) να ζει

96 Για μια περιγραφή του τρόπου με τον οποίο λειτουργεί η σύγκριση Ανατολής-Δύσης σε σχέση με την απόδοση εθνικών / πολιτισμικών στερεοτύπων στις χώρες της Ανατολής (βλ. Μποζατζής 2005α, 2005β, 2009, Said, 1978).

- 4 Ζεστά:: (.) > και να φάει σοκολατάκια ΚΑΘΕ ΜΕΡΑ < (.....) Αυτή ΔΙΑΛΕΞΕ (...) ήξερε (.)
- 5 Μπορεί να ήταν πουτάνα στη Μόσχα και αυτή διάλεξε να είναι στην Αθήνα (.) Αυτό είναι ΑΛΛΟ
- 6 (...) Αυτό είναι επαγγελματικό (.) Για μένα δεν είναι trafficking (.) γιατί ούτε τη ΒΑΣΑΝΙΣΑΝ (.)
- 7 ούτε τη ΔΕΙΡΑΝΕ (.) ούτε τη βίασαν (.) ούτε της ΚΛΕΨΑΝΕ το διαβατήριο (...) ΑΥΤΗ (.....) ήτανε
- 8 ΕΛΕΥΘΕΡΟ:: (...) ελεύθερο κοριτσάκι. Εγώ:: (.) δε συζητάμε για ΑΥΤΕΣ (.) Αυτές ξέρουν τι
- 9 κάνουν. Δε μας- (.) ΕΓΩ θεωρώ ότι ΑΥΤΟ δεν είναι το πρόβλημα (...) Δεν είναι trafficking για μένα
- 10 ΑΥΤΟ::

Στο απόσπασμα 8 η Μ. επιχειρεί μια διάκριση ανάμεσα στο sex trafficking και την πορνεία. Δηλώνει ότι πέρα από το sex trafficking «υπάρχουν κοπέλες που έρχονται εδώ ξέροντας» (γραμμή 1). Η δήλωση διαχωρίζει άμεσα τα «θύματα του sex trafficking» και όσες «κοπέλες» ασκούν την πορνεία. Η διάκριση γίνεται με βάση το αν «ήξεραν» ότι θα ασκήσουν την πορνεία. Έτσι όσες δεν «ήξεραν», εντάσσονται στα θύματα του sex trafficking, ενώ όσες ήξεραν στην «κοινή πορνεία». Στη συνέχεια ακολουθεί η δήλωση: «αυτό για μένα δεν είναι sex trafficking, είναι κάτι άλλο» (γραμμή 2). Στη δήλωση υπάρχει ηθική μομφή για όσες «κοπέλες» ασκούν την πορνεία εν γνώσει τους συγκριτικά με τα «αθώα» θύματα του sex trafficking. Αρχικά λοιπόν η Μ. επιχειρεί να διαφοροποιήσει τις δύο κατηγορίες και να οριοθετήσει τις διαφορές ανάμεσα στην πορνεία και το sex trafficking.

Στις γραμμές 2-5 η Μ. αφηγείται ένα περιστατικό, ως «πειστήριο» της προηγούμενης θέσης της ότι άλλο είναι πορνεία, άλλο sex trafficking. Η Μ. επικαλείται την περίπτωση μιας «Ρωσίδα» γνωστής φίλων της, που ήρθε στην «Ελλά- ήρθε στην Ευρώπη» με τη θέλησή της για να ασκήσει την πορνεία. Η χρήση της αφήγησης και η αναφορά στους «φίλους» ενισχύουν τη γεγονικότητα της ιστορίας. Η ιστορία είναι διασταυρωμένη και όχι ψευδής, αφού τεκμηριώνεται η προέλευσή της. Η Μ. επιλέγει να μιλήσει για τον ερχομό της «Ρωσίδα» στην Ευρώπη, αφήνοντας στη μέση τη λέξη Ελλάδα. Έτσι υπάρχει από την αρχή η αντίθεση: Ρωσίδα πόρνη –Ελληνίδα πόρνη, Ρωσία-Ευρώπη. Δίνεται η πληροφορία ότι η γυναίκα ήρθε στην Ευρώπη για «να ζει καλά». Ακολουθούν περισσότερες πληροφορίες για τη γυναίκα, που συνοδεύονται από το καγχαστικό γέλιο της Μ. (γραμμή 3). Το γέλιο αυτό λειτουργεί ως ηθική μομφή τόσο για το ότι «ήθελε» η γυναίκα καλύτερη ζωή, όσο και για την επιλογή της να ασκήσει την πορνεία για να βελτιώσει τη ζωή της. Η κριτική που ασκείται στη γυναίκα συνεχίζεται στις γραμμές 3-4 με την περιγραφή των επιθυμιών της. Δίνονται λοιπόν περισσότερες πληροφορίες για το τι σημαίνει γι' αυτή τη γυναίκα να ζει καλά. Η περιγραφή αυτών, που «ήθελε» η γυναίκα, είναι διατυπωμένη σε μια λίστα τριών μερών: «να ζει καλά», «να ζει ζεστά» και «να τρώει σοκολατάκια κάθε μέρα». Με τον

τρόπο αυτό αξιώνεται η γεγονικότητα της περιγραφής που ξεδιπλώνει η ομιλήτρια σχετικά με τις ανάγκες της γυναίκας-πόρνης. Έτσι επίσης η Μ. δείχνει ότι γνωρίζει «τα κίνητρα» της γυναίκας και μπορεί να παραθέσει «αποδεικτικά» στοιχεία για τον τρόπο που αυτή σκέφτεται, καθώς και για «τις επιθυμίες» της. Η φράση: «να τρώει σοκολατάκια κάθε μέρα» ως λόγος για τον οποίο ήρθε η γυναίκα που περιγράφεται στην Ευρώπη, είναι μια ακραία διατύπωση. Με την ακραία αυτή διατύπωση ασκείται κριτική στα «υλιστικά κριτήρια» της γυναίκας. Επιπλέον, ο χρονικός προσδιορισμός «κάθε μέρα» λειτουργεί ως αποδεικτικό στοιχείο υπερβολής. «Τα θέλω» της γυναίκας για το πώς «θα ζήσει καλά» κατασκευάζονται με αυτόν τον τρόπο ως υπερβολικά, αποτέλεσμα της επιθυμίας για όλο και καλύτερες συνθήκες διαβίωσης. Παράλληλα η αντίθεση αποκτά υπόσταση από τα πρόσωπα, τα οποία δεν αναφέρονται και «στέκονται» στον αντίποδα αυτής της περίπτωσης, που παρουσιάζει η Μ. Τα πρόσωπα, τα οποία βρίσκονται παρόντα και ας μην αναφέρονται, είναι τα θύματα του sex trafficking, για τα οποία οι συνθήκες διαβίωσης είναι απάνθρωπες. Αντίθετα, η γυναίκα την οποία περιγράφει η Μ. «θέλει να ζει καλά». Ασκήει την πορνεία από επιλογή, επειδή ήθελε μια «καλή ζωή» με καταναλωτικά αγαθά. Η παράθεση λοιπόν των λόγων για τους οποίους η γυναίκα της αφήγησης ήρθε στην Ευρώπη για να εκπορνευθεί είναι παράλληλα και μια μορφή ηθικής καταδίκης για τον τρόπο ζωής, τον οποίο αυτή επέλεξε.

Σύμφωνα με την εκδοχή της Μ. η γυναίκα της ιστορίας «ήξερε». Μπορεί να ήταν «πουτάνα στη Μόσχα και διάλεξε να είναι στην Αθήνα» (γραμμή 5). Στο σημείο αυτό οι ηθικές ενστάσεις της Μ. συνεχίζονται και ζητήματα σχετικά με την ελευθερία επιλογών εμπλέκονται για να τεκμηριώσουν τις ενστάσεις αυτές. Στην ιδεολογία λοιπόν του φιλελευθερισμού, η «ελεύθερη επιλογή» του ατόμου για ζητήματα που το αφορούν είναι δικαίωμα, αλλά και κριτήριο σύμφωνα με το οποίο θα αποδοθούν ευθύνες. Το άτομο δικαιούται να αποφασίσει «ελεύθερα», αλλά οι συνέπειες για τις επιλογές ανήκουν στον ίδιο. Στο πλαίσιο λοιπόν αυτής της συλλογιστικής η Μ. παρουσιάζει τις επιλογές της γυναίκας που περιγράφει ως προϊόν ελεύθερης επιλογής. Η Μ. προβάλλεται ως αντικειμενική κριτής των γεγονότων που δεν έχει ηθικές αναστολές σε σχέση με την πορνεία. Χρησιμοποιείται, ωστόσο, η λέξη «πουτάνα» για να περιγράψει την πόρνη, η οποία συνδέεται με μια απαξιωτική ηθικά οπτική για όσες γυναίκες ασκούν την πορνεία.

Καθώς κατασκευάζεται η εικόνα της γυναίκας πόρνης σε αντιδιαστολή με τις «γυναίκες-θύματα» του sex trafficking, αναγνωρίζεται από τη Μ. ότι υπάρχει ο κίνδυνος οι θέσεις της να χαρακτηριστούν προκατειλημμένες και αρνητικές ως προς τη γυναίκα που ασκεί την πορνεία. Έτσι ο λόγος της προσανατολίζεται στο να ασκήσει κριτική στις αιτίες σχετικά με τον τόπο επιλογής άσκησης της πορνείας ή τις παράλογες επιθυμίες της γυναίκας πόρνης. Έμμεσα και σε σχέση με όσα η Μ. είπε πριν για την «καλή ζωή», η Μόσχα συγκρίνεται με την Αθήνα. Το γεγονός ότι στη Μόσχα επικρατούν άσχημες συνθήκες διαβίωσης παρουσιάζεται ως ένα αδιαμφισβήτητο γεγονός, ενώ η Αθήνα παρουσιάζεται μια ευρωπαϊκή πόλη, που προσφέρει καλύ-

τερη ποιότητα ζωής. Με αυτήν την έννοια, η Μ. ασκεί κριτική στην γυναίκα, επειδή οι επιλογές της έγιναν χωρίς πίεση και είναι προϊόν συνειδητής επιλογής. Το ότι επέλεξε ελεύθερα να γίνει πόρνη για να έχει καλή ζωή, χωρίς πίεση, να μην κρυσώνει και να τρώει καθημερινά σοκολατάκια, είναι ο λόγος για τον οποίο η Μ. έχει ηθικές ενστάσεις. Η επιλογή λοιπόν αυτή διαμορφώνει μια διαφορετική συνθήκη σε σχέση με την αντίστοιχη των γυναικών «θύματων» sex trafficking. «Αυτό είναι κάτι άλλο», γιατί «είναι επαγγελματικό» (γραμμή 6). Οι επαγγελματικές επιλογές μιας γυναίκας η οποία ασκεί την πορνεία δεν συγκρίνονται σύμφωνα με την Μ., με το sex trafficking. Ως αποδείξεις προβάλλονται μια σειρά επιχειρημάτων που αντιπαρά τίθενται στην επαγγελματική και ελεύθερη επιλογή της γυναίκας-πόρνης. Παρατίθενται, λοιπόν, χαρακτηριστικά που συνδέονται με το sex trafficking. Τα χαρακτηριστικά αυτά παρουσιάζονται σε αντίστιξη με τη γυναίκα πόρνη. Η γυναίκα πόρνη δεν εντάσσεται στα θύματα sex trafficking «γιατί ούτε τη βασάνισαν, ούτε τη δείρανε, ούτε τη βίασαν, ούτε της κλέψανε το διαβατήριο» (γραμμές 6-7). Η παράθεση σε μορφή λίστας των «μαρτυριών» από τα οποία γλίτωσε η πόρνη αυξάνει τη διάσταση ανάμεσα σε όσες ασκούν την πορνεία και τα θύματα sex trafficking και οδηγεί στην «ηθική καταδίκη» της πρώτης. Παρουσιάζεται λοιπόν η εικόνα της πόρνης, η οποία επιλέγει ελεύθερα, σε αντίθεση με τα «θύματα sex trafficking» που υφίστανται αυτή τη «ζοφερή» πραγματικότητα, χωρίς δυνατότητα επιλογής και διέξοδο. Με αυτόν τον τρόπο «χτίζεται» ρητορικά η αντίθεση ανάμεσα στη γυναίκα πόρνη και τις γυναίκες «θύματα» του sex trafficking. Η Μ. εκφράζει την ηθική της ένσταση για τη γυναίκα πόρνη και συναισθήματα συμπάθειας για τα «θύματα». Προστίθεται επίσης το στοιχείο της «ελευθερίας» συγκριτικά με την «ανελευθερία» του sex trafficking και αξιολογούνται οι δύο περιπτώσεις. Έτσι η γυναίκα πόρνη της αφήγησης «ήτανε ελεύθερο κοριτσάκι» και «δε συζητάμε για αυτές», γιατί «αυτές ξέρουν τι κάνουν» (γραμμή 8). Το υποκοριστικό: «κοριτσάκι», καθώς και η αναφορά στην «ελευθερία επιλογής» της γυναίκας, που ήρθε να ασκήσει την πορνεία στην Ελλάδα, δείχνει την ηθική αγανάκτηση της Μ. απέναντι στη θεωρητική πιθανότητα να συγκριθούν οι δύο περιπτώσεις. Δεν υπάρχουν σημεία σύγκρισης ή στοιχεία ομοιότητας ανάμεσα στις γυναίκες «θύματα» του sex trafficking και τη γυναίκα-πόρνη. Στον λόγο της Μ. αναπαράγονται οι νομικοί ορισμοί του sex trafficking, όπου οι γυναίκες εξαναγκάζονται στην πορνεία χωρίς καμία ελευθερία επιλογής, σε αντίθεση με όσες ασκούν την πορνεία.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχει και η αλλαγή προσώπου στη γραμμή 8. Η Μ. αρχικά χρησιμοποιεί το α' πρόσωπο για να δηλώσει ότι δεν μιλάει για τις γυναίκες, που «ελεύθερα» ασκούν την πορνεία και καταλήγει στο α' πληθυντικό, δηλώνοντας «δε συζητάμε γι' αυτές». Ο πληθυντικός λειτουργεί ως κατηγορική υπαγωγή (Sacks, 1992), όπου η Μ. εντάσσει τον εαυτό της σε μια αόριστη κοινότητα, η οποία έχει τις ίδιες απόψεις με αυτή. Η κοινότητα μπορεί να αναφέρεται είτε στην κοινή γνώμη, είτε στους ειδικούς, που ασχολούνται με το sex trafficking. Έτσι, όσα υποστηρίζει η Μ. παρουσιάζονται ως «σωστά», γιατί τα υποστηρίζουν και άλλοι. Το ότι «δε μιλάμε»

για τις πόρνες ορίζει την ίδια στιγμή τι είναι επιτρεπτό και τι όχι στο συνομιλιακό πλαίσιο. Στη γραμμή 9 η Μ. διορθώνει το α΄ πληθυντικό σε πρώτο ενικό, δηλώνοντας ότι: «Εγώ θεωρώ ότι αυτό δεν είναι το πρόβλημα», κάνοντας αναφορά σε όσες γυναίκες ασκούν «ελεύθερα» την πορνεία. Η Μ. αναγνωρίζει ότι δεν θα ήταν σωστό να ισχυριστεί ότι αυτές είναι και οι δικές μου απόψεις για το τι θεωρείται προβληματικό και τι όχι, και συνεπώς, αν και ξεκινά με α΄ πληθυντικό, αλλάζει το πρόσωπο σε α΄ ενικό. Με αυτόν τον τρόπο προβάλλεται και το προφίλ της κοινωνικής επιστήμονα, η οποία μπορεί να αναλάβει τις ευθύνες της για όσα υποστηρίζει με ξεκάθαρο τρόπο και παραθέτοντας τα επιχειρήματά της. Η επιχειρηματολογία της Μ. ολοκληρώνεται λοιπόν με τη δήλωση ότι κατά τη γνώμη της η περίπτωση της γυναίκας που ασκεί ελεύθερα την πορνεία δεν εντάσσεται σε αυτό που θεωρεί sex trafficking.

Στο απόσπασμα 8 η Μ. οικοδομεί αντιθέσεις ανάμεσα στη γυναίκα πόρνη, η οποία αποφασίζει ελεύθερα να ασκήσει την πορνεία και στα θύματα του sex trafficking. Οι αντιθέσεις συνδέονται τόσο με τις επιλογές τους: ελευθερία-ανελευθερία όσο και με τις συνθήκες διαβίωσής τους: καλή ζωή-εξαναγκασμός. Χάρη σ΄ αυτές τις αντιθέσεις η Μ. μπορεί να εκφράσει την ηθική μομφή και την αγανάκτησή της για τις επιλογές της γυναίκας πόρνης και να την αποσυνδέσει από το φαινόμενο του sex trafficking, χωρίς όμως να φανεί ότι είναι ηθικά προκατελιημμένη απέναντι στις γυναίκες πόρνες. Το ιδεολογικό δίλημμα της Μ. κινείται στο πώς θα διαφοροποιήσει τις πόρνες από τα «θύματα» του sex trafficking, χωρίς να φανεί ηθικά συντηρητική και προκατελιημμένη. Με τον τρόπο που λογοδοτεί η Μ. επιτυγχάνει να εκφράσει όσα ήθελε να πει, διατηρώντας παράλληλα το προφίλ της αντικειμενικής ορθολογίστριας και «ειδικού», η οποία μπορεί να περιγράψει τα γεγονότα με αντικειμενικότητα, χρησιμοποιώντας την εμπειρία της.

Η πορνεία ως ασθένεια

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 9

- 1 Κ.: Άρα δεν έχεις πρόβλημα με το- θεωρείς ότι θα πρέπει να είναι NOMIMH η πορνεία, οι
 2 γυναίκες που:: επιλέγουν εντός εισαγωγικών.
 3 Γ.: =>Ναι, εννοείται, εννοείται, άμα θέλει μια γυναίκα να πει ότι: «εγώ θέλω να είμαι πόρνη»
 4 δε μπορείς εσύ να πεις ότι: «Απαγορεύεται να είσαι πόρνη» <. Γιατί μπορεί να είναι ΠΟΡΝΗ
 5 παρ'ανόμως.
 6 Κ.: = Μμμμμ.
 7 Γ.: ΔΕ με ενδιαφέρει αυτό. ((βαθιά ανάσα)) (...) Με ενδιαφέρει να:: ε:: (..) ΚΑΤΑΔΕΙΧΘΕΙ,
 8 ε:: είναι σαν να λέω ότι:: θα:::- ότι:: αυτό το οποίο ΒΙΩΝΕΙ (.) και κατά τη γνώμη μου (.)
 έχει

- 9 απωθηθεί (...) να:: (.) να: υπάρχει ΤΡΟΠΟΣ (.) > να ρθει σε επαφή με αυτό. Δεν ξέρω πώς να το
- 10 πω < (.) και να υπάρχουν ΟΡΟΙ (...) ΩΣΤΕ (.) να υπάρχουν ΟΡΟΙ (...) ε:: (...) ΙΑΣΗΣ (...) ΤΩΡΑ
- 11 γιατί είπα ΙΩΣΗΣ ίασης σαν να είναι ΑΣΘΕΝΕΙΑ, είναι σαν να είναι ασθένεια από αυτές που::
- 12 πολύ προκλητικά λένε: (...) «Με το να είσαι σέξι ποτέ δε χάνεις, με το:: να πάω να κοιμηθώ μαζί
- 13 του και πήρα κάποια δώρα» (...) και το βλέπεις αυτό να υπάρχει (.) και σε ΝΕΕΣ κοπέλες (...) Ε::
- 14 αυτή η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ (...) του ΕΙΝΑΙ (.) με αυτόν τον ΤΡΟΠΟ (...) νομίζω ότι θέλει
- 15 ΘΕΡΑΠΕΙΑ (...) εντός εισαγωγικών.

Το απόσπασμα 9 ξεκινάει με την ερώτηση στη Γ. σχετικά με το αν θεωρεί ότι η πορνεία πρέπει να είναι νόμιμη. Η ερώτηση συνδέει τη νομιμότητα της πορνείας με την επιλογή. Η ερώτηση ενδέχεται να «αναγνωστεί» ως νομιμοποίηση της πορνείας, και γ' αυτό στη γραμμή 2 ακολουθεί μια διόρθωση. Στο σημείο που γίνεται αναφορά στις γυναίκες που επιλέγουν την πορνεία, δηλώνω πως βάζω τη φράση «εντός εισαγωγικών». Συνεπώς από την αρχή της ερώτησης υπάρχει ένα ρητορικό-ιδεολογικό δίλημμα ως προς το ζήτημα της επιλογής στην πορνεία.

Η Γ. λοιπόν ευθυγραμμίζεται με την ερώτησή μου, δηλώνοντας ότι «εννοείται» ότι δεν μπορεί να απαγορεύσεις σε μία γυναίκα να είναι πόρνη, όταν αυτό είναι επιλογή της. Η Γ. αιτιολογεί την απάντησή της, προσθέτοντας ότι σε μια τέτοια περίπτωση η γυναίκα θα μπορούσε να ασκήσει παράνομα την πορνεία, οπότε η απαγόρευση δεν θα είχε νόημα. Μια διαμετρικά αντίθετη απάντηση, στην οποία η συμμετέχουσα θα μιλούσε υπέρ της απαγόρευσης της πορνείας, θα προκαλούσε ενστάσεις. Ενστάσεις του τύπου ότι η Γ. δε σέβεται το δικαίωμα των ατόμων να αποφασίζουν «ελεύθερα» για τις πράξεις τους, ακόμα και αν υπάρχουν ζητήματα διαφορετικών ηθικών στάσεων. Η απαγόρευση εξάλλου δεν προτάσσεται στο φιλελεύθερο σύστημα σκέψης, αφού στις δημοκρατικές κοινωνίες προτιμάται η ελευθερία των πολιτών να ορίζουν τις δράσεις τους. Στη γραμμή 7 άλλωστε η Γ. δηλώνει ότι «δεν την ενδιαφέρει» η απαγόρευση.

Στις γραμμές 7-9 ορίζεται τι είναι εκείνο που την ενδιαφέρει να «καταδειχθεί» στις περιπτώσεις των γυναικών, που ασκούν χωρίς εξαναγκασμό την πορνεία. Προβαίνει λοιπόν σε μια «ψυχολογικοποίηση» του βιώματος των γυναικών, προτάσσοντας την ανάγκη να «καταδειχθεί αυτό το οποίο βιώνει και έχει απωθηθεί». Ο όρος «απώθηση» προσανατολίζει σε μια ψυχαναλυτική ορολογία σύμφωνα με την οποία το άτομο διατηρεί στο ασυνείδητο ανεπιθύμητα «ψυχικά στοιχεία», χωρίς να έχει επίγνωση γι' αυτά. Αντίστοιχα λοιπόν προτείνεται ότι οι γυναίκες δεν έχουν «συνειδητοποιήσει» την πραγματικότητα της πορνείας. Η Γ. ζητά η γυναίκα «να έρθει σε επαφή με αυτό». Επιχειρώντας η Γ. να ορίσει με μεγαλύτερη ακρίβεια αυτό που εν-

νοεί, αναφέρει τη φράση: «δεν ξέρω πώς να το πω». Η φράση αναφέρεται κυρίως σε αυτό που πρόκειται να ακολουθήσει και λειτουργεί ως «εμβόλιο κατά του διακυβέυματος». Το διακύβευμα σε αυτή την περίπτωση είναι η επιστημονική κατατομή της Γ. και ο κίνδυνος να κατηγορηθεί ότι όσα λέει δεν ισχύουν και είναι αντιεπιστημονικά. Στην πορεία η Γ. αναφέρεται στην ανάγκη να «υπάρχουν όροι ίασης». Χρησιμοποιείται λοιπόν στον λόγο της η μεταφορά της ίασης για την πορνεία. Η περιγραφή της πορνείας ως ασθένειας αποτελεί μια ηθική διατύπωση και μπορεί να προκαλέσει ενστάσεις. Η Γ. αναγνωρίζει τον «κίνδυνο» και αναρωτιέται η ίδια φωναχτά γιατί είπε «ίασης σαν να είναι ασθένεια». Εμμένει ωστόσο στην κατασκευή αυτή, αναφέροντας μερικές συμπεριφορές, τις οποίες θεωρεί «προβληματικές». Οι συμπεριφορές αυτές αφορούν στις γυναίκες που ασκούν την πορνεία. Οι θέσεις των γυναικών αυτών «είναι σαν ασθένεια» (γραμμή 11) και θεωρούνται «προκλητικές» (γραμμή 12) από τη Γ. Οι θέσεις που αναφέρονται στις γραμμές 12-13 οδηγούν στη νομιμοποίηση της πορνείας και εμπεριέχουν επιλογές, οι οποίες συνδέονται με τη σεξουαλική ηθική. Γίνεται λοιπόν αναφορά στην πρόταξη της σεξουαλικότητας για να πετύχει μια γυναίκα τους στόχους της και στην ανταλλαγή της σεξουαλικής πράξης με υλικά αγαθά. Η Γ. εκφράζει μάλιστα την ηθική της αγανάκτηση, επειδή αυτές οι συμπεριφορές υπάρχουν «και σε νέες κοπέλες» (γραμμή 13). Η νεότητα λοιπόν θα έπρεπε, κατά τη γνώμη της Γ., να συνοδεύεται από πιο υπεύθυνη στάση στο σεξ, χωρίς οικονομικά ανταλλάγματα. Η χρήση του σεξ και της σεξουαλικότητας από το γυναικείο φύλο ως οικονομική συναλλαγή επηρεάζει τον ψυχισμό, το «είναι» (γραμμή 14) των γυναικών και, σύμφωνα με τη Γ., «θέλει θεραπεία εντός εισαγωγικών». Η μεταφορική έννοια της θεραπείας, που δηλώνεται στη φράση «εντός εισαγωγικών» λειτουργεί και ως μετριασμός της μεταφοράς. Η Γ. αναγνωρίζει η ίδια το νόημα της μεταφοράς σε σχέση «με την ίαση και τη θεραπεία» της πορνείας, αποφεύγοντας έτσι να κατηγορηθεί δογματική, συντηρητική και προκατειλημμένη απέναντι σε διαφορετικές ηθικές οπτικές για τη σεξουαλική πράξη. Η παρουσίαση της σεξουαλικής πράξης ως κάτι προσωπικό, το οποίο συνδέεται με τον έρωτα και δεν είναι αντικείμενο οικονομικής συναλλαγής στο δημόσιο χώρο, παραπέμπει σε μια συντηρητική ιδεολογία με την οποία η Γ. ως προοδευτική φεμινίστρια δεν θέλει να ταυτιστεί. Προκειμένου να αποφευχθεί μια τέτοια ανάγνωση των λόγων της, δίνεται έμφαση στην ανάγκη οι ίδιες οι γυναίκες να σκεφτούν κριτικά για τον τρόπο, με τον οποίο αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους και τη σεξουαλική πράξη. Η κατασκευή των γυναικών, οι οποίες απωθούν αυτό που τους συμβαίνει, εμπλέκει και την ίδια τη συμμετέχουσα, η οποία σε αυτή την περίπτωση μπορεί να δει κριτικά την κατάστασή τους και να τις δικαιολογήσει, χωρίς να τις καταδικάζει. Μια τέτοια ανάγνωση κατασκευάζει την Γ. ως ευαισθητοποιημένη ειδικό σε ζητήματα φύλου, που αναγνωρίζει την ελευθερία επιλογής στην πορνεία και είναι κατά των απαγορεύσεων. Παράλληλα, όμως, υποδεικνύεται ότι η Γ. είναι σε θέση να ερμηνεύσει τον ψυχολογικό κόσμο των γυναικών που «επιλέγουν» την πορνεία και να ορίσει τη στάση τους για το σεξ ως «προβληματική», επισημαίνοντας τις επιπτώσεις που έχει αυτό στους εαυτούς τους.

8.5 Ηθικές κρίσεις σχετικά με τη σεξουαλικότητα αντρών και γυναικών

Στα αποσπάσματα που ακολουθούν, το sex trafficking συνδέεται με τις σεξουαλικές πρακτικές αντρών και γυναικών. Η «γυναίκα-θύμα» παρουσιάζεται όχι μόνο ως θύμα εξαναγκασμού, αλλά και ως μια γυναίκα, η οποία χάνει την ιδιαίτερη σχέση που έχει με το σεξ (απόσπασμα 10). Αντίθετα, ο άντρας σωματέμπορος και ο πελάτης πορνικών υπηρεσιών συνδέονται με τη «φυσική ανάγκη» του άντρα να έχει πολλές ερωτικές συντρόφους (απόσπασμα 12). Επιπλέον στο απόσπασμα 11 οι αφηγήσεις της ομιλήτριας για γυναίκες που «δουλεύουν στη νύχτα» συνοδεύονται από σοκ, καθώς και από ηθικές κρίσεις για την ψυχολογική τους κατάσταση (απόσπασμα 11).

Το sex trafficking ως αποκλεισμός από την «ιδιαιτέρη» σχέση μιας γυναίκας με τη σεξουαλική πράξη

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 10

[Στη συνομιλία, που προηγείται του αποσπάσματος, η Φ. απαντά στην ερώτησή μου σχετικά με το: «τι είναι θύμα trafficking». Περιγράφει τα χαρακτηριστικά του θύματος, εστιάζοντας στο φόβο και την έλλειψη εμπιστοσύνης, που έχει το θύμα, απέναντι στους άλλους ανθρώπους. Αναφέρεται επίσης στη δυσκολία του να δουλεύει ένας κοινωνικός λειτουργός με νεαρά κορίτσια, θύματα του sex trafficking και περιγράφει τους λόγους.]

- 1 Φ.: Ε:: γνωρίζουμε (.) ε:: (.) αυτό που κατ' εμέ είναι ΠΟΛΥ ιδιαίτερο (...) ε:: ΚΥΡΙΩΣ για
2 μια γυναίκα, όπως είναι ο έρωτας που εμείς ονομάζουμε, το πληρωμένο σεξ που αυτοί
ονομάζουνε
3 (...) το απεχθάνονται (...) και:: αντιμετωπίζουνε μετά και το αντίθετο φύλο με μια
απέχθεια. >Όχι
4 για κανέναν άλλο λόγο< γιατί (.) δεν (.) τους βλέπουμε ως πελάτες, και όχι:: ως
υποχρεωτικούς
5 πελάτες (.) και όχι ως σύντροφο, που μπορεί να τους βγάλει από αυτό που ζούνε.
6 Κ.: Γιατί νομίζεις ότι αυτό είναι ιδιαίτερα για τις γυναίκες;
7 Φ.: =Δύσκολο;
8 Κ.: Μμμμμ.
9 Φ.: (...). Γιατί:: ε:: >οι γυναίκες από τη φύση μας είμαστε λίγο πιο:: < ευαίσθητες με
το::
10 ρόλο ΑΥΤΟ (.) με το ρόλο (.) Ε:: με την ιδέα το ότι ε:: συνδέουμε τον ΕΡΩΤΑ με:: αγάπη,
με
11 συντροφικότητα (.) Το ΣΕΞ ε:: γίνεται σε δεύτερο χρόνο (.) πρώτα θα έρθει ο έρωτας
και μετά θα

12 έρθει το σεξ (.) δε το βλέπουμε:: (.) τόσο ωμά: (.) όσο είναι:: (.) για τον άντρα. Χωρίς να σημαίνει

13 αυτό ότι είναι:: αποκλειστικότητα, έτσι;

Στο απόσπασμα 10 η Φ. απαντά στην ερώτηση σχετικά με το πώς ορίζει το θύμα trafficking. Στη γραμμή 1 η Φ. εξηγεί γιατί πιστεύει ότι ένας ειδικός είναι πολύ πιο δύσκολο να δουλέψει με θύματα sex trafficking μικρής ηλικίας. Δηλώνει, λοιπόν, ότι, κατά τη γνώμη της, ο κύριος λόγος δυσκολίας έγκειται στο ότι δεν γνωρίζουν το σεξ, όπως έπρεπε. Στην επιχειρηματολογία της γίνεται μια διάκριση με τη μορφή κατηγοριοποίησης ανάμεσα σε «αυτούς» και «εμάς» για να περιγραφεί η σεξουαλική συνεύρεση (γραμμές 2-3). Η αόριστη αναφορά στο «εμείς» «παραπέμπει» σε ένα γενικό και αφηρημένο κατηγορικό σύνολο (Sacks, 1992), στο οποίο ανήκει και η Φ. Έτσι, χωρίς να χρειάζεται να δηλωθούν περισσότερες λεπτομέρειες, όσα υποστηρίζει η Φ. δεν εκφράζουν την υποκειμενική της γνώμη, αλλά τη γνώμη μιας ευρύτερης κατηγορίας ανθρώπων, που μοιράζονται τις ίδιες απόψεις. Στη συνέχεια, και αφού η Φ. «πιστοποίησε» ποιος είναι ο αποδεκτός ορισμός του σεξ στην πολιτισμική και εθνική κοινότητα στην οποία ανήκει, προστίθεται και η προσωπική της άποψη. Πέρα από το γεγονός ότι «εμείς» ονομάζουμε το σεξ έρωτα, έρχεται να προστεθεί και η θέση της Φ. ότι το σεξ είναι «κάτι πολύ ιδιαίτερο κυρίως για μια γυναίκα». Ακολουθεί λοιπόν η αντίθεση ανάμεσα σε «εμάς» και «αυτούς». Με την αόριστη αναφορά σε «αυτούς» αναφέρονται οι σωματέμποροι και οι πελάτες των σεξουαλικών υπηρεσιών, χωρίς να χρειάζεται να δοθούν περισσότερες λεπτομέρειες. Για τη Φ. λοιπόν η αντίθεση είναι ηθική. Υπάρχουμε όλοι «εμείς», οι οποίοι σε ένα αποδεκτό ηθικό πλαίσιο ορίζουμε το σεξ ως μέρος της ερωτικής πράξης και οι «άλλοι», οι οποίοι το ορίζουν «ανήθικα» ως «πληρωμένο σεξ». Ανάμεσα στους δύο υπάρχουν «οι κοπέλες», οι οποίες είναι «καταδικασμένες» να μάθουν με «λάθος όρους» τη σεξουαλική συνεύρεση. Το γεγονός ότι τα θύματα είναι γυναίκες χρησιμοποιείται για να προκληθεί η συναισθηματική κινητοποίηση του ακροατή, αφού, όπως είχε δηλώσει η Φ. πριν λίγο, το σεξ είναι κάτι ιδιαίτερο, κυρίως για τη γυναίκα. Το γεγονός αυτό σύμφωνα με τη Φ. «δυσχεραίνει» ακόμα περισσότερο τη θέση των κοριτσιών και τα οδηγεί κατά τη γνώμη της στην απέχθεια για τη σεξουαλική πράξη και το άλλο φύλο. Διατυπώνεται σε αυτό το σημείο μια ψυχολογική ερμηνεία για το πώς βιώνουν τα κορίτσια που εμπλέκονται στο sex trafficking, τη σεξουαλική πράξη και το αντρικό φύλο. Η «ανηθικότητα», όσων είναι υπεύθυνοι για το sex trafficking και την εκπόρνευση των κοριτσιών, οδηγεί, σύμφωνα με τη Φ., τα κορίτσια στην απέχθεια για το σεξ και το άλλο φύλο. Ο λόγος είναι ότι οι κοπέλες στερούνται το ηθικά αποδεκτό πλαίσιο: η ερωτική πράξη να είναι «προϊόν» ερωτικής σχέσης. Έτσι οι ηθικές διατυπώσεις στον λόγο της Φ. είναι έμφυλα προσδιορισμένες. Οι νέες γυναίκες είναι τα θύματα των εμπόρων και των πελατών με αποτέλεσμα να απεχθάνονται το σεξ, επειδή στερήθηκαν μια ηθικά αποδεκτή «υγιή ερωτική ζωή» σε μια διαδικασία ιδιαίτερα σημαντική, κυρίως για το γυναικείο φύλο. Η περιγραφή της Φ. κινητοποιεί άμεσα την

«ηθική κατακραυγή» για όσους νομιμοποιούν και προωθούν το πληρωμένο σεξ και τον ηθικό αποτροπιασμό για την κατάσταση που βιώνουν οι νέες κοπέλες. Ο τρόπος που διατυπώνει η Φ. τις θέσεις της και η αναφορά στην έννοια του πληρωμένου σεξ κατασκευάζουν κάτι το αδιαφοροποίητο για το sex trafficking και την πορνεία, το οποίο δεν έχει ευκρινή όρια. Εξάλλου, όπως έχει αναφερθεί και στο [Κεφάλαιο 2](#), η κατασκευή της «ιδιαιτερότητας» του σεξ για το γυναικείο φύλο προέρχεται από τη βικτωριανή ηθική, όπου το πιο σημαντικό πράγμα για μια γυναίκα είναι η μητρότητα και η οικογένεια. Έτσι το sex trafficking και η πορνεία παραβιάζουν την κατασκευή της «ευαίσθητης» γυναικείας φύσης.

Η αναφορά της Φ. στη νεαρή ηλικία των κοριτσιών συνδέεται επίσης με το νομικό πλαίσιο, που ορίζει πότε τα παιδιά μπορούν νόμιμα να προβούν σε σεξουαλικές πράξεις. Έτσι το ηθικό εμπλέκεται με το νομικό και το κοινωνικά αποδεκτό. Η πιθανότητα τα θύματα του sex trafficking να είναι ανήλικα εντείνει τον ηθικό αποτροπιασμό.

Στις γραμμές 4-5 η Φ. δικαιολογεί την ψυχολογική ερμηνεία σχετικά με την έμφυλη διαφοροποίηση ως προς τη σεξουαλική πράξη, προσθέτοντας ότι η απέχθεια για το αντρικό φύλο προκαλείται, επειδή οι άντρες είναι «υποχρεωτικοί πελάτες» και όχι «σύντροφοι» που θα μπορούσαν να τις βοηθήσουν να «ξεφύγουν» από την πορνεία. Η ρητορική διάσταση ανάμεσα στον πελάτη και τον ερωτικό σύντροφο, αν και δεν αναφέρεται άμεσα, συνδέει τη σεξουαλική πράξη με το δημόσιο και τον ιδιωτικό χώρο. Το σεξ με ερωτικό σύντροφο είναι προσωπικό και ηθικά αποδεκτό, ενώ, αντίθετα, το σεξ ως αποτέλεσμα συναλλαγής είναι «ανήθικο» και συμβαίνει στο δημόσιο χώρο.

Στις γραμμές 9-12 γίνονται αναφορές στη «γυναικεία φύση». Υποστηρίζεται λοιπόν ότι «οι γυναίκες από τη φύση μας είμαστε λίγο πιο ευαίσθητες με το ρόλο αυτό». Με τη χρήση α' πληθυντικού η Φ. αναγνωρίζει τη «γυναικεία φύση» της. Η λογο-κατασκευή της προσανατολίζεται στην έμφυλη γενική κατηγορία «γυναίκες», στην οποία εντάσσει και την ερευνήτρια. Η φράση «με το ρόλο αυτό» είναι αόριστη και γενική, γεγονός που αναγνωρίζεται και από τη Φ., η οποία στις γραμμές 11-12 δίνει περισσότερες διευκρινίσεις. Δηλώνεται λοιπόν η θέση ότι οι γυναίκες συνδέουν τον έρωτα με την αγάπη και τη συντροφικότητα. «Το σεξ έρχεται σε δεύτερο χρόνο», επειδή «πρώτα θα έρθει ο έρωτας και μετά το σεξ». Η συνεχής χρήση α' πληθυντικού σε συνδυασμό με την αναφορά στη «φύση» της γυναίκας προσδίδει κύρος και γεγονικότητα στην αφήγηση της Φ. Όσα λέει δεν είναι λοιπόν μόνο η υποκειμενική της άποψη, αλλά αποδεκτές θέσεις της κοινής γνώμης για το φύλο και τη σεξουαλικότητα. Η αναφορά στη βιολογία για να προσδιοριστούν έμφυλες κοινωνικές συμπεριφορές ακολουθεί τις κατασκευές του κοινωνικού φύλου, όπου συνομιλούν «παραδοσιακές» και «προοδευτικές» θέσεις. Έτσι, από τη μία πλευρά, στο πλαίσιο της ισότητας τα φύλα είναι ισότιμα, αλλά, από την άλλη, διαιώνεται η έμφυλη διαφοροποίησή τους στον «κοινό νου» σχετικά με τις σεξουαλικές τους επιθυμίες και συμπεριφορές. Η έμφυλη διαφοροποίηση είναι κεντρική στην επιχειρηματολογική γραμμή της Φ., καθώς στη γραμμή 12 αντιδιαστέλ-

λεται η σεξουαλική συμπεριφορά της γυναίκας και του άντρα με τη φράση: «δεν το βλέπουμε τόσο ωμά όσο είναι για τον άντρα». Η θέση αυτή συνδέεται με την ιδεολογική κατασκευή του άντρα ως ενεργού σεξουαλικού ατόμου, όπου η σεξουαλική πράξη είναι γι' αυτόν «φυσική ανάγκη» και αναφαίρετο δικαίωμα.

Η επιχειρηματολογική γραμμή της Φ. εμπλέκει ένα δίλημμα με ιδεολογική βάση. Η Φ. αναγνωρίζει την ισότητα των φύλων, αλλά θεωρεί τις γυναίκες «πιο ευαίσθητες» στο ζήτημα του σεξ. Ο λόγος της είναι προσανατολισμένος στο να υποστηρίξει την έμφυλη διαφοροποίηση ως προς τη σεξουαλική πράξη, απομακρύνοντας παράλληλα τον κίνδυνο να χαρακτηριστούν όσα λέει προκατειλημμένα και συντηρητικά. Η Φ. αναγνωρίζει επίσης το ενδεχόμενο ενστάσεων για τη σύνδεση της σεξουαλικής συμπεριφοράς των δύο φύλων με όρους βιολογικούς. Η Φ. ολοκληρώνει την επιχειρηματολογία της, μετριάζοντας τη βεβαιότητα των προηγούμενων θέσεών της και δηλώνοντας ότι δε «σημαίνει αυτό ότι είναι αποκλειστικότητα». Με αυτόν τον τρόπο ενισχύεται το προφίλ της σκεπτόμενης κοινωνικής επιστήμονα, που χωρίς δογματισμό, δέχεται τη διαφορετική άποψη. Στο απόσπασμα η Φ. τοποθετεί τον εαυτό της ως ειδικό στο sex trafficking, αλλά και ως γυναίκα, η οποία μπορεί να «νιώσει» τι σημαίνει να μη συνδέεται το σεξ με την ευαισθησία και τις ανάγκες του φύλου σου. Η Φ. ολοκληρώνει με αυτόν τον τρόπο τη λογοδοσία της για τη σεξουαλική συμπεριφορά των γυναικών, έτσι ώστε να μην κατηγορηθεί ως συντηρητική σχετικά με το κοινωνικό φύλο.

Κατασκευάζοντας τη γυναίκα πόρνη

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 11

(Η Γ. μιλάει για την αλληλεπίδραση σωματεμπορίας και πορνείας. Αναφέρει την πατριαρχική κοινωνία που χρησιμοποιεί τη γυναίκα ως αντικείμενο, καθώς και τα διάφορα στάδια της σωματεμπορίας, όπου συχνά οι γυναίκες δεν συνειδητοποιούν σε ποια κατάσταση βρίσκονται.)

1 Γ.: και υπάρχουν και γυναίκες που το μεταστρέφουν αυτό και το θεω::- που το θεω::- (...)

2 για να το βιώνουν ΠΡΟΦΑΝΩΣ

3 Κ.: = Το θεωρητικοποιούν

4 Γ.: = Το θεωρητικοποιούν (.) για να το βιώνουν αλλιώς και δεν αντιλαμβάνονται ότι είναι

5 παγιδευμένες (.) παρά ΜΟΝΟ:: όταν και ΑΝ θελήσουν να κάνουν (.) κίνηση απεγκλωβισμού (.)

6 ότα::ν ξυπνήσουν μετά από πέντε χρόνια με μία καραμπινάτη ΚΑΤΑΘΛΙΨΗ (.....) Αυτό νομίζω ότι

7 συμβαίνει και με την πορνεία (.....) δηλαδή δημιουργείται ένας (.) ΠΥΡΗΝΑΣ (.) ΜΕΤΑ

8 ((αναστεναγμός)) (.....) Θυμάμαι μια φορά έκανα μάθημα με ένα κοριτσάκι (.) και ΠΑΩ (.) και

- 9 ήταν Κυριακή (.) και είναι μεσημέρι (.) και η μάνα του ξυπνάει (.) μου φαίνεται κάπως παράξενη στο
- 10 πρόσωπο (.) Λέω:: (.) Λέει:: °«Α, είσαι (.) εσύ» (.) Λέω:: «Α, είχατε βγει ΕΧΘΕΣ το βράδυ» (...)
- 11 °Μου λέει αυτή°: (...)
«Είμαι ΣΤΗ ΝΥΧΤΑ κοπέλα μου» (...). Και εγώ (.) παθαίνω ένα (.) ΣΟΚ
- 12 (...) γιατί αυτή δούλευε στη ΝΥΧΤΑ (.) εκπορνευότανε (...) Και είχε ένα νιπτήρα (.) μαρμάρινο με
- 13 κάτι:: (...) εικονίτσες (.) και ένα (.) ΚΑΝΤΗΛΙ
- 14 Κ.: = Η μαθήτριά σου ή η μαμά;
- 15 Γ.: = Η μαμά (.) και το έφερε το πράγμα (.) με μία:: (.) φυσικότητα (...) Όπου ο άντρας της
- 16 ήταν (.) επίσης (.) ΕΝΑΣ (.) που είχε κυκλώματα (... ..) και το φέρε όμως με μια:: (.) [17 Κ: φυσικότητα]
- 18 Γ.: ότι έκανε μια δουλειά (.) ΟΜΩΣ (.) είχε ένα::ν (.) που τον αγαπούσε (.) άνδρα (.) ξέρω
- 19 εγώ (.) ΑΛΛΟΝ (.) άσχετο (.) °που ήταν μαζί και τα λοιπά (.) αλλά το φέρε με μια φυσικότητα°
- 20 (...) Εκεί δε μπορείς να πεις- (.) δε μπορώ να πω ΤΙΠΟΤΑ. Είμαι σίγουρη όμως (.) ότι ΑΥΤΗ (.)
- 21 αν είχε να βιοποριστεί διαφορετικά (.) °δε θα ζούσε έτσι (...) Απόλυτα βέβαιη° (Συνεχίζει να διηγείται διάφορα περιστατικά που της είχε εκμυστηρευτεί αυτή η γυναίκα)
- 22 Γ.: Και εγώ ΔΕ ΜΠΟΡΟΥΣΑ (.) Δεν ήξερα ΤΙ να κάνω (.) Δε μπορούσα να
- 23 δευτερολογήσω (.) να πω ΤΙΠΟΤΑ (...) ΤΙ να πω; (... ..) ΤΙ να πω; (... ..) °«Κοπέλα μου»
- 24 λέει, «εγώ είμαι μες στη νύχτα». «Εντάξει», λέω°.
(Συνεχίζει να περιγράφει τα εξωτερικά χαρακτηριστικά της γυναίκας)
- 25 Γ.: Μετά είχα ΑΛΛΗ μια μαμά μαθητού μου (.) πριν από πολλά χρόνια (.) που πήγαινα
- 26 στο σπίτι τους τότε (.) πάνε δέκα χρόνια και (...) Και πήγαινα τρεις φορές την εβδομάδα (.) και είχε
- 27 μια ΑΠΛΩΣΤΡΑ (.) που είχε (.) ΟΛΟ ΠΡΟΚΛΗΤΙΚΑ και πολύχρωμα ΕΣΩΡΟΥΧΑ. > Και μου
- 28 είχε κάνει φοβερή εντύπωση<. Έλεγα: «Ρε παιδί μου ΑΥΤΟΙ ΒΡΑΚΙΑ πλένουν ΟΛΗ την ημέρα»; (Δίνει λεπτομέρειες)
- 29 ... ΚΑΙ: υπήρχαν, ας πούμε, ΠΕΝΗΝΤΑ ΒΡΑΚΙΑ (.) ΣΤΡΙΝΓΚ (.) ξέρω εγώ (.) ΚΟΚΚΙΝΑ (.)
- 30 ΜΑΥΡΑ (.) Και έλεγα: «Μα καλά τι κάνουν ΤΡΕΙΣ ΜΕΡΕΣ (.) ΑΝΑ ΜΙΑ ΜΕΡΑ:» (...) > Και
- 31 αντιλαμβάνομαι μετά από λίγο καιρό ότι αυτή η γυναίκα γιατί έλεγε κάτι ότι είναι αισθητικός, και
- 32 δεν έρχονται τα παιδιά στη δουλειά, και μετά χτυπούσαν κάτι παράξενα τηλέφωνα, (.) Ήταν
- 33 ΣΙΓΟΥΡΟ (.) ότι η γυναίκα (.) ΑΥΤΗ όχι μόνο εκπορνευόταν (...) μπορεί να είχε και δυο

τρεις

34 κοπελίτσες (.) ξέρω 'γω. Δεν ξέρω.

(Δίνει λεπτομέρειες για το πώς ήταν η γυναίκα)

35 Γ.: και είχε μια υπερένταση, φαινόταν η ανισσοροπία της, και συγχρόνως έκανε

36 επενδύσεις, είχε μετοχές, έπαιρνε σπίτια για τα παιδιά και τα λοιπά (.) ΕΠΙΣΗΣ στεκόμουν με μια

37 μεγάλη αμηχανία. Τι να πω; (.) ΔΗΛΑΔΗ ΤΙ ΝΑ ΠΩ;

Στο απόσπασμα 11 η Γ. συνεχίζει την «ψυχολογικοποίηση» στο πλαίσιο μιας απόπειρας να ερμηνεύσει τον τρόπο σκέψης και τα συναισθήματα των γυναικών που ασκούν την πορνεία. Στις γραμμές 1-2 η Γ. αναφέρει ότι οι γυναίκες πόρνες μεταστρέφουν το βίωμά τους και την πραγματικότητα για να μπορούν να αντέξουν την ίδια την πραγματικότητα. Η διαδικασία αυτή θεωρείται μάλιστα κάτι «προφανές» από τη Γ. (γραμμή 2), που κανείς δεν θα αμφισβητήσει. Η Γ. ψάχνει να βρει τη λέξη για να αποδώσει τον τρόπο δράσης των γυναικών αυτών. Στη γραμμή 3 συμπληρώνω με τη φράση «το θεωρητικοποιούν», με τη σύμφωνη γνώμη της. Στη συνέχεια η Γ. ευθυγραμμίζει τη θέση της με την πρότασή μου και επαναλαμβάνει ότι με τη θεωρητικοποίηση «δεν αντιλαμβάνονται ότι είναι παγιδευμένες» (γραμμές 4-5). Ακόμα λοιπόν και όταν η Γ. αναφέρεται σε περιπτώσεις γυναικών οι οποίες δεν εξαναγκάζονται να ασκούν την πορνεία, αλλά την έχουν επιλέξει, η αυτονομία και η επιλογή που έχουν κάνει ακυρώνεται, επειδή αρνούνται να αποδεχτούν την πραγματικότητα και να συνειδητοποιήσουν ότι είναι παγιδευμένες. Η μόνη περίπτωση, σύμφωνα με τη Γ., να συνειδητοποιήσουν την άσχημη κατάσταση στην οποία βρίσκονται, είναι να «ξυπνήσουν μετά από πέντε χρόνια με μία καραμπινάτη κατάθλιψη» (γραμμές 5-6). Μόνο σε αυτήν την περίπτωση υπάρχει η πιθανότητα να προβούν σε μια κίνηση «απεγκλωβισμού». Η Γ. αναπαράγει στον λόγο της μια εικόνα για την πορνεία, που περιλαμβάνει την άρνηση του βιώματος, την «καραμπινάτη» ψυχική ασθένεια και το αδιέξοδο. Όσες γυναίκες ασκούν την πορνεία κατασκευάζονται με αυτόν τον τρόπο ως «καταδικασμένες», ακόμα και αν η πορνεία παρουσιάζεται από τις ίδιες ως επαγγελματική επιλογή. Το «σοκ» (γραμμή 11) απέναντι στην πορνεία και η κατασκευή της γυναίκας πόρνης ως «περιθωριακής» βρίσκεται σε αντιστοιχία με όσα περιγράφηκαν στο Κεφάλαιο 2. Έτσι η εμπειρία και περιγραφή της Γ. για τις γυναίκες που ασκούν την πορνεία, υποδεικνύουν την ηθική διάσταση της πορνείας στο συνομιλικό πλαίσιο. Οι ηθικές κρίσεις για την πορνεία συμπλέκονται και κινητοποιούν την ηθική καταδίκη του sex trafficking (βλ. και Κεφάλαιο 2). Η ρητορική λοιπόν έκφραση ηθικών κρίσεων για την πορνεία οδηγεί στη νοηματοδότηση του sex trafficking με ηθικούς όρους. Οι περιγραφές της Γ. για τις γυναίκες-πόρνες που έχει συναντήσει, αν και δεν περιέχουν αναφορές για το sex trafficking, εμπεριέχουν ηθικές κρίσεις, οι οποίες συντελούν στην κατασκευή της πορνείας ως «περιθωριακής».

Στις γραμμές 8-21 η Γ. αφηγείται τη σχέση της με μια γυναίκα, την οποία παρου-

σιάζει ως πόρνη. Με τη χρήση της ζωντανής περιγραφής αφηγείται την εμπειρία της με αυτή τη γυναίκα, η οποία ήταν «μάννα» μιας μαθήτριάς της. Η αφήγηση ξεκινά με έναν βαθύ αναστεναγμό, που δηλώνει τη συναισθηματική φόρτιση της Γ. για τη θέση της γυναίκας-πόρνης. Οι χρονικές και τοπικές λεπτομέρειες που δίνονται από την αρχή της αφήγησης «Κυριακή», «μεσημέρι», «επίσκεψη για μάθημα» προσδίδουν ρεαλισμό στην αφήγηση, ενισχύοντας το προφίλ της Γ. ως αντικειμενικής αφηγήτριας των όσων συνέβησαν. Η Γ. λοιπόν αναφέρει ότι το πρόσωπο της μητέρας της φάνηκε κάπως παράξενο και υπέθεσε ότι είχε βγει το βράδυ. Ο διάλογος αποτυπώνεται με ενεργητική φωνητικοποίηση και ξεκινά με το σχόλιο της για την κούραση που παρατήρησε στη γυναίκα και την απάντηση που πήρε: «Είμαι στη νύχτα κοπέλα μου». Η φράση είναι λιτή και άμεση και προκαλεί σοκ στη Γ. (γραμμή 11). Το σοκ της Γ. πηγάζει με μια πρώτη ανάγνωση από την άμεση παραδοχή της γυναίκας ότι δουλεύει στη νύχτα. Η περιγραφή και η αντίδραση γίνονται κατανοητές και με βάση την εικόνα που αποσιωπάται. Αυτή είναι η εικόνα της γυναίκας πόρνης, που δε θα δήλωνε άμεσα την επαγγελματική της ιδιότητα λόγω κοινωνικών συμβάσεων. Ωστόσο, το ενδιαφέρον στοιχείο αφορά στους τρόπους με τους οποίους η φράση-δήλωση της γυναίκας: «είμαι στη νύχτα» (γραμμή 11), εκλαμβάνεται ως δήλωση ότι η γυναίκα ασκεί την πορνεία. Η νύχτα είναι εδώ συνδεδεμένη με μια συγκεκριμένη ηθική διάσταση που σχετίζεται με το έμφυλο στοιχείο. Έτσι στον κοινό νου μια γυναίκα που εργάζεται τη νύχτα κάνει κάτι «ανήθικο» το οποίο συνδέεται με το σεξ. Το αποδεκτό πλαίσιο εργασίας είναι η ημέρα, ενώ το πληρωμένο σεξ έχει ταυτιστεί με τις νυχτερινές ώρες. Επιπλέον η νύχτα έχει συνδεθεί ως «χώρος» μη αποδεκτός κοινωνικά, ιδιαίτερα για τη γυναίκα, με βάση παραδοσιακές κατασκευές, οι οποίες συνδέουν το γυναικείο φύλο με τον ιδιωτικό χώρο του σπιτιού και της οικογένειας⁹⁷. Παρόλο λοιπόν που η Γ. είναι φεμινίστρια, η ερμηνεία της κατασκευάζει την εκδοχή ότι η γυναίκα που δουλεύει νύχτα είναι πόρνη. Το απόσπασμα, λοιπόν, είναι ενδεικτικό του τρόπου, με τον οποίο παραδοσιακές κατασκευές της πορνείας και της γυναικείας ταυτότητας χρησιμοποιούνται για να υποστηρίξουν μία «προοδευτική» αφήγηση, η οποία δεν είναι υπέρ της απαγόρευσης της πορνείας και προσπαθεί να εξετάσει κριτικά το φαινόμενο. Οι αναμνήσεις της Γ. και η συναισθηματική της αντίδραση κινητοποιούν επιπλέον τη μνήμη της, προκειμένου να θυμηθεί: «έναν νιπτήρα μαρμάρινο με κάτι εικονίτσες και ένα καντήλι». Τόσο ο μαρμάρινος νιπτήρας όσο και οι «εικονίτσες» και το «καντήλι» συνδέονται με την πορνεία και συνοδεύουν πολλές περιγραφές πορνείων του παρελθόντος.⁹⁸

Στη συνέχεια η Γ. αναφέρει πως «το έφερε το πράγμα με μία φυσικότητα». Το γεγονός αυτό επιτείνει το σοκ της. Όντας πόρνη δεν αναφέρεται στην ιδιότητά της με ενοχικό τρόπο. Αυτή η απώλεια ενοχής συνδέει και την αρχική δήλωση της Γ. για την «απώθηση του βιώματος όσων ασκούν την πορνεία». Το απόσπασμα έχει ενδιαφέ-

97 Βλ. και Κεφάλαιο 1.

98 Βλ. για παράδειγμα το θεατρικό μονόλογο του Γιώργου Χρονά (2009) «Η γυναίκα της Πάτρας».

ρον, όχι μόνο γιατί περιγράφει τις ηθικές κρίσεις και περιγραφές για την πορνεία, αλλά και για τις ίδιες τις κατασκευές για τη γυναίκα πόρνη, που «διαπλέκονται» με το ρεπερτόριο της ηθικής για την πορνεία. Εξάλλου η αμηχανία και το σοκ με το οποίο περιγράφει η Γ. το γεγονός, συνδέεται με δύο «συγκρουόμενες» θέσεις υποκειμένου. Η ιδιότητα της πόρνης έρχεται σε αντίθεση με τις ιδεολογικές κατασκευές για το ρόλο της μητέρας. Η Γ. επικοινωνεί με μία γυναίκα που δηλώνει ότι «είναι στη νύχτα» και η δήλωση αυτή εκφέρεται στον οικογενειακό χώρο του σπιτιού, ενώ απευθύνεται στη δασκάλα της κόρης της. Παρόλ' αυτά και στο τέλος η Γ. καταλήγει πως σε αυτή την περίπτωση: «είναι σίγουρη ότι αυτή αν μπορούσε να βιοποριστεί διαφορετικά δε θα ζούσε έτσι» και ότι είναι «απόλυτα βέβαιη» γι' αυτό (γραμμές 20-21). Η βεβαιότητα για το ότι εάν μπορούσε η γυναίκα, θα έκανε κάτι άλλο, συνδέεται κατά τη γνώμη μου με την αντιπαραβολή της γυναίκας πόρνης της παρούσας αφήγησης με μια άλλη κατασκευή της πόρνης που αποσιωπάται. Η κατασκευή αυτή είναι «γνωρίμη» στον κοινό νου και παραπέμπει σε μια ηθικιστική κατασκευή: της πόρνης χωρίς ηθικές αναστολές και με προκλητική συμπεριφορά και εμφάνιση. Η Γ. αντιπαραβάλλει σε αυτή την κατασκευή τη γυναίκα της ιστορίας, η οποία εμφανίζεται ειλικρινής και έντιμη. Η Γ. σοκάρεται και γιατί η εικόνα της γυναίκας που περιγράφει δεν συμβαδίζει με τη «συνηθισμένη» εικόνα της πόρνης. Ωστόσο, άλλες εκδοχές της πόρνης, που δηλώνουν προκατάληψη, κινητοποιούνται στον λόγο της Γ., καθώς περιγράφει την εμπειρία της με τη μητέρα της μαθήτριάς της: ο μαρμάρινος νιπτήρας, οι εικόνες, η φράση «το έφερε με φυσικότητα».

Ένα άλλο σημείο, το οποίο έχει ενδιαφέρον, είναι πως το μόνο αποδεικτικό στοιχείο για το ότι η γυναίκα είναι πόρνη στηρίζεται σε μια ένδειξη, στον τρόπο που η Γ. ερμηνεύει τη φράση: «είμαι στη νύχτα». Δεν υπάρχει παραδοχή της γυναίκας ότι είναι πόρνη και η φράση θα μπορούσε να αναφέρεται σε άλλα επαγγέλματα και όχι στην πορνεία. Πάντως η άμεση επικοινωνία με τη γυναίκα έφερε τη Γ. σε αμηχανία: «Δεν μπορούσα, δεν ήξερα τι να κάνω. Τι να πω;». Η αμηχανία εμπεριέχει και το στοιχείο της έκπληξης, επειδή ανατρέπεται η εικόνα της «πόρνης» ως περιθωριακής φιγούρας άμεσα αναγνωρίσιμης με την οποία δεν είναι εύκολο να έρθεις σε επικοινωνία, ιδιαίτερα όταν είσαι γυναίκα. Έτσι η γνωριμία με μια γυναίκα, η οποία ασκεί την πορνεία, και κάτω από τις συνθήκες που περιγράφηκαν, προκαλεί δυσκολία στη Γ., η οποία δεν ξέρει πώς να αντιδράσει.

Στις σειρές 25-34 η Γ. παραθέτει μία άλλη εμπειρία της συνδεδεμένη με την πορνεία. Με τη χρήση ζωντανής περιγραφής γίνεται αναφορά στο σπίτι ενός μαθητή της. Εκεί η Γ. παρατηρούσε «μια απλώστρα που είχε όλο προκλητικά και πολύχρωμα εσώρουχα» (γραμμή 27). Το γεγονός κάνει εντύπωση στη Γ. Η απορία της εκφράζεται χαριτολογώντας με ενεργητική φωνητικοποίηση: «ρε παιδί μου αυτοί βρακιά πλένουν όλη την ημέρα;». Έτσι αποδίδεται ρεαλισμός στην αφήγηση. Ωστόσο, προκειμένου να αποφευχθεί ο κίνδυνος να χαρακτηριστεί η Γ. ως συντηρητική που βγάζει εύκολα συμπεράσματα, δίνονται περισσότερες λεπτομέρειες για το χρώμα, το είδος και τον αριθμό των εσωρούχων (γραμμές 29-30). Οι πληροφορίες αυτές

λειτουργούν ως «αποδεικτικά στοιχεία» πως η μαμά του μαθητή της είναι πόρνη. Η Γ. προσθέτει πως η γυναίκα ισχυρίζεται ότι είναι αισθητικός και κατά τη διάρκεια των μαθημάτων, που παρέδιδε στο σπίτι, «χτυπούσαν κάτι παράξενα τηλέφωνα» (γραμμές 31-32). Ο συνδυασμός όλων αυτών προσανατόλισε τη Γ. στο συμπέρασμα πως η γυναίκα «εκπορνευόταν» και «μπορεί να είχε και δυο τρεις κοπελίτσες» (γραμμές 33-34). Η δεύτερη αυτή ιστορία που παρουσιάζει η Γ. με στοιχεία ζωντανής περιγραφής έχει μεγάλο ενδιαφέρον. Έχει ενδιαφέρον, επειδή η ηθική της κρίση σε συνδυασμό με την κινητοποίηση συγκεκριμένων εκδοχών για τη γυναίκα πόρνη την κάνουν να αρνηθεί τη δήλωση της γυναίκας ότι είναι αισθητικός, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι είναι πόρνη. Τα πολλά και προκλητικά εσώρουχα ταυτίζονται με την εικόνα της πόρνης, ενώ τα πολλά τηλέφωνα συνδυάζονται με την πορνεία, η οποία δεν δηλώνεται άμεσα και παρουσιάζεται ως «περιποίηση ή μασάζ».

Έτσι στο πρώτο περιστατικό (απόσπασμα 11) κατασκευάζεται η εικόνα της «έντιμης λαϊκής πόρνης» που κατέληξε στην πορνεία, επειδή δεν είχε άλλες επιλογές και η οποία παραδέχεται ότι είναι πόρνη. Αντίθετα, στο δεύτερο (απόσπασμα 12) προωθείται η εικόνα της «πόρνης, η οποία, χωρίς αναστολές, πετυχαίνει αυτό που θέλει», χωρίς να είναι ειλικρινής. Επιπλέον η Γ. προσδίδει στην γυναίκα της ιστορίας και ένα χαρακτηριστικό ψυχολογικής αστάθειας. Η γυναίκα «είχε μια υπερένταση», «φαινόταν η ανισορροπία της» (γραμμή 35). Η συγκεκριμένη λοιπόν κατασκευή της γυναίκας πόρνης, που δεν έχει ηθικές ενστάσεις και σκοπεύει στο κέρδος: «έκανε επενδύσεις, είχε μετοχές, έπαιρνε σπίτια» (γραμμές 35-36), συνδέεται με την ψυχολογική ασθένεια. Η πορνεία ως βίωμα, που έχει «απωθηθεί» και μπορεί να επιφέρει σοβαρά ψυχολογικά προβλήματα, είχε ήδη αναφερθεί στην αρχή της επιχειρηματολογίας της Γ. (γραμμές 4-5).

Στο απόσπασμα προτάσσεται στον λόγο της Γ. η εμπειρία της ως εκπαιδευτικού, ώστε να παρουσιαστούν και να συγκριθούν δύο τύποι πόρνης με διαφορετικά χαρακτηριστικά και διαφορετική ηθική στάση. Η πρώτη περίπτωση εγείρει συναισθήματα συμπάθειας στη Γ. και τη δικαιολογεί, δηλώνοντας ότι, εάν υπήρχε η δυνατότητα, θα έβρισκε άλλη δουλειά. Αντίθετα η δεύτερη περίπτωση προκαλεί την αμηχανία της Γ. Ο δεύτερος τύπος πόρνης στην αφήγηση της Γ. χαρακτηρίζεται από κυνισμό, γιατί «κρύβει» την ιδιότητά της και προβαίνει σε διάφορες κερδοσκοπικές δραστηριότητες. Η αμηχανία λοιπόν της Γ. συνδέεται με διαφορετικές ιδεολογικές και αξιολογικές κατασκευές της γυναίκας πόρνης. Παραπέμπει επίσης σε μια ηθικοπλαστική οπτική για την πορνεία.

Και στις δύο περιπτώσεις η πορνεία παρουσιάζεται ως προϊόν καταναγκαστικής επιλογής. Προκαλεί προβλήματα στις γυναίκες, που τη θεωρητικοποιούν για να την αντέξουν. Έτσι ακόμα και στις περιπτώσεις, όπως αυτή της Γ., που δεν είναι υπέρ της απαγόρευσης της πορνείας, αλλά υποστηρίζει τη θέση ότι μια γυναίκα πρέπει να είναι ελεύθερη να αποφασίσει, η επιλογή αυτή ακυρώνεται. Η πορνεία συνδέεται με ψυχολογικά προβλήματα ή ορίζεται ως μια προβληματική κατάσταση. Επίσης, στο απόσπασμα που παρουσιάστηκε, η αυτονομία των γυναικών και η έννοια της

ελεύθερης επιλογής αμφισβητούνται. Ανάλογα με την περίπτωση κινητοποιούνται συναισθήματα οίκτου ή μομφής, που συνοδεύονται από τις αντίστοιχες ιδεολογικές κατασκευές και από ηθικούς λόγους. Στο απόσπασμα 11 η Γ. προσπαθεί να προβάλει το προφίλ της ευαισθητοποιημένης φεμινίστριας, η οποία δεν είναι προκατειλημμένη απέναντι στις γυναίκες, που ασκούν την πορνεία, ούτε διατηρεί μια ηθικοπλαστική θέση απέναντί τους. Αντίθετα, καταλαβαίνει τον τρόπο συμπεριφοράς τους μέσα από την επικοινωνία, την οποία είχε με δύο γυναίκες, που την ασκούσαν. Επιπλέον η Γ. παρουσιάζεται ως επιστήμονας, η οποία δεν φοβάται να ομολογήσει ανοιχτά τα συναισθήματα αμηχανίας, που της προκαλεί η σχέση της με τις γυναίκες και ο τρόπος, με τον οποίο διαχειρίζονται την εμπειρία τους. Μέσα από την προσπάθεια να οικοδομηθεί το προφίλ της σκεπτόμενης ορθολογίστριας, χωρίς ηθικές αναστολές, εκφράζονται τελικά οι συγκεκριμένες ηθικές κατασκευές για την πορνεία.

To sex trafficking ως αποτέλεσμα της «ασταθούς» σεξουαλικής «φύσης» του άντρα

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 12

(Ο Β. ερωτάται γιατί η πορνεία ασκείται κυρίως από γυναίκες και αναφέρει ότι οι γυναίκες είναι πιο ευάλωτες σε τέτοιες καταστάσεις και ότι η πορνεία είναι το αρχαιότερο επάγγελμα στον κόσμο και ασκείται κυρίως από γυναίκες.)

1 Β.: Ε:: (...) Για ποιον άλλο λόγο τώρα (...) Ίσως είναι και στη φύση του άνδρα να είναι::

2 (.) στο κομμάτι το σεξουαλικό (.) πιο:: επιρρεπής και πιο:: (.) ε:: (.) ΑΣΤΑΘΗΣ (.) Η γυναίκα είναι

3 πιο σταθερή σαν προσωπικότητα (.) Το πιστεύω αυτό (.) ΚΑΙ στο γάμο της (.) και:: ε:: γενικά στη

4 σχέση της (.) Ο άνδρας είναι περισσότερο (.) να κοιτάξει και από εδώ και από κει (.) και να γευτεί

5 διάφορες γεύσεις (.) και λοιπά.

6 Κ.: Μμμμμμ.

7 Β.: Η γυναίκα δεν (.) δεν είναι (.) δε:ν (.) δε:ν είναι (.) δεν το βλέπω να εφαρμόζει έτσι. >

8 Υπάρχουν γυναίκες που απατούν τους άνδρες τους, υπάρχει η μοιχεία, όλα αυτά ΥΠΑΡΧΟΥΝ < (..)

9 αλλά:: ΣΥΝΗΘΩΣ (.) οι άνδρες είναι πιο:: (...) °πώς να το πω°(;) μουρντάρηδες (.) °να το πω έτσι°

10 (.) Επομένως και ΕΠΙΛΕΓΟΥΝΕ το παράνομο (.) να παν να πληρώσουν γιατί:: (.) ε:: είναι και το

11 άμεσο και το γρήγορο και το εύκολο (.) και είναι θέμα ΕΠΙΛΟΓΗΣ (.) ξέρω γώ (;) (.) « >επιλέγω

12 αυτό που μου αρέσει και το παίρνω < ».

Στο απόσπασμα 12 ο Β. επιχειρηματολογεί σχετικά με το γιατί η πορνεία ασκείται κυρίως από γυναίκες. Ο Β. αναφέρει διστακτικά ότι ένας από τους λόγους «ίσως» να είναι «η φύση του άντρα» ως προς τη σεξουαλική του συμπεριφορά (γραμμές 1-2). Ο άντρας λοιπόν παρουσιάζεται πιο «επιρρεπής» και «ασταθής» συγκριτικά με τη γυναίκα (γραμμή 2), η οποία είναι πιο «σταθερή σαν προσωπικότητα» «στο γάμο και τη σχέση». Ο Β. ευθυγραμμίζεται με την έμφυλη διαφοροποίηση ως προς την πορνεία, που διατυπώνεται από την ερευνήτρια. Για να εξηγήσει γιατί η πορνεία ασκείται κυρίως από γυναίκες, ο Β. συγκρίνει τις γυναίκες με τους άντρες. Η διαφοροποίηση των φύλων αποδίδεται στη «φύση». Τα διαφορετικά κοινωνικά χαρακτηριστικά του άντρα και της γυναίκας αποδίδονται στη βιολογία και χρησιμοποιούνται ως πιθανή απάντηση στο γιατί η πορνεία ασκείται κυρίως από γυναίκες. Στον λόγο του Β. κατασκευάζεται ο άντρας ως ασταθής στη σεξουαλική του ζωή, εξαιτίας «της φύσης» του. Έτσι, σύμφωνα με τον Β., ο άντρας είναι «ανίκανος» να διατηρήσει την κοινωνική σύμβαση της μονογαμίας. Παράλληλα χρησιμοποιείται η «φυσική ανάγκη» του άντρα για σεξ με διαφορετικές γυναίκες για να εξηγηθεί η γυναικεία πορνεία, η οποία εντάσσεται στο δίκτυο προσφοράς και ζήτησης. Η διαφορετικότητα της σεξουαλικής ζωής των φύλων «επιλύεται» με όρους «φυσικών διαφορών» ανάμεσα στα δύο φύλα. Έχει ενδιαφέρον, ωστόσο, ότι, παρόλο που η σύγκριση γίνεται ανάμεσα στα δύο φύλα, το περιεχόμενό της διαφοροποιείται σε σχέση με τους έμφυλους ρόλους. Στον άντρα το σεξ (και μάλιστα με διαφορετικές γυναίκες) παρουσιάζεται ως αναφαίρετο δικαίωμα, που εξηγείται λόγω «της αντρικής φύσης». Η σύγκριση, ωστόσο, με το χαρακτήρα της γυναίκας δεν προέρχεται από τη σεξουαλική της συμπεριφορά, αλλά με βάση τη συμπεριφορά της «στο γάμο και τη σχέση». Ο Β. διατυπώνει έμφυλες γενικεύσεις, κατασκευάζοντας τα χαρακτηριστικά των δύο φύλων στη σεξουαλική και κοινωνική ζωή. Η σεξουαλικότητα παρουσιάζεται επίσης και ως ρυθμιστικός παράγοντας της κοινωνικής και οικογενειακής ζωής των δύο φύλων. Η «ασταθής» σεξουαλική συμπεριφορά κάνει τον άντρα να μην είναι τόσο σταθερός όσο η γυναίκα στο «γάμο και τη σχέση», ενώ η γυναίκα είναι σταθερή ως «προσωπικότητα». Ο Β. κάνει αναφορά στη συμπεριφορά του άντρα, αλλά και στην προσωπικότητα της γυναίκας. Το σχόλιό του εμπλέκει κατασκευές της κοινής γνώμης για την οικογένεια. Η οικογένεια θεωρείται θεσμός που συντελεί στην κοινωνική συνοχή, αλλά και στην κοινωνικοποίηση και την ηθική διαμόρφωση του ατόμου. Επομένως, αναγνωρίζοντας τη «φυσική» διαφοροποίηση των φύλων, ο Β. θεωρεί τη γυναίκα υπεύθυνη για την οικογενειακή συνοχή, γιατί έχει «σταθερή προσωπικότητα» από τη φύση της. Η «ελευθεριάζουσα» σεξουαλική συμπεριφορά του άντρα τον οδηγεί στο πληρωμένο σεξ και αντιτίθεται στο θεσμό της μονογαμίας στη σχέση και το γάμο. Ωστόσο, αναγνωρίζεται στον λόγο του Β. ότι η απόδοση σταθερών κοινωνικών χαρακτηριστικών στα φύλα με όρους φυσικής επιλογής, μπορεί να δημιουργήσει ενστάσεις, γιατί αντιτίθεται στην παραδοχή της φιλελεύθερης ιδεολογίας για την ισότητα και τη σημασία της ατομικής ανάπτυξης ανεξάρτητα από το φύλο. Έτσι ο Β. δηλώνει έτοιμος να υποστηρίξει τις θέσεις του παρά το βιολογικό ντετερμινισμό της

θεωρίας του. Η φράση «το πιστεύω αυτό» (γραμμή 3) σηματοδοτεί ότι αντικρούει αυτόν τον ρητορικό κίνδυνο να κατηγορηθεί για προκατάληψη ως προς το φύλο. Ο Β. προβάλλεται ως άτομο που αναλαμβάνει την ευθύνη για όσα λέει, ακόμα και αν αυτά θεωρηθούν υπερβολικά από κάποιους. Στις γραμμές 4-5 επαναδιατυπώνει τη θέση του άντρα, ο οποίος «κοιτάει από δω κι από 'κει» και χρησιμοποιεί μια μεταφορά για να περιγράψει την ανάγκη του να έχει πολλές γυναίκες «και να γευτεί διάφορες γεύσεις και λοιπά».

Εκλαμβάνοντας το μη λεκτικό σχολιασμό μου ως πρόσκληση για να συνεχίσει το επιχειρήματά του, ο Β. στις γραμμές 7-9 έρχεται αντιμέτωπος με ένα ιδεολογικό δίλημμα. Από τη μία πλευρά θεωρεί ότι οι γυναίκες δεν είναι έτσι, αλλά από την άλλη γνωρίζει από την κοινωνική του εμπειρία, από τον «κοινό νου» ότι «υπάρχουν γυναίκες που απατούν τους άνδρες τους, υπάρχει η μοιχεία, όλα αυτά υπάρχουν» (γραμμή 8). Προκειμένου να επιλύσει το δίλημμα, ο Β. επιχειρεί να το παρακάμψει, δίνοντας έμφαση στον «ασταθή» χαρακτήρα του άντρα και αφήνοντας να εννοηθεί ότι η μοιχεία δεν διαπράττεται το ίδιο συχνά από γυναίκες. Οι άντρες είναι «μουντάρηδες» και επιλέγουν το «παράνομο». Ο Β. «απολογείται» για την αδόκιμη λέξη «μουντάρηδες» που χρησιμοποιεί, εκφράζοντας την αμφιβολία του για το πώς αλλιώς μπορεί να περιγράψει τη συμπεριφορά των αντρών στο σεξ. Η δυσκολία αυτή εκφράζεται με τις φράσεις: «πώς να το πω» και «να το πω έτσι». Από την άλλη χρησιμοποιεί μια λίστα τριών μερών (Edwards and Potter, 1992) («άμεσο», «γρήγορο», «εύκολο») για να δικαιολογήσει το λόγο, που ο άντρας καταφεύγει στην πορνεία. Προσθέτει επίσης ότι το ζήτημα της πορνείας μπορεί να είναι και «θέμα επιλογής» (γραμμή 11). Η ενεργητική φωνητικοποίηση (Wooffitt, 1992) στη γραμμή 11 υποδεικνύει σε ένα πιο ρεαλιστικό πλαίσιο τον τρόπο σκέψης ενός άντρα, που θα επιλέγει να πληρώσει μία πόρνη. Η επιλογή συνδέεται λοιπόν με τη δυνατότητα του άντρα να μην αναστέλλει τη σεξουαλική του επιθυμία, αλλά να «παίρνει αυτό που του αρέσει». Αναγνωρίζοντας ο Β., ότι η στάση αυτή εγείρει ηθικά ζητήματα, χρησιμοποιεί τη φράση: «ξέρω 'γω» (γραμμή 11), αποκρούοντας έτσι τον κίνδυνο να κατηγορηθεί ως συντηρητικός ως προς τα φύλα. Η φράση μπορεί να εκληφθεί και ως απολογητική. Δεν είναι ο ίδιος που σκέφτεται με αυτόν τον «ανήθικο» τρόπο, αλλά αντίθετα προσπαθεί να μπει στη θέση του πελάτη.

Στο απόσπασμα 12 οι ηθικές κρίσεις για τη γυναίκα, τον άντρα και τη «φύση» τους συνδέονται με τη γυναικεία πορνεία. Ο άντρας κατασκευάζεται να είναι από τη φύση του «πολυγαμικός» και να αναζητά στο δημόσιο χώρο τη σεξουαλική ικανοποίηση. Η γυναίκα αντίθετα ως πιο «σταθερή» είναι υπεύθυνη για την οικογένεια. Ο Β. καταφεύγει στη φύση για να εξηγήσει την έμφυλη διαφοροποίηση, αλλά και για να αποφύγει τη σύνδεση του αντρικού φύλου με την ανηθικότητα. Ο Β. παραθέτει τα στοιχεία της επιχειρηματολογίας του με τέτοιο τρόπο, ώστε να φανεί ότι είναι η φύση υπεύθυνη για τις συμπεριφορές του άντρα και πως ο ίδιος απλώς μεταφέρει αυτό που συμβαίνει αντικειμενικά. Με αυτόν τον τρόπο αποφεύγει να χαρακτηρι-

στεί προκατειλημμένος ως προς το φύλο και ενάντιος στην αρχή της ισότητας και της ισονομίας. Τέλος, το δίλημμα που προκύπτει, όταν αναγνωρίζει ότι και οι γυναίκες απατούν τους άντρες, «επιλύεται», προτάσσοντας τη συχνότητα, αλλά και τη φυσική προδιάθεση του άντρα να αναζητά διαφορετικές σεξουαλικές συντρόφους.

8.6 Επίλογος

Στα παραπάνω αποσπάσματα συνομιλίας αναλύθηκαν αυτά τα οποία εμπεριείχαν ηθικές κρίσεις. Συνακόλουθα οι κατασκευές για το sex trafficking συνοδεύονταν από εκφράσεις ηθικής καταδίκης του. Το sex trafficking ορίζεται λοιπόν στο πλαίσιο ενός «απεχθούς, αποτρόπαιου και αποκρουστικού εγκλήματος», στο οποίο κυριαρχεί η ανθρώπινη εκμετάλλευση (απόσπασμα 1). Οι θέσεις αυτές προτάσσουν το ηθικό χρέος του πολίτη, αλλά και της κοινωνίας να καταπολεμήσουν το φαινόμενο, σύμφωνα με τις αρχές της ισότητας και της δικαιοσύνης. Στο απόσπασμα 2 για παράδειγμα, το sex trafficking ως έγκλημα εναντίον της ανθρωπότητας οδηγεί τη συμμετέχουσα να εκφράσει τη θέση ότι είναι ηθική εντολή της κοινωνίας να το καταπολεμήσει. Οι συμμετέχοντες παρουσιάζονται ως ειδικοί για το sex trafficking, αλλά και ως πολίτες δημοκρατικών κοινωνιών, οι οποίοι καταδικάζουν την εκμετάλλευση και διεκδικούν μια κοινωνία χωρίς κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες. Καθώς, όμως, αυτό καταδικάζεται με όρους ηθικούς, προκύπτουν ιδεολογικά-ηθικά διλήμματα, στα οποία οι συμμετέχοντες προσανατολίζονται ρητορικά. Ένα από τα διλήμματα αυτά αφορά στη δυσκολία των συμμετεχόντων να περιγράψουν το sex trafficking με επιστημονικό τρόπο και παράλληλα να εκφράσουν την «ηθική απέχθεια» τους γι' αυτό. Η δυσκολία έγκειται στο πώς θα καταδικαστεί το sex trafficking, χωρίς να φανούν οι συμμετέχοντες ότι είναι υπερβολικά συναισθηματικοί. Ο συναισθηματισμός σ' αυτήν την περίπτωση ενέχει τον κίνδυνο να κατηγορηθούν ότι δεν μιλούν ως επιστήμονες και επαγγελματίες. Παράλληλα, η ηθική προσέγγιση στο sex trafficking δείχνει το ρητορικό «μέλημα» των συμμετεχόντων να δικαιολογήσουν τους λόγους για τους οποίους το ζήτημα αυτό απειλεί την κοινωνική συνοχή και την ανθρώπινη αξιοπρέπεια.

Η συγκρότηση έμφυλων ταυτοτήτων, καθώς οι συμμετέχοντες λογοδοτούν για το sex trafficking, κινητοποιεί επίσης την εκφορά ηθικών λόγων για το sex trafficking. Όπως και στο προηγούμενο Κεφάλαιο έτσι και σ' αυτό, η εκδοχή της γυναίκας, η οποία εξαναγκάζεται να ασκήσει την πορνεία κάτω από απάνθρωπες συνθήκες, ακολουθείται από την ηθική καταγγελία, αλλά και από εξαγγελίες για το ηθικό χρέος της κοινωνίας να εξαλείψει το φαινόμενο (βλ. για παράδειγμα απόσπασμα 2). Η λεπτομερής αφήγηση-οικοδόμηση λοιπόν των χαρακτηριστικών των θυμάτων είναι σε πολλές περιπτώσεις αρκετή από μόνη της για να προσανατολίσει σε ηθικού-τύπου προσεγγίσεις ως προς το sex trafficking. Ιδιαίτερα στην περίπτωση των εθελοντών, που προέρχονται από θρησκευτικές Μ.Κ.Ο., η θυματοποιημένη εκδοχή

των γυναικών, που εμπλέκονται στο sex trafficking, συνυπάρχει με ηθικές κρίσεις για το φαινόμενο. Η ταύτιση του sex trafficking με το γυναικείο φύλο (απόσπασμα 4) συμβαδίζει με την κριτική των μεταμοντέρνων φεμινιστριών για τη γυναικεία θυματοποίηση, η οποία είναι κεντρικό μοτίβο στους επίσημους ορισμούς του sex trafficking (βλ. Κεφάλαια 1 και 2).

Οι ηθικές κρίσεις, οι οποίες συνδέονται με την έμφυλη κατασκευή ταυτοτήτων, δεν περιορίζονται μόνο στην ηθική καταδίκη του sex trafficking. Συχνά (βλ. αποσπάσματα 8, 9, 11) η πορνεία παρουσιάζεται αντιστικτικά με το sex trafficking μέσα από αφηγήσεις, οι οποίες παρουσιάζουν το sex trafficking ως δουλεία και την πορνεία ως αποτέλεσμα ελεύθερης επιλογής. Στο απόσπασμα 8, για παράδειγμα, η γυναίκα-πόρνη καταδικάζεται ηθικά, επειδή επέλεξε την πορνεία για να τρώει σοκολατάκια κάθε μέρα. Έτσι η γυναίκα που εμπλέκεται στο sex trafficking δεν είναι ελεύθερη να επιλέξει, ενώ η πόρνη είναι ελεύθερη και «θύμα» των επιλογών της. Αντίστοιχα στα αποσπάσματα 9 και 11 η πορνεία κατασκευάζεται ως «ηθική ασθένεια» και «ανισορροπία».

Η ηθική λοιπόν προσέγγιση σε συνδυασμό με μια θυματοποιημένη εκδοχή των «γυναικών-θυμάτων» καταδεικνύει το sex trafficking ως ένα αποκλειστικά εγκληματικό φαινόμενο, αποσιωπώντας τις πολιτικές του διαστάσεις. Η πολιτική διάσταση, ωστόσο, εισάγεται από τον συμμετέχοντα στο απόσπασμα 7. Εκεί ο ομιλητής υιοθετεί το προφίλ του κριτικά σκεπτόμενου επιστήμονα, ο οποίος μπορεί να δει τις ευθύνες των δυτικών κρατών στα υψηλά ποσοστά sex trafficking και να καταδικάσει ηθικά την εκμετάλλευση της Δύσης απέναντι στα κράτη του Νότου και της Ανατολής. Ωστόσο, η ηθική καταδίκη της Δύσης συνοδεύεται από ηθικές αξιολογικές κρίσεις με οριενταλιστικά στοιχεία για την Αφρική (βλ. και την ανάλυση του ίδιου αποσπάσματος στο επόμενο [Κεφάλαιο 9](#)).

Στο απόσπασμα 2 το έμφυλο στοιχείο εκδηλώνεται στην κατασκευή του άντρα, ως κυνικού σωματεμπούρου, ο οποίος θεωρεί τα θύματά του «αυτοκινούμενο» εμπόρευμα, χωρίς ανθρώπινα χαρακτηριστικά. Αυτά μπορεί να τα «κλωτσάει» και να προχωράνε. Η κατασκευή αυτή χρησιμοποιείται από την ομιλήτρια για να τεκμηριώσει την ηθική αναγκαιότητα να καταπολεμηθεί το φαινόμενο.

Ιδιαίτερο αναλυτικό-πολιτικό ενδιαφέρον έχουν τα αποσπάσματα 3 και 7, επειδή δείχνουν τη διλημματικότητα της ιδεολογίας στο συνομιλιακό πλαίσιο, όπως αυτή ορίστηκε από τον Billig και τους συνεργάτες του (1988). Έτσι στο απόσπασμα 3 η Ε., η οποία εργάζεται χρόνια στο χώρο των Μ.Κ.Ο. και προτάσσει το προφίλ της προοδευτικής επιστήμονα με αγώνες εναντίον του κοινωνικού αποκλεισμού, εκφράζει στον λόγο της θυματοποιημένες εκδοχές για την ασθενή της από την Αφρική, καθώς οικοδομεί την εκδοχή του sex trafficking ως νόσου. Αντίστοιχα, στο απόσπασμα 7 ο Λ. «πολεμικά» δηλώνει την εναντίωσή του στην εκμετάλλευση της Ανατολής και του Νότου από τη Δύση, ενώ την ίδια στιγμή παρουσιάζει τη γυναίκα του Τρίτου Κόσμου και τα κράτη της Αφρικής μέσα από μια «κλασική» οριενταλιστική οπτική. Στον λόγο του, αν και ασκείται κριτική στην εκμετάλλευση της Αφρικής από τη Δύση, η «πρόο-

δος» ταυτίζεται με τη Δύση και το δυτικό τρόπο ζωής. Επομένως, η ανάλυση αναδεικνύει ότι έννοιες περισσότερο ή λιγότερο «προοδευτικές» συνυπάρχουν στον λόγο, αφού η ιδεολογία συγκροτείται από αντιθετικά θέματα. Η διλημματικότητα της ιδεολογίας είναι ένα γενικότερο αναλυτικό εύρημα της έρευνας. Ωστόσο, στα δύο αυτά αποσπάσματα είναι αυτή χαρακτηριστική. Στις θεωρητικές κριτικές των φεμινιστριών για τις κυρίαρχες κατασκευές του sex trafficking, η διλημματική πλευρά της ιδεολογίας έχει παραβλεφθεί. Στις κριτικές προσεγγίσεις για το sex trafficking, η θυματοποίηση και οι ηθικές προσεγγίσεις γι' αυτό συνδέονται με τη συντηρητική Δεξιά. Είναι, ωστόσο, διαμετρικά αντίθετες με μια κριτική μεταμοντέρνα οπτική, η οποία αφορά στις πολιτικές διαστάσεις του sex trafficking και τη θυματοποίηση των γυναικών-πορνών. Στο πλαίσιο μιας φεμινιστικής αποδόμησης του sex trafficking, η κατασκευή του φαινομένου ως «νόσου» και οι οριενταλιστικές εκδοχές για τη γυναίκα από την Αφρική θα αναμένονταν να προέρχονται από συντηρητικούς ανθρώπους δεξιάς ιδεολογίας. Και στα δύο αποσπάσματα, όμως, η ανάμειξη προοδευτικών και συντηρητικών θέσεων προέρχεται από ομιλητές, οι οποίοι υιοθετούν το προφίλ του προοδευτικού επιστήμονα. Έτσι στην προσέγγιση αυτής της εργασίας τέτοια αποσπάσματα αναδεικνύουν τη χρησιμότητα της κριτικής λογο-κοινωνιο-ψυχολογίας και ιδιαίτερα, της έννοιας των ιδεολογικών διλημάτων του Billig και των συνεργατών του (1988). Ειδικότερα, στο πλαίσιο της κριτικής επανεξέτασης του sex trafficking ως προς τη συγκρότηση έμφυλων ταυτοτήτων, αποσπάσματα όπως αυτά επισημαίνουν ότι η ανάλυση της ιδεολογίας στον λόγο χαρακτηρίζεται από την κινητοποίηση αντιθετικών θεμάτων της κοινής λογικής στην επιχειρηματολογία των συμμετεχόντων. Έτσι, «συντηρητικές» εκδοχές για τη «γυναίκα-θύμα» συνυπάρχουν και εμπλέκονται με άλλες «προοδευτικές» εκδοχές. Από τη στιγμή λοιπόν που οι συμμετέχοντες δεν είναι ιδεολογικά φερέφωνα, αλλά συνδιαμορφωτές των ιδεολογικών διαδρομών είναι αναμενόμενο, καθώς κινητοποιούνται αυτά τα αντιθετικά θέματα της κοινής γνώμης στον λόγο, να προκύπτουν διάφορα ρητορικά-ιδεολογικά διλήμματα, τα οποία καλούνται οι συμμετέχοντες να επιλύσουν.

Στο επόμενο Κεφάλαιο, θα παρουσιαστούν αποσπάσματα σχετικά με τις έμφυλες κατασκευές της γυναίκας του Τρίτου Κόσμου και τα ρητορικά-ιδεολογικά διλήμματα που προκύπτουν, καθώς οι συμμετέχοντες λογοδοτούν για τις χώρες προέλευσης των «γυναικών-θυμάτων» και τα χαρακτηριστικά τους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 9

Κατασκευάζοντας στον λόγο το sex trafficking ως πρόβλημα «υπανάπτυξης» και «υπανάπτυκτων» χωρών

9.1 Εισαγωγή

Στα δύο προηγούμενα Κεφάλαια 7 και 8 εξετάστηκαν εκδοχές του sex trafficking, οι οποίες έδιναν έμφαση στον εγκληματικό χαρακτήρα του και στις ηθικές κρίσεις γύρω από αυτό. Η ανάλυση επικεντρώθηκε στο πώς η εγκληματική διάσταση του sex trafficking συμπλέει με τη θυματοποιημένη εκδοχή των γυναικών, των οποίων η κατάσταση κινητοποιείται μέσα από το έμφυλο δίπολο: θύτης-θύμα. Το sex trafficking κατασκευάζεται ως κοινωνική απειλή και προϊόν εγκληματικής δράσης, ενώ τα όσα βιώνουν οι «γυναίκες-θύματα» αποτυπώνονται με τη μορφή ενός προσωπικού δράματος, χωρίς πολιτικές προεκτάσεις. Έτσι στο σύνολό τους οι αφηγήσεις των συμμετεχόντων για το sex trafficking προβάλλουν την ανάγκη να καταδικαστεί και συνοδεύονται από την ηθική καταδίκη του.

Στο Κεφάλαιο 9 παρουσιάζονται αποσπάσματα, στα οποία οι συμμετέχοντες λογοδοτούν ως προς τις αιτίες, για τις οποίες κάποιες χώρες πλήττονται από το sex trafficking πολύ περισσότερο από άλλες. Οι συμμετέχοντες περιγράφουν «χώρες του Τρίτου Κόσμου» και γυναίκες, οι οποίες προέρχονται από αυτές. Καθώς οι ομιλητές περιγράφουν την κατάσταση αυτών των χωρών, κινητοποιούνται ιεραρχικές αξιολογήσεις για τη Δύση και τον υπόλοιπο κόσμο. Οι περιγραφές των χωρών αυτών συνοδεύονται, επίσης, συχνά από οριενταλιστικά στοιχεία⁹⁹, τα οποία συνδέονται με τα αυξημένα ποσοστά sex trafficking στις χώρες αυτές. Παράλληλα στον λόγο των εθελοντών σε Μ.Κ.Ο. εντοπίζονται στοιχεία, τα οποία αναφέρονται στην εθνική ταυτότητα των ομιλητών, στο πλαίσιο αυτού, το οποίο ο Billig (1995) ονόμασε κοινότοπο εθνικισμό. Η ανάλυση επικεντρώνεται στη διάρθρωση των ρητορικών διλημμάτων, τα οποία προκύπτουν, καθώς οι συμμετέχοντες επιχειρηματολογούν στον λόγο, αλλά και στην ιδεολογική διάστασή τους.

Η έμφυλη διάσταση εντοπίζεται στις περιγραφές των εθελοντών για τα χαρακτηριστικά των θυμάτων sex trafficking, τα οποία προέρχονται από τις χώρες αυτές, αλλά και από την παρουσίαση της ανθρωπογεωγραφίας αυτών των χωρών.

99 Οριενταλιστικές ορίζονται οι κατασκευές με βάση την εννοιολόγηση για τον οριενταλισμό του Said (1978).

9.2 Η γυναίκα στις «υπανάπτυκτες» χώρες

Στην υποεπνότητα αυτή παρουσιάζονται εκδοχές της γυναίκας στις «υπανάπτυκτες» χώρες. Στις εκδοχές αυτές προβάλλεται η θέση ότι η γυναίκα στις «υπανάπτυκτες» χώρες είναι υποτιμημένη, με αποτέλεσμα να περιορίζονται οι επιλογές της, αλλά και ο τρόπος με τον οποίο αντιλαμβάνεται τον εαυτό της (απόσπασμα 2). Προτάσσεται, επίσης, η θέση ότι οι γυναίκες στις χώρες αυτές είναι χαμηλού κοινωνικού, μορφωτικού και οικονομικού επιπέδου με αποτέλεσμα να «εξαπατώνται» πολύ πιο εύκολα και να εμπλέκονται στο sex trafficking.

Η «παρθενιά» ως πολιτισμική αξία της θρησκείας «υπανάπτυκτων» περιοχών

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 1

(Στις προηγούμενες γραμμές η Φ. εξηγεί γιατί θεωρεί ότι το σεξ για μια γυναίκα, είναι κάτι «πιο ιδιαίτερο» σε σχέση με τον άντρα.)

- 1 Και κυρίως από τις περιοχές από τις οποίες ΠΡΟΕΡΧΟΝΤΑΙ (.) τα κορίτσια αυτά (.) η νοοτροπία
- 2 του:: έρωτα (.) συνδέεται (.) > και με τη θρησκεία τους < ε:: αυτό που λέμε (.) ότι η γυναίκα εάν
- 3 ΔΕΝ είναι παρθένα (.) ΔΕΝ παντρεύεται (.) ε:: (.) οπότε ΧΑΝΟΥΝΕ (.) μεγάλο κομμάτι της ζωής
- 4 τους ΕΤΣΙ (.....) Μπαίνουνε (.) στα:: (.) νερά (.) του έρωτα (.) του:: ΣΕΞ (.) του πληρωμένου σεξ
- 5 (...) ΧΑΝΟΥΝΕ (.) αυτό που θεωρούνε- (.) γιατί έχουνε μεγαλώσει με το:: (.) με τη ΝΟΟΤΡΟΠΙΑ
- 6 (.) και τη ΘΡΗΣΚΕΙΑ (.) > και τα ήθη και τα έθιμα της περιοχής της οποίας προέρχονται < (.) της
- 7 οικογένειάς τους (.)ότι (.): «Οκ, ο άντρας που θα παντρευτείς πρέπει:: (.) να σε πάρει (σαρκαστική
- 8 χροιά φωνής) άσπιλη (.) και αμόλυντη» (.) > Κάτι το οποίο πιθανόν σε εμάς < (.) δεν ακούγεται (.)
- 9 ΤΟΣΟ:: (.....) ΤΟΣΟ ΝΕΟ (.) είναι κάτι (.) ΠΑΛΙΟ για μας (.....) ΧΑΝΕΤΑΙ για (.) αυτούς (.) χάνει 10 (.) δηλαδή είναι διπλής σημασίας αυτό που χάνουνε.

Στο απόσπασμα 1 η Φ. επιχειρηματολογεί για ποιους λόγους ο έρωτας είναι «κάτι ιδιαίτερο» για τις γυναίκες παρά για τους άντρες. Καθώς λοιπόν δομεί την επιχειρηματολογία της, η χώρα καταγωγής των γυναικών του sex trafficking συνδέεται με τη «νοοτροπία», την οποία έχουν τα «θύματα sex trafficking» για το σεξ (γραμμή 1). Αναφέρεται λοιπόν ότι «η νοοτροπία του έρωτα συνδέεται και με τη θρησκεία τους».

Η φράση λειτουργεί ως γενίκευση, καθώς υποδεικνύεται ότι σε μία χώρα υπάρχει μια ενιαία νοοτροπία για το σεξ, την οποία όλοι αποδέχονται και ακολουθούν. Αυτή η νοοτροπία συνδέεται με την επίσημη θρησκεία. Η συστηματική αοριστία με την οποία περιγράφονται οι χώρες προέλευσης και η θρησκεία των θυμάτων *sex trafficking* («οι περιοχές από τις οποίες προέρχονται», γραμμή 1, «θρησκεία τους», γραμμή 2) εξελίσσει την αφήγηση της Φ., χωρίς να χρειαστεί να δοθούν περισσότερες λεπτομέρειες. Έτσι η έμφαση δίνεται στο ότι αυτές οι χώρες και η θρησκεία τους είναι διαφορετικές από τη δική μας. Το στοιχείο λοιπόν της διαφορετικότητας, προτάσσεται στην αφήγηση της Φ. Οι χώρες αυτές είναι «ξένες», ως προς τον πολιτισμό και τη θρησκεία, πράγμα το οποίο τις διαφοροποιεί. Στη συνέχεια στις γραμμές 2-3 η περιγραφή της νοοτροπίας των χωρών αυτών γίνεται πιο συγκεκριμένη. «Η γυναίκα αν δεν είναι παρθένα, δεν παντρεύεται». Η αλλαγή προσώπου σε α' πληθυντικό (Goffman, 1979) με τη φράση: «αυτό που λέμε» (γραμμή 2) είναι μια κατηγορική υπαγωγή. Η Φ. εντάσσει τον εαυτό της σε μια κοινή εθνική κοινότητα, αυτή των Ελλήνων, με την οποία μοιράζεται τις ίδιες θέσεις. Με τη φράση «αυτό που λέμε» πραγματοποιείται μια μετατόπιση ερείσματος (Edwards and Potter, 1992, Goffman, 1981). Το α' πληθυντικό μπορεί να αναφέρεται εξίσου στην κοινότητα των Ελλήνων ή την κοινότητα των «ειδικών», οι οποίοι εργάζονται σε Μ.Κ.Ο. Με αυτόν τον τρόπο οι θέσεις της Φ. εντάσσονται σε ένα συλλογικό πλαίσιο. Όσα επομένως υποστηρίζει δεν είναι απλώς υποκειμενικά, αλλά κοινώς αποδεκτά και γνωστά από την ευρύτερη πλειονότητα. Με αυτήν τη μετατόπιση ερείσματος αποφεύγεται ο κίνδυνος να κατηγορηθεί η Φ. ως προκατειλημμένη απέναντι στις άλλες χώρες, υποστηρίζοντας ότι όλες αυτές έχουν κοινή νοοτροπία. Από την πρώτη γραμμή του αποσπάσματος διαφαίνεται η διάκριση ανάμεσα «σε εμάς τους Έλληνες» και «τους ξένους». Η κτητική αντωνυμία στη φράση: «με τη θρησκεία τους» (γραμμή 2) επιτείνει τη διαφορά ανάμεσα «σε εμάς» και «σε αυτούς». «Τα κορίτσια» (γραμμή 1) προέρχονται από άλλες χώρες με διαφορετική θρησκεία. Ένα λοιπόν από τα χαρακτηριστικά «των θυμάτων» είναι η διαφορετική τους καταγωγή, η θρησκεία, αλλά και οι διαφορετικοί ηθικοί κώδικες σε σχέση με τη σεξουαλική ζωή των γυναικών. Οι διαφορετικοί αυτοί κώδικες δυσχεραίνουν τη ζωή των γυναικών, που εμπλέκονται στο *sex trafficking*. Στον λόγο της Φ. η εμπλοκή των γυναικών στο *sex trafficking* είναι πιο οδυνηρή, εξαιτίας της ηθικής των χωρών και της θρησκείας τους ως προς την αξία της παρθενίας. Επομένως, οι «γυναίκες-θύματα» «χάνουν μεγάλο κομμάτι της ζωής τους έτσι» (γραμμές 3-4). Η αοριστία της φράσης τονίζει με το ρήμα «χάνουν» την αίσθηση της απώλειας. Στις γραμμές 5-8 δίνονται περισσότερες διευκρινίσεις για το περιεχόμενο αυτής της απώλειας. «Μπαίνουν στα νερά του έρωτα, του σεξ, του πληρωμένου σεξ» (γραμμή 4) δηλώνει η Φ. «Τα νερά του έρωτα» εικονοποιούν την έναρξη της σεξουαλικής εμπειρίας των γυναικών. Ωστόσο, ακολουθούν περισσότερες επεξηγήσεις με προσδιορισμούς για το είδος της σεξουαλικής εμπειρίας των «κοριτσιών», που έχουν και ηθικές προεκτάσεις. Οι γυναίκες είναι θύματα *sex trafficking* και, επομένως, η λέξη «σεξ» είναι πιο σχετική με την κατάστασή τους. Η παράθεση ολο-

κληρώνεται με την αναφορά στο «πληρωμένο σεξ». Είναι τελικά αυτό, το κεντρικό χαρακτηριστικό του sex trafficking. «Τα νερά του πληρωμένου σεξ» (γραμμή 4) είναι παράλληλα μια μεταφορά με την οποία επιτείνεται η δραματικότητα της εμπειρίας των γυναικών-θυμάτων. Το «πληρωμένο» σεξ είναι σαν νερό, στο οποίο βυθίζονται. Συμπληρώνει επίσης το ρήμα «χάνω», το οποίο είναι δηλωτικό της «απώλειας» των γυναικών.

Στις γραμμές 5-7 ακολουθούν στοιχεία για την κοινωνικοποίηση των γυναικών. «Έχουμε μεγαλώσει με τη νοοτροπία και τη θρησκεία και τη ήθη και έθιμα της περιοχής, από την οποία προέρχονται, της οικογένειάς τους» (γραμμές 5-7). Η περιγραφή είναι εκτενής και περιλαμβάνει μια λίστα (Edwards and Potter, 1992) πέντε μερών: «νοοτροπία», «θρησκεία», «ήθη», «έθιμα», και «οικογένεια». Με αυτήν τη λίστα η Φ. οικοδομεί ρητορικά ένα εμπειριστικό ρεπερτόριο. Όσα αναφέρει παρουσιάζονται ως αδιαμφισβήτητα γεγονότα, τα οποία η ίδια τα απαριθμεί και τα καταγράφει. Έτσι όλα αυτά, που διαμορφώνουν την κατάσταση των γυναικών αυτών, δεν εξαρτώνται από τις απόψεις της Φ., αλλά είναι αντικειμενικά γεγονότα τα οποία καταγράφονται. Με αυτήν την τεχνική δόμησης γεγονικότητας οικοδομείται το πώς αποκτήθηκε η νοοτροπία ότι μια γυναίκα πρέπει να είναι παρθένα μέχρι το γάμο της. Ο συνδυασμός της χώρας, της οικογένειας, της θρησκείας και των εθίμων οδηγούν στην απόκτηση αυτής της «νοοτροπίας». Η απαρίθμηση των χαρακτηριστικών εντείνει την αίσθηση της «κοινωνικής συμμόρφωσης». Όλα τα θεσμικά συστήματα στις χώρες από τις οποίες προέρχονται οι «γυναίκες-θύματα» «επιβάλλουν» αυτήν τη νοοτροπία για το αποδεκτό ηθικό πλαίσιο της γυναικείας σεξουαλικότητας. Δεν είναι λοιπόν εύκολο για μια γυναίκα να μην βιώσει την «απώλεια», όταν κάνει σεξ πριν το γάμο. Η λεπτομερής αφήγηση-ζωντανή περιγραφή της «ψυχολογικής-συναισθηματικής» κατάστασης των «γυναικών-θυμάτων», αλλά και των χωρών από τις οποίες προέρχονται τεκμηριώνει την επαγγελματική εμπειρία της Φ.

Στις γραμμές 7-8 προσδιορίζεται με λεπτομέρεια διά μέσου της ενεργητικής φωνητικοποίησης η ηθική απαίτηση να παραμείνει μια γυναίκα παρθένα μέχρι το γάμο της. Η φράση είναι διατυπωμένη ως «συμβουλή», η οποία απευθύνεται σε μια κοπέλα: «ΟΚ, ο άντρας που θα παντρευτείς θα πρέπει να σε πάρει άσπιλη και αμόλυνη». Η επιλογή των επιθέτων «άσπιλη» και «αμόλυνη» παραπέμπουν άμεσα στην αγνότητα τη χριστιανική. Η συγκεκριμένη λοιπόν διατύπωση της «απαίτησης» για αποχή από το σεξ μέχρι το γάμο προβάλλεται ως αυτονόητα «οπισθοδρομική». Ο συνδυασμός της ενεργητικής φωνητικοποίησης με τη σαρκαστική χροιά φωνής λειτουργεί επιπλέον ως αναγνώριση ότι οι θέσεις αυτές είναι παράλογες. Δια μέσου λοιπόν της ζωντανής αυτής περιγραφής όχι μόνο αυξάνεται ο ρεαλισμός της αφήγησης, αλλά δομείται έτσι και η ένσταση της Φ. για τη «νοοτροπία», η οποία περιγράφεται.

Στις γραμμές 8-9 η «αξία της παρθενίας» αντιπαραβάλλεται ανοιχτά και αντιδιαστέλλεται με την ηθική της Ελλάδας σε θέματα γάμου και σεξουαλικότητας: «κάτι το οποίο σε μας δεν ακούγεται τόσο νέο, είναι κάτι παλιό για μας». Η αντίθεση οικοδομείται αρχικά διά μέσου της επίκλησης στην «ελληνική κοινότητα», της οποίας

μέλος είναι και η ίδια η Φ. (χρήση α' πληθυντικού στη φράση «σε μας»). Η αναφορά στην εθνική κατηγορία είναι τόσο αυτονόητη, ώστε να μην χρειάζεται να δοθούν περισσότερες λεπτομέρειες. Η «ελληνική κοινότητα» αντιπαραβάλλεται έμμεσα με τις «ξένες χώρες», οι οποίες είναι συντηρητικές σε ζητήματα σεξ, ενώ αντίθετα στην Ελλάδα τέτοιες αντιλήψεις ανήκουν στο παρελθόν. Η χρήση της αντίθεσης «παλιού-νέου» επιτείνει την αντίθεση ανάμεσα στο θρησκευτικό-κοινωνικό συντηρητισμό των ξένων και την προοδευτική Ελλάδα. Έτσι η Ελλάδα προβάλλεται ως χώρα σύγχρονη, χωρίς τη συντηρητική νοοτροπία του παρελθόντος.

Η συγκεκριμένη θέση υποκειμένου: «Ελληνίδα κοινωνική επιστήμονας», η οποία προτάσσεται στον λόγο της Φ. έχει τη σημασία της και στην επιχειρηματολογία της στις γραμμές 8-9. Ο κίνδυνος να κατηγορηθεί η Φ. για προκατάληψη απέναντι στις «ξένες» χώρες και δογματισμό απομακρύνεται. Η Φ. αναγνωρίζει ότι στο παρελθόν υπήρχαν τέτοιες αντιλήψεις, αλλά ξεπεράστηκαν («είναι κάτι παλιό για μας», γραμμή 9). Επομένως η Φ. υιοθετεί τη θέση υποκειμένου της κοινωνικής επιστήμονα, η οποία όχι μόνο αναγνωρίζει το συντηρητικό στις κοινωνίες των άλλων, αλλά μπορεί να ασκήσει κριτική και σε παλιότερες οπισθοδρομικές ηθικές αντιλήψεις της χώρας της.

Η Φ. καταλήγει ότι: «είναι διπλής σημασίας αυτό που χάνουμε» (γραμμή 9) οι «γυναίκες-θύματα». Δεν αρκεί η σεξουαλική εκμετάλλευση των γυναικών, προστίθεται και το ηθικό στίγμα, επειδή δεν είναι παρθένες και δεν θα μπορέσουν να παντρευτούν. Στο συγκεκριμένο απόσπασμα λοιπόν η «θυματοποίηση» των γυναικών δεν συνδέεται μόνο με το sex trafficking, αλλά αποδίδεται και στον παραδοσιακό αξιακό κώδικα για τη γυναικεία σεξουαλικότητα της θρησκείας, της οικογένειας και του πολιτισμού από τις οποίες προέρχονται αυτές. Στην αφηγηματική σύνθεση λοιπόν της Φ. διαφαίνεται η σύγκριση ανάμεσα στην Ελλάδα και τις «ξένες χώρες», ενώ παράλληλα η πρόοδος συνδέεται με την ελληνικότητα και το παραδοσιακό με τους ηθικούς κώδικες των άλλων χωρών. Χωρίς να αναφέρεται άμεσα στο απόσπασμα, καταγράφεται μια σύγκριση της Δύσης και της Ανατολής, μέσα από την οποία η Ελλάδα τελικά κατατάσσεται στη Δύση, αφήνοντας πίσω συντηρητικές οπτικές του παρελθόντος. Αντίθετα, οι ανατολικές χώρες οξύνουν με το θρησκευτικό και κοινωνικό τους συντηρητισμό τα προβλήματα των γυναικών στο sex trafficking. Ο δρόμος για την έκφραση αρνητικών εικόνων για τους άλλους πολιτισμούς υλοποιείται επομένως στον λόγο ακριβώς μέσα από την αποποίηση της προκατάληψης (Billig, 1988, 1995, Bozatzis, 2009).

Οι Αφρικανές ως γυναίκες με «περιορισμένο μενού» πρόσληψης του εαυτού

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 2

(Η Λ. επιχειρηματολογεί για τους τρόπους, με τους οποίους οι «γυναίκες-θύματα» θα μπορούσαν να ξεφύγουν από το sex trafficking και για τις δυσκολίες αυτού του εγχειρήματος.)

1 Λ: Πώς θα το βρούνε θα μου πείτε (.)

2 Κ: Μμμμμ.

3 Λ: Με πιάνει απελπισία (.) Με πιάνει απελπισία όταν το σκέφτομαι (...) Η μεγαλύτερη απελπισία

4 που με πιάνει είναι όταν σκέφτομαι ότι για κάποιες από αυτές (.) ιδιαίτερα τις νεότερες (...)

5 ενδεχομένως δεν έχουνε:: (...) δεν έχουνε έναν άλλο τρόπο:: να σκεφτούνε τον εαυτό τους.

6 Κ: Αυτό θα σας ρωτούσα τώρα.

7 Λ: Είναι πάρα πολύ σημαντικό αυτό για να μπορέσεις να κινητοποιηθείς (.) γιατί αυτό που είπα πριν

8 α-απαιτεί ήδη ότι έχεις ένα:: (.) μια *motivation* με αυτήν την έννοια=

9 Κ: Ναι=

10 Λ: Έχεις ήδη κίνητρα, θέλεις να (.) βγεις από αυτή την κατάσταση, στην οποία είσαι (.) όχι μόνο ως

11 προς τα εξωτερικά του χαρακτηριστικά (.) αλλά και ως προς την εικόνα του εαυτού σου (...) και

12 την αυτοπρόσληψή σου (.) Ε:: έχει πολλές και αρκετές από αυτές (.) Ε:: έχω την εντύπωση ότι::

13 δεν έχουν ένα εναλλακτικό ρεπερτόριο για να αντιμετωπίσουν τη ζωή και να δουν τον εαυτό τους

14 (.) Αυτό κυρίως αφορά τις ΑΦΡΙΚΑΝΙΔΕΣ νομίζω (...) έτσι από την κουβέντα μου με άλλες

15 γυναίκες και λοιπά (.) οι οποίες έρχονται από την Αφρική (.) είναι πολύ πιο μεγάλη διαδρομή (.)

16 νομίζω ότι δεν είναι ΤΟΣΟ πολύ από τις πρώην Ανατολικοευρωπαίες (...) ε:: το ζήτημα αυτό.

17 Κ: Το έχω ακούσει και εγώ αυτό για τις γυναίκες. ΓΙΑΤΙ ΤΑΧΑ;

18 Λ: (...) Γιατί νομίζω ότι:: ΔΕΝ πρόλαβαν να γεφυρω- (.) κατ' αρχήν δεν μπορούμε να βάλουμε

19 δηλαδή τον αναπτυσσόμενο κόσμο (.) και την Αφρική:: ας πούμε ε:: με την Ρωσία ή τη Λιθουανία

20 ή τη Ρουμανία (.) όσο και να ήτανε στο παραπέτασμα (.) ((καγχασμός)) το σιδηρούν (.)

οι άνθρωποι

21 ήταν μορφωμένοι, καλλιεργημένοι, είχανε μια ενημέρωση και τα λοιπά < (.) Οι::
γυναίκες από::

22 τη::ν'Α::- Άπω Ανατολή και κυρίως την Αφρική (.) δεν έχουνε (...) δεν έχουνε
παραστάσεις (...)

23 του πώς μπορούν να ζουν οι γυναίκες ε:::

24 Κ: Στη Δύση;

25 Λ: = Στη Δύση. Δεν έχουν μια εικόνα (...) των κατακτήσεων σε αρκετά εισαγωγικά ή
ΜΗ (.) > σε

26 σχέση με αυτές είναι κατακτήσεις < της θέσης της γυναίκας στην δύση (.) και
επομένως είναι

27 πολύ::: (...) πολύ περιορισμένο, αυτό που είπα, το μενού που διαθέτουν (..) να
φαναστούν τον

28 εαυτό τους και άρα από αυτό να διεκδικήσουνε.

Στο απόσπασμα 2 η Λ. αναγνωρίζει τη δυσκολία να καταφέρουν οι «γυναίκες-θύματα» να βρουν ένα υποστηρικτικό πλαίσιο για να μπορέσουν να απεμπλακούν από το sex trafficking (γραμμή 1). Η μικρή πιθανότητα τα «θύματα» του sex trafficking να βρουν υποστήριξη, ώστε να μπορέσουν να απομακρυνθούν από το sex trafficking, οδηγεί τη Λ. να δηλώσει: «με πιάνει απελπισία όταν το σκέφτομαι» (γραμμή 3). Η επανάληψη της λέξης «απελπισίας» στη γραμμή 1, τονίζει την έντονη συναισθηματική δυσφορία της Λ., καθώς διαπιστώνει την απουσία διεξόδων των «γυναικών-θυμάτων» του sex trafficking. Στις Γραμμές 3-5 προσδιορίζεται με περισσότερη λεπτομέρεια η αιτία της απελπισίας της Λ. Αναφερόμενη στις «γυναίκες-θύματα» η Λ. αναφέρει ότι: «για κάποιες από αυτές, ιδιαίτερα τις νεότερες» δεν υπάρχει άλλος τρόπος «να σκεφτούνε τον εαυτό τους» (γραμμές 4-5). Η ομιλήτρια προβαίνει σε μια ψυχολογική γενίκευση της αυτο-εικόνας των «γυναικών-θυμάτων» και ιδιαίτερα των νεότερων από αυτές. Σύμφωνα με τη Λ. η θυματοποίηση είναι τόσο ισχυρή, ώστε δεν υπάρχουν εναλλακτικοί τρόποι αυτοπροσδιορισμού των γυναικών. Είναι λοιπόν αυτό το στοιχείο το μεγαλύτερο εμπόδιο για να απεμπλακούν από το sex trafficking. Έτσι το sex trafficking δεν αφορά μόνο στη σεξουαλική εκμετάλλευση αυτών των γυναικών, αλλά και στον τρόπο, με τον οποίο αυτές αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους. Η «αδυναμία εναλλακτικής πρόσληψης του εαυτού» συνδέεται λοιπόν τόσο με το γυναικείο φύλο όσο και με την ηλικία των γυναικών-θυμάτων.

Στη γραμμή 7 η Λ. τονίζει τη σημασία της κριτικής εξέτασης της «εικόνας εαυτού». Η ικανότητα λοιπόν να επανεξετάσεις την αυτο-εικόνα σου σημαίνει ότι «έχεις κίνητρα για να βγεις από την κατάσταση στην οποία είσαι» (γραμμή 10). Κατασκευάζεται λοιπόν ο αφορισμός ως γενικό συμπέρασμα ότι οι «γυναίκες-θύματα» έχουν αρνητική εικόνα για τον εαυτό τους και δεν μπορούν να βρουν διέξοδο. Σύμφωνα με την ομιλήτρια χρειάζεται ένα «εναλλακτικό ρεπερτόριο» (γραμμή 13) «για να αντιμετωπίσουν τη ζωή και να δουν τον εαυτό τους». Στις γραμμές 14-28 η Λ. «με-

τριάζει» τη γενική αναφορά της σε όλες τις γυναίκες, οι οποίες εμπλέκονται στο sex trafficking, κάνοντας ειδική αναφορά στις «Αφρικάνες». Όπως και στο απόσπασμα 3 έτσι και εδώ, η Αφρική παρουσιάζεται με ομοιογένεια ως προς τα χαρακτηριστικά των κατοίκων της, παρόλο που περιλαμβάνει πολλά έθνη-κράτη, φυλές, κουλτούρες κ.ο.κ. με διαφορετικά χαρακτηριστικά. Η κατηγορία «Αφρικάνες» χρησιμοποιείται λοιπόν για να περιγράψει μια ομάδα γυναικών με καταγωγή από την Αφρική, οι οποίες δεν έχουν εναλλακτικό τρόπο να δουν τον εαυτό τους παρά μόνο ως θύματα sex trafficking. Στις γραμμές 14-16 η Λ. επικαλείται την εμπειρία της με «γυναίκες που προέρχονται από την Αφρική» (γραμμή 15). Έτσι αποδεικνύει ότι όσα λέει δεν στηρίζονται απλώς στην υποκειμενική της άποψη, αλλά συμβαδίζουν με τις απόψεις γυναικών από την Αφρική, με τις οποίες διατηρεί επαφή. Με αυτήν την αναφορά της Λ. αποφεύγεται ο κίνδυνος να κατηγορηθούν οι θέσεις της Λ. ως δογματικές και προκατειλημμένες για τα θύματα sex trafficking, τα οποία προέρχονται από την Αφρική.

Στη γραμμή 16 γίνεται αναφορά σε μια επιπλέον κατηγορία γυναικών, αυτές με καταγωγή από την Ανατολική Ευρώπη. Η Λ. συγκρίνει τις γυναίκες αυτές με τις γυναίκες από την Αφρική, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι το «πρόβλημα» πρόσληψης εαυτού δεν είναι τόσο μεγάλο στις «Ανατολικοευρωπαίες». Στη γραμμή 17 η ερευνήτρια επιβεβαιώνει ξανά τις θέσεις της Λ., αναφέροντας ότι και η ίδια έχει ακούσει και από άλλες μαρτυρίες για την αρνητική αυτο-εικόνα των Αφρικάνων «γυναικών-θύματων». Παράλληλα ζητείται από τη Λ. να αιτιολογήσει «γιατί τάχα» συμβαίνει αυτό. Στις γραμμές 18-21 διατυπώνεται η θέση ότι ο αναπτυσσόμενος κόσμος δεν μπορεί να συγκριθεί με την Αφρική. Γίνεται χρήση μιας λίστας τριών μερών: Ρωσία, Λιθουανία, Ρουμανία (γραμμές 19-20), ώστε να προσδιοριστεί με ακρίβεια ποιες χώρες εντάσσονται στον αναπτυσσόμενο κόσμο. Στον λόγο της Λ. αναγνωρίζεται επίσης ότι «όσο και να ήτανε στο παραπέτασμα το σιδηρούν οι άνθρωποι ήταν μορφωμένοι, καλλιεργημένοι, είχανε μια ενημέρωση» (γραμμές 20-21). Προβάλλεται λοιπόν το προφίλ της κοινωνικής επιστήμονα, η οποία έχει πολύπλευρες γνώσεις και μπορεί να αναγνωρίσει τη σύνθετη κατάσταση των χωρών αυτών, χωρίς δογματισμό και προκατάληψη. Ο λόγος της Λ. είναι προσανατολισμένος στο να αποφύγει κατηγορίες για προκατάληψη και δογματισμό σε σχέση με την κατάσταση των χωρών, τις οποίες ανέφερε. Έτσι η ίδια αναγνωρίζει ότι οι χώρες αυτές ανήκαν στο «σιδηρούν παραπέτασμα». Ο όρος παραπέμπει στην έλλειψη δημοκρατίας και ελευθερίας στις χώρες αυτές με ευθύνη της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Επομένως, η αναφορά στις χώρες αυτές, πέρα από το να επιβεβαιώνει τις ιστορικές γνώσεις της Λ., λειτουργεί και ως μέσο αξιολόγησης και ιεράρχησης. «Χτίζεται» η θέση ότι, αν και οι χώρες αυτές αντιμετώπισαν άσχημες συνθήκες, οι πολίτες τους θεωρούνται μορφωμένοι, καλλιεργημένοι και ενημερωμένοι συγκριτικά με τους κατοίκους της Αφρικής. Η λίστα λοιπόν αυτή των τριών μερών (γραμμή 21) οικοδομεί τη σύγκριση ανάμεσα σε χώρες, οι οποίες αντιμετωπίζουν προβλήματα. Στη σύγκριση αυτή η

Αφρική παρουσιάζεται σε χειρότερη θέση. Παρόλες τις ομοιότητες ανάμεσά τους, οι οποίες σχετίζονται με τις άσχημες συνθήκες διαβίωσης στην Ανατολική Ευρώπη και την Αφρική, οι χώρες της Ανατολικής Ευρώπης υπερτερούν αξιολογικά. Η παράθεση των χαρακτηριστικών των πολιτών της Ανατολικής Ευρώπης είναι αυτή, η οποία δημιουργεί την ειδοποιό διαφορά στην κατάταξη της Λ. για το ποιες χώρες βρίσκονται σε χειρότερη θέση. Με αυτόν τον περίτεχνο ρητορικό τρόπο επιτυγχάνεται να τονιστεί η «οπισθοδρομική» κατάσταση της Αφρικής με έμμεσο τρόπο, ώστε να αποφευχθεί να χαρακτηριστεί η οπτική της Λ. για τους κατοίκους της Αφρικής προκατειλημμένη. Ο λόγος της Λ. προσανατολίζεται στο να καταδείξει ότι, αν και οι «γυναίκες-θύματα» του sex trafficking από την Ανατολική Ευρώπη βρίσκονται στις ίδιες άσχημες συνθήκες, εξαιτίας της καλλιέργειάς τους διατηρούν περισσότερες πιθανότητες να αναπτύξουν εναλλακτικά ρεπερτόρια πρόσληψης του εαυτού και επομένως να ξεφύγουν από το sex trafficking. Η απαρίθμηση/κατασκευή λοιπόν των «προσόντων» των πολιτών της Ανατολικής Ευρώπης είναι παράλληλα και η κατασκευή/καταγραφή της απώλειας αυτών των χαρακτηριστικών των γυναικών από την Αφρική. Παράλληλα η σύνδεση σταθερών κοινωνικών χαρακτηριστικών με αναφορές στην εθνική ταυτότητα των θυμάτων sex trafficking είναι μια αφηγηματολογική γενίκευση. Ενώ, λοιπόν, αρχικά συγκροτήθηκε στον λόγο της Λ. μια ψυχολογική θεωρία για την εικόνα εαυτού όλων των «γυναικών-θυμάτων» του sex trafficking, στη συνέχεια ακολούθησε η σύγκριση ανάμεσα στα ανατολικά καθεστώτα και την Αφρική.

Η χρήση α΄ πληθυντικού στη γραμμή 18 εντάσσεται στην τεχνική του λόγου της Λ. να προβληθεί η ίδια ως μέλος μιας γενικής ομάδας ανθρώπων του χώρου της (κοινωνικών επιστημόνων ή ανθρώπων, οι οποίοι ασχολούνται με τις Μ.Κ.Ο.), οι οποίοι μοιράζονται τις ίδιες απόψεις. Η Λ. προβάλλεται, επομένως, ως μια φεμινίστρια κοινωνική επιστήμονας, η οποία αναγνωρίζει ότι οι συγκρίσεις εθνών-κρατών ενέχουν πάντα τον κίνδυνο να κατηγορηθεί ο ομιλητής ή η ομιλήτρια για προκατάληψη. Η χρήση πρώτου πληθυντικού και η συστηματική αοριστία ως προς τα χαρακτηριστικά της ομάδας επιτρέπει στη Λ. να υποστηρίξει τις απόψεις της, χωρίς να κατηγορηθεί για δογματισμό και προκατάληψη.

Στις γραμμές 21-23 γίνεται αναφορά στην Άπω Ανατολή και εκφέρεται το συμπέρασμα ότι τόσο στην Άπω Ανατολή όσο και στην Αφρική οι γυναίκες «δεν έχουν παραστάσεις του πώς μπορούν να ζουν οι γυναίκες στη Δύση» (γραμμές 22-23). Η αναφορά στη «Δύση» συμπληρώνεται αρχικά από μένα, ύστερα από την παύση της Λ. στη γραμμή 23. Η αναφορά γίνεται αποδεκτή από τη Λ., η οποία την επαναλαμβάνει στη γραμμή 25. Η ομιλήτρια εκφράζει άλλο ένα γενικό συμπέρασμα, το οποίο υποστηρίζει ότι οι γυναίκες της Αφρικής, ζώντας σε έναν τόσο διαφορετικό πολιτισμό από το δυτικό, δεν μπορούν να αναπτύξουν εναλλακτικά ρεπερτόρια για τον εαυτό τους. Με το παραπάνω συμπέρασμα κινητοποιείται η αντίθεση ανάμεσα στη Δύση και την Ανατολή, όπου η Δύση αποτελεί προνομιακό τόπο καταγωγής, γιατί «προσφέρει» διαφορετικούς τρόπους πρόσληψης του εαυτού. Η αξιολογική

διάκριση Δύσης και Ανατολής προωθεί την εικόνα ότι στη Δύση οι γυναίκες είναι πιο «ελεύθερες» να επιλέξουν τον τρόπο ζωής τους σε σχέση με τον υπόλοιπο κόσμο, στον οποίο οι γυναίκες καταπιέζονται και η θέση τους υποτιμάται.

Σύμφωνα λοιπόν με αυτή την ιδεολογική θέση ο δυτικός πολιτισμός χαρακτηρίζεται ως πρότυπο προόδου, ένας κόσμος, στον οποίο οι γυναίκες έχουν το δικαίωμα να επανεξετάζουν τον τρόπο με τον οποίο βλέπουν τον εαυτό τους. Η Λ. καταλήγει ότι οι γυναίκες από την Αφρική «δεν έχουν μια εικόνα των κατακτήσεων της γυναίκας στη Δύση και επομένως είναι πολύ περιορισμένο το μενού που διαθέτουν» (γραμμές 25-27), προκειμένου να «φανταστούν» τον εαυτό τους και «να διεκδικήσουν» (γραμμή 28) κάτι άλλο. Ο τρόπος με τον οποίο εκτυλίσσεται η επιχειρηματολογία της Λ. για το δυτικό πολιτισμό δείχνει ότι αυτή αναγνωρίζει ότι μπορεί να της ασκηθεί κριτική με το επιχείρημα ότι παραβλέπει τις φεμινιστικές κριτικές για το ρόλο της γυναίκας στη Δύση, ωραιοποιώντας την πραγματικότητα. Επισημαίνει, λοιπόν, ότι είναι ενήμερη των θεωρητικών ενστάσεων για τις κατακτήσεις των γυναικών στη Δύση («σε αρκετά εισαγωγικά ή μη», γραμμή 25), αλλά η προσοχή πρέπει να δοθεί στο πολιτισμικό χάσμα ανάμεσα στις γυναίκες της Αφρικής και της Δύσης. Σύμφωνα με την επιχειρηματολογία της Λ., οι σημαντικές πολιτισμικές διαφορές είναι αυτές, οι οποίες επιδρούν καταλυτικά στη διαμόρφωση εναλλακτικών ρεπερτορίων πρόσληψης του εαυτού. Το αποτέλεσμα είναι οι γυναίκες-θύματα να μην μπορούν να απεμπλακούν από το sex trafficking.

Η ψυχολογικοποίηση λοιπόν του sex trafficking ως προς την εικόνα εαυτού «γυναικών-θυμάτων», κυρίως από την Αφρική, προσανατολίζει σε συγκεκριμένες αξιολογικές κατασκευές της Αφρικής, της Ανατολικής Ευρώπης και της Δύσης. Έτσι, όπως επισημάνθηκε και στο πρώτο θεωρητικό Κεφάλαιο, η Δύση λειτουργεί ως ιδεολογικό πρότυπο, επιβεβαιώνοντας την οριενταλιστική οπτική της Λ. για την Αφρική (για θέματα σχετικά με την ιεραρχική αξιολόγηση της Δύσης και της Ανατολής βλ. Bozatzis, 2009, Hertzfeld, 1995, Mohanty, 1991, Said, 1978). Στον λόγο της Λ. αντιπαραβάλλονται κατασκευές σύγχρονης εθνικής ταυτότητας με αυτές του παρελθόντος, ενώ παράλληλα η εικόνα της «ξένης» κουλτούρας συγκρίνεται και συγκροτείται με αναφορές στην ελληνική.

Η «εξαπατημένη» και «χωρίς κρίση» Τσιγγάνα γυναίκα με «χαμηλό μορφωτικό, οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο»

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 3

1 Κ: *Γιατί νομίζετε ότι πλήττονται (.) ΑΥΤΕΣ οι χώρες ΚΥΡΙΩΣ:*

2 Α: (.) °Γιατί°; (.) Γιατί (.) ΠΕΙΝΑΝΕ (.) γλυκιά μου (.) Γιατί οι άνθρωποι εκεί ΠΕΙΝΑΝΕ (.) Στη

3 Βουλγαρία (.) 50 ευρώ (.) ΤΟ ΜΗΝΑ (.) είναι ο μηνιαίος μισθός (..) Εμείς 50 ευρώ τα χαλάμε σε

4 μια μέρα (.) για χαρτζιλίκι (.) °που λέει ο λόγος° (.) δηλαδή (.) ΥΠΑΡΧΕΙ (.) η πείνα > είναι

αυτά

5 που σας έλεγα < υπάρχουν ε::: ε::: ελλιπή (.) συστήματα εκπαίδευσης (.) υπάρχει ΑΝΕΧΕΙΑ (.) γιατί

6 το μορφωτικό- > τα πιο πολλά κορίτσια που έρχονται στον ξενώνα < (.) είναι από τις φυλές (.) των

7 Τσιγγάνων (.) των Βουλγαροτσιγγάνων, Τουρκοτσιγγάνων, οι οποίοι (.) από θέματα μόρφωσης (.)

8 και:: επιπέδου μιλάμε ότι:: (.) είναι:: (.) ΠΟΛΥ χαμηλά τα ποσοστά (.) οπότε είναι::: είναι:::

9 ΑΥΤΟΝΟΗΤΟ ότι τέτοιου είδους περιπτώσεις (.) ΕΞΑΠΑΤΩΝΤΑΙ (..) δεν έχουν ΤΗΝ ΚΡΙΣΗ

10 πολλές φορές να ΚΡΙΝΟΥΝ (.) αν αυτό (.) που τους προσφέρεται (.) είναι καλό ή όχι και:: (.)

11 ΠΕΦΤΟΥΝ μέσα σ' αυτό.

Στο απόσπασμα 3 η Α. απαντά στην ερώτηση γιατί πλήττονται κάποιες χώρες από το sex trafficking. Στη γραμμή 2 η συμμετέχουσα εκδηλώνει την απορία της γι' αυτό, το οποίο θεωρεί αυτονόητο («Γιατί;»). «Γιατί πεινάνε γλυκιά μου. Γιατί οι άνθρωποι εκεί πεινάνε» (γραμμή 2), δηλώνει. Η επανάληψη δύο φορές του ρήματος «πεινάνε», καθώς και η λιτότητα της διατύπωσης αυξάνουν τη δραματικότητα για τις συνθήκες των χωρών αυτών. Η επιλογή της λέξης «πεινά», πιο δραματικά φορτισμένης συγκριτικά με τη «φτώχεια», η οποία είναι λιγότερο ακραία, εντείνει τη δραματικότητα αυτή. Οι άνθρωποι δεν είναι απλώς φτωχοί, αλλά πεινάνε. Η φράση: «γιατί πεινάνε γλυκιά μου» λειτουργεί επίσης και σαν εκδήλωση της ηθικής αγανάκτησης της Α. για την άγνοιά μου. Επιπλέον, η χρήση του επιθέτου «γλυκιά μου», επειδή ακριβώς είναι εκτός πλαισίου (πρόκειται για μια συνέντευξη για διδακτορική διατριβή, στην οποία η ερευνήτρια απευθύνεται σε μια ειδικό για το sex trafficking) είναι υποτιμητική. Η ερώτηση θεωρείται τόσο αυτονόητη με αποτέλεσμα η Α. να προσανατολιστεί στο ότι δεν γνωρίζω τίποτα για το sex trafficking, αφού μια τέτοια ερώτηση διατυπώνεται από μια διδακτορική ερευνήτρια ψυχολόγο. Συνεπώς το «γλυκιά μου» αποτυπώνει την έκπληξη της Α. για την ερώτηση. Το επίθετο με τοποθετεί σε μια άλλη θέση υποκειμένου, όχι αυτήν της ερευνήτριας, αλλά αυτήν της γυναίκας, η οποία έχει άγνοια για το sex trafficking. Η Α. λοιπόν προβάλλεται έτσι, ως εμπειρογνώμονας σε ζητήματα sex trafficking, η οποία καλείται να αντιμετωπίσει μια ερευνήτρια, χωρίς γνώσεις για το θέμα. Αναλαμβάνει επομένως ρόλο-επιμορφώτριας, η οποία καλείται να εξηγήσει το αυτονόητο.

Στη συνέχεια δίνεται ένα παράδειγμα για το μέγεθος της φτώχειας των χωρών αυτών. Αναφέρεται η Βουλγαρία, στην οποία διά μέσου δύο ακραίων διατυπώσεων, επιβεβαιώνεται η «πεινά» των κατοίκων της. Η πρώτη ακραία διατύπωση είναι η θέση ότι «50 ευρώ είναι ο μηνιαίος μισθός» (γραμμή 3) και η δεύτερη ότι «εμείς 50 ευρώ τα χαλάμε σε μια μέρα για χαρτζιλίκι» (γραμμές 3-4). Οικοδομείται λοιπόν η αντίθεση ανάμεσα σε «εμάς» και τους Βουλγάρους σχετικά με τους μισθούς, αλλά

και το πώς αυτοί ξοδεύονται. Η χρήση πρώτου πληθυντικού («εμείς», «τα χαλάμε», γραμμή 3) τοποθετεί την Α. στην ελληνική εθνική κοινότητα. Λειτουργεί επίσης σαν αυτοκριτική, αλλά και μομφή, για τη στάση των πολιτών της χώρας, στην οποία είναι μέλος. Με αυτόν τον τρόπο η Α. προβάλλεται ως ευαισθητοποιημένη επιστήμονας, η οποία δε διστάζει να κάνει κριτική για τον καταναλωτισμό των Ελλήνων, αναγνωρίζοντας την κοινωνική αδικία για το οικονομικό χάσμα ανάμεσα στις δύο χώρες. Η αντίθεση ενισχύει τη δραματικότητα της οικονομικής εξαθλίωσης της Βουλγαρίας και τη διάσταση ανάμεσα σε μια «πλούσια» και μια «φτωχή» χώρα. Στη γραμμή 4 χρησιμοποιείται η φράση: «που λέει ο λόγος». Η φράση μετριάζει την προηγούμενη ακραία διατύπωση ότι στην Ελλάδα οι Έλληνες ξοδεύουν 50 ευρώ τη μέρα. Η Α. αναγνωρίζει την υπερβολή της δήλωσής της και προβαίνει σε μια διόρθωση. Οι κατασκευές για την Ελλάδα και την Βουλγαρία έγιναν κατά τη διάρκεια του 2009, εναρκτήρια χρονιά της οικονομικής κρίσης. Οι δηλώσεις δείχνουν λοιπόν και την εικόνα της Ελλάδας ως «μιας πλούσιας ευρωπαϊκής χώρας», στην οποία οι πολίτες της σπαταλούν αλόγιστα περισσότερα από όσα πρέπει.

Στις γραμμές 4-7 η «πεινά» και η «ανέχεια» (γραμμές 4 και 5 αντίστοιχα) συνδέονται με τα ελλιπή συστήματα εκπαίδευσης. Η Α. επικαλείται την εμπειρία της από τον ξενώνα και διευκρινίζει ότι: «τα πιο πολλά κορίτσια που έρχονται στον ξενώνα είναι από τις φυλές των Τσιγγάνων, των Βουλγαροτσιγγάνων, Τουρκοτσιγγάνων, οι οποίοι από θέματα μόρφωσης και επιπέδου, μιλάμε ότι είναι πολύ χαμηλά τα ποσοστά» (γραμμές 6-7). Στην αφήγηση της Α. οικοδομείται σταδιακά το προφίλ των χωρών, οι οποίες έχουν τα περισσότερα θύματα sex trafficking. Πρώτα αναφέρεται η ακραία φτώχεια, μετά αυτή συνδέεται με τα «ελλιπή συστήματα εκπαίδευσης» και τέλος προστίθεται η εθνική καταγωγή των γυναικών, οι οποίες φιλοξενούνται στον ξενώνα της οργάνωσης. Στον λόγο λοιπόν της Α. η επίκληση στην εμπειρία της χρησιμοποιείται για να περιγράψει τα εθνικά χαρακτηριστικά των «γυναικών-θυμάτων» sex trafficking. Τα «κορίτσια» αυτά είναι Τσιγγάνες από τη Βουλγαρία ή την Τουρκία και παρουσιάζονται ως αμόρφωτες και χαμηλού επιπέδου. Η επίκληση στην εμπειρία της Α. λειτουργεί και ως «ασπίδα προστασίας» από τον κίνδυνο να χαρακτηριστεί προκατειλημμένη απέναντι στις «γυναίκες-θύματα». Με αυτόν τον τρόπο λοιπόν υποδεικνύεται ότι η «εικόνα» αυτή «των κοριτσιών» δεν εξαρτάται από το τι πιστεύει η Α. γι' αυτές, αλλά προκύπτει από τεκμηριωμένα στοιχεία. Η Α. δεν αναφέρεται μόνο στη μόρφωση, η οποία δηλώνεται με την αναφορά στην εκπαιδευτική βαθμίδα, αλλά γενικά και στο χαμηλό επίπεδο των γυναικών-θυμάτων. Η αναφορά στα χαμηλά ποσοστά ως προς το επίπεδό τους δείχνει μια θετικιστική αντίληψη για τη μάθηση, σύμφωνα με την οποία η γνώση μπορεί να μετρηθεί με αντικειμενικούς τρόπους και να διαπιστωθεί αν κάποιος/α την κατέχει ή όχι.

Η παράθεση των γεγονότων στις προηγούμενες γραμμές και η κατασκευή του προφίλ των «γυναικών-θυμάτων» στον ξενώνα της Μ.Κ.Ο., αποτελούν τα συνδεδεμένα στοιχεία για να εκφραστούν οι υποθέσεις της Α. για την ψυχολογία και τη συμπεριφορά των γυναικών. Εφόσον λοιπόν «είναι φτωχές» και με χαμηλό επίπεδο, η συμ-

μετέχουσα δηλώνει ότι: «είναι αυτονόητο ότι τέτοιου είδους περιπτώσεις εξαπατώνται, δεν έχουν την κρίση πολλές φορές να κρίνουν αν αυτό που τους προσφέρεται είναι καλό ή όχι και πέφτουν μέσα σε αυτό» (γραμμές 9-11). Η σταδιακή σύνδεση της φτώχειας με την εθνική ταυτότητα και το επίπεδο των «γυναικών-θύμάτων» στον ξενώνα της Μ.Κ.Ο., στην οποία πρόεδρος είναι η Α., οδηγεί στην «αυτονόητη» διαπίστωση-συμπέρασμα ότι οι «γυναίκες κατέληξαν στο sex trafficking, επειδή δεν είχαν κρίση και εξαπατήθηκαν». Η τελευταία μάλιστα φράση της Α. «πέφτουν μέσα σ' αυτό» προσδίδει επιπλέον δραματικότητα στην αφήγηση, παρουσιάζοντας μεταφορικά το sex trafficking ως μια τρύπα, στην οποία τα θύματά του «πέφτουν μέσα».

Οι γυναίκες «ασθενών κοινωνικών τάξεων» από χώρες όπου «η γυναίκα δεν έχει αξία»

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 4

- 1 Κ: Ε:: εμένα με ενδιαφέρει ιδιαίτερα το κομμάτι (.) που έχει να κάνει με τη σεξουαλική
- 2 εκμετάλλευση των γυναικών (.) οπότε (.) ΠΟΙΑ θεωρείς εσύ ότι τελικά είναι τα θύματα της
- 3 σωματεμπορίας; (.) Ποιοι είναι αυτοί που πλήττονται κυρίως από τη σωματεμπορία (.) κατά τη
- 4 γνώμη σου;
- 5 Μ: (...) Θεωρώ ότι είναι ΓΥΝΑΙΚΕΣ (.) ΣΙΓΟΥΡΑ (.) ε:: (...) οι οποίες λόγω διαφόρων (.) ε:: 6 κοινωνικών (.) ΔΥΣΜΕΝΩΝ κοινωνικών συνθηκών (.) > αναγκάζονται, υποχρεώνονται
- 7 προκειμένου να επιβιώσουν να μπουνε σε ένα τέτοιο κύκλωμα χωρίς να ξέρουν βέβαια τις
- 8 συνέπειες και την πορεία όλου αυτού του πράγματος< (.) > σίγουρα προέρχονται από ασθενείς
- 9 κοινωνικές τάξεις< (.) ΠΡΟΦΑΝΩΣ και σίγουρα από μέρη όπου (.) η γυναίκα δεν έχει αξία (.) ε:: (.)
- 10 και δε λογίζεται ως μια:: (.) ε:: ανθρώπινη υπόσταση.

Στο απόσπασμα 4 ο Μ. απαντά στο ερώτημα: «ποιοι πλήττονται κυρίως από τη σωματεμπορία». Αρχικά γίνεται ευθυγράμμιση με την δεδηλωμένη προτεραιότητα της ερευνήτριας στην «σεξουαλική εκμετάλλευση γυναικών». Δηλώνεται ότι οι γυναίκες είναι εκείνες οι οποίες πλήττονται περισσότερο «λόγω διαφόρων κοινωνικών δυσμενών κοινωνικών χαρακτηριστικών» (γραμμές 5-6). Οι γυναίκες κατασκευάζονται λοιπόν ως αποδέκτες της κοινωνικής ανισότητας. «Αναγκάζονται, υποχρεώνονται προκειμένου να επιβιώσουν, να μπουνε σε ένα τέτοιο κύκλωμα, χωρίς να ξέρουν βέβαια τις συνέπειες και την πορεία του όλου πράγματος» (γραμμές 6-8). Στην αφήγηση του Μ., εξαιτίας των κοινωνικών συνθηκών, οι γυναίκες οδηγούνται στον

εξαναγκασμό και εμπλέκονται στο sex trafficking, χωρίς να γνωρίζουν. Αφού λοιπόν διατυπώθηκαν οι κοινωνικές αιτίες του sex trafficking, ακολουθεί η διατύπωση συγκεκριμένων χαρακτηριστικών των «γυναικών-θυμάτων» sex trafficking. «Σίγουρα προέρχονται από ασθενείς κοινωνικές τάξεις προφανώς και σίγουρα από μέρη, όπου η γυναίκα δεν έχει αξία και δε λογίζεται ως μια ανθρώπινη υπόσταση» (γραμμές 8-10). Ο Μ. λοιπόν συνδέει τις γυναίκες οι οποίες εμπλέκονται στο sex trafficking με τα χαμηλά οικονομικά στρώματα, καθώς και με συγκεκριμένες χώρες. Στον λόγο του Μ. δομείται μια συστηματική αοριστία, αφού δεν αναφέρονται συγκεκριμένες χώρες. Δίνεται, ωστόσο, μια περιγραφή των συνθηκών, οι οποίες επικρατούν στις χώρες αυτές. Έτσι η ταυτότητα των χωρών γίνεται εμφανής με την κατηγοριοποίηση των χωρών σε «προοδευτικές» και «μη προοδευτικές» ως προς τα ζητήματα ισότητας. Υπάρχουν λοιπόν χώρες «όπου η γυναίκα δεν έχει αξία και δε λογίζεται ως μια ανθρώπινη υπόσταση» (γραμμές 9-10) και άλλες, οι οποίες είναι υπέρ της ισότητας των φύλων. Η αντίθεση αυτή, πέρα από την κατηγοριοποίηση των χωρών, έχει και αξιολογικά χαρακτηριστικά, τα οποία συνδέονται με το τι θεωρείται «προοδευτικό» και τι «παραδοσιακό». Η αφήγηση του Μ. κατασκευάζεται ως γεγονική διά μέσου της χρήσης του «σίγουρα» (γραμμές 5, 8, 9) και του «προφανώς» (γραμμή 9). Η διάκριση σε χώρες, όπου εκτός από τα οικονομικά προβλήματα η θέση της γυναίκας απαξιώνεται, λειτουργεί και ως ηθική μομφή, αφού παραβιάζονται οι αρχές της ισότητας των φύλων και της δικαιοσύνης. Στο πλαίσιο λοιπόν μιας τέτοιας οπτικής οι χώρες, οι οποίες δε σέβονται αυτές τις αξίες, όχι μόνο συνδέονται με αυξημένα ποσοστά «γυναικών-θυμάτων» sex trafficking, αλλά καταδικάζονται επίσης έμμεσα ως οπισθοδρομικές. Ωστόσο, για να αποκτήσει νόημα η κατηγοριοποίηση των οπισθοδρομικών χωρών, χρειάζεται η έμμεση κινητοποίηση των «προοδευτικών χωρών». Ο Μ. δεν μιλά μόνο από τη θέση υποκειμένου του ειδικού στο sex trafficking. Τοποθετεί, επίσης, τον εαυτό του ως πολίτη της δυτικής κοινωνίας, ο οποίος θεωρεί αυτονόητες τις αξίες της ισότητας των φύλων και μπορεί κριτικά να συνδέσει το sex trafficking με την οπισθοδρομική εικόνα κάποιων χωρών, στις οποίες η θέση της γυναίκας είναι υποβαθμισμένη κοινωνικά και οικονομικά.

Η αοριστία, η οποία παρατηρείται στην αφήγηση του Μ., λειτουργεί προστατευτικά απέναντι σε τυχόν κατηγορίες για προκατάληψη. Ο Μ. γνωρίζει ότι η σύνδεση κάποιων χωρών με αρνητικά χαρακτηριστικά παραπέμπει στην εικόνα ενός προκατειλημμένου ομιλητή, ο οποίος προβαίνει σε γενικευμένες αρνητικές αξιολογήσεις αυτών των χωρών και δεν ακολουθεί τις αρχές της έμφυλης ισότητας. Ο κίνδυνος αυτός αποφεύγεται με τη χρήση της συστηματικής αοριστίας, η οποία παρατηρείται στο απόσπασμα. Ο Μ. παρουσιάζεται ως κοινωνικός επιστήμονας ειδικός στο sex trafficking, ο οποίος εκφράζει με σιγουριά και αυτοπεποίθηση τις απόψεις του («σίγουρα», γραμμή 5,8,9). Ο Μ. ως ειδικός στο sex trafficking ασκεί κριτική στην κοινωνική ανισότητα στις έμφυλες σχέσεις, η οποία παρατηρείται σε κάποιες χώρες, χωρίς να φανεί προκατειλημένος. Η αναφορά στις «δυσμενείς κοινωνικές συνθήκες» δίνει διέξοδο στην «επίλυση» του ιδεολογικού διλήμματος: πώς δηλαδή να μι-

λήσει ο Μ. για την υποβαθμισμένη θέση των γυναικών σε κάποιες χώρες, χωρίς να κατηγορηθεί ο ίδιος ως προκατειλημμένος απέναντι στις χώρες αυτές.

9.3 Κατασκευάζοντας την υπανάπτυξη: το παράδειγμα της Αφρικής και της Ταϊλάνδης

Στην υποενότητα που ακολουθεί η υπανάπτυξη συνδέεται με κατασκευές της Αφρικής και της Ταϊλάνδης.

Η σεξουαλική φυσική ευχαρίστηση των Αφρικανών

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 5

(Στις προηγούμενες γραμμές ο Χ. περιγράφει το εθνικό προφίλ των ασθενών-μεταναστών από το Μπαγκλαντές και το Αφγανιστάν, οι οποίοι ζητούν τη βοήθεια της συγκεκριμένης Μ.Κ.Ο. Προσπαθεί να προσδιορίσει τους λόγους για τους οποίους οι άντρες μετανάστες έρχονται μόνοι τους στην Ελλάδα, χωρίς τις οικογένειές τους. Ένας από τους λόγους σύμφωνα με τον Χ. είναι ότι η οικογενειακή δομή στις χώρες αυτές είναι πατριαρχική. Στο πλαίσιο αυτό ο άντρας οφείλει να συντηρεί την οικογένειά του, ενώ «η γυναίκα δεν εκτίθεται ποτέ έξω».)

1 Χ: Από την άλλη (..) οι Αφρικανοί είναι άλλη κουλτούρα (.) άλλη νοοτροπία (..) ε::: (.) γι' αυτούς το

2 σεξ είναι ένα::: ίσως από τα ΠΙΟ ΕΥΧΑΡΙΣΤΑ πράγματα γι' αυτούς [

3 Κ: ΝΑΙ]

4 Χ: > που έτσι θα έπρεπε να είναι για όλους μας ΦΥΣΙΚΑ <

5 Κ: => μίλησε μου λίγο για αυτό γιατί ξέρω ότι έχεις εμπειρία <

6 Χ: Έχουμε μεγαλώσει οι Αφρικανοί και αυτό ίσως έχει έτσι (.) μια σημασία > ξέρω γω < να

7 αναφέρουμε (.) ε::: (..) ανθρωπολογικά περισσότερο ότι::: (.) οι Αφρικανοί (.) γεννιούνται (.) και

8 μεγαλώνουνε (.) στην αγκαλιά (.) της μάνας τους (.) του πατέρα τους. Είναι σα::ν μαϊμουδάκια

9 επάνω τους (.) από πίσω τους (.) που πιάνονται (.) και τους παίρνουνε (.) και πάνε ταξίδια ολόκληρα

10 (.) περπατάνε χιλιόμετρα κάθε μέρα (.) ΑΥΤΟ τους έχει δώσει μια άλλη επαφή (.) και αίσθηση (.)

11 με το σώμα (.) ΕΠΙΣΗΣ σε συνδυασμό ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΑ με τη::ν (...) ΕΝΤΑΞΕΙ (.) ίσως να

12 παρακινδυνεύω να πω::: ότι (..) ΚΑΙ με το κλίμα ακόμα (.) και με την όλη τέτοια (.) τις

13 περιβαλλοντολογικές συνθήκες (...) για αυτούς το πιο::: απλό::: (.) το πιο::: εύκολο

- πράγμα είναι να
 14 έχουν μια ερωτική σύμπτυξη
 15 Κ: = Μμμμμμ
 16 Χ: = η οποία είναι η ΠΛΕΟΝ αποδεκτή > ξέρω γω < σαν πράξη και συνήθως σχεδόν ποτέ δε:ν έχει
 17 (.) χαρακτηριστικά έτσι:: μεμπτότητας (...) ή κάτι τέτοιο (..) κάτω από::
ΟΠΟΙΑΣΔΗΠΟΤΕ
 18 συνθήκη και κοινωνία ΣΤΗΝ ΑΦΡΙΚΗ. Ε::: οπότε:: (...) ΙΣΩΣ (.) και με αυτά που σου είπα πιο
 19 πριν (.) > για το πώς αντιλαμβάνονται οι γυναίκες < (.) οι Αφρικάνες (.) το σεξ (.) να είναι πιο
 20 εύκολο να βρούνε έναν τρόπο να επιβιώσουν εδώ πέρα χρησιμοποιώντας ΑΥΤΟ.
 Ίσως να είναι πιο
 21 εύκολο φυσικά αυτό.

Στο απόσπασμα 5 ο Χ. μιλά για τους ανθρώπους της Αφρικής ως πολίτες μιας ενιαίας κατηγορίας και όχι ως κατοίκους μιας ηπείρου με διαφορετικά κράτη, φυλές, πολιτισμούς και κουλτούρες («οι Αφρικανοί», γραμμή 1). Το σημείο αυτό είναι μια πρώτη ένδειξη για τις οριενταλιστικές κατασκευές γύρω από τη σεξουαλική συμπεριφορά των «Αφρικανών», οι οποίες θα ακολουθήσουν. Η οριενταλιστική λοιπόν κατασκευή των κατοίκων της Αφρικής σε αντιδιαστολή με τους κατοίκους άλλων χωρών του Τρίτου Κόσμου δηλώνεται στη γραμμή 1: «από την άλλη οι Αφρικανοί είναι άλλη κουλτούρα, άλλη νοοτροπία». Η σύγκριση γίνεται ανάμεσα στις μουσουλμανικές χώρες, όπως το Αφγανιστάν και το Μπαγκλαντές (ο Χ. περιέγραψε την οικογενειακή δομή στις χώρες αυτές στο απόσπασμα συνομιλίας που προηγήθηκε). Το στοιχείο, το οποίο προτάσσεται ως σημαντικό στον λόγο του Χ., είναι η επισήμανση της διαφορετικής νοοτροπίας της Αφρικής, από άλλες χώρες. Η Αφρική και οι «Αφρικανοί», τοποθετούνται στον Τρίτο Κόσμο και περιγράφονται με όρους διαφοροποίησης από άλλες χώρες του Τρίτου Κόσμου.

Στη γραμμή 2 διευκρινίζεται ότι η διαφορετική κουλτούρα συνδέεται με τη στάση των Αφρικανών απέναντι στη σεξουαλική πράξη, αφού «το σεξ είναι ένα ίσως από τα πιο ευχάριστα πράγματα γι' αυτούς». Το σχόλιο αποδίδει στους κατοίκους της Αφρικής μια σταθερή σεξουαλική συμπεριφορά. Η φράση λειτουργεί ως γενίκευση και παράλληλα ως ακραία διατύπωση. Η στάση απέναντι στο σεξ ανάμεσα στην Αφρική και τον υπόλοιπο κόσμο παρουσιάζεται με όρους αντιθετικούς («άλλη κουλτούρα, άλλη νοοτροπία») και κινητοποιεί την κριτική του Χ. στον τρόπο, με τον οποίο αντιμετωπίζεται το σεξ στη Δύση: «έτσι θα έπρεπε να είναι για όλους μας φυσικά». Το «φυσικά» τονίζει ακόμα περισσότερο την ανάγκη αλλαγής της νοοτροπίας για το σεξ. Όχι μόνο θα έπρεπε να αλλάξει η νοοτροπία αυτή, αλλά επιπλέον η νοοτροπία των Αφρικανών για τη σεξουαλική πράξη συνδέεται με τη «φυσική» προδιάθεση των ανθρώπων. Στη φράση παρατηρείται επίσης αλλαγή προσώπου σε πρώτο

πληθυντικό, η οποία αλλαγή σηματοδοτεί την ένταξη του ομιλητή σε μια κατηγορία. Στο σχόλιο του Χ. η δυτική ταυτότητα δηλώνεται άμεσα με την αλλαγή προσώπου. Το πρώτο πληθυντικό εντάσσει τον Χ. στην εθνική κοινότητα των Ελλήνων ειδικών, οι οποίοι γνωρίζουν για την Αφρική. Ο Χ. αναγνωρίζει την επιστημονική και εθνική του ταυτότητα, ενώ παράλληλα ασκεί κριτική στο πώς αντιμετωπίζει η δυτική κουλτούρα το σεξ. Το σχόλιο του Χ. λειτουργεί ως μομφή για το δυτικό πολιτισμό, στον οποίο το σεξ ενοχοποιείται, και ως έπαινος για την Αφρική για την ελευθεριότητα, η οποία τη χαρακτηρίζει σε σχέση με τη σεξουαλική πράξη. Το επίρρημα «φυσικά» ενισχύει την προτροπή-σχόλιο του Χ. και παράλληλα θέτει μια ηθική αξιολογική διάσταση. Το «φυσικό» είναι το σεξ να είναι ευχάριστο (όπως στην Αφρική) και όχι το αντίθετο (όπως στην Ελλάδα και τη Δύση). Η τοποθέτηση αυτή του Χ. προβάλλει τον ομιλητή ως προοδευτικό και ενημερωμένο άτομο, το οποίο μπορεί να σκέφτεται κριτικά και αντικειμενικά το δυτικό πολιτισμό, ενώ την ίδια στιγμή αναγνωρίζει τα «θετικά» στοιχεία ενός διαφορετικού πολιτισμού και κουλτούρας (Αφρική).

Στη γραμμή 5 γίνεται από την ερευνήτρια επίκληση στην εμπειρία του Χ. ως εθελοντή γιατρού της οργάνωσης σε χώρες της Αφρικής, προκειμένου να δοθούν περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με τη σεξουαλική συμπεριφορά των Αφρικανών και της θέσης του. Ο Χ. αποδέχεται το αίτημα και στη γραμμή 6 αιτιολογεί τη διαφορετική κουλτούρα των Αφρικανών ως προς τη σεξουαλική πράξη.

Στις γραμμές 7-8 διά μέσου ζωντανής περιγραφής δίνονται πληροφορίες για τον τρόπο, με τον οποίο κοινωνικοποιούνται οι Αφρικανοί από την αρχή της γέννησής τους. Η ζωντανή περιγραφή λειτουργεί την ίδια στιγμή ως γενίκευση και ακραία διατύπωση, αφού παρουσιάζεται μια αδιαφοροποίητη κοινωνικοποίηση, την οποία λαμβάνουν όλα τα παιδιά στην Αφρική. Σύμφωνα με τον Χ. «οι Αφρικανοί γεννιούνται και μεγαλώνουν στην αγκαλιά της μάνας τους και του πατέρα τους» (γραμμές 7-8). Η περιγραφή προσθέτει ρεαλισμό στην αφήγηση και προβάλλει την εικόνα αυτή ως αδιαμφισβήτητο γεγονός. Στη γραμμή 6-7 ο Χ. λέει: «ίσως έχει έτσι μια σημασία, ξέρω εγώ να αναφέρουμε». Το «ίσως» και το «δεν ξέρω» εντάσσονται στην ρητορική προσπάθεια περιορισμένης λογοδοσίας. Έτσι αποφεύγονται τυχόν κατηγορίες για δογματισμό και προκατάληψη απέναντι στην Αφρική. Η ιδιωματική έκφραση «ξέρω 'γω» (γραμμή 6) επισημαίνει ότι ο ομιλητής δεν είναι δογματικός, αλλά είναι ανοιχτός ως προς το αν ισχύουν όσα υποστηρίζει. Το «ξέρω 'γω» (Potter, 2004, Wooffitt, 1992) δείχνει ότι ο Χ. δεν προτάσσει την εικόνα του επιστήμονα, ο οποίος τα ξέρει όλα, αλλά αντίθετα προσπαθεί να δώσει μια επιστημονική απάντηση, χωρίς να είναι σίγουρος ότι όσα λέει ισχύουν. Επιπλέον η έμφαση στο ότι οι «Αφρικανοί γεννιούνται και μεγαλώνουν» στην αγκαλιά των γονιών τους, παρουσιάζεται ως μια ανθρωπολογική ανάγνωση. Η αναφορά λοιπόν σε έναν επιστημονικό κλάδο των κοινωνικών επιστημών επιτυγχάνει να προβάλει το προφίλ του Χ. ως ενός ενημερωμένου επιστήμονα με πολύπλευρες βιωματικές και επιστημονικές γνώσεις για την Αφρική και τους κατοίκους της. Επιπλέον όμως η αναφορά αυτή ενισχύει την αφήγηση του Χ., τεκμηριώνοντάς την επιστημονικά. Έτσι αυτά, τα οποία περιγράφει ο Χ.,

δεν υποδεικνύουν την υποκειμενική του γνώμη, αλλά είναι επιστημονικά δεδομένα.

Στις γραμμές 8-9 χρησιμοποιείται μια παρομοίωση, η οποία δείχνει τη σωματική επαφή, την οποία έχουν από τη γέννησή τους οι Αφρικανοί με τους γονείς τους. Ακολουθεί εκτενής ζωντανή περιγραφή με τη χρήση της λίστας τεσσάρων μερών. Οι «Αφρικανοί» λοιπόν παρομοιάζονται με «μαϊμουδάκια», τα οποία κολλάν πάνω στους γονείς τους και «πιάνονται και τους παίρνουνε και πάνε ταξίδια ολόκληρα, περπατάνε χιλιόμετρα κάθε μέρα» (γραμμές 8-10). Η λίστα προσθέτει λεπτομέρεια στην αφήγηση και διασφαλίζει την αξιοπιστία του ομιλητή, ο οποίος περιγράφει πραγματικά γεγονότα από την εμπειρία του. Είναι λοιπόν σύμφωνα με το Χ. αυτό το γεγονός, το οποίο «τους έχει δώσει μια άλλη επαφή και αίσθηση με το σώμα» (γραμμές 10-11). Στον λόγο του Χ. τα γεγονότα συνδέονται αιτιολογικά. Οι Αφρικανοί, αφού έχουν από τη γέννησή τους τόσο μεγάλη σωματική επαφή με τους γονείς τους, είναι επόμενο να θεωρούν το σεξ ευχάριστο.

Στις γραμμές αυτές λοιπόν ο τρόπος, με τον οποίο μεγαλώνουν οι Αφρικανοί οικοδομείται με βάση την αντίθεση ανάμεσα στη Δύση και την Αφρική, αν και δεν αναφέρονται άμεσα πληροφορίες για την κοινωνικοποίηση των παιδιών στη Δύση. Η διανομοποίηση αυτή είναι παρούσα σε όλο το απόσπασμα. Ειδικότερα στις γραμμές 7-11 ο τρόπος, με τον οποίο μεγαλώνουν οι κάτοικοι της Αφρικής, παραλληλίζεται με αυτόν των μαϊμούδων. Η παρομοίωση αυτή ενισχύει την κατασκευή των κατοίκων της Αφρικής ως μελών μιας κοινωνίας, στην οποία η κοινωνικοποίηση ακολουθεί τους κανόνες της φύσης. Τα παιδιά μεγαλώνουν στο φυσικό περιβάλλον και έχουν επαφή με το σώμα των γονιών τους, οι οποίοι τους κουβαλάν πάνω τους, διασχίζοντας πολλά χιλιόμετρα κάθε μέρα. Η αφήγηση του Χ. κινητοποιεί πολύπλευρες ιδεολογικές κατασκευές. Στη φιλελεύθερη Δύση το αποδεκτό πλαίσιο της κοινωνικοποίησης των παιδιών είναι το αστικό περιβάλλον, στο οποίο το παιδί έρχεται σε επαφή διά μέσου του σχολείου και της οικογένειας με τις αξίες της δυτικής κουλτούρας. Με βάση αυτό το «οικείο» για το δυτικό κόσμο «ρεπερτόριο» ο Χ. παραθέτει έναν εντελώς διαφορετικό τρόπο κοινωνικοποίησης των παιδιών στην Αφρική (προσκόλληση στο σώμα των γονιών, μαζί με τους οποίους διασχίζουν χιλιόμετρα). Επιπλέον η παρομοίωση των μικρών παιδιών με «μαϊμουδάκια» δίνει στην αφήγηση ένα τόνο πρωτογονισμού. Η εικόνα αυξάνει την αντίθεση ανάμεσα στη φύση και τον πολιτισμό. Εκτός από την κινητοποίηση αυτών των εννοιών, επιτελείται παράλληλα η σύνδεση της Αφρικής και των κατοίκων της με τη φύση και της Δύσης με τον πολιτισμό. Τα οριενταλιστικά λοιπόν χαρακτηριστικά, τα οποία παρατηρούνται, παραπέμπουν στη σύνδεση της Αφρικής με τον «εξωτισμό» και ειδικότερα με μια πιο «άμεση» και «ανοιχτή» κοινωνικοποίηση των νέων παιδιών, χωρίς τη διαμεσολάβηση του σχολείου, του κράτους και της οικογένειας. Το σώμα και η σωματική επαφή συνδέεται επιπλέον αιτιακά με τη στάση των Αφρικανών για το σεξ (γραμμή 10-11). Η σεξουαλική πράξη εμπλέκει το σώμα και την εξοκείωση των ανθρώπων με τη σωματική επαφή. Ο τρόπος κοινωνικοποίησης των Αφρικανών παρουσιάζεται ως κάτι αδιαμφισβήτητο και «φυσικό», το οποίο ο Χ. παρατηρεί, καταγράφει και μεταφέρει στον λόγο του.

Στις γραμμές 11-14 ο Χ. συνεχίζει την επιχειρηματολογία του σε σχέση με τους λόγους «που το σεξ είναι κάτι πολύ ευχάριστο για τους Αφρικανούς». Προστίθεται λοιπόν ο παράγοντας «κλίμα». Με τον ίδιο τρόπο, όπως και στις πρώτες γραμμές, ο Χ. δικαιολογείται, αναφέροντας ότι όσα θα ισχυριστεί στις επόμενες γραμμές, μπορεί να είναι «παρακινδυνευμένα» (γραμμές 11-12). Οι περιβαλλοντολογικές συνθήκες της Αφρικής, τις οποίες θα επικαλεστεί στην πορεία ο Χ., κάνουν την σεξουαλική πράξη «το πιο εύκολο πράγμα» (γραμμές 13-14). Ωστόσο, η σύνδεση αυτή μπορεί να εγείρει ενστάσεις ότι, όσα λέει, δεν ισχύουν. Ο Χ. απαντά σε ένα τέτοιο ενδεχόμενο, αναγνωρίζοντας ο ίδιος ότι μπορεί να ακουστούν υπερβολικά τα όσα λέει. Η ρητορική αυτή διατύπωση λειτουργεί ως εμβόλιο διακυβέυματος. Με αυτόν τον τρόπο προβάλλεται το προφίλ του ατόμου, το οποίο αναλαμβάνει την ευθύνη για τις θέσεις του και δεν διστάζει να σκεφτεί όλες τις πλευρές ενός θέματος, ακόμα και αν κατηγορηθεί για υπερβολή και μονομέρεια. Το επιχείρημα για τις περιβαλλοντολογικές συνθήκες ολοκληρώνεται με μια γενίκευση-ακραία διατύπωση. Ο Χ. συνδέει την «άνετη» σεξουαλική συμπεριφορά των Αφρικανών με την ευκολία με την οποία κάνουν σεξ. Έτσι στον λόγο του Χ. η σεξουαλική πράξη για τους ανθρώπους από την Αφρική είναι η πιο «εύκολη πράξη γι' αυτούς».

Στις γραμμές 16-18 ο Χ. προσθέτει ότι η ερωτική πράξη «είναι η πλέον αποδεκτή» στην Αφρική και «δεν έχει χαρακτηριστικά μεμπτότητας κάτω από οποιαδήποτε συνθήκη». Η ακραία αυτή διατύπωση/γενίκευση λειτουργεί και ως έπαινος για την «ελευθεριάζουσα» ηθική των ανθρώπων της Αφρικής, αλλά και ως έμμεση μομφή για τη στάση της δυτικής κουλτούρας απέναντι στο σεξ. Η διάσταση ανάμεσα στην κουλτούρα της Αφρικής και των υπόλοιπων χωρών έχει ήδη επισημανθεί από τις γραμμές 1-2 του αποσπάσματος. Η διαφορά αυτή έχει κεντρική σημασία για τα επιχειρήματα, τα οποία θα παρουσιαστούν στη συνέχεια. Έτσι η αντίθεση της Αφρικής με τη Δύση εμπεριέχει και το στοιχείο της αποενοχοποίησης και της ενοχής αντίστοιχα. Ο έπαινος του Χ. για τη «σεξουαλική απελευθέρωση» των κατοίκων της Αφρικής είναι παράλληλα και μομφή για το δυτικό κόσμο, όπου η ηθική για το σεξ στηρίζεται στην ενοχή, στον έλεγχο του σώματος και της επιθυμίας.¹⁰⁰

Στις γραμμές 18-21 ο Χ. συνδέει όλα όσα ειπώθηκαν στις προηγούμενες γραμμές για τη σχέση των Αφρικανών με το σώμα τους, τη σεξουαλική πράξη και τις περιβαλλοντολογικές συνθήκες με τα αυξημένα ποσοστά sex trafficking.¹⁰¹ Η σύνδεση ξεκινά με τη λέξη «ίσως», η οποία δηλώνει ότι, όσα λέγονται δεν είναι ειπωμένα με δογματικό τρόπο, αλλά είναι ανοικτά σε ερμηνείες. Το «ίσως» λοιπόν καλύπτει τον ομιλητή, καθώς δηλώνει πως με προοδευτικό και ανοικτό τρόπο προσπαθεί να απαντήσει σε σύνθετα ερωτήματα, τα οποία όμως δεν επιτρέπουν μια μονόπλευρη απάντηση.

100 Για το σεξ στο δυτικό κόσμο δεξ ενδεικτικά Φουκώ (Foucault, 1981, Φουκώ, 2008, 2010) και Μαρκούζε (1981).

101 Σε προηγούμενο απόσπασμα της συνέντευξης ο Χ. είχε αναφέρει ότι η Αφρική έχει πολλά θύματα sex trafficking.

Ο Χ. ολοκληρώνει την απάντησή του, συνδέοντας όσα είπε με το sex trafficking και προσδιορίζοντας έμφυλα τις γυναίκες-πόρνες από την Αφρική. Στις σειρές 19-21 επικαλείται λοιπόν όσα είχε πει πριν για τις γυναίκες της Αφρικής,¹⁰² καταλήγοντας ότι οι γυναίκες μετανάστριες από την Αφρική ίσως «να είναι πιο εύκολο να επιβιώσουν εδώ πέρα χρησιμοποιώντας αυτό». Κατασκευάζεται λοιπόν η εικόνα της μετανάστριας από χώρα της Αφρικής, η οποία, εξαιτίας της αποενοχοποιημένης σεξουαλικής συμπεριφοράς των κατοίκων της χώρας της, επιλέγει το sex trafficking ως εύκολη λύση. Η μετοχή «χρησιμοποιώντας» στη φράση υποδεικνύει μια ενεργητικότητα εκ μέρους των γυναικών και παρουσιάζει την εμπλοκή των γυναικών στο sex trafficking, ως προϊόν συνειδητής επιλογής. Η αναφορά στις ατομικές επιλογές των γυναικών από την Αφρική, λειτουργεί ξεκομμένα από ένα ευρύτερο πλαίσιο. Και τελικά, παρά τον έπαινό του για την απελευθερωμένη σεξουαλική συμπεριφορά των κατοίκων της Αφρικής, ο Χ. δηλώνει την ιδεολογική του συμφωνία με τη θέση ότι οι χώρες του Τρίτου Κόσμου έχουν αυξημένα ποσοστά sex trafficking. Αυτό συμβαίνει, εξαιτίας οικονομικών λόγων ή διαφορετικής κουλτούρας.

Στο απόσπασμα προβάλλεται το προφίλ του Χ. ως ενός εξοικειωμένου με την Αφρική επιστήμονα, ο οποίος λόγω εμπειρίας μπορεί να καταλάβει και να εκτιμήσει την κουλτούρα της και να παρουσιάσει τις διαφορές της με το δυτικό κόσμο. Καθώς λογοδοτεί, πιστοποιώντας την εμπειρία του, ο Χ. παρουσιάζεται ως προοδευτικό άτομο, το οποίο αναλαμβάνει την ευθύνη των λόγων, χωρίς δογματισμούς. Παράλληλα, καθώς μιλά για το κλίμα της Αφρικής και τη διαφορετική κουλτούρα των κατοίκων της σε σχέση με το σεξ, λογοδοτεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να αποφύγει τυχόν κατηγορίες για υπερβολή και για προκατάληψη απέναντι στους κατοίκους της. Ωστόσο, οι οριενταλιστικές κατασκευές στην αφήγηση του Χ. δεν θα υλοποιούνταν χωρίς την τοποθέτησή του ως επιστήμονα «του δυτικού κόσμου», ο οποίος ασκεί κριτική στην ξεπερασμένη οπτική της Δύσης για το σεξ. Έτσι οι οριενταλιστικές κατασκευές συνοδεύονται από οξιντενταλιστικές οπτικές για το τι είναι προοδευτικό και συντηρητικό στη σεξουαλική συμπεριφορά των ανθρώπων.

Πώς η Δύση εκμεταλλεύεται την Αφρική και την Ταϊλάνδη

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 6

(Στις σειρές που προηγούνται του συγκεκριμένου αποσπάσματος ο Λ. μιλά για τις αιτίες της σωματεμπορίας.)

1 Λ.: Από τη δική μας την πλευρά το πρόβλημα είναι καθαρά πολιτικό θέμα

102 Συνοπτικά σε προηγούμενο μέρος της συνέντευξης είχε αναφέρει ότι οι γυναίκες στην Αφρική είναι πιο απενοχοποιημένες ως προς τη σεξουαλική πράξη.

2 Κ.: = Ναι.

3 Λ.: = Ετσι;

4 Κ.: Ναι, Θα ήθελα να μου το πείτε αυτό γιατί:::

5 Λ.: = Για μένα είναι καθαρά πολιτικό το θέμα.

6 Κ.: Ωραία.

7 Λ.: (...) Από τη στιγμή που ΔΕΧΕΣΑΙ (.) μια διαβάθμιση (...) πρέπει να είσαι έτοιμος και 8 για τις συνέπειες. (.) Και επειδή (.) ως κοινωνίες (...) η ΔΥΣΗ (.) η περίφημη δύση, είμαστε είκοσι

9 δύο χώρες στις διακόσιες (...) εκμεταλλευόμαστε αυτοί οι είκοσι δύο (.) από τους είκοσι δύο ΟΙ

10 ΔΩΔΕΚΑ ή αν θέλεις δέκα οχτώ (.) τον πλούτο όλων των υπολοίπων (...) και τους έχουμε

11 ΓΡΑΜΜΕΝΟΥΣ (...) έχουμε και μια λογική για τους υπόλοιπους ότι:: «Αφού ΕΜΕΙΣ λέμε ότι

12 ΑΥΤΟΙ είναι καλά, ΑΥΤΟΙ ΕΙΝΑΙ ΚΑΛΑ (...) εκεί είναι το πρόβλημα (.) Αν δείτε μια κοπέλα από

13 την Αφρική (...) εξαρτάται ποια περιοχή είναι (.) τύπου ΣΑΧΑΡΑ (...) ανατολικά ή δυτικά (...) θα

14 καταλάβετε ΤΙ λέω (.....) Οι άνθρωποι (.) πέρασαν από την εποχή (...) του σιδήρου (...) ή αν

15 θέλετε του χρυσού (.....) στην εποχή των δορυφορικών κεραιών (.) σε διάστημα ΤΡΙΑΝΤΑ

16 ΕΤΩΝ (.....) Δηλαδή έχω πάρα πολλές φωτογραφίες από αποστολές (.....) με άτομα (.) με

17 ΚΑΛΥΒΕΣ (...) ΚΑΛΥΒΕΣ (.) που έχουν δορυφορική κεραία και μερσεντές (.....) Εμείς (.)

18 τους εκμεταλλευτήκαμε ΠΟΛΙΤΙΚΑ (.....) το ότι ΑΥΤΟΙ εκεί κάτω στην ηλικία >των δώδεκα,

19 οχτώ, δέκα, δώδεκα, δεκατεσσάρων ετών< έχουν σχέση (.) Τη διαστροφή τη δική μας λοιπόν την

20 <ΕΚΜΕΤΑΛΕΥΤΗΚΑΜΕ> (.) <ΕΠΑΝΩ> τους (.) Φτιάξαμε χώρα προορισμού την ΤΑΪΛΑΝΔΗ

21 να πάμε να πηδήξουμε όλοι. (.) Όλοι οι <άνδρες (.) αγοράκια (.) και μικρά παιδιά>. (.....)

22 Φτιάξαμε χώρες προορισμού (.) σεξουρισμού (.) γιατί μας βολεύει (.) Γιατί:: (.) έχουμε ζήσει

23 Ο:::ΛΟ τον κορεσμό (.) της μεταξύ μας (.) >τα έχουμε δει όλα, τα έχουμε κάνει, είμαστε πά:::ρα

24 πολύ πλούσιοι (...)

25 Κ.: Μμμμμ

26 Λ.: (...) Οπότε ΕΝΤΑΞΕΙ

Στο απόσπασμα 6 και στις γραμμές 12-16¹⁰³ κατασκευάζεται ρητορικά ο τρόπος με τον οποίο ο Λ. αντιλαμβάνεται τους κατοίκους της Αφρικής. Ο Λ. εικονοποιεί μια «κοπέλα» από την Αφρική και δηλώνει ότι, όποιος τη δει, θα καταλάβει αυτό που ο ίδιος λέει. Η δραματική αυτή εικόνα «συμπληρώνει» τα «αντικειμενικά στοιχεία», που παρατέθηκαν προηγουμένως, και λειτουργεί ως αποδεικτικό στοιχείο. Στις γραμμές 13-16 δίνονται περισσότερες πληροφορίες για τη γυναίκα αυτή από την Αφρική. Θα μπορούσε η «κοπέλα» να προέρχεται από μια χώρα της Αφρικής «τύπου Σαχάρα» (γραμμή 13), από τα Ανατολικά ή τα Δυτικά της χώρας. Οι λεπτομέρειες αυτές κάνουν πιο ρεαλιστική και αληθοφανή την περιγραφή του Λ. Η εικόνα λοιπόν της γυναίκας από την Αφρική προβάλλεται ως «αυτονόητη και κοινή». Όλοι μπορούν να τη φανταστούν. Όπως αναφέρθηκε και στο Κεφάλαιο 2, η κατασκευή των γυναικών της Αφρικής ως μια ενοποιημένη κατηγορία με κοινά χαρακτηριστικά, αναγνωρίσιμα σε όλους τους πολίτες της Ευρώπης εντάσσεται σε μια οριενταλιστική οπτική της Δύσης για την Ανατολή. Η εικόνα της γυναίκας από τη Σαχάρα είναι τόσο «δυνατή και αυτονόητη» για τον Λ., που δεν χρειάζεται να την περιγράψει με πολλές λεπτομέρειες.

Μετά την πρώτη περιγραφή της γυναίκας από την Αφρική, ως «απόδειξη» της «κακής» κατάστασης των χωρών της Αφρικής, ο Λ. δίνει περισσότερες λεπτομέρειες. «Οι άνθρωποι πέρασαν από την εποχή του σιδήρου στην εποχή των δορυφορικών κεραιών» (γραμμές 14-15). Η κατάσταση των χωρών περιγράφεται ως μία αιφνίδια χρονικά μετάβαση από τον «πρωτογονισμό» στην εποχή της τηλεόρασης και της τεχνολογίας. Η περιγραφή αυτή υποδεικνύει ωστόσο ότι την ίδια ώρα που ασκείται από τον Λ. κριτική στην εκμετάλλευση της Δύσης στο Νότο και την Ανατολή, αναπαράγεται παράλληλα μια μονοδιάστατη εικόνα για τις χώρες της Ανατολής και του Νότου. Η εικόνα αυτή στηρίζεται στα αντιθετικά ζεύγη «φτωχές-πλούσιες χώρες» και «πολιτισμένες-απολίτιστες χώρες». Η φράση είναι μια «ακραία διατύπωση», αφού υποστηρίζει την ύπαρξη μιας καθολικής εμπειρίας των ανθρώπων των Ανατολικών χωρών. Έτσι στην επιχειρηματολογία του Λ., η δεινή θέση των χωρών της Ανατολής, εξαιτίας της εκμετάλλευσης τους από τη Δύση, πραγματοποιείται με την κινητοποίηση της αντίθεσης Δύσης-Ανατολής. Το πρόβλημα εντοπίζεται στην αιφνίδια μετάβαση των Αφρικανικών χωρών στον «πολιτισμό». Η μετάβαση αυτή όμως γίνεται με την κινητοποίηση της προηγούμενης κατάστασης των χωρών αυτών. Πριν οι χώρες αυτές ήταν «απολίτιστες», βρίσκονταν «στην εποχή του σιδήρου». Η αποδοχή λοιπόν της αντιπαραβολής Δύσης και άλλων χωρών δημιουργεί προβλήματα, αφού οι άνθρωποι που προέρχονται από χώρες της Αφρικής, κατασκευάζονται δια μέσου της Δύσης. Σε μία τέτοια αφήγηση ενός πολίτη μιας δυτικής χώρας, η Δύση συνδέεται με την ανάπτυξη του πολιτισμού και της τεχνολογίας, ενώ ο Νότος με ένα πρωτόγονο τρόπο επιβίωσης.

Στις γραμμές 16-17 ο Λ. επικαλείται την εμπειρία του από την Αφρική, περιγρά-

103 Βλ. Κεφάλαιο 8 για μια εκτενή ανάλυση της ηθικής διάστασης στον λόγο του Λ. στις γραμμές 1-12.

φοντας περιστατικά από αυτή. Γίνεται αναφορά στις φωτογραφίες του από αποστολές, στις οποίες έχει συμμετάσχει σε χώρες της Αφρικής. Οι φωτογραφίες αυτές είναι αποδεικτικό στοιχείο της απότομης μετάβασης των χωρών αυτών στην τεχνολογία. Την ίδια στιγμή οι φωτογραφίες προσανατολίζουν σε μια ενοποιημένη κοινότητα των Μ.Κ.Ο, στην οποία ο Λ. είναι μέλος. Όσα λοιπόν υποστηρίζει δεν είναι απλώς οι υποκειμενικές του απόψεις, αλλά εντάσσονται στην ευρύτερη εμπειρία των ειδικών, οι οποίοι απασχολούνται σε Μ.Κ.Ο.

Καθώς ο Λ. αφηγείται τις εμπειρίες του από την επαφή του με τον πολιτισμό των Αφρικανικών χωρών γίνεται αναφορά στην εικόνα ανθρώπων που ζουν σε καλύβες, αλλά έχουν δορυφορική κεραία και μερσεντές (γραμμή 17). Έτσι οικοδομείται η αντίθεση ανάμεσα στο «παλιό» και το «νέο», τον δυτικό τρόπο ζωής και τον Αφρικάνικο. Η κατασκευή επίσης της εικόνας αυτής, των ανθρώπων δηλαδή από την Αφρική που ζουν σε καλύβες, εντάσσεται σε μια κοινή οριενταλιστική αφήγηση για την Ανατολή και συγκεκριμένα για τις χώρες της Αφρικής. Στο πλαίσιο αυτό η Δύση συνδέεται με τον πολιτισμό και την πρόοδο, ενώ η Ανατολή με το αντίθετό της (Μποζατζής, 2004, 2005a, 2005b, 2009, Hall, 1992, Hertzfeld, 1995, Said, 1978).

Το απόσπασμα είναι μια κριτική του Λ. για το πώς η Δύση εκμετάλλεται την Ανατολή και το Νότο. Η κριτική αυτή γίνεται διά μέσου της κινητοποίησης μιας συγκεκριμένης εικόνας της γυναίκας της Αφρικής και των συνθηκών ζωής στην ήπειρο αυτή. Όπως επισημάνθηκε στην ανάλυση,¹⁰⁴ η εικόνα αυτή εμπεριέχει συγκεκριμένες οριενταλιστικές κατασκευές για τις γυναίκες των μη δυτικών χωρών. Εξάλλου και στο Κεφάλαιο 2 οι γυναίκες στη Δύση παρουσιάζονται στις διάφορες τοποθετήσεις για το sex trafficking ως «προοδευτικές και καλλιεργημένες» συγκριτικά με τις γυναίκες της Ανατολής, που συνδέονται με την οπισθοδρόμηση και τον πρωτογονισμό (Karur, 2001, Kempadoo, 1991, 1998, Nader, 1998).

9.4 Συμπλέκοντας στον λόγο κράτος, τάξη και υπανάπτυξη

Αν και ο τίτλος του Κεφαλαίου 8 αναφέρεται στο sex trafficking ως πρόβλημα των υπανάπτυκτων χωρών, στα αποσπάσματα που ακολουθούν η υπανάπτυξη ταυτίζεται πολλές φορές με αφηγήσεις για την ταξική θέση των κατοίκων ξένων χωρών και το ρόλο του κράτους. Τα αποσπάσματα αυτά συμπεριλαμβάνονται στο Κεφάλαιο 8, επειδή δείχνουν πώς η εικόνα που έχουν οι συμμετέχοντες στην έρευνα για τις «ξένες» χώρες εξαρτάται συχνά από τη «θόλωση» των ορίων ανάμεσα στην εθνική ταυτότητα, την οικονομική κατάσταση της χώρας, την οποία περιγράφουν, την ταξική θέση των κατοίκων της χώρας αυτής, αλλά και τους κρατικούς και κοινωνικούς θεσμούς εξουσίας.

104 Βλ. επίσης Κεφάλαιο 8 για μια ανάλυση της «ηθικής μομφής» για την εκμετάλλευση που υφίσταται η Ανατολή και ο Νότος από τα δυτικά κράτη.

Η διλημματικότητα του όρου «υπανάπτυξη»

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 7

- 1 K: Γιατί νομίζεις ότι είναι ΑΥΤΕΣ οι χώρες που πλήττονται;
 2 E: = Και όχι παραδείγματος χάρη ποιες; (...) Γερμανία:: ή:: Ελλάδα::; (...) Ναι (...) Ωραίες
 3 οι ερωτήσεις που μου κάνεις.
 4 K: = Χμ ((χαρούμενος καγχασμός))
 5 E: (.) Ξέρεις καμιά φορά δουλεύεις και δεν (.) > κάθεσαι τελικά να σκεφτείς: «Γιατί πλήττονται
 6 αυτές οι χώρες;»[
 7 K: Μμμμ]
 8 E: και όχι ας πούμε < (...) πέφτουν, πέφτουν (.)τα αυτονόητα, έτσι ((;)) που θα μπορούσε να
 9 απαντήσει κανείς (.) E:: (.....) >Δε θα μπορούσα τώρα έτσι όπως μου έρχεται να το θέσω: (..)
 10 εντάξει (.)ότι έχου::ν ε::: (.) ότι είναι πιο φτωχές χώρες και υποανάπτυκτες ((;)) (.) ΠΑΛΙ (.....) να
 11 το θέσω έτσι ((;)) μου φαίνεται λίγο::: στάντα::ρ (.) πώς λέγεται; (.) Στάνταρ (..) Κατάλαβες.
 12 K: =Μμμμμ
 13 E: Δεν μου αρέσει να το θέσω έτσι (.) ότι:: οι ποιο φτωχές χώρες ((;)) (.....) E::: (.....) Να πω
 14 οι χώρες που::: λίγο τα πράγματα έχουν γίνει ανεξέλεγκτα ((;)) (.....) Και πάλι τώρα σκέφτομαι
 15 όλες τις χώρες που σου 'χω πει. ΝΑΙ (.) Στη δική μας χώρα δηλαδή τα πράγματα δεν είναι
 16 ανεξέλεγκτα ((;)) (.) ΓΙΑΤΙ; (.) > Βέβαια δεν μπορώ να συγκρίνω τη δική μας χώρα ως προς τα- <
 17 ΔΕΝ ΞΕΡΩ να σου απαντήσω.
 18 K: = Μμμμμ.
 19 E: = >Υπάρχουν ερωτήσεις που πρέπει να κάτσω να τις σκεφτώ<
 20 K: = Μμμμμ.
 21 E: = > Δεν ξέρω, ας πούμε, γιατί από τη δική μας χώρα ή από τη Γερμανία ή από την Ολλανδία ή
 22 από τη::ν (...) E::: (...) Αν δούμε το σύνολο, φυσικά είναι χώρες οι οποίες (...) ΓΙΑΤΙ (!!)
 αν σου
 23 πω ότι είναι χώρες υποανάπτυκτες (.) ΩΡΑΙΑ; (.....) Η Ρουμανία, στο σύνολό της (.) ΔΕΝ
 24 ΜΠΟΡΕΙΣ να την πεις μια χώρα ΥΠΟΑΝΑΠΤΥΚΤΗ (...)

- 25 K: Μμμμ.
- 26 E: (..) Τη:ν (.....) > Έτσι με την έννοια που το λέμε εμείς, γιατί δεν μου αρέσει αυτούς τους
- 27 όρους να τους χρησιμοποιώ: «ΥΠΟΑΝΑΠΤΥΚΤΟΣ» <
- 28 K: = Μμμμμ.
- 29 E: Δηλαδή ποιος είναι υποανάπτυκτος; (.) > Εγώ θεωρώ και οι Έλληνες υποανάπτυκτοι σε πολλά
- 30 ΕΙΜΑΣΤΕ <
- 31 K: = Μμμμμ.
- 32 E: (.) E: (..) Αλλά: (..) > ΓΙΑΤΙ να πω: «Η Ρωσία είναι υποανάπτυκτη» < (.) ΠΟΙΑ; Η Ρωσία είναι
- 33 υποανάπτυκτη; > Πριν λίγα χρόνια δεν ήταν < (.) ΔΕΝ (.) ΞΕΡΩ (.) > °δεν μπορώ να σου απαντήσω
- 34 τώρα° < (..)
- 35 K: Μμμμ.
- 36 E: (.) > Μπορεί να μπορέσω να σου απαντήσω μετά από μια βδομάδα ((γέλιο)) [
- 37 K: Μμμμ]
- 38 E: να κάτσω να το σκεφτώ, κατάλαβες; [
- 39 K: ((γέλιο))]
- 40 E: Είναι ερωτήσεις που ΔΕΝ <
- 41 K: = Ναι ((γέλιο)).
- 42 E: = δεν μπορώ να στις απαντήσω τώρα (...) Φυσικά και ούτε να σου δώσω: (.) γιατί δεν μου
- 43 αρέσει (.) ξέρεις (.) να κατηγοριοποιώ (.) και να πω: «ΝΑΙ αυτή η χώρα είναι υποανάπτυκτη (.) ΓΙ' 44 ΑΥΤΟ έχει μια αύξηση του φαινομένου» ή: «Εκείνη η χώρα ξέρω εγώ» (.....) Γιατί ΒΛΕΠΩ
- 45 λέγοντας σου (.) προσπαθώντας να σου δώσω μια απάντηση (.) ότι ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΕΤΣΙ (.) τα
- 46 πράγματα.

Το απόσπασμα 7 έχει τη μορφή εσωτερικού διαλόγου στον τρόπο, με τον οποίο η E. δομεί την απάντησή της. Η E. δηλαδή λογοδοτεί για τις αιτίες, τις οποίες κάποιες χώρες πλήττονται περισσότερο από άλλες ως προς το sex trafficking. Δυσκολεύεται να καταλήξει σε μία απάντηση και ασκεί η ίδια κριτική στον εαυτό της για κάθε θέση, την οποία προσπαθεί να διατυπώσει.

Στη γραμμή 1 η E. ερωτάται γιατί οι συγκεκριμένες χώρες (Αλβανία, ανατολικές χώρες και χώρες της Αφρικής) πλήττονται από το sex trafficking. Στις γραμμές 2-3 η E. αναρωτιέται σχετικά με το ποιες άλλες χώρες θα μπορούσαν να έχουν αυξημένα ποσοστά sex trafficking. Στο πλαίσιο αυτής της αναζήτησης- απάντησης προτείνονται η Γερμανία ή η Ελλάδα ως πιθανές εναλλακτικές επιλογές. Τελικά η E. καταλήγει στη διαπίστωση ότι είναι «ωραίες» οι ερωτήσεις, τις οποίες της υποβάλλω. Η

επανεξέταση εναλλακτικών απαντήσεων ως προς την αιτιολόγηση γιατί οι χώρες, οι οποίες ανέφερε, έχουν υψηλά ποσοστά θυμάτων sex trafficking, συντελεί στην προώθηση της εικόνας της Ε. ως μιας δημοκρατικής και προοδευτικής επιστήμονα. Η Ε. δεν βιάζεται να αιτιολογήσει λοιπόν την απάντησή της. Αντίθετα, αναρωτιέται φωναχτά και η ίδια, γιατί να είναι οι χώρες που ανέφερε αυτές, οι οποίες έχουν πολλά θύματα sex trafficking και όχι άλλες. Στην ερώτηση την οποία η ίδια κάνει: «και όχι παραδείγματος χάρη ποιες;» αναφέρονται η Γερμανία και η Ελλάδα. Η Ε. δεν αμφισβητεί την προηγούμενη απάντησή της. Αναρωτιέται γιατί αυτές οι χώρες πλήττονται περισσότερο από το sex trafficking, και δεν πλήττονται, για παράδειγμα, η Γερμανία και η Ελλάδα, οι οποίες κατασκευάζονται ως περιπτώσεις, οι οποίες δεν είναι χώρες προέλευσης θυμάτων sex trafficking. Αν και προβληματίζεται για το πώς θα αιτιολογήσει την απάντησή της, η Ε. εισάγει το στοιχείο της σύγκρισης. Υπάρχουν χώρες με υψηλά ποσοστά θυμάτων και άλλες με χαμηλά. Η ιεράρχηση λοιπόν των χωρών σχετικά με το κατά πόσο πλήττονται από το sex trafficking ή όχι τοποθετεί την Ελλάδα και τη Γερμανία στο ίδιο επίπεδο. Ως Ελληνίδα εθελόντρια σε Μ.Κ.Ο., η Ε. τοποθετεί τη χώρα της στην Ευρωπαϊκή Ένωση στο ίδιο επίπεδο με τη Γερμανία. Με έμμεσο λοιπόν τρόπο φαίνεται η διάσταση ανάμεσα στα κράτη της Δύσης και αυτά του Νότου και της Ανατολής, τα οποία «πλήττονται» από το sex trafficking. Στη γραμμή 5 η Ε. δικαιολογείται, αναφέροντας ότι «καμιά φορά δουλεύεις και δεν κάθεσαι να σκεφτείς γιατί πλήττονται αυτές οι χώρες». Η χρήση δεύτερου ενικού προσώπου τοποθετεί την Ε. στη θέση κάθε κοινού ανθρώπου. Δεν είναι μόνο αυτή, η οποία δεν έχει χρόνο για να αναλύσει αυτά τα θέματα, αλλά ο κάθε άνθρωπος που βρίσκεται στη θέση της. Στη γραμμή 8 δηλώνεται ότι, όταν κάποιος μπει στη διαδικασία σκέψης, «πέφτουν τα αυτονόητα, που θα μπορούσε να απαντήσει κανείς». Υποστηρίζεται έτσι η εικόνα της επιστήμονα, η οποία μπορεί με αναστοχαστικό τρόπο να αναθεωρήσει τις απόψεις της και να σκεφτεί με πολύπλευρο τρόπο για το sex trafficking. Ωστόσο, με την αοριστία της φράσης («τα αυτονόητα, που θα μπορούσε να απαντήσει κανείς») επισημαίνεται παράλληλα ότι υπάρχουν μερικές αυτονόητες απαντήσεις στην ερώτηση γιατί κάποιες χώρες πλήττονται περισσότερο από το sex trafficking, αν και αμφισβητείται η ισχύς τους. Στις γραμμές 10-11 η Ε. γίνεται πιο συγκεκριμένη. Αναφέρεται ότι θα μπορούσε ίσως να πει ότι οι χώρες αυτές είναι «πιο φτωχές χώρες και υποανάπτυκτες». Η απάντηση, όμως, αυτή δεν την καλύπτει, επειδή είναι κάτι «στάνταρ». Με τη δυναμική έκφραση «θα μπορούσε» η Ε. μπορεί να μιλήσει για την απάντηση, την οποία σκέφτεται, χωρίς ωστόσο να δεσμεύεται να την υιοθετήσει. Η Ε. εκφράζει με αυτούς τους ρητορικούς τρόπους το ιδεολογικό δίλημμα, στο οποίο βρίσκεται. Η «αυτονόητη» απάντηση στην ερώτηση θα ήταν να επισημάνει η Ε. ότι οι χώρες αυτές είναι «πιο φτωχές και υποανάπτυκτες». Ωστόσο η παραδοχή αυτή θα μπορούσε να εκληφθεί ως έκφραση προκατάληψης. Το ιδεολογικό δίλημμα της Ε. λοιπόν εγγράφεται γύρω από το πώς να αναφέρει τα «προβλήματα» των χωρών αυτών, χωρίς να ακουστεί προκατειλημμένη. Στη γραμμή 13 δηλώνει ότι «δεν θα ήθελε να το θέσει έτσι». Με αυτόν τον τρόπο γίνεται αποποίηση

της προκατάληψης. Στις γραμμές 13-14 αναζητούνται εναλλακτικές εκφράσεις, οι οποίες θα εκφράζουν τη φτώχεια και την οπισθοδρόμηση με λιγότερο «προκατειλημμένους» τρόπους. Η Ε. αναρωτιέται λοιπόν φωναχτά ποια λιγότερο ιδεολογικά φορτισμένη λέξη θα μπορούσε να επιλέξει. Στο πλαίσιο αυτό αναφέρεται η φράση: «οι χώρες που λίγο τα πράγματα έχουν γίνει ανεξέλεγκτα», αλλά και αυτή η διατύπωση ανακινεί με νέους τρόπους το ιδεολογικό δίλημμα της Ε. Σαν να είναι η ίδια «δικηγόρος του διαβόλου» θέτει ερωτηματικά το δίλημμα: «Στη δική μας χώρα δηλαδή τα πράγματα δεν είναι ανεξέλεγκτα;» (γραμμές 15-16). Με τη φράση «δική μας» η Ε. προβαίνει σε μια κατηγορική υπαγωγή. Η Ε. τοποθετεί τον εαυτό της στην ευρύτερη κοινότητα των Ελλήνων. Έτσι μπορεί να δει κριτικά την κατάσταση της χώρας και να αναγνωρίσει ότι και στην Ελλάδα τα πράγματα είναι κάπως ανεξέλεγκτα. Αν λοιπόν και η Ελλάδα «είναι ανεξέλεγκτη», τότε το στοιχείο αυτό δεν δικαιολογεί τα αυξημένα ποσοστά sex trafficking της Αλβανίας, των ανατολικών χωρών και της Αφρικής. Στις γραμμές 16-17 επαναδιατυπώνεται το ερώτημα: «Γιατί;» (γραμμή 16). Η Ε. αφήνει ανολοκλήρωτη τη φράση «δεν μπορώ να συγκρίνω την Ελλάδα ως προς τα». Η σύγκριση αναφέρεται στην κατάσταση της Ελλάδας με άλλες χώρες. Η σύγκριση δεν ολοκληρώνεται, γιατί η Ε. αναγνωρίζει ότι ξανά θα υπήρχε ο κίνδυνος να θεωρηθεί προκατειλημμένη. Τελικά, η απάντηση στο «γιατί», το οποίο θέτει, δίνεται με το emphatic «δεν ξέρω να σου απαντήσω» (γραμμή 17). Ωστόσο, η προσπάθεια της Ε. να «επιλύσει» το ρητορικό-ιδεολογικό αυτό δίλημμα, δε σταματά εκεί. Στη γραμμή 19 η Ε. επανέρχεται στη δήλωση πως είναι ανάγκη να σκεφτεί κανείς καλά τις ερωτήσεις, πριν απαντήσει. Δικαιολογείται λοιπόν για άλλη μια φορά, επειδή δεν έχει απαντήσει ακόμα στην ερώτηση.

Από τη γραμμή 23 και μέχρι το τέλος του αποσπάσματος η Ε. εξακολουθεί να προβληματίζεται για τις πιθανές απαντήσεις, καταλήγοντας σε μια σειρά ιδεολογικών προβληματισμών για την έννοια «υποανάπτυκτος». Το πρώτο σχόλιο βρίσκεται στις γραμμές 23-24. Εκεί γίνεται συγκεκριμένη αναφορά στην περίπτωση της Ρουμανίας. «Η Ρουμανία στο σύνολό της δεν μπορείς να την πεις μια χώρα υποανάπτυκτη». Αναθεωρείται με αυτόν τον τρόπο η γενική προηγούμενη απεικόνιση των ανατολικών χωρών ως «υποανάπτυκτες». Στη γραμμή 26-27 η Ε. προβάλλει το προφίλ της προοδευτικής, κοινωνικής επιστήμονα, η οποία αρνείται να προβεί σε γενικεύσεις και κατηγοριοποιήσεις. Η ίδια λοιπόν καταθέτει ότι: «δεν μου αρέσει αυτούς τους όρους να τους χρησιμοποιώ» για να προσθέσει στη συνέχεια ότι αναφέρεται στη λέξη «υποανάπτυκτος». Η Ε. εκφράζει με αυτόν τον τρόπο την ιδεολογική της ένσταση σε σχέση με το τι θα πει «υποανάπτυκτη χώρα», ενισχύοντας το προοδευτικό προφίλ της. Η ομιλήτρια δεν διστάζει να ασκήσει αυτοκριτική και στη χώρα της, επισημαίνοντας για άλλη μια φορά ότι: «εγώ θεωρώ και οι Έλληνες υποανάπτυκτοι σε πολλά είμαστε» (γραμμές 29-30). Η Ε. κάνει πάλι χρήση του πρώτου πληθυντικού, ώστε να τονίσει ότι είναι μέλος της ευρύτερης ελληνικής κοινότητας. Στις γραμμές 32-33 συνεχίζεται η ίδια επιχειρηματολογία με αναφορές στο παράδειγμα της Ρωσίας. Η Ε. διατυπώνει επίσης τη θέση ότι δεν είναι εύκολο να θεωρηθεί η χώρα υποα-

νάπτυκτη ή τουλάχιστον «πριν λίγα χρόνια δεν ήταν».

Όλη αυτή η συλλογιστική οδηγεί την Ε. να καταλήξει για άλλη μια φορά ότι «δεν ξέρει» και «δεν μπορεί να μου απαντήσει τώρα» (γραμμές 33-34). Το «δεν ξέρω», το οποίο επαναλαμβάνει η Ε. δύο φορές στο απόσπασμα, δεν δηλώνει άγνοια. Η επιχειρηματολογία οργανώνεται με τέτοιο τρόπο, ώστε να είναι ξεκάθαρο ότι δε θα υπάρξει κίνδυνος να θεωρηθεί ότι δεν είναι σε θέση να απαντήσει. Το «δεν ξέρω» μετριάξει τον κίνδυνο αυτό, αφού η ίδια η ομιλήτρια δηλώνει ότι δεν είναι απολύτως σίγουρη για όσα υποστηρίζει. Έτσι η Ε. δεν προβάλλεται ως αδαής, αλλά ως μη δογματική, η οποία είναι ανοιχτή σε κριτική. Ο λόγος της Ε. προσανατολίζεται στο να πείσει ότι αυτή αναγνωρίζει ότι υπάρχει μια εύκολη απάντηση, η οποία όμως δεν την εκφράζει. Η προσοχή λοιπόν στρέφεται στο ότι η Ε. είναι κατά των κατηγοριοποιήσεων, του δογματισμού και της προκατάληψης απέναντι στις άλλες χώρες. Η συμμετέχουσα αναγνωρίζει λοιπόν ότι οι αρνητικές κρίσεις για τα έθνη-κράτη ενέχουν τον κίνδυνο να κατηγορηθεί για προκατάληψη. Στο ιδεολογικό δίλημμα, το οποίο συνδέεται με την ερώτηση: γιατί οι χώρες που ανέφερε πλήττονται πιο πολύ από το sex trafficking, η Ε. απαντά παραθέτοντας κάποιες λογοδοσίες. Στις γραμμές 36, 38, 40 και 42 επανέρχεται για τρίτη φορά στο ζήτημα του χρόνου, δηλώνοντας ότι: «μπορεί να μου απαντήσει μετά από μια εβδομάδα». Η Ε. λογοδοτεί λοιπόν έτσι ώστε να τονίζεται η κριτική της ικανότητα. Δεν ψάχνει εύκολες απαντήσεις στα ζητήματα, αναγνωρίζει τα διλήμματα και μπορεί να δει την πολύπλευρη όψη των κοινωνικών φαινομένων. Στις γραμμές 42-43 καταλήγει ξανά ότι «δεν της αρέσει να κατηγοριοποιεί». Ο λόγος της Ε. τονίζει τελικά ότι η εναντίωσή της στις κατηγοριοποιήσεις και τις εύκολες απαντήσεις είναι αυτό, το οποίο την εμποδίζει να δώσει απαντήσεις στο γιατί η Αλβανία, οι ανατολικές χώρες και η Αφρική έχουν τον μεγαλύτερο αριθμό θυμάτων sex trafficking.

Το απόσπασμα είναι ενδεικτικό του πώς ξετυλίγεται με ρητορικούς όρους το ιδεολογικό δίλημμα της Ε., αλλά και πώς η επίλυσή του από την ομιλήτρια ήταν η προβολή ενός «κριτικού επιστημονικού προφίλ», το οποίο εναντιώνεται σε κάθε είδος κατηγοριοποιήσεων. Έτσι, παρόλο που η ίδια είχε μιλήσει για τα συγκεκριμένα κράτη και ηπείρους με τα περισσότερα θύματα sex trafficking, η Ε. αποποιείται την προκατάληψη, αρνούμενη να «κατηγορήσει» τα κράτη αυτά ότι είναι υποανάπτυκτα και οπισθοδρομικά.

Ο «κρυπτορατσισμός» ως έλλειψη κατανόησης του διαφορετικού πολιτισμού

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 8

(Η Ε. μιλάει για την αλλαγή στη στάση των Ελλήνων απέναντι στους πρόσφυγες και τους μετανάστες.)

1 Ε: > Πάντως σίγουρα δεν πηγαίνει προς κάτι καλύτερο < (...) και νομίζω ότι και κάπως

- έτσι:::
- 2 αλλάζει και η στάση:: τω::ν τω:ν των Ελλήνων, δηλαδή (.) βλέπω και μια:: φοβερή
στάση στο
- 3 προσωπικό (.) ας πούμε στις νοσηλεύτριες (.) της μονάδας μας
- 4 Κ: = Για πες μου.
- 5 Ε: (.) Ε:: ότι:: συμπεριφέρονται με πάρα πολύ αγάπη και:: αυτοθυσία (.) και ΛΥΠΟΥΝΤΑΙ
(.) τον
- 6 ΚΑΘΕ (.) ΑΦΡΙΚΑΝΟ (.) που είναι:: μόνος του ή μετανάστη και κάνουνε:: (....) Τους
ξενίζει πάρα
- 7 πολύ > η συμπαράσταση που βρίσκουν αυτοί οι άνθρωποι από φίλους ή απλά
γνωστούς< (.) Δηλαδή
- 8 το πως κάποιος που ζει:: σε πολύ δύσκολες συνθήκες > μαθαίνει ότι ένας
συμπατριώτης του < (.)
- 9 είναι άρρωστος (.) και:: έρχεται (.) και κάθεται το απόγευμα (.) > μετά τις δεκαπέντε
ώρες που
- 10 δουλεύει και του κάνει ΠΑΡΕΑ < (.) και του φέρνει χρήματα ή:: > τον βοηθάει
οικονομικά ή τον
- 11 παίρνει στο σπίτι του < (.) και τους φαίνεται πάρα πολύ ΠΕΡΙΕΡΓΟ (.) ότι αυτό
συμβαίνει (..) Ε::
- 12 > και την ίδια στιγμή που μπορεί να κάνουν όλα αυτά τα καταπληκτικά, ειδικά οι
νοσηλεύτριες που
- 13 έχουμε στο τμήμα λοιμώξεων να κάνουν όλα αυτά τα καταπληκτικά πράγματα για
αυτούς τους
- 14 ανθρώπους < (.) σε θεωρητικό επίπεδο ε:: έχουν μια κρυπτορατσιστική άποψη (.) για
αυτούς τους
- 15 ανθρώπους°. > Και επειδή έχω πάει στην Αφρική μονίμως με ρωτάνε< : (.) «Για πες
μου» (.) και
- 16 προσπαθούνε να καταλάβουνε (.) και με ρωτάνε:: : «Πώς» (.) και τους λέω: «Ρε παιδιά
(.) αυτό που
- 17 έχω είναι θυμηθείτε πώς ήταν οι ΠΑΠΠΟΥΔΕΣ ΣΑΣ πριν από εξήντα (.) χρόνια (.) στην
- 18 ΕΛΛΑΔΑ». > Που λέγανε ότι έκαναν δώδεκα παιδιά < (.) και:: πέθαιναν τα πέντε (.) και
δεν έπεφτε
- 19 ούτε ένα δάκρυ από το μάτι της γιαγιάς (.) που ο άλλος ΔΟΥΛΕΥΕ για να σπουδάσει
την αδελφή
- 20 ΤΟΥ (.....) Που ο άλλος ήτανε:: > εξήντα χρονών και παντρευότανε μια
δεκαοχτάχρονη πιτσιρίκα
- 21 γιατί έτσι γούσταρε::» < Τους λέω: «Εντάξει (.) θυμηθείτε λίγο τις ιστορίες από τους
παππούδες
- 22 σας».
- [Συνεχίζει την επιχειρηματολογία της]

Στο απόσπασμα 8 η Ε. ξεκινά τη λογοδοσία της δηλώνοντας ότι η στάση των Ελλήνων απέναντι στους πρόσφυγες και τους μετανάστες «σίγουρα δεν πηγαίνει προς το καλύτερο». Από το γενικό σχόλιο αυτό η Ε. περνάει στο ειδικό επικαλούμενη την εμπειρία της. Το επίθετο «φοβερή» προσδιορίζει την αλλαγή, που παρατηρεί στη στάση των νοσηλευτριών στη μονάδα της. Η Ε. λοιπόν επικαλείται την επαγγελματική εμπειρία της για να κάνει αναφορά στην αλλαγή στάσης των Ελλήνων απέναντι στους μετανάστες (γραμμές 1-3). Με αυτόν τον τρόπο δηλώνεται ρητορικά επίσης ότι δεν επιχειρηματολογεί θεωρητικά, εκφέροντας την υποκειμενική της άποψη. Αντίθετα, όσα λέει, τεκμηριώνονται από την επαγγελματική της εμπειρία. Το ρήμα «βλέπω», το οποίο δηλώνει αίσθηση (γραμμή 2), ενισχύει το ρεαλισμό της αφήγησης και προσθέτει γεγονικότητα σε όσα η εθελόντρια καταθέτει. Όσα λοιπόν αναφέρει, δεν τα έχει ακούσει από τρίτους, αλλά μπορεί να τα πιστοποιήσει μέσω της επαγγελματικής της εμπειρίας. Η συμμετέχουσα ομιλεί ως ορθολογική επιστήμονας, η οποία είναι σε θέση να αναγνωρίσει την αλλαγή στάσης των νοσηλευτριών της μονάδας της και να την εξετάσει χωρίς να επηρεάζεται από τους μεταξύ τους επαγγελματικούς δεσμούς. Η «φοβερή στάση» των νοσηλευτριών λοιπόν χρησιμοποιείται ως επεξηγηματικό παράδειγμα για την αλλαγή στάσης των Ελλήνων απέναντι στους «ξένους». Αυτή η «συστηματική αοριστολογία» επιτρέπει στον λόγο της Ε. να αναφέρει μόνο όσα ταιριάζουν στο αφηγηματικό της σχήμα, χωρίς λεπτομέρειες. Έτσι αποφεύγει τον κίνδυνο να κατηγορηθεί ως προκατειλημμένη απέναντι στους συμπατριώτες της και τις νοσηλεύτριες της μονάδας. Η Ε. παρατηρεί και αναγνωρίζει τις αλλαγές στη στάση των Ελλήνων απέναντι στους ξένους, χωρίς ωστόσο να τους κατηγορεί για ρατσισμό. Στον λόγο της Ε. χρησιμοποιείται αρχικά συστηματική αοριστολογία για να περιγραφεί η αλλαγή στάσης των Ελλήνων και του προσωπικού του νοσοκομείου της («Πάντως σίγουρα δεν πηγαίνει προς κάτι καλύτερο», «κάπως έτσι αλλάζει και η στάση των Ελλήνων», «βλέπω μια φοβερή στάση», γραμμές 1-2). Στη γραμμή 3 γίνεται χρήση της πιο ειδικής κατηγορίας, αυτής των «νοσηλευτριών», από τη γενική εθνική κατηγορία «Έλληνες». Η Ε. αναφέρει λοιπόν ότι δείγματα αυτής της αλλαγής έχει εντοπίσει στη συμπεριφορά των νοσηλευτριών στο νοσοκομείο. Η διπλή θέση υποκειμένου: Ελληνίδα και γιατρός ενισχύει την εικόνα της Ε. ως ορθολογίστριας, η οποία μπορεί να δει αντικειμενικά τα γεγονότα και δεν επηρεάζεται από συναισθηματισμούς. Ως μέλος λοιπόν των κατηγοριών αυτών μπορεί να δει «κριτικά» τόσο τους συμπολίτες της, όσο και τα υπόλοιπα μέλη της επαγγελματικής κοινότητας, αποδεικνύοντας ότι η ίδια δεν είναι προκατειλημμένη απέναντί τους, αλλά αντίθετα μπορεί να αναγνωρίσει την αλλαγή στις στάσεις τους. Η ιεραρχική διαφοροποίηση των διαφορετικών επαγγελματικών κατηγοριών («γιατρός», «νοσηλεύτριες») δηλώνει επίσης από την αρχή το διαφορετικό τρόπο σκέψης ανάμεσα σε αυτή και τους άλλους. Παράλληλα η Ε. εντάσσει τον εαυτό της στην κοινότητα του νοσοκομείου με τη χρήση της κτητικής αντωνυμίας «μας» (στη φράση «της μονάδας μας», γραμμή 3).

Ύστερα από την προτροπή να αναλύσει περισσότερο τη στάση των νοσηλευτρι-

ών της μονάδας της (γραμμή 4), η Ε. αναπτύσσει με λεπτομέρειες τον τρόπο σκέψης των νοσηλευτριών. Στις γραμμές 5-6 αναγνωρίζει ότι οι νοσηλεύτριες «συμπεριφέρονται με πάρα πολλή αγάπη και αυτοθυσία» και «λυπούνται τον κάθε Αφρικανό» (γραμμές 5-6). Ωστόσο στις γραμμές 5-7 η Ε. προσθέτει ότι, παρόλη τη φροντίδα αυτή, οι νοσηλεύτριες δεν μπορούν να καταλάβουν τη διαφορετική κουλτούρα και τους πολιτισμικούς κώδικες αξιών των μεταναστών από την Αφρική. «Τους ξενίζει πάρα πολύ η συμπαράσταση που βρίσκουν αυτοί οι άνθρωποι από φίλους ή απλούς γνωστούς» (γραμμές 5-7). Στις γραμμές 5-11 ακολουθεί μία αναλυτική περιγραφή της συμπεριφοράς των νοσηλευτριών απέναντι στους ασθενείς, οι οποίοι προέρχονται από την Αφρική. Διά μέσου της χρήσης μιας λίστας τριών μερών τονίζεται η αγάπη, η αυτοθυσία και η συμπόνια των νοσηλευτριών της μονάδας για τους ασθενείς. Με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται ένα «εμβόλιο εναντίον του διακυβεύματος». Η Ε. αποφεύγει τον κίνδυνο να κατηγορηθεί ως προκατειλημμένη απέναντι στις νοσηλεύτριες, ξεκαθαρίζοντας ότι η ίδια αναγνωρίζει όλα όσα κάνουν για τους ξένους ασθενείς τους και επομένως δεν έχει κανέναν λόγο να τις κατηγορήσει για προκατάληψη. Η προκατάληψη λοιπόν στη συμπεριφορά των νοσηλευτριών «χτίζεται» στην αφήγηση της Ε. ως αντικειμενικό γεγονός, ανεξάρτητο από την άποψη της. Η Ε. καταγράφει αυτό το οποίο βλέπει ως συμπεριφορά, παρόλο που αναγνωρίζει τη θετική πλευρά της φροντίδας τους για τους ασθενείς.

Στις επόμενες γραμμές η Ε. περιγράφει μία συμπεριφορά προκατάληψης συνδεδεμένη με την έλλειψη κατανόησης για τους πολιτισμικούς κώδικες μιας άλλης Ηπείρου. Με τη χρήση «ζωντανής περιγραφής» (γραμμές 7-11) δίνονται περισσότερες λεπτομέρειες για την αλληλεγγύη και τη βοήθεια, την οποία προσφέρουν οι «συμπατριώτες» των ανθρώπων από την Αφρική, σε όσους βρίσκονται στο νοσοκομείο. Η βοήθεια προσδιορίζεται με τη χρήση μιας λίστας τεσσάρων μερών: «του κάνει παρέα», «του φέρνει χρήματα», «τον βοηθάει οικονομικά» ή «τον παίρνει σπίτι του» (γραμμές 10-11). Με τη λίστα επιδεικνύεται η γνώση της Ε. σχετικά με την πολύπλευρη στήριξη, την οποία δίνουν οι άνθρωποι από την Αφρική στους συμπατριώτες τους. Η στάση αυτή συνδέεται με τις κοινωνικές και ηθικές αξίες της Αφρικής. Χρησιμοποιώντας λεπτομερή περιγραφή, η Ε. «επικροτεί» την κοινωνική αλληλεγγύη των κατοίκων της Αφρικής. Η περιγραφή μιας τέτοιας περίπτωσης ατόμου, ο οποίος «μετά τις δεκαπέντε ώρες που δουλεύει», «κάνει παρέα» σε έναν συμπατριώτη του στο νοσοκομείο, τονίζει τις σκληρές συνθήκες ζωής των ανθρώπων από τις χώρες της Αφρικής, αλλά και την αλληλεγγύη, την οποία επιδεικνύουν. Έτσι κατασκευάζεται το προφίλ της προοδευτικής γιατρού, η οποία αναγνωρίζει και εκτιμά τους ηθικούς και κοινωνικούς κώδικες αξιών άλλων χωρών. Η εκτενής ζωντανή περιγραφή της αλληλεπίδρασης των ασθενών με άτομα, τα οποία προέρχονται από την ίδια ήπειρο με αυτούς, ισχυροποιεί επίσης τον ρεαλισμό της αφήγησης πιστοποιώντας τις λεπτομερείς παρατηρήσεις της αφηγήτριας. Η αναγνώριση εκ μέρους της Ε. της αλληλεγγύας συμπεριφοράς των ανθρώπων από την Αφρική αντιπαραβάλλεται με τη στάση των νοσηλευτριών, οι οποίες παρουσιάζονται να μην κατανοούν όλο αυτό

το «δίκτυο» συμπαράστασης. Το γεγονός ότι «τους φαίνεται πάρα πολύ περίεργο» (γραμμή 11) είναι παράλληλα και κριτική για τη στάση των νοσηλευτριών. Η Ε. εκπλήσσεται για το πώς «την ίδια στιγμή που μπορεί να κάνουν όλα αυτά τα καταπληκτικά πράγματα για αυτούς τους ανθρώπους» (γραμμές 12-14) «σε θεωρητικό επίπεδο έχουν μια κρυπτορατσιστική άποψη για αυτούς» (γραμμή 14). Η Ε. ωστόσο αναγνωρίζει τις καλές προθέσεις των νοσηλευτριών, καθώς και τον επαγγελματισμό τους. Επιβραβεύει τα «καταπληκτικά» πράγματα που κάνουν για τους ασθενείς τους, αλλά από την άλλη ασκεί κριτική στην αδυναμία τους να καταλάβουν και να επιδοκιμάσουν διαφορετικούς πολιτισμικούς κώδικες από τους δικούς τους. Η αφήγηση οικοδομείται με τέτοιο τρόπο, ώστε να υπάρξει διάκριση ανάμεσα στον «καθαρό ρατσισμό» και τον «κρυπτορατσισμό». Ο «κρυπτορατσισμός» των νοσηλευτριών στηρίζεται σε έλλειψη γνώσης και κατανόησης, αλλά παρόλ' αυτά οι ίδιες «νοιάζονται» για τους ξένους ασθενείς τους και κάνουν ό,τι μπορούν γι' αυτούς. Η στάση των νοσηλευτριών απέναντι στους ασθενείς τους από την Αφρική δεν είναι μεμονωμένη, αλλά ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα στην αρχική γενική αναφορά της Ε. για την αλλαγή στάσης των Ελλήνων απέναντι στους ξένους. Στον λόγο της Ε. προβάλλεται το εξής ρητορικό δίλημμα: πώς να γίνει κριτική στον «κρυπτορατσισμό» των νοσηλευτριών, χωρίς να κατηγορηθεί για αρνητισμό και προκατάληψη απέναντί τους. Ο λόγος λοιπόν της Ε. χαρακτηρίζεται από μια κριτική διάθεση. Από τη μία αναγνωρίζονται και αξιολογούνται θετικά η ανθρωπιά και ο επαγγελματισμός των νοσηλευτριών, από την άλλη ασκείται κριτική στην αδυναμία να κατανοήσουν τους διαφορετικούς πολιτισμικούς κώδικες της Αφρικής. Επιπλέον η εμπειρία της Ε. χρησιμοποιείται ως μέσο τεκμηρίωσης. Ο «κρυπτορατσισμός», ο οποίος παρατηρεί η Ε. προβάλλεται ως κάτι τεκμηριωμένο από την καθημερινή της εμπειρία και όχι ως προϊόν της δικής της ερμηνείας.

Καθώς η Ε. περιγράφει τη στάση των νοσηλευτριών της μονάδας της, κατασκευάζεται παράλληλα και μια συγκεκριμένη εικόνα για τους ανθρώπους, οι οποίοι προέρχονται από την Αφρική. Η Ε. αναφέρεται στους ασθενείς από την Αφρική με τη φράση: «τον κάθε Αφρικανό που είναι μόνος του ή μετανάστης» (γραμμές 5-6). Η φράση αναφέρεται στην φυλετική ταυτότητα των ανθρώπων από την Αφρική. Η λέξη «Αφρικανός» αποκτά οριενταλιστικό χαρακτήρα, γιατί δεν διαφοροποιεί τα χαρακτηριστικά των κατοίκων της Αφρικής, οι οποίοι προέρχονται από διαφορετικές κουλτούρες, φυλές, έθνη-κράτη, γλωσσικές κοινότητες. Έτσι όσοι προέρχονται από την Αφρική, εντάσσονται στη γενική κατηγορία «Αφρικανοί». Στη συγκεκριμένη περίπτωση το επίθετο «Αφρικανός» αποδίδει χαρακτηριστικά φυλετικής ταυτότητας στους ανθρώπους, οι οποίοι προέρχονται από την Αφρική, υποθέτοντας ότι μοιράζονται κάποια κοινά χαρακτηριστικά λόγω της καταγωγής τους. Η ενιαία λοιπόν κατηγορία «Αφρικανός» χρησιμοποιείται ως αντιπροσωπευτική για κάθε ασθενή από την Αφρική. Παράλληλα στην αφήγηση κατασκευάζονται και σχολιάζονται οι κοινωνικοί δεσμοί, οι οποίοι αναπτύσσονται σε όσους κατάγονται από την Αφρική. Η συμπαράσταση των ανθρώπων από την Αφρική στους ασθενείς, οι οποίοι προέρ-

χονται από την ίδια ήπειρο, παρουσιάζεται ως γενικευμένο και παγιωμένο φαινόμενο, αποτέλεσμα του πολιτισμικού και ηθικού τους κώδικα αξιών. Η γενίκευση και η «εξιδανίκευση» του είδους και της ποιότητας των κοινωνικών δεσμών των ασθενών του νοσοκομείου από την Αφρική χρησιμοποιείται στη συνέχεια για να ασκηθεί κριτική στις νοσηλεύτριες. Η Ε. κατασκευάζεται ως μια γιατρός η οποία γνωρίζει τον ηθικό-πολιτισμικό κώδικα των ανθρώπων από την Αφρική, σε αντίθεση με τις νοσηλεύτριες, οι οποίες δεν καταλαβαίνουν την επίδειξη αλληλεγγύης «μεταξύ αγνώστων». Η Ε. με αφορμή τη γενίκευση των παρατηρήσεών της για τους ανθρώπους από την Αφρική, θίγει ζητήματα, τα οποία αφορούν στην προοδευτικότητα, την ανεκτικότητα ή την προκατάληψη ενός λαού απέναντι στον άλλο. Με τις αναφορές στην κατηγορία των νοσηλευτριών γίνονται σχόλια για την προκατάληψη και την οπισθοδρομικότητα της Ελλάδας ως προς τη γνώση και την ανεκτικότητα, την οποία δείχνει στους ξένους. Η Ε. αναφέρεται λοιπόν σε συγκεκριμένα περιστατικά και ανθρώπους, καθώς επικαλείται την προσωπική της εμπειρία ως «γιατρού» στο συγκεκριμένο νοσοκομείο. Το κοινωνικό προφίλ της προερχόμενο από την ιατρική της ιδιότητα, ενισχύει το κύρος και την αξιοπιστία της αφήγησής της.

Η «θεωρητική κρυπτορατσιστική» στάση των νοσηλευτριών (γραμμή 14) παρουσιάζεται όχι απλώς ως μεμονωμένη προκατειλημμένη οπτική μιας συγκεκριμένης επαγγελματικής ομάδας, αλλά ως οπτική μιας ευρύτερης ομάδας με κοινή εθνική ταυτότητα. Η ομιλήτρια, ωστόσο, διαφοροποιείται από αυτήν, προβάλλοντας την κατατομή της προοδευτικά σκεπτόμενης γιατρού, η οποία σέβεται την πολιτισμική διαφορετικότητα και καταδικάζει τον ρατσισμό.

Στις γραμμές 15-22 παρουσιάζεται με τη χρήση ζωντανής περιγραφής το αίτημα των νοσηλευτριών να τους εξηγήσει η Ε. τον τρόπο συμπεριφοράς των «Αφρικανών», γιατί «έχει πάει στην Αφρική» (γραμμή 15). Ακολουθεί επίσης και η απάντηση της Ε. στο αίτημα αυτό. Στις γραμμές αυτές λοιπόν η Ε. λειτουργεί και ως «δασκάλα»-επιμορφώτρια, η οποία με βάση την εμπειρία της από την Αφρική προσπαθεί να αλλάξει τη στάση των νοσηλευτριών, επικαλούμενη την ιστορική μνήμη για το πώς ήταν η Ελλάδα πριν από εξήντα χρόνια. Η Ε. επαναλαμβάνει ότι αναγνωρίζει τις καλές προθέσεις των νοσηλευτριών, οι οποίες «προσπαθούνε να καταλάβουνε» (γραμμή 16). Με αυτόν τον τρόπο επιδεικνύεται η πίστη στην παράδοση του ορθολογισμού, όπου η προκατάληψη των ανθρώπων μπορεί να αντιμετωπιστεί διά μέσου της γνώσης και της αντικειμενικής παράθεσης γεγονότων. Στο απόσπασμα χρησιμοποιείται η ενεργητική φωνητικοποίηση (γραμμές 16-22) για να δοθεί περισσότερο ρεαλισμός στην αφήγηση και να τονιστούν οι γνώσεις της Ε. για το ιστορικό παρελθόν της Ελλάδας.

Η Ε. προτείνει στις νοσηλεύτριες να θυμηθούν τους παππούδες τους και την Ελλάδα πριν εξήντα χρόνια. Προκειμένου να τους θυμίσει το παρελθόν αυτό, η ομιλήτρια αναφέρει συγκεκριμένα παραδείγματα, χρησιμοποιώντας ζωντανή περιγραφή και μια λίστα τριών μερών. Γίνονται λοιπόν αναφορές στην υψηλή θνησιμότητα των παιδιών, την ψύχραιμη αντίδραση των μανάδων (γραμμές 18-19), την οικονομική

βοήθεια ενός αδερφού στις σπουδές της αδερφής του, καθώς και τη δυνατότητα ενός εξηντάχρονου να παντρευτεί μια «δεκαοχτάχρονη πιτσιρίκα γιατί έτσι γούσταρε» (γραμμές 20-21). Χρησιμοποιούνται λοιπόν η μειωτική κατασκευή του ελληνικού παρελθόντος και οι αξίες, που επικρατούσαν σ' εκείνη την εποχή, και προτείνεται στις νοσηλεύτριες να θυμηθούν «λίγο τις ιστορίες από τους παππούδες» τους (γραμμές 21-22).

Στη γραμμή 15 η Ε. επικαλείται την εμπειρία από την Αφρική. Η επίκληση αυτή θα μπορούσε να εγείρει ενστάσεις για «αλαζονική συμπεριφορά». Έτσι η εμπειρία της Ε. για την Αφρική αναφέρεται σε ένα πλαίσιο όχι επιχειρηματολογικό, αλλά ως ένα γεγονός, το οποίο επικαλούνται οι νοσηλεύτριες. Επιπλέον με αυτόν τον τρόπο επιτυγχάνεται να προβληθεί τόσο η εμπειρία της Ε. από την Αφρική, όσο και η θέση της ως ειδικού, η οποία καλείται από το προσωπικό να «διαφωτίσει» για τον πολιτισμό και τις αξίες της.

Στις γραμμές 16-22 εμπεριέχονται στον λόγο της Ε. κατασκευές για την πρόοδο και την ιστορική συνέχεια ενός έθνους-κράτους. Ασκείται κριτική στη σύγχρονη Ελλάδα, η οποία εμφανίζεται να μην θυμάται την πρόσφατη ιστορία της και τις ηθικές αξίες του παρελθόντος. Παράλληλα, δημιουργούνται αντιστοιχίες ανάμεσα στους ηθικούς κώδικες της Αφρικής και της Ελλάδας πριν εξήντα χρόνια. Μέσα λοιπόν από τη σύγκριση της «παλιάς Ελλάδας» με τη «σύγχρονη Αφρική» η Ε. προβληματίζεται για τη σύγχρονη εικόνα της Ελλάδας και την απώλεια της αλληλεγγύης, αλλά και της ιστορικής της μνήμης. Στον λόγο της γίνονται και αναφορές στο παρελθόν, οι οποίες έχουν αρνητικό περιεχόμενο (ο ηλικιωμένος, ο οποίος παντρεύεται τη νεαρή κοπέλα, γραμμές 20-21). Έτσι αποφεύγεται ο κίνδυνος να προβληθεί η Ε. ως Ελληνίδα, η οποία εξιδανικεύει και «ωραιοποιεί» το παρελθόν της χώρας της και είναι οπισθοδρομική. Ο λόγος της στρέφεται προς μια κριτική της σύγχρονης Ελλάδας, στην οποία οι πολίτες μπορεί να είναι «κρυπτορατσιστές», γιατί έχουν ξεχάσει τις σκληρές συνθήκες διαβίωσης του παρελθόντος. Με το παράδειγμα των νοσηλευτριών, οι οποίες δεν καταλαβαίνουν τις συμπεριφορές και τους ηθικούς κώδικες της σύγχρονης Αφρικής, η Ε. κατασκευάζει την εικόνα των συμπατριωτών της, οι οποίοι δεν καταλαβαίνουν το διαφορετικό και είναι προκατειλημμένοι με τους ξένους. Η Ε. δεν αρνείται την κατασκευή της «παραδοσιακής υποανάπτυκτης Αφρικής», αλλά προτρέπει να την κατανοήσουμε ενθυμούμενοι το παρελθόν της Ελλάδας. Στο απόσπασμα αυτό λοιπόν προβάλλεται η Ε. ως «ευαίσθητοποιημένη Ελληνίδα πολίτης», η οποία διαφοροποιείται από τους άλλους, γιατί δεν ξεχνά το πρόσφατο «ανατολίτικο» και λιγότερο εκσυγχρονισμένο παρελθόν της χώρας της. Είναι αυτή, η οποία θεωρεί τον εαυτό της υπεύθυνο να «υπενθυμίσει» το παρελθόν της χώρας, παρακινώντας τις νοσηλεύτριες να αποκτήσουν ιστορική μνήμη, ώστε να μην είναι «κρυπτορατσιστριες». Υποστηρίζεται επίσης ότι η ομοιότητα της Ελλάδας πριν εξήντα χρόνια με τη σύγχρονη Αφρική είναι αρκετή για να κατανοήσουν οι Έλληνες την ηθική και τους κώδικες συμπεριφορών των «Αφρικανών». Παράλληλα στο απόσπασμα παρατηρείται και ένα είδος «ηθικής αγανάκτησης» για το κενό μνήμης, το οποίο

παρατηρείται. Όλα αυτά τα ιδεολογικά ζεύγη: εκσυγχρονισμός-ιστορικό παρελθόν, πρόοδος-οπισθοδρόμηση, Ανατολή-Δύση, κινητοποιούνται από την «εξιδανικευμένη» εικόνα της Ε. για τους πολιτισμικά εταίρους της Ευρώπης και της Δύσης. Η Ε. δεν απεκδύεται την εθνική της ταυτότητα. Η απάντηση στο δίλημμα πώς να ασκήσει κριτική χωρίς να φανεί προκατειλημμένη και χωρίς να κατηγορηθεί ότι «δεν αγαπάει τη χώρα της», σχετίζεται με τη σύνδεση παρελθόντος-παρόντος, Ανατολής-Δύσης. Έτσι η Αφρική, αν και οπισθοδρομική, συνδέεται με τον ανθρωπισμό και την αλληλεγγύη, ενώ η Ελλάδα με τον ατομισμό και την απώλεια ιστορικής μνήμης. Οι παραπάνω κατασκευές έχουν αφετηρία την «οριενταλιστικού τύπου» διαπίστωση της Ε. για την «αλληλεγγύη, που δείχνουν οι Αφρικανοί μεταξύ τους». Το γενικευμένο συμπέρασμα της ομιλήτριας είναι απόρροια της θέσης της ως πολίτη της Δύσης, η οποία προβληματίζεται για την κουλτούρα της Αφρικής. Η Αφρική χαρακτηρίζεται από πολιτισμική ομοιογένεια και οι κάτοικοί της παρουσιάζονται να έχουν συγκεκριμένα κοινωνικά χαρακτηριστικά. Εκτός από την παράθεση αντίθετων ιδεολογικών κατασκευών στο συγκεκριμένο απόσπασμα εντοπίζεται και η «πηγή» της προκατάληψης των νοσηλευτριών απέναντι στους «Αφρικανούς». Αιτία λοιπόν, σύμφωνα με τη συμμετέχουσα, είναι η ιστορική ασυνέχεια της ελληνικής εθνικής μνήμης. Έτσι η σύγχρονη εικόνα της Ελλάδας χαρακτηρίζεται από αλλοτρίωση και έλλειψη κατανόησης των διαφορετικών πολιτισμών.

Η φτώχεια, το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και η οικογενειακή κακοποίηση ως χαρακτηριστικά των «γυναικών-θυμάτων»

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ 9

- 1 Κ: Τι χαρακτηριστικά νομίζετε ότι έχουν αυτές οι κοπέλες; Ποια; Τί νιώθουν;
- 2 Μ: = Φτώχεια.
- 3 Κ: Φτώχεια.
- 4 Μ: = Φτώχεια και κακή μόρφωση (...) γιατί δεν είναι συμπτωματικό ότι οι περισσότερες ΕΙΝΑΙ από
- 5 περιθωριακές οικογένειες στην χώρα ΤΟΥΣ ((πολύ έντονη έμφαση στο τους)) (...) Δηλαδή είναι οι
- 6 πιο:: φτωχές::ς, συνήθως έχουν αλκοολικό μπαμπά::ς (.) συνήθως ((βαθιά ανάσα)) έχουν δεχτεί
- 7 κακοποίηση::ση. Ή άλλη είναι ΟΡΦΑΝΗ::ς (...) Ή έχουν (.) πάει σε ένα είδος ΙΔΡΥΜΑ (.) δηλαδή δεν
- 8 είναι κοπελίτσες ΞΥΠΝΙΕΣ (.) που έχουν καλή δουλειά (.) και μιλάνε αγγλικά στη::ν πρωτεύουσα (.)
- 9 ΠΟΤΕ (...) Άμα βλέπετε τα:: βιογραφικά τους, δεν είναι ποτέ ΑΥΤΕΣ οι κοπελίτσες (.) Είναι::
- 10 ΠΑΝΤΑ::ς (.) από::ς (.) δεν έχουν πολύ οικογενειακό περιβά::λλον (.) είναι οι πιο φτωχές

των

11 φτωχώ...ν (...) Οι ΑΛΛΕΣ (.) Ε (!!) (.) οι άλλες ΔΕΝ ε::: (.) τα αφήνουν όλα για να πάνε στο

12 άγνωστο τελείως (...) μπας και ζουν ΚΑΛΥΤΕΡΑ.

Το απόσπασμα 9 ξεκινά με την ερώτηση της ερευνήτριας σχετικά με τα χαρακτηριστικά των «γυναικών-θυμάτων» και τα συναισθήματά τους (γραμμή 1). Η Μ. ανταποκρίνεται άμεσα επικαλούμενη τη φτώχεια ως χαρακτηριστικό της κατάστασης των «γυναικών-θυμάτων» του sex trafficking. Επιπρόσθετα γίνεται αναφορά στην «κακή μόρφωση» (γραμμή 4) των θυμάτων. Στις γραμμές 4-12 προστίθεται το στοιχείο της οικογενειακής κατάστασης των γυναικών που εμπλέκονται στο sex trafficking. «Γιατί δεν είναι συμπτωματικό ότι οι περισσότερες είναι από περιθωριακές οικογένειες στην χώρα τους» (γραμμές 4-5). Η φράση «δεν είναι συμπτωματικό» ενισχύει την επιχειρηματολογία της Μ. Με αυτόν τον τρόπο επισημαίνεται η αιτιακή σύνδεση της φτώχειας, της κακής μόρφωσης και του περιθωριακού οικογενειακού περιβάλλοντος. Το ότι οι κοπέλες βρίσκονται σε αυτή την κατάσταση δεν είναι τυχαίο γεγονός, αλλά αποτέλεσμα όλων αυτών των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών. Επομένως, η ακολουθία όλων αυτών των χαρακτηριστικών δεν λειτουργεί μόνο ως απαρίθμηση, αλλά ως αιτιακή τους σύνδεση, τα οποία παροτρύνουν μια γυναίκα να οδηγηθεί στο sex trafficking. Η κατασκευή αυτής της κοινωνικής πραγματικότητας εμπεριέχει τόσο το στοιχείο του φύλου («γυναίκες-θύματα» sex trafficking) όσο και άλλα στοιχεία, όπως αυτά της τάξης και της εθνικής ταυτότητας των εμπλεκόμενων γυναικών. Η σύζευξη της κοινωνικής περιθωριοποίησης με τις χώρες από τις οποίες προέρχονται οι «γυναίκες-θύματα» γίνεται στη γραμμή 5. Εκεί η Μ. emphaticά αναφέρει ότι αυτές είναι οι συνθήκες «στην χώρα τους». Η ιδιαίτερη έμφαση στο κτητικό «τους» προσδιορίζει με λεπτομέρεια την εθνική υπαγωγή των γυναικών, ενώ παράλληλα τις ορίζει ως γυναίκες «ξένης» εθνικότητας. Στον λόγο της Μ. γίνεται επίσης χρήση της συστηματικής αοριστίας. Γίνεται λοιπόν γενική αναφορά στις χώρες των γυναικών, χωρίς να προσδιορίζεται με περισσότερη λεπτομέρεια ποιες είναι αυτές οι χώρες. Έτσι, όπως και στο απόσπασμα 1, αυτό, το οποίο προτάσσεται στην αφήγηση της Μ., είναι το γεγονός ότι οι «γυναίκες-θύματα» κατάγονται από χαμηλές κοινωνικές τάξεις ξένων χωρών, με άθλιες συνθήκες διαβίωσης σε όλα τα επίπεδα και χαμηλό μορφωτικό επίπεδο. Το ότι όλα αυτά συμβαίνουν στη χώρα τους εμπεριέχει την αντίθεση ανάμεσα σε «εμάς» και τους «ξένους». Η συμμετέχουσα υιοθετεί τη θέση υποκειμένου της «Ελληνίδας ειδικού», η οποία γνωρίζει λεπτομέρειες για το προφίλ των «γυναικών-θυμάτων», καθώς και για τις συνθήκες ζωής στη «χώρα τους». Έτσι πέρα από την κατασκευή του προφίλ των γυναικών τεκμηριώνεται και η γνώση της Μ. ως ειδικού για το sex trafficking.

Στις γραμμές 5-8 γίνεται χρήση της ζωντανής περιγραφής για να οικοδομηθεί ρεαλιστικά και λεπτομερέστερα η εικόνα των «γυναικών-θυμάτων». Στην αφήγηση δίνονται περισσότερες λεπτομέρειες για την κατάσταση που βιώνουν οι γυναίκες.

Οι «γυναίκες-θύματα» «είναι οι πιο φτωχές», «συνήθως έχουν αλκοολικό μπαμπά», «έχουν δεχτεί κακοποίηση». Μπορεί, επίσης, κάποια να είναι «ορφανή» ή να έχει «πάει σε ένα είδος ίδρυμα». Οι λεπτομερείς αυτές περιγραφές της κατασκευής του σεναρίου δίνονται σε λίστα τεσσάρων μερών και προκαλούν τη συναισθηματική κινητοποίηση του ακροατή, εντείνοντας τη δραματική ατμόσφαιρα. Το χρονικό επίρρημα «συνήθως» χρησιμοποιείται για να επιβεβαιώσει την αξιοπιστία της αφήγησης της. Δεν πρόκειται περί μεμονωμένων περιπτώσεων ή για την υποκειμενική άποψη της συμμετέχουσας. Τα περιστατικά αυτά συμβαίνουν συχνά στις τάξεις προέλευσης των γυναικών που έχουν εμπλακεί στο sex trafficking. Το «συνήθως» επίσης μετριάζει την «ακρότητα» των περιγραφών και λειτουργεί ως εμβόλιο εναντίον του διακυβεύματος στην πιθανότητα να κατηγορηθεί η Μ. για υπερβολή και προκατάληψη απέναντι στις γυναίκες-θύματα. Στις γραμμές 7-9 κατασκευάζεται η αντίθεση ανάμεσα στις «πλούσιες» και τις «φτωχές» κοπέλες των χωρών, προκειμένου να επισημανθεί η διαφορά του οικονομικού, μορφωτικού και οικογενειακού επιπέδου τους. Γίνεται λοιπόν απαρίθμηση των αρνητικών χαρακτηριστικών των «γυναικών-θυμάτων» σε λίστα τριών μερών. Οι «κοπελίτσες» (γραμμή 8) δεν είναι «ξύπνιες», δεν έχουν «καλή δουλειά», «δεν μιλάν αγγλικά στην πρωτεύουσα». Η αόριστη σύγκριση με τις «πλούσιες κοπέλες που ζουν στην πρωτεύουσα» δείχνει την αντίθεση ανάμεσά τους, αυξάνει τη δραματικότητα της αφήγησης και δημιουργεί συναισθήματα οίκτου για την άνιση και σκληρή πραγματικότητα των γυναικών-θυμάτων. Η συγκρότηση των δύο διαφορετικών κατηγοριών κοριτσιών με διαφορά στο ταξικό, οικονομικό, μορφωτικό και κοινωνικό επίπεδο γίνεται διά μέσου της χρήσης συστηματικής αοριστίας. Δεν δίνονται πιο συγκεκριμένες πληροφορίες για καμία από τις δύο κατηγορίες, γιατί ο προσανατολισμός του λόγου της Μ. βρίσκεται στην απόδοση της αντίθεσης ανάμεσα στις «κοπελίτσες» (γραμμές 8 και 9) και τις «άλλες» (γραμμή 11). Ακόμα και η προσφώνηση των κοριτσιών-θυμάτων sex trafficking με την υποτιμητική λέξη «κοπελίτσες» δείχνει τη χαμηλή κοινωνικοοικονομική τους θέση. Το «κοπελίτσες» είναι δηλωτικό της χαμηλής εξυπνάδας τους, «δεν είναι ξύπνιες» (γραμμές 7-8).

Στον λόγο της Μ. η υπέρτατη φτώχεια συνδέεται με την έλλειψη εξυπνάδας, ενώ το μέλλον των γυναικών στη χώρα από την οποία προέρχονται, είναι «προδικασμένο». Στη γραμμή 9 η Μ. προβαίνει στη μονολεκτική δήλωση: «ποτέ» για να δηλώσει το χάσμα ανάμεσα στις δύο κατηγορίες γυναικών και να τονίσει ότι οι φτωχές γυναίκες που θα εμπλακούν στο sex trafficking, δεν είχαν ποτέ «βιογραφικά», όπως αυτά των άλλων. Η δήλωση είναι ενδεικτική της σιγουριάς της ομιλήτριας για τις συνθήκες, οι οποίες επικρατούν στις χώρες προέλευσης των «γυναικών-θυμάτων». Επικαλούμενη λοιπόν το βιογραφικά των φτωχών κοριτσιών επαναλαμβάνει συνοπτικά τη διαφορά ανάμεσα στις φτωχές και πλούσιες κοπέλες: «δεν είναι ποτέ αυτές οι κοπελίτσες». Παράλληλα, όμως, τα βιογραφικά αυτά αναφέρει η Μ. πως η ερευνήτρια δεν τα έχει δει. Στις γραμμές 10-11 επαναλαμβάνεται στον λόγο της Μ. η απουσία οικογενειακού περιβάλλοντος και η φτώχεια

αυτών των κοριτσιών. Αυτή τη φορά οι κοπέλες ορίζονται διά μέσου μιας ακραίας διατύπωσης: «είναι οι πιο φτωχές των φτωχών». Η ακραία αυτή φτώχεια επομένως δεν αφήνει κανένα άλλο περιθώριο στις «κοπέλες» αυτών των χωρών, αλλά είναι μονόδρομος για την εμπλοκή τους στο sex trafficking. Έτσι η έλλειψη επιλογών των φτωχών γυναικών γίνεται ακόμα πιο δραματική και ακραία διά μέσου της σύγκρισης με την αντίθετη κατηγορία, τις «άλλες», οι οποίες «δεν τα αφήνουν όλα για να πάνε στο άγνωστο τελείως μπας και ζουν καλύτερα» (γραμμές 11-12).

Αν και δεν δηλώνεται άμεσα, υπάρχει ένα είδος ηθικής μομφής «για τις ξένες χώρες», από τις οποίες προέρχονται οι «γυναίκες-θύματα». Ο απόλυτος τρόπος με τον οποίο σκιαγραφείται η οικονομική, κοινωνική και οικογενειακή κατάσταση των «φτωχών» γυναικών, κατασκευάζει τη φτώχεια ως μία μορφή «νοσηρής επιδημίας», υπεύθυνη ακόμα και για τη χαμηλή ευφυΐα των γυναικών.

Η οπτική της Ελληνίδας Ευρωπαίας για τις χώρες προέλευσης των γυναικών-θυμάτων sex trafficking διαμορφώνεται από αρνητικές εικόνες για τις συνθήκες ζωής σε όλα τα επίπεδα. Ωστόσο, αναγνωρίζεται στον λόγο της Μ. ότι η απαρτίωση αρνητικών χαρακτηριστικών για τις χώρες αυτές μπορεί να οδηγήσει στην κατηγορία ότι η Μ. είναι προκατειλημμένη ως προς τις χώρες αυτές και υπερβολική. Προκειμένου να αποφύγει τον κίνδυνο αυτό η Μ. «χτίζει» την αφήγησή της με γεγονότα που παρουσιάζονται «αδιαμφισβήτητα» και αντικειμενικά. Επιπλέον κινητοποιείται η αντίθεση ανάμεσα στις δυνατότητες και τα χαρακτηριστικά των «πλούσιων» κοριτσιών σε αντιδιαστολή με αυτά των «φτωχών» για να τονιστεί η έλλειψη επιλογών, η οποία οδηγεί στο sex trafficking. Η αυτονόητη σύνδεση της φτώχειας με κοινωνικά, προσωπικά, και οικογενειακά χαρακτηριστικά, καθώς και η αοριστολογική απόδοση «αρνητικών χαρακτηριστικών» είναι τα σημεία εκείνα, στα οποία εντοπίζεται στον λόγο η προκατάληψη ως προς τις χώρες προέλευσης των γυναικών και τις ίδιες τις «γυναίκες-θύματα». Έμμεσα λοιπόν υποδεικνύεται στις «κοπελίτσες» να μην εγκαταλείπουν τις χώρες τους «για να πάνε στο άγνωστο τελείως» (γραμμή 12).

Στο συγκεκριμένο απόσπασμα η έμφαση δίνεται στην περιγραφή των άθλιων συνθηκών διαβίωσης, που επικρατούν στις «ξένες» χώρες, οι οποίες οδηγούν τις «φτωχές» γυναίκες στο sex trafficking, ως μοναδική ευκαιρία απόδρασης από τις άθλιες αυτές συνθήκες. Αν και ο λόγος της Μ. λειτουργεί και ως κριτική για τις συνθήκες διαβίωσης των γυναικών, τελικά η περιγραφή των συνθηκών διαμέσου ακραίων διατυπώσεων «στιγματίζει» τις «φτωχές κοπελίτσες», αφού η φτώχεια συνδέεται άμεσα με «χαμηλό επίπεδο ευφυΐας».

9.5 Επίλογος

Στο Κεφάλαιο 9 παρουσιάστηκαν αποσπάσματα, στα οποία το sex trafficking και οι «γυναίκες-θύματα» συνδέονται με χώρες του Τρίτου Κόσμου. Μέσα από περίτεχνες περιγραφές, οι συμμετέχοντες περιγράφουν την κοινωνικοοικονομική κατάσταση αυτών των χωρών και λογοδοτούν σχετικά με τις αιτίες, για τις οποίες οι χώρες αυτές «πλήττονται» περισσότερο από το sex trafficking.

Στις αφηγήσεις των συμμετεχόντων η κοινωνικοοικονομική κατάσταση αυτών των χωρών συνδέεται με συγκεκριμένους τρόπους με τις έμφυλες ταυτότητες. Έτσι οι γυναίκες, οι οποίες προέρχονται από τις χώρες αυτές, χαρακτηρίζονται από χαμηλό μορφωτικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο (αποσπάσματα 1, 2, 3 και 4). Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να καταλήξουν στο sex trafficking ή επειδή αναζητούν μια καλύτερη ζωή ή επειδή είναι «αθώες» και δεν μπορούν να διακρίνουν την αλήθεια από το ψέμα. Σε κάποιες περιπτώσεις η εμπλοκή των γυναικών στο sex trafficking προβάλλεται ως απόρροια του πολιτισμού από τον οποίο αυτές προέρχονται. Στο απόσπασμα 5, για παράδειγμα, ο Χ. αναφέρει ότι η μεγαλύτερη εξοικείωση των κατοίκων της Αφρικής με τη σεξουαλική πράξη μπορεί να οδηγήσει μια μετανάστρια να επιλέξει το sex trafficking ως «εύκολη λύση» για να επιλυθούν τα οικονομικά της προβλήματα. Σε άλλες περιπτώσεις «καταδικάζεται» η υποτίμηση της γυναίκας σε κάποιες χώρες, η οποία ή πρέπει να είναι παρθένα μέχρι να παντρευτεί (απόσπασμα 1) ή απαξιώνεται κοινωνικά στη χώρα της.

Στα αποσπάσματα, τα οποία αναλύθηκαν, φάνηκε ότι οι κατασκευές των συμμετεχόντων για τις χώρες αυτές απέκτησαν στον λόγο σημασία μέσα από την κινητοποίηση και σύγκριση με το αντίθετό τους: τις χώρες δηλαδή εκείνες, οι οποίες παρουσιάζονται ως σύγχρονες. Έτσι δεν αρκεί μια περιγραφή των οριενταλιστικών στοιχείων, τα οποία αποδίδονται είτε στις γυναίκες των χωρών αυτών είτε στις ίδιες τις χώρες τους. Στις αφηγήσεις των συμμετεχόντων κινητοποιείται μια διαρκής ιεραρχική αξιολόγηση των χωρών σε «προοδευτικές» και «παραδοσιακές», «φτωχές» και «πλούσιες». Η ιεράρχηση και σύγκριση των χωρών επιτυγχάνεται, επίσης, μέσω της σύγκρισης σε χωρών της Δύσης και της Ανατολής ή του Νότου. Έτσι σε πολλές περιπτώσεις η Δύση και η δυτική κουλτούρα αντιπαραβάλλεται με αυτήν των άλλων χωρών σε ένα διαρκές πλαίσιο διαφοροποίησης.

Η περιγραφή των ξένων χωρών υλοποιείται επίσης μέσα από την κινητοποίηση αναφορών στην εθνική ταυτότητα των ομιλητών στο πλαίσιο αυτού, του οποίου ο Billig (1995) προσδιόρισε ως κοινότοπο εθνικισμό. Στον κοινότοπο εθνικισμό η εθνική ταυτότητα αναπαράγεται ιδεολογικά διά μέσου συγκεκριμένων ρητορικών διαστάσεων εθνικής σήμανσης (flagging) (για παράδειγμα: χρήση α' πληθυντικού, χρήση τοπικών επιρρημάτων «εδώ»). Αυτές οι ρητορικές διαστάσεις επισημαίνουν τη δεδομένη και αυτονόητη ύπαρξη των ομιλητών ως εθνικών πολιτών. Στα αποσπάσματα λοιπόν του Κεφαλαίου 8, η περιγραφή των χωρών συνοδεύεται από ρητορικές εκφράσεις, οι οποίες επισημαίνουν την εθνική ταυτότητα των ομιλητών. Στο

απόσπασμα 1 για παράδειγμα, η αναφορά στις «παραδοσιακές χώρες», στις οποίες η γυναίκα πρέπει να παραμείνει παρθένα μέχρι το γάμο, αντιπαραβάλλεται με το τι συμβαίνει «σε εμάς» (γραμμή 8). Η αντιπαραθέση αυτή προσανατολίζει στη συνέχεια στην κατασκευή μιας εικόνας για τις παρελθοντικές αξίες της Ελλάδας, οι οποίες έχουν αντικατασταθεί από πιο σύγχρονες. Γίνεται λοιπόν διάκριση ανάμεσα σε «μας» και «τους άλλους». Σε κάποια αποσπάσματα οι ομιλητές ως Έλληνες πολίτες, τοποθετούν τους εαυτούς τους και τη χώρα στην Ευρώπη και τη δυτική κουλτούρα. Προβαίνουν λοιπόν σε ηγεμονικές ιεραρχικές αναπαραστάσεις της «προοδευτικής» Δύσης, σε αντίθεση με τα υπόλοιπα μη δυτικά κράτη και τους πολίτες τους (αποσπάσματα 1, 4, 9).

Ωστόσο, σε άλλα αποσπάσματα του Κεφαλαίου 9 οι οριενταλιστικές κατασκευές για τις χώρες, οι οποίες περιγράφονται, συνοδεύονται από αντίστοιχες οξιντενταλιστικές θέσεις για τη Δύση, οι οποίες προβάλλουν το προφίλ των συμμετεχόντων ως κριτικά σκεπτόμενων ατόμων. Τα άτομα αυτά μπορούν παρά τη δυτική τους ταυτότητα να ασκήσουν κριτική στη Δύση, διατηρώντας μια θετική οπτική για τον πολιτισμό και τις αξίες των άλλων χωρών. Έτσι σε κάποια αποσπάσματα η θέση υποκειμένου του πολίτη της Δύσης λειτουργεί κριτικά για το δυτικό πολιτισμό. Προβάλλονται λοιπόν οξιντενταλιστικές θέσεις με τη μορφή αντι-ηγεμονικών λόγων εναντίον της Δύσης (δες επίσης Bozatzis, 2009, Carrier, 1995). Στο απόσπασμα 8 η συμμετέχουσα ασκεί κριτική στην «κρυπτορατσιστική» στάση των Ελλήνων απέναντι στους ξένους, αντλώντας παραδείγματα από την επαγγελματική της εμπειρία, ενώ παράλληλα «καταγγέλλει» την απώλεια μνήμης για το πρόσφατο παρελθόν της Ελλάδας και την απουσία αλληλεγγύης. Αντίστοιχα, στο απόσπασμα 5 ο Χ. «επαινεί» την απελευθερωμένη στάση των Αφρικανών για το σεξ, ασκώντας κριτική για την παραδοσιακή ηθική της Δύσης και της Ελλάδας σε ανάλογα θέματα. Η θέση υποκειμένου των ομιλητών ως κριτικά σκεπτόμενων πολιτών, οι οποίοι αναγνωρίζουν τα μειονεκτήματα του δυτικού πολιτισμού ακολουθεί πολλές φορές αυτό, το οποίο οι Potter και Wetherell (1987) περιέγραψαν ως «τερατώδεις άλλοι». Σε αυτή την περίπτωση οι συμμετέχοντες διαφοροποιούν τη θέση τους από τους «συντηρητικούς συμπολίτες τους, οι οποίοι είναι ρατσιστές και αρνούνται το διαφορετικό (απόσπασμα 3, και 8). Με αυτόν τον τρόπο η προκατάληψη είναι κάτι που εκφράζεται από τους άλλους και όχι από τους ομιλητές. Αν και οι ομιλητές για παράδειγμα αναγνωρίζουν ότι ανήκουν στην ίδια εθνική κοινότητα, αυτή των Ελλήνων, αποποιούνται την προκατάληψη, «αναγνωρίζοντάς» τη σε άλλα μέλη εθνικής ταυτότητας. Έτσι διασφαλίζεται το προφίλ τους ως μη προκατειλημμένων, αλλά και ως ορθολογικά σκεπτόμενων ατόμων, τα οποία, χωρίς εθνικισμό, μπορούν να ασκήσουν κριτική σε όσους ανήκουν στην ίδια εθνική κοινότητα με αυτούς.

Κεντρικό χαρακτηριστικό των αποσπασμάτων είναι το ρητορικό μέλημα των συμμετεχόντων να αποποιηθούν την προκατάληψη απέναντι στις «ξένες» χώρες. Έτσι ένα από τα μοτίβα του ιδεολογικού διλήμματος είναι πώς να περιγράψουν τα προβλήματα των χωρών αυτών ή των «γυναικών-θυμάτων», οι οποίες προέρχονται

από εκεί, χωρίς να ακουστούν ως προκατειλημμένοι. Έτσι για παράδειγμα στο απόσπασμα 7 με περίτεχνους τρόπους η Ε. αναγνωρίζει τα επιμέρους διλήμματα, τα οποία προκύπτουν από την ανάγκη αιτιολόγησης του γιατί κάποιες χώρες πλήττονται περισσότερο από το sex trafficking. Έτσι, ενώ αναγνωρίζεται από την ίδια ως «αυτονόητη» η απάντηση για την οπισθοδρόμηση αυτών των χωρών, η απάντηση στη συνέχεια απορρίπτεται, ώστε να μην κατηγορηθεί η Ε. για προκατάληψη απέναντι σε κάποιες χώρες.

Στο Κεφάλαιο 8 οι έμφυλες ταυτότητες συγκροτούνται μέσα από περιγραφές για τις χώρες προέλευσης των «γυναικών-θυμάτων» και τις συνθήκες, οι οποίες επικρατούν στις χώρες αυτές. Η «υπανάπτυξη» όμως των χωρών του Τρίτου Κόσμου δεν επιτυγχάνεται μόνο με περιγραφές για την άσχημη οικονομική κατάσταση των χωρών αυτών συγκριτικά με τη Δύση, αλλά και με αναφορές για την τάξη των γυναικών στις χώρες αυτές (απόσπασμα 9), τις κυβερνητικές ευθύνες, αλλά και τα ήθη και τα έθιμα που επικρατούν εκεί (απόσπασμα 1). Και στα τρία αναλυτικά κεφάλαια (Κεφάλαια 7, 8, 9) οι ηθικές κρίσεις για το sex trafficking, οι διάφορες εκδοχές για την εγκληματική διάσταση του φαινομένου και οι οριενταλιστικές κατασκευές των συμμετεχόντων για τις «υπανάπτυκτες» χώρες προέλευσης των γυναικών συνυπάρχουν και αλληλεπιδρούν με έμφυλες κατασκευές ταυτότητας για τους θύτες και τα θύματα. Όπως αναφέρθηκε και στα Κεφάλαια 1 και 2, κυρίαρχα συστατικά των ηγεμονικών εκδοχών του sex trafficking στο δημόσιο χώρο είναι η πρόταση του εγκληματικού στοιχείου, σε ένα πλαίσιο όπου εγκληματίες σωματέμποροι εξαναγκάζουν με τη βία γυναίκες στην πορνεία, και η ηθική καταδίκη του φαινομένου, η οποία προτάσσει το «ηθικό χρέος» της δημοκρατικής κοινωνίας. Στο Κεφάλαιο 9 στο στοιχείο της εγκληματικότητας και της ηθικής προστίθενται αφηγήσεις, οι οποίες περιγράφουν τις χώρες προέλευσης των «γυναικών-θυμάτων» ως «υπανάπτυκτες». Συμπερασματικά λοιπόν στα τρία αναλυτικά κεφάλαια της έρευνας αναδείχθηκαν οι έμφυλες κατασκευές του sex trafficking στο συνομιλιακό πλαίσιο. Ειδικότερα, αναλύθηκε πώς το sex trafficking ως εγκληματικότητα, οι διάφορες ηθικές κρίσεις σε θέματα γύρω από αυτό και η κατασκευή των χωρών προέλευσης των «γυναικών θυμάτων» έχουν έμφυλη διάσταση. Με την ανάδειξη αυτών των θεμάτων επιτυγχάνεται στο συνομιλιακό πλαίσιο η φυσικοποίηση των έμφυλων διαστάσεων του sex trafficking. Ωστόσο η ρητορική φυσικοποίηση και κανονικοποίηση στο συνομιλιακό λόγο έμφυλων ιδεολογικών διακρίσεων επιτυγχάνεται με τη «συμπλοκή» όλων αυτών των ερμηνευτικών ρεπερτορίων και όχι με την μεμονωμένη παράθεση του καθενός από αυτά, όπως επεσήμαναν και οι Potter και Wetherell (1987). Ολοκληρώνοντας λοιπόν υποστηρίζεται οι θέσεις των συμμετεχόντων για τις διαφορετικές εκδοχές του sex trafficking δεν αντιμετωπίζονται ως παράθεση χαρακτηριστικών με όρους περιεχομένου. Αντίθετα, τονίζεται η διλημματικότητα ως κεντρικό στοιχείο της διαδικασίας της έμφυλης φυσικοποίησης του φαινομένου, καθώς κινητοποιούνται στον λόγο τους αντιθετικά θέματα της κοινής λογικής. Η «συμπλοκή» άλλωστε όλων αυτών των διαφορετικών ρε-

περτορίων δεν είναι τίποτε άλλο παρά: «αφαιρέσεις από πλαισιωμένες πρακτικές» (Potter, Wetherell, Gill, Edwards, 1990, σελ. 209).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στο βιβλίο αυτό παρουσιάστηκε η έρευνα της διδακτορικής μου διατριβής για τις ρητορικές κατασκευές έμφυλων ταυτοτήτων στον λόγο των εργαζομένων εθελοντών Ελληνικών Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων για το sex trafficking. Στα τελευταία τρία κεφάλαια εντοπίστηκαν και εξετάστηκαν τα ρητορικά-ιδεολογικά διλήμματα των συμμετεχόντων, καθώς αυτοί επιχειρηματολογούσαν στον λόγο τους για τις πλευρές του sex trafficking. Καταδείχθηκε επίσης πώς οι έμφυλες ταυτότητες εμπλέκονται στις διάφορες κατασκευές για το sex trafficking. Η έρευνα συνδιαλέγεται με τις κριτικές φεμινιστικές έρευνες, οι οποίες προτείνουν μια πολιτική ανάγνωση του sex trafficking (βλ. ενδεικτικά Αμπατζή, 2008, Aradau, 2008, Augustin, 2003, 2007, Doezema, 2000, 2010). Στο πλαίσιο αυτής της κριτικής φεμινιστικής οπτικής, την οποία υιοθέτησα ως ένα βαθμό, «αποδομείται» η μονοσήμαντη θέση για το sex trafficking ως εγκληματική δραστηριότητα, η οποία απειλεί την κοινωνική συνοχή. Κατά τον ίδιο τρόπο και στη δική μου έρευνα, το sex trafficking προσεγγίστηκε ως ένα σύνθετο έμφυλο πολιτικό ζήτημα μετανάστευσης, σεξουαλικής εργασίας, γυναικείας εκμετάλλευσης και βίας, αλλά και ευρωπαϊκών πολιτικών για τη μετανάστευση, μέσα σε μια συγκεκριμένη ιστορική περίπτωση διεθνούς οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής ανισότητας. Ο λόγος των εργαζομένων σε Μ.Κ.Ο. ήταν αυτός στον οποίο εντοπίστηκαν και αναλύθηκαν οι εκδοχές του sex trafficking και οι σύνθετες ρητορικές/ιδεολογικές διεργασίες, οι οποίες ανεδείχθησαν, καθώς οι συνομιλητές/-ήτριες μου εξέθεταν τις απόψεις τους, ορίζοντας άμεσα και έμμεσα το φαινόμενο αυτό.

Στην έρευνα παρουσιάστηκαν οι διαφορετικές θεωρητικές-πολιτικές προσεγγίσεις για το φαινόμενο του sex trafficking στην Αμερική και Ευρώπη, καθώς και οι φεμινιστικές θεωρητικές προστριβές στον ακαδημαϊκό χώρο για τον ορισμό του φαινομένου και τις προτάσεις ως προς την πρόληψη και την αντιμετώπισή του. Οι πολιτικές παρεμβάσεις σε Αμερική και Ευρώπη ως προς τις κυρίαρχες εκδοχές του sex trafficking εμπεριέχουν έμφυλες κατασκευές ταυτότητας, αφού οι αναφορές στο φαινόμενο συγκροτούνται γύρω από το δίπολο «γυναίκα-θύμα»-«άντρας-θύτης». Η πολιτική νοηματοδότηση του sex trafficking και τα έμφυλα χαρακτηριστικά, τα οποία κινητοποιούνται στις διάφορες θέσεις για το φαινόμενο, δεν είναι ανεξάρτητα το ένα από το άλλο, αλλά συμπλέκονται και αλληλοεπιδρούν.

Στη μελέτη εξετάστηκαν επίσης οι έμφυλες κατασκευές στο sex trafficking. Υποστηρίχθηκε η θέση ότι η θυματοποίηση των γυναικών που εμπλέκονται σε αυτό έχει ιστορικές ρίζες στις φεμινιστικές προστριβές για την πορνεία και την πορνογραφία από τα τέλη του 1970 και μετά. Οι διαφορετικοί, άλλωστε, τρόποι θεώρησης της πορνείας και της πορνογραφίας εντάσσονται στις πολιτικές για τις έμφυλες ταυτότητες (identity politics). Η κριτική αποτίμηση των κυρίαρχων φεμινιστικών κατασκευών για το sex trafficking καθόρισε και τον πολιτικό προσανατολισμό αυτής

της εργασίας. Στις προσεγγίσεις αυτές το sex trafficking εμπλέκει εκ νέου ζητήματα φύλου, γυναικείας μετανάστευσης, ευρωπαϊκών πολιτικών ελέγχου των συνόρων, καθώς και ιδεολογικές θέσεις ως προς τη σεξουαλική βιομηχανία και την πορνεία.

Το sex trafficking προβάλλεται από τα Μ.Μ.Ε. ως κοινωνικός κίνδυνος, ο οποίος απειλεί τη συνοχή των εθνών-κρατών και καταργεί την κοινωνική δικαιοσύνη και τα ανθρώπινα δικαιώματα, παραβιάζοντας κάθε έννοια ισότητας. Στο πλαίσιο αυτό μία από τις κυρίαρχες εκδοχές του είναι η εγκληματική απεικόνιση του φαινομένου, στην οποία κατασκευάζεται η εικόνα του «άντρα-θύτη» και «της γυναίκας-θύματος». Η παρουσία της «γυναίκας-θύματος» συνοδεύεται από έντονα δραματοποιημένες εικόνες «αθώων» γυναικών, οι οποίες στερούνται τα νόμιμα έγγραφά τους και εξαναγκάζονται στην πορνεία, χωρίς καμία ελπίδα διεξόδου. Με αυτούς τους τρόπους κινητοποιείται η ηθική καταγγελία για το sex trafficking, ενώ προτείνεται άμεσα και έμμεσα η υποχρέωση του έθνους-κράτους να διαφυλάξει τα σύνορά του και να προστατέψει τις «γυναίκες-θύματα», επιδεικνύοντας κοινωνική ευαισθησία.

Στις παραπάνω εκδοχές οι κριτικές φεμινίστριες άσκησαν κριτική (Αμπατζή, 2008, Augustin, 2007, Kempadoo and Doezema, 1998), υποστηρίζοντας ότι οι κυρίαρχες εκδοχές του sex trafficking συνυφαίνονται με παραδοσιακές ηθικές προσεγγίσεις για την πορνεία. Οι εκδοχές αυτές θυματοποιούν τις γυναίκες που εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία και επαναφέρουν στη συζήτηση (Kempadoo and Doezema, 1998, Weitzer, 2005) όσα είχαν υποστηρίξει για την πορνεία και την πορνογραφία οι ριζοσπάστριες φεμινίστριες. Από τις αρχές του 1970 η πορνεία προβάλλονταν από την πλειονότητα των φεμινιστριών ως σύμπτωμα της «φαλλοκρατικής κοινωνίας», η οποία χρησιμοποιεί τη γυναίκα ως αντικείμενο, προκειμένου να καλύψει τις σεξουαλικές ανάγκες των αντρών (βλ. ενδεικτικά Barry, 1995, Bayles, 2002, Boyle, 2010). Αντίστοιχα το sex trafficking κατασκευάζεται ως μία άλλη όψη της πορνείας, ως το «απόλυτο κακό», έμπρακτη απόδειξη της έμφυλης βίας και εκμετάλλευσης των γυναικών. Σε κριτικές προσπάθειες αποδόμησης του sex trafficking από μεταμοντέρνες φεμινίστριες υποστηρίζεται ότι η «ηθική υστερία» γι' αυτό εντάσσεται σε μια ευρύτερη ρηματική τάξη στο πλαίσιο της οποίας περιορίζεται η αυτονομία και το δικαίωμα αυτοπροσδιορισμού όσων γυναικών ασκούν την πορνεία. Παράλληλα, η σύγχρονη απεικόνιση του sex trafficking επανέρχεται στους «μύθους» του 19^{ου} αιώνα για «το εμπόριο λευκής σαρκός» (Doezema, 2000). Οι μεταμοντέρνες λοιπόν φεμινίστριες υποστηρίζουν ότι η επάνοδος αυτή σε έναν από τους πλέον διαδεδομένους πολιτισμικούς μύθους για «το εμπόριο λευκής σαρκός» και η προσπάθεια να παραλληλιστεί αυτό με το sex trafficking είναι ανιστορική (Grittner, 1990). Το «εμπόριο λευκής σαρκός» ήταν αυτό, το οποίο προκάλεσε τον ηθικό πανικό της βικτοριανής κοινωνίας και έδρασε ως ένα ακόμα μέσο για να διατηρηθεί η βικτοριανή ηθική, η οποία απειλούνταν από τα αυξημένα ποσοστά πορνείας, τις διεκδικήσεις των γυναικών και της εργατική τάξης, αλλά και από την αυξημένη μεταναστευτική ροή (Doezema, 2010). Αντίστοιχα, η πρόταξη του sex trafficking ως απειλής εξυπηρετεί την υιοθέτηση αυστηρότερων πολιτικών ελέγχου των συνόρων, ενώ, συγχρόνως, επιτρέπει στα έθνη-κράτη να προβάλλονται

εγγυητές όχι μόνο της ασφάλειας των πολιτών τους, αλλά και της προστασίας των «γυναικών-θύματων» του sex trafficking.

Στην προβολή του sex trafficking ως ενός σύνθετου πολιτικού προβλήματος, το οποίο αναδομεί παραδοσιακούς έμφυλους ρόλους, συνδέοντας τη γυναίκα με την αθωότητα και τον άντρα με το θύτη-εγκληματία συμμετέχουν και οι ακτιβίστριες εργάτριες του sex¹⁰⁵. Σύμφωνα με τους ακτιβιστές και τις ακτιβίστριες, οι οποίοι απασχολούνται στη σεξουαλική βιομηχανία, οι δραματοποιημένες εικόνες για τις «γυναίκες-θύματα» προωθούν τη θυματοποίηση όσων ασκούν την πορνεία, ενώ ταυτόχρονα το sex trafficking δεν αντιμετωπίζεται ως ένα ζήτημα, το οποίο συνδέεται με τη σεξουαλική εργασία. Η έμφαση στην κατασκευή των «αθώων γυναικών», οι οποίες εξαναγκάστηκαν στην πορνεία, συντελεί και στην ιεραρχική ηθική αξιολόγηση των γυναικών. Από τη μία βρίσκονται τα θύματα, τα οποία χρειάζονται την αρωγή του κράτους και από την άλλη οι πόρνες, οι οποίες έχουν την αποκλειστική ευθύνη για ό,τι τους συμβαίνει. Η αντιμετώπιση του sex trafficking ως κάτι ιδιαίτερου σε σχέση με όσες εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία, περιθωριοποιεί τις εργάτριες του σεξ, καθώς και τον αγώνα για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων τους στην υγεία και την ασφάλεια. Το δίπολο θύματα-πόρνες στιγματίζει όσες γυναίκες επέλεξαν να εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία, περιθωριοποιώντας την εμπειρία τους. Με αυτόν τον τρόπο η προστασία των δικαιωμάτων στην υγεία, την εργασία και την κοινωνική ένταξη είναι εφικτή μόνο όταν η γυναίκα αναγνωρίζεται ως θύμα. Επίσης οι εργάτριες του σεξ καταγγέλλουν ότι η ταύτιση του sex trafficking με το γυναικείο φύλο περιθωριοποιεί όχι μόνο τις εμπειρίες των γυναικών πορνών αλλά και των αντρών, οι οποίοι εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία.

Οι εκστρατείες ενημέρωσης εναντίον του sex trafficking έχουν ως κεντρικό τους επιχείρημα την ανάγκη απελευθέρωσης των γυναικών από τη δουλειά. Η Nader (1998) επισημαίνει ότι όλοι οι υποστηρικτικοί αυτοί αγώνες προβάλλουν την ιδέα του δυτικού τρόπου ζωής ως μοντέλου ανάπτυξης και πολιτισμού. Ειδικότερα, ως προς τις έμφυλες ταυτότητες καλλιεργούνταν η ιδέα ότι η οικονομική ανάπτυξη θα οδηγούσε σταδιακά στη χειραφέτηση και την ισότητα των γυναικών. Παράλληλα η επικράτηση μιας δυτικότερης ανάλυσης για το τι είναι προοδευτικό και τι παραδοσιακό προσανατόλιζε σε πολιτικές φιλανθρωπίας και οίκτου απέναντι στις γυναίκες, οι οποίες προέρχονταν από χώρες του Τρίτου Κόσμου. Η Doezema (2001) ασκεί κριτική στον τρόπο, με τον οποίο συντηρητικές αμερικάνικες Μ.Κ.Ο. εναντίον του sex trafficking κατασκεύασαν την εικόνα της «πόρνης από τον Τρίτο Κόσμο». Η Doezema (2001, 2010) υποστηρίζει ότι γίνεται συστηματική προσπάθεια από ένα τμήμα του δυτικού φεμινισμού να προωθήσει την εικόνα ενός «ευάλωτου, τραυματισμένου θύματος» για να δικαιολογήσει τις συντηρητικές πολιτικές ελέγχου της γυναικείας μετανάστευσης. Οι ηθικιστικές προσεγγίσεις απέναντι στα προβλήματα

105 Μια από τις μεγαλύτερες οργανώσεις πρόσπισης των δικαιωμάτων των εργατριών του σεξ είναι το NSWP (Global Network of Sex Work Projects) <http://www.nswp.org>.

των αποκαλούμενων «χωρών του Τρίτου Κόσμου» οδηγούν στο στιγματισμό των χωρών αυτών, οι οποίες παρουσιάζονται ως οπισθοδρομικές και αποσυνδεδεμένες από κάθε έννοια προόδου. Έτσι λοιπόν στις περιγραφές των θυμάτων sex trafficking από τις χώρες αυτές κινητοποιούνται οξιντενταλιστικές και οριενταλιστικές κατασκευές για τη Δύση και την Ανατολή. Η έννοια του «δουτικισμού» αναφέρεται στην ηγεμονική θέση της Δύσης συγκριτικά με τον υπόλοιπο κόσμο, καθώς και σε κριτικές εναντίον της. Αναφέρεται επίσης και σε «στυλιζαρισμένες εικόνες της Δύσης», οι οποίες έχουν ενσωματωθεί στις κατασκευές γι' αυτή. (Bozatzis, 2009, Carrier, 1992, 1995, Coronil, 1996,). Η Δύση αναδεικνύεται κανονιστικά ως ο ηγεμονικός κανόνας πάνω στον οποίο «καθρεφτίζονται» «οι ελλείψεις» των εταίρων της (Ανατολή, Νότος, Τρίτος Κόσμος, υπανάπτυκτες χώρες κ.ο.κ.) (Bozatzis, 2009, Carrier, 1995), ενώ ο οριενταλισμός δείχνει τους τρόπους, με τους οποίους αποτυπώνεται η Ανατολή στην οπτική των δυτικών κρατών.

Η έρευνα υιοθετεί στο θεωρητικό της προβληματισμό τη θεώρηση του sex trafficking ως σύνθετου πολιτικού ζητήματος με αναφορές στο φύλο, το σώμα, τη σεξουαλικότητα, αλλά και τις προσπάθειες ελέγχου της γυναικείας μετανάστευσης. Ωστόσο, διαφοροποιείται σε δύο σημεία ως προς τις κριτικές θεωρήσεις των εκδοχών για το sex trafficking: στον τρόπο με τον οποίο εννοιολογεί τις διεργασίες ιδεολογικής αναπαραγωγής και στην επιλογή του επιστημολογικού πεδίου μέσα στο οποίο αναζητούνται και αναδεικνύονται αναλυτικά οι διεργασίες κατασκευής του sex trafficking. Ο πολιτικός προβληματισμός, ο οποίος εγείρεται ως προς τον τρόπο κατασκευής των κυρίαρχων εκδοχών για το sex trafficking-από οποιοδήποτε επιστημονικό χώρο κι αν προέρχεται-προτείνει μια μονοσήμαντη ανάλυση της ιδεολογίας. Με αυτόν τον τρόπο οι ιδεολογικές προεκτάσεις των θέσεων για το sex trafficking κατηγοριοποιούνται σε παραδοσιακές και συντηρητικές. Σε ένα τέτοιο πλαίσιο η θυματοποιημένη εκδοχή της «γυναίκας-θύματος» και οι ηθικιστικές προσεγγίσεις για το sex trafficking ταυτίζονται με τη συντηρητική φιλελεύθερη ιδεολογία, ενώ παράλληλα ρητά ή υπόρρητα εννοιολογούνται ως προϊόντα «ψευδούς συνείδησης». Τέτοιες προσεγγίσεις λοιπόν συχνά μοιάζει να προτείνουν μια ριζική ανατροπή των κυρίαρχων κατασκευών του sex trafficking και την αντικατάστασή τους από μια προοδευτική ανάγνωση για τη σεξουαλική εργασία, τη γυναικεία μετανάστευση και τη συγκρότηση έμφυλων ταυτοτήτων. Μια τέτοια οπτική όμως, αν και προοδευτική στη βάση της, έχει κατά τη γνώμη μου δυσκολίες και κινδύνους. Έτσι, παρόλο που προτείνεται μια πολιτική ανάγνωση του φαινομένου, δεν λαμβάνεται υπόψη η διάκριση ανάμεσα στη θεωρία και την πράξη, καθώς και το ότι οι κοινωνικές αλλαγές δεν έρχονται απλώς και μόνο με τη διαπίστωση των προβλημάτων, την καταγγελία τους ή την πολιτική αποδόμηση της έννοιας της θυματοποίησης και της ταύτισης του γυναικείου φύλου με την αθωότητα και την ευαισθησία. Επίσης, η διάκριση ανάμεσα στο παραδοσιακό και το συντηρητικό δεν είναι συχνά ξεκάθαρη, όπως άλλωστε δείχνει και η συμμαχία ανάμεσα στην ευαγγελική Δεξιά και τις ριζο-

σπάστριες φεμινίστριες του 1970¹⁰⁶ στις Ηνωμένες Πολιτείες κατά την περίοδο διακυβέρνησης του Bush. Ταυτόχρονα, η υιοθέτηση του δίπολου παραδοσιακό-προοδευτικό κατασκευάζει τα κοινωνικά υποκείμενα ως φορείς αυτής της «ψευδούς συνείδησης», τα οποία χρειάζονται τα επιστημονικά πορίσματα των προοδευτικών κοινωνικών επιστημών για να αποβάλουν τις «ιδεολογικές τους πλάνες».

Η ερμηνεία της ιδεολογίας στις κριτικές αποτιμήσεις του sex trafficking ακολουθεί επομένως την κλασική μαρξιστική θεωρία. Σ' αυτές η ιδεολογία αντιμετωπίζεται με μονοδιάστατο τρόπο ως «ψευδής συνείδηση», η οποία επιβάλλεται στα άτομα από τους θεσμικούς φορείς εξουσίας. Έτσι τα άτομα αντιμετωπίζονται ως «ιδεολογικά φερέφωνα», τα οποία αναπαράγουν τις ηγεμονικές θέσεις, οι οποίες έχουν επιβληθεί από τις εξουσιαστικές δομές (κράτος, οικογένεια, εκπαιδευτικό σύστημα). Η έρευνα υιοθέτησε τη θεωρία των ιδεολογικών διλημάτων του Billig και των συνεργατών του (1988, βλ., επίσης, Μποζατζής, 2010). Η προσέγγιση των ιδεολογικών διλημάτων προτάσσει τη διλημματικότητα της σκέψης και της ιδεολογίας. Στη θεωρία του Billig και των συνεργατών του η αντίφαση συγκροτείται ως αναπόσπαστο κομμάτι της σκέψης και της ιδεολογίας. Η θεωρία λοιπόν των ιδεολογικών διλημάτων καλύπτει το κενό της πλειονότητας των ερευνών για την ιδεολογία, οι οποίες, αν και αναγνωρίζουν την έννοια της «διαλεκτικής» και της «αντίφασης», αντιμετωπίζουν την ιδεολογία ως μια εσωτερικά σταθερή κοινωνική δομή, η οποία περιλαμβάνεται στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο (Billig et al., 1988, σελ. 152). Επομένως, η έρευνα δεν ενδιαφέρθηκε να αναδείξει τις «προβληματικές κατασκευές» των συμμετεχόντων για το sex trafficking και να τις διορθώσει. Αντίθετα, η ιδεολογία στον λόγο εντοπίζεται στα αντιθετικά θέματα της κοινής λογικής. Έτσι τα αντιθετικά θέματα παρουσιάζονται στην επιχειρηματολογία των ομιλητών, οδηγώντας σε ρητορικά και ιδεολογικά διλήματα, τα οποία τα άτομα καλούνται να διαχειριστούν. Συνακόλουθα στην ανάλυση των έμφυλων κατασκευών στο sex trafficking στον λόγο των εθελοντών σε Μ.Κ.Ο. διερευνήθηκαν οι τρόποι, με τους οποίους εκφράζονται τα ρητορικά και ιδεολογικά διλήματα. Ενώ λοιπόν οι κριτικές φεμινιστικές προσεγγίσεις αντιμετωπίζουν τα διλήματα ως αντιφάσεις, οι οποίες χρειάζονται να επιλυθούν, στην έρευνα αυτή οι ιδεολογικές αντιθετικές πλευρές θεωρήθηκαν συμπληρωματικά στοιχεία της κοινής λογικής, τα οποία επιτρέπουν να ανιχνευθεί στον λόγο, στο επίπεδο της ρητορικής, το πώς «χτίζονται» οι έμφυλες ταυτότητες στο sex trafficking.

Η έννοια της προκατάληψης είναι κομβική στη θεωρία των ιδεολογικών διλημάτων. Σύμφωνα με τον Billig (Billig et al., 1988), η αποποίηση της προκατάληψης εκ μέρους των ομιλητών γίνεται, έτσι ώστε ο ομιλητής να προτάξει το προφίλ του πολίτη, ο οποίος σέβεται τις αρχές της ισότητας και της ισοτιμίας, όπως αυτές ορίστηκαν στη φιλελεύθερη ιδεολογία. Η υποστήριξη λοιπόν θέσεων για άλλες κοινωνικές ομάδες ή άτομα, οι οποίες κινδυνεύουν να εκληφθούν ως προκατειλημμένες,

106 Για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Κεφάλαιο 1.

καταργούν το προφίλ του αποκατάληπτου ατόμου. Ωστόσο, καθημερινά διατυπώνονται αξιολογικές κρίσεις για τους άλλους. Έτσι οι ομιλητές για να μπορούν να ασκήσουν κριτική στους συνομιλητές τους, χωρίς να κατηγορηθούν για προκατάληψη, αποδίδουν στους άλλους την προκατάληψη, ενώ παράλληλα καταδικάζουν προκατειλημμένες στάσεις και συμπεριφορές τους.

Στην έρευνά μου υποστήριξα επίσης ότι το περιεχόμενο του κοινωνικού διαλόγου έχει συγκεκριμένες ιδεολογικές και ιστορικές προεκτάσεις. Τα θέματα επομένως, τα οποία κινητοποιούνται στις συνεντεύξεις, κατασκευάζονται διά μέσου της ιστορίας του διαλόγου αυτού και των κοινωνικών αντιπαραθέσεων, ώστε να χαρτογραφείται στην ατομική συνείδηση η κοινωνική διαδρομή της ιδεολογίας (Billig et al., 1988, σελ. 7). Η θεωρία του Billig και των συνεργατών του (1988) μού πρόσφερε επομένως το μεθοδολογικό πλαίσιο για μια πολιτική προσέγγιση του *sex trafficking*, στην οποία αναλύονται τα ρητορικά-ιδεολογικά διλήμματα των συμμετεχόντων, καθώς λογοδοτούν για το φαινόμενο και οι έμφυλες κατασκευές, οι οποίες συγκροτούνται στη ρητορική διάρθρωση του λόγου. Η διλημματική πλευρά της σκέψης και η έννοια της διλημματικής κοινής λογικής οδηγούν σε μια σύνθετη ανάγνωση της ιδεολογίας, της ανθρώπινης αλληλεπίδρασης, αλλά και της δυνατότητας κοινωνικών αλλαγών και δράσεων, μέσα από τη διαρκή μετατόπιση και μεταβολή των διλημμάτων σε νέους σχηματισμούς.

Στην έρευνα παρουσιάστηκαν επίσης οι μεθοδολογικές προσεγγίσεις της λογοψυχολογίας και της κριτικής λογο-κοινωνιοψυχολογίας. Όπως υποστηρίζει και ο Μποζατζής, (Bozatzis, 1999, σελ. 178) το μοντέλο λογοδράσης των Edwards και Potter (1992) μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως συνδετικός κρίκος της ρητορικής οργάνωσης της συνομιλίας με την κονστρουξιονιστική έννοια της κατασκευής, όπως περιγράφεται στους Wetherell και Potter (1992). Επομένως, αυτή η προσέγγιση της λογοψυχολογίας μπορεί να συμπληρώσει μεθοδολογικά τη θεωρία των ερμηνευτικών ρεπερτορίων και των ιδεολογικών διλημμάτων, καταδειχνοντας ότι οι τοπικές λειτουργίες του λόγου συνδέονται με το ιστορικό πλαίσιο της κοινής λογικής.

Η θεωρία των ιδεολογικών διλημμάτων και η λογοκοινωνιοψυχολογία γενικά δίνουν ισότιμη έμφαση στην ανάλυση όχι μόνο του λόγου των συμμετεχόντων, αλλά και του ερευνητή που διεξάγει την έρευνα. Αυτό είναι άλλο ένα σημείο διαφοροποίησης της παρούσας έρευνας από τις κριτικές φεμινιστικές προσεγγίσεις για τις κατασκευές του *sex trafficking*, όπου οι ερευνητές ερμηνεύουν τις διάφορες προσεγγίσεις του φαινομένου. Η κριτική λοιπόν λογοκοινωνιοψυχολογία και η λογοψυχολογία επιτρέπουν την αναστοχαστικότητα μέσα από την ανάλυση του λόγου όχι μόνο των συμμετεχόντων στην έρευνα, αλλά και του ίδιου του ερευνητή.

Η αμφισβήτηση των υποκειμένων ως «φερέφωνων» δομών κυριαρχίας δημιουργεί ένα διαλεκτικό χώρο (*discursive space*) για μια φεμινιστική θεωρία, η οποία αξιοποιεί το διαλεκτικό δυναμικό ενός «αντι-ηγεμονικού» και «αντιστεκόμενου» υποκειμένου. Αυτή είναι και η κατεύθυνση αυτής της μελέτης. Στη μεθοδολογική προσέγγιση της κριτικής λογοκοινωνιοψυχολογίας το υποκείμενο είναι συνδιαμορ-

φωτής των ιδεολογικών κατασκευών της κοινωνικής πραγματικότητας. Παράλληλα, οι έμφυλες κατασκευές του sex trafficking διατηρούν ένα δυναμικό και μόνιμα εναλλασσόμενο χαρακτήρα. Ο Φουκώ (Foucault, 1980β, σελ. 142) υποστήριζε ότι: «Δεν υπάρχουν σχέσεις εξουσίας χωρίς πυρήνες αντίστασης. Οι τελευταίοι είναι ακόμα πιο πραγματικοί και αποτελεσματικοί, γιατί διαμορφώνονται ακριβώς στο σημείο, όπου εξασκούνται οι σχέσεις εξουσίας». Η έμφαση λοιπόν στις κατασκευές του sex trafficking στον λόγο των εργαζομένων σε Μ.Κ.Ο. και κυρίαρχων διαμορφωτών των κατασκευών για το sex trafficking και η ανάλυσή μου έχει ως συνέπεια τη διαφορετική νοηματοδότηση του sex trafficking. Επομένως στην έρευνα μας το sex trafficking δεν αντιμετωπίζεται στο πλαίσιο μιας ουσιοκρατικής ανάλυσης, η οποία περιγράφει «αντικειμενικά» το φαινόμενο και χρησιμοποιεί ποσοτικά στοιχεία και μαρτυρίες εθελοντών Μ.Κ.Ο. για να «αποδείξει» τι ισχύει από όσα ακούγονται για το sex trafficking. Αντίθετα, στο βιβλίο παρουσιάζονται οι κατασκευές των εθελοντών ελληνικών Μ.Κ.Ο. για το sex trafficking, ιδιαίτερα σε σχέση με το φύλο, και επισημάνθηκαν οι τρόποι με τους οποίους η κινητοποίηση συγκεκριμένων κατασκευών δημιουργεί ποικίλα ιδεολογικά διλήμματα στον ομιλητή ή στην ομιλήτρια. Οι Μ.Κ.Ο. διαμορφώνουν τα πλαίσια παρέμβασης για το sex trafficking (Raymond, Hughes and Gomez, 2010, Soderlund, 2005, Weitzer, 2007,) και επομένως είναι χρήσιμο να εξεταστεί ποια διλήμματα και ποιες κατασκευές προτάσσονται στον λόγο τους γι' αυτό.

Η ανάλυση των τριών αναλυτικών Κεφαλαίων της έρευνας οργανώθηκε με βάση τα τρία ερμηνευτικά ρεπερτόρια, τα οποία εντοπίστηκαν στην κωδικοποίηση των συνεντεύξεων. Τα ερμηνευτικά αυτά ρεπερτόρια δεν ήταν ωστόσο ανεξάρτητα το ένα από το άλλο. Το sex trafficking ως εγκληματικότητα, οι διάφορες ηθικές κρίσεις γι' αυτό και η σύνδεσή του με τις αποκαλούμενες χώρες του Τρίτου Κόσμου συνυφαίνονταν μεταξύ τους. Έτσι η νοηματοδότηση του sex trafficking συγκροτήθηκε και επετεύχθη μέσα από τη «συμπλοκή» αυτών των ρεπερτορίων.

Στο κείμενο αναδείχθηκαν οι διαφορετικές εκδοχές του sex trafficking ως εγκλήματος στον λόγο των συμμετεχόντων και τα ρητορικά/ιδεολογικά διλήμματα που εντοπίστηκαν. Η έμφαση στον εγκληματικό χαρακτήρα του sex trafficking ήταν παρούσα και στον επίσημο ορισμό του φαινομένου, επομένως ήταν εύλογο να διαμορφώνει και τον τρόπο με τον οποίο γινόταν κατανοητό το ζήτημα στην κοινωνική λογοδοσία των συμμετεχόντων στην έρευνα. Καθώς αναπτύσσονταν ο εγκληματικός χαρακτήρας του sex trafficking, κινητοποιούνταν διλήμματα ως προς το τι είναι προοδευτικό και τι δεν είναι στον λόγο των συμμετεχόντων. Έτσι το δίπολο προοδευτικό-συντηρητικό κινητοποιήθηκε στον λόγο των συμμετεχόντων, καθώς αυτοί λογοδοτούσαν για θέματα σχετικά με τις έμφυλες ταυτότητες, την πορνεία, αλλά και τις ατομικές και συλλογικές ευθύνες. Στις εκδοχές για τον εγκληματικό χαρακτήρα του sex trafficking κινητοποιήθηκαν επίσης διλήμματα για το περιεχόμενο της κοινωνικής δικαιοσύνης και για το πώς μπορεί να καταπολεμηθεί αποτελεσματικά το sex trafficking σε έναν κόσμο, ο οποίος χαρακτηρίζεται από κοινωνική-οικονομική

ανισότητα. Ωστόσο, επισημαίνεται ότι το πώς ορίζονταν η εγκληματικότητα στο sex trafficking, καθώς και η αιτιολόγησή της ήταν σύνθετη και ενέπλεκε πολυδιάστατες διαδικασίες λογοδότησης, στις οποίες εκφράζονταν θέσεις για τις «γυναίκες-θύματα», τις πόρνες, τους δράστες, τις χώρες των «γυναικών-θυμάτων», καθώς και ηθικές κρίσεις για τη φτώχεια και τη σεξουαλική βιομηχανία.

Οι εκδοχές των συμμετεχόντων για τον εγκληματικό χαρακτήρα του sex trafficking στην ανάλυση μου «συνοδεύτηκαν» από την «ηθική κατακραυγή» για το φαινόμενο. Το sex trafficking σε πολλές από τις αφηγήσεις των συμμετεχόντων παρουσιάστηκε να απειλεί την κοινωνική συνοχή και να παραβιάζει το πρόταγμα του Διαφωτισμού για κοινωνική δικαιοσύνη, ισότητα και αλληλεγγύη. Η δραματοποιημένη εκδοχή των μαρτυριών, τα οποία υφίστανται οι «γυναίκες-θύματα» στο sex trafficking, σε συνδυασμό με το θυματοποιημένο προφίλ τους καθιστά αυτονόητη την ταύτιση του με το έγκλημα. Με αυτόν τον τρόπο ο εγκληματικός χαρακτήρας του sex trafficking έχει διττή διάσταση. Από τη μία πλευρά είναι ένα έγκλημα απέναντι στη δημοκρατική κοινωνία που γεννά τον ηθικό αποτροπιασμό. Από την άλλη όμως είναι και ένα προσωπικό δράμα το οποίο αφορά στην κακοποίηση των «γυναικών θυμάτων». Ο τρόπος με τον οποίο οικοδομείται άλλωστε η έλλειψη διεξόδων των γυναικών αυξάνει τη δραματικότητα του sex trafficking και ενισχύει την ηθική αποστροφή.

Τα όρια ανάμεσα στο sex trafficking και την πορνεία εντοπίστηκαν στα ιδεολογικά διλήμματα των συμμετεχόντων στην ανάλυση των συνομιλιακών αποσπασμάτων. Το δίλημμα συγκροτήθηκε γύρω από το περιεχόμενο του ζητήματος της επιλογής τόσο για τις γυναίκες που εμπλέκονταν στο sex trafficking όσο και για τις γυναίκες οι οποίες ασκούσαν την πορνεία. Έτσι τα ζητήματα επιλογής ενέπλεκαν θέματα για την ατομική ευθύνη «των γυναικών-θυμάτων», αλλά και όσων γυναικών επέλεξαν την πορνεία. Η παραδοχή ότι κάποιες γυναίκες γνώριζαν για το τι πρόκειται να τους συμβεί, παρήγαγε επίσης νέα διλήμματα στους συμμετέχοντες για το πώς να περιγράψουν τις επιλογές των «γυναικών-θυμάτων», χωρίς ωστόσο να τις θεωρήσουν υπεύθυνες για ό,τι τους έχει συμβεί. Η ακραία εγκληματική εκδοχή του sex trafficking λοιπόν δεν αμφισβητήθηκε και συμβάδισε με τις κυρίαρχες εκδοχές του.

Η θέση υποκειμένου, η οποία δόθηκε από την αρχή στους συμμετέχοντες, ήταν αυτή των ειδικών σε ζητήματα sex trafficking. Τη θέση αυτή την αποδέχτηκαν οι συμμετέχοντες και τη χρησιμοποίησαν για να τεκμηριώσουν τις θέσεις τους για το φαινόμενο με βάση την επαγγελματική τους εμπειρία. Παράλληλα οι συμμετέχοντες τοποθετούνταν και σε διαφορετικές θέσεις υποκειμένου, όπως για παράδειγμα αυτήν της γυναίκας ή του ατόμου, το οποίο βλέπει κριτικά και χωρίς δογματισμό τα ζητήματα τα σχετικά με το sex trafficking.

Η συγκρότηση έμφυλων ταυτοτήτων στο sex trafficking αναδείχθηκε πολύπλοκη διαδικασία, η οποία εμπεριείχε διλήμματα και κινητοποιούσε διαφορετικές και αντιθετικές ιδεολογικές θέσεις για το ρόλο του θύτη και του θύματος. Έτσι κινητοποιήθηκαν

ιδεολογικά διλήμματα ως προς τα όρια του sex trafficking και της πορνείας, καθώς και ως προς το κατά πόσο μια γυναίκα μπορεί να περάσει από τη θέση του θύματος σε αυτήν του θύτη αν γίνει η ίδια σωματέμπορος.

Η συγκρότηση των εικόνων για τον σωματέμπορο συνδέθηκε επίσης με τον εγκληματικό χαρακτήρα στο sex trafficking. Ο σωματέμπορος καταδικάζεται ηθικά, γιατί δεν σέβεται τις αξίες της ισότητας και της ελευθερίας. Θεωρείται, επομένως, «εχθρός» του κράτους δικαίου. Ο τρόπος με τον οποίο παρουσιάζεται ο σωματέμπορος συγκροτήθηκε από το δίπολο «άντρας-θύτης»-«γυναίκα-θύμα». Έτσι ο σωματέμπορος παρουσιάστηκε ως ο κύριος υπεύθυνος για την ύπαρξη του sex trafficking και την κατάσταση των «γυναικών-θυμάτων». Οι έμφυλες κατασκευές για το θύτη και το θύμα στο sex trafficking δεν αναπαρήγαγαν με μονοδιάστατο τρόπο τις κυρίαρχες κατασκευές για το sex trafficking, όπως αυτές εντοπίστηκαν. Οι περιγραφές άλλωστε για την ελευθερία επιλογών στο sex trafficking και την πορνεία κινητοποιούν διλήμματα στους συμμετέχοντες σχετικά με την ευθύνη όσων εμπλέκονται σ' αυτό. Έτσι η παραδοχή ότι κάποιες γυναίκες γνώριζαν για το τι πρόκειται να τους συμβεί, συνοδεύονταν από το δίλημμα του πώς να μιλήσουν για τις «γυναίκες-θύματα», χωρίς να φανεί ότι τις θεωρούν υπεύθυνες για όσα τους έχουν συμβεί.

Ο τρόπος επίσης με τον οποίο περιγράφονταν οι θύτες και τα θύματα στο sex trafficking, ενέπλεκε την κινητοποίηση διαφορετικών εκδοχών του ως εγκλήματος. Έτσι μία από τις εκδοχές του sex trafficking ως εγκλήματος επιτυγχάνονταν με την κινητοποίηση αντιθετικών εικόνων ανάμεσα στον άντρα σωματέμπορο και τη «γυναίκα-θύμα» Αντίστοιχα, οι «γυναίκες θύματα» κατασκευάζονταν ως αθώες, σε αντίθεση με το σωματέμπορο, ο οποίος κατασκευάζεται ως «αδίστακτος εγκληματίας».

Στα αναλυτικά κεφάλαια της έρευνας παρουσιάστηκαν αποσπάσματα, στα οποία εκφράζονταν ηθικές κρίσεις για το sex trafficking. Οι εκδοχές που διατυπώθηκαν για το sex trafficking περιείχαν ηθικές διατυπώσεις για το φαινόμενο και τις διαστάσεις του. Έτσι το sex trafficking παρουσιάστηκε ως ένα «αποτρόπαιο έγκλημα», ανθρωπίνης εκμετάλλευσης. Το sex trafficking ως ηθική κατασκευή περιλαμβάνει θέσεις για το ηθικό χρέος του πολίτη και της κοινωνίας. Με αυτή την οπτική απαιτείται η καταπολέμησή του σύμφωνα με τις αρχές της ισότητας και της δικαιοσύνης. Οι συμμετέχοντες λοιπόν τοποθετούνταν ως εμπειρογνώμονες του φαινομένου, αλλά και ως πολίτες, οι οποίοι καταδίκάζαν την εκμετάλλευση στο πλαίσιο της ισότητας και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Ένα από τα διλήμματα των συμμετεχόντων συνίστατο στο πώς να καταδικαστεί το sex trafficking, χωρίς ωστόσο να χαρακτηριστούν οι συμμετέχοντες συναισθηματικά φορτισμένοι. Η αδυναμία των συμμετεχόντων να επιχειρηματολογήσουν επιστημονικά, καταδικάζοντας το sex trafficking, οδήγούσε στην πιθανότητα να χαρακτηριστούν όσα λένε υπερβολικά και αντι-επιστημονικά.

Η κατασκευή του sex trafficking ως εγκλήματος κατά των «γυναικών-θυμάτων» αλλά και κατά της ανθρωπότητας εμπεριείχε το στοιχείο της ηθικής καταδίκης. Παράλληλα, οι διάφορες ηθικές εκφάνσεις του sex trafficking συνοδεύονταν από ζητήματα για τη συγκρότηση έμφυλων ταυτοτήτων. Έτσι οι εικόνες για τις «γυναί-

κες-θύματα», οι οποίες εξαναγκάζονται στην πορνεία, προσανατόλισαν στην ηθική απέχθεια για το sex trafficking. Η λεπτομερής, λοιπόν, αποτύπωση του προφίλ των «γυναικών-θυμάτων» είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τον ηθικό αποτροπιασμό. Ιδιαίτερα στην περίπτωση των εθελοντών, οι οποίοι εργάζονταν σε θρησκευτικές Μ.Κ.Ο., η θυματοποιημένη εκδοχή των γυναικών στο sex trafficking ακολουθούνταν από ηθικούς λόγους και προτροπές. Το sex trafficking παρουσιάστηκε ως ζήτημα, το οποίο αφορούσε κυρίως το γυναικείο φύλο. Αυτό βρίσκεται σε συστοιχία με την κριτική των μεταμοντέρνων φεμινιστριών για τη γυναικεία θυματοποίηση, η οποία είναι και κεντρικό μοτίβο στους επίσημους ορισμούς για το sex trafficking. Έτσι η έμφαση στο στοιχείο της ηθικής καταγγελίας ανάγει το ζήτημα του sex trafficking στην εγκληματική του διάσταση, χωρίς να γίνονται πολιτικές αναφορές.

Στα σχετικά κεφάλαια επισημαίνονταν μέσα από την ανάλυση των σχετικών αποσπασμάτων ότι η ανάλυση της ιδεολογίας στον λόγο χαρακτηριζόταν από την κινητοποίηση αντιθετικών θεμάτων της κοινής λογικής στη λογοδοσία των συμμετεχόντων. Έτσι «συντηρητικές» εκδοχές για τη «γυναίκα-θύμα» συνυπήρχαν και εμπλέκονταν με άλλες «προοδευτικές» εκδοχές. Η ηθική κατακραυγή άλλωστε για την κατάσταση των «γυναικών θυμάτων» οικοδομήθηκε συχνά μέσα από την κινητοποίηση εικόνων για τη γυναίκα πόρνη, η οποία θεωρείται πως έχει τη δυνατότητα να επιλέξει για τον τρόπο ζωής της σε αντίθεση με τα θύματα του sex trafficking.

Το ρητορικό μέλημα των συμμετεχόντων ήταν να αποποιηθούν την προκατάληψη απέναντι σε «ξένες» χώρες. Το ρητορικό-ιδεολογικό λοιπόν δίλημμα, το οποίο διαμορφώνονταν είναι πώς να περιγράψουν τα προβλήματα των χωρών αυτών ή των «γυναικών-θυμάτων», οι οποίες προέρχονταν από «εκεί», χωρίς να φανεί ότι δείχνουν προκατάληψη.

Στο τελευταίο αναλυτικό Κεφάλαιο η ανάλυση επικεντρώθηκε γύρω από οριενταλιστικές και οξιντενταλιστικές κατασκευές της Δύσης, της Ανατολής και των εταίρων της, καθώς οι συμμετέχοντες επιχειρηματολόγησαν για την καταγωγή των «γυναικών-θυμάτων» και για το ποιες είναι οι χώρες που πλήττονται περισσότερο από το sex trafficking. Μέσα από περίτεχνες αφηγήσεις, υπήρξαν περιγραφές της κοινωνικοοικονομικής κατάστασης των χωρών αυτών και σημειώθηκε προσπάθεια να βρεθούν οι αιτίες, οι οποίες κάνουν κάποιες χώρες πιο ευάλωτες στο sex trafficking.

Ένα από τα επιχειρήματα των συμμετεχόντων, το οποίο χρησιμοποιήθηκε συχνά, ήταν η κοινωνικοοικονομική κατάσταση των χωρών του Τρίτου Κόσμου. Οι οικονομικές και κοινωνικές ανισότητες συνοδεύονταν συχνά από περιγραφές για τα χαρακτηριστικά των «γυναικών-θυμάτων». Έτσι οι γυναίκες οι οποίες προέρχονταν από τις χώρες αυτές απεικονίζονταν χωρίς υψηλό μορφωτικό, κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Η εικόνα τους αυτή συνδέονταν αιτιακά με την εμπλοκή τους στο sex trafficking. Σύμφωνα λοιπόν με τους συμμετέχοντες, οι γυναίκες αυτές είτε αναζητούσαν διέξοδο για τα προβλήματά τους, αφού η ζωή στις χώρες τους δεν είναι εύκολη, είτε παρουσιάζονταν ως «ευάλωτες, αθώες και αφελείς», γιατί δεν ήταν σε

θέση να διακρίνουν την αλήθεια από το ψέμα.

Η εμπλοκή των γυναικών στο sex trafficking επίσης εξυφάνεται σε συνάφεια με το πολιτισμικό πλαίσιο της χώρας από την οποία προέρχονται. Έτσι, για παράδειγμα, οι κάτοικοι της Αφρικής παρουσιάζονταν να είναι πιο απελευθερωμένοι σεξουαλικά. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, σύμφωνα με το αφηγηματικό σχήμα του ομιλητή, να είναι πιο εύκολο για μια γυναίκα μετανάστρια από «εκεί» να «επιλέξει» το sex trafficking, προκειμένου να επιλύσει τα οικονομικά της προβλήματα.

Σε πολλές περιπτώσεις οι ομιλητές υιοθετούσαν το προφίλ του προοδευτικά σκεπτόμενου κοινωνικού επιστήμονα, ο οποίος καταδικάζει το ξεπερασμένο σύστημα ηθικής κάποιων χωρών ή τη ρατσιστική συμπεριφορά των συμπατριωτών του, οι οποίοι ξεχνούν το ιστορικό τους παρελθόν και δεν μπορούν να καταλάβουν τους κώδικες αξιών άλλων πολιτισμών. Το έμφυλο στοιχείο συγκροτήθηκε στον λόγο όχι μόνο με την περιγραφή των «γυναικών-θυμάτων», αλλά και την περιγραφή των μεταναστών αντρών, οι οποίοι ήταν πελάτες «γυναικών-θυμάτων» sex trafficking.

Οι κατασκευές των συμμετεχόντων για τις χώρες του Τρίτου Κόσμου συγκροτήθηκαν στον λόγο μέσα από την κινητοποίηση και σύγκριση με τις χώρες εκείνες, οι οποίες εντάσσονται στο δυτικό πολιτισμό και θεωρούνται σύγχρονες και ανεπτυγμένες. Έτσι η εικόνα των χωρών του Τρίτου Κόσμου αντιπαραβάλλεται και αποκτά σημασία μέσα από αναφορές για το δυτικό πολιτισμό. Επομένως, για να μιλήσουν για τους εθνικούς άλλους, οι συμμετέχοντες κινητοποιούσαν εικόνες για τη δική τους χώρα, καθώς και για τους ίδιους ως Έλληνες πολίτες. Είναι, επομένως, αυτές οι αναφορές στον λόγο των ομιλητών που χαρτογραφούν την ύπαρξη των ομιλητών ως εθνικών πολιτών.

Παράλληλα, στα αφηγηματικά σχήματα των συμμετεχόντων εντοπίστηκε μια διαρκής ιεραρχική αξιολόγηση των χωρών. Η ιεράρχηση αυτή σε ανεπτυγμένες και «υποανάπτυκτες» χώρες επιτυγχάνεται επίσης μέσω της σύγκρισης Δύσης και Ανατολής. Έτσι σε πολλές περιπτώσεις η Δύση και η δυτική κουλτούρα αντιπαραβάλλεται με αυτή των άλλων χωρών σε ένα διαρκές πλαίσιο διαφοροποίησης. Στα σχετικά αναλυτικά αποσπάσματα έγινε συχνά η ρητορική διαφοροποίηση ανάμεσα σε «μας» και «τους άλλους». Έτσι οι ομιλητές ως Έλληνες πολίτες, τοποθετούσαν τους εαυτούς τους και την Ελλάδα στην Ευρώπη και τη Δύση. Προέβαιναν λοιπόν σε ηγεμονικές ιεραρχικές αναπαραστάσεις της «προοδευτικής» Δύσης, σε αντίθεση με τα υπόλοιπα μη δυτικά κράτη και τους πολίτες τους.

Στις περιγραφές των συμμετεχόντων εντοπίστηκαν και οξιντενταλιστικές αυτοτοποθετήσεις για τη Δύση, καθώς αυτοί ασκούσαν κριτική στο δυτικό πολιτισμό. Η κριτική αυτή συνοδεύονταν από την τοποθέτηση των ομιλητών ως κριτικών υποκειμένων, τα οποία ασκούσαν κριτική στο δυτικό τρόπο ζωής, αν και ήταν μέλη του. Με αυτόν τον τρόπο προβάλλονταν και τα προφίλ των ομιλητών ως προοδευτικών ατόμων, τα οποία σέβονται και αναγνωρίζουν τον πολιτισμό και τις αξίες των άλλων χωρών. Οι οξιντενταλιστικές αυτές θέσεις έπαιρναν τη μορφή αντι-ηγεμονικών λόγων εναντίον της Δύσης (βλ. επίσης Bozatzis, 2009, Carrier, 1995).

Η θέση υποκειμένου των ομιλητών ως κριτικά σκεπτόμενων πολιτών, οι οποίες αναγνωρίζουν τα μειονεκτήματα του δυτικού πολιτισμού ακολουθούσε πολλές φορές αυτό το οποίο οι Potter και Wetherell (1987) περιέγραψαν ως «τερατώδεις άλλοι». Σε αυτή την περίπτωση οι συμμετέχοντες διαφοροποιούσαν τη θέση τους από τους «συντηρητικούς συμπολίτες τους, οι οποίοι είναι ρατσιστές και αρνούνται το διαφορετικό».

Μέσα από την ολοκλήρωση αυτής της έρευνας είναι πλέον ξεκάθαρο ότι η μεθοδολογική επιλογή της κριτικής λογοκοινωνιοψυχολογίας συνέβαλε ουσιαστικά στον πολιτικό προσανατολισμό αυτής της έρευνας, στην οποία αναλύθηκαν κριτικά οι έμφυλες ταυτότητες στις κατασκευές του sex trafficking σε συνομιλιακό πλαίσιο. Η ρητορική φυσικοποίηση και κανονικοποίηση στον λόγο των συμμετεχόντων ως προς τις έμφυλες ιδεολογικές διακρίσεις που διατυπώθηκαν δεν γίνεται με την απλή παράθεση κρίσεων για το sex trafficking. Οι τοποθετήσεις επίσης των εθελοντών σε ελληνικές Μ.Κ.Ο. για την επικερδή και εγκληματική δραστηριότητα του sex trafficking, για το ηθικό χρέος της κοινωνίας να το καταπολεμήσει και τα χαρακτηριστικά των «γυναικών θυμάτων», είναι διλημματικές και εμπλέκονται η μία στην άλλη. Έτσι τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια για το sex trafficking συμπλέκονται το ένα με το άλλο, όπως επεσήμαναν οι Potter και Wetherell (1987). Συνακόλουθα, η ανάλυση των έμφυλων κατασκευών ταυτότητας στο συνομιλιακό πλαίσιο έγινε με την ανάδειξη της διλημματικότητας ως κομβικού στοιχείου της διαδικασίας της έμφυλης φυσικοποίησης του φαινομένου, καθώς κινητοποιούνταν στον λόγο των συμμετεχόντων αντιθετικά θέματα της κοινής λογικής. Τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια για το sex trafficking στον λόγο των συμμετεχόντων δεν είναι απλώς παράθεση των προσωπικών τους θέσεων. Όπως υποστηρίζουν οι Potter, Wetherell, Gill, Edwards (1990, σελ. 209) τα ερμηνευτικά ρεπερτόρια είναι «αφαιρέσεις από παισιωμένες πρακτικές». Πέρα από την ανάδειξη λοιπόν των ρητορικών-ιδεολογικών διλημμάτων (Billig, Condor, Edwards, Gane, Middleton and Radley, 1988) και των ερμηνευτικών ρεπερτορίων στις τοποθετήσεις των εθελοντών για το sex trafficking η έρευνα αυτή αποτίμησε κριτικά το sex trafficking, ώστε να είναι εφικτή η τροποποίηση των πρακτικών οι οποίες εφαρμόζονται σ' αυτό. Οι πρακτικές αυτές και οι αφηγήσεις περί φύσης και φύλου αξιοποιούνται για την παγίωση ιεραρχικών δομών και έμφυλων εξουσιαστικών σχέσεων. Ζητούμενο λοιπόν είναι η αλλαγή των πρακτικών στον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίζονται οι «γυναίκες-θύματα» και η θυματοποίησή τους στο sex trafficking, καθώς και η τροποποίηση των ηθικών κρίσεων για όσους και όσες απασχολούνται στη σεξουαλική βιομηχανία με στόχο τη διασφάλιση των δικαιωμάτων τους. Επομένως, η διάχυση των αποτελεσμάτων κάθε ακαδημαϊκής έρευνας, η οποία «αποδυναμώνει» κριτικά τις ηγεμονικές κατασκευές στο sex trafficking, στους φορείς που ασχολούνται με την καταπολέμησή του (Αστυνομία, Μ.Κ.Ο., κοινωνική πρόνοια), μπορεί να στηρίξει τις προσπάθειες για αλλαγή των πρακτικών και των πολιτικών αντιμετώπισής του. Ωστόσο, αφού και οι πρακτικές αυτές είναι ιδεολογικά νοηματοδοτημένες και δεν αλλάζουν με

«ευχολόγια», είναι σημαντικό να πολλαπλασιαστούν οι φεμινιστικές λογο-αναλυτικές έρευνες. Στα πλαίσια αυτά θα είχε ενδιαφέρον ως μελλοντική ερευνητική πρόταση η μελέτη των έμφυλων κατασκευών ταυτοτήτων στο συνομιλιακό λόγο με γυναίκες που έχουν εμπλακεί στο sex trafficking, καθώς και γυναίκες οι οποίες εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία, προκειμένου να διερευνηθούν παραπέρα εναλλακτικοί τρόποι νοσηματοδότησης του sex trafficking. Ως προς την εκδοχή της πρόταξης του εγκληματικού χαρακτήρα στο sex trafficking συνυφαίνονταν παραδοσιακές ηθικές προσεγγίσεις για την πορνεία, οι οποίες θυματοποιούν τις γυναίκες που εμπλέκονται στη σεξουαλική βιομηχανία και στερούν απ' αυτές τα πολιτικά και ατομικά τους δικαιώματα. Η κυρίαρχη, δραματοποιημένη εκδοχή της «γυναίκας-θύματος» του sex trafficking κινητοποιεί την προβολή κρατικών μηχανισμών ελέγχου, που θεωρούνται αναγκαίοι για την ασφάλεια των πολιτών και την κοινωνική συνοχή. Παράλληλα η πολιτική επιχειρηματολογία υποκαθίσταται από ηθικιστικές θέσεις για το φαινόμενο του sex trafficking. Ο τρόπος δηλαδή με τον οποίο κατασκευάζεται το sex trafficking ανοικοδομεί την ουσιοκρατία γύρω από τα φύλα. Η έμφαση άλλωστε στο βίαιο και εγκληματικό χαρακτήρα του sex trafficking προεκτείνεται για να χρησιμοποιηθεί στην καταστολή της γυναικείας μετανάστευσης και την επιβολή αυστηρότερης νομοθεσίας και πολιτικών ελέγχου των συνόρων, ενώ ισχυροποιεί συντηρητικά χαρακτηριστικά της σύγχρονης κοινωνίας σε Αμερική και Ευρώπη.

Η μελέτη αυτή εντάσσεται, επίσης, σε μια προσπάθεια διεύρυνσης των γλωσσικών πόρων από τους οποίους αντλούμε για να μιλήσουμε για το sex trafficking. Πέρα από την έμφαση, η οποία δίνεται στη συγκρότηση έμφυλων ταυτοτήτων στις κατασκευές για το sex trafficking, κομβικής σημασίας αποτίμηση αυτής της έρευνας είναι ο διλημματικός χαρακτήρας των εκδοχών για το φαινόμενο. Παρατηρείται, επίσης, ότι οι εθελοντές των Μ.Κ.Ο. υποστηρίζουν τις διάφορες θέσεις των εθελοντών για το sex trafficking μέσα από σύνθετες και περίτεχνες τεχνικές τεκμηρίωσης. Ο τρόπος λοιπόν με τον οποίο φυσικοποιείται η κάθε εκδοχή του sex trafficking, είναι όχι μόνο ιδεολογικά πολυσήμαντος, αλλά την ίδια στιγμή προϊόν των λογο-πρακτικών των συμμετεχόντων στην έρευνα. Είναι, κατ' επέκταση, χρήσιμο σε κάθε ερευνητική διαδικασία κατά την οποία εξετάζεται η συγκρότηση έμφυλων ταυτοτήτων στον λόγο να μην προσανατολιζόμαστε μόνο στους θεωρητικούς προβληματισμούς των κειμένων που μας εκφράζουν, αναμένοντας την τεκμηρίωση ή την εξέλιξή τους στα ερευνητικά μας δεδομένα.

Η Χαλκιά αναφερόμενη στο έργο της Butler επισημαίνει ότι «κάποια σώματα φτάνουν να έχουν σημασία, ενώ άλλα όχι. Πρόκειται για ένα σύνθετο πλέγμα κοινωνικών πρακτικών που παράγουν αναγνωρίσιμα υποκείμενα, παράγοντας παράλληλα και αποκείμενα. Στις απολήξεις, και όχι μόνο, των πρακτικών αυτών αρθρώνονται αδιόρατα, και αναπόφευκτα, βιαιότητες» (Χαλκιά, 2011, σελ. 14). Σύμφωνα λοιπόν με την Χαλκιά, η φεμινιστική έρευνα πρέπει να κατευθύνεται στην παραγωγή γνώσης η οποία θα «φωτίζει» τις πρακτικές φυσικοποίησης υπο-

κειμένων, έμφυλων, εθνικών και άλλων. Με αυτόν τον τρόπο οι βίαιες διαδικασίες αποκλεισμού, τις οποίες αυτές συνεπάγονται, γίνονται ορατές και δημιουργείται η δυνατότητα πολιτικών και κοινωνικών αλλαγών (Χαλκιά, 2011). Τα σώματα των «γυναικών-θυμάτων» στο sex trafficking χρησιμοποιούνται για να δικαιολογηθούν αυστηρότερες πολιτικές ελέγχου των συνόρων στα έθνη-κράτη της Αμερικής και της Ευρώπης. Την ίδια στιγμή, ο ηθικός πανικός για το sex trafficking, ο οποίος προωθεί μια θυματοποιημένη εκδοχή της γυναίκας μετανάστριας, στηριγμένη σε μια δραματοποιημένη εκδοχή του φαινομένου «απομακρύνει» τη συζήτηση για τα δικαιώματα όσων εργάζονται στη σεξουαλική βιομηχανία. Οι ηθικές αξιολογικές κρίσεις για ζητήματα που εμπλέκουν το σώμα, τη σεξουαλικότητα, το φύλο και τα διλήμματα περί «ελευθερίας επιλογών» αποπολιτικοποιούν τις θεωρητικές τοποθετήσεις για το sex trafficking. Η παρούσα έρευνα επανεξέτασε κριτικά το sex trafficking, υιοθετώντας συνειδητά τη διατύπωση νέων ερωτημάτων παρά «κλειστών συμπερασμάτων» για το τι είναι πραγματικό και τι όχι στο sex trafficking, τα οποία θα οδηγούσαν σε μια νέα μονοδιάστατη φυσικοποίηση του φαινομένου.

Αναστοχαστικά σχόλια

Η έρευνα είχε εξ αρχής πολιτικό προσανατολισμό. Στόχευε στην κριτική επανεξέταση του sex trafficking, διερευνώντας τις έμφυλες κατασκευές του στον λόγο των εθελοντών ελληνικών Μ.Κ.Ο.. Αντίστοιχα επιλέχθηκε λοιπόν μια μεθοδολογική προσέγγιση, η οποία επιτρέπει την πολιτική ανάλυση και προβληματισμό, εντοπίζοντας τις διάφορες ιδεολογικές διαδρομές στον λόγο. Στη διαδικασία σχεδιασμού και οργάνωσης της έρευνας εντάχτηκαν και οι θεωρητικοί προβληματισμοί της ερευνήτριας σε όλα τα στάδια υλοποίησής της. Για τον λόγο αυτόν παρακάτω δίνονται πληροφορίες για το πώς επέλεξα το θέμα της έρευνας, αλλά και για τους προβληματισμούς που είχα κατά τη διάρκεια υλοποίησής της.

Από το 2002 και μέχρι το 2005 εργαζόμουν ως ψυχολόγος σε Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις της Θεσσαλονίκης (πρώτα στους Γιατρούς χωρίς Σύνορα και μετέπειτα στην PRAKSIS). Κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής μου απασχόλησης εκεί συμμετείχα και στη συγγραφή ευρωπαϊκών προτάσεων για τη χρηματοδότηση προγραμμάτων στήριξης ευάλωτων πληθυσμών. Έτσι παρατήρησα από κοντά ότι το φαινόμενο του sex trafficking στην Ελλάδα από τις αρχές του 2001 έλαβε μεγάλες διαστάσεις τόσο στα Μ.Μ.Ε. όσο και στα προγράμματα παρεμβάσεων πολλών ελληνικών Μ.Κ.Ο.. Σε αυτό το διάστημα καταγράφηκε η ύπαρξη μιας ευρείας χρηματοδότησης προγραμμάτων για την καταπολέμηση του φαινομένου. Προκειμένου να διασφαλίσει τη λειτουργία της και να υλοποιήσει τους προγραμματικούς σκοπούς της η πλειονότητα των Μ.Κ.Ο. ανθρωπιστικού και ιατρικού προφίλ κατέθετε προτάσεις χρηματοδότησης για παρεμβάσεις στήριξης στις «γυναίκες-θύματα», αλλά και για ενημερωτικές εκστρατείες της κοινής γνώμης εναντίον του sex trafficking. Οι

τρόποι με τους οποίους κατασκευάζονταν και νοσηματοδοτούνταν το sex trafficking, εντάσσονταν στα επαγγελματικά μου ενδιαφέροντα. Έτσι μπορούσα να δω ότι η κινητοποίηση έμφυλων ταυτοτήτων ήταν κεντρικό θέμα του sex trafficking. Η επαγγελματική παρακολούθηση λοιπόν από τότε των τρόπων, με τους οποίους διαμορφώνονταν ο σχεδιασμός των παρεμβάσεων και οι άξονες προτεραιότητας ως προς την πρόληψη και την καταστολή του sex trafficking γίνονταν αντικείμενο επεξεργασίας. Στο πλαίσιο της συνεργασίας μου επίσης με άλλες Μ.Κ.Ο. και φορείς (Αστυνομία, Δήμος, Εκκλησία), φανερός ήταν οι πολιτικές διαστάσεις του sex trafficking, αλλά και οι έμφυλες. Συχνή ήταν και η ρητή υποστήριξη ότι το sex trafficking είναι ένα έγκλημα, το οποίο καταπατά τα δικαιώματα των «γυναικών θυμάτων» και απειλεί την κοινωνική συνοχή. Η θυματοποιημένη άλλωστε εκδοχή της γυναίκας που εμπλέκεται στο sex trafficking, οι παρεμβάσεις με φιλανθρωπικό χαρακτήρα, αλλά και ηθικές αξιολογικές κρίσεις για την πορνεία με προσανατόλιζαν σε μια στροφή των επιστημονικών ενδιαφερόντων μου ως εργαζόμενης σε Μ.Κ.Ο. και προετοιμάζαν ερωτήματα, τα οποία αργότερα θα έμπαιναν σε διδακτορική διερεύνηση.

Στους προβληματισμούς μου εκείνης της εποχής εντόπιζα και η ίδια μια αμφιθυμία στη στάση μου. Από τη μία, το sex trafficking ήταν ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της βίας εναντίον των γυναικών και της εκμετάλλευσης ανθρώπων. Από την άλλη, ωστόσο, είχα ενστάσεις για τον τρόπο προσέγγισης και ανάλυσης αυτής της βίας και της εκμετάλλευσης. Έτσι, παρόλο που το sex trafficking είναι μια κατάφωρη παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, οι διάφοροι τρόποι, με τους οποίους συγκροτούνταν η κατανόηση για το φαινόμενο, με έβρισκαν αντίθετη. Η έμφαση στο στοιχείο του προσωπικού δράματος, οι πολιτικές «οίκτου», καθώς και ο «ηθικός πανικός» γύρω από το sex trafficking αποδυνάμωνε –αν δεν καταργούσε– μια πολιτική ανάγνωσή του. Το sex trafficking στη δική μου οπτική αποτελούσε ένα σύνθετο πολιτικό πρόβλημα, το οποίο περιελάμβανε ζητήματα μετανάστευσης και φύλου. Παράλληλα, κατά τη γνώμη μου, το sex trafficking αφορούσε όσους και όσες εργαζόνταν στην ευρύτερη σεξουαλική βιομηχανία. Οι θεωρητικές αυτές ενστάσεις εξετάστηκαν εκτενώς στο βιβλίο, επομένως δεν χρειάζεται να είμαι πιο αναλυτική. Οι προβληματισμοί αυτοί καθώς και η χρησιμοποίηση του sex trafficking για την επιβολή αυστηρότερων πολιτικών ελέγχου των συνόρων με οδήγησαν στην επιλογή του συγκεκριμένου θέματος. Σε καμιά περίπτωση δεν ήθελα να επιβεβαιώσω με την έρευνά μου πορίσματα μορφοποιημένα ήδη από την επαγγελματική μου απασχόληση στις συγκεκριμένες Μ.Κ.Ο.

Τη χρονική περίοδο εκείνη κεντρικός ήταν ο ρόλος των Μ.Κ.Ο.. Ήταν αυτές που διαμόρφωναν την εικόνα για το sex trafficking στην κοινή γνώμη μαζί με τα Μ.Μ.Ε.. Εξάλλου ήταν κατά κύριο λόγο υπεύθυνες για την υλοποίηση των προγραμμάτων και των παρεμβάσεων για το sex trafficking. Όταν λοιπόν αποφάσισα ότι το θέμα της διατριβής θα ήταν η μελέτη στον λόγο της συγκρότησης έμφυλων ταυτοτήτων στο sex trafficking, είχα αρχικά δίλημμα για το προφίλ των συμμετεχόντων. Κατέληξα όμως, ότι, αφού οι «ειδικοί» για το sex trafficking προέρχονταν κυρίως από

το χώρο των Μ.Κ.Ο. και διαμόρφωναν τις παρεμβάσεις για όλα τα ζητήματα γύρω από το sex trafficking, θα έπρεπε αυτοί να είναι και τα ερευνητικά μου υποκείμενα. Με αυτόν τον τρόπο πέρα από τις ιδεολογικές διαστάσεις των κατασκευών για το sex trafficking, θα καταδεικνύονταν η τοποθέτηση αυτών, οι οποίοι θεωρούνται διαμορφωτές της γνώσης γύρω από το sex trafficking όχι μόνο για το υπό εξέταση θέμα, αλλά και για τη θέση τους ως εμπειρογνώμονες στα ζητήματα αυτά. Όπως άλλωστε η Nader (1969, σελ. 471) επεσήμανε: «Τι θα γινόταν αν ξαναεπινοώντας την ανθρωπολογία οι ανθρωπολόγοι αποφάσιζαν να μελετήσουν τους αποικιοκράτες αντί για τους αποικιοκρατούμενους, την κουλτούρα της εξουσίας αντί για την εξουσία των αδύνατων, την κουλτούρα του πλούτου αντί για την κουλτούρα της φτώχειας; Το να μελετήσουμε και τις δύο πλευρές θα μας οδηγούσε στο να διατυπώσουμε πολλές κοινές ερωτήσεις αντεστραμμένες». Κάτι αντίστοιχο με μια διαφορετική όμως μεθοδολογία, αυτήν της κριτικής λογο-κοινωνιοψυχολογίας επεδίωξε και η παρούσα έρευνα.

Όπως επισημαίνει και η Αμπατζή (2008, σελ. 14) «ένας από τους πιο παραγωγικούς τρόπους προσέγγισης του φαινομένου είναι η αποδόμηση κυρίαρχων αλλά αμφίσημων και αμφίβολων όρων- όπως αυτός του θύματος». Η παρούσα έρευνα λοιπόν δεν αμφισβητεί την ύπαρξη του sex trafficking, αλλά εξετάζει τη φυσικοποίηση των διάφορων εκδοχών του, έτσι όπως αυτές εκφράζονται στον λόγο των εθελοντών ελληνικών Μ.Κ.Ο.. Η έρευνα επομένως δεν ασχολείται με τα στοιχεία γύρω από το sex trafficking, επιδιώκοντας να τα τεκμηριώσει ή να τα απορρίψει. Δεν ενδιαφέρεται, επίσης, για μια ουσιοκρατική προσέγγιση, η οποία θα περιγράφει την «αλήθεια» για το sex trafficking. Αντίθετα, στόχος της έρευνας ήταν η ανάλυση των ιδεολογικών διλημμάτων και ερμηνευτικών ρεπερτορίων που εντοπίζονται στον λόγο των συμμετεχόντων. Η αντιμετώπιση λοιπόν του sex trafficking ως πολιτικού ζητήματος εντάσσεται στην ακαδημαϊκή προσπάθεια (ή τουλάχιστον απόπειρα) για πολιτικές και κοινωνικές αλλαγές στον τρόπο κατανόησης του sex trafficking και όσων απασχολούνται στη σεξουαλική βιομηχανία ευρύτερα. Η μεταβολή της κυρίαρχης τάξης πραγμάτων μετατρέπεται έτσι σε ζήτημα αμφισβήτησης και αλλαγής του λόγου, δηλαδή σε ζητήματα αποσύνδεσης και επανεπεξεργασίας των συμβολικών συσχετίσεων του φύλου (Edley, 2011). Οι αλλαγές αυτές αυτονόητα δεν είναι εύκολες. Η επαναδόμηση των ταυτοτήτων δεν είναι απλώς υπόθεση εθελούσιας δράσης (Eagleton, 1991). Η συγκρότηση ταυτοτήτων αποτελεί μια συλλογική-συνεργατική υπόθεση. Ωστόσο, σε κάθε προσπάθεια αποδόμησης των ταυτοτήτων, έμφυλων ή μη, η οποία κινητοποιείται από την επιθυμία να συνδράμουν οι κοινωνικές επιστήμες στη «χειραφέτηση» περιθωριοποιημένων κοινωνικών ομάδων, υπάρχει ο κίνδυνος, που επεσήμανε εύστοχα ο Νούτσος (2014, σελ. 14). Στις διάφορες θέσεις για τη συγκρότηση ταυτοτήτων υπάρχει πάντα μια «ρευστότητα» ανάμεσα στο δικαίωμα στη διαφορά, κεντρικό «πρόταγμα» στις κονστρουκτιονιστικές θέσεις για τις έμφυλες ταυτότητες, και τον κίνδυνο της «περιχαράκωσης στη διαφορά».

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνόγλωσση

- Αθανασιάδου, Χ., και Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Β. (2010). Η διαμόρφωση των ταυτοτήτων φύλου: μια φεμινιστική προσέγγιση. Στο Β. Δεληγιάννη-Κουϊμτζή, Χ. Αθανασιάδου και Α. Στογιαννίδου (επιμ.), *Συμβουλευτική με την οπτική του φύλου*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Αθανασίου, Α. (επιμ.) (2006). *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*. Αθήνα: Νήσος.
- Αμπατζή, Λ. (2008). *Προσεγγίζοντας το φαινόμενο του trafficking*. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών.
- Antaki, C. (2011). Η ανάλυση συνομιλίας και η στροφή στον λόγο στην Κοινωνική Ψυχολογία. Στο Ν. Μποζατζής και Θ. Δραγώνα (επιμ.), *Κοινωνική Ψυχολογία: Η στροφή στον λόγο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Bryson, V. (2005). *Φεμινιστική πολιτική θεωρία*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Connell, R. W. (2006). *Το κοινωνικό φύλο*. Αθήνα: Επίκεντρο.
- Edley, N. (2011). Η κριτική λογο-κοινωνιοψυχολογία και η μελέτη του ανδρισμού. Στο Ν. Μποζατζής και Θ. Δραγώνα (επιμ.), *Κοινωνική Ψυχολογία: Η στροφή στον λόγο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Edwards, D. και Potter, J. (2011). Λογοψυχολογία και ψυχικές καταστάσεις. Στο Ν. Μποζατζής και Θ. Δραγώνα (επιμ.), *Κοινωνική Ψυχολογία: Η στροφή στον λόγο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Harré, R. και Moghaddam, F. M. (2011). Θεωρία της τοποθέτησης. Στο Ν. Μποζατζής και Θ. Δραγώνα (επιμ.), *Κοινωνική Ψυχολογία: Η στροφή στον λόγο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Καλλίρη, Φ. (2001, Δεκέμβρης 11). Οργιάζει το εμπόριο λευκής σαρκός. Καθημερινή, διαθέσιμο διαδικτυακά στην ιστοσελίδα: http://news.kathimerini.gr/4dcgi/w_articles_ell_2_11/12/2001_10340. Όπως αναφέρεται στον Ραπανικόλαου (2008).
- Καμπούρη, Ε. (2007). *Φύλο και μετανάστευση. Τόμος II. Η καθημερινή ζωή των μεταναστριών από την Αλβανία και την Ουκρανία*. Αθήνα: ΚΕΚΜΟΚΟΠ-Gutenberg.
- Kara, S. (2010). *Σεξ τράφικινγκ: Στο άδυτο της οικονομίας της σύγχρονης δουλείας*. Αθήνα: Ασβός.
- Κοτρώνη, Ε., και Αθανασιάδου, Χ. (2011). Η διά του λόγου κατασκευή της ταυτότητας των ανύπανδρων γυναικών. *Ψυχολογία*, 18 (3), σελ. 363-380.
- Lackeur, T. (2003). *Κατασκευάζοντας το φύλο: Σώμα και κοινωνικό φύλο από τους αρχαίους Έλληνες έως τον Φρόιντ*. Αθήνα: Πολύτροπον.
- Λάζος, Γ. (1998). (Βία και εκμετάλλευση σε βάρος των αλλοδαπών εκδιδόμενων): Το πρόβλημα στην Ελλάδα: Μια γενική θεώρηση των πραγματικών περιστατικών. Ο

- Αγώνας της Γυναίκας, 63-64, σελ. 17-22.
- Λάζος, Γ. (2002α). *Πορνεία και διεθνική σωματεμπορία στη σύγχρονη Ελλάδα: Η εκδιδόμενη*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Λάζος Γ. (2002β). *Πορνεία και διεθνική σωματεμπορία στη σύγχρονη Ελλάδα: Ο πελάτης*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Λάζος, Γ. και Ζάννη, Μ. (2002), *Διεθνική σωματεμπορία και εξαναγκαστική πορνεία στην Ελλάδα του 2002*. Αθήνα: STOPNOW-ΚΕΔΕ, Διαθέσιμο: <http://www.stop-trafficking.org/TRAFFICKING%20GREECE%202002%20FINAL%20B.pdf>
Προσπελάστηκε στις 17/6/2014.
- Μακρυνιώτη, Δ. (επιμ.) (2003). *Κόσμοι της παιδικής ηλικίας*. Αθήνα: Νήσος.
- Μαραγκουδάκη, Ε. (2005 [1993]). *Εκπαίδευση και διάκριση των φύλων* (δ΄ έκδοση). Αθήνα: Οδυσσέας.
- Marcuse, H. (1981). *Έρως και πολιτισμός*. Αθήνα: Κάλβος.
- Μαρκουλής, Δ. και Δικαίου, Μ. (επιμ.) (2005). *Πολιτική Ψυχολογία: Προβλήματα και προοπτικές*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Μοντζίνι, Π. (2007). *Εμπόριο γυναικών: Πορνεία, μαστροπεία και εκμετάλλευση*. Αθήνα: Μελάι.
- Μποζατζής, Ν. (2001). Το παράδοξο του λόγου και η συμμετρικότητα της ανάλυσης λόγου: Μια συζήτηση. *Πρακτικά (CD-ROM) του 8ου Πανελληνίου Συνεδρίου ψυχολογικής Έρευνας- ΕΛ.Ψ.Ε.*
- Μποζατζής, Ν. (2004). Κοινωνικο-ψυχολογικές προσεγγίσεις στην παιδική προκατάληψη. Στο Φ. Τσαλίκογλου και Ι. Παυλοπούλου (επιμ.), *Ο συμμαθητής μου από την άλλη χώρα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Μποζατζής, Ν. (2005 α). Πέρα από τον κοινότοπο εθνικισμό: η συγκρότηση πολιτισμικών ταυτοτήτων στην κάλυψη των σεισμών στην τουρκία από τον ελληνικό Τύπο. Στο Δ. Μαρκουλής και Μ. Δικαίου (επιμ.), *Πολιτική Ψυχολογία: Προβλήματα και προοπτικές*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Μποζατζής, Ν. (2005 β). Αναπαριστώντας «εμάς», «αυτούς» κι «εμάς σαν αυτούς»: Ταυτότητες εν δράσει στον λόγο του ελληνικού τύπου για την κρίση των Ιμίων και τους σεισμούς στην Τουρκία. Στο Χ. Α. Φραγκονικολόπουλος (επιμ.), *Μ.Μ.Ε., κοινωνία και πολιτική: Ρόλος και λειτουργία στη σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Σιδέρης.
- Μποζατζής, Ν. (2011). Η στροφή στον λόγο στην Κοινωνική Ψυχολογία: Τέσσερις κομβικές διαμάχες. Στο Ν. Μποζατζής και Θ. Δραγώνα (επιμ.), *Κοινωνική Ψυχολογία: Η στροφή στον λόγο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μποζατζής, Ν. και Δραγώνα Θ. (επιμ.), (2011). *Κοινωνική Ψυχολογία: Η στροφή στον λόγο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μποζατζής, Ν. και Δραγώνα Θ. (2011). Εισαγωγή. Στο Ν. Μποζατζής και Θ. Δραγώνα (επιμ.), *Κοινωνική Ψυχολογία: Η στροφή στον λόγο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Μποζατζής, Ν., Condor, S. και Levine, M. (2004). Η ελληνική εθνική ταυτότητα σε πλαίσια συνομιλίας: Μια ανάλυση λόγου. *Επιστημονικής Επετηρίδας του Τμήματος Ψυχολογίας, Α.Π.Θ., 6ος τόμ., σελ. 363-384.*

- Νούτσος, Π. (2014). *Για τον ρατσισμό των κοινωνιών μας*. Αθήνα: Παπαζήσης.
- Ομάδα Γαλασιού (2005). Υπόμνημα Μη Κυβερνητικών Οργανώσεων ΜΚΟ (της «Ομάδας Γαλασιού» για την καταπολέμηση της εμπορίας ανθρώπων στην Ελλάδα. 26 Μαΐου. Διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <http://cm.greekhelsinki.gr/index.php?sec=192&cid=702>. Προσπελάστηκε στις 17/6/2014.
- Παπαγιαννοπούλου, Π. Χ. (2007). *Το φαινόμενο της διεθνικής σωματεμπορίας στην Ελλάδα και διεθνώς*. Αθήνα: Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών.
- Parker, I. (2011). Κριτική πρακτική λόγου στην Κοινωνική Ψυχολογία. Στο Ν. Μποζατζής και Θ. Δραγώνα (επιμ.), *Κοινωνική Ψυχολογία: Η στροφή στον λόγο*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Σταυρακάκης, Γ. (2012). *Η Λακανική Αριστερά: Ψυχανάλυση, θεωρία, πολιτική*. Αθήνα: Σαββάλας.
- Σταυρακάκης, Γ. (2008). *Ο Λακάν και το πολιτικό*. Αθήνα: Ψυχογιός.
- Τσακλάγκανου, Γ. (2001). *Η διεθνική σωματεμπορία-trafficking*. Αθήνα: ΚΕΘΙ. Διαθέσιμο στο διαδίκτυο: http://www.kethi.gr/attachments/153_DIETHNIKI_SOMATEMPORIA.pdf
- Τσαλίκου, Φ. και Παυλοπούλου, Ι. (επιμ.) (2004). *Ο συμμαθητής μου από την άλλη χώρα*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Φουκώ, Μ. (2008). *Το μάτι της εξουσίας*. Αθήνα: Βάνιας.
- Φουκώ, Μ. (2010). *Οι Μη-κανονικοί: Παραδόσεις στο Κολλέγιο της Γαλλίας (1974-1975)*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της Εστίας.
- Φραγκονικολόπουλου, Χ. Α. (επιμ.) (2005). *Μ.Μ.Ε., κοινωνία και πολιτική: Ρόλος και λειτουργία στη σύγχρονη Ελλάδα*. Αθήνα: Σιδέρης.
- Waugh, L. (2009). *Πουλώντας την Όλγα: Ιστορίες παράνομης διακίνησης και εμπορίας ανθρώπων και αντίστασης*. Αθήνα: Εκδόσεις Λιβάνη.
- Χαλκιά, Α. (2011). *Έμφυλες βιαιότητες: Εξουσία, λόγος, υποκειμενικότητες*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Χρονάς, Γ. (2009). *Η γυναίκα της Πάτρας*. Αθήνα: Οδός Πανός.

Ξενόγλωσση

- Abercrombie, N., Hill, S. and Turner, B. S. (1980). *The Dominant Ideology Thesis*. London: Allen and Unwin. Όπως αναφέρεται στο Billig et al. (1988).
- Althusser, L. (1971). *Lenin and Philosophy and Other Essays*. London: New Left Books.
- Althusser, L. (2009). *On Ideology*. London: Verso.
- Anderson, E. (2005). Feminist epistemology: An interpretation and a defence. Στο A. E. Cudd and R. O. Andreasen (eds), *Feminist Theory: A Philosophical Anthology*. Oxford: Blackwell.
- Andrews, M. (2002). Introduction: Counter-narratives and the power to oppose. *Narrative Inquiry*, 12 (1), pp. 1-6.

- Anker, C. L. van den (2004). Contemporary Slavery, Global Justice and Globalisation. Στο C. L. Anker and van den Basingstoke (eds), *The Political Economy of New Slavery*. New York: Palgrave.
- Anker, C. L. van den (2006). A cosmopolitan approach to long-term prevention. Στο Van den C. L. Anker and J. Doomernik (eds), *Trafficking and Women's Rights*. New York: Palgrave Macmillan.
- Anker, C. L. van den and Doomernik, J. (eds) (2006). *Trafficking and Women's Rights*. New York: Palgrave Macmillan.
- Antakis, C. and Condor, S. (eds) (2014). *Rhetoric, Ideology and Social Psychology: Essays in Honour of Michael Billig*. London: Routledge.
- Aradau, C. (2004). The perverse politics of four-letter words: risk and pity in the securitisation of human trafficking. *Millenium: Journal of International Studies*, 33 (2), pp. 251-277.
- Aradau, C. (2008). *Rethinking Trafficking in Women: Politics Out of Security*. London: Palgrave Macmillan.
- Atkinson, J. M. (1984). *Our Master's Voice: The Language and the Body Language of Politics*. London: Methuen.
- Atkinson, J. M. and Heritage, J. (eds) (1984). *Structures of Social Action: Studies in Conversation Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Augustin, L. M. (2001). Sex workers and violence against women: Utopic visions of battle of the sexes?. *Development*, 44 (3), pp. 107-110.
- Augustin, L. (2003). Forget victimization: Granting agency to migrants. *Development*, 46 (3), pp. 30-36.
- Augustin, L. (2005a). New Research Directions: The Cultural Study of Commercial Sex. *Sexualities*, 8 (5), pp. 618-631.
- Augustin, L. (2005b). At home on the street: Questioning the desire to help and save. Στο E. Bernstein and L. Schaffner (eds), *Regulating Sex: The Politics of Intimacy and Identity*. New York: Routledge.
- Augustin, L. (2007). Questioning solidarity: Outreach with migrants who sell sex. *Sexualities*, 10 (4), pp. 519-532, <https://dx.doi.org/10.1177/1363460707080992>.
- Augustin, L. (2008). *Sex at the Margins: Migration, Labour Markets and the Rescue Industry*. London: Zed Books.
- Augustinos, M. (1999). Ideology, false consciousness and Psychology. *Theory and Psychology*, 9 (3), pp. 295-312.
- Austin, J. (1962). *How to Do Things with Words*. London: Oxford University Press.
- Baker, C. N. (2013). Moving beyond «slaves, sinners, and saviors»: An intersectional feminist analysis of us sex trafficking discourses, law and policy. *Journal of Feminist Scholarship*, 4, pp. 1-23, <http://www.jfsonline.org/issue4/articles/baker/>
Προσπελάστηκε στις 17/6/2014.
- Barthes, R. (1972). *Mythologies*. London: Paladin.
- Barthes, R. (1982). Inagural lecture, College de France. Στο S. Sontag (ed.), *A Barthes*

- Reader*. London: Jonathan Cape.
- Barry, K. (1979). *Female Sexual Slavery*. New York: New York University Press.
- Barry, K. (1995). *Prostitution of Sexuality*. New York: New York University Press.
- Baxter, J. (2003). *Positioning Gender in Discourse: A Feminist Methodology*. London: Palgrave Macmillan.
- Bayles, K. (2002). The Social Psychology of modern slavery. *Scientific American*, 286, pp. 80-88.
- Beechey, V. (1979). On Patriarchy. *Feminist Review*, 3, pp. 66-82.
- Bell, S. (1994). *Reading, Writing and Rewriting the Prostitute Body*. Indiana: Indiana University Press.
- Beloff, H. (ed.) (1986). *Getting into Life*. London: Methuem.
- Bem, S. L. (1974). The measurement of psychological androgyny. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 42, pp. 115-162.
- Benn, S.I. and Gaus, G.F. (eds) (1983). *Public and Private in Social Life*. New York, NY: St. Martin's Press.
- Bergvall, L. V., Bing, J. M. and Freed, A. F. (eds) (1996). *Rethinking Language and Gender Research: Theory and Practice*. Addison Wesley Longman: Harlow.
- Berman, J. (2003). (Un)Popular strangers and crises (un)bounded: Discourses of sex trafficking. *The European Journal of International Relations*, 9 (1) , pp. 37-86.
- Bernstein, E. and Schaffner, L. (eds) (2005). *Regulating Sex: The Politics of Intimacy and Identity*. New York: Routledge.
- Billig, M. (1982). *Ideology and Social Psychology*. Oxford: Basil Blackwell.
- Billig, M. (1985). Prejudice, categorisation and particularisation: From a perceptual to a rhetorical approach. *European Journal of Social Psychology*, 15, pp. 79-103.
- Billig, M. (1986). Very Ordinary Life and the Young Conservatives. Στο H. Beloff (ed.), *Getting into Life*. London: Methuem.
- Billig, M. (1987). *Arguing and Thinking: A Rhetorical Approach to Social Psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Billig, M. (1991). *Ideology and Opinions: Studies in Rhetorical Psychology*. London: Sage.
- Billig, M. (1995). *Banal Nationalism*. London: Sage.
- Billig, M. (1996). *Arguing and Thinking: a Rhetorical Approach to Social Psychology*, revised edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Billig, M. (1999). *Freudian Repression: Conversation Creating the Unconscious*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Billig, M., Condor, S., Edwards, D., Gane, M., Middleton, D. and Radley, A.R. (1988). *Ideological Dilemmas*. London: Sage Publications.
- Bindel, J. (2006). The dangers of false distinctions between pornography, prostitution, and trafficking. Στο Van den, C. L. Anker and J. Doomernik (eds), *Trafficking and Women's Rights*. New York: Palgrave macmillan.
- Boyle, K. (ed.) (2010). *Everyday Pornography*. New York: Routledge.

- Bozatzis, N. (1999). Greek National Identity in Talk: The Rhetorical Articulation of an Ideological Dilemma. Δημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή.
- Bozatzis, N. (2003). Reflexive modernity's reflexive actors: Beyond self-monitoring and self-interpretation. Πρακτικά του 2^{ου} Διεθνούς Συνεδρίου Κοινωνιολογίας: Μάθημα Ελευθερίας. Α.Π.Θ.
- Bozatzis, N. (2009). Occidentalism and accountability: Constructing culture and cultural difference in majority Greek talk about the minority in Western Thrace. *Discourse and Society*, 20 (4) , pp. 431-453.
- Bozatzis, N. (2014). Banal Occidentalism. Στο C. Antakis and S. Condor (eds), *Rhetoric, Ideology and Social Psychology: Essays in Honour of Michael Billig*. London: Routledge.
- Bright, S. (1992). *Susie Bright's Sexual Reality: A Virtual Sex World Reader*. Pittsburgh: Cleis Press.
- Bright, S. (1993). *The Best American Erotica*. London: Simon & Schuster.
- Bromley, S. (1996). Feature article. *New Political Economy*, 1 (1) , pp. 129-133.
- Brown, W. (1995). *States of Injury: Power and Freedom in Late Modernity*. Princeton: Princeton University Press.
- Bruner, J. S. (1957). On perceptual readiness. *Psychological Review*, 64, pp. 123-151.
- Bryman, A. and Burgess, R. G. (eds) (1994). *Analyzing Qualitative Data*. London: Routledge.
- Bunsch, C. (1990). Women's rights as human rights: Towards a re-vision of human rights. *Human Rights Quarterly*, 12, pp. 486-498.
- Burman, E. and Parker, I. (eds) (1993). *Discourse Analytic Research: Reading and Repertoires of Texts in Action*. London: Routledge.
- Burnett, R., McGhee, P. and Clarke, D. (eds) (1987). *Accounting for Relationships*. London: Methuen.
- Burr, V. (1995). *An Introduction to Social Constructionism*. London: Routledge.
- Burr, V. (2003). *Social Constructionism*. London: Psychology Press.
- Burton, A. (1994). *Burdens of History: British Feminists, Indian Women and Imperial Culture 1865-1915*. North Carolina: The University of North Carolina Press.
- Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. London: Routledge. [Μπάτλερ, Τ. (2009). *Αναταραχή φύλου. Ο φεμινισμός και η ανατροπή της ταυτότητας*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια.]
- Butler, J. (1993). *Bodies that Matter: On the Discursive Limits of Sex*. London: Routledge. [Μπάτλερ, Τ. (2008). *Σώματα με σημασία*. Αθήνα: Εκκρεμές.]
- Butler, J. and Scott, J. W. (eds) (1992). *Feminists Theorize the Political*. London: Routledge.
- Byrne, A. and Carr, D. (2005). Caught in the cultural lag: the stigma of singlehood. *Psychological Inquiry*, 16 (2-3) , pp. 84-90.
- Califia, P. (1996). Feminism and sadomasochism. Στο S. Jackson and S. Scott (eds), *Feminsm and Sexuality: A Reader*. New York: Columbia University Press.

- Cameron, D. (1992). *Feminism and Linguistic Theory*. London: Palgrave Macmillan.
- Cameron, D. (1995). Re-thinning Language and Gender Studies: Some Issues of the 1990s. Στο S. Mills (ed.), *Language and Gender: Interdisciplinary Perspectives*. Harlow: Longman.
- Cameron, D. and Kulick, D. (2003). *Language and Sexuality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Carrier, J.G. (1992). Occidentalism: The world turned upside-down. *American Ethnologist*, 19 (2) , pp. 195–212.
- Carrier, J.G. (ed.) (1995). *Occidentalism: Images of the West*. Oxford: Berg.
- Carrigan, T., Connell, R. W. and Lee. J. (1985). Towards a new sociology of masculinity. *Theory and Society*, 14 (5) , pp. 551-604.
- Castles, S. and Miller, M. J. (1993). *The Age of Migration*. London: Macmillan.
- Chapkis, W. (1997). *Live Sex Acts: Women Performing Erotic Labor*. New York: Routledge.
- Chapkis, W. (2005). Soft glove, punishing fist: The trafficking victims protection act of 2000. Στο E. Bernstein. and L. Schaffner (eds), *Regulating Sex: The Politics of Intimacy and Identity*. New York: Routledge.
- Coates, J. (ed.) (1998). *Language and Gender*. London: Wiley.
- Cohen, S. (1973). *Folk Devils and Moral Panics*. St. Albans: Paladin.
- Connell, RW. (1982). Class, patriarchy, and Sartre's theory of practice. *Theory and Society*, 11 (3) , pp. 305-320.
- Connell, R.W. (1983). *Which Way Is Up? Essays on Sex, Class and Culture*. Sydney: Allen & Unwin.
- Connell, R. (1987). *Gender and Power: Society, the Person and Sexual Politics*. Cambridge: Polity Press.
- Connell, R. W. and Messerschmidt J. W. (2005). Hegemonic masculinity: Rethinking the concept. *Gender and Society*, 19 (6) , pp. 829-859.
- Coronil, F. (1996). Beyond Occidentalism: Toward Nonimperial Geohistorical Categories. *Cultural Anthropology*, 11 (1), pp. 51-87.
- Coupland, N. and Jaworski, A. (eds) (2008). *Sociolinguistics: Critical Concepts*. London: Routledge.
- Crawford, M. (1995). *Talking Difference: On Gender and Language*. London: Sage.
- Cree, V. (2008). Confronting sex trafficking: Lessons from history. *International Social Work*, 51 (6), pp. 763-776.
- Cudd, A. E. and Andreasen R. O. (eds) (2005). *Feminist Theory: A Philosophical Anthology*. Oxford: Blackwell.
- D'Amico, F. and Beckman, P. (eds) (1994). *Women, Gender and World Politics*. Westport: Bergin and Garvey.
- Davies, B. and Harré, R. (1990). Positioning: The discursive production of ourselves. *Journal for the Theory of Social Behavior*, 20, pp. 43-63.
- Deaux, K., Winton, W., Crowley, M. and Lewis, L. L. (1985). Level of categorization and the content of gender stereotypes. *Social Cognition*, 3, pp. 145-167.

- Dennis, R. F. and Prilleltensky I. (eds) (1997). *Critical Psychology: An Introduction*. London: Sage.
- DePaulo, B. M. and Morris, W. L. (2005). Singles in society and science. *Psychological Inquiry*, 16 (2–3), pp. 57–83.
- Derrida, J. (1976). *Of Grammatology*. Baltimore: John Hopkins University Press.
- Derrida, J. (1978). *Writing and Difference*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Derrida, J. (1982). *Margins of Philosophy*. Chicago: University Chicago Press.
- Derrida, J. (1992). *Acts of Literature*. London: Psychology Press.
- Dickenson, D. (2006). Philosophical Assumptions and Presumptions about Trafficking for Prostitution. Στο Van den C. L. Anker and J. Doomernik (eds), *Trafficking and Women's Rights*. New York: Palgrave Macmillan.
- Dillon, M. (1995). Sovereignty and governmentality: From the problematics of the «new world order» to the ethical problematic of the world order. *Alternatives*, 20, pp. 323-368.
- Dines, G. (2010). *Pornland: How Porn Has Hijacked Our Sexuality*. Boston: Beacon Press.
- Dines, G. (2012). A feminist response to Weitzer. *Violence Against Women*, 18 (4), pp. 512-517.
- Dixon, J. and Wetherell, M. (2004). On discourse and dirty nappies gender, the division of household labour and the Social Psychology of distributive justice. *Theory and Psychology*, 14 (2), pp. 167-189.
- Doezema, J. (1998). Forced to choose: Beyond the voluntary v. forced prostitution dichotomy. Στο J. Doezema and K. Kempadoo (eds), *Global Sex Workers: Rights, Resistance, Redefinition*. New York: Routledge.
- Doezema, J. (2000). Loose women or lost women? The re-emergence of the myth of «white slavery» in contemporary discourses of «trafficking in women». *Gender Issues*, 18, pp. 23-50.
- Doezema, J. (2001). Ouch! Western feminists. «Wounded attachment» to the third world prostitute. *Feminist Review*, 67, pp. 16-38.
- Doezema J. (2004). Sex workers rights, abolitionism, and the possibility for a rights—based approach to trafficking. *Alliance News-GAATW*, 22, pp. 15-22.
- Doezema, J. (2005). Now you see her, now you don't: sex workers at the un trafficking protocol negotiation. *Social Legal Studies*, 14, pp. 61-89.
- Doezema, J. (2010). *Sex Slaves and Discourse Masters: The Construction of Trafficking*. London: Zed Books.
- Donovan, B. (2006). *White Slave Crusades: Race, Gender, and Anti-Vice Activism, 1887-1917*. Champaign: University of Illinois Press.
- Drew, P. and Holt, E. (1989). Complainable matters: the use of idiomatic expressions in making complaints. *Social Problems*, 35, pp. 501-520.
- Drew, P. and Wooton, A. (eds) (1988). *Erving Goffman: Exploring the Interactional Order*. Boston: Northeastern University Press.

- Dworkin, A. (1981). *Pornography: Men Possessing Women*. Perigee: New York.
- Dworkin, A. (1983). *Right Wing Women*. London: Women's Press.
- Eagleton, T. (1991). *Ideology: An Introduction*. London: Verso.
- Edelman, M. (1977). *Political Language*. New York: Academic Books.
- Edley, N. and Wetherell, M. (1997). Jockeying for position: The construction of masculine identities. *Discourse and Society*, 8 (2), pp. 203-217.
- Edley, N. and Wetherell, M. (1999). Imagined futures: Young men's talk about fatherhood and domestic. *Journal of Social Psychology*, 38, pp. 181-194.
- Edley, D. and Wetherell, M. (2001). Jekyll and Hyde: Analysing constructions of the feminist. *Feminism and Psychology*, 11 (4), pp. 439-457.
- Edley, N. and Wetherell, M. (2008). Discursive Psychology and the study of gender: a contested space. Στο K. Harrington, L. Litosseliti, H. Saunston, J. Sunderland, and M. Basingstoke (eds), *Gender and Language Research Methodologies*. London: Palgrave Macmillan.
- Edley, N. (2001). Analysing masculinity: Interpretative repertoires, subject positions and ideological dilemmas. Στο M. Wetherell, S. Taylor, and S. Yates (eds), *Discourse as Data: A Guide for Analysis*. London: Sage.
- Edwards, D., Ashmore, M. and Potter, J. (1995). Death and furniture: The rhetoric, politics, and theology of bottom line arguments against relativism. *History of the Human Sciences*, 8, pp. 25-49.
- Edwards, D. and Potter, J. (1992). *Discursive Psychology*. London: Sage.
- Emke-Poulopoulos, I. (2001). *Trafficking in Women and Children: Greece, A Country of Destination and Transit*. Institute for the Study of The Greek Economy and Greek Society of Demographic Studies. Athens. Available online at: http://www.mmo.gr/pdf/publications/mmo_working_papers/MMO_WP2rev.pdf. Προσπελάστηκε στις 20/5/2014.
- Emke-Poulopoulos, I. (2003). Trafficking in women and girls for the sex trade: The case of Greece. *The Greek Review of Social Research*, 110, pp. 271-307.
- Eskridge, W. N. and Hunter, N. D. (1997). *Sexuality, Gender and the Law*. London: Foundation Press.
- Farr, S. and Moscovici, S. (eds) (1984a). *Social Representations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Fermor, P. L. (1966). *Roumeli: Travels in Northern Greece*. London: Sage.
- Festinger, L. (1957). *A Theory of Cognitive Dissonance*. London: Row Peterson.
- Figgou, L., Sapountzis, A., Bozatzis, N., Gardikiotis, A. and Pantazis, P. (2011). Constructing the stereotype of immigrants' criminality: Accounts of fear and risk in talk about immigration to Greece. *Journal of Community and Applied Social Psychology*, 21, pp. 164-177.
- Firestone, S. (1979). *The Dialectic of Sex*. London: The Women's Press.
- Foster, D. (1999). Racism, Marxism, Psychology. *Theory and Psychology*, 9 (3), pp. 331-352.

- Foucault, M. (1971). *Madness and Civilization*. London: Tavistock Press.
- Foucault, M. (1972). *The Archaeology of Knowledge and the Discourse on Language*. New York: Pantheon.
- Foucault, M. (1980a). *The History of Sexuality: An Introduction*. New York: Vintage Books.
- Foucault, M. (1980b). Power/knowledge: Selected interviews and other writings 1972-1977. Στο C. Gordon (ed.). New York: Pantheon Books.
- Foucault, M. (1981). *The History of Sexuality, Volume One*. Harmondsworth: Penguin books.
- Foucault, M. (1986). Right of death and power over life. Στο P. Rabinow (ed.), *The Foucault Reader*. Hammondsworth: Penguin books.
- Frederick, J. (2005). The myth of Nepal-to-India sex trafficking: its creation, its maintenance, and its influence on anti-trafficking interventions. Στο K. Kempadoo (ed.), *Trafficking and Prostitution Reconsidered: New Perspectives on Migration, Sex Work and Human Rights*. Boulder: Paradigm.
- Gaon, I. D. (2005). *For Sale: Women and Children*. Cheshire: Trafford publishing.
- Garafalo, G. (2006). Towards a political economy of «trafficking». Στο Van den C. L. Anker and J. Doomernik (eds), *Trafficking and Women's Rights*. New York: Palgrave Macmillan.
- Gavey, N. (1989). Feminist poststructuralism and discourse analysis. *Psychology of Women Quarterly*, 13 (4), pp. 459-475.
- Gergen, K. (1985). Social Constructionist Inquiry: Contexts and Implications. Στο K. Gergen, and K. Davis (eds), *The Social Construction of the Person*. New York: Springer.
- Gergen, K. (2009). *An Introduction to Social Constructionism*. London: Sage.
- Gergen, K. and Davis, K. (eds) (1985). *The Social Construction of the Person*. New York: Springer.
- Gergen, K. And Gergen, M. (1987). Narratives of Relationship. Στο R. Burnett, P. McGhee, and D. Clarke (eds), *Accounting for Relationships*. London: Methuen.
- Gilbert, G. N. and Mulkay, M. (1984). *Opening Pandora's Box: A Sociological Analysis of Scientists' Discourse*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gill, R. (1993). Justifying injustice: Broadcasters' accounts of inequality in radio. Στο E. Burman, and I. Parker (eds), *Discourse Analytic Research: Reading and Repertoires of Texts in Action*. London: Routledge.
- Gill, R. (2014). An ideological dilemma: The resurgence of sexism and the disappearance of "sexism". Στο C. Antakis and S. Condor (eds), *Rhetoric, Ideology and Social Psychology: Essays in Honour of Michael Billig*. London: Routledge.
- Giobbe, E. (1990). Confronting the liberal lies about prostitution. Στο D. Leidholdt, and J. G. Raymond (eds), *The Sexuels Liberals and the Attack on Feminism*. New York: Pergamon Press.
- Goffman, E. (1979). Footing. *Semiotica*, 25, pp.1-29.

- Gould, C. (2010). The problem of trafficking. Στο I. Palmary, E. Burman, K. Chantler and P. Kiguwa (eds), *Gender and Migration*. London: Zed Books.
- Griffin, S. (1978). *Woman and Nature: The Roaring Inside Her*. Harper and Row: New York.
- Griffin, S. (1981). *Pornography and Silence: Culture's Revenge Against Nature*. Harper and Row: New York.
- Grittner, F. (1990). *White Slavery: Myth, Ideology and American Law*. New York: Garland.
- Haag, P. (1999). *Consent: Sexual Rights and the Transformation of American Liberalism*. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Hall, S. (1992). The West and the Rest: Discourse and Power. Στο S. Hall and B. Gieben (eds), *Formations of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Hall, S. and Gieben, B. (eds) (1992). *Formations of Modernity*. Cambridge: Polity Press.
- Hall, K. and Bucholtz, M. (eds) (1996). *Gender Articulated: Language and the Socially Constructed Shelf*. London: Routledge.
- Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J. and Roberts, B. (1978). *Policing the Crisis: Mugging, the State and Law and Order*. London: Macmillan Press.
- Hamilton, D. (ed.) (1981). *Cognitive Processes in Stereotyping and Intergroup Behaviour*. Hillsdale: Erlbaum.
- Haraway, D. (1989). *Primate Visions*. New York: Routledge.
- Harding, S. (ed.) (1987). *Feminism and Methodology*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Harding, S. (1987). Is There a feminist methodology?, Introduction. Στο S. Harding, (ed.), *Feminism and Methodology*. Bloomington, IN: Indiana University Press.
- Harré R. (1991). *Physical Being*. Oxford: Basil Blackwell.
- Harré, R. and Langenhove, L. (1992). Varieties of positioning. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 21 (4), pp. 393-407.
- Harré, R. and Moghaddam, F. M. (eds) (2003). *The Self and Others: Positioning Individuals and Groups in Personal, Political and Cultural Contexts*. Westport, CT: Praeger.
- Harré, R. and Moghaddam, F. M., Pilkerton, C. T., Rothbart, D. and Sabat, S. (2009). Recent advances in positioning theory. *Theory and Psychology*, 19, pp. 5-31.
- Harrington, K., Litosseliti, L., Saunston, H., Sunderland, J. and Basingstoke, M. (eds) (2008). *Gender and Language Research Methodologies*. London: Palgrave Macmillan.
- Hekman, S. (1990). *Gender and Knowledge. Elements of a Postmodern Feminism*. London: Polity.
- Hekman, S. (ed.) (1996). *Rereading the Canon: Feminist Interpretations of Foucault*. Penn State Pres.
- Henriques, J., Hollway, W., Urwin, C., Venn, C. and Walkerdine, V. (eds) (1984). *Changing the Subject: Psychology, Social Regulation and Subjectivity*. London: Routledge.

- Henwood, K., Griffin, C. and Phoenix, A. (eds) (1998). *Standpoints and Differences: Essays in the Practice of Feminist Psychology*. London: Sage.
- Herritage, J. and Greatbatch, D. (1986). Generating applause: a study of rhetoric and response in party political conferences. *American Sociological Review*, 92, pp. 110-157.
- Hertzfeld, M. (1982). The etymology of excuses: Aspects of rhetorical performance in Greece. *American Ethnologist*, 9 (4), pp. 644-663.
- Hertzfeld, M. (1995). Hellenism and Occidentalism: The permutations of performance in Greek bourgeois identity. Στο J. G. Carrier (ed.), *Occidentalism: Images of the West*. Oxford: Berg.
- Hertzfeld, M. (2007). Small-mindedness writ large: On the migrations and manners of prejudice. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 33 (2), pp. 255-274.
- Hirsch, M and Keller, E. F. (eds) (1990). *Conflicts in Feminism*. Routledge: New York.
- Hoff, S. (2011). The role of NGOs in combating human trafficking and supporting (presumed) trafficked persons. *Project on Combating and Preventing Trafficking in Human Beings in Azerbaijan*.
- Department of Information Society and Action Against Crime, Council of Europe, http://www.coe.int/t/dghl/cooperation/economiccrime/trafficking/Projects/THB%20Azerbaijan/THB_Azer_Concept_Paper.pdf Προσπελάστηκε στις 7/5/2014.
- Hollway, W. (1984). Gender difference and the production of subjectivity. Στο J. Henriques, W. Hollway, C. Urwin, C. Venn, and V. Walkerdine (eds), *Changing the Subject: Psychology, Social Regulation and Subjectivity*. London: Routledge.
- Holmes, J. (2006). *Gendered Talk at Work: Constructing Social Identity Through Workplace Interaction*. London: Blackwell.
- Howarth, D. R., Norval, A. J. and Stavrakakis, Y. (eds) (2000). *Discourse Theory and Political Analysis: Identities, Hegemonies and Social Change*. Manchester: Manchester University Press.
- Howden D (2001). *Greek Sex Industry Uncovered*, retrieved March 26, 2004, from <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/1724057.stm>. Όπως αναφέρεται στον Papanicolaou (2008).
- Hughes, D. (2001). The «Natasha» trade: transnational sex trafficking. *National Institute of Justice Journal*, January, pp. 9-15.
- Hughes, D. (2004). The role of marriage agencies in sexual exploitation and trafficking of women from the Former Soviet Union. *International Review of Victimology*, 11, pp. 49-71.
- Hughes, D. (2013). Prevention of trafficking in human beings online. *Exploring the Links between the Internet and Trafficking in Human Beings: Cyberspace for Prevention, not Recruitment*. Seventh EU Anti-Trafficking Day, Vilnius, Lithuania, October 18, 2013. http://ecpat.be/files/2013/10/trafficking_online.pdf . Προσπελάστηκε στις 23/6/2014.

- Human Rights Watch (2002). US State Department Trafficking Report: Missing Key Data Credits Uneven Efforts. Διαθέσιμο στο: <http://www.hrw.org/press/2002/06/us-report0606.htm> Προσπελάστηκε στις 8/10/2008.
- Huysmans, J. (2004). A Foucaultian view on spill-over: Freedom and security in the E.C. *Journal of International Relations and Development*, 7 (3), pp. 294-318.
- IOM (ed.) (2005). *Data and Research on Human Trafficking: A Global Survey*. Geneva: IOM.
- Irigaray, L. (1977). *This Sex which is not One*. Cornell: Cornell University Press.
- Jackson, N. (2006). International organizations, security dichotomies and the trafficking of persons and narcotics in post-soviet central Asia: A critique of the securitization framework. *Security Dialogue*, 37 (3), pp. 299-317.
- Jackson, S. and S. Scott (eds) (1996). *Feminsm and Sexuality: A Reader*. New York: Columbia University Press.
- Jeffries, S. (1997). *The Idea of Prostitution*. London: Spinifex Press.
- Jensen, R. (2010). Pornography is what the end of the world looks like. Στο K. Boyle, (ed.), *Everyday Pornography*. New York: Routledge.
- Kapur, R. (2001). Post-colonial economies of desire: legal representations of the sexual subaltern. *Denver University Law Review*, 78 (4), pp. 855-885.
- Kapur, R. (2002). The tragedy of victimisation rhetoric: Ressurecting the "native" subject in international/ post colonial feminist legal politics. *Harvard Human Rights Journal*, 15 (1), pp. 1-36.
- Keddie, N. (1979). Problems in the Study of Middle Eastern Women. *The International Journal of Middle Eastern Studies*, 10 (2), pp. 183-193. Όπως αναφέρεται στο Nader (1998).
- Kempadoo, K. and Doezema, J. (eds) (1998). *Global Sex Workers: Rights, Resistance, and Redefinition*. London: Routledge.
- Kempadoo K, Sanghera, J. and Pattanaik, B. (eds) (2005). *Trafficking and Prostitution Reconsidered. New Perspectives on Migration, Sex Work, and Human Rights*. Colorado: Paradigm.
- Kempadoo, K. (1998). Introduction: Globalising sex workers' rights. Στο K. Kempadoo and J. Doezema (eds), *Global Sex Workers: Rights, Resistance and Redefinition*. New York: Routledge.
- Kempadoo, K. (2003). Globalising sex workers' rights. *Canadian Woman Studies/ Les Cahiers de la Femme*, 22 (3/4), pp. 143-151.
- Kempadoo, K. (ed.) (2005). *Trafficking and Prostitution Reconsidered: New Perspectives on Migration, Sex Work, and Human Rights*. Boulder: Paradigm.
- Kempadoo, K. (2005). From moral panic to global justice: Changing perspectives on trafficking. Στο K. Kempadoo, J. Sanghera and B. Pattanaik (eds), *Trafficking and Prostitution Reconsidered. New Perspectives on Migration, Sex Work, and Human Rights*. Colorado: Paradigm.
- Kessler, K. (2002). Is a feminist stance in support of prostitution possible? An

- exploration of current trends. *Sexualities*, 4, pp. 219-235.
- Kessler, S. and McKenna, W. (1978). *Gender: An Ethnomethodological Approach*. New York: Wiley.
- Kim-Puri, H. J. (2005). Conceptualising gender-sexuality-state-nation: An introduction. *Gender and Society*, 19 (2), pp. 137-159.
- Konrad, H. (2006). Trafficking in human beings: A comparative account of legal provisions in Belgium, Italy, the Netherlands, Sweden and the United States. Στο Van den C. L. Anker and J. Doomernik (eds), *Trafficking and Women's Rights*. New York: Palgrave macmillan.
- Territo, L. and Kirkman, G. (eds) (2010). *International Sex Trafficking of Women & Children: Understanding The Global Epidemic*. Flushing, NY: Looseleaf Law Publications.
- Lacan, J. (1968). The mirror phase as formative of the function of the I. *New Left Review*, 51, pp. 71-77.
- Lacan, J. (1977). *Ecrits: A Selection*. London: W. W. Norton and Co Inc.
- Laclau, E. (1990). *New Reflections on the Revolution of Our Time*. London: Verso.
- Laclau, E. (1993). Politics and the limits of modernity. Στο T. Docherty (ed.) *Postmodernism: A Reader* (pp. 329-344). London: Harvester Wheatsheaf.
- Laclau, E. (1997). The death and resurrection of the theory of ideology. *Modern Language Notes*, 112, pp. 297-321.
- Laclau, E. and Mouffe, C. (1985). *Hegemony and the Socialist Strategy*. London: Verso.
- Laclau, E. and Mouffe, C. (1987). Post-Marxism without apologies. *New Left Review*, 166, pp. 79-106.
- Laczko, F. (2002). *Human Trafficking: The Need for Better Data*. Migration Information Source. Διαθέσιμο στο: <http://www.migrationinformation.org/Feature/print.cfm?ID=66>. Προσπελάστηκε στις 10/10/2008.
- Laczko, F. (2005). Introduction. Στο International Organization for Migration (IOM) (ed.), *Data and Research on Human Trafficking: A Global Survey*. Geneva: IOM.
- Laczko, F. and Gramegna, M. (2003). Developing better indicators of human trafficking. *Brown Journal of World Affairs*, X, (1), pp. 179-194.
- Laczko, F. and Gozdzia, E. (eds) (2005). *Data and Research on Human Trafficking: A Global Survey*. Geneva: IOM.
- Lakoff, R. (1973). Language and woman's place. *Language in Society*, 2 (1), pp. 45-80.
- Lakoff, R. T. (1990). *Talking Power: The Politic of Language in Our Lives*. London: Basic Books.
- Lazari, D. and Laliotou, I. (2001). *Trafficking in Women, Prostitution, Sexual Exploitation. Review-Recording of Greek and Foreign Bibliography*. Athens: Research Centre for Gender Equality.
- Lazarides, G (2001). Trafficking and prostitution: the growing exploitation of migrant women in Greece. *European Journal of Womens Studies*, 8 (1), pp. 67-102.
- Lederer, L. (ed.) (1990). *Take Back The Night: Women on Pornography*. New York:

Bantam books.

- Lederer, L. (1995). *Price We Pay: The Case Against Racist Speech, Hate Propaganda, and Pornography*. London: Hill and Wang.
- Leidholdt, D. (2000). Presentation to UN Special Seminar on Trafficking, Prostitution and the Global Sex Industry- Position Paper for CATW. Presented at UN Special Seminar on Trafficking, Prostitution and the Global Sex Industry, 17-19 June, Geneva. Όπως αναφέρεται στο Doezeza, J. (2005).
- Leidholdt, D. and Raymond, J. G. (eds) (1990). *The Sexuals Liberals and the Attack on Feminism*. New York: Pergamon Press.
- Levinson, S. C. (1988). Putting Linguistics on a proper footing: Explorations in Goffman's concepts of participation. Στο P. Drew and A. Wooton (eds), *Erving Goffman: Exploring the Interactional Order*. Boston: Northeastern University Press.
- Liddle, J. and Rai, S. (1998). Feminism, imperialism, and orientalism: The challenge of the «Indian woman». *Women's History Review*, 7 (4), pp. 495-519.
- Liempt, Van, I. (2006). Trafficking in human beings: Conceptual dilemmas. Στο Van den C. L. Anker and J. Doomernik (eds), *Trafficking and Women's Rights*. New York: Palgrave macmillan.
- Lock, A. and Strong, T. (2010). *Social Constructionism: Sources and Stirrings in Theory and Practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Longino, H. (1989). Can there be a feminist science?. Στο A. Carry and M. Pearsall (eds), *Women, Knowledge, and Reality*. Boston: Unwin Hyman.
- MacKinnon, C. (1982). Feminism, Marxism, method, and the state: An agenda for theory. *Signs*, 7 (3), pp. 515-544.
- MacKinnon, C. (1987). *Feminism Unmodified: Discourse on Life and Law*. Cambridge: Harvard University Press.
- MacKinnon, C. (1989). *Toward a Feminist Theory of the State*. Cambridge: Harvard University Press.
- MacKinnon, C. (1993). *Only Words*. Harvard: Harvard University Press.
- MacKinnon, C.A. (2011). Trafficking, prostitution, and inequality. *Harvard C. R. -C. L. L. Rev.*, 46 (2), pp. 271-310.
- Marx, K. and Engels, F. (1970). *The German Ideology*. London: Lawrence and Wishart.
- McClintock, A. (1995). *Imperial Leather: Race, Gender and Sexuality in the Colonial Contest*. New York: Routledge.
- McDonald, W. (2004). Traffic counts, symbols and agendas: A critique of the campaign against trafficking of human beings. *International Review of Victimology*, 11, pp. 143-175.
- McFadden, M. (1984). Anatomy of difference: Towards a classification of feminist theory. *Women's Studies International Forum*, 7, pp. 495-504.
- McGill, C. (2003). *Human Traffic: Sex, Slave and Immigration*. London: Vision paperbacks.
- McKinlay, A. and Potter, J. (1987). Social representations: A conceptual critique.

- Journal for the Theory of Social Behaviour*, 17, pp. 471-487.
- McLellan, D. (1986). *Ideology*. Milton Keynes: Open University Press. Όπως αναφέρεται στο Billig et al. (1988).
- Millett, K. (1975). *The Prostitution Papers*. London: Paladin.
- Millett, K. (2000). *Sexual Politics*. Illinois: Illinois University Press.
- Mills, S. (ed.) (1995). *Language and Gender: Interdisciplinary Perspectives*. Harlow: Longman.
- Mohanty, S. C., Russo A., and Torres L. (eds), (1991). *Third World Women and the Politics of Feminism*. Bloomington: Indiana University Press.
- Mohanty, S. T. (1991). Under Western eyes: Feminist scholarship and colonial discourses. Στο S. C. Mohanty, A. Russo, and L. Torres (eds), *Third World Women and the Politics of Feminism*. Bloomington: Indiana University Press.
- Morgan, R. (1980). Theory and practice: Pornography and rape. Στο L. Lederer, (ed.), *Take back the night: women on pornography*. New York: Bantam books.
- Moscovici, S. (1984a). The phenomenon of social representations. Στο S. Farr, and S. Moscovici (eds), *Social Representations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mouffe, C. (1992). Feminism, citizenship and radical democratic politics. Στο J. Butler and J. W. Scott, *Feminists Theorize the Political*. New York: Routledge.
- Mulkay, M. (1985). *The Word and The World: Explorations in the Form of Sociological Analysis*. London: Allen & Unwin.
- Murray, A. (1998). Debt bondage and trafficking: Don't believe the hype. Στο K. Kempadoo, and J. Doezema (eds), *Global Sex Workers: Rights, Resistance and Redefinition*. New York: Routledge.
- Nader, L. (1969). Up the Anthropologist – Perspectives gained from studying up. Στο D. Hymes (ed.), *Reinventing Anthropology*. New York: Random House.
- Nader, L. (1998). Orientalism, occidentalism and the control of women. *Cultural Dynamics*, 2, pp. 323-355.
- Nilsson, L. (ed.) (1979). *Perspectives on Memory Research*. Hilsdale: Erlbaum.
- O'Connell Davidson, J. (2002). The Rights and Wrongs of Prostitution. *Hypatia*, 17 (2), pp. 84-98.
- O' Neill, M. (2001). *Prostitution and Feminism: Towards a Politics of Feeling*. Cambridge: Polity Press.
- O' Neill, B. (2008, March, 27). The myth of trafficking. *New Statesman*. Διαθέσιμο στο διαδίκτυο: <http://www.newstatesman.com/books/2008/03/sex-women-trafficking-agustin>. Προσπελάστηκε στις 11/11/2013.
- O'Connell Davidson, J. and Anderson, B. (2006). The trouble with «trafficking». Στο Van den C. L. Anker, and J. Doomernik (eds), *Trafficking and Women's Rights*. New York: Palgrave Macmillan.
- Oselin, S. S. and Weitzer, R. (2013). Organizations working on behalf of prostitutes: An analysis of goals, practices, and strategies. *Sexualities*, 16, pp. 445-465.
- Ostercamp, U. (1999). On Psychology, ideology and individuals' societal nature.

- Theory and Psychology*, 9 (3), pp. 379-392.
- Outshoorn, J. (2004). *The Politics of Prostitution: Women's Movements, Democratic States and the Globalisation of Sex Commerce*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmary, I. (2010). Sex, choice and exploitation: reflections on anti-trafficking discourse. Στο I. Palmary, E. Burman, K. Chantler, and M. Kiguwa (eds), *Gender and Migration. Feminist Interventions*. London: Zed Books.
- Palmary, I., Burman, E., Chantler, K. and Kiguwa, M. (eds) (2010). *Gender and Migration. Feminist Interventions*. London: Zed Books.
- Palmary, I., Burman, E., Chantler, K. and Kiguwa, M. (2010). Gender and migration: Feminist interventions. Στο I. Palmary, E. Burman, K. Chantler, and M. Kiguwa (eds), *Gender and Migration, Feminist Interventions*. London: Zed Books.
- Papanicolaou, G. (2008). The sex industry, human trafficking and the global prohibition regime: a cautionary tale from Greece. *Trends in Organized Crime*, 11 (4), pp. 379-407.
- Parker, I. (1990). Discourse: Definitions and contradictions. *Philosophical Psychology*, 3 (2), pp. 227-233.
- Parker, I. (1992). *Discourse Dynamics: Critical Analysis for Social and Individual Psychology*. London: Routledge.
- Pateman, C. (1983). Feminist critiques of the public/private dichotomy. Στο S. I. Benn, and G. F. Gaus (eds), *Public and Private in Social Life*. New York, NY: St. Martin's Press.
- Pateman, C. (1988). *The Sexual Contract*. Stanford: Stanford University Press.
- Pheterson, G. (1990). The category «prostitute» on scientific inquiry. *Journal of Sex Research*, 27, pp. 397-407.
- Pomerantz, A. M. (1984). Giving a source or basis: The practice in conversation of telling «how I know». *Journal of Pragmatics*, 8, pp. 607-625.
- Pomerantz, A. M. (1986). Extreme case formulations: A new way of legitimating claims. *Human Studies*, 9, pp. 219-230.
- Potter, J. (1996). *Representing Reality: Discourse, Rhetoric, and Social Construction*. London: Sage.
- Potter, J. (2004). Discourse analysis as a way of analyzing naturally occurring talk. Στο D. Silverman (ed.), *Qualitative Research: Theory, Method and Practice*. London: Sage.
- Potter, J. (2012). Re-reading discourse and Social Psychology: Transforming Social Psychology. *British Journal of Social Psychology*, 51, pp. 436-455.
- Potter, J. and Wetherell, M. (1987). *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*. London: Sage [ελλ. έκδ.: Potter, J. και Wetherell, M. (2009). *Λόγος και Κοινωνική Ψυχολογία: Πέρα από τις στάσεις και τη συμπεριφορά*. Αθήνα: Μεταίχμιο].
- Potter, J., Wetherell, M., Gill, R. and Edwards, D. (1990). Discourse: Noun, verb or

- social practice?. *Philosophical Psychology*, 3 (2), pp. 205-217.
- Potter J. and Wetherell, M. (1994). Analyzing discourse. Στο A. Bryman, and R. G. Burgess (eds), *Analyzing Qualitative Data*. London, Routledge.
- Potter, J. and Wetherell, M. (1995). Discourse analysis. Στο J. Smith, R. Harré and van L. Langenhove (eds), *Rethinking Methods in Psychology*. London: Sage.
- Potter, J. and Edwards. D. (2001). Discursive Social Psychology. Στο W. P. Robinson, and H. Giles (eds), *The New Handbook of Language and Social Psychology*. London: John Wiley and Sons Ltd.
- Prúgl, E. (1999). *The Global Construction of Gender: Home-Based Work in the Political Economy of the 20th Century*. New York: Columbia University Press.
- Rabinow P. (ed.) (1986). *The Foucault Reader*. Hammondsorth: Penguin books.
- Radley, A. (1978). Deliberation and awareness in personal conduct. *Journal of Phenomenological Psychology*, 8, pp. 181-202. Όπως αναφέρεται στο Billig et al. (1988).
- Raphael, J. and Shapiro, D. L. (2004). Violence in indoor and outdoor prostitution venues. *Violence Against Women*, 10 (2), pp. 126-139.
- Raphael, J. and Shapiro, D. L. (2005). Reply to Weitzer. *Violence Against Women*, 11 (7), pp. 965-970.
- Raymond, J., D’Cunha, J., Dzuhayatin, S. R., Hynes, P., Ramirez, Rodriguez, Z. and Santos, A. (eds) (2002). *A Comparative Study of Women Trafficking in the Migration Process*. North Amherst: Coalition Against Trafficking in Women,
- Raymond, J. (2002). Patterns, profiles and consequences of sexual exploitation. Στο J. Raymond, J. D’Cunha, S. R. Dzuhayatin, P. Hynes, Ramirez, Z. Rodriguez, and A. Santos (eds), *A Comparative Study of Women Trafficking in the Migration Process*. North Amherst: Coalition Against Trafficking in Women.
- Raymond, J. and Hughes, D. (2001). *Sex Trafficking of Women in the United States*. North Amherst, MA: Coalition Against Trafficking in Women.
- Raymond, J. G., Hughes, D. M. and Gomez, C. J. (2010). Sex trafficking of women in the United States. Στο L. Territo and G. Kirkman (eds), *International Sex Trafficking of Women & Children: Understanding the Global Epidemic*. Flushing, NY: Looseleaf Law Publications.
- Reilly, A. A. (2006). Slavery legislations. Trafficking legislation in prosecuting the crime of female sexual slavery: An international law perspective. Στο Van den C. L. Anker, and J. Doomernik (eds), *Trafficking and Women’s Rights*. New York: Palgrave Macmillan.
- Reynolds, J. and Taylor, S. (2005). Narrating singleness: Life stories and deficit identities. *Narrative Inquiry*, 15(2), pp. 197-215.
- Reynolds, J. and Wetherell, M. (2003). The discursive climate of singleness: The consequences for women’s negotiation of a single identity. *Feminism and Psychology*, 13 (4), pp. 489-510.
- Reynolds, J., Wetherell, M. and Taylor, S. J. (2007). Choice and chance: Negotiating

- agency in narratives of singleness. *The Sociological Review*, 55 (2), pp. 331-352.
- Robinson, W. P. and Giles, H. (eds) (2001). *The New Handbook of Language and Social Psychology*. London: John Wiley and Sons Ltd.
- Rorty, R. (1989). *Contingency, Irony, Solidarity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sacks, H. (1992). *Lectures on Conversation. Vol I and II*, J. Jefferson (ed.). Oxford: Blackwell.
- Said, E. (1978). *Orientalism*. New York: Vintage Books.
- Sanghera, J. (2005). Unpacking the trafficking discourse. Στο K. Kempadoo (ed.), *Trafficking and Prostitution Reconsidered: New Perspectives on Migration, Sex Work and Human Rights*. Boulder: Paradigm.
- Sapountzis, A., Figgou, L., Bozatzis, N., Gardikiotis, A. and Pantazis, P. (2013). Categories we share: Mobilising common in-groups in discourse on contemporary immigration in Greece. *Journal of Community and Applied social Psychology*, 23, pp. 347-361.
- Saunders, P. (2004). Prohibiting sex workers projects, restricting women's rights: The international impact of the 2003 U.S. Global AIDS Act. *Health and Human Rights: An International Journal*, 7 (2), pp. 179-192.
- Saunders, P. (2005). Traffic violations: Determining the meaning of violence in sexual trafficking versus sex work. *Journal of Interpersonal Violence*, 20 (3), pp. 343-360.
- Saunders, P. and Soderlund, G. (2003). Traveling threats: Trafficking as Discourse. *Canadian Woman Studies*, 22, pp. 35-46.
- Schegloff, E. A., Jefferson, G. and Sacks, H. (1977). The preference for self correction in the organization of repair in conversation. *Language*, 53, pp. 361-382.
- Scoular, J. (2004). The «subject» of prostitution: Interpreting the discursive, symbolic and material position of sex/work in feminist theory. *Feminist Theory*, 5 (3), pp. 343-355.
- Segal, L. (1993). *Introduction. Sex Exposed: Sexuality And The Pornography Debate*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Shapiro, N. (2004, 30/8). The new abolitionists. *Seattle Weekly*. Διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <http://www.bayswan.org/swed/newabolish.html>, προσπελάστηκε στις 17 Οκτώβρη, 2013.
- Shifter, M. (2004, 20/9). Picking a fight with Venezuela. *The New York Times*. Διαθέσιμο ηλεκτρονικά: http://www.nytimes.com/2004/09/20/opinion/20shifter.html?_r=0, Προσπελάστηκε στις 20 Οκτώβρη, 2013.
- Shooter, J. and Gergen, K. (eds) (1989). *Texts of Identity*. London: Sage.
- Silverman, D. (ed.) (2004). *Qualitative Research: Theory, Method and Practice*. London: Sage.
- Smith, A. D. (1978). K is Mentally Ill: The Anatomy of a Factual Account. *Sociology*, 12 pp. 23-53.
- Smith, J., Harré R. and van Langenhove L. (eds) (1995). *Rethinking Methods in Psychology*. London: Sage.

- Soble, A. (2002). *Pornography, Sex and Feminism*. Prometheus Books: New York.
- Soderlund, G. (2005). Running from the Rescuers: New U.S. Crusades Against Sex Trafficking and the Rhetoric of Abolition. *NWSA Journal*, 17 (3), pp. 64-87.
- Sontag, S. (ed.) (1982). *A Barthes Reader*. London: Jonathan Cape.
- Speer, S. (2005). *Gender Talk: Feminism, Discourse and Conversation Analysis*. London: Routledge.
- Stead, W. T. (1885, July, 6). The Maiden Tribute of Modern Babylon. *Pall Mall Gazette* διαθέσιμο ηλεκτρονικά: <http://www.attackingthediabol.co.uk/pmg/tribute/>. Προσπελάστηκε στις 18/6/2014.
- Talbot, M. (1998). *Language and Gender: An Introduction*. Cambridge: Polity press.
- Tannen, D. (1990). *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*. London: Morrow.
- Tannen, D. (ed.) (1993). *Gender and Conversation Interaction*. Oxford: Oxford University Press.
- Tannen, D. (1996). *Gender and Discourse*. Oxford: Oxford University Press.
- Tyler, M. (2010). Now that's Pornography: Violence and Domination in Adult Video News. Στο K. Boyle (ed.), *Everyday Pornography*. New York: Routledge.
- Van Dijk, T. A. (1984). *Prejudice and Discourse: An Analysis of Ethnic Prejudice in Cognition and Conversation*. Amsterdam: Benjamins.
- Van Liempt, I. (2006). Trafficking in human beings: Conceptual dilemmas. Στο Van Den C. L. Anker and J. Doomernik (eds), *Trafficking and Women's Rights*. New York: Palgrave Macmillan.
- Walkowitz, J. R. (1980). *Prostitution and Victorian Society: Women, Class, and the State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Watson, L. (2012). A reply to Weitzer. *Violence Against Women*, 18, pp. 502-505.
- Watson, R. and Sharrock, W. (1991). Something on accounts. *Discourse Analysis Research Group Newsletter*, 7, pp. 3-12.
- Weatherall, A. (2002). *Gender, Language, and Discourse*. London: Routledge.
- Weedon, C. (1997). *Feminist Practice and Poststructuralist Theory*. Cambridge: Blackwell Press.
- Weekes, A. (2006). South African anti-trafficking legislation: A critique of control over women's freedom of movement and sexuality. *Agenda*, 70, pp. 29-37.
- Weitzer, R. (2005). The growing moral panic over prostitution and sex trafficking. *The Criminologist*, 30 (5), pp. 1-5.
- Weitzer, R. (2007a). The social construction of sex trafficking: Ideology and institutionalization of a moral crusade. *Politics and Society*, 35 (3), pp. 447-475.
- Weitzer, R. (2007b). Prostitution: Facts and fictions. *Contexts*, 6 (4), pp. 28-33.
- Weitzer, R. (ed.) (2010). *Sex For Sale: Prostitution, Pornography, and the Sex Industry*. New York: Routledge.
- Weitzer, R. (2010). Sex work: Paradigms and policies. Στο R. Weitzer (ed.), *Sex For Sale: Prostitution, Pornography, and the Sex Industry*. New York: Routledge.

- Weitzer, R. (2011). Review Essay: *Pornography's Effects: The Need for Solid Evidence: A Review Essay of Everyday Pornography*, edited by Karen Boyle (New York: Routledge, 2010) and *Pornland: How Porn Has Hijacked Our Sexuality*, by Gail Dines (Boston: Beacon, 2010). *Violence Against Women*, 17, pp. 666-675.
- Wetherell, M. (1986). Linguistic repertoires and literary criticism: New directions for the Social Psychology of gender. Στο S. Wilkinson (ed.), *Feminist Social Psychology*. Milton Keynes: Open University Press.
- Wetherell, M. (1998). Positioning and interpreting repertoires: Conversation analysis and post-structuralism. *Discourse & Society*, 9 (3), pp. 387-412.
- Wetherell, M. (1999). Beyond binaries. *Theory and Psychology*, 9 (3), pp. 399-406.
- Wetherell, M. (2003). Paranoia, ambivalence, and discursive practices: Concepts of position and positioning in Psychoanalysis and Discursive Psychology. Στο R. Harré, and F. Moghaddam (eds), *The Self and Others: Positioning Individuals and Groups in Personal, Political and Cultural Context*. Westport, CT: Praeger.
- Wetherell, M. (2005). Unconscious conflict or everyday accountability?. *British Journal of Social Psychology*, 44 (2), pp. 169-173.
- Wetherell, M. and Edley, N. (1998). Gender practices: Steps in the analysis of men and masculinities. Στο K. Henwood, C. Griffin, and A. Phoenix (eds), *Standpoints and Differences: Essays in the Practice of Feminist Psychology*. London: Sage.
- Wetherell, M. and Edley, N. (1999). Negotiating hegemonic masculinity: Imaginary positions and psycho-discursive practices. *Feminism and Psychology*, 9 (3), pp. 335-356.
- Wetherell, M. and Edley, N., (2008). Young men's discourse: Critical discursive Psychology and the analysis of identity strategies. Στο N. Coupland, and A. Jaworski (eds), *Sociolinguistics: Critical Concepts*. London: Routledge.
- Wetherell, M. and Potter, J. (1986). Discourse analysis and the Social Psychology of racism. *Newsletter of the Social Psychology Section of the British Psychological Society*, 15, pp. 24-29.
- Wetherell, M., & Potter, J. (1988). Discourse analysis and the identification of interpretative repertoires. Στο C. Antaki (ed.), *Analysing Everyday Explanation: A Casebook of Methods*. London: Sage.
- Wetherell, M., Potter, J. (1992). *Mapping the Language of Racism: the Legitimation of Exploitation*. Brighton: Harvester/Wheatsheaf.
- Wetherell, M., Stiven H., Potter J. (1987). Unequal egalitarianism: A preliminary study of discourses concerning gender and employment opportunities. *British Journal of Social Psychology*, 27, pp. 59-71.
- Wetherell, M., Taylor, S. & Yates, S. (eds) (2001). *Discourse as Data: A Guide for Analysis*. London: Sage.
- Whisnant, R. (2010). From Jekyll to Hyde: The grooming of male pornography consumers. Στο K. Boyle (ed.), *Everyday Pornography*. New York: Routledge. Όπως αναφέρεται στον Weitzer, R. (2010).

- Wijers M. (1998). Women, labor and migration. Στο J. Doezema, and K. Kempadoo (eds), *Global Sex Workers: Rights, Resistance, Redefinition*. New York: Routledge.
- Wilkinson, S. (ed.) (1986). *Feminist Social Psychology*. Milton Keynes: Open University Press.
- Wilkinson, S. (2003). *Bodies for Sale: Ethics and Exploitation in the Human Body Trade*. London: Routledge.
- Williams, J. E. and Bennett, S. (1975). The definition of sex stereotypes via the ACL. *Sex Roles*, 1, pp. 327-337.
- Wittgenstein, L. (1967). *Philosophical Investigations*. Oxford: Blackwell.
- Wodak, R. (ed.) (1997). *Gender and Discourse*. London: Sage.
- Wooffitt, R. (1992). *Telling Tales of the Unexpected: The Organization of Factual Accounts*. Hemel Hempstead: Harvest Wheatsheaf.
- Wylie, G. (2006). Doing the impossible? Collecting data on the extent of trafficking. Στο Van den C. L. Anker, and J. Doomernik (eds), *Trafficking and Women's Rights*. New York: Palgrave Macmillan.
- Young, I. M. (2003). Feminist reactions to the contemporary security regime. *Hypatia*, 18 (1), pp. 223-231.
- Zavos, A. (2010). Gender, migration and anti-racist politics in the continued project of the nation. Στο I. Palmary, E. Burman, K. Chantler, and M. Kiguwa (eds), *Gender and Migration*. London: Zed Books.
- Zizek, S. (2009). *The Sublime Object of Ideology*. London: Verso.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Πληροφορίες για την έρευνα, οι οποίες δόθηκαν έντυπα σε κάθε συμμετέχοντα πριν τη συνέντευξη

Συνοπτική πληροφόρηση

Η έρευνα στην οποία συμμετέχετε έχει σκοπό να μελετήσει τη νοσηματοδότηση του φαινομένου της σωματεμπορίας γυναικών, όπως αυτή εκφράζεται στον λόγο των εργαζομένων σε Μη Κυβερνητικές Οργανώσεις (Μ.Κ.Ο.) Τα δεδομένα της θα χρησιμοποιηθούν αποκλειστικά και μόνο για την παρούσα επιστημονική έρευνα. Θα χρησιμοποιηθεί ψευδώνυμο για τη διασφάλιση της ανωνυμίας των υποκειμένων, αλλά αν νομίζετε ότι θα θέλατε έναν επιπρόσθετο κανονισμό ανωνυμίας της, παρακαλώ να μου το ζητήσετε ή να επικοινωνήσετε μαζί μου σε οποιοδήποτε στάδιο αργότερα. Η συζήτηση θα μαγνητοφωνηθεί, ώστε να είναι δυνατή η ερμηνεία της για τις ανάγκες της έρευνας. Οποιαδήποτε επιπλέον σχόλια ή παρατηρήσεις εκτός από τις ερωτήσεις που θα σας υποβάλω, είναι ευπρόσδεκτα. Ευχαριστώ πολύ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Πρωτόκολλο ερωτήσεων: Θεματικές ενότητες και ενδεικτικές ερωτήσεις που υποβλήθηκαν κατά τη διάρκεια των ημιδομημένων συνεντεύξεων

Θεματική ενότητα 1

- Πόσο καιρό βρίσκεστε στη συγκεκριμένη Μ.Κ.Ο;
- Θα μπορούσατε να μου πείτε ποιος είναι ο ρόλος της οργάνωσης (αναφέρω το συγκεκριμένο όνομα της Μ.Κ.Ο) και ποιες οι δικές σας αρμοδιότητες σε αυτήν;

Θεματική ενότητα 2

- Ποια είναι η γνώμη σας για τις Μ.Κ.Ο;
- Θεωρείτε ότι χρειάζεται να αλλάξει κάτι στη δομή, τη λειτουργία ή το ρόλο της οργάνωσης; Αναφέρετε τι.
- Γιατί επιλέξατε να εργάζεστε σε μια Μ.Κ.Ο.;

Θεματική ενότητα 3

- Πώς κρίνετε γενικά το έργο των Μ.Κ.Ο. για τη σωματεμπορία;
- Νομίζετε ότι χρειάζεται να αλλάξει κάτι στον τρόπο που οι Μ.Κ.Ο. αντιμετωπίζουν το φαινόμενο της σωματεμπορίας; Αν ναι, αναφέρετε τι.
- Ποιος αποφασίζει στη Μ.Κ.Ο. που εργάζεστε για το ποιες θα είναι οι παρεμβάσεις για τη σωματεμπορία;
- Πώς κρίνετε τη συνεργασία με άλλες Μ.Κ.Ο., καθώς και με άλλους δημόσιους και ιδιωτικούς φορείς σε σχέση με την καταπολέμηση της σωματεμπορίας; Υπάρχει κάτι που θα θέλατε να αλλάξει; Αναφέρετε τι.
- Η οργάνωσή σας συμμετείχε μαζί με άλλες οργανώσεις στο πρόγραμμα «Νόστος» για την καταπολέμηση της σωματεμπορίας γυναικών. Παρακαλώ αναφέρετε κάποιες πληροφορίες για το πρόγραμμα και την εξέλιξή του. Ποιος ήταν ο ρόλος της οργάνωσής σας και ο δικός σας σε αυτό;

Θεματική ενότητα 4

- Ποιες ενέργειες γίνονται γενικά για την πρόληψη του φαινομένου της σωματεμπορίας στην Ελλάδα;

- Γνωρίζετε τις παρεμβάσεις που γίνονται στο εξωτερικό σε σχέση με τη χώρα μας για την καταπολέμηση της σωματεμπορίας; Αν τις γνωρίζετε παρακαλώ αναφέρετέ μου κάποιες πληροφορίες.
- Ποια μέτρα νομίζετε ότι πρέπει να ληφθούν για την πρόληψη του φαινομένου της σωματεμπορίας; Από ποιους;
- Ποιες ενέργειες γίνονται για την προστασία των γυναικών που εμπλέκονται στη σωματεμπορία;
- Ποιες ενέργειες γίνονται για την καταστολή του φαινομένου της σωματεμπορίας;

Θεματική ενότητα 5

- Ποια η γνώμη σας για τη σωματεμπορία;
- Ποιες νομίζετε ότι είναι οι αιτίες της σωματεμπορίας;
- Ποια είναι τα θύματα της σωματεμπορίας; Ποιοι είναι αυτοί που πλήττονται κυρίως από τη σωματεμπορία;

Θεματική ενότητα 6

- Πιστεύετε ότι η κοινή γνώμη είναι ενημερωμένη για τη σωματεμπορία;
- Τι νομίζετε ότι πρέπει να γίνει για να ενημερωθεί πιο ολοκληρωμένα η κοινή γνώμη για το φαινόμενο της σωματεμπορίας;
- Ποια είναι σε γενικές γραμμές τα χαρακτηριστικά της καμπάνιας ενημέρωσης για τη σωματεμπορία γυναικών;
- Νομίζετε ότι οι καμπάνιες ενημέρωσης συντελούν στην ενημέρωση της κοινής γνώμης;
- Θεωρείτε ότι τα Μ.Μ.Ε. είναι ενημερωμένα για τη σωματεμπορία;
- Νομίζετε ότι πρέπει να υπάρξουν αλλαγές στο νομοθετικό σύστημα για την αντιμετώπιση της σωματεμπορίας και αν ναι τι νομίζετε ότι πρέπει να γίνει;
- Είστε ευχαριστημένοι με την πολιτική των πρόσφατων ελληνικών κυβερνήσεων για τη σωματεμπορία; Αν όχι τι παραπάνω θα θέλατε να γίνει;
- Ποιος νομίζετε ότι έχει τη μεγαλύτερη ευθύνη για την αποτελεσματική καταπολέμηση της σωματεμπορίας;

Θεματική ενότητα 7

- Γνωρίζετε ποια είναι τα στατιστικά στοιχεία για τη σωματεμπορία στην Ελλάδα και την υπόλοιπη Ευρώπη; Πόσα είναι τα θύματα της σωματεμπορίας στην Ελλάδα και τις υπόλοιπες ευρωπαϊκές χώρες;
- Πώς καταχωρούνται και διασταυρώνονται τα στοιχεία για τη σωματεμπορία;

Θεματική ενότητα 8

- Πώς θα μπορούσε μία γυναίκα που έχει εμπλακεί στη σωματεμπορία να υποστηρίξει τον εαυτό της;
- Πώς ορίζετε τη «γυναίκα-θύμα»; Ποιο είναι το ψυχολογικό της προφίλ; Ποια τα χαρακτηριστικά της;
- Ποιο είδος παρέμβασης (ιατρική, ψυχολογική, κοινωνική) χρειάζεται αρχικά η «γυναίκα-θύμα» σωματεμπορίας και γιατί;
- Γιατί η πλειοψηφία των θυμάτων στην εμπορία ανθρώπων για σεξουαλική εκμετάλλευση είναι γυναίκες;
- Ποια είναι η άποψή σας για την παράνομη διακίνηση αντρών με στόχο τη σεξουαλική τους εκμετάλλευση;

Θεματική ενότητα 9

- Ποια είναι η άποψή σας για την πορνεία;
- Ποια η άποψή σας για την ανδρική πορνεία;
- Γιατί η πορνεία ασκείται κυρίως από τις γυναίκες;
- Διαφέρει κατά την άποψη σας η αντρική και η γυναικεία πορνεία και αν ναι με ποιους τρόπους;
- Θεωρείτε ότι η πορνεία συνδέεται με τη σωματεμπορία και αν ναι πώς;

Θεματική ενότητα 10

- Ποια νομίζετε ότι θα ήταν μια φεμινιστική οπτική για την παράνομη διακίνηση γυναικών;
- Νομίζετε ότι οι φεμινιστικές οργανώσεις βοηθούν στην καταπολέμηση της σωματεμπορίας;
- Πιστεύετε ότι οι γυναίκες μπορούν να προσεγγίσουν καλύτερα τη «γυναίκα θύμα»; Αν ναι γιατί;
- Νομίζετε ότι υπάρχουν διαφορές στον τρόπο που αντιλαμβάνονται τη σωματεμπορία γυναίκες και άντρες;

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

Σύμβολα μετεγγραφής

Το σύστημα κωδικοποίησης είναι μια απλοποιημένη μορφή του συστήματος των Atkinson και Heritage (1984).

= Χρησιμοποιείται όταν δεν υπάρχει κανένα κενό ανάμεσα στο τέλος της περιόδου του ομιλητή και την αρχή της επόμενης.

((κείμενο)) Οι διπλές παρενθέσεις περιέχουν συμπληρωματικές πληροφορίες για το συνομιλιακό απόσπασμα.

ΚΕΦΑΛΑΙΑ Οι λέξεις με κεφαλαία δηλώνουν τμήμα ομιλίας που εκφέρεται σε διακριτά υψηλότερη ένταση από την περιβάλλουσα.

[κείμενο] Δηλώνουν την αρχή και το τέλος μέρους ομιλίας δύο ή περισσότερων συνομιλητών, η οποία εκφέρεται ταυτόχρονα.

κείμενο Δηλώνει έμφαση.

°κείμενο° Δηλώνει τμήμα ομιλίας που εκφέρεται σε χαμηλότερη ένταση από την περιβάλλουσα.

«κείμενο» Δηλώνει ενεργητική φωνητικοποίηση.

Κει:::μενο Δηλώνει την προέκταση των φωνηέντων. Όσο μεγαλύτερη είναι η προέκταση τόσο περισσότερες είναι οι άνω και κάτω στιγμές.

(.) Δηλώνει σύντομη διακριτή παύση.

(...) Κάθε επιπλέον τελεία δηλώνει παύση διάρκειας περίπου μισού δευτερολέπτου.

>κείμενο< Περικλείουν τμήμα ομιλίας του οποίου η εκφορά του είναι πιο γρήγορη από την περιβάλλουσα.

<κείμενο> Περικλείουν τμήμα ομιλίας του οποίου η εκφορά του είναι πιο αργή από την περιβάλλουσα.

; Χρησιμοποιείται με τη γραμματική του σημασία κατά την έναρξη εκφοράς με ερωτηματικό τόνο.

Η παύλα υποδεικνύει το κόψιμο του ήχου που ακολουθεί.

↑ Δηλώνει ανύψωση τονισμού.

↓ Δηλώνει τονισμό με φθίνουσα πορεία.